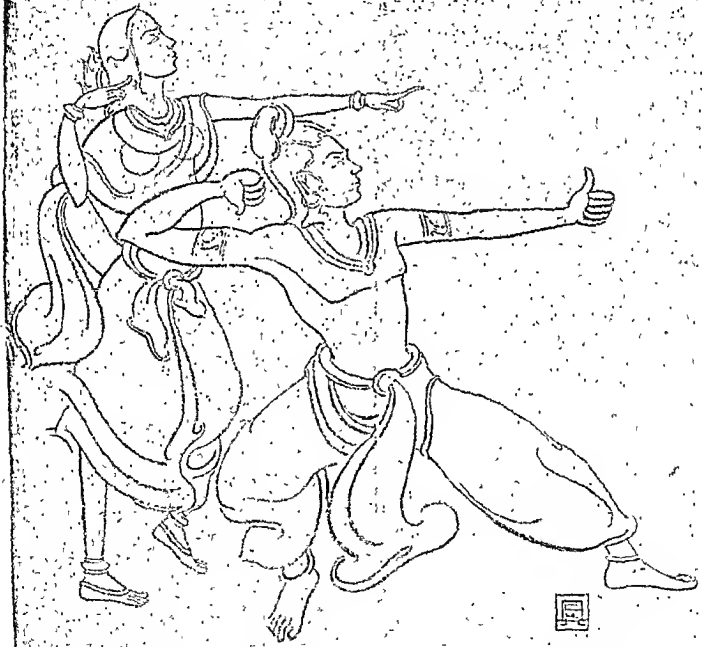


સાહિત્ય

૨૪૧



કવિશ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય (નૃત્યાભિનયનું રેખાલેખન) વિવરણ-વિષ્ણુકુમાર ભટ્ટ

માવતી કાલનાં નાગરિકો માટેનું આજનાં ધરોનું અદ્યતન માસિક

માસપત્રો-રવિશંકર રાવળ

રેખાલેખ-અમરુભાઈ શાયન

પ્રથમ અંકની સામું-અંક પહેલો-જાન્યુઆરી ૧૯૬૬

ધી ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ઍન્ડ મુડેન્શીયલ એશ્યોરન્સ કું. લિ.

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એશ્યોરન્સ બિલ્ડિંગ

ચર્ચગેટ સ્ટેશન સામે, ફોર્ટ,

મુંબાઈ

સ્થપાઈ • ૧૯૧૩

૦૦૦૦૦૦ ડાયરેક્ટરોનું બોર્ડ ૦૦૦૦૦૦૦૦	
સર ચીમનલાલ એચ. સેતલવાડ	કે. સી. આર્. ઇ. (મેરમેન)
સર હુકુમચંદ સરૂપચંદ	(બેંકર-મિલમાલિક)
શેઠ વેલ્લલ લખમશી	(વિપરી)
સર મુલામહુસેન હિદાયતુલ્લા	કે.સી.એસ.આર્.
મંગલદાસ બી. મહેતા	એસ્કવાયર સોલીસીટર
	દાઉડોર્ટ
કલ્યાણ ડી. વૈધ	એસ્કવાયર એ. પી.
મગનલાલ સી. ધીઆ	એસ્કવાયર
	(વિપરી અને મિલમાલિક)
જયલ્લાલ સી. સેતલવાડ	(મોર્નિંગ ડિરેક્ટર)

૧૯૪૪માં
કરેલું નવું
સમકાળ
૧,૩૫,૦૦,૦૦૦

૧૯૪૩ને અંતે
લાઈફ ફંડ
આશરે
૨,૦૦,૦૦,૦૦૦

ખાસ વિશિષ્ટતા

- શ્રદ્ધાદાની સત્વર પતાવટ
- વધુ રકમ આપ્યા વિના અશક્તિ અંગેના દાવખી ચોગ્ગતા
- એથીટેન્ડેડ ઇન્સ્યુરન્સ તથા ખીલ આધુનિક લાભો
- સો વીએ લઈ શકે તેવી લોકપ્રિય યોજનાઓ

વધુ વિગત માટે જનરલ મેનેજરને લખો:

કે. સી. હેસાઈ એસ્કવાયર બી. એ. એવએલ. બી.

વી. સી. સેતલવાડ એસ્કવાયર બી. એ. એવએલ. બી.

ધી ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ઍન્ડ મુડેન્શીયલ એશ્યોરન્સ કું. લિ.

★ શારીરિક સ્વાસ્થ્યસંરક્ષણને
અનુલક્ષીને કાળજીપૂર્વક
ખનાવેલું

★ ઉબાણી તથા પર્થેટનમાં
તેમજ વારતહેવારના પ્રસંગે
સુંદર સંભવટ માટે સુચોચ્ય

★ કરકસરનો સિદ્ધાંત અપ-
નાવી લેવું

ઉત્તમ પ્રકારનું કાપડ

ખનાવતી ભારતભરમાં
સુગમિષ્ટ

જ્યુપિટર મિલ્સ

અને

જયભારત મિલ્સ

અમદાવાદ



અમારી ખાસ ખનાવટો

મસૂરાધૂજ પોપલીન નં ૩૦૪૩

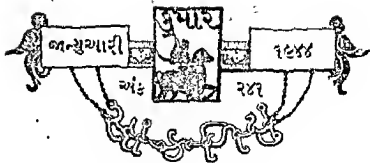
એર લાઇટ (Air-Light): ખમીસ
તથા ખડાઉજ માટે બિનહરીફ

ફ્રેન્સી બોર્ડરની સાડી

હાથરમાલ

વૉયલ તથા મલમલ

અનેક પ્રકારનાં લોકપ્રિય શર્ટીંગ



પ્રકાશન તારીખ ૨૬-૨-૪૪

અંગ્રેજી

સુવર્ણમૃગનું શરસંધાન (રંગાલેખન) વિષ્ણુકુમાર ભટ્ટ ૫૬
વિદ્યાય રથાવધ આવડા વિરેન્દ્રી મુખવિય
ગનની વાત (ચિત્રિસત્તનું આલેખન) મનીષી દે ૫૫
ઠપાલની ટિકિટો પર ખેતીની કલ્પતિ હરિલાલ ઝંકરનો સંગ્રહ ૫૫
ફેરિટાદાદી હતીફાઈનું પરિણામ ૫૫

કાવ્ય

ભારતીય અશોક હર્ષ ૧
નાવના નાવિક ! પ્રેમગોકર ન. ભટ્ટ ૧
આહવા નાસ 'પતીલ' ૧
નિહતી સનાતન ૧
ખાવના નયના પાંક ૧

અર્થિક

સાર્વજનિક કાંકા-ગણિત વાસુદેવ જોશી વર્ગદ ભેષી ૫
કલાકાર રથાવધ આવડા (પરિચય) ૨૦

વાર્તા

લોખંડી ભર અશોક હર્ષ ૬
પરીનો પરિચય (૧લીન્દ્રનાથ કાકર) વિનોદ કાકરી ૧૨

લેખો

રત્નકોટી રૂપિયા 'શાંતિઆગ' ૭
ચીનની ચિત્રલિપિ રમણિક મિથાભી ૧૪
ટિકિટ-સંગ્રહ ૧૮

વિભાગો

સામયિક ચિંતન (સાહિત્ય મે કલાની આગવી આકાંક્ષાઓ) ૨
- રવ. રા. સા. ગાદાશંકર છત્રનાથ રાવળ ૪
અપાણું ૮, ૧૧
કસોડી ૧૭, ૨૭
પૃથ્વી પર ઇવન દેસ પાંચથું [૮] ૧૬
પરદેશી મિત્રોના પત્રો (Our Friends Abroad) ૨૧
ગેલીનાં પાન ૨૧
ગાધુકરી ૨૨
આ ગાસ હતિહારામાં ૨૭
વિકસતું વિજ્ઞાન ૨૭
ઉજ્જવળ પાનું ૨૮

સુદક-જયભારતીય સામયિક પ્રકાશક - રવિશંકર મદાસીકર રાવળ, કુમર રમિન્દ્રી, કુમાર લાલચીલ
૧૪૫૪ રાયપુર, અમદાવાદ. વાર્ષિક રૂ. ૬, પરદેશના ૧૨ રૂ. કુટક ફસ આના. બહાર-
ગામમાં લખાવળ ભરવાનાં રૂપાં: મુખાધર્મા: આર. આર. સોહની કં., એન. એમ. મિયાણી
લિમ્. અથવા રાયપુર હાથસે પ્રિન્સેસ રટીટ, પટ્ટોદરામાં: મુરતકલમ સં ૨૦ મંડળિ.
તમા નૂતન ફેસિ રૂપિયા, રાયપુરા. કલકત્તામાં એલ. કે. મેથાણી, ૧૪ અમરતલા રટીટ.

બહાર અમરતા સોલ જોજન્ડા મેસરી આયન્ટિફિક પબ્લિસિટિ ખુરુરો, મહેળા
નિહિમ. મેડેસ રટીટ, મુખાધર્મ-૧; અમરતલામાં થી પુસ્તકન હકાર, આનંદનગર.

કુમારમાંનાં સર્વ લખાણો અંગ્રેજી અને ફેરિટા હાંપીનાઈટથી રક્ષિત છે

વિવાર્ધીઓ, વહેપારીઓ, વહીવટીઓ અને બીજાં મજબૂત કામ કરનારોએ એના સેવનથી આત્મવશ બેનું પોષણ મેળવવાનું-મોઢાં, માંદાં-સાજાં, નબળાં-સખળાં સ્ત્રી-પુરુષ, સોડાગ્ર-એનું સેવન કરી શકે છે

તમે વાપરી જોયું છે?

કેસરી જીવન ઝંડુ

મહારસાયન

રસસિંદુર, અબ્રક, કેસર, કસ્તુરી અને બીજાં દીપન, પાચન, તથા પૌષ્ટિક ઔષધ મેળવી લીધાં રસદાર આંખનાંમાંથી બનાવેલું સુરોક્ષિત સુવાસિત સ્વાદિષ્ટ અને પૌષ્ટિક સાદણ

તેનું નિયમિત સેવન
લાંબું આયુષ્ય તથા સારી
સ્મરણશક્તિ આપી શરીરમાં
બલ, તેજ ને ચેતન પૂરે છે



કિંમત
પા રતલના પૌડના રૂ. ૧૫
અરધા રતલના પૌડના રૂ. ૨૫
એક રતલના પૌડના રૂ. ૫૦

કારખાનું:
સયાનીશ
મુંબાઈ-૧૪

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લિ.
અમદાવાદના એજન્ટ - ભોગીલાલ અધર્મ - ગાંધીરોડ

ફકાત :
જ્ઞાતી મહાજનવાદી
મુંબાઈ-૨

ઝંડુર આપની વખતે, જલ્દી અબર 'કુમાર'માં વાંચી લીધું જણાવવું.

ચોખ્ખું દૂધ મેળવવાનું જથ્થાબંધ

માત્ર એક મથક

નવામાસ્તર ઍન્ડ કું.

જમાલપુર ચકલા : ટે. નં. ૫૪૦૬

અમારે ત્યાં ચોખ્ખું દૂધ, દહીં, માખણ

છુટક તથા જથ્થાબંધ મળશે.

માખણથી વ્યાપી અને



હવે અમદાવાદમાં શીને એકસરખું અનાજ મળી રહ્યું છે

ધી ઇન્ડિયન ગ્લોબ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લિ.

ચેરમેન

સર મધુરાદાસ વસનજી ખીમજી જે. પી.



મેનેજિંગ ડિરેક્ટર

શ્રી વિજયસિંહ ગાવિંદજી

હેડ ઓફિસ

પ્રોસેક્યુટસ ચેમ્બર્સ, હોર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ

ઇન્ડિયન ગ્લોબની વીમા પોલિસી

- મકાન-મિલકતનો વીમા લઈ આગ સામે રક્ષણ મેળવો
 - પહાણમાં માલનો અને પહાણનો વીમા ઉત્તરથી આપની અંદરની માલમત્તાનું મંરક્ષણ સાધો.
 - જિંદગીના વીમાની પોલિસી મેળવી ભાવિની અને કુટુંબની ચિંતામાંથી મુક્ત પાનો
- દાવાઓની સત્વર પતાવટ માટે કંપની સુવિધાત છે

અમદાવાદ ઓફિસ

ફત્તાસાની પોળ. ગાંધી રોડ

અ મ દા વા દ

ચીફ એજન્ટસ



મેસર્સ રમેશચંદ્ર એન્ડ કું.

ગાંધી રોડ. અમદાવાદ

સહયુક્તકરની ચાલાણી, રવિના ગાર્ડનમાં છબરડા,
વીમા એજન્ટોના પ્રયત્ને, મકાન દલાલોની ઉત્તરપાંડી.

આવા ૧૧૦ હાસ્યપ્રસંગોથી ભરપુર

આલિયા ભેટીનું

નવું સર્જન

કૌમિત: રૂ. ત્રણ

હસહસાટ

વી. પી. ખચંછ આનાં

દેશનેતાઓની સ્વપ્નસિદ્ધિ, મહાત્માજીની જીવનકથના,
જવાહરની ઉદ્યોગકથના, અને સ્વતંત્રતાની બંધ ઉવા.

સાક્ષરવર્ગ

શ્રી. ટુંગરશી ધરમશી

સંપત્તના સર્જન-

આ પુસ્તકને દરેક પેપરે આપનાકાંચું.

કૌમિત: રૂ. છ

સ્વતંત્રભારત

માં તમે બરોગરે બેઠું રોકશે

વી. પી. ખચંછ ૦-૭-૦

બીજાં નવાં પ્રકાશનો

વિકાસ	જી. વ. સાદ	૩-૦
નિવેદિતા	ગુ. આચાર્ય	૩-૮
અદવાત	સીતિ-દ્રવાણુ	૨-૮
નિષ્પા	"	૨-૮
મુનાર્પી	"	૨-૮
નારી	"	૨-૮
લાલ માકીનો રસ્તો	"	૨-૮
અદ્યપ્રમાણની એવ. છ. વેદક		૩-૦
દાસ્ય વિલાસ	'મરતકશીર'	૩-૦
હસહસાટ	'આલિયા ભેટી'	૩-૦
નવના	રસિકલાલ એવી	૩-૦
કોતિની આકરી	'ગાછગર'	૩-૦
શાનશાળી	બેટીમળાણુ	૨-૦
અમતા	સરદાણુ	૨-૦
વિભાતા	"	૨-૮
અધિવાદ અને હિંચર	"	૩-૦
પ્રથમ આપાદ	નીર દેગ.દ	૨-૦

નવયુગ પુસ્તક ભંડાર :

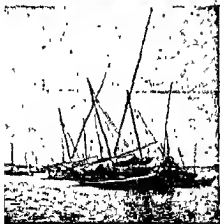
રોજકોટ : કાઠિયાવાડ.

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃદ
ત્રણ દરવાજા અમદાવાદ
સી. શાંતિલાલની ફા.
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ. મુંબઈ ૨



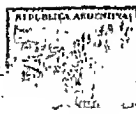
મનની વાત (ચિત્રિતવનું આલેખન)

સ્વામીર-શ્રી રામ



ફેટોઆફી હરીકાઈ

૧. ખોના(મિચોન)નાં ૩ પરનાં બે ચિત્રો 'પદ્માભૂમી'
૨. 'મોંધપાત્ર: 'બંદરમાં આરામ' શીર્ષક હેઠળ



દપાલની ટિકિટો પર (ફોટો સિવાયની) ભેતીની ઉત્પત્તિ (શ્રી હરિલાલ બંદરનો સં-
કષ્ટી હાર: (૧) આર્મેનિયા (હકિલુ આફ્રિકા)ની ટિકિટ ઉપર પાકી લચેલું ખેતર; (૨) હકિલુ
ટિકિટ ઉપર કપાસનાં કાલું; (૩) ક્રીષ્ણ ટાપુઓની ટિકિટ ઉપર ચેરડી. નીચલી હાર: (૧) મો-
(પહેઆફ્રિકાનાં પોર્ચુગીસ સંસ્થાન)ની ટિકિટ ઉપર મંડીનાં કાલું; (૨) એન્ડ્રી પ્રેક્ષોની ટિકિટ પર તમા
ચોડ; (૩) ગ્રીસેનની ટિકિટ પર ચોખાના કવારા; (૪) મોઝામ્બિકની ટિકિટ પર મસાઈનું એ



વિદાય

ચિત્રકર: શ્યામલ આપરા

આવનતી મળ ચિત્રપ્રણાલિની શ્યામલકલિત મેન ચિત્રો અલેખનાર આ ચિત્રકર (અને ઉપરાત મંચીતરણા, શ્રીધામશ્રી, તસ્મિરકા, મે તથાપિયાત, મિનીગિરપ આદિ અનેકવિધ જન્ય પ્રાચીના પ્રાતા કલાકર)ના તથા તેના ચિત્રતા પરિચય શારે અંદર સુચ્યા.

ભારતીને

ધાત્રી હતી

ધાત્રી હતી

તું તો આહા જગસંસ્કૃતિ કેરી વિધાત્રી થે હતી!

પણ આજ સંસ્કૃતિધ્વંસમાં

ને સકલ સ્વપ્ન વિભ્રંશમાં

ક્યાં ભડકદાહક જ્યોત તારી ધર્મશાસન સ્થાપતી?

ત્યારેય શું નહોતાં હિમાલયનાં ઉશીકાં?

ત્યારે ન'તાં જળ ભૂજીવી સિંધુ તણાં?

શું એ જ ખેતર, એ જ પાદર, અથ એ એલું ન'તું?

ઉપાભારી એ ગોદની

હોતેબધાં આભોદની

મીઠી ન'તી પસવાર?—પોરુપનાં પછી કાં રૂસણાં?

ને દૈન્યનાં જ ઉછેરણાં?

સૌનેય છે ઇતિહાસ,

ને ઇતિહાસપ્રેયો કયાસ;

તારા તો ભુંસાતા આસ કાં ઇતિહાસના એ ભાસ્વતી?

એ ભારતી! જગતાવિણી એ શાશ્વતી!

એ ભૂત સંસ્ત્રી વર્તમાન ઉભળવા

આવે ન તાકત ભાવિને પકારવા

તો બદ્ધ આ જીવન તણી ચાલુ રહે છે કારવાં

નવ લેશ ઓછું આખુતાં

અમને ન તનુએ માનતાં

માની રહેલે માવડી! અહ મૂળ, દેહાં આડવાં.

પરતંત્રતા લગ્નસ્પષ્ટ

દાચિદ્રય કેરી આપદા

જેની ન પાંપણ ભીંજવે એ ભીરુઓની અંતદા?

કર્તવ્યધી દિડમૂઠ મુદાંઓ તણી તું મોશદા?

‘સ્વગેશી ય ગરીયસ્તી’—

‘મહતો મર્હી ય મહીયસ્તી’—

સંગોહવશ એવાં ગિરહે છે ઉતાવે આરતી.

તું વિરમરી તારીક-ગાલું

કિંકરે કેરી પ્રલનાં

ચિત્તમાં તુજ પુણ્યસ્મૃતિનો યે પ્રવેશ ન પાડતી.

વીરસૂ એ દે અન-ચા

ભારતી મુજ ભોગ ધન-ચા

આજનું આ કલેગ્ય ના વાતસહ્યથી સંતાડતી.

અરોહ હર્ષ

નાવના નાવિક!...

હે મારી નાવના નાવિક

દને ના નાવ નાંખરતો.

જવા દે સડસડાંદ

બચે સદ ફરફાટ.(૨)

બચેને શેર અંધારે

પોજ કડક, મેષ પડકર,

પરમે આરે ધાર...હે મારી

જે જન તીજમાં ગાજે

જે જન તેજમાં રાજે (૨)

તે જન આંદી બેડા જે

આજ સંચારે, આજ માનીને

જવા દે મજધાર... હે મારી

અધરાજે મધગાળે

કોઈ ના પાછું વાળે (૨)

તું તારે બપસારે

કુઝ દસીને, કેડ કરીને

માર દયેશાં માર... હે મારી

પ્રેમસંકર ન. ભટ્ટ

આહવ ત્રાસ

•વરિણી•

ગગન ગમ્ભે, પૃથ્વી કંધે, સમુદ્ર દિગ્ગજ લે,

સુખ સુલભના બંધો રહી વડાવડ વડતા;

આરિપદભાંગી ગોળી ગોળા બંધેલજ ફરતા;

નયર પડતાં, કિણ ચાતા નિરન્ત્ર પ્રસાવયે,

સ્ય મદી મળે રાષ્ટ્રો નાનાં ખમી કપરી વડે!

નિધુલુ ખડતંત્રોના ખીણ ખપે નહિ ખડતા,

કડક દુકમો રાજ્યો કેશ પ્રભ પર ફરતા;

વણજ વણસે વેશી બંધો, ભુસંસ્કૃતિના જલે,

આહાપ્રભુ, શું આ નિમ્ન આંખે અમારી નિદામના,

નહિ જન ભયો છરછે જેની કયા સુખતા કરી?

હર પરી જવારે છે જરી સમગ્રગરી નિજનિ,

પુણ ન થયો પેદા એકે અમંત્રણ દાગરા

આખિજ જગનું, ફેલી જ્યારે વિનાશતણી જરી!

જન ફન બંદે આજી નવિત તણી શી અધોચિત!

‘પતીલ’

ગિંદગી

મુજિ, મીરજ, સાન્ન માનસળે રહેતાઈથી રહે,

ને વણસે ફરતી અધિકઅધિકો કૌતારને મિલિની,

દાર્પા વાન મદીવ પામગ થકી ને ના ર્ધિ સુધરે,

દોરાની કુંગ શી એને મરકર લાં દે નામક ચિદમો.

સનાવન

બાવના

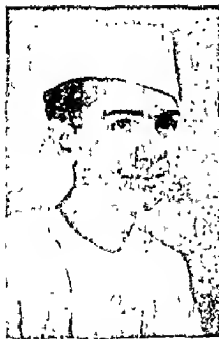
આસીમ છાતાંજુરે નું મર દેવલ જિન્દ સમે

રહો, મુજ ઉરે જતાં અફર અજબ આ બાવના:

પંચાદ કસનુદ યે વરુ, સુગન્ધ ધારો રતું

રવિકરમુ રપતેનો અજક ઉન્નના ચાવની.

જયન્ત પાકક



સામાજિક ચિંતન

સાહિત્ય અને કલાની

શ્રી કનુ દેસાઈ

યશોદરાના (૧૫મી) સાહિત્ય સંમેલનના
કલાવિભાગના પ્રમુખરેણાનેથી એમણે
આપેલા વ્યાખ્યાનમાંથી

હિંદુસ્તાન પાસે અનેક સેકામાંથી કલા-
કૃતિની એક માહાન કસોટી શાકી આવે છે,
અને તે છે કલાના સંપર્કથી દ્વારા જીવનનું
ફક્તિકરણ; આમાંથી રસસંગાધિ. હંફની
નમ્મતિ કહ કૃતિઓમાંથી તેમને મળી રહી
છે એ બાળી રીતે, એટલે આકૃતિઓને તમારા
જીવનની તમારી આસપાસ પ્રતિભાઓ બના-
વવા તમે તમારે સંકલિત માનતા નહિ. આજના
સુરોષે તે આ બાબતમાં હિંદુસ્તાનને
શીખવવાને બદલે તેની પાસેથી શીખવાનું
રહ્યું છે. હિંદની કલામાં સૌન્દર્યભાવના કષ-
રતા એક પ્રકારનું ધર્મગણ છે, તે આજ કાલ
ગતનશુનથી. દરેક દેશની કલાને પાયાએ
દેશના સાહિત્યબળમાં નંખાવેલો છે; એટલે
ન્યારે આપણે આજની બનત કલા હિંદની
સુપ્રસિદ્ધ શિક્ષકસમુદ્ધિ સાથે સરખાવીએ
છીએ ત્યારે એમાં ક્યાંથી એ બાબ અને
દિવ્ય દક્ષિ જીવતી આત્મા તેનું આશ્ચર્ય માન
શાય છે. હિંદી દરેક મેળવ્યા વિના હિંદી કલા
કોઈ રાગને કતાર છે, ક્યાંક છે પડશો છે,
એવું માનનારને શી રીતે સગાનલ્ય કે હિંદની
સૌન્દર્યદક્ષિ કાળ, નાટક અને કલાઓમાં સાવ
અનોખી છે; અને જીવનના મહત્તમ રસારવાદ
અર્પનારી હોવાથી પશ્ચિમના કલાકારને પણ
અબચારમાં રૂપ છે. શ્રુમ યુગની સાહિત્ય-
સમૃદ્ધિ, ભરતનાટ્ય, કાકલી કે ચણિપુરી
દત્તવેદિયને પડશો હિંદનાં વિરાટસાહિત્યો
અને કવિવિભાગમાં નથી શું?

મુખ્ય સગવળના મહાદાયો બેઈ આપણે

છકક મળે છે; દરેકરામાં પ્રચંડ સિંકા
મુખ્ય બને નીરખાએ છીએ; તેનું ખંડર પાલું
પિસારી નેમાં અકોઆવધરીએ છીએ. છતાં
દેશના જીવિઓને, રાજ્ય ને કિશાનાં તંત્ર-
વાદકો તેની અસર ચિત્તરવાને શું કરે છે?
મેંકોસેના મેલાઓ બંને માને કે હિંદી કલા
માફ વખરી છે, પણ કુદરિયન કલા કરી ન
નહિ આપી સંકેતે આપનારી અનુકર
પ્રતિભા હિંદીવાનને કામે તો રહેશે ન. બંને
અજ્ઞતા મેંકોસે-વિદ્યાઓ આ મહામુખ
વારસાથી બંધિત રહ્યા, પણ દવે તેમની
પ્રબલ ન રહી બંધ તે નેવાનું છે. આપણે
તો દરેક જીવતી પ્રલ તરફ આસાથી મેવાનું
રહ્યું છે. તેઓ પોતાના દેશની મહામુખી
કલાને પતિને આદર કરતાં રીતે, સાચા
કલાકારને પિછાની સમાજમાં તેની પ્રતિષ્ઠા
રચીકારે અને સંસારના વ્યવહારમાં
કલાની સોરબ અનુભવે.

જીવતરફ કલાકારનો પરમ ધર્મ રહેશે કે
તેણે પોતાની કલાકૃતિને, જીવને હીન કે
અધીમુખ કરનારાં તરતેથી મુક્ત રાખી
સમાજને સંજીવન અને નવમુદ્દેશ આપે
એવા સર્મયે કરી બતાવવો. એવા કલા-
સંકારથી, એમસેન કહે છે તેમ (Func-
tion of Art is to give pots and pans
the grace of Romanes) આપણા
રોજિદા વ્યવહારનાં રાજરચીકો ને પદાર્થો-
મા અદ્યુત આકર્ષણ ઉત્પન્ન કરે એવું લાવવું
આવશે, અને કદા પ્રત્યેક માણસના ધરમાં
રાજરણી યહને મહાવશે. એટલે કે મતુષ્ય-
માં રહેલો કલાવંત આત્મા સચેત બની
જીવનને અનેકવિધ નિશ્ચામાં તેજરચી અને
સંકેતરચી બનાવી સારો.

ધમ્મા કલાકારને પોકાર છે કે તેમની
કદર થતી નથી, તેમનું ગોખ મહાવંકન થતું
નથી તેમને આશ્વાસ રૂપે એટલું જ કહેવાનું
કે બાઈઓ! હિંદમાં ક્યાનું કોવ. તો બહુ
બહોલું પડયું છે, પણ એ કુશમાં કોશ
રહેવાને. ખૂલું અધિકાર મેળવવા કેટલું
આપણું તપ થયું નથી. રાજકોટમાં ન્યુબિલિ
હોલમાં ફેન્ક મુકસની રાજવી આવી તરતેરો
નુત્ત્યા, નાન નગસાહેબના સંગઠ નુત્ત્યા,
વડોદરા સહેરના મહેલો અને મુકિયેનો
નુત્ત્યા. તો હિંદી કલાકાર ક્યા બુલે છે તે
સોધયું મુકેક પડશે. અને હવે તો યુદ્ધ-
નિષિંતમાં નં યુરોપિયન, અમેરિકન કે મે
તે મુક નાનિમ્મતો હિંદના સજ્જર અજ્ઞાત

ને કીમંત આદરો દાણ કુરુવા આદરનાવાવા
એક કરશે. એક તરફનાં બાળને કામીરથી
કળાકુગારી મુખીના રાજ્યમહેલોના મુકો-
બને ને ચિત્રકામ દાણ કરી માથેના દોને ને
સુવિદિત છે. અબરની આ બુકકી કીકો-
માં કાગ આપનાની રીતે આપણું કલા-
કાર કેમતી સકયા નહિ હોવાથી ને રોષા
રોવાનાં રહે છે એઓ પોતાના ધંધાની તાકીશ
અને સિસ્ટ મેળવી કામની બદલાર કરી
સકયા છે તેમને વિચય મળ્યો ન છે.

બંધાથી અને મહારાષ્ટ્રીય કલાકાર બે-
ઓનો આ બાબતમાં સફળ પ્રકરણની
છે. મુકરણી બાઈઓ કરતાં નેઓ વધુ સીવર
વાળા, સીકટ તથા પૂનરારત હોઈ પોતાના
ધંધાની સજ્જતા માટે થેવે તેમાં કુબાલે, કી,
દેશમાં મળેના અબચાર પાલું કરી, હુદોપ
અમેરિકા અને અન્ય દેશોમાંની વિદ્યાની
પૂર્ણતા સાધી આપ્યા છે ને હિંદની કલાસંસ્કાર-
ઓમાં પોતાના હક્કને દાવો કરી સકયા છે.
બેઓના કલાકારો તો એ કે તમુ પ્રતિભા
સરકારી કલાશાળાના મુખ્ય પદો. પણ
દાંધ કરી સકયા છે; અને સુબરોમાં પાલું બની
થોમવા ધરુવાનાર ધણી કલાકારો મહાન-
સાધુમાંથી તૈયાર મળ્યા છે, એટલું જ નહિ
પણ મોરી કાર્યસિદ્ધિ ધરાવે છે. એ બધા
વચ્ચે મુકરણી કલાકારોએ કંઈક વિશેષતા
સિદ્ધ કરી બતાવવી જોઈએ.

હું મુકરણી કલાકાર મિત્રોને હિંન આવે
એટું પાછા કે હિંદી કલામાં બંધાળના કલા-
રવાની કદર એ કંઈ આરેકદમ કરી બતાવ્યું
છે તેના હિંસાએ આપણે કેટલું કરી સકયા
છીએ? અને છતાં તેમની તરફ કલાકર
વામાં કે વખત પડતાં કતારીને બોલવામાં
પાકા નથી રહેતા. શી અવનીન્દ્રનાથ કાકુર
અને શી નવકલાત બસુનો કલાસાધના અને
તપશ્ચર્યા આપણે માટે હજુ યે આદર્શ રૂપ
રહ્યાં છે શી મુકવચન્દ્રે, રમેન્દ્ર ગવર્તી
ચામીની દોષ, પી. મેન વગેરેની કલાનિષ્ઠ
પિત્તી આપણે રૂપમાં કરી ને સકયા નથી.

હુરોષીય સીલીએ શી બેલો કલાકારોએ
પણ શું કરી બતાવ્યું છે? સૌરાષ્ટ્ર અને ગુજ-
રાતનાં અદરય થતાં માનવી પાસેની તસ-
વીરો લેવાને ઔદિયાંની પૂનર બાઈઓ
નીકી પેડી, પણ ક્યાં તરફ મીરમાં, બીજી
માં કે રાનીપરમાં રખડ્યાં? કામ કરી
બતાવે તેનું મુકરણના કાલ, પાલ વગરનાની
સાની કદર શાય કે ચિતરના, આમુ કે સર્વ

આજની આકાંક્ષાઓ

સામયિક ચિંતન



જયનાં દરેકો કાઈ સગર્થ ગુજરાતપ્રેમી કલાકારની સાથે જોઈ રહ્યાં છે. ભીંમી, ધારાગા, કામીની, કામીનીએ ને સ્ત્રીપરચરનાં વૃત્તો, ગરબા અને ભગનાં વૃત્તો ચિત્રકારની પીછી માટે આખરે સાધન છે. ક્રેત્ર ખહોણું અને પુલ્કરું છે. જૈન સાહિત્ય, સંસ્કૃત સાહિત્ય અને રાસગાથાઓ પર નવી કલગ સાક્ષી જોઈએ. આપણે તે કામ કરનારા જોઈએ. ધરાની ચિત્રકાર ગિ. કાયાદશિયાં એકલા આવીને હિંદની પાછી સુકાંઓનાં ભીંતચિત્રો કાઢના આશ્રય પામી કરી ચાલ્યા ગયાં. અને એમ કરીને પણ આપણાં ખંદેરની કલામાંથી એ હલરે રૂપિયા રબી રહે છે.

આજની ગુજરાતી સંસ્કૃતિનું દર્શન, સાહિત્યના સચોટ આકર્ષક પ્રસંગોનું ચિત્રનિરૂપણ, કવિ દયારાગ ને પ્રેમાનંદનાં પાત્રો અને કૃતિઓનું રૂપકરણ ગુજરાતી કલાકારની સાથે જુઓ છે. આજનાં યુગનાં મનોગમનો ને સિદ્ધિઓ, આપણાં રાષ્ટ્રવિધાનો ને વિકટ વિચલોનાં દલિદાર કલાકારની પીછીએ નહિ થઈ ત્યાં સુધી કલાકારને પિઠાનો કોણ? રાષ્ટ્રનાં અને પ્રલનાં મુખરૂંડ અને બાવનાનો ચિતારો તે ન બની શકે ત્યાં સુધી તેના રૂમ અને પીછીનું સાધક શું?

આજની ચિત્રપદ્ધતિઓ પણ ઘણાંથોડા સમયમાં કલાકારો માટે નવાં સંસ્થાનો ઉપાર્યાં છે. ત્યાં કુશળ કાવ્યકલાધારો, પંડિતો, ચિત્રસ્થાઓ, સંયોગધારો, અભિનયકારો ને નૃત્યકારોને કોમની સર્વોચ્ચ શક્તિ વિસ્થાપવાની, પ્રગતિ સાધવાની અનેડી તકો મળી શકે તેમ છે. અને જેઓ એવી કસોડીઓમાંથી પા પા જીતી શક્યા છે, તેઓની પ્રતિષ્ઠા અને મહત્વાકાંક્ષા પણ અચાહ નહિ બંધેલાં એવા આંક પર પહોંચતાં નથી. માત્ર રંગ અને પીછીના આપલયથી આપણે કલાકારની ગાપ પડતી નથી. અપૂર્વતાનું સર્જન અને આદ્યેષુની પ્રગટ શક્તિ જેઓ સાધી શક્યા હશે તેમને જ ત્યાં આગેકદમ મળે છે. પણ જેઓ કાઠીની પીછીની શક્તિએ ધારી બચવા નકરના પ્રકારો ધરાવી દઈને પોતાનો સિક્કો સ્થાપવા ધારે છે તેમને દિક્ષા પડી જતાં વાર લાગતી નથી. સર્જક કલાકારનો માર્ગ કાઈ રોડી રાકતું નથી, એ આપણે વાંદર કાઠીની ચિત્રપદ્ધતિઓએ સિદ્ધ કરી દેખાડ્યું છે. પાત્રો, મકાનો, અભિનયો, મુદ્રાઓ, રંગો અને રૂપો કલાકારના સર્જનસાગરમાંથી નીકળ્યા માટે છે ત્યારે હુનિયાનાં ચેતનવંતો

પૂતળાંઓ કરતાં પણ તેમને વધારે પ્રતિબદ્ધ અને વધારે સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે; અને એ રીતે કલાકાર સંપત્તિ અને સમૃદ્ધિના સાચા નિર્ગાતા કરે છે.

આપણે હાઠીમું કે, પ્રત્યેક કલાકાર ગુજરાતની કલાને, ગુજરાતી સંસ્કારિતાને, ગુજરાતની અસ્થિતાને પ્રતિનિધિ બની, પ્રત્યેક રાજ્યતંત્રમાં, સંસ્થામાં અને ઉદ્યોગકેન્દ્રમાં મુખ્ય પદે વિરાજી, ગુજરાતનું નવચિત્રન કરનારો સગર્થ યોદ્ધા બની રહે, અને કલાની રોશનીથી સંસારના બધા બેળદારોમાં નવીન દીપ્તિ, નવું સૌન્દર્ય અને નવીન પ્રતિભા પ્રકાશી મનુષ્યમાનને જીવનનાં હોશ અને પ્રેરણા સથેષ ભોગવતા કરે. —કનુ દેસાઈ

કવિતા, કલા, તત્ત્વજ્ઞાન કે વિજ્ઞાન એ સમર્થો, માનવને માનવની વધારે નજીક લાવવા માટે છે. સાહિત્યકાર પોતાની રાષ્ટ્ર-સુધ્ધિ એક એવા પ્રકારને રસ અનુભવને છે કે કાઈ પણ સહૃદય કે બાલક ગામુસ પ્રેરણા સુધ્ધિનું જ દર્શન પામે છે. સાહિત્યકારના રાષ્ટ્રમાં રહેલા આ રસવ્યવસ્થાની ખૂબી એ છે કે આપણા ચિંતના જે અમુક રચાયેલા છે તે બાવને એ નજીક કરે છે; ને તેથી એ માત્ર સાહિત્યકૃતિ છે, એક કવિની કલ્પના છે, તે વાત બહી જીવે એક માનવ બંધે બીજા માનવની વાત સાંભળતો હોય તેમ સહૃદયતાથી એ સાંભળે છે, અને એના ગાનુષ્યવચ્ચાં રહેલા જે રચાયેલા બોલો પડ્યાં આપણે જોઈએ એ પડ્યાં એ આપે છે.

ધારો કે રાગચંદ્ર સીતાનો ત્યાગ કર્યો એ નાટક ભજવાય છે સીતાના દેહિ મે વિચરત્ત્વ એ રાષ્ટ્રો બોલાય છે અને પ્રેક્ષકોના ચિત્તમાં રહેલા રચાયેલા ભાવ કલ્પનાના વ્યાપાર વડે રસત્વ પામે છે. એટલે કે જે રસ સીતાએ અનુભવ્યો હતો તે જ રસ પ્રેક્ષક અનુભવે છે. દુઃખ સીતાને છે તે બહી ભાવ છે ને દુઃખ પોતાને પડ્યું એમ તેને લાગે છે. માણસ એ રાસની સાધાધિ પામે છે. આ રસ સમાધિથી માનવ માનવની વધારે નજીક આવે છે. કાઈ પણ સાહિત્યકૃતિનો એ વિષય છે.

આપણું આધુનિક જીવનભરે 'મુદ્રેરુ' હોય, પણ એ 'સંસ્કારી' નથી. જીવનનાં અત્યંત જટિલતા પ્રવાહો સાથે આપણા જીવનનો મેળ નથી. આવા જીવનપ્રવાહોને વ્યક્ત કરવા માટે સાહિત્ય એ એક મુખ્ય સાધન છે. મનુષ્ય પોતાના જીવનમાં કુદરતે રસ લેતો



શ્રી 'ધૂમકેતુ'

← વડોદરાના (૧૫મા) સાહિત્ય સંમેલનના સાહિત્યવિભાગના પ્રમુખકથાનેથી બંગાળે આપેલા વ્યાખ્યાનમાંથી

હોય તેટલો જ રસ બીજાના જીવનમાં પામી શકે તે એવા મનુષ્યને આપણે સંસ્કારી કહી શકીએ. સમાજમાં આવી સંસ્કારિતા પ્રચારવાની એ સાહિત્યનાં પ્રયોજન અને હેતુ છે. પોતે જે વેદના અનુભવી, પોતાને જે સત્ય મળ્યું, પોતાને સનોમંગલ દ્વારા જે સૌંદર્ય-દર્શન થયું તે સૌને માટે હોય એમ ઉચ્ચત્ત્વને સર્વસાધારણ જનતાના હૃદયમાં એની પ્રતિષ્ઠા રચાવી જીવનની સાલના મેળવવા એ સર્વ સાહિત્યપ્રકારના સર્જનનો હેતુ છે.

આ પ્રમાણે સાહિત્ય, એ સાહિત્યકારને સમાજ વચ્ચેના એક એવા હેતુ છે, જેના દ્વારા શ્વેષ્ટ વિચારોને એક બીજાને વિકાસ સાધી શકે, સામાજિકોએ સમાજનું જોઈએ કે કેવળ અચલથી (વિના પ્રયત્ને) જ સમજાય એ જ સાહિત્ય એ જોગની માન્યતા આરથી સાચી છે, અને સાહિત્યકારે એ સમાજનું જોઈએ કે જે એની પાસે વેળવ નહોતું તે સમાજ એની પાસે શી આશાથી આવે? એ વેળવ એટલે, ટાગોર કહે છે તેમ Abundance of an artist—કલાકારની વિપુલતા. જીવનમાં એટલેકદાં રહેરબા, પ્રકારો, ચિત્રો, વર્ણનો, વર્ણનાતીત વિવરણ, દ્રવ્યો ને આકારો સાહિત્યકાર પાસે હોવાં જોઈએ કે જેમ એને પોતાના સર્જનની આનંદપાવેતા સમજાય છે તેમ સમાજને એ સર્જનનાં દર્શનની આનંદપાવેતા સમજવી જોઈએ.

આ દૃષ્ટિએ આપણે આજનો ગુજરાતી સાહિત્યકાર ક્યાં છે? એ જુદી જ પરિસ્થિતિ-

માં જોડા છે. જ્ઞાનજગનાના ક્રમિની એની પાસે દષ્ટિ નથી તે એની શક્તિ પણ નથી. એ કાન્તદર્શી કવિ પણ રહ્યો નથી.

ગુજરાતી સાહિત્યને શી રીતે વેગ આપવો, એને શી રીતે વધારે વિસ્તૃત કરવું તે શી રીતે લોકોની સમજ એને લઈ જવું એ પ્રશ્ન આપોરે સૌથી વધુ અગત્યનો છે. એ પ્રશ્નના એ કેટલે દેખાડાય છે. એક એ કે લોકોને સાથે સાહિત્ય તો ધોમેધોમે જ સગલવડ માટે લોકોની રચનૃત્તિ ન કેળવાય ત્યાં સુધી મિત્રાસ ન થતાં વિદ્વાનોએ તો ગાંઠાની સૈદ્ધી પ્રમાણે કામ કર્યે રાખ્યું. બીજે માર્ગે લોકોને ધીમે ધીમે ઉપર લાવવા માટે થોડુંથોડું નીચે જોતરવું એ છે. ખરી રીતે આ બંને માર્ગે સીકારે છુટકો છે. સાહિત્યના અધિકારની હેરા પણ ઝોરવડાવે ક્યાં વિના સાહિત્યકારોએ સમાજ ને સાહિત્ય વચ્ચે સેતુ બનવાનો સમય આવી શક્યો છે.

કામ પણ વિકટ છે. જન-અભિચ્છિને

દિમાયાચના

કાજ બહારનાં કાર્યોને લીધે આ એક, જોકે અશ્વમય શ્રવણ જોડ્યો મોટો થયો છે; છતાં પાચીઝા આપી મુશ્કેલી આપ્યાનાં લઈ તે માટે દાખા કરી એવી આશા છે. હવેના એક સરખા બહાર પડવા માંડશે.

જોળખતી, એને કેળવતી, એના દાસ ન થવું ને સર્વનાત્મક લખાણોની શ્રેણી બળતી રાખતી, આ ત્યારે વરતુઓનો સુયોગ મેળવ્યો, એ કલા સિદ્ધ કરતી લગભગ અસંકલ્પ છે.

પણ એને માટે આપણે સાહિત્યકૃતિઓ રચીએ છીએ એ જનતાને મોટા કામ તો હજી અશર પણ જોઈએ શકતા નથી. અને છતાં ફરક માનવહૃદયમાં હોય છે તે

એનામાં પણ સાનની પક માટે દોષ લાગી છે. એની એ અભિચ્છિને યોગ્યરીતે કેમ જાણવી, પરિણામ કરવી, જાણે લેવી, ને કલ્પન કરવી કરવી એ કામ પણ વિકટ છે. એ વિકટ કામ સિદ્ધિ ત્યારે જ થશે જ્યારે પહેલાં પૂર્વ-અભિધાનમાં માંડશે. ને સાહિત્યકારને સંધ્ય ભગ રવાપીને ગાંઠોગાંઠામાં થોતે ધરી લીધેલી વિદ્વાનો પોતાની જાતને બચાવશે. કલાગતરો નિયમ છે કે એનો ઉપયોગ ન થાય તે એ નાશ પામે. માનવહૃદયમાં પહેલ-અચોક સામર્થ્યને એના શારીરિક બંધનમાંથી મુક્ત કરીને એના ખરા રચનાને પરિચય આપવાનું કામ કલા કે સાહિત્યનું છે. એ કાર્ય સિદ્ધ કરવા માટે જો કે વસ્તુની જે જે વખતે જરૂર પડે તે તે વખતે તેનો સ્વીકાર કરી લેવો એમાં કોઈ બતાની હીનતા નથી. પ્રેમનું, મતનું, સાનનું તે સાનિત્યુત્પન્ન જ્ઞાન, જ્ઞાન જ શક્ય છે. એ જ્ઞાન હરકેનું હોવું જોઈએ, હરેક માટે હોવું જોઈએ. —પ્રમોદ

‘કુમાર’ના આઘ સહાયક અને પરમ શુભેચ્છક સ્વ. રા. સા. મહાશંકર છગનલાલ રાવળ

મારા પૃથ્વિ પિતાશ્રી રાવ સહાયક મહાશંકર છગનલાલ રાવળ, મહા તા. ૩૧મી નવ-યુગ ૧૯૪૪ ને સોમવારના રોજ ગાંધીજીને અંતિમર વર્ષ અને ૭ સાસની જીવનમયોદ્ધા પરી કરી વિરલ થયા છે. એ સમાચાર ‘કુમાર’ના વાચકો સંગ્રહ રજૂ કરવાની કુખર ફરજ મારા ઉપર ઉપરિત થઈ છે.

તેઓશ્રીએ ‘કુમાર’ના આરંભથી જ તેના સર્વ વ્યવહારોમાં, સુખદુઃખમાં ને આપણિજી-માં સતત ચિંતા ને સહકાર સેવ્યાં હતાં; અને ‘કુમાર’નાં ત્રીસ વર્ષ પૂરાં થયેલાં એવાં બાંધ બેનનાં, તેને દેશની બહાર સંસ્થા કરવાની યોજનામાં પણ ઉત્તમ સુધી સહાઈ આપતા રહ્યા હતા. એ રીતે, ‘કુમાર’માં અનન્વયે આજીવન રસ લેનાર સમગ્ર વિભૂતિની યોગ પરી છે.

કુદીન પણ નિર્ધન પ્રાકૃત્ય કુટુંબમાં જન્મ લઈ તેઓ દારિદ્ર્યના કુખ-સંકટો ખમ્યા અને જેવાંતેજા વિદ્યાભ્યાસ પામ્યા; પણ ચારિત્ર્ય, બુદ્ધિ અને રવાજવંદા બળે રહીને તમા શક્તિને કસ આપી, અનેક નાનાં પરિપાક્યો કરી તેઓ સમાજમાં હજાર આગાહી હતા, અને કુટુંબપરિવારને વિચિત્ર વિચરણ કરી આપ્યાં હતાં. જનભય ૧૬મા વર્ષથી તે છેક ૭૫ મા વર્ષ સુધી તાર, દેવને અને રવાણની નોકરી બળતી અગાધાદત્તના હૃદય પોરતે માનવતાના પદે પહોંચ્યા બાદ છેવટનાં ૨૧ વર્ષ જાનનર રાજવંદા વિશ્વમુ અગ્રહાર તરીકે ત્યાંની બેંકના મુખ્ય અધિકારી બની રહ્યા હતા. તેમના અનુભવ અને કાર્યક્ષમતાને લીધે એ બેંકની સાખ ફોરો સુધી પહોંચી છે, એ તેમનાં આકરિયબળ અને કર્મનિષ્ઠાનું દેગરખ બનશે. સ્વ. સર પ્રભાસંકર પદ્મજીએ તેમને એક પ્રસંગે લખેલું કે “તમારો રિપરિટ બધામાં નમ્રે પડે છે.”

એમના વિશાળ જીવનપટમાં અનેક યોગપ્રદ પ્રસંગો અને આરિયષ્ટોત્ક સામર્થ્યો બદલી હતી; એમને સ્મૃતિભંડાર વિપુલ હતો. તેની વિવિધ પ્રશાદી ‘કુમાર’ના વાચકોને યથાનુકૂળ સમયે સમર્પી માફે જાય અહીં કરવા આશા સેવું છું. એમને આજન્મ કામૂની

રવિશંકર રાવળ

જે જે રહેલીઓ, મુબેચ્છકો અને પત્રકાર મિત્રોએ સ્વર્ગસ્થના અવસાન બાદ સહાનુભૂતિ દર્શાવી છે તે સર્વનો હું મારાં કુટુંબીજનો સહિત, આભાર માનું છું.

—ર. મ. રા.



જન્મ : ૨૫મી મુદ ૨ સે. ૧૮૨૧
અવસાન : ૩૧મી મુદ ૬ સે. ૧૯૪૪



સાર્વજનિક કાકા ★

બીબી અનેક રાજકારણી પુરુષોની ગોફક 'સાર્વજનિક કાકા' આજે નાગરોપ જાન્યા છે. એમના સમયમાં બધા એમને જોખ-ખતા, એટલું જ નહિ પણ સમાજ/કાર્યમાં તેઓ એટલો જાણે રસ લેતા કે મહારાષ્ટ્રમાં—અને યશ્વંતરાજ—એવું એકે કાર્ય થયું નહિ હોય એમ એમને કાળો ન હોય. એમના કાર્યની કદર જનતાએ એમને 'સાર્વજનિક કાકા' જેવું બિરુદ આપી કંડી. આજે પૂનામાં એમનાં રમારકો 'સાર્વજનિક સાથા' છે, 'મેશી હોલ' છે, એમણે બંધાવેલું 'વિષ્ણુમંદિર' છે. પણ બહુલા લોકો એમને વિષે કંઈ જ જાણતા નથી એવી એ ફરિયાદ એમના ચરિત્રકારેઈ ૧૯૨૪માં કરી હતી તે આજ લીસ વરસે પણ સાચી જ છે. મહારાષ્ટ્રમાં જ નથી આ પરિસ્થિતિ છે ત્યાં ગુજરાતમાં તેઓ અજબ રહ્યા હોય તેમાં અદ્યત્થ પામીને જેવું કાંઈ પણ નથી.

'સાર્વજનિક કાકા' મહારાષ્ટ્રની રાષ્ટ્રીય જાગૃતિના જનક ગણાય છે. એમણીસમા સેનામાં સારંગે અને લોકહિતવાદી જેવા અનેક મહાપુરુષોએ મહારાષ્ટ્રમાં એવન ફેલાવ્યું. લોકદિનવાદી અને સારંગે સરકારના નોકર હતા એટલે તેમણે પ્રત્યક્ષ કાર્ય કરી શક્યા નહિ માત્ર લેખન દ્વારા એમણે લોકોને જાગૃત કર્યા. પણ સાર્વજનિક કાકાએ તો આગલી કાંઈ વડે રાજકીય ચળવળની સફળતા કરી; અને તેમાં તે સમયમાં તેઓ અધ્યક્ષ ગણાયા. સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવા માટેની ચળવળમાં તેઓ આજ અગ્રણી હતા. લોકદિનવાદીએ (શાપાળ હરિ દેશપુત્ર) પોતાના લેખોમાં સ્વદેશીની જરૂર સમજાવી; સાર્વજનિક કાકાએ સ્વદેશીનો પ્રત્યક્ષ પ્રચાર કર્યો. મહાકાવ્યોના પ્રારંભ કેવી નાની બાળતાથી શેડા પ્રમાણમાં થાય છે એ કાકાના ચરિત્રમાંથી સ્પષ્ટ દેખાય છે.

મહારાજા સેકાનાં એતમાં વાસુદેવ શિવરામ મેશી નામના એક શાહુણ પોતાના વતન રત્નાગિરિનો ત્યાગ કરી નસીબ અજગા-યવા પૂતે આવ્યા. તેમના સંબંધીઓના વંશને આજે પણ રત્ના-ગિરિમાં પંચ મેશીએ. પૂનામાં એમણે સરદાર દેસામુખને ત્યાં નોકરી લીધી. પેશ્વાઈમાં તે વખતે જાણીતા સરદારોમાં 'દેશમુખ' એક જ હતા, અને તે લોકહિતવાદીના ગિતા સરદાર હરિશંકર દેશમુખ. એટલે એમને ત્યાં જ વાસુદેવ શિવરામ રહ્યા હશે એમ મનાય છે. વીપુ સુવર્તાન સામે અંગ્રેજોને મદદ કરવા પેશ્વાએ જે સૈન્ય મોકલ્યું એમાં વાસુદેવ શિવરામ એક અધિકારી હતા. પછી એમણે વસંત તાલુકાની મામલતરોને હબલો લીધો. કેટલાંક વર્ષ ત્યાં રહી પેશ્વાઈના અસ્ત પછી તેઓ પૂના પાછા આવ્યા. 'તમારી પ્રત્યે સારીરીતે વર્તો' એવું અંગ્રેજોએ એમને આશ્વાસન આપવાથી પંચાવન વર્ષની વયે તેઓ સરકારી નોકરીમાં 'સદર અધીકારી' તરીકે જોડાયા અને આઠ વર્ષ નોકરી કરી ૧૮૩૦માં મૃત્યુ પામ્યા. વાસુદેવ શિવરામ જે વાર પડ્યા હતા, પહેલા સંબંધનો એક અને બીજાના ત્રણ એમ એમને ચાર પુત્ર હતા. એમાં સૌથી નાનો જે મણિશ આગવા મણિપતરાન, એ જ આપણા સાર્વજનિક કાકા.

મણિશનો જન્મ ૧૮૨૮ના અષ્ટિદશમાં સતારા શહેરમાં થયો. વાસુદેવશવન પૂનામાં પોતાનું ઘર હતું, છતાં એમના પુત્રને જન્મ સતારામાં થયો એ એક સાર્વજનિક કાકાના મારકી ચરિત્રકારને

માંધીએ જોઈને સ્વદેશીનો ઉગમ કર્યો તેના ચેપહેલાં પચાસ વર્ષ પોતાને ઘેર હાથે કાંતી-વણીને ખાંદી પહેરી સ્વદેશીધર્મના સો પહેલા શ્રીમણેશ માંડનાર અને લગભગ બધાં હોમીમાં અમલી કાર્ય વડે રાજકીય ચળવળનો આપણા દેશમાં પ્રારંભ કરનાર

ગણેશ વાસુદેવ મેશી

નવાજ શાંત્રે છે અને વાસુદેવશવનને સામે મણિશનો જન્મ થયો હશે એ રીતે એ આ ઘટના સંગત્વ છે. પોતાના મૃત્યુ સમયે અણેશની ઉંમર બેએક વર્ષની હતી.

પોતાના મરણ પછી માતા સાવિત્રીબાઈએ સતારામાં જ વસવાટ કર્યો અને ત્યાં જ મણિશને નિશાળે મુકવામાં આવ્યા. એને બખાંય-વાની બધી જાણતરી સાવિત્રીબાઈને માથે જ હતી. ઉકારાઓ કેમરકાયક થઈ જાય ત્યાં સુધી સરકાર તરફથી દર છાકરા રીઠ નમને માસિક સોળ રૂપિયા અને પોતાને માટે સાડી સાડડીસ રૂપિયા પેન્શન મળતું હતું. નિશાળે જવામાં અને ખાસ તો મેડિ-યાઓ જેટ મરતી કરવામાં અણેશને ખૂબ મન પડતી. બાળ-પણમાં એનો સ્વભાવ બહુ જ શ્વેચ્છ હતો. એ કદી શાંત તો બેસી શકતો જ નહિ. પાછતા છત્રનમાં પણ એનો સ્વભાવ એવો જ રહ્યો. પણ છાત્રિ સારી, એટલે દર વરસે પરીક્ષામાં પાસ થતો. અગરનો મુલક એ વખતે સ્વતંત્ર હતો. ફોર્ટ 'ડેમહાકસીના વખત-માં એને અંગ્રેજ રાજ્ય જેટલે એડી દેવામાં આવ્યો. છુદ પૂનામાં જ પહેલી અંગ્રેજ નિશાળ છેક ૧૮૨૪માં શરૂ થઈ, એટલે એ વખતે નતારામાં તો મણેશને જુદું શિક્ષણ મળે એવું કંઈ જ નહિ આગ, હતું તેટલું બખતર પડે થયું એટલે એને નોકરી શોધવાની ફરજ પડી.

૧૮૪૮માં, એટલે નીસ વર્ષની વયે, પૂનામાં આવેલી નાગરની કચેરીમાં કારકુન તરીકે મણેશની નિમણૂક થઈ. નોકરી માટે પૂના આવ્યા પછી એ પૂનાનો રહીશ મંજૂ થયો. સાતઆઠ વર્ષ નોકરી



નામપુરી માનિયાં વાપરતા, માથે કેશળી પાથરી એવી ને અંચરખાં પળુ મુશાયમ કાપડનાં પહેરતા. હવે બાધું બદલાયુ. કાકાએ ચેર લોગે કાંતવાની શરૂઆત કરી. કેશળી પાથરી કાપડને માટે અહીં ઝેપી જગ્યાએ સાદો બાદીનાં કેડા આવ્યા. અને કિમ્તી કપડાં જઈ એમને બદલે બાદીનાં માનિયાં અને પહેરણુ આવ્યાં. કાકાનું સુદર પળાતું પળુ અંગને ચેર જ. કપરાંત પાતાના ધરમાં એમણે હીનાશળી આ અને કીમ્તીઓનાં કાપડોનાં કેશળી ધણું નુકસાન વેઠ્યું. દોઢામાં આ આપણે જોયેલાં જગ્યાનાં હંસી થયા માટે કેશલકે કહ્યું, 'આ બહુ કાપડ પહેરવાથી કેશળી કમત થવાની નથી. બધા લોકો બાદી પહેરે તેો મે શું થવાનું છે કે કેશળી વેચાર ત્યાં સુધી વધવાના નથી ત્યાં સુધી કમત થવાની નથી.' પળુ કેશલકે નો આથી-મે આગળ ગયા. કાકાનું 'ગણકી મયું છે' ખેતી વાત એમણે વહેતી કરી અને રેતાગા કેડી, આપગાન મેનું પળુ હતું. પરંતુ કાકા કેશળી હમ એવા ન હતા. મ ધણસાવ રાતરેને કોનો આ વાત ગઈ, એટલે કાકાની આ કાચેશ લેશાગ્ર દિશાબન સતી એનું બતાવવા એમણે 'નવદેશી' વિષે જે સુદર વ્યાખ્યાનાં આપ્યા, જે પાઠજીથી બૂબ ભાળીતાં થયા. આ બાધેજની આસર એટલી બધી થઈ કે એ સભામાં જ કેશલકે લોકોએ લીધા થઈ 'આસરણુ નવદેશી વાપરીયું. ફરકસાર કરીયું, કારણનાં કદી કેશળાધોને ગદદ કરીયું' એવા રેતાગદ લીધા. આમ, કાકાએ નવદેશી સતનું આપરાણુ કહ્યું અને રાતરેએ એકેશળીની કમિએ બની ગઈના સગાબની તમારથી ગદારીપદમાં 'નવ-દેશી'ના શીએજી બેઠા. હવે કાકાની પરીક્ષાત જમજમ બંધ થઈ હતી. એમણે આખું ધ્યાન નવદેશી ભણવળા અને સાર્વજનિક સભાના કર્મીમાં જ ફાકાએનું હતું.

૪.૧૮૭૩માં સમાજના મહારાષ્ટ્રના કેશલકે વિદ્યાર્થીઓની આંધાત્મિક તપાસ કરવાનું કામ માથે લીધું. કાકા પૂરે રીતે એમણે સરકારે નેરાજ જગ્યાનાં પોતાની જે રીતે આપ્યા તેના શોલાપુર, બાદગાદનગર હિવાદિ પ્રદેશોમાં બેઠાં કેવી કેનાલ જાતનાં હતા તેનું અસરકારક વર્ણન છે; સાથેસાથે સરકાર તરફથી કાઈપણ ગદદ થવાની આશા નહિ રાખતી એવી સોંપેન એવળી પળુ આપી છે, અને રેતાગદબંધને રહેતે જઈ કમત કેમ ચલાશે તેનું વિવરણ પ્રાપ્તકર હરવામાં આવ્યું છે. અંચર ખાંડો પાંચેરે નીમેલી રમીડી આગ્રજ સાક્ષી આપવા માટે 'એકેએ એકેશી-એશન' તરફથી હર્ષક ગમ્મિકા મિ નવદેશ રેટુન અને સમાજ પોતાના પ્રતિનિધિનીયા.

૧૮૭૫માં માખની કાર્યનિષ્ઠા કરી એક વાર પ્રકાશી વરોદશના સાયકવાડ મહારાજ મહારાસવને ત્યાંના કેમિટેન્સે રેર આપવાના આંદેશપર બારીતવા કરેલા પડપાઠગદા-

સાત પાકે મેસા બિલકુલ ન હતા એટલે તેમના પોતાના બથાવ માટે વજીજ રાખી મહે એ પાળુ આંધેશવન હતુ. એમણે સ મારે રજ સરકાર પાસે જો લાખ કમિયા માંડ્યા, અને બળદ થયતાંસત જ કાકાએ તાર કરી એક સાખ કમિયાની ગદદનું આશાગન ગદારાજને આપ્યું. કાકાએ એ વખતે તદ્દ કરી. પૂનામાં વિદાર ગયા ગળી. સર્વે રેતાગા તેમજ ધર્મના શોધે એમાં દોગદ કેવા. પ્રમુખ ગદેરબાન બની-બરદાખાન હતા. આદેશની તપાસ કરવા કમિશન નીમ્યું અને એમાં કેશલ સભા પળુ નીમવા એવા આર્મની આરજ વાહસરોવ પાર રવામાં આવતી. આ આરજ સારકેએ લખી આપી, આ આખી બળવળાવ સુવધાર કાકા જ હતા. સુંબાદ હાલકેમાં હિદી ન્યાયાધીગ નીમાય એ માટે પળુ સભાએ પુરુષ થામામ્ કરી અને આખરે

રણકતો રૂપિયા

રાત આખી વાચાએડા સાથે વરસાદે ઝીંકે રાખ્યું હતુ. પરીદ થતાંમાં થોડા કપાદ થયા. પળુ ઝીખી કપર અને ગોરંન દહ હતાં બગીચામાં બેસુ તો કપારા પાળીથી કમ-કાતા હવા; કે રવાકેડ લસબસતુ હતું; દેશીથી દીકા મુશલા કેટલા મે સુંદર કાંદ વાચા-એડાએ કુપાની દીધા હતા; આદ વરથી પંડાં હાંબળાં-પાંદાંથી કપારા અને કાંતી કાંત કપાદ નવા હતા અને વસ્ત્રેવસ્ત્રે બરાઈ થતાંમાં બાળિચિયા કપર તરનાં હતાં.

કેશળી માકે બળદ અડને કોકે રાખી આવ્યા. સાક વળેની વચની કાવા કતાં એજ રિપર સોમ્વ આંગા, મહેનતના ધણસાથી વગડતી ચામડી, એ જ સરજ મળતુ એકેરા, જમીન કપર કીકી ભાવ પાડતાં એ જ રૂદ વચલા.

આવા આકરા દિવસમાં એના જઈદે દેહને તલકિકે લેતો જોઈ મેં કહ્યું, 'આજ તો કાંદ કાગ થક રહે તેનું લાગતુ નથી.'

કેશળું બિખામજ હાલે મેં પર લાવી એની બિદારી હસકવાળી હિદી બાગમાં ને જોડેમાં 'આજ બી રંત કુલ દો સકે, કર લેવે.'

આવા નિરાશાથી નિમજતા દિવસે પળુ એજ નીમ્વ, મક્કમ કેસાદ 'આજ બી... હું વિચારે મર્યા લામ્યું કે આ પળામાંના ધણા જમ્ 'આજ'ની અન્ય સગવળા જ નથી. પળુ માડ દિવાળી દેખેતારે તો બાચિત એક એક દિવસ આખેપોલ જ દોષ ને ?

કેરા રણકતો એ શબ્દ 'આજ' એનો રણકો આપણને—ગમે, તમને સોને—તત્કાલ કાંદ ને કાંદ કરી નાખવાની તથાલેકી નથી લગાડેનો ?

'આજ' એમાં તદ્દ કાલના અમેનેવરને બળાંમા નથી, કે નથી એમાં આપની કાલની કથારિયા આશાઓ. વળુ 'આજ' તો બી છે નવરે મામે, તમર નવદ કમિયાની માકે રણકતી. એનો એકેએક ક્ષતિક, મિનિર, મેકેડ આપણી છે. આપણા અધિકારની છે બાંધે એવી પ્રત્યેક વળેનો કાગમાં વચાવીએ, પલેપલ છપનના ધણા-ર અનુભવીએ, કામ્યે કામ્યે ધરાઈ ધરાઈ બેનાવી તરંગ.

અને એમાં કેટલેટુ કરવાનું છે ? કેશળી પામેથી શી થવાનું છે. કેશને કેશક વ થવાનું છે, કેશના સરજે સાધવાના છે. માનવ હૃદયના પ્રેમ અને જમનનું મીઠવું માખવાનાં છે. ધણું સીદવૃષ્ટિયા દહ અખૂનૂંટયાં છે, ધણું ગામું દહ વખૂનૂંટયાં પડ્યા છે; અને સૂરવાનાં ને બૃંદવાનાં લેખાન માખવા દહ બાળી છે.

એ નીવળી નિરાશાના આમે કમ્પારાનલા 'આજ'બી રંત કુલ દો સકે, રૂદ લેવે' કે આડ શબ્દોનાં વળકે મારે માનમાં રૂદા રણકવા જ કહે છે. મને ના કે તપાર પછા દમમાં પ્રેરમા અને રેરામા રેનારે બળ્યા છે

અને, તમને પળુ અને એ આશાએ એ નાનો પ્રવેન અર્ધી કતામાં છે. કેગે એ રણકો નવદ નવર રેનુકા કમિયા નાં છે. એમાં માર્ડીનેનાં વળાંમા નથી, કે કપા-રિયા આશાઓ નથી. એ ને નવર મામે નવર કેમે રેનુકા રૂદે છે: આજ-આજ-આજ... (સુગિત)

'શાલિયામ'

શ્રી નાનાબાઈ ધર્મિયમ દ્વારાકાદેશમાં ગદેશા સિદ્ધી ૪૪૪ નીચાવા.
 પહેરેલીની ધમાલ પરી મધ્ય ત્યાં મદારાધ્યમાં દેશજી બેઠું-
 તેઓ રમાખાનુ મળ્યાનું. જે પાછળથી 'દેશન પાનપ્રસ' તરીકે જાણ-
 ખાસુ. મારવાડીઓની દુકાનો હુમલો, દેશાવેલે બાળી વાખખામાં
 આજ્યા ને શાહકાદેશમાં નાક-કાન કાપવામાં આવ્યાં હતાંએ આ
 બાળીની સાચી તપાસ કરી નહીં કરાજોની છબીપટ કરતી આકલોખી
 અરજી સરકાર પર યોમ્થી. એની આજ્યા ૪૪ સંચોટ અસર મળે અને
 એમની એ ગદેશવતનાં કેસ કષ્ટે ૪૪ 'દશિબુના બેઠુંતોને કાયદો'
 નામનો જાણીતો કાયદો રજાપાયા.

૧૮૭૧-૭૨માં મદારાધ્યમાં ભચ્કર દુકાળ પડ્યો. પૂર્વિગત-કેસ
 (દુકાળ કાયદો) હજી અતિવત્તયા આવ્યા નહોતે, સરસ્વતી દેવેવલ
 જેઓ દુરામી બેવતર હોતો, લોકોને મદદ કરવાના સરકારની જ-
 વાણદારી દેહલી એ નહી ન હવું, એટલે લોકોની બાંદે અવદશ મળ.
 એ આપનિને પ્રસંગે કાકા દુકાળપીડિત પ્રદેશોમાં જતે ત્યાં અને
 લોકોને પુરુષ મદદ કરી. રામજીએ સરકાર પર અરજીઓ બંનેરે જા-
 કલવાતુ કાગ કર્યું. સરકારે સામાના આ કાગ માટે પાછળથી પાછો
 આજારે ગમન્યા, કાકા, માગ મદારાધ્યમાં ૪૪ રાહત કડ કરવાની
 સંસ્થાપ માગ્યા નહિ. રામજી વિદ્યાર્થિયા પશુ અવિવા લોકોના આ-
 કોટા સાબળે એ ખાતર ભરાયે હોતુંહના બળબારીમાં આવીની
 પરિસ્થિતિમાં બંધુન છપાવી ત્યા રાહતકડ લેયુ કરવાના પ્રયત્ન
 પણ થયાં

હિદુસ્તાનના ગરીબ લોકોને ન્યાય મેળવવામા મુશ્કેલીઓ નડે
 છે, પૈસાનો બધ કરવા પડે છે, એ કાકાથી એવાત ન હવું. આમ-
 પંચાયતો ફરી રજાપાય તેા બહુ સાર એવા લોકોને મળુ, અને એમણે
 સરકારના ધર્મી આજ્ઞાઓ કરી સરકારે કાકાના આજારે ખાલી
 દરદીકે મુલનાઓ ત્યાંદારી પણ ખરી. પૂના અને અવગમનનરમા
 'દ્વાપા-અગે' ગાળી એમાં જતે કાગ દરી મનએ લોકોના હબરો
 કપિયા બખાબા બીજન પણ ધખ્યાં કાગ કાકાન કયો. એમાંથી
 ગોદરવા એમણે ૪૪ અલી નજાનીયુ

હોડે સિત્તને કાનવડ હવ કે દેશી આખારો અને તેવું કાષ્ટે છે;
 એને પરિણામે લોકોમાં અસંતોષ વધે છે અને રાજકોટને કસખન
 મળે છે, આને માટે એકનવે ક મદો ધડવાની એની હમગ છે એવા
 ગમ વ્યાર બહાર જાણ્યા. ખાલના આજ્યા કપર ફરે દેવી ત્યા પા-
 બનામી પ્રતિકર તે તો કરવા ૪૪ એકાજ ૪૪ કાકા અને રાનરે બંનેને
 કાગ્યું. એમણે આખખતનનીશીની પરિણ કોશકવનાં નહી કર્યું.
 એ પરિવ્રજ કર રમણે એ કાયદો પાસ મળાનો હતો ત્યા ૪૪ બરાવ
 નો પધારે અસરમારક નીવડે એવું કાનપાથી કાગ્યો કલકાનામાં
 ૧૮૭૬ના વનપુત્રાદીમાં કોનરેન્સ એકાગી વર્તમાનપત્રકારોની
 એ ગદેશી પરિવ્રજ. હેડે અને અરાર ખાલ મળે નહિ, કાગ્યું કે
 વાઈસરોયની કડનિશ્ચયના એક સુચ્ય મર એકલેરાંકર અધિકારકોટિ
 એ ૪૪ મગા પામી ગાયોમાં એક બિલ પાસ કરાહું, જે 'પ્રિય
 એકક' નામે જાણીતું મળું.

હવે કાકાની નિહનીની એક હામમારક ધરના પર આવીએ.
 અધ્યાનિન્નનાનના કરઅરામાં રજિયાએ પાતાને એકપત્ર મોરકદ્યા
 હોતો. એ વખતના અગાર શેરઅલીએ એને સારો આવકાર આપ્યો.
 એ દોહ એમને સરકારના પેટમાં કાજ પડી. એને ત્યાંથી કાકી મુઠી
 રાસતોને એકપત્ર ત્યાં રજાપાનાની ખટપટ એમણે સાક કરી પશુ શેર-
 અલી મળનેર નહોતો. ૧૮૭૬ના વનપુત્રાદીમાં એક એકલી મેમ-
 વરથી લેખકથી. મરકોટ પર એને અધ્યાન અધિકારીઓએ નિરંતાર

કર્તાં એમણેએ આ બપવાનને બદલો લેવા બદ હે કરવાનો નિશ્ચય
 કર્યો. નિશ્ચયનુ સારાઈ માય અને લોકોનું લોહી ફેલાય એ કાકાને
 અમ્ય નહિ. એટલે કાકાએ સરકારને જાણવુંએ કે આમીના ફરજાર-
 માં એકલો ૪૪ મું એને સગવળીસું સરકારે એમની નાનનિશ્ચયનાં
 વખાણુ કર્યો, મળુ કદાચ કાકાના હકાપણુ કરતાં પોતાની શક્તિમાં
 એમને વધારે વિશ્વાસ હતો એટલે કાકાની વિનંતિ કે દીકરી નહિ.

૧૮૭૭ના કાકાએળીએ એક મોટું મગ હતું. મધારાધ્યના પહેલા
 સપ્તાહી કાલિદાસ-નીરે વાસુદેવ ભગવંત કહેરે (એટલે પરિવ્રજ પાછી
 કોઈ વાર) એ એમને સરકાર સામે બળવો નહર કરી મરકારને
 હેરાન કરવાના પ્રયાસ આદર્યા. આખરે કહેરે પકડાયા. એમની
 બચાવ કરવા એકે વજીલ તૈયાર ન હોતો, કહેરે માટે કાકાને પણ
 આદર હતો, એટલે તેઓ કહેરોને બચાવ કરવા તૈયાર થયા. લો-
 કોએ પહોંતું કહ્યું. પણ કાકા એકવા મે ન મળ્યા. એમણે કહ્યું, 'કહેરોએ
 કે કહ્યું છે એમનો બચાવ કરવામાં વધારો શો ? તમે માનો છો કે
 સરકાર ગાદી પર મોટરો. પશુ ચોટાઈને કરશે છું ? હાથને ફાંસીએ
 લટકાવશે તેમ જ ગને પામ્ય લકાપની એટલુંજ ને ? કાકાએ કહેરો
 સામે બચાવ કર્યા પરિણામે કહેરે ફાંસીની સાલમાંથી બચીને દેશ-
 નિકાસી પામ્યા.

૧૮૮૦માં કાકાને હકમને પિકાર મળ્યો. છાતીનો બચાવ કરવા
 ફર્ગેલની બધી પહેરણે એમ રોકાડે હુ, પણ 'આપણા દેશમાં
 ફર્ગેલ બનતી નથી એટલે મારાથી એ ન પહેરાય' એમ કાકાએ
 કહ્યું. એમને પાંચ હરિવગ તાવ આપ્યા અને રાખી જુલાઈ ૧૮૮૦
 ના રોજ તેઓ અવસાન પામ્યા.

કુદરી કાકા જીવ્યા, પાતાના અને ૪૪૪ રમાય રંગના હતા. એ-
 મના બધા કામમાં ખુબ અડપ રહેતી, થીમે ચાલતું પણ એમને
 અમતું નહિ. મન તો હમેશાં વ્યવિત વિચાર કરતુ જ હોય. કોઈ
 વાતથી ધૂન લાગે એટલે એ ૪૪ વાતનો વિચાર કર્યા દે. વિચારમાં
 એકલા જ બળરતા, માથું ધુલુલતા, તાળીઓ પાડતા. જમવા એમ
 તે મે વિચારે ચાલતા જ હોય, એટલે માના હમેશાં એમની પાસે
 એસીને એ જમશે કે નહિ એમણે; નહિતો કાકા એમને એ જમ ૪૪
 બેઠી બતા 'તબે કોઈ મોરા કાચેતી કાજજમાં મન બમ મળું છે
 બીજ વાત માટે સમય જ નથી, એટલે હમેશા રીકવ સાખી જમી
 હોડતા હોય એવી અડપથી કે જતા હોય ને 'માવઅનિક કાકા' જ
 એમ લોકો કહેતા અને ધણે વાંતે એમાં બવ પતી નહિ.

સાવઅનિક કાકાના ચરિત્રમાં આપણે જેવું નેમ દેગદર્શન
 પ્રસંગો નથી દુનિયાના મહાપુરુષોમાં એમની જવના કદાચ નહિ
 મળ સકે. તોપણ આધુનિક નેત્રાંચિત્રના પ્રથમ અને રમેટગીના
 આદ્ય મંદરકા તરીકે તેા મદારાધ્ય એમને સાર્વજી આજખરો અને
 એમનું કાળી રહેશે. અને જ્યારે આંતરપ્રાંતીય સમય કે એજબાનુ
 વધરો ત્યારે હિદુમનાન આપણે પશુ રમેટગી મેનવા આ ડશને
 ગાતાની એવજિ અર્પશે.

વજીવ-(સાક્ષીને) જો: હું પશુ તેનો તારે બરોબર સાચો જવાબ
 આપનાનો છે. એક અંસ પશુ જુ હું એકવાતું નથી.
 સાક્ષી-જ સાચેબ.
 વજીવ-વજ: હું આડી લાંબવાનો ધંધો કરે છે ને ?
 સાક્ષી-ના છે.
 વખાલ-વજ: જે જ તને આડી લાંબો લેજો છે ને ?
 સાક્ષી-ના છે, હું તો ઘોડો જ લાઉં છું, માંત્રીને તો ઘોડો બંધે છે.

પૃથ્વી પર અદસ્તમાત એક અપાર્થિવ સર્વભક્ષી શક્તિ આવી પડી.
અને એણે સર્વનાશના એવો તો ભીપણ ઉત્પાત મચાવ્યો કે ન કોઈ
તેને રોકી શકતું, ન કોઈ તેનો નાશ કરી શકતું.

લોખંડી બર

પરથી સવર પાછીની આ વાત છે.
ઈ. ૧૬૧૮ની સાલમાં પશ્ચિમ

અદ્ભુત રમતી એક વૈજ્ઞાનિક કંડપનાકથા

ગોળાધેના આકાશમાં દેખાએલા એ અગ્નિ-
ગોણે આખી દુનિયામાં ચનસનારી ફેલાવી
હોતી હતી. પહેલવહેલો એ આરોગીનાના નેરાન પર દેખાએલો,
અને ત્યાંથી 'પર ઝડપે આગળ ધસતો જઈ એ પાશ્ચિમિક પાદ-
સાગરમાં ક્યોં અદ્દશ્ય થઈ ગયો. ફસાઈ રિવસ સુધી એનો કોયો
જ પત્યો ન લાગતો વિજ્ઞાનીઓએ માની લીધું કે તે સાગરને તળિયે
જઈ જોડો હતો. ડાખાંઓમાં એ પ્રસંગ પર અવનવીન કહાણો હવે
ગાંડ્યો, ને નૂતા હતિહાસો તપાસી ખોજનાશ્વેતોમાં પળ નહોતર
ફળે કે આખી જ પ્રસંગ ઇ.પ.૪૭૦માં પ્રેસમાં બનેલો પ્લુટોને ખોલે છે.

એ વખતે દુનિયાના બંને ગોળાર્ધો વચ્ચે જળરે મુદ્દ આવતું હતું.
એને એજે ફિલ્ડેન હૅરિંગ નામનો એક વિજ્ઞાની દરિયાકાંઠે બહુ જ
નીચે જોડી રહ્યો હતો, ત્યાં કિનારા પરના એક રથને જમીનમાં એણે
ફેદા દાક પહાડેથી મત્તા પાચેલો દોષ એણે એક લંબી ખાંડ (બુઝિ-
મર્તી) એણે, એની તપાસ માટે એ કુદરતથી આગળ વધવા ગયો,
પણ એમાંથી નીકળતી બાફે એને લાચાર બનાવ્યો. આ બીતાની
એણે તરત સરકરી મથકે લખી કરી લેઈ, પણ સરકરી અફસરે એ એના
પર ખાસ ધ્યાન આપ્યું નહિ. અને પ્રભતું યુદ્ધમાનસ પણ ત્યારે
એટલું જ બધું કોલેરિય બની ગયું હતું કે મુદ્દ સિવાયના અંગેના પર
એમાંની નજર પણ ન કરી.

પરંતુ આ કથેના આગળ જતાં એમને યુદ્ધના કરતાં ચે મોટા
ખતરમાં કિનારાની હતી એના એમને ખ્યાલ પણ ત્યાંથી આવે ?
પણ વિજ્ઞાનીઓ કાંઈ આવવા પ્રસંગની કથેના કરે એમ ન હતા.
એ બુઝિમર્તીમાં પહેલો પેલો અગ્નિગોળ અલગા ઉઠ્યા (ખરેખા તારે)
સફળ કરતાં એ લોકોએ તે પોતાતું રંગોળાધનકાર્ય શરૂ કર્યું. ડાહ્યો-
પાહડ જે એને તોડીફોડીને એનું પથકચર પણ એમણે કરી લેયું.
પરંતુ એમાં, બીજા સામાન્ય કક્ષાઓની જેમ, નિકટ અને લોદાની
મિથ ધાતુઓ જ માલુમ પડી. પણ ત્યાં ચાલુસેક ફૂટ ઝડું એણું
ત્યાં એક વિચિત્ર પદાર્થ એમને દાઘ લાગ્યો. એ ચક્રમના જેવો
કાચમણિ (વાયર) હતો. એની સાસાયતિક રચના પણ કાચમણિ
જેની હતી, છતાં પૃથ્વી પરના કાચમણિ કરતાં દેખાવે તે જુદો હતો.

પરંતુ આટલી તપાસ છતાં એક ભારતિક વિજ્ઞાન તરફ ધ્યાન આપતું
આ વિજ્ઞાનીઓએ બે બીજી બાજુ, એ તો, એ કાચમણિના અંગેમાં
સંકળીતા માથા જેવડાં દેખાતાં કાળાં દપડાં !

દિવસો જવા માગ્યા, જમતે નહિ અનુભવેલું એવું પ્રચંડ મુદ્દ 'પર
ઝડપે આગળ વધી રહ્યું હતું. પાશ્ચિમિક પારતું આક્રમણ સરૂં જતાં
હિંદ અને સીમમાં લાગેલા ભનગાલની પુવારી પરીવર્તી હતી અને
કાંઈ પવનના સમુદ્ધિ બનવા લાગી હતી હતી; જ્યારે બીજા બાજુ
વિપારી વાયુઓ (ઝેરી ઝેસ) જે આરોગ્યેલિયા અને પશ્ચિમ યુરોપનો
કચ્છરપાણ વગેરે જતો હતો. અરથી ડારી અને અને અરથી પીળી
પ્રભ એક બાજુ અને અરથી વિરુદ્ધ બાજુ રહી, દબાડીને એકબી
જેમ એટી રહી હતી. પણ એમને ખબર નહોતી કે એમના દબાડો
હતાના વિનાશક સંદંબ્ય કરતાં ચે વધુ ખતરનાક એવા પેલા અગ્નિ-
ગોળના અંગેમાંના દપડાં એને પોતાની કાગમીરી કરી રહ્યા હતા.

એકાદ શદિનો પણ નહિ મયો દોષ ત્યાં તો એ કળોની કાગ-
મીરીને. પહેલાં ચમત્કાર જમતે વાખવા મળ્યો. ઘણા દિવસ થઈ
ગયા દોવાથી વળી પાછા કુદરતને વશ થઈ કટકાક વિજ્ઞાનીઓ પેલા
અગ્નિગોળની મુલાકાતે ગયા. પણ આ શું ? એ ચુનંદા વિજ્ઞાનીઓ
પણ આંખો એજવા મોડી ગયા ! આજુબાજુનો દરિયો, એનો દેતાજ
કિનારો, અને મુદ્દ અગ્નિગોળ અદ્દશ્ય થઈ ગયાં હતાં અને તેને કેકાણે
બર જેવા સાંકીદાર ડોડાની મીથ આડી, ત્યાં અગ્નિગોળના કાંઈ વિસ્તીર્ણ
જંગલની જેમ જમી જઈ હતી. બીસવીસ ફૂટ ડાંચા એના સાંકા દરિ-
વાની બોદર પણ પાએક માદલ સુધી પથરાઈ ગયા હતા !

નવાદની વાત એ હતી કે એ સાંકાગોળને એકે પાંદડું ન હતું, પણ
એમાંથી ફેદા હિંદસ પ્રાણીના આગલા પંખ જેવી સાંકીઓ ફૂટી
હતી અને એ સાંકીઓને છેડે માણસના માથાના હડતું કંઈક દેખાતું
હતું. ગ્રોળ આકારની ને જંબુડા રંગની એ વસ્તુ, તેના પર આવેલા
રેસાઓ વડે, આજેકૂળ થઈ વચરના માથાને મળતી આવતી.
વિજ્ઞાનીઓએ એને જ એ વનરપતિનું શકિન્દ્ર (બીર) માન્યું. તેકે
આજે ઘણા માને છે કે એ મેટો બ્રાહ્મો વનરપતિ અને પ્રાણીજન
વચ્ચેનું કોઈ મધ્યમ સ્તરનું દોતું જેલએ.

વિજ્ઞાનીઓ વિરોધ તપાસ માટે આગળ વધવા લાગ્યા. એ
ઝાડથી સોએક વાર ફર રહ્યા હતાં ત્યાં આકારાદ્રવ્ય (ઇથર-ether)
જેની ખરાબુરી વાસ એમને આવવા લાગી. ખાસ કંઈ બધ જેવું ન
જમ્યાતું તેઓ એથી ચે આગળ વધતા સગવળ બીસેક વાઈ સુધી
પહોંચી ગયા.

પરંતુ અજાનક આ શું ? એ ડોડામાંથી પોપટી રંગનો કિંકો
ઝેસ આપમેળે જુદા પાડ્યો. એની તીવ્રતા વધતી જઈ અને વિજ્ઞાની-
ઓ એની સાથે ક્યાં પ્રતિકારક યત્નમાં લેવાનાં વિચાર થતું ફેરે તે
પહેલાં તો તેમાંનો સીધી આગળનો એક વિજ્ઞાની કીડા નિસાસા
સાથે જમીન પર ઢળી પડ્યો !

બાકીના બધા બાધા બની આ કીતક જેલ રહ્યા. થોડી વારમાં
જ બીજા એ પણ નિરાશબંધ ગોળી વાગી દોલ એ રીતે અજાનના
જમીન પર ઢળી પડ્યા ! બાકીના પાંચ જમ્બુ પણ મગજ ફેરવા
માંડ્યું હતું, પણ હજુ એકોડા નહોતા થયા, એટલે પોતાના જોડી-
કોડોને કડાંથી શીથ પકાવવા ફરમાના પ્રયત્ન એમણે કર્યો. ત્યાં તો
પ્રેસનું એક નવું મોઝું નેમના 'પર ફરી વળ્યું.

આ નવું મોઝું પસારે થઈ ગયું ત્યારે સાન જમ્બુ તે બિલકુલ
નિર્લેષ થઈ જમીન પર પડ્યા હતા, પણ આઠમો જમ્બુ હજુ 'પર
નીચે ફરવાડ એજવા કોઈ લંદાની જેમ, તરડિયાં મારી રહ્યા
હતા. એ તરડિયાં ધીમેધીમે વધુ શંકિમાન થતાં ગયાં. આખરે
લેલામાં પૂરા દોસ આવ્યા, અને એ આવતાંની સાથે જ આવેગ,
અગેઈ અને બધની કાગમીરી સાથે એણે પોતાના વિમાન તરફ ફેર
ખેલ. અને એણે જ મારમાંથી બની મુદ્દકચેરીને આ બીતા કરી.

પરંતુ એના દીવાર અને કિંગિયવા જેલ કંડેરીને એનામાં દિવાના-

હું દોષ વેશનમાંથી આગળ વધતાં જોજે ખેતરો, વાકીઓ અને કલાનેને જ નહિ પણ માગડને પણ હવે ઝડપ કરવા માંડ્યાં હતાં. આગળ ..., આગળ ..., આગળ ... ખામીથી પૂર્વક એ માનવ-દેથી જાનની આકાંગણ વધતું જ રહ્યું હતું.

છ મહિનામાં તો આખી દુનિયા એ આકાંગણથી જોવાકળી બની ગઈ. પપનમાં જોડતાં એનાં બાકીક યી કોઈ મુસાફરોનાં સરીર કે સાગના પર અંધી રજાંહોય એથી કે જીભ કોઈ અગમ્ય કારણે જોજે સુરોષ, પછી આંધિયા અને ત્યાંથી આફ્રિકા અને ઝાંઝરેલિયા પર પણ પોતાનો નિષ્કર પંજે દેવાની દીધો. અને થોડા વખત બાદ તો દુનિયાનો સંસ્કૃત કે અસંસ્કૃત કોઈ બાજ એનાથી વિમુક્ત ન રહ્યો; —બધા હવામાનને બધી જમીનને બધે દંડકૃપતો દોષ આપ.

એ કે તો યુદ્ધ દુનિયાના કર્પાદનમાં તંબી આવેલી, તેમાં આ નવા જોડે ઉમેરે કરવા માડ્યો. કાણના બાવ એટલા તો ચડી ગયા કે ગરીબ માણસો પેટપૂરું જોઈને મેળવવા પણ કાગાતી કરી ચલા. ધનિકોનાં સામગ્રીય પેટ હજી સહેલાઈથી ઠારી શકતાં હતાં, એટલે જોગના વચમાં આઠા સજવજાદ જેખાતો દત્તો, પણ ગરીબોના તો હજી જવા એકા દત્તો. સેરીઅં શેરીએ એ પોકારતા, 'યુદ્ધ બંધ કરો. યુદ્ધ બંધ કરો'. પરંતુ યુદ્ધચેતન રાખેલા પારો જોડેતો યુરવકો રહે ત્યાં સુધી તેજો એ બગરાણ સાંબળવા તૈયાર ન હતાં. ગરિબોને જીન, લિંદ, રશિયા, હજાર, અમેરિકા વચેરમાં કાળોની સજવામાં ગરીબ વસતિ વગર યુદ્ધે ગરી જવા લાગી.

આ કમખાનગર જીતો અને એનાં વિશ્વામોનો વધુ ઉદાગોદ કરવા કરતાં એટલું જ હદેરું કીક થશે કે આખરે માનવબલ દારીને પાછી વળી, અને પોતાનું સઘળું ધ્યાન પુશ્તી પર બિતરવા આ અપા-યિવ આકાંગણકાર કપર કેન્ટ્રીત હું. બધા સજરેખ બહી દેશેદેસના મહાજનો જોડકા થયા અને આંતરરાષ્ટ્રીય સહકાર તથા નાણાં વંદ જોડ એટલે બાજુ કરવામાં આવ્યું.

દેશેદેસના વિજ્ઞાનીઓની કોજર દત્તે એ આકાંગણના પ્રતિકાર અમે ગમવા લાગી. પરંતુ બહુનો યોરેયા તો અપ્રતિબલ આશંકકર કરતો જ રહ્યો દત્તો. એ આશંકકરમાં કોણ જોડે કેટલીયે જિંદગીની બાજનો એ નાશ કરી નાખતો, ને નાશમાંથી બચનારને શાડ બનાવી નાખતો. એની જુવાનીના આંકડાની દરકાર એ વખતે કોઈ રાખે એમ ન હતું. જતાં બહુમાને માનવબલના જોડાજનો તો એને નાશ કરી જતા બેચો.

આ સંવેનારા બાઈ દત્તો; આંતરરાષ્ટ્રીય મટલ પોતાની નિરા-શમાં ઉમેરે કરવા તે પર વધુ ને વધુ સેરીધન ગતિવત્ત દત્ત; એ વખતે, લિંદના પર્વ ઉરે, હગડી નદીને કાંઠે આવેલી એક પ્રયાગ-શાખામાં દેવકૃપાર થાય નામોનો જોડ તરખુ દિરી પજ શોખીના માર્પે એ બગરા પ્રતિકાર-પ્રયાગમાં મોડો દત્તો. એ માટે બજ તો વિષયાત ઉકાર દત્તો અને ખાનગી વખતમાં એ, અમાન્ય જગાના ફેન્સર (નાસર)ના રોજને દેકાર મોપવા 'ફેન્સર કલચર'ની પોતાની મોપ પર પ્રયાગ કરી રહ્યો દત્તો. નાચુરના બેટુ અને નળીમાં કવિચ રીતે થાયલ આપો એ તેમનું સુશાનવેપલ કરી રહ્યો દત્તો. તેમાં આ પોસારી બગરી વલ અંબજતાં તેનો જે કોઈ કયાય મળ્યું આવે તો તે શોધવા એ અખતર કરવા લાગ્યો.

પરંતુ એને અખતર કરવા બંદે પડ્યા. કંપાડને ઉરે નાના કંડામાં વાનિલા દે બગરા ત્યાં પધુ એવું પ્રકારી આકાંગણ કરવા લાગ્યા કે થોડા દિવસમાં તો એ પોતાનું આજુ મકાન હવે ન હવે રહી નાખતો એવા બચ દેખેને લાગ્યા.

અને એ બચ સાચો પડ્યો. એ બહુનું કોઈ વિનાશક તરખ પોતે શોધે તે પહેલાં તો પોતાની પ્રયાગશાખા જ એને ઠાંટી પડી. પરંતુ એ પ્રયાગશાખા જ એ જોવકા દુશ્મન સામે એને બંદેબરી વધાર નીવડી. બગરી સર્વભૂમી રાક્ષિઓનો વિચાર કરતાં કરતાં એ પોતાની પ્રયાગશાખા ઠાંટી મર્યા એ વેળા, જોજે 'ફેન્સર કલચર'ની નળીઓ ને નળીઓ પ્રયાગશાખામાં બરી રાખેલી તેનું એને જોસાણ જ રહ્યું નહિ. આગળ વધતાં બહુનો કુશોલ પોતાની પ્રચેદ અપાયિવ રાક્ષિ દત્તે ત્યાંની વતુનઓનો કચરવાળું વાળવા માંડ્યા. તેમાં પેલી 'ફેન્સર કલચર' ની કાગની નળીઓ પણ હતી. બધે કાગળની બનેથી દોષ તેમ એ બધી કચરામાં પડી.

પરંતુ એ કોઈ આકાંગણ પછી, કોઈને આવે જ કલપના પણ આવે એવો બનાવ બન્યા. પોલાદ કે ટાઇનેમાઇટ પણ એ નહિ ઉપરેલી રાક્ષા એવા એ બહુઓ વીગજાવા કામ્યા અને જોગના પર લીધો કાળો જલચર રોજને આવવા લાગ્યા. માનવીનાં માર્પાં એવાં એનાં મુજરાં મુજરાં કિકાં પીળાં પડવા લાગ્યાં. તેમાંથી કોઈ ખૂબ ધીવલ અપાને આવવા લાગ્યા ને એનાં કુશાં ચરચવા લાગ્યાં. કોઈ હવેત પ્રાણીના રોત જેવું જ દશ્ય તે રહ્યું કરતાં હતાં.

અને એ નિરાશક એમનું રોત જ હતું. શોધીક કલકામાં તો એનું સઘળું ચેતન તાજદ મર્યું, અને એ કુર જલવાદ વીગજાવ કરમાઇને તદન બોહાક બની જમીન પર ટગરો મર્યું પડ્યો.

દેખેત સામદાશ વેધેથી આ બધું જોઈ રહ્યાં દત્તો. પહેલી નજરે તો એને કોઠા કલચ રાક્ય ન લાગ્યો, પણ પછી ધીમેધીમે શંકાસ્તતાં તેને માણી હાય આપી મર્યું: 'ફેન્સર કલચર.'

આ અજેબનો વચ્ચ એને જ આખારી દત્તો.

તરત તરત, પશ્ચિમના બધા બેટાંથી વિજ્ઞાનીઓ સામે પોતાની આ શોધની બહેરાત કરી જલદીબહી પ્રીતિ કરાઈ જવાની કલકા મર્યું આવી. પરંતુ એની વિજ્ઞાનિક તર્કસાગીએ એ ઉતાવળને દાંડી કાઢી. હમતુ વધુ પોષકાર અખતર થવા બેટુંએ. એક નહિ પણ પચાસ વખત એ બગરાના માર્પાંમાં ફેન્સર કલચરને અપદાશ કીધો કરવા બેટુંએ.

એજે સેમર્પે વાકસાઈથી અખતર કરી જોવા, પણ એકેમાં એ નિષ્કર્ષ ન નીવડ્યો. એરેએ એજે સાખત પાયા પર જમતના વિજ્ઞાની-ઓ મગરા આ થાત બેટરે કરી. જગત આખું દેખ મર્યું જ્યું. પ્રયાગ-શાખા આ નવા પ્રયાગ પેટે ધગધમી બિડી અને આજા પુરકાશનું મોહનું આખો દુનિયા પર કરી વજ્યું.

વિજ્ઞાનીઓના ખુલાસાં કર્યાં કે એ બગરી બદારની મગાદી પર આસકાએ આવેલા દરેકે એ આસકાપોમાંથી બંદર પ્રવેશવા નાચુરના જંતુઓને પ્રતિકાર કરવા ને આસક નીવડતાં એનો નાશ થયો દત્તો.

આ ખુલાસાં એ મર્યું દોષ કે અચળું. પણ એની દેહોની રોધનું મદન હેમકે પણ જોડુ મગ ન હતું. માનવબલના આ નવા જંતુની રોધને એવા જ એક જવા અછત મગુએ-ફેન્સર-પશાનિય કર્યાં દત્તો. એ વાનની આતરી થતાં જ વિજ્ઞાનો માદરૂવ રોજમાં બરીબંદને 'ફેન્સર કલચર' એ પોસારી બગરાનાં વિજ્ઞાની બેનંદો કપર કે કંપામાં આવ્યું અને જોડજોગમાં એનો કુકરદ નીકળ્યો ગયો.

અને એ તકાનુ દિરી વંશાનિક દેખેતકુષાર થાય પર આખી દુનિયાની કુશાને વરડી મની.

મા (જમગી વખતે મોડામાં): નહુ, અને બધી જોતે હાયથી લેખાની બહુ કુર જ છે. મોમાં જમ નથી? નહુ: હા; પણ હાય નેના મર્યાં વખારે લાંગા છે.

[रषीन्द्रनाथ ठाकुर]

3

रामच्ये कसुं, 'मोलावे मंत्रीना पुत्रने.'
मंत्रीना पुत्र व्याव्यो. रामच्ये तेने पृथुं,



કથારેક કંઈક પ્રકાશ જોઈને.’
રાજાએ ચીડાઈને કહ્યું, ‘આ તો ગિણકુલ

3

Y

તારત ૪૧ પાઠા પર અગ્નિને પ્રરણને નીકળીને
આવ્યો; ને પહોંચ્યો કામધક સદાવરને કાઠે.
જુઝા છે તે ત્યાં પ્રગ્વનની પ્રાદે એક પઠાડી
છાકરી બેઠી છે. ધડો તેનો જળથી બદલ્યો છે.

પણ ધાટ ઉપરથી તે ઊઠી નથી. એ કાળી છાત્રીએ દાન પર કાળા વાળમાં શિરીયનું એક ફૂલ ખોરેયું છે;—ગોધુલિ વખતનો ભલે પહેલો જ તારો!

રાજકુમારે ઘોડા પરથી ઊતરીને તેને કહ્યું. 'તારે એ દાન પરનું શિરીય ફૂલ મને દઈશ?' જે હસિળી બચ નથી ભણતી તે જ ભલે આ હસિળી ન દોય! 'ડેઠ વાંછી કરીને એક વાર તેણે રાજકુમારના ઘોડા સાથું તાકીને બેયું, ત્યારે તેની કાળીઆંખો ઉપર કરાકાની છાયા વધુ યાદ બનીને ઊતરી આવી;—કાંઈ ઉપર ભલે સ્વપ્ન, ક્ષિતિજ ઉપર ભલે પ્રથમ આવણુંનો સંચાર!

છાત્રી દાનમાંથી ફૂલ કાઢીને રાજકુમારના હાથમાં દઈને બોલી, 'આ હો.'

રાજકુમારે તેને પૂછ્યું, 'તું કથી પરી છા? મને સાચું કહે.'

સાંબળમાં જ એકદમ મુખ ઉપર ચિરમયે દેખા દીધી; ત્યાર પછી તરત જ આશ્ચિનના ચેપની આશિતી રહિતી જેમ તેનું હાસ્ય ઉપરાછાપરી ઊભરાયા સાચું; કેમે કહું શેઠાય જ નહિ.

રાજકુમારે મનમાં વિચાર કર્યો, 'જેવન ફળ્યું લાગે છે;—આ હાસ્યનો સ્વર પેશી વાંસાળીના સૂરની સાથે' મળતો આવે છે.'

રાજકુમારે ઘોડા ઉપર ચડીને જે ચ દાથ પસારીને કહ્યું, 'આવ.'

તે તેના હાથ આડીને ઘોડા ઉપર ચડીને બેઠી. જરાયે વિચાર ન કર્યો તેનો જળ-પટો ધાટ ઉપર પડી રહ્યો.

શિરીયની રાજગાંથી કોકિલદ્વકે ઊઠ્યાં: કંઈ... કંઈ... કંઈ... કંઈ... કંઈ...

રાજકુમારે ઊઠીના દાનમાં પૂછ્યું, 'તારે નામ શું?'

તે બોલી, 'મારે નામ કાજળી.'

ઉદાસ કરાને કહે જે જળા પેલા બોલોલા મંદિરમાં ગયાં. રાજકુમારે કહ્યું, 'હવે તારો પ્રપો વેરા કેંડા દે.'

તેણે કહ્યું, 'અમે તો વનમાં વાંસી, અને તો પ્રપો વેસ ભણતાં વપી.'

રાજકુમારે વિચાર્યું, 'આના હાસ્યનો સ્વર

આ ઝરણાના સૂરને મળતો છે, આ ગાડી આ ઝરણાની પરી.'

પરોત્તમે કાને વાત ગઈ: 'રાજકુમારનો પરી મેરે વિવાદ થયો છે.' રાજમહેલમાંથી ઘોડા આવ્યા, હાથી આવ્યા, પાલખી આવી.

કાજળીએ પૂછ્યું, 'આ બધું શાને?' રાજકુમારે કહ્યું, 'તારે રાજમહેલમાં આવવું પડશે.'

ત્યારે તેની આંખમાં અજાણ્યાં આવ્યાં. તેને યાદ આવ્યું કે તેનો પટો તો પેલા સરોવરને કંઈ પડ્યો રહ્યો છે; તેને યાદ આવ્યું કે ધરના આંખમાં સુઝવા માટે તે ધારનાં બી પામરી આવી છે; તેને યાદ આવ્યું કે તેનો ખાખ ને તેનો બાઈ શિકાર કરવા ગયા હતા.

તેમને પાછા ફરવાનો વખત થયો છે; અને તેને યાદ આવ્યું કે પોને એક દિવસ પરણીને જરોત્યારે કરિયાવરમાં દેવા માટે તેની ગાઝ નીચે બેસીને સાળ બાંધીને કાપડ વણે છે, અને ગીત મળુમળે છે.

તે બોલી, 'ના, હું નહિ આવું.'

પણુદાસનમાં વાંચી ઊઠ્યાં; બંસી અને કાંસાં અને દુદ્દળી માટ વેઠ્યાં; બીના રાખે સંભળ્યા નહિ.

પાલખીમાંથી કાજળી ત્યારે રાજમહેલમાં ઊતરી ત્યારે મહારાણીએ ક્યાલ કરીને કહ્યું, 'આ તે કેવી પરી!'

રાજકુમારીએ બોલી, 'હિ: હિ.'

મહારાણીની દાસી બોલી, 'પરીનો વેસ પખું કેનો છે.'

રાજકુમાર કહે, 'ચૂપ, તમારે ચેર પરી ફરે વેરો આવી છે.'

હિપરીયે પર દિવસો નય છે રાજકુમારે જ્યોત્સ્નાસરતે બિજાનામાં બની બેઠીને પારી ધારીને જુઠું છે કે કાજળીનો પ્રપો વેરા ક્યાં મેં જરા થ ખસી પડ્યાં છે રે નહિ. જુઠું છે નો એ કાળી છાત્રીના કાળા વાળ વિખરાઈને પડ્યા છે; અને નેની દેવવ્રતા ભણે કાળા પાલખમાંથી કોતરી કરેલી એક સનોમ સુંદર પ્રતિમા ન દોય' રાજકુમાર શુષ્કપ

બેસીને વિચારે છે. 'પરી ક્યાં સંતાઈ રહી છે?—પાલખી રાતના અંધકારની પાછળની ઉપાની જેમ.'

રાજકુમારને ધરના કોઈ આગળ રાજમ આવી એક દિવસ તો મનમાં જરાક મુરસો પણ આવ્યો. કાજળી સપારના પહોરમાં બિજાનામાંથી ઊઠી હતી ત્યારે રાજકુમારે તેના હાથ સંપત રીતે પકડીને કહ્યું, 'આજ તને નહિ છોડું. તારે અર્ચપ્ર પ્રગટ કર; મારે તે જોવું છે.'

આવી વાત સાંભળીને વનમાં જેમ હસી હતી તેનું હાસ્ય આ વખતે ન નીકળ્યું. જોત-જોતામાં જે ચ આંખો છલકાઈ ગઈ.

રાજકુમારે કહ્યું, 'તું શું મને કહેશાં કયા કરીશ?'

તે બોલી, 'ના, હવે નહિ.'

રાજકુમારે કહ્યું, 'તો આ વખતે કાર્તિકી પૂર્ણિમાએ પરીને બધા જુઠું બેગ કર.'

પૂનમનો ચંદ્ર માથે આવ્યો છે. રાજમહેલની નોખત મધરાતના સૂરે ઝીગઝીગ તાન લઈ રહી છે.

રાજકુમારે વરનો સાજ પહેરીને હાથમાં વરમાળા લઈને મહેલે પધાર્યા, પરી-વદુ મેરે આજ થરો એની શુભ-દશિ.

રાવનધરમાં બિજાના પર સફેદ વાદર છે; તે પર કોળા ડોલરનાં ફૂલોના દગ ફેર્યા છે; અને તેની પર બારીમાંથી ચાંદની પડે છે.

અને કાજળી?

તે તો ક્યાં મેં નથી

ગીત પહોરની બંસી બાવી. ચંદ્ર પશિખમાં નાચે છે. એકએક કરતાં કુદરતીઓથી ખંડ બરાઈ નયો.

પરી ક્યાં?

રાજકુમારે કહ્યું, 'ચાસી જઈને જ પરી ચોતાનો પરિચય આપતી નય છે, પછી તે દાથ આપતી નથી.'

વિનોદ કોઠારી

(શિવિકા'માંના મુજ બંધાળી પરથી)

સજ વખતે વર અને કન્યાએ એકબીજાને જોવાની વિધિને બંધાળીમાં શુભ દશિ કરે છે.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં વિચિત્ર એવી બીજાસિક અને ગૌણિક નવલકથાઓ લખનાર રવ. દરજ્જન સોમયજીના મિત્રો તથા આસજ્જોને તેમના અપ્રેરક મંથે 'રવ. દરજ્જનદાસ સોમયજી રમારકથાઓ' તરીકે પ્રગટ કરવા કરાનેહું; તે મુજબ 'ભારતી સાહિત્ય સંઘે' તારીખતમાં તેમના ગ્રન્થ મંથે—પુનરામગન બેંગલ તથા ર' અને 'કાંચળી વાડ' (હાઇ રેટના 'Barbed wire'નો અનુવાદ)—પ્રકટ કર્યાં છે, અને બાકીના બે મંથે 'કાળાં કાજળ' અને 'પસરી તથા બીજ વાતો' દેક સમયમાં પ્રગટ થશે. મંથોનો નફો તેમના કુટુંબને અપાનર છે. બાલકન-ન-ભારી (અખિલ ભારત બાજક સંઘ) તરફથી બાજકો માટે ગુજરાતી મેચ ગીતોનો એક સંગ્રહ પ્રકાશ થવાનો છે ને મારે ગુજરાતભરના સર્વે બાલકસાહિત્યના દિવસોને ચોતાનાં ઝીતે, ઝીતેના દાજ કે રામ, પોતાની ફેકિયાન અને પદા સરનાયા સાથે નીકળે કેમણે ચોસવવા વિનંતી છે બાગુમંદર પંડવા, C.O. 'દાદા', ગુડીસ્વાન. ખાર, (મુંબઇ-૧૯૧૬)

અક્ષરજ્ઞાનની સાથેસાથ જીવનબોધ શીખવતી

ચીનની ચિત્રલિપિ

મારા જીવનમાં મારી વિચારસરણી પર જે કોઈ વધુમાં વધુ અસર મૂકી ગયું હોય તે તે મારા એક વખતના વિદ્વાન શિક્ષક, એક જીવવાન ઈંગ્લેન્ડ. મેં એમને રાખ્યા તો તે ચીની લિપિ શીખવા, પણ એમની પાસેથી તે શીખ્યા આ સંસ્કારની યોદ્ધામાં મોટી કળા: જીવન જોવવાની કળા.

એમનું એક પ્રિય સૂત્ર હતું: 'આ તો માત્ર ક્ષણિક છે.' કોઈ પણ ખત્તાબ બને કે એ ક્ષીમેથી બોલી બેઠો: 'This is only temporary'—આ તો માત્ર ક્ષણિક છે.' એ વારંવાર કહેતા કે આ જીવનમાં કશું રચાયી નથી; આ વખત પણ ચીતી જશે.

આત્યારના આ ધોર વિષદના કાળમાં જ્યારે જગત આખામાં સર્વત્ર કાણું ધોર અંધારું જ રહેતું હતું, એ વેળા હું જ્યારે જ્યારે મારા, એ શિક્ષક લી-ચું-કુ અને એમના એ પ્રિય સૂત્રને યાદ કરું છું ત્યારે તે જ નીકળે મારા મનમાંથી બધો વિષદ ને નિરાશાનીતરી બચ છે.

મારા હાથમાં ચીની કદને મને ચીની લિપિનો મહેલો જ અક્ષર શીખવતી વેળા એમણે લખાવ્યો આ જ રાખ્દો કહેવાર. મને ચીની સાહિત્ય અને ચીનના જીવન વિષે કાંઈક સાચી દૃષ્ટિ બળે એ વિચારે મેં તો માત્ર એમની પાસે ચીની લિપિ જ શીખવી શર કરેલી; પણ લી-ચું-કુએ તે, મને એની સ્વપ્ને પણ કલ્પના નહોતી એવો જીવન બોધનો રાજમાર્ગ મારી આગળ ખુલ્લો કરી દીધો.

મારે માટે ચીની આગપોથી પોતે માન્યો હતો તે જતાવી દસીને મને કહે, 'બહુ તમે પાંચ વર્ષના કોઠા હો એમ એકરે એકથી તમારે શરૂઆત કરવાની છે.'

ને અમે શરૂઆત કરી.—
પહેલો પ્રથમ ચિત્રાક્ષર અમે લીધો 'માલુસ.' અપારાબંધ પીછીના એ ધસરમાં મારી એમણે 'માલુસ' અક્ષર આલેખ્યો. સાથે સાથે એમણે મને શીખવ્યું કે 'માલુસ' ચીતરણ છે તે એ લીટા ને. પણ લખવા લખવામાં થે ફેર છે. જમીન પર એ પગ દેહતાથી કદીને બેઠેલો કોઈ બહાદુર મારફતે હોય એવો 'માલુસ' આપણે નોંઠેલો. માલુસની હાથલિખતા આમાં પ્રકટ થતી દેખાઈ.

પછી અમે આગળ વધ્યા.
'એ-હો' હવે આ બીજો અક્ષર લઈએ. એ શું હશે તે કાંઈ કળાવ- છે ? 'છાકરી' અને 'છાકરી,' એમ એ અક્ષરોને સાંકળીને એ રચેલો છે. એ શું હશે ? કહો નેહએ.

人女子好人囚人豕家

માલુસ છાકરી + છાકરી = શુભ માલુસ કેટી છાપડું + કુંકર = ઘર

言信如心怒言荒謊

માલુસ + શબ્દ = સત્ય પ્રબલ + હૃદય = કોય વાત + હિમન = મુંઝું

女安女婦女少妙未口和

છાપડું + સ્ત્રી = શાન્તિ છાકરી + વર = પત્નીલિતા છાકરી + વૈષ્ણવ = મુંદર લાવ + મોં = એકાગ્ર

આ લેખના મૂળ લેખક અમેરિકાન પત્રકાર મે. યુ. અર્થ કોલ્કો છે. યુવાન વયે સાગહાઇ (ચીન)ના અમેરિકન વર્ત. મળનપત્ર 'યોર્કના પ્રેસ'માં એ કામ કરતા ત્યારે એને ચીની સંસ્કૃતિ ને દિલ્લક્ષીમાં રસ પડેલો. એ ચાંકે આજીને એણે મહેતુલિલોના તથા તેની પહેલાં ચીન જઈ ચડેલા યુરોપિયન પ્રવાસીઓના અનુભવોના ક્રેંધા લખ્યા. ખત્ત ચીની લિપિ શીખવા વિના એ કિશોર્માં જીવ નેહું કાંઈ ન થઈ શકે એમ લાગવાથી એણે આ લેખમાં વહેવાર લી-ચું-કુ અને એ શીખવા માંડી. ઐતિહાસિક નજરેના એ ન મો લેખક છે ને 'કોલોનેલ' નામની એમની નવજમી તો હસાવના નકલો એપેલી

'તો તો નહીં એનો અર્થ "બાળક" થતો હશે.' મેં કહ્યું.
'લખખત્ર સાચું.' કહી એ હસ્યા. 'એવો અર્થ થાય છે "સારું"-'
'શુભ.' ચીના લોકો માને છે કે પોતાને એ એક ઠાકરો ને એક ઠાકરી હોય તે તે સારું-શુભ-ગંગલ ચિહ્ન ગણાય.'

એમનું હું શીખતો એવા તેમતેમ ચીની લિપિનો પ્રત્યેક નવો અક્ષર મને એ લોકોના જીવનદર્શનનો કાંઈ ને કાંઈ બોધ કરતો જાયો. એમાં એકાગ્રતા થે કળા રહેલી હતી: માલુસનો વિચાર કરાવવાર લેખનની, અને સાંકેતિક જીવન જોવવાની કળા.

કેટલાક રાખ્દો તો તદ્દન સહેલોથી સમજાય તેવા હતા. એમને 'માલુસ'ના સૂચક અક્ષરની આનુબાનુ થોડાંકૂં બીતરે (એટલે કે તેને ચોક્કસમાં પૂરી છે) એટલે તેનો અર્થ 'કેરી' એમ થાય. પણ કેટલાક રાખ્દોના મર્મો તો અબરચો કોઈ કળી જ ન શકે. દાખલા તરીકે 'ઘર.' 'કુંકર' નો અક્ષર ચીતરેને જણ 'છાપડું' આલેખે એટલે 'ઘર' થાય.

અમે ચીની લોકો એનો અર્થ આમ ધરાવીને છીએ: કહી લી-ચું-કુ અને સમજવા લાગ્યા. 'એ તમારે ત્યાં કુંકર ઘરો તો તમારે નહીં એને તમારી છાપરી નહીં રક્ષણ આપવું પડવાનું, અને તમારા રસોડામાંથી ને વાદીમાંથી બોસક પણ નીરવો પડવાનો. (ચીનમાં કુંકર એ ઘરધરનું પાળેલું પ્રાણી છે અને કોઈપણ જનાવર કરતાં એ પ્રાણીની વસતિ આખા ચીનમાં વધુમાં વધુ છે.) એટલે એ તમારે રસોડું, વાદી અને રક્ષણ માટે છાપડું હોવ તો, તમારી પાસે ધરની આ-વરવક વરતુઓ આવી ગઈ. (જુઓ આ પાના પર આપેલા ચિત્રાક્ષરો.)

હવે બીજો દાખલો. 'સી'ના સૂચક અક્ષર પર 'છાપડું' મૂકીએ છીએ એટલે તે અક્ષરનો અર્થ થાય છે 'શાન્તિ' ! આજ ૨૦૦૦ વર્ષથી ચીની પ્રભુ 'શાન્તિ' માટેનું એ સાદું ધરગણુ પ્રતીક વાપરતી આવી છે.

અને ચીની તરત એમણે એથી થે વધુ અધરા ચિત્રાક્ષરો મને શીખવવા માંડ્યા. 'છાકરી'ની સંજ્ઞાને પડે છે 'વર' માટેની આકૃતિ ચીતરે એટલે 'પત્નીલિતા'—પરણેલી—સીઆગવતી સ્ત્રી એવો રાખ્દ બને. 'છાકરી' અને 'લુવાની' એ જે રાખ્દોને સાધોસાય મુકતાં તેનો અર્થ થાય 'સર્વોચ્ચ મુંદર', 'બાત' (શિખા) ને 'મોડું' એ એ ચિત્રાક્ષરોનું સંયોજન કરીએ એટલે થાય: 'એકતા'—'એકાગ્ર' ; કેમકે જીવન-સંસારમાંથી બરેલા એમના દેશમાં 'એકાગ્ર'—'સુમેળ' તો જ આવી શકે એ મોં ને બાત એમાં થાય, એટલે કે સ્ત્રીને પેટપુર ધાત મળી રહે.

એમાંનાં ધણાં સંયોજનોનું અધિવિચ તે સચોટ હોય છે. 'માલુસ' અને 'શબ્દ' એ એને સાથે મુકતાં તેનો અર્થ થાય છે 'સત્ય-સાચ', અને ખરે જ, એ માલુસ પોતાના રાખ્દોને વફાદાર હોય, તે સત્યવાદી હોવા જ નોંઠેલો. અને માલુસના મોમાંથી નીકળતો રાખ્દ સાચ

ભાષા લખવા માટે માણસે અક્ષરોની શોધ કરી. એ અક્ષરો એટલે અમુક અમુક ઉચ્ચાર માટે જુદીજુદી સંજ્ઞાઓ. આવી સંજ્ઞાઓ જુદીજુદી પ્રભાઓએ પોતપોતાની રીતે નિરનિરાળી ઘોષ, અમુક પ્રભાઓ આવી સંજ્ઞાઓ માટે પહેલાં ચિત્રો વાપર્યાં; અને તે અક્ષરો માટે નહિ, પણ આખા ને આખા શબ્દો માટે. ચીનની લિપિ એ આવાં ચિત્રોની બનેલી છે. એ કેમ ઉદ્ભવી તે જગણી બાબતુ-એ કોશ કાંદાશમાં બતાવ્યું છે. રાષ્ટ્રઆત્મા, જે જે પદાર્થ દર્શાવેલા હોય તેનાં સંજ્ઞાત્મક અર્થો ચિત્રો આપેલાતાં, તે પછી એ ચિત્રો પછી થઈ અર્થથી લખાતાં લખાતાં કાલાતુકમે ફરતાં જઈ હાલની ચીની લિપિ-તું કેવું રૂપ પામ્યાં તે આની પરખેના પહેલા અને ખીલ કાંદાશમાં દર્શાવ્યું છે. ત્રીલ કાંદાશમાં તેની સામે તે તે શબ્દોના આર્થ આપ્યા છે.

☉ 日 સૂર્ય
 月 ચન્દ્ર
 山 પર્વત
 火 અગ્નિ
 木 ઝાડ
 犬 કૂતરો
 馬 ઘોડો
 手 બાજક
 目 માંડુ

一 田 佃 日 旦 月 明
 ખાલસાં ખેતર - ખેડૂત સૂર્ય દિવસ ચંદ્ર પ્રકાશ
 門 門 開 問 囚 言 信
 દાર વાતું સંભવ જિદ્દુક ડરી રાખે મન્યાઈ
 女 好 家 家 家 家 子 太
 સ્ત્રી સારું ઘર લગન શાંતિ બાળક માડ

ઉપરના ચિત્રમાં ચીનની લિપિના ઘોડા શબ્દો આપેલા છે. અમુક શબ્દોને માટે તે મૂળ સ્વતંત્ર સંજ્ઞાઓ જ છે; અને ખીલ શબ્દો એવી જેતણ સંજ્ઞાઓ ભેગી કરીને યોજાયેલા છે. એની વિષત આ સાથેના લેખમાં રસબરી રીતે સમજાવી છે. ઉપરના ચિત્રમાં પણ એનાં ઉદાહરણ છે. દાખલા તરીકે 'ખેતર'ની સંજ્ઞાને પડખે 'માણસ' ચીતર્યાં એટલે એ 'ખેડૂત' થયો. 'સૂર્ય' અને 'ચન્દ્ર' એ બંનેને સાથે ચીતર્યાં એટલે 'પ્રકાશ' શબ્દ બન્યો. 'બારણા' પાસે 'કાન'તું ચિત્ર મૂકીને 'સાંભળવું' શબ્દ યોજ્યો; અને બારણા પાસે 'ઓ' ચીતરીને 'જિભારી' કદખ્યા. 'મે'માંથી 'હવા' નીકળી બતાવીને 'શબ્દ' કરાવ્યા અને 'માણસ' તથા 'શબ્દ'નાં ચિત્રોને મેટામેટ મૂકીને 'સત્ય' શબ્દ યોજ્યો, એવું દર્શાવવા કે માણસના મોંમાંથી પડતો શબ્દ સત્ય જ હોવો જોઈએ. 'સ્ત્રી' અને 'બાળક'નાં ચિત્રોએમાં કરીને 'મુળ' શબ્દ યોજ્યો. 'બાપરા' તથા 'કુકર' (ખેતાઈનું રૂગડ) ચીતરીને 'ધર' કરાવ્યું; અને 'બાપરા' નીચે 'સ્ત્રી' તથા 'કુકર' ચીતર્યાં એટલે 'લગ્ન' થયું. ધરતું 'બાપક' ને 'સ્ત્રી' એ બે મળે એટલે 'શાંતિ'. ચિનાઈ બાપામાં આવાં કુલ ૪૩,૦૦૦ શબ્દચિત્રો છે. પણ સામાન્ય વપરાશમાં તે ૪,૦૦૦ જ છે; ૧૫૦૦થી પણ મર્યાબાંય છે.

જો હોવો જોઈએ. આ જ રીતે 'શુક્રાગ્ર' અને 'હૃદય' એ બે સંજ્ઞાઓ મેટાઈને 'કોષ' શબ્દ બને છે. ને સાચું જ છે કે કોષી માણસ પોતાના હૃદયનો-આવેશનો શુક્રાગ્ર જ હોય છે.

આપણી લિપિની સમીક છતાં અક્ષરોથી બનેલા શબ્દો કરતાં મૂળ શબ્દની પાછળનો હેતુ દર્શાવતું ચિત્ર કે ચિત્રાક્ષર આપણા મન-જમાં સહેલાઈથી ઝોડી ન્થ છે. બે બાબતુએ બે બારણાં ચીતરીને વચ્ચે એક 'મે'ની નિશાની મુદવાથી ચીની ભાષામાં 'જિજ્ઞાસા'-'પૂછપરછ'-'સવાલ' એવો શબ્દ બને છે. વળી એ જ ચિત્રાક્ષરનો આર્થ 'જિભારી' પણ થાય છે, કેમકે જિહ્વક પણ બારણે આવીને સવાલ નાખે છે ને ?

પણ મને એણે જે ચીની ચિત્રાક્ષરો શીખ્યા એ અક્ષરો કરતાં તો લી-યું-ગુ-ક પોતે વધુ આર્થક હતા. એ એવું તો અજબ હસતા કે તેનો આખો અર્થદો પ્રકાશી બેઠો. તેની કાળી આંખોમાં કાંઈ મોહક ચમકાર હતો. જે સાગાને વસ જ દરી લેતો. અને બેસતા તે આરશના પુરતકોથી ખડેલા પુજિયા ને અજગમતા વાતાવરણને એની હાલની કોઈ દ્રશ્ય ને આંદની વાતાવરણમાં પલટી નાખતી, અને રાત્રે એ બહાવીને ગયા પછી પણ ક્લાસો સુધી એની અસર રહ્યા હતી.

પૂછપરછ કરતાં મને એણે જણાવ્યું કે પોતે હજી તાલ જ અમે-રિકા આવ્યા હતા ને ન્યૂ યૉર્કમાં આધુનિક હાંતકાર અને આંતર-રાષ્ટ્રીય કાયદાનું પોરક જોયુંએટ (અનુસ્નાતક) શિક્ષણ લેતા હતા. કેમકે પોતાના દેશની સેવા કરવામાં લાગી જવાનું એનું જ ખ્યેય હતું તેમાં એ જ્ઞાન એને ઉપયોગી હતું. તે માટે ચીની સરકાર એને જ્ઞની શિક્ષણ-દી તથા ધરબંદા અને ખોરાક માટે થોડી નજીબી અરથી

આપતી. અભ્યાસ કરવા ઉપરાંત એ અને બહાવતા. અને એ ઉપરાંત પણ બીજાં એવાંએવાં પરચુરણ કામ કરતા કે જે સાંખીને આપણને નવાઈ લાગે. એક રશિયન બાઈને એ ચાઈનીશ શીખવતા ને બદલામાં તેની પાસેથી રશિયન શીખતા. એક ન્યૂ યૉર્કના ને એક સાંખીના ચીની અખબારમાં લેખો લખતા. યોરિમનમાં રહેતા ચીનના પરદેશગમી માટે ખાસ અદેવાંકો તૈયાર કરતા. તે ઉપરાંત નબળા ચીની વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસમાં મદદ પણ કરતા, કેમકે એ કહેતા કે મારા દેશના વિદ્યાર્થીઓ આઈ પરદેશમાં આવ્યોને અભ્યાસમાં સારા માર્ગ ને મેળવે તો મારા દેશની આખર નબ.

પણ આકાશં બધાં કામ માટે તમે વખત છૂ રીતે કાઢો છો ? એક વાર મેં પૂછ્યું. મુજા હાથેય કરીને આગણે છું. 'દિવસના ક્લાસો લખા છે, ને મેં ગાંઠ વાળી છે કે મારે મળે એટલાં બધાં કામ કરવાં.'

ખૂબ તમારા ધણાં જે કામ તો તમને પાછની યે પેદાશ નથી કરાવતાં, તેનું શું ?

'જાણુ મોટી વાતનથી. હવે હું ધણીવાર તો કમાણી ને આપતાં કામ જ આપણે વધુ સારાં કરીએ છીએ. અને તમારું એકાદ પણ કામ રીંપી જઈ છે ત્યારે એ કામ પોતે જ તમારી શ્રેષ્ઠ કમાણી બની રહે છે.'

શ્રદ્ધા મહીનાઓના મહીનાઓ રોજ સાંજે અગામી મીડી વાતો ચાલ્યા કરતી. અને એમાંથી હું બાળી શક્યો કે ચીની લિપિ લખવામાં જે કરાગત, આવડત ને સાવચેતી જોઈએ છે એમાં જ એ જોઈતા અવનવો કલાતું મેટાણુ થઈ ન્થ છે. ક્લાસ વટે જાણું તો સહેલું છે, કેમકે એ અઠક દોવાળી ડાઇને પણ લખવું ફાવે. પણ મુશ્કેલ મુશ્કેલી વડે સખવામાં હાથમાં જે લાખ સાધવું પડે છે એ મુશ્કેલ

自又請西此
路就吃坐眾時
家散不席鄰日
吳了多大堂已
翰各一家又平
看看輕輕梅少

ENGLISH

In the year 1800
there was a great
change in the
mode of dress
prevailing in the
middle class of
society. The
fashion of the
day was to wear
long coats and
breeches.

RUSSIAN

В то время
было большое
изменение в
одежде
среднего
сословия
общества.

GERMAN

Es war
eine große
Veränderung
in der
Tracht der
Mitte der
Gesellschaft.

SPANISH

En aquel
año hubo
un gran
cambio en
el traje
de la clase
media.

HINDI

वर्ष १८००
में मध्य
वर्ग के
लोगों में
कपड़े में
बड़ा
परिवर्तन
आया।

URDU

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

۱۸۰۰

એમને આ સાંભળીને ખૂબ રૂંધાઈ ગયા હતા. તરત જ માળીને બોલાવી એમણે કહ્યું, “દલાખાને દલાખાં આ નીસરખી કપાડી છે. હવે આ ઘરના છાપરા પરથી નથી કુદવાનો.” આ પ્રસંગ હતો કદી નહિ બૂલ્યું.

પોતાના નાનપણની આ વાત કહ્યા પછી એણે પીઠી કપાડીને “જુકાણું” શબ્દ આપ્યો. એ બે સાદા રાખેલાં બનેડો ચિત્રાકરદતો. “શબ્દ” (અથવા વાણી) અને “નિરંકુસ-નંગલી” એ બે શબ્દોના એ બેના ઉત્પત્તિ. એના અર્થ એ કે નૃક એટલે નંગલી-કનાત વાળી. અનુવંતને દલાખાંની આ સંજ્ઞા મને બહુ મળી.

એના કાદા વિશે એક બીજી વાત પણ એણે મને કહેલી, જે પરથી લાગ્યું કે એ દોસા ખરેખર કાદા વિષયક આદમી હશે.

‘તારી પાસે એક જ વિષય કણવાની એ શોધાઈ ગયા હોય, અને તેમાં એક જ દીવા તથા ટિપ્પણી અને સમજાવતી જાણ હોય, ને બીજી સાવ નાની ને સંક્ષિપ્ત, તો એ બેમાંથી તને કદ વધુ મળે!’ એક વાર કાદાએ પૂછ્યું.

‘નાની’ હી-હું-કુએ કહ્યું.
‘કહે એટલે, શા માટે?’

‘કારણકે એ વાંચતી સહેલી. વળા એમાં લખેલું સમજવા માટે આપમેળે વિચાર કરવો પડે; ન્યારે બીજી તો બહુ જ વિવેચન કહી દેતી હોય, એટલે આપમેળે વિચાર કરવા માટે તો કંઈ જ બાકી ન રહે.’
‘સાચા!’ એમણે કહ્યું; ને પછી એમણે બે કવિતાઓ ગાઈ, ને પૂછ્યું: ‘તને આ બેમાંથી કદ વધુ મળે?’

નાના છીને પોતે ને કવિતા પૂરી નહોતી સમજીને તે વધુ ખમી.
‘વાર; હવે જોશ એટલે, તને આ બેમાંથી કયું ચિત્ર સાંકે લાગે છે? આ કવિતા પૂરી રહેશે?’ ‘પાણીના કપાડામાં બતાવે છે’ એ, કે પીઠી બાજુ ટાંગેલું “પાંડો” અને વધારે “વાણી” એમણે પૂછ્યું.

હીએ કહ્યું: ‘વધારે વાણી.’
‘શા માટે?’

‘એ તો મને જે બગાડ નથી.’
‘એટલે’ એ શબ્દો દોસા બોલી ગયા. ‘કદાચ તું એ ભણે તો

છે; માત્ર એ શબ્દોમાં બોલી કેમ બતાવ્યું એ જ તને નથી આવતી. એમ ન હોત તો આ દરેક પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તે સારી વસ્તુની જ પસંદગી કેમ કરી? શાદ માખડું કે કાદા પાણી વસ્તુ તો પોતે ને હોય છે તે જ હોય છે; પરંતુ એ પોતે હોય તે કરતાં કંઈક વધુ સચવી ન સચવી હોય તો એનું મહત્ત્વ કાંઈ નહિ. વસ્તુની ગણના કે શુભ તો એનું નામ, કે પોતે ને કાંઈ હોય અથવા દેખાતી હોય તે કરતાં વધુ સચવાની મનિ ધરાવતી હોય. અને તેથી જ આપણને મુંઝવે ચિત્રો સમજાવ લાગે છે, ને સારી કવિતામાં ચિત્રદર્શન સાધે છે.’

એક આખું વર્ષ વીતી ગયું. ને દરમિયાન કોઈ-કોઈએ મને સોની બાળકોથી પૂરી કરાવી દીધી. લગભગ દરેક સાદા ચિત્રાકરદો શીખ્યા. એકે સોની અખબારો વાંચવા-સમજવા માટે તો એમાંમાં ગાદા ૫૦૦ ચિત્રાકરદોના પરિચય એટલે, જે હતું કદી શોખી સજીશ કે નહિ તે વિશે મને કાંઈ છે પણ એ સિવાય હું બીજી કોની વસ્તુઓ સોની પાસેથી શીખ્યા. છુ કે જે હતું કદી ને નહિ બૂલ્યું.

એણે મને તિનિદાની ધળીખરી આપી દેવોતી કહી હતી. આજે એ અહીં ઉતારી વેળા પણ, મેં એ પહેલવહેલી એને મોટે સાંભળીને જે મને માણી હતી તે ફરી અનુભવી રહ્યો છું. થોડી કતાકે—
‘એમ એટલું નાનું, એમ કાંઈ વધારે સારી આવે.’

જનતામાં સોપી વધુ પ્રમાણમાં બોલાવી બાધાઓ સી સોની ચિત્રિયાં. આનુંકે રાખી બાળકો: સોની, અંચેટ, રસિયન, જગેન, રંગિરા અને હિંદી. દરેક થોડાંક તે તે બાધા બોલાવી જનસંખ્યાના પ્રમાણમાં ચડતરતર કરતું બતાવેલું છે. સોની બોલાવી જનસંખ્યા જનતામાં સોપી વધુ છે, અને હિંદી બાધા બોલનારાનો ક્રમ છઠ્ઠો આવે છે.

સુરેશ સાધના છે, જે ત્વરા, વેગ, સફાઈને સચાઈતાથી સોનીની પીઠી અદાદે માંડતી બધાં છે એને એકને ફંગલું જવાબ. એમાં આવતા નાના છરકા ને લાંબા ક્લેકા, સાહીનું સમ પ્રમાણ અને આના અક્ષરનું સમતોલ્ય મંડાણ સાચવતા જનને એ આપકા ચિત્રાકરદો વેગ પૂર્વક પીઠીમાંથી કૂદતા તમે જુઓ એટલે તમારી ખાતરી થઈ બધા કે એ ચિત્રિકરદો એ જ બળે એ પ્રવળી જનનકલાનું પ્રતીક છે. એ જની જનનકલા પણ એકસી જ ખૂબીઓ અને વિશિષ્ટ છે, એ નાની-સરખી પોઠીની જેમ સોનીઓની નાનીનાની ચીત્રોમાં, ઝીણીઝીણી કરામતોના સર્જનમાં જે જુમિત રહેલી છે એવી જ જુમિતિથી એ પ્રબળ પોતાનું જનન જોગવે છે. અને જનનનું આ કરણ માણસના અંતર-માંથી જ કૂટે છે; એ બહારથી દેહી શકતું નથી. માણસે અસીખવાનું તે આ જ, સોની ફિલ્સ્ટ્રીને રહેલું પણ એ જ છે. અને એનો પાસો નસતા પણ રહેલો છે. એ આપી ફિલ્સ્ટ્રીમાં મુખ્ય વાત તે-નમ્રતા. આ વાત ને હું મારા આ ગ્રંથ પાસેથી અસીખી ગિદગી વચન્યા બાદ શીખ્યા, તે એ તો પાંચ વર્ષની કુમળા વયે જ શીખ્યા હતાં.

‘તમારા જનન પર સોપી વધુ કોની અસર?’ એક વાર મેં એને પૂછ્યું. એણે કહ્યું: ‘મારા કાદાનો. મામારા દેશની ફિલ્સ્ટ્રીથી ખેડેલી જૂની કહેવતો આનુસાર જ એમને દરિયો જનનબચકા સાવતો.’ અને પછી હી-હું-કુએ એના નાનપણની એક વાત મને કહી: ‘હું લગભગ વાર્ષિક વર્ષેનો હોદરા ત્યારે એક વાર હું કાદા પાસે કંઈક લેવા ગયો. એકે એ બહુ કારે જુલોલું તો મહોલું પણ કાદાએ તો મને ત્યારથી જ પાઠ શીખાવી દીધા. એમણે માળીને બોલાવીને કહ્યું, એક લાંબી નીસરખી કાપીને આપણું છાપરાને ટેકીને મુક નીસરખી આવોને બરાબર બારણા આગળ ચોડવાઈ ગઈ. એટલે એમણે માળીને કહ્યું, “આપણા આ ભાઈ ધરના છાપરા પરથી પડશે પડશે” મારામાં ગીળ્યા છે; એટલે આ મૂળ. હવે એને ન્યારે પણ એવું મન થઈ આવશે ત્યારે આ નીસરખીને હથેળા કરશે” એમના કહેવાનો બાવનશું દરત સગઈ ગયો; કારણકે અમારે ત્યાં કહેવત છે કે “જુલું બોલતું એટલે ધરના છાપરા પરથી પડશે પડશે”.

મને એકાંતે મનમાં ને મનમાં વિચાર આવવા લાગ્યા. ધરના બારણા આગળ જ છાપરા મુકી પહેલેથી નીસરખી પડી રહે એ જોઈતું લાગ્યું. અને મને ઠર લાગ્યો કે આ બાળકતામાં જે હતું કદ જ નહિ એ તો કાદા તેને ખરેખરવાના પણ નહિ. એટલે થોડીવાર રહીને, કાદા કંઈક વાંચવામાં મરાગ્રહ હતા ત્યારે મેં ઉઠાવે રહીને એમની પાસે જઈ માથું એમના બેઠામાં ટાળા મૂકે કહ્યું, “કાદા. હવે આ નીસરખીની જરૂર નહિ પડે.”

‘ચાર કડી ઘંટડી નહિ ચોરવાનો.’

‘ધાવવું હોય ત્યારે ઘેટાનું બચ્ચું પૂટણી-એ ખેડી નહિ છે.’

‘ખરી આમોહવા તો આપણા હેઠળાં છે, બહાર નહિ.’

‘બરાળા કૂતરાને પણ એની પુંઠી પટ-પટાવવી તો ગમે જ છે.’

‘માણસ ન્યારે બીલને કાંઈરે સહાય કરતો હોય છે ત્યારે વાતાવરણમાં તાજગી આવી જ નય છે.’

પીએચ. ડી.ની ડિગ્રી ત્રણ લી-ડુંગ સુરોપ આદ્યા થયા. એમની એ વિદાય મને બહુ દુઃખદ હતી, પણ એમણે તો હસતાંહસતાં મને ખાતરી આપી કે ‘આથે રચાઈ નથી.’

(This is only temporary).

લગભગ પચસેક દિવસ પછી મને ચીનથી એનો એક સરસ પત્ર ગમ્યો. એણે એક લંકરી કગારાવનું મંત્રીપદ સંભાળ્યું હતું. ‘પણ આથે રચાઈ નથી’ એ સારો જ જવાબ હતો એ પછીને વર્ષે એ નાનકીંચના વિચ-વિદ્યાલયમાં આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદાના પ્રોફેસર નીમયા. આજથી ત્રણ વર્ષ પહેલાં એણે મને બર્લિનના સીની એક્ઝામીનાટોગ્રાફી પર લખેલા હતા. અને હાલમાં (૧૯૪૧ના પ્રારંભ-માં) સાંભળ્યું છે કે એ જનરલ થ્યાં-કાઈ-શોકનું મંત્રીપદ સંભાળવા ચીન ગયા છે.

હું જાણું છું કે એ એકીસાથે ડઝનેક જેટલાં કાગ સંબાળતા હોય છે; અને હું એ પણ જાણું છું કે એ બધાં સાંત્રોળાં પાર ઉતારવાની એનામાં તાકાત પણ છે.

એના સહવાસી હું એ પણ શીખ્યો કે માણસ એ ‘માણસ’ ત્યારે જ કહેવાય કે એ પોતાના અસ્તિત્વની સંચેત છાપ કઠાવી શકે, પણ એ જીવનની શોઈ પણ કિશ્તમાં, જીવનપ્રેમના કોઈ પણ પાન ઉપર હોય;—કદાચ ઇતિહાસના કોઈક પાને પણ હોય. અને બીજું એ, કે માણસે જો ‘નમ્ર’ થઈ નેહએ, તેમ ‘વીર’ પણ થઈ નેહએ.

આને ભલે ચીનના દુકોટ દુકડા ચતા ફેળાતા હોય. રોશિદાં વર્તમાનપત્રોમાં પ્રકટ થતા એ સંવાન નક્કશ ઉપર આને ભલે ગંદા આક્રમણના રાધા નન્દે પડતા હોય. એ નેહ હું ત્યારે મને લી-ડુંગ અને એનું પેશું ડારચ જ થાદ આવે છે, કારણકે મને હવે ખાતરી છે કે ‘આ પણ ગાત ફણિક જ છે.’—This is only temporary.

રમણિંદ્ર મેઘાણી
(‘રીડેન્સ ડાઈરેક્ટ’ એ પ્રિન્ટરના અંકમાંથી)

કસોટી

હુકિને કસતા આ નીચિના પ્રશ્નોના ઉત્તરો ૫. ૨૭ પર એવા તો ગણશે જ. પણ ગાત કુદરતથી તે એવાની ઉતાવળ ક્યાં વિના ત-ગારી મેળે તમે કેટલા ઉત્તર રોયો કાઢી શકો છો તે જુઓ. ને આ પરીક્ષામાંથી તમે કેટલા ટકાએ પાસ થાઓ છો તે તપસોઃ ૫ (૧) જાંબી મુશાકરી એકીને એક માણસ એક હોટેલમાં ભિતરવા ગયો. એટલા દિવસ એણે સફરમાં ગાળેલા કે તે દિવસે કયા વાર હતો એ પોતે બૂલી નમ્ર હતો. તેથી હોટેલના મોકલને તેણે પૂછ્યું ‘આને કયા વાર ગયો?’ તો જરે તેને આવે જવાબ આપ્યો: ‘આપતી પરચ દિવસે એ દિવસે ગઈ કાલ બનશે, તે દિવસ રવિવારથી જેટલો દૂર હશે તેટલો જ દૂર, અર્થ પરગ દિવસે એ દિવસ આપતી કાલ બનશે તે દિવસ પણ હશે.’ તો તે કયા વાર હશે?

(૨) મારી પાસે તોત્રમા ગાતગારસેરી છે, તે મારે ડાા રોર આડ તોળવી છે, તો શું કરવું?

(૩) વારગાથી એક નય તો કેટલા રહે? તમે કહેશો કે ત્રણ નય ન; પાંચ રહે. કેવી રીતે, તેના વિચાર ફરી જુઓ; નહિતર પછી

રડગા પાના ઉપર જવાબ તો છે જ.

(૪) ત્રીસ ફૂટ ઊંડા ખાડામાંથી એક જિલ્લાની બહાર નીકળવા મહેલે. રોજ તે ૩ ફૂટ ઢાંચે ચરે છે, પણ પાછો એ ફૂટ નીચે ચરતી નય છે. તો એ હિસાબે તે ક્યારે બહાર નીકળી જશે?

(૫) હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાના રચાપક કોણ હતા? સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી? કાદાભાઈ નવરોજી? એ. એ. હુગી? રાસબિહારી થોપ? વિવિધ મતે હરખર્ચ?

(૬) આકાશમાં બેઠતી કુંજડીમાંની હાર તમે રોજ જુઓ છો. તે કહો નેહએ, કે એકાકમાં એકી ફેટકી કુંજ નીચેની રચનામાં બેઠી શકે? એ કુંજડી એક કુંજડીની આગળ; એ કુંજ એક કુંજડીની પાછળ; અને એક કુંજ એ કુંજેની વચમાં.

(૭) બે મિનિટમાં મારે ટૂંત પકડવી છે, ને મારા ધરથી ટૂંત બે માર્દસ દૂર છે. હું કલાકના ૩૦ માર્દસની ઝડપે પહેલો માર્દસ તો કાપી નાખું છું; તો હવે બાકીનો માર્દસ મારે કલાકના કેટલા માર્દસની ઝડપે કાપવો નેહએ, એની હું ટૂંત પકડી શકું?

કુમાર કાર્યકથને લિમિટેડ કરવાની યોજના

ગાદેની મધ્યરથ સરકારની ગંભીરી મળી ગઈ હોવાથી એ કાગકાન ફરી ચાલુ થઈ ગયું છે. તેમાં બાન લેવા રાહ નેહ રહેલા ‘કુમાર’ પ્રેમાએ હવે પોતાનો હિસ્સો પુરાવે.

પત્રવ્યવહાર કરનારાઓને

આટલાં બધાં વર્ષોમાં ‘કુમાર’માં છપાવેલા સાહિત્ય ઉપરાંત અનેક વાચકો સાથે તંત્રીને પત્રવ્યવહાર કરવાના અનેક પ્રસંગો ગમ્યા છે અને તેમાં ઘણો સમય ને સમિતિ આપ્યાં છે. પોર્ટરની બાળતમાં પણ જાણ્યું ત્યાં કુચી જગી લીધું છે પરંતુ પણ પત્ર-લેખકો એટલું વિચારી શકતા નથી કે તેથી જવાબ આપનાર પર વળત અને અર્ચનો બોલે વર્ષે છે. સલાહ કે સૂચના માગનારા પણ તંત્રીની કુરસદ કે સમપડનો વિચાર કરી શકતા નથી અને જવાબ માટે બીધાર બની ધણીવાર અમે તેવા આશ્ચર્યકરતા કામચોંદ લખી નાખે છે ક્યાંનું મિશ્રણ લેવા આહુતા હોય કે પોતાનાં ચિત્રો પર વિવેચન માગતા હોય તેવાઓને પણ આ સૂચનાઓ લાગુ પડશે.

(૧) તમારા પોતાના કાગ કે સ્વાર્ષ માટે પત્ર લખે તો જવાબ માટે સરનામામાં પૂરતા પોર્ટર સાથેનું કડક કે કવર મોકલવા

બૂકરો નહિ. તૈયાર સરનામું હોય ત્યારે જવાબ લખતા સમયનો બચાવ થાય છે.

(૨) ચિત્રો કે ફોટોગ્રાફો કે લેખો પાછાં નેહતાં હોય તેમણે તે પૂરતું પોર્ટર અને સરનામું અવશ્ય મોકલવું. ઉપરાંત, ચિત્રો અને ફોટો તથા લેખની પાછળ પોતાનું નામ અને સરનામું નોંધવું એની આદ્યાર્થ નય કે ચેરવરસે થાય નહિ.

(૩) ગુજરાત કલાસંઘ ચિત્રશાળા માટે કે કઈ પત્રવ્યવહાર કરવો, હોય તે નીચેનું સરનામું કરવો: રવિશંકર મહાશંકર મહાશંકર, ગુજરાત કલાસંઘ ચિત્રશાળા, કાલકાળ ગિત્ર-મંડળ રોડામેડી, એલિસબિજ, અમદાવાદ. આ ચિત્રશાળામાં ક્યાંના કન્યતર અભ્યાસ માટે જ અવકાશ છે. પણ આજ-કાલની મેયિવારી, ધરખાદના વધારો વર્ષેને જોતાં સમય બદલાય ત્યાં સુધી પરમાગના વિદ્યાર્થીઓ ન આવે એ ઉચ્ચકા સ્વં છે.—૨.

ટિકિટ-સંગ્રહ કરવા વિષે ચાલુ લેખમાળા [૧]

આ વિભાગ અથવા વરગ્રમાં થોડી પ્રાથમિક માહિતી સાથે સારું કાર્ય હોતો. રીતસરના કાર્યમાંથી મુક્તિ મેળવે અને આ હવે તો સારું થાય છે.

ટિકિટ કેમ ઉમેરવી ?

ટિકિટના મંદારવાને જોખ કેળવનારે મો પહેલું તો ટિકિટને ક્વર કે કાગળ ઉપરથી કેમ ઉમેરવી એ સીખી લેવું જરૂરી છે. ટિકિટ-સંગ્રહના આ ભવાણમાં એક ધોળો જ અગ્રત્યનો અને પ્રાથમિક મુરો એ બાળી લેવા જેલ એ કે કોઈપણ ટિકિટ ક્યાંયથી પણ બે લેણામાં ખેંચી વળેલી હોય તો તે કોટીના મૂલની પણ ગણાવી નથી; સિવાય કે સાલુસ ગાત્ર થોતાના અવનંદ ખાતર તેને રાખે. એમ નેત્રી અગ્રાપિય ટિકિટ પણ ખેંચી લેવાય તો તે વેચાણ કે બદલાની દૃષ્ટિએ નકામા નથી ગણાઈ નહીં છે.

એટલું જ નહિ, પણ ટિકિટ ફાટ્યા વિના કાગળી દોષ કરતાં એ તેના કાગળનો થોડો ભાગ મૂળ કાગળને થોડી રહેલો હોય અને એટલા પૂરતો તે બાગરાંથી તેના કાગળ જરાકે પાતળો થઈ ગયેલો હોય તે એ પણ ટિકિટના એક ભાગી ગણાય છે. આને ટિકિટ-સંગ્રહની બાબતમાં બેલેટમાં 'મિનિંગ' કહે છે. ટિકિટ કમ્પેટી વખતે આ 'મિનિંગ' પણ ન થયું હોય. એટલે આ જોખ કેળવનારે સોથી પહેલું જાણ તો કાગળ પરથી ટિકિટ કેમ ઉમેરવી એ મેળવવાનું છે.

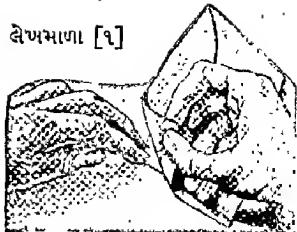
ક્વર કે કાગળ ઉપર બાંધેલી ટિકિટ ઉમેરવા માટે તેને પાછીથી ટીકી કરવી જરૂરી છે. ચીતરવાની નરમ પીઠ કે કાંઈ પૂઠાં કે કાકર-વરણ પાછી વાળુ કરી તે વડે ધીમેથી ટિકિટને તથા તેની આજુબાજુના કાગળને ભીંજવવા. થોડી વાર રહીને ચપ્પીના છોડા તેના એક ખૂણા નીચે સરકાવી મેલેવા. એ તે હજી થોડી જ જાણ તો ફરી થોડું પાછી વાળુ કરવું. પણ અપુના છોડા વડે એક ખૂણા કચકચરે આંખોના ટેરવાની પકડમાં આવે એટલે જાણુ કાગળી ઉમેરવા.

પણ આટલેથી હજારમાંને હતાવળે ટિકિટને ખેંચીને ઉમેરી લેવી નહિ ટિકિટ ઉમેરવાની અરી શુભિ 'ટિકિટને કાગળ પરથી' નહિ પણ 'કાગળને ટિકિટ ઉપરથી' ઉમેરી લેવા એ છે અને માટે ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ટિકિટને કાગળ નાખી તેના કાંઠા કરીને છોડા એક હાથની આગળ ચડે દબાવી રાખવા અને બીજા હાથ વડે કાગળને આગળથી ઉમેરી લેવા. આ રીત ટિકિટ આબાદ સત્રાગત થઈ જશે. એ હાંકે થોડી રહેશે તો કાગળનો ભાગ ટિકિટને થોડી રહેશે તે ઉમેરી નાખવા માટે ફરી પીઠ કે પગડા વડે તે ભાગને થોડો ભીંજવી ફેલાવી કરીને કપડા વડે બીજેથી ખસીને કાઢી લેવા.

આ રીતે ઉમેરેલી ટિકિટ બાબતે હોય હોય છે તેને તદ્દન મેરા બ્લો-ટિંગ પેપર પર મૂવી, તે પર બીજો બ્લોટિંગ રાખી, એ ચાપડીએ વચ્ચે કે કોઈ વચ્ચે નીચે દબાવવા થોડો વખત રાખવી; ફરી પછી જશે.

આ પદ્ધતિ તો સામાન્ય ચાલુ છાપવાળી (પ્રિન્ટિંગ-એન્ડ-ફિનિશ) પદ્ધતિથી આપેલી) ટિકિટ માટે ચાલે. પણ હાલમાં હાલના ડ્રગ્સ, ડ્રમ્પલ આદિના વખતે કેટલાક રેશોની ટિકિટ આધુનિક ફેક્ટોરિયલ પદ્ધતિથી છાપેલી હોય છે (મુંબઈનું ઈન્ડસ્ટ્રીયલ વાઈલી છાપા છે એ બદલની છાપાપદ્ધતિથી). એવી ટિકિટના રંગ બાળીએને કાચા રાખેલા હોય છે; કેમકે ઘણા લોકો નહિજેવે છાપવાળી ટિકિટને માન્યકર કરી ફરી વાપરવા લાના એટલે આ કાચા રંગવાળી ટિકિટ પર પાછી કાગળનાં તેના રંગ ફેલાઈ જાય છે

એવી ટિકિટને ઉમેરવા માટે નેને મૂળ કાગળ માટે જ ક્વર પરથી કાપી લેવી, અને પછી તેના ઉપરના ભાગને પાછી ન બેલે એવી



ક્વર ઉપરથી ટિકિટ ઉમેરવાની રીત : ટિકિટને કાગળ કાગળ પરથી ખેંચવી નહિ, પણ ટિકિટને કાગળ નાખી તેના એક ઠંડા દબાવી રાખી ક્વરને ખેંચી ઉમેરવું. એવી ટિકિટ નહિ ફાટે.

રીતે, એક રક્તબીમાં ફેંડું પાછી બરી તેમાં તે વરતી મૂકવી.

આમ કરવું ન ફાંચે તો એક બીજો રહેતો છે. ચોખખા સફેદ બ્લોટિંગ પેપરને (કાઠીના બીમકુલ ડાથ વચરને તદ્દન કોઈ) કાઢી લઈ, તેને પાછીની સારી પેઠે બેઠાવી, તેના પર પેલી ટિકિટ મૂકીને તેની નીચેના કાગળને લીધે થવા દેવા, ને પછી હળવેથી ઉમેરી લેવા.

આ થઈ થોડી ટિકિટોની વાત, પણ મંદક કરનારાઓ પારો તો ઘણી વાર બદલામાં ફેરી ટિકિટ, બધર આદલમમાં થોડેલી ટિકિટ પણ આવે છે આવી ટિકિટોની પાછળ સહેજ સાજા ક્વરો કે બદલા આદલમમાં કાગળ થોડેલા હોય તો તે ઉપરની પદ્ધતિથી ઉમેરી શકે ફરી નાખે.

ટિકિટોની બાબતમાં એક યીજવાત યાદ રાખવાની એ કે ટિકિટો કેમ ફાટેલી કે નુકસાનવાળી ન હોવી એટલું, અથવા 'મિનિંગ' થકને પાતળી પડી જાયેલી ન હોવી એટલું, તેમ તેની પાછળના કાગળ પણ જુદો અને તેટલો અખંડ રહેવો એટલું. ફેરી ટિકિટમાં આ કુંદર કહેલો અખંડ તેટલું તેનું મૂલ્ય વધારે. એટલે ક્વરો ઉમેરતી વેળા કે નવેસરથી થોતાના આદલમમાં થોડેલી વેળા એ કુંદરના આગળે જેટલું આખું કુંદરના પહેલે એટલું સાર.

ફેરીકવાર બેઠાને કે એવા બીજા કારણે ફેરી ટિકિટો આખી ને આખી સામા કાગળ પર થોડી ભય છે. આને માટે એક બેનુસખા છે એક ને ઉપર જાણુબધા મુજબ છીછરી રક્તબીમાં ફેંડું પાછી પર તેને વાતી મૂકવી ને કાગળ ટીકે વડે ત્યારે ઉમેરી લેવી. એ ન ફાંચે તો બીજેવા બ્લોટિંગ પર મૂકવી. અથવા તો કેળવના એક ખાનામાં એક રક્તબીમાં પાછીમાં ભીંજેલી વાદળી તથા રક્તબીને પડખે બહાર વાંધેલી ટિકિટો બનેને મૂવી, કાંઠા વચત મુખી ખાનું બંધ રાખવું. એવી પદ્ધતિમાં કાગળ ટીકે વડે કુંદરને અખંડ રાખી લેવી આવશે.

ઉમેરેલી કે બદલામાં આવેલી ટિકિટોના ખાખાને વળીને વેડ પડી થઈ હોય તો ડાથરથ વચરના તદ્દન સફેદ બે કાંટા હુકડા વચ્ચે તેને મૂવી તે પર સહેજમાજ (જુડુ ગરમ નહિ) ફેલી પીંચેથી ફેરવવી. એથી થેડ બાબી જશે.

ટિકિટ પર મેલના કે એવા ડાથ પડીને તે બીજી થઈ થઈ હોય તો દબાવાવાને ત્યાંથી કે કોઈ કાઠાર ચિત્રને ત્યાંથી થોડું હાથગ્રોળ્ય પેરેકમ્પાઈડ કાપી, પીંચેથી હળવે હળવે કાઠારવાથી મેલ નીકળી આવશે ચિત્રસાચા ડાથ, તેને તદ્દન કાચખા બેન્ડોઈનમાં પકા જવાથી નીકળી જશે. આ બેન્ડોઈન વાપરતી વખતે તેને ગરમી કે જ્વાળાથી દુર રાખવું. (ચાલુ)



પૃથ્વી પર જીવન કેમ પાંગર્યું [૮]

અ બંને વર્ષ પહેલાં આ પૃથ્વી એક સળગતો તારો હતી. તે દરીન ધીમેધીમે તેનું બંધારણ બદલેલું અને તે પછી તેના પર વાતાવરણ સરળતા માર્યું. એ વાતાવરણની વરાળ કરતાં તે પર પાણી ઉત્પન્ન થયું ને પછી એ પાણીમાં પહેલપહેલી જીવસૃષ્ટિ આજથી આશરે ત્રણેક કરોડ વર્ષ પર અસ્તિત્વમાં આવી એના ધીમેધીમે કે કંઠવિકાસ થતો ગયો તેના, એ જીવસૃષ્ટિના પ્રકાર કંપરથી, વૈજ્ઞાનિકોએ જુદાજુદા યુગ પાડ્યા છે. એ જીવસૃષ્ટિ સીપ્રથમ ઊંછા પાણીમાં એક કોષવાળા છેડ ને જન્મ-જન્મ રૂપે પ્રક્ટી વળત વીતતો ગયો તેમ વાળી બનાવનારાં જીવતાં, જેવી-વિશ તામતી પોચી માછલી, પરવાળાંનાં જીવતાં અને દૂધડોળાદિ તથા ઝેરદ્રોષાંડ નામના, સરીર બહાર હાડકાંનાં કઠણ કેટલાંવાળા જીવ તેમાં સરળતા. આ જીવસૃષ્ટિની સાથે વનસ્પતિ-સૃષ્ટિ પણ પાંગરી. દરિયાઈ ધાત્ર, ઈંચા વગેરે પાણીમાં થયાં અને યોદાપુચ જેવી વનસ્પતિ તથા શેવાળ વગેરે જમીનકિનારા આજન પ્રજાવા લાગ્યાં. આ યુગને વૈજ્ઞાનિકોએ ક્રિસ્ટિયન અને ઝોરોનીસિયન યુગ કહ્યા છે.

તે પછી સિલુરિયન યુગ, ડેવોનિયન યુગ, કાર્બોનિફરસ યુગ, પર્મિયન યુગ, ટ્રિયાસિક યુગ, જ્યુરાસિક યુગ, ક્રેટેસીયન યુગ અને માયોસીન યુગ, એજ જુદાં જુદાં આઠ યુગ વીતી ગયા. એમાંના દરેક યુગ લગભગ પંદર વીસ લાખ વરસને અંતરે પસારતો ગયો અને તેમાં ધીમેધીમે, યોદી માછલીઓ, કંદારવાળાં પ્રાણીઓ, વેરાળાઓ જેવાં જીવ, યોદા ગાયરો અને તે વધીને પેટો આહતાં અને પગે ચાહતાં ગાઢાકાચ રાક્ષસી પ્રાણીઓ વિસ્તાર્યાં ગયાં. તેમાંથી દંડી સંદેના હાથી, કૃત્તર જેવાં યોદા, હુકર, તાપ, વાનર, હરણ આદિના ત્રિશણવાળાં પ્રાણીઓ, એના, આજનાં પ્રાણીઓના ચિત્રવિચિત્ર-વડવા ઉત્પન્ન થયા.

બીજી બાજુએ વનસ્પતિ પણ વિકસાવી ગઈ પહેલાં દરિયાઈ વનસ્પતિ ને પછી કિનારા કંપરની વનસ્પતિઓ કાઢવા લાગી, અને તે વધીને ઝંગી કૃત્તર-હંસરાજ વગેરે યોદાં આટલું રૂપ લેતી ગઈ, અને આજે કે આપણને કે-લસાના રવરપમાં થયે છે તે ગંજવર ઝોડોનાં જંગલો કાઢતાં જ્યાં. કાળે કરીને એ જંગલો નારી પામી જમીન દોરત થયાં ને ધરતીના ચર પર ચર ચડતાં ચયા તેની વચ્ચે દટાઈને એ કેલસાનું રૂપ પામ્યાં. એવા કેલસાના તથા એ કાળના પત્થરો વગેરે ધરતીના ચર કંપર, 'કોસિલ' રૂપે દટાઈદટાઈ-ને તેમના જે આકાર છપાએલા મળી આવે છે તેના આધારે આ આકૃતિઓ આલેખાઈ છે એ બધાંના પરિચય આપણે ગયા વરસ-મા કરી ગયા છીએ. હવે આ ચિત્રમાળામાં આવતા છેલ્લા યુગો, ખાચોસીન અને પ્લાઈસ્ટોસીન યુગનો પરિચય આપણે આ સાથેના ચિત્રમાં કરીએ છીએ.

આ ચિત્રનો સમય આજથી માત્ર અડી લાખ વરસ ઉપરનો જ છે. એ યુગમાં એક નવું લક્ષણ પૃથ્વી પર ઉમેરાયું, અને તે પૃથ્વી ઉપર થયેલાં કંદીનો પ્રવેશ. જો આજથી ત્રણ કરોડ વરસ પર સળગતા તારાનાં પેશમાંથી કરીને જીવસૃષ્ટિની જન્મદાત્રી બની, તેના પર ઉત્તર ભાગમાં હવે (પ્લાઈસ્ટોસીન યુગની શરૂઆતમાં) આ કરી કંદી વરસાવતો દિશ યુગ ભેટો અને તેથી જ ઉપલા ચિત્રમાં આપણે હાથી અને એડાના વડવાના કીચે લાંબા વાળ દોર્યો છીએ. લગભગ આજેના યુરોપ ખંડ બસરથી છવાઈ ગયો. બંધા પ્રા-હીઓ ઉત્તર પ્રદેશો ઉઠી હવે દક્ષિણ તરફ ચાહ્યાં ગયા અને કંદાવાળો હાથી આજની શરૂઆતમાં સામુદ્રકુની પર એ કાળે આવેલા જમીનના પડા પર થઈ કપર અમેરિકાના જઈ વસ્યા. કેપ્પા જગ્યા ખૂણાના દર્શા-વેલાં આજના સાળર અને હરણ જેવાં ઝોફાંઓના નામનાં પ્રાણીઓ, વાળવાળા એડાં જેવા પ્લાઈસ્ટોસીન પ્રાણીઓ, અને સરીરે બખ્તરવાળાં આર્મીટિસો જેવાં પ્રાણી એ આ યુગોમાં નવાં ઉત્પન્ન થયાં; તે આ ચિત્રમાં જણાય છે. નીચલા ટાપા ખૂણા-માં જેવાતો દિપ્તીદિવ્ય નામનો રેત-જ-નો યોદા એ કાળે થયેલો તેના અવશેષો આજે દક્ષિણ અમેરિકામાંથી મળી આવે છે. અને, એ બધાની વચ્ચે, દુનિયામાં સૌથી ઉંચકા પ્રદેશો જીવ, 'ગાનની'નાં દર્શન આ-પણે આ ઉંચકા યુગમાં કરીએ છીએ. (સંપૂર્ણ)

આ અંકના મુખ્યચિત્રના સર્જક કલાકાર

શ્યાવક્ષ આવડા

આ અંકના મુખ્યચિત્ર તરીકે રવિ શ-
મેલા 'વિદ્યા' નામના પાર્શ્વેશ ચિત્ર-
ના ચર્ચક પારસી કલાકાર બાઈ શ્યા-
વક્ષ આવડાને પહેલી ૨૨ વાર ગુજરાત-
માં નહેરુ આવકાર આપતાં આગે
બહુ આનંદ થાય છે. કલાકાર આ ચિ-
ત્રમાં લોકચલનનાં પાત્રોને તેમના
સ્વાભાવિક વસ્ત્રપરિધાન સાથે રંગો
નને ચિત્રણની એક સામ્યિક બબક
સાથે દેખારી ગુજરાતની કળામાં એક
નવો શક્તિ પાટ્યો છે. ભૂતાં રાજ-
માની ચિત્રોની જેમ તેમણે રંગના
વાતાવરણની સુદર ભાવ દેહાવી, પાત્રો
'ગોપાલો અને અન્નદારો દ્વારા જનન-
ની કળા ગાળી રહ્યા છે તેને વફાદાર
રહી, તેમના મહેલ અને સંયોજના ન-
જમ્યા છે. કુદરત દેખાવું અને વિચા-
રનું નહું કે પરિધાન બાઈ આવડાની
શૈલીપતા પ્રમાણે.

બાઈ શ્યાવક્ષ ધનદામ આવડા
હજી તે સાવ તરૂણ છે નવસારીના
કાવક્ષ પારસી કુટુંબના તે નજીક છે
અને હંક વળતમા તેમણે પોતાની
કળાકાર તરીકેની કારકિર્દીના વિચલ-
વત કદર કેરાળ્યાં છે. ૬૨૬૩૦થી ૩૫
સુધી તેમણે મુંબાઈની સર.જે. ટ્રસ્ટ
આપ આદેશા દાક્ષીય લીધી તે દર-
ગિયાન તે કુરોપા માસીયતાથી ચીત-
રનારા એક બાહોશ વિદ્યાર્થી બહુવા
હતા. તેમનું એક ચિત્ર વાઈસરોયને
બેઠ થયું હતું અને રથાનિક પ્રદર્શનો-
માં પણ તેમના રેલ દેખાતા હતા.
૧૯૩૬માં તેમને સર રવન તાતા મેડરિ
ટ્રસ્ટની ટ્રસ્ટરશિપ અને કુરોપાના અ-
બ્ધાસ કરવાને બીજાં ફોર ગળ્યાં, બેઠલે
પ્રથમ ટ્રસ્ટ નહોતે ત્યાની અપ્યાત
મેટ આઈ ટ્રસ્ટમાં બેઠાયા. તેમની
મનીજના બેઈટ્યનમાં અંચલે તજી મર્ચ-
ને બાઈલે જે ૨૫ વર્ષમાં નેમને દિપ્તિમા
લેવા લીધી. બેઈલે વિદ્યાર્થી માટે આ
પહેલા ૨૨ કાળે છે. ત્યાર પછી થોડો



કલાકાર શ્યાવક્ષ આવડાએ અમલપાદની એક શાળાની ભિત્તી માટે કરેલાં ભિત્તિચિત્રો ઉપરથી
અનુક્રમે : (૧) મામગળા; (૨) રહેલી શાળા; (૩) વિદ્યાર્થીઓનો ઉપવનચિત્રો (કનલરી);
(૪) પ્રાચીન કલાધામની મુલાકાતે વિદ્યાર્થીઓ; (૫) પ્રાચીનકાલની મુલાકાતે વિદ્યાર્થીઓ.

વળત પારીસમાં ચુમીર (Chaumiere)ની થોડી બેઈટમામાં અ-
બ્ધાસ કર્યા. ૩૫સંત ઉમરમાં પહેલવહેલું આધુનિક નેપથ્યવિધાન
માનવ કરનાર પ્રખ્યાત રસિધાન કલાકાર બેઈલીમીર પોલુનીનના હાથ-
નીચે મુરત (Mural) ચિત્રાગણ અને રંગબગિની ચિત્રણા શીખ્યા.

શ્રી આવડાએ તે ઉપરાંત ફાનસોબન (window display)
અને તેલચિત્રોનું સમારકામ (restoration)ની દાક્ષીય મેળવી છે.
અને બાપાર અદાયક કળા (commercial art) માં તે તે કલ્પ
છે. તે સાથે લીધોમાશીન સારું જ્ઞાન પણ તેઓએ મેળવી લીધું છે

અને તેથી આને પોતાના ધંધાથી ઇલાજમાં કોઈપણ કલાત્મક પ્રવૃત્તિ યથાધિકારીતે પાર પાડી શકે છે. વડોદરામાં, શોખનશ્યા કે બીજા પરામાં અધ્યક્ષશ્રીઓમાં તેમણે પોતાની પ્રતિભા શિદ્ધ કરી છે. યુરોપના ક્ષત્રિચિત્રાર નારણી સીધા પછી તેમને નહું જાન થયું છે કે ભારતીય કલાના આદર્શો વધુ સમુજ્જ્વલ અને મહાન છે, તેથી સ્વતંત્રપણે તેમને ધ્યેયરૂપી કરી તેમણે ભારતીય ચિત્રકારની અદાથી ધ્યાન-કલ્પિત ચિત્રો દોર્યાં ગાંડ્યાં છે, તેમાંનું એક આ અંબા મુખચિત્ર તરીકે આપ્યું છે તેમના પ્રત્યેક ચિત્રમાં નવી દૃષ્ટિ નવી રચના દેખા

અગ્રકાર યજ્ઞ છે. પોતાની કલાશાધના ૦૫૬ કરવા પૂરેના બાપા અને સાહિત્યનો પણ અમર અભ્યાસ તેઓ કરે છે અને ભારતીય કલાનાં દિગ્ગજ સ્વરૂપોના પણ પાકી અભ્યાસ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. ભારતીય સંસ્કૃતિના મૌલિક અને વાદ્યલ પ્રયોગોમાં તે તેમણે અધા કોળી પરીક્ષા કરી છે. આગવી દૃઢ માન્યતા છે કે ભારતની વિચરણભોગમાં ભારતીય કલાશિલ્પજનું સ્થાન પ્રથમ સ્થાન છે. દિગ્ગજ દેશોની કલાને તે એક કાળે તરીકે અભ્યાસક્રમમાં સામગ્રી લેઈએ અને હવે અનુકરણશીલ કલાથી મુક્ત થઈ જાય. ૨. મ. રા.

Our Friends Abroad

—આ પત્ર મેજનતાર: શ્રી ચન્દ્રકાન્ત હ. સંયતી, મલ્લિનિવાસ, માદ્રેના દોડ, (બી. બી.) પોસ્ટ માલિક—પત્રો:

Stuart Crooks

Ithaca, Michigan (U. S. A.)

Nov. 27, 1940

પ્રિય ચન્દ્રકાન્ત,

શ્રી પહેલું તો હું એ જાણી લઉં કે તમે કાંઈ ઈંગ્લીશ, અંગ્રેજી કે નહાત નથી એ હું સારીપેટ લાલું છું. આ જાણની જોવાનું મારણ એટલું કે હું તમારી રાજીની રહેણીકરણી પર પ્રશ્નોને મારા ચલાવ્યા કરું છું. (તેથી તમને કદાચ એવું લાગી જાય.) મને તેમ પણ તમે અધિકારિય વિષે લેલો છો તેના દરતાં હું દિલ વિષે થલું જોઈું લાલું છું.

ત્યારે મુજાઈ શહેરમાં જે રહેવામાં છે, ખરે ને ? પણ આગાસ અધિકારના કદાચ એક ન્યૂ યૉર્ક શહેરને જ ૧૦૦ કરોડ રહેવામાં છે. ત્યાં આદતી અથવા આદતી દોરે છે કે તેમાંની શહેરની વચ્ચે દોડતી થળી ગાડીના પાટા તે કાંચા પત્ર બાંધીને અદર દવામાં સાખ્યા પડ્યા છે, તે થળીના પાટા બતજમાં નગરીનના પેટાજમાં નાખ્યા પડ્યા છે, તેને અધે "સાળ"ને કહીને લીએ. ન્યૂ યૉર્કનું મુખ્ય રહેવા ફેરજન જે "આન્ડ ફેન્ડ્રસ ફેરજન" કહેવાય છે એ તો આટલું જોઈું છે કે માઈ ગામડામાં તેના મહાનમાં જ સમાઈલ્ય! ખરે જ, તે થળું જોઈું છે. અગાસ થુનાઈટ રેડ્ડમાં પાછા આગમાં દુનિયાનો મોટામાં મોટો "પાર્ક" (કપન) આવેલો છે. તેમાં ગરમ પાણીના ડોટા દુવારા છે. દર ૬૦ મિનિટ (મકે) તેમાંથી ૧૦૦ ફૂટ કાંચા પાણીના દુવારા ફૂટે છે, અને એનું પાણી દુનિયામાં ગરમમાં ગરમ છે. આ કપનની નજીકમાં જ એક રજુ આવેલું છે. (રજુ કોને કહેવાય એ તો તમને ખબર લશે.) એ રજુ "ફીનલ રજુ" કહેવાય છે કેમકે તેમાં તુલાતુલા અનેક રંગની દેતી છે: લાલ, કીકા, વાદળી ને પીયા રંગથી માંડીને લગભગ એકેએક રંગ મુખની ફરથી લેતાં તે આવેલું મુદર કાંચે છે.

ફોક્સિનિયાના પાટનગર સાન્ડાન્સિસડેશન શહેરમાં પાણીના એક અગ્રમય પિંડનાર કપર એક મહાદાય પત્ર આવેલો છે. તેને "આલ્ડન ડોડ" (સુપરગ્રેડર) કહે છે, કેમકે સુપરગ્રેડર વળે પાણીમાં પડેના મુખના પ્રકારા વહીવળ પામીને તેના પર પડે છે ત્યારે તે આખો અલે રોનો રક્ષી રીકો દોષ મેંને રહેવાય છે.

મંદીનાં પાન

જેમ કેસકે જાડને કાપી તેમ વધે છે; તેમ કાવિના મંદ નેમ તેનાં સંતાન શરૂં થાય છે.

જાન અને ક્યાંના તો અનિદોષના અનિ પટે વંશપર પરા અનંદ બજાવી રાખવાનાં છે.

માનવી મોરાર્જી કલિદાસમાં નથી, પણ કોમળ દોષા હતાં એકાદના પા અલેવામાં છે. માન મોરાર્જી નેમ તેની રમતા વધારે દોષ છે અને તેના મર્મ કોમળ થાય છે. મોરાર્જી મન "અલ્પદાન" કે "અલ્પ" નથી દોતાં. આજ તેની મિત્રિદાસપત્ની વધારે દોષ છે.—તાતમંત્રણ

પરદેશી
મિત્રોના

દુનિયાની સાત અભ્યયગીઓમાંની એક મણીની "મોગ્ય ફેરવ" નાગની વિશાલ મુશા આગાસ થુનાઈટ રેડ્ડમાં પૂર્વ ભાગમાં આવેલી છે. પૂર્વગીના પેટાજમાં પાણીના સતત વસારાથી પેટનું એ એક મહા-મોટું પોષણ છે. એમાં પાણી માલુમતકવા કરવાથી રાખ્યા મોટા સ્તંભ થની વધા છે. એ અત્યંત મુદર છે અને માઈસોના માઈસો મુખી કાંચે છે.

આગાસ થુનાઈટ રેડ્ડમાં પાણી મુદર ઉમારતો પાણી છે. આગાસ અને મેનાઈટ (અર્ધકિયા) વચ્ચેની આગારે ત્યાં મેનાઈટ તો અસંખ્ય છામરનો છે કે અધે તે પૂરી પાપરી પણ શક્તા નથી. આગાસ વિવિધ "કિપાર્મેન્ટ રેડર" (ધરપખરીની ઓને મેનાઈટ કુમાં) પણ મુદર મુદર ઉમારતોમાં દોષ છે, તે પછી આગાસ પોસ્ટ કોર્કિસ અને એકાદ મહાનો તો કેવાં જે દશે એ તમે કહી શકો.

ન્યૂ યૉર્ક આને દુનિયાનું મોટામાં મોટું શહેર ગણાય છે; અને હું રહું છું ત્યાંથી મોટામાં મોટામાં અંતરે દુનિયાની મોટામાં મોટી રેક્ટરી આવેલી છે.

અહીં થુનાઈટ રેડ્ડમાં મુશાકરીમાં સાધનો છેકમાં છેકરી કળનાં છે. આગાસ ફેરવી મેનાઈટ તો કલાકના ૧૦૦ માઈલના વેગથી દોરે છે. અને વિમાન વટે અધે ૨૦ કરતાં જે ઓછા કલાકમાં તો આખા થુનાઈટ રેડ્ડમાં દેશ પાર કરી શકીને લીએ. આગાસ ફેરવે કલાકના ૧૦૦ જે નેથી જે વધુ માર્ગની કટપે દોડતી દોષ છે.

પીઅર્જીના માંના મળે છે ત્યારે ફેરવા ગરમ મઈલ્ય છે એ તો નમે લેયું છે ને ? પણ આગારે ત્યાં દવે એના માંના રીપાયા છે જે ફેરવા રહે. . . .

તમે કુશળ લો. અને આનંદમાં રાખો.

તમારો પરદેશી કલગમિત

સ્ટુઅર્ટ ક્રુક્સ

નવા પત્રમિત્ર

શ્રી સિત્તાજ પી. ચંદ્રિયા (પા. બી. નં. ૫૦, લગભગર) ફોક્સિનિયા પત્રમિત્ર સાથે પત્રવ્યવહાર કરવા ઈચ્છે છે. અપનનો લગભગ અધો આજ તેમણે આફ્રિકા (નાઈજીયા) માં જ સાવેશી દોડ ફેરવવી પણ ત્યાં જ લાગી છે, ફોક્સિનિયા પાસેથી અપનની બાબતો લખવા અને આવેલે કરવા કમ્પુ છે.



માધુકરી

અનલભેરનાં ગુર
(સારણી)

મધ્યવિધે જાણ ઉચ્ચલત હોર, આમાસે અનલભેરનાં ગુર.
હિન્દુ જિન મહાગુહી પારસી રૂંડી જુદાઈ કહ્યું;
બંને ભણ્યાં એકે કુખ મનુકુલ—આમાસેક ગણે
નથી ભણ્યાં હોલત કેસા માધ, નથી ભણ્યાં સનાતનના પાંચ;
નથી ભણ્યાં રેક નહ્યાં હોવાન, નથી ભણ્યાં દુર્ભેગ કેવળ માન;
વિદ્યા તપ આત્મગણને ભણ્યાં પુરે રાત્રી રેક;
નિહલ પાનસા બન્યા મદપિ, કહાર બન્યા ભણ્યાં મનાં;
પગાથા નેહ તણા કપરેશ, નેહના ટૂંકાથી ન વિશેષા અજા

—બ. ક. કોશર

મહામહોપાધ્યાય ડૉ. સર મંજારાજ આ

કે ગિરિજાના શરણે વિરેલ જનક મદારાજે વિરક્ત અને માધુ
હતે 'ગિરિજાના શરણે વિરેલ જનક મદારાજે વિરક્ત અને માધુ
અની દોષ ત્યારે ગાઈ ક્યું કથ થવ નથી) ને ગિરિજાની પુનઃપ્રાપ્તિ
પ્રાચીનકાળથી જ નીચાપામિ પ્રવચની આરતીની લીલાગતી રતી છે.
ભયાં કોઈકેના પદાટ પંડિત મહત્તરિએ લેઈને જગાડિને ભણડ
રાખ્યા હોને, ભયાં કાચગાન કાલિષ વિદ્યાપતિએ પાતાની કાચ-
ગાધુરી છાટી હતી અને કે વિદ્યાભિજ્ઞા મર્પનગ્નવજ વાગ્યપતિ
મિત્ર અને નંબળાચશાસ્ત્રના આદિ પ્રેરણાનરેક કાપ્યાય ભયા
મુર્ધન શાસ્ત્રાભ્યાસ થઈ નયા, તે ગિરિજાની સરવરવાગસા અને
આશરશિવિસાગર મનોરગ બાગિયા, આભળી ઉડ ગવે પૂવે, ત્રિભંડ
પંડિત રાજે મનાનકા જાને, ૧૮૬૦ના ઈ.પ્રિત્તની
૨૫મી તારીખે, દરબના ઇસ્લામા 'સરસિત' નામ-
માં જન્મ થયો.

આ ગણનું પૌરણિક નામ 'અમરાવતી' હતું
અને પ્રાચીન ગિરિજાના એ 'સરવતી વિદ્યાગીડ ના
નામથી વિખ્યાત હતું (એને અનુક્રમ 'સરસિત' થઈ
અયાં). શિક્ષાર્થેકા દુરદૂરથી આવીને અહીંના સુ-
પ્રતિષ્ઠિત આશાથી પામે વિદ્યાભ્યાસ કરના શ્રી મના-
નામના પિતાનું નામ નીચેસમ કા દેવ. વિદ્યાગુરુથી
દરબનાનરેકાની શાસ્ત્રીય હાકરુકામાં બાલક મના-
નામની પ્રારંભિક દેખવણી સંભલ મઈ અને ત્યાંથી જ
સન ૧૮૮૬માં એકાએક ગૌરિદુષ્ટેગન પરીણ પાસ
કરી. ત્યાર બાદ એ અનારસની ક્લીન્સ કોલેજમાં
પ્રવેશ થયા અને ૧૮૮૮માં કલકત્તા યુનિવર્સિટીની
હન્ડર આર્ટસની પરીક્ષા પસાર કરી. ત્યાર પછી
અણાદાબાદ યુનિવર્સિટીની રજાપના તલાં ત્યાં ૧૮૯
૧૮૯૭માં સંસ્કૃતસાહિત્યનો વિષય સહ તરુનું મંજા-
નાયનપ્રસ્તેની રીતે એ.એ. બન્યા એ પ્રવાનવિષય-
વિદ્યાવય (અણાદાબાદ યુનિવર્સિટી)ના હનિદાસ-
મા સંસ્કૃત સાહિત્યને એકિક વિષય તરીકે લઈ

એમ. એ. મનાર એકો પ્રથમ છે.

એમ. એ. મનાર પછી એ બનારસ ગયા અને ત્યાં મદારાજો-
પાપ્યાય ત્રિપુરારાજાશ્રી, મન મંજારાજ શાસ્ત્રી મન મેસારાજો
મિદેશભાગિ અને મન ભયરેષ ગિરિજાવેદે દિવનજ પંડિતો તથા આ-
ચાર્ય પામે રતીને પ્રાચીન પદિપારી પ્રમાણે કર્ણમાસ અને સંસ્કૃત
સાહિત્યનું અધ્યયન અને અનુશીલન કરતા રહ્યા થોડા વખત પછી
દરબના નરેશ રાજે કલકત્તા શરમિદે એકાએક મારીથી ગિરિજાની પાતાનના
શાસ્ત્રીય પ્રણાલયમાં અભ્યાસ નરીકે રાખ્યા. અહીં કલેક વર્ષે મુખી
એકાએક વિવિધ વિષયો પસર સંસ્કૃત આપાની પ્રાચીન હનિદાસિત અને
મુદ્રિત પાષ્ટીઆનાં અનુગીકરણને મુદ્દક અનુકરે ગણી રહ્યાં એ. એ રજા-
પસાકન અને વિદ્યાનાસંગના પરીણમારે એકાએક મેસારાજ સુનિવિન

મહામહોપાધ્યાય
અનલભેરનાં ગુર
એમ એ
ડૉ. સિદ્ધાંત, નિલભેર ડૉ.
નરિય
એમના એ. એ
ડૉ. અમરનાથ ડૉ
એમ રેક, હિં. વિર.



સંસ્કૃત ગ્રંથોના એવા તો પ્રામાણિક અંગેષુ તરબૂસા તૈયાર કર્યા કે એમના યશઃગૌરવ વિદ્યનૅટકીઆમાં પ્રસરવા લાગ્યાં. બારતીય રેડો-લેકારમાં શ્રી ગંગાનાથ ઝા નવ પહેલા વિદ્વાન છે, જેમણે આપણાં પ્રાચીન પદ્ધતિઓનાં પ્રામાણિક અને સુમેધ અંગેષુ બાધાનતરો પ્રારંભ કર્યો. આ દિશામાં એમના જેવું જ ચમત્કારી કાર્ય કરનાર મોદામદો-પાન્થાય શ્રી ગોપીનાથ કવિરાજ એમ. એ. (પ્રાચીન શાસ્ત્રોના) પ્રકાંટ પેરિટ અને બનારસ સંસ્કૃત કોલેજના નિરૂપ પ્રિન્સિપાલ) સિવાય એમના અન્ય કોઈ બારતીય વિદ્વાન મળે નથી. પદ્ધતિઓના બાધાનતરો એ વિદ્વત્ કાર્ય પોતાના અવસાન પહેલાં જ સર ગંગાનાથ સંપ્રભું દીને પાર પાડી સક્યા હતા. આમ શાસ્ત્રોના અને સંશોધનવિદ્યાની આપી કૌશલિઓ પૂરે પૂરે પરિતોષ પોતાની બધાનીમાં જ માંડી જનાર યશસ્વી મનીષીના યજ્ઞ ને આપણા લેખકમાં આવે છે. આ બનીકમ કાર્યમાં એમને ડૉક્ટર યીએ પાસેથી ડીક્રીકે પ્રેરણા અને સહાય મળી હતી. ડૉક્ટર યીએ મૂળ જર્મનીના હાર્દટલબર્ગે ગંગના વાસી હતા અને તે જખતે પ્રયાગ વિશ્વવિદ્યાલયમાં સંસ્કૃત વિન.મના અંગત હતા. વેદાન્તશાસ્ત્રનો તરબૂસો તો ડૉક્ટર યીએના પોતે જ લખ્યો હતો, અને ત્યાર પછી શેષ શાસ્ત્રોના બાધાનતરો કરી મોદામદોને પાર કરવાનું કાર્ય શ્રી ગંગાનાથ અંગે અંકુશ લાગે હતું.

ઇ. ૧૯૦૨માં અશ્વિદાબાદની મુશ્કેલીઓ સંસ્કૃત વિજ્ઞાનના વિદ્વાન કે. કે.સર મદામદોપાધ્યાય પેરિટ આદિત્યરામ બદાચાર્ય (મદામદોના ચાલનકોલન ચાલતીયછના ગુરુદ) અધ્યાપનકાર્યથી નિવૃત્ત થયા, અને એમની જગ્યા પર ડૉક્ટર યીએના આમદથી પેરિટ ગંગાનાથ ઝા નીલાયા. પ્રયાગ આખ્યા પછી એમનું શાસ્ત્રાનુશીલન બગમું નેમણી ચાલ્યું. ૧૯૦૬માં એમણે 'પૂર્વેશ્વરાસા'ની 'પ્રમાણ શાળા' (Prabhasak-School of Purna Manasa) વિષે વિદ્વાનપણું ચાલનિર્ભય (પીસિસ) રાખ્યો, જેને માટે પ્રયાગ વિશ્વવિદ્યાલય તરફથી એમને ડી. લિટ્ (ડૉક્ટર ઓફ લેટરસ)ની કુપાત્રિ એનાયત કરવામાં આવી ૧૯૦૭માં સરકારે એમની પ્રતિભાને વિદ્યાસેવાનો સારકર કરીને એમને મદામદોપાધ્યાયના હકકાળથી વિંબધિત કર્યો. આમ, પ્રયાગ વિશ્વવિદ્યાલયમાં તેમણે ૧૯૧૮ સુધી અધ્યયન-અધ્યાપનનું કાર્ય કરતા રહ્યા.

ઈ. ૧૯૧૮માં બનારસની આસત્તિ શ્રુત સંસ્કૃત કોલેજના પ્રિન્સિપાલપદેથી ડૉક્ટર મેનિસ નિરૂપ થયા અને તેમની જગ્યાએ એ ઓરવવેતા કવિ કપર ડૉ. ગંગાનાથ ઝાની વચગી થઈ એમની પીઠી, ચામ્યતા, સમતા અને વ્યક્તિત્વે એમને ખૂબ લોકપ્રિય બનાવી દીધા હતા. બનારસ સંસ્કૃત કોલેજનું પ્રિન્સિપાલપદ મેળવનાર એ પહેલાં હિંદીવાન હતા. ને પહેલાં એ પદ હુડાપિંગતોને જ અપાવું ૧૯૨૧માં દિંદી સરકારે એમને હિંદિયન ગિવિલ સર્વિસમાં જઈ લીધા.

૧૯૧૭માં કલકાતા વિશ્વવિદ્યાલયના આમદથી એમણે 'માનવ-ધર્મોસાસ' (મનુસ્મૃતિ) પર આભાષણે પ્રેમાત્મિકિ કરવા સંસ્કૃત ભાષાએ અંગેષુ તરબૂસા તૈયાર કર્યા, જે કુલ વિશ્વવિદ્યાલયે મોકામોડા પાંચ ખેડ (૨૫૦૦ પાનાં અને કિંગ્ડ પાંચક રચિયા)માં પ્રસિદ્ધ કર્યા છે. એ 'મનુસ્મૃતિ'ના જ અનુસંધાનમાં એમણે એવી જ શ્રીષ્ઠ વિષય પોથી 'Notes on Manusmriti' પણ લખી છે, જે ત્રણ ખેડ (અઢી હજાર પાનાં-કિંગ્ડ ચાલીસ રૂપિયા)માં કલકાતા વિદ્યાલયે બહાર પાડી છે. હિંદુ કાયદાશાસ્ત્ર વિષેનું એમનું જ્ઞાન અને પાંડિત્ય ચુકાવવું અને તે વિષે એમને અધિકપ્રાય આતશય પ્રમાણ-બન મનાતા હતા. His du Law and its sources (હિંદુ ધર્મ-સાસ

શાસ્ત્ર ને તેનાં કલ્પમગ્ધયો) એ પણ એમની એક લખીતી કૃતિ છે.

આદ્યેન્દ્રસાધનું મધ્યમના ગુરુ સમા આચાર્યે કુમારિવનદની પ્રકાશ વિદ્યાનાગોથી નીકળેલા એ બદ્ધ અંધ આંગવાતિક (૫૫૦ પાનાં) અને તેજવાતિક (૧૭૨૨ પાનાં)નાં પણ એમણે પ્રામાણિક અંગેષુ બાધાનતરો કર્યા છે, જે હિંદી પ્રખ્યાત સંશોધનમંડળ 'બંગાળ એશિયાટિક સોસાયટી'એ પ્રસિદ્ધ કર્યા છે.

૧૯૨૮માં કલ-તા યુનિવર્સિટીએ એમને પોતાની 'કમ્પાઝાબ્યા-બ્યાનગામ' (ગેટ આગમન) આપ્યું, તેમાં એમણે ફા. નિકલ કલુસામન (Philosophical Discipline) કપર પાંડિત્ય પૂરું સુંદર વ્યાખ્યાના આપ્યા, જે કુલ વિશ્વવિદ્યાલયે પ્રકટ કર્યા છે. એમની પહેલાં એ વ્યાખ્યાનમગાળામાં ડૉ. એની એસ્ટ અને મદામદોના શ્રીનિવાસ શાસ્ત્રીના વ્યાખ્યાનો થઈ ચૂક્યા હતાં અને ત્રીજા વ્યાખ્યાના તરીકે એમની પહેલની કરવામાં આવી હતી.

બારતીય તત્ત્વજ્ઞાનમાં મીમાંસાદર્શન સૌથી પધારે કિલ્લ અને શુદ્ધ શાસ્ત્ર મનાય છે. મીમાંસાશાસ્ત્ર વિષે અધ્યયન અને અનુ-શીલન પણ થયું આપું મુશ્કે, કેમકે ત્યાં શુદ્ધ કર્મોદાની વિદ્યાનો વિચાર કરવામાં આવ્યા છે. એ શાસ્ત્ર કપર શબ્દરે રચાણે આપ સોની પ્રમાણુમન અને પાંડિત્ય પૂરું મનાય છે. એ અતિ કઠિન મનાતા શબ્દરે બાધ્યનું ડૉક્ટર ગંગાનાથ ઝાએ પ્રામાણિક અંગેષુ બાધાનતરો મોકામોડા પાડ્યું ખેડ (અઢી હજાર પાનાં અને કિંગ્ડ ૪૮ રૂપિયા)માં કર્યું છે, જે 'વેદાદર્શની આયકવાદ આદિએન્દ્રસીરીક' તરફથી છાપવામાં આવ્યું છે. તે સિવાય 'તર્કમણી' અને કલ્પલક્ષ્ણ સ્મૃતિના એમના અંગેષુ અનુવાદો 'પૂના ઓરીએન્ટલ સીરીક' તરફથી બહાર પડ્યા છે.

૧૯૨૭માં સર્વેશ્વરમથિથી એમની નિમણૂક પ્રયાગ વિશ્વવિદ્યાલયના વાઈસ ચાન્સેલર તરીકે કરવામાં આવી અને ત્યાર પછી પણ ત્રણ વાર ત્યાંના કલ્પકલ્પાયક તરીકે એમનું જ નિર્વચન મળ્યું રહ્યું. કેળવણીકાર તરીકે એમના ઇયનના ઓરવનું એ સર્વેશ્વર સારકરે લખ્યું. આ સંધાનમાં મોડા પાર એ લાગત નવ વર્ષે મુશ્કેલી થાય.

વિદ્યાર્થી ને અને અધ્યાપયમાં તેઓ એકસરખા લોકપ્રિય બની ગયા હતા. પોતાના અધિકારનો એમને જરાયે જવન દત્તો. એમની શોધેર સરસતા, સાધુતા અને સાદાઈનું જ વાતાવરણુ નભેલું સંસ્કૃત. મોટાપણુ વિદ્યાર્થી એમની પાસે જઈ પોતાની મુશ્કેલી રવ્દ કરીને તેનું નિસારણુ અને મગ ધાન મેળવી આપી શકેતો. ઈ. ૧૯૨૭માં પ્રયાગ વિશ્વવિદ્યાલય તરફથી પણ એમને એવરજી. ડી ની માનદ કુપાત્રિ આપવામાં આવી. યુગ પ્રાંત (યુ. પી.)ની વિદ્વાન સંસ્થા 'હિંદુસ્તાની ઈન્સ્ટિટ્યુટ' ૧૯૨૬માં એમને વ્યાખ્યાના માટે આંગ-વેડુ આપ્યું. જેમાં એમણે 'ધિ અને કલ્પ' અધ્યયન કર્યું જે બરમ અને આરવ ન વ્યાખ્યાનામાં આપ્યા ને 'ધિરદરમ' નામથી બહાર પડ્યાં છે. હૃદયની 'શાયલ એગિયાટિક મોસાએડી'એ પણ એમને પોતાના કૃદ્ધો તરીકે મીમાંસા દત્તા. પછાના યુનિવર્સિટી તરફથી ચાલએડી રામરીન દીડરેશિય વ્યાખ્યાનમગાળા માટે પણ એમને વ્યાખ્યાનદાતાનું માન અપાવ્યું હતું, અને 'એગિયાટિક મોસાએડી-બંજારાની' મુલાઈ શાળા તરફથી એમને 'કેમ્બ્રિજ સંદ્ર' આપવામાં આવીને દત્તો.

અશ્વિદાબાદ-નિવાસ કરમ્યાન એમણે 'Indian Thought' નામક ગદ્યવિક પત્રનું આદ્યાર વર્ષે મુશ્કેલી સંધાન કર્યું હતું અને પોતે જ્યારે બનારસ સંસ્કૃત કોલેજના આચાર્ય હતા ત્યારે સરસની

આવી જતો હતો. સારી પીઠી થઈ ગયું હતું. એવી માન્યતા છે કે પોતાના પિતૃથી આવે; અને પિતૃ કડવાળી લેવાથી જ મૃત્યુ. એ માન્યતા ખેડી પશુ નથી. પરંતુ એ કડવાળીનાં જ સમજવા જેવા છે.

કડવાળી એટલે સામાન્ય રીતે કડુ-કરિયાનું ગુણાય છે. ખુબી બુઝથી કડુ અને કરિયાઈ એ બંનેને એક ગણે છે અને કડુ-કરિયાઈ બોલે છે. પરંતુ કડુ અને કરિયાઈ બંને જુદી જ વસ્તુઓ છે અને બંનેના ગુણ જુદાજુદા છે.

કડુ પિત્તનો રસ થાય છે; પેટ સમૃદ્ધ લાવે છે; પિત્તસયમાંથી પિત્ત બહાર ધક્કે છે. તેથી સિવર (કલેન)ના રોગમાં તે વપરાય છે. પિત્તસારક હોવાથી તે તાવની અરખા બોલી કરે છે. વેણી કડુની સંપાદને 'અર્ણવ' નામથી વાપરે છે.

કરિયાઈ પિત્તસારક અને ચક્રીક્રમક છે. તાવ વળી નળેળા-ધર્મા કરિયાઈનું જાણી સારું કામ આપે છે. સિવરને તે રક્તિ આપરું હોવાથી પિત્તની મોસમમાં તાવ આવવા દેતું નથી. ખેડી અરખા બોલી કરે છે.

બંનેના આવા જુદાજુદા કૃષિઓ ગુણને લીધે બંનેનો સાથે કરેલા ઉપાગો તાવમાં ખૂબ ગુણકારી નીવડે છે.

કરિયાઈનો આઈ પરદેશથી મોઢાજામાં આપરું આવે છે. આપરું ત્યાં આ બંને વનસ્પતિઓ બોલે વનડે થાય છે, પરંતુ કડા કડવાળી બનાવવાના જ ખેસા આપણે અરજતા હોઈએ છીએ. કાળને સફા રહેતી હોય તો મેડિકલ ડેપાર્ટમેન્ટ અથવા ટ્રિયર સેન્ટરલ અથવા એક્ટ્રિક સેન્ટરલના સાથ પૂછી આવવો! —(દારિયા)

કીડીનો વેપાર

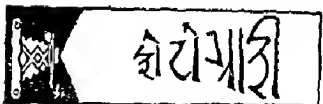
સાંભળીને તમને આશ્ચર્ય થશે કે કેટલીક જગ્યાએ કીડીઓના પશુ વેપાર થાય છે.

પ્રથમ કહીએ જોતાં તો કીડીઓ ગાનુષ્યના કાશ જ ખખમાં અટવી સઘી લાગતી નથી, પરંતુ આપણે એ હકીકત બૂઝી જઈએ છીએ, કે કુદરતે કેઈ પણ સ્ત્રી જ નિરપેયોગી બનાવી નથી. અને માનવી પણ જીવિષ વેડે કુદરતના એકેએક સર્જનનો કાપોગ કરી રહે છે. ફેલીકોનિયા (એમેરિકા)માં એક પ્રકારના કીડા થાય છે, એ કીડોનાં ફળાં તમા પોંદાંકીનું સરવાળાનાં વાળી નાખે છે. પણ કીડીઓ આ કીડાઓની કદર દુરગમ માણખ પડી છે. એટલે ફેલીકોનિયાના બાગલાનો આ કીડીઓને ખરીદી, તેમને પોતાના ઘરો વગર મૂકી દે છે અને એ રીતે પેલા કીડાઓથી પોતાના કિયની રક્ષાને રક્ષે છે. એમેરિકાના ટેક્સાસ પરમણુનો એક રાજ્ય કીડીઓના આ વેપારથી માલમલ કરી ગયો છે. આ રાજ્ય દર વર્ષે વિશુદ્ધ શેસા-ખૂમાં કીડીઓ ફેલિકોનિયા મોકલે છે અને મોટા નફો કરે છે.

કીડીઓ મોકલવાની પદ્ધતિ પણ ખૂબ વિચિત્ર છે. વાણીના મોઢામાં કા હુકા લઈ તેને માથે અથવા અડધી ઘસાળી વડે વર-મોજ કરી એમાં કીડીઓ મોઢા પ્રમાણમાં હોય છે ત્યાં મૂકી દેવામાં આવે છે. એ ગળપણ આવા માટે કીડીઓ વાદળી પાસે આવે છે, અને પુષ્કળ ગળપણ જોતાં ત્યાં જ રહી વાદળીનાં કાણમાં જ ઇડાં ચૂસવા લાગે છે. મોઢા પરી થઈ ગયા બાદ એ કીડીઓ તે ઇડાં કીડી બોસાઈની સોષમાં સાલી નીકળે છે; પણ પાછળ રહેલાં ઇડાં-વાળી વાદળીઓને વધુ ચાલ લખાઈ પેડીઓમાં બંધ કરી દેવામાં આવે છે, અને વાદળીમાં એ પેડીઓને ચડાવી દેવાય છે. નિયુક્ત રમણે પહોંચતાપહોંચતાં ઇડાંઓમાંથી બચ્ચાં નીકળી આવે છે, અને લોકો ખરીદી લે છે.

(કુટુંબકરથી)

—ઈ. સ. દ.



કોટીમાફી હરીફાઈનું પરિણામ

પહેલાં જો દેનામ મોઢાં: યીલુંદેનામ: બંદરમાં આરામ—ડી.બી. ખેના (મોઢાં), મોઢાંપાત: (૧) 'વદાળુનો આધાર'—ડી.બી. ખેના (કાચોનો); (૨) 'મહત્ વાચનાસય'—જી. લાલ (સુરત); (૩) નામ પિત્તનું—લીડરબહેન ડી. મોઢાં (કચ્છ મોઢાં).

ચિત્રોની બહુ સંખ્યા અને સારી ધંકિના નખાંના અભાવ દિવસે દિવસે વખતને અનુસરીને વધારે જણાય છે. ને નખાના અભાવ છે તેમાંથી દરિયાકિનારા આજનાં બાઈ ડી.બી. ખેનાનાં ચિત્રો કંઈક સરસ દેખાય છે, અને બંદરમાં આરામનું એમનું ચિત્ર ચીલુંદેનામ છતી નય છે. વદાળુના સદે લીડરબહેન દેવામાં આવેલા છે તેમજ પાણીની સપાટી પણ સાંત રિષર દેખાય છે, તે કપરથી ચિત્રનો હેતુ સમજાઈ આવે છે. વદાળુના રમણી કિમણુ થઈ નય છે તે મેં જરા છુટાં હોત તો મુખ્ય વસ્તુ બંદાર તરી આવત અને સંચોજના વધારે અનુકૂળ બનત. ફેલિકોનિયા ખામીને લીધે ચિત્રમાં તીમતા બેઠઈ તેની નથી. ઇમંડના રમણી કોટીમાફી મી. એફ. એ. એડિંગર દરિયાના દેખાવાનાં ચિત્રોમાં કુનિયાબરમાં પ્રસાસ મેળવી છે. તે ચિત્રો મોઢાંપણ કોટીમાફીક વાર્ષિક એકાંતથી તેવાથી પણ સીખવાનું અને જાણવાનું મળશે. બાઈ ખેનાનું ખીલું ચિત્ર 'વદાળુનો આધાર' એ નોંધપાત્ર કરે છે તે નાઈ જાણ દેખાઈ છે. આ ચિત્રમાં ઢાળી બાઈવડી પણ ઇચ કાપી નાખવામાં આવે તો ચિત્રની સંચોજના સુધારી સકાય. આવા ચિત્રમાં ચાલો અને તેમની કિયાની જરૂર જણાઈ આવે છે. દરની ફિલિતરદેખા આંખને ખુંચે છે, ને દિફેરનય કોટીમાફીક દૂર થઈ શકે. અથવા આવાં ચિત્રોમાં દિફર ન વાપરવામાં આવે તો દરની વાતાવરણની છાયા વધારે સારી લાગી શકાય અને તેના લીધે સમુખ પડેછી વસ્તુ વધારે કડાપમાં આવે. બાઈ બેચ, લાંબા 'મહત્ વાચનાસય'ના પિયવ સારો છે પણ ને જગ્યા કપરથી ચિત્ર કદાચું છે તેની પસંદગી બંદર નથી. નીચા કેમ્પેર મેન્ડાલથી અને વધારે નજીકથી ચિત્ર લેવામાં હોઈ ખેડો પૂરેપૂરેય દેખાઈ છે. મુખ્ય વસ્તુની દેખા અરધજ જણાય છે તે ફેલિકોનિયા ખામી સુધારે છે. એને જગ્યા ફેલિકોનિયા હઈ સંચોજના સુધારી શકાય. ફેલિકોનિયા ચિત્રને નાઈ જાણવડું જ મૂલ્યી નથી છે, એ હરીફાઈના નિયમ વિરુદ્ધ છે. પહેલિયામાં અથવા સચિત વખતે જ આવા દેખાવાં કડપી સકાય. જમણી બાજુથી ફેલિય, ઢાળી બાજુથી કુ, કપરથી કુ અને નીચેથી ફેલિય ફિમ કરી મોઢું ચિત્ર જાનવરમાં આવે તો રૂંદર ચિત્ર બની રહે.

હરીફાઈ અને પ્રદર્શન માટે વલ્લકરખામાં આવતાં ચિત્રોના ગુણ-દેખ ખાસ જગ્યામાં આવે છે. તેમાં કરવામાં આવતાં વિચરો આવામાં રાખી તે અનુસર એક ઇંગ્લું ચિત્ર બનાવવા તમારા ચિત્રની સંચોજના માટે વધારે વખતનું રોકાણ થશે. તો સા કારખર અમુક ચિત્ર પાડવા માગો છો તેનો પરતો કરી તમારાં કીડી તમારાં કીડી નજીકના દેખતે તે બેઠાડવામાં ચડતી કરી આંખ દેખાવો તો તમે જરૂર સફતા મેળવશો. કાશના ખારીક સમયમાં ફેલિકોનિયા જાવા કરવામાં પણ આ વાત વડમાં રાખવા ને ઈ છે.

બી. બી. ફનીબંડ

આ માસ ઇતિહાસમાં

નન્યુઆરી

તા. ૧ વિદ્યારિયને હિંદની મહારાણી બંદેર કરતો દિલ્હીનો દરેકો, ૧૮૫૭.

તા. ૩ હિંદના એક અગ્રણી મુસ્લિમ શાસ્ત્રીનિજ ગર આકબર દરેકરીનું અવસાન, ૧૬૨૨. હૈદરાબાદ (દખન)ના એ રીવાજ હતા અને હુકમો વધેવાં થી આરવિદની કિસ્મતી પ્રાપ્તિ આગળ વધણ થયું હતું.

તા. ૭ હિંદના ઇતિહાસમાં એક અગત્યનો તબક્કો નક્કો કરતું પાળીપતનું ઝીતું યુદ્ધ, જેમાં અહમદશાહ અબ્દુલ્લી દુરાની સામે ગદાહાથેનો સફેદ દારૂ આપી, ૧૭૬૧.

તા. ૯ અંગ્રેજ સાહિત્યમાં વિશિષ્ટ પ્રકારની દૃષ્ટી વાતાવિ લખીને નાગના કાદનાર અત્યંત સંવેદનશીલ લેખિકા કેમરીન ઝનસ-ફીલ્ડનું અવસાન, ૧૬૨૬. (જન્મ: ઓક્ટો.

૧૪, ૧૮૮૮) નવીના અંગ્રેજ વિવેચકને તત્ત્વચિંતક જૈન ગિરમજન મરીની તે પત્ની.

તા. ૧ મરાઠાના પીક અને પ્રતિષ્ઠિત રાષ્ટ્રીય હૈનક પત્ર 'દિલ્હી'ના શક્તિશાળી સંપાદક. કરતુદીકેશ આપસનું અવસાન, ૧૬૨૩.

તા. ૧૪ પંજાબના રેસીડેન્ટ જર્જ ફેર અને ગાલિફિકલ એજન્ટને જોર આપવાના આદેશ-પન્સર પંજાબના માયકનાદ મહદારાવની ધરપકડ, ૧૮૭૪.

તા. ૩૦ બાબરે ચંદેરી પર હુકુમ કરી તેને ફાંસી, ૧૫૨૮.

તા. ૨૪ કલકત્તા વિદ્યાપીઠ સ્થપાઈ, ૧૮૫૬. તા. ૨૮ ઓગસ્ટ દિલ્હર પ્રકાશમાં આવીને નવીનીનો ચાન્સેલર થયા, ૧૬૩૩.

આ માસનો પ્રમુખ વિશેષ

દક્ષિણ હિંદમાં એ એકાની કટખ નહો-જસાડી બાગનવાર અને બારતાના ઇતિહાસ-અર્થે એક સુભાષીપણ રાખી રહેતા વિશ્વ-નવરના સમગ્ર દિલ્હીગદાસત્વ (ઈ. ૧૩૬૬ થી ૧૫૨૫)ને આ માસમાં ખંડેર થયા. સવા બંગા નર્મ સુધી મુમલમાને સામે ઠક્કર-હાલીને દક્ષિણ હિંદમાં છેક સમિષર સુધી પોતાની સરદાર કૈલાવનાર અને સત્તા તથા અખંધિની ટોચ પહેળિનાર એ શાસ્ત્ર, સા-શાસનના ગદામાં પોતાના બધા પંડોરીના ભેરે નોખાઈ રાખવાની સમૃદ્ધી છેવટે એક થવા અને ઈ. ૧૫૬૫ના નન્યુઆરીની ૨૩મી તારીખે તાલીકોટ પાસે સરખેલા હાનિદાસ-પ્રમિલ યુદ્ધમાં અહમદાબાદ, બીબપુર, નોકકોટ આદિ પાંચ મુસલમાન શાસ્ત્રના મેકપ બન મામે તેમને એક દાર આપી કે એ આજ સામ્રાજ્યનો પંડેર ગઈ ગયા.



આ માસની વ્યવિધિરોપ કવિ (કોર્ડ) બાયરન

કલ્પના અને પ્રસાદથી અરુપર ચોતાની રંગદર્શી કવિતાઓથી ઘગગ કરતાં તે યુરોપ-ના દેશોમાં વધારે જ્ઞાતયનાર ઇંગ્લેન્ડના આ મનિષારાઓ કવિ, ન્યૂઝ જોરેન બાયરન, ૧૭૮૮ના નન્યુઆરીની ૧૬મીએ જન્મ્યા હતા. પિતાથી લઈને જુદી યમેકી કરી ને કમ રવમાવની માતાના હાથ નીચે તેનું બાળપણ બહુ દુઃખમાં પીર્યું; અને એક પંચે નાનપણમાં આવેલી ખાંડ નેના આ દુઃખમાં વધારો કરી. ૧૮૦૮માં ૨૦ વરસની ઉંમરે તેને કાસના મુલુમુથી કમરાવશીરીનો વારસો મળ્યો તે પહેલાં તેણે હૈર અને ફિઝલમાં કવ્ય શિક્ષણ લીધું, સાહિત્યનો સંપર્ક પામેલી ને ૧૮૦૭માં 'અરસે જોય આઈડન-નેસ' નાગાથી પોતાના પહેલા કાવ્યસંગ્રહ પ્રકટ કરેલા કમરાવરે આઠવા પછી ૧૮૦૯ થી ૧૮૧૧ સુધી તેણે યુરોપ અને અંકિયા-માઇનેરમાં સફર કરી. તેને પરિચયે તેનું પ્રખ્યાત 'આઈડન દેશોકંડની ચાત્ર' નાગનું કાવ્ય જન્મ્યું (૧૮૧૨), જે એની કવિતા બન્યું અને એક વરસના તેની સાત આરતિ ખાપી અઈ એ બધેખાને અત્મકથન થય છે. ચાલિયદેશના લોકપ્રવાસના ગાથાં ફરી એ-લે ૧૮૧૫માં ઇંગ્લેન્ડ ઇાટ્યું અને યુરોપખંડ કપર પડ્યો. જેમાં મોટી બાય તેણે કવિ રોષી ભેરે રિપરજેક્ટમાં આજના દેશકીમાં ચાર વર્ષ માસ આઠ ત્રણે તેનું છેકનું અને સીધી એક કાવ્ય 'ટોન નુઆન' લખાયું જે દુર્ભાગેખાંજે રજુ. કપરમાં ગિરોન દુર્ભાગે ફરી, 'દિલ્હી મેકલીક' બંધેરે ખ્યાત ફિલ્મો પળ રચાઈ. એમાં ૧૮૨૩માં મીર પ્રલભે રવાનંવયુદ્ધ માંડ્યું તેમાં ને એશયા અને ૧૮૨૪ના એ પ્રિથ્વી ૧૯મીએમાં ગિરો-હોની આને તાવથી અરુપ પામ્યા. કાવ્યો

કપરમાં તેણે આઠ નાટકો પળ લખ્યાં છે. દેખાને નગમો, ફરેડો, મળજત બાંધાનો ને પંચો ખાંડ કરતાં એ કુસ્તીઆત ને તરફેલા હતા, અંગ્રેજ સાહિત્યમાં અગત્યનો આંક મૂકી નનાર એ રંગદર્શી કવિનાં કાવ્યોના, યુરોપ-ની દસદસ બાપાઓમાં અનુપાદ થયા છે.

કસોટીના ઉત્તરો

(૧) રવિવાર (૨) પહેલાં ૪ શેર તોળાવી. પછી તેને અરધી કરી નાખીને બરોર કાઢી લેવી. બાકીની બરોરને પણ અરધી કરીને બીજી ૪ શેર તારવી લેવી; ને બાકી પછેલી શેરને અરધે ત્રણે તોળાવી બા શેર કાઢી લેવી અંટને ૩૩ શેર તમારી પાસે આવી ગઈ.



(૩) કોઈ પણ ચોરસના ચાર ખૂણામાંથી એક કાપી નાખો તો પાંચ ખૂણા રહે. (૪) ૨૮મે દહાડે, દોઝના એક ફૂલને દિસામે ૨૭મે દહાડે તે ૨૬ ફૂલ તો મરી જ દશે, ને ૨૮મે દહાડે જમણું ફૂલ ચડવાની તે તદ્દન બ-દાર આવી જશે. (૫) એ. એ. લૂગ (૬) જમણું ફૂલ. (૭) રામરામ ફો, મહેરખાનાં તમે ફૂલ ચૂકી થયા. પહેલાં મહાદેવ કાપવામાં જ બધો વખત પીતી ચૂકો.

વિકસતું વિજ્ઞાન

અમેરિકામાં દવે 'એસ-કન્ડીશન' બિસ્તરાશોધાયા છેને હીની જાનુઆરીમાં અરમ અને ગરમીની જાનુઆરીમાં રહી શકે છે. આ બિસ્તરાને એક ડેર એસ-કાવલ'માં લવવામાં આવેલું હોય છે, જેને ફેરવવાથી જરૂર મુજબ બિરામાં શરીર અથવા ગરમી કંપાન થઈ શકે છે.

એક વેસાનિકે લોકમાં જ એક એવા સંચ-ની શોધ કરી છે, જેને ફરજીન હોય માંડેલી દેવાથી તેની ફરજીક રાત્રિમાં એક લાખ અંગે વધારો થઈ જવા પામે છે. દાખલા તરીકે ને કોઈ ફરજીન સાથે આ સંચ રોકી દઈ, આ ગાન્ય પ્રકારના ફૂલ-બાંધને દેવામાં આવે તો તેનો બાગ સાદા ચાર મહાદેવ જેટલો ફિજીયર માય. —ઈ. સ. દ.



અમદાવાદમાં ગુજરાત સભાને પુનઃનિવિત
કરવાની ચેતના ચલાવી હતી તેમાં ગાંધીજી-
ને મંત્રી અને સાર ચીનુભાઈને પ્રમુખ નીમ-
વાની વાત આવતાં કોઈકે કહ્યું: 'અર ચીનુ-
ભાઈ ગાંધીજીના કપડી થવા શોખ છે?'
ગાંધીજીએ બિલ્લતારને તરેતર રોક્યા:
'તમે મારું અપમાન કરો છો. પ્રમે મું એમ
કહેવા માગો છો કે હું સર ચીનુભાઈના
તાબામાં રહી કાગ ન કરી શકું?'

અનેકાર્થી સમજ: સમજ=(૧) માવાની રીત;
(૨) અવાજ કે સ્વર; (૩) મોહ, મોહતા કે
આસક્તિ; (૪) વસ્ત્રપરનો મેળ બનતું(૫)
કેપ અથવા શરસો; (૬) લાલ રંગ.

કહેવતોનાં મૂળ: 'સરસેકા તીન પાંડે'—
કોઈ વાત બહુવા છતાં તે બાળવમાં કરી
મેસીને મૂળમાંથી નામુકર જવા માટે વપ-
રાવી આ કહેવત વિષે વાત છે કે બે કિશકી-
ઓએ એક સસકાનો શિકાર કર્યો અને
તેમાંનો એક પાસેના પહેલાગાન લઢાવા મેલો.
તે સરમાન, બીજે બહુ અમ્મશયા હશે તે
સસકાનો એક પગ કાપીને બાઈ બેલો
પેલાએ પાછા આવ્યોને સસકાના તણુ જ પગ
મેહલે તે વિષે પૂછતાં પહેલાએ જવાબ આપ્યો
કે 'એ સરસે કો તીન જ પાંડે મે; લેવા પાંડે
હી નહિ થા'

ગણિતમગ્નત

તમારા મિત્રને કોઈ પણ રકમ ધારવાનું
કહેા. પછી તેના આંકડાનો સરવાળો કરાવો,
તે જ્યાં સુધી એક આંક આવે ત્યાં સુધી. એ
એકાંકી સરવાળો મૂળ રકમગાંધી બાદ કરા-
વો. હવે જે બાદબાકી આવે તેનો કોઈ પણ
એક આંકડો છુપાવી રાખવાનું કહેા, અને
બાકીના આંકડાનો સરવાળો કરાવો તેને
પૂરી જુઓ. એ જે આંકડો કહે તે આંકડો
પછીના આંકડાને તમે હવે તમારા મનમાં
નય વડે ઝાંખી લો, તેમ કરતાં જે રકમ આ-
વશે તેમાં એક આંકડો તો તમને કહેલો આં-
કડો હશે. તે પડતો મૂકી બાકીના આંકડો
ને તમારા મિત્રે છુપાવી રાખેલો આંકડો.

આ એકના માથુકરી વિભાગમાં જેમનું
ચરિત્ર આપ્યું છે તે ડૉ. સરગંગાનાથ ઝાની
આટકનો સમજાવે તે મૂળ 'ઉપાયાય' પરથી
આવેલો છે. 'ઉપાયાય' પરથી મળેા ઉપાસ્ય, અને
તે પરથી થયેા 'આસ' અને છેવટે થયેા 'આ'.

એક કલાકમાં!
એક કલાકમાં તો જનતામાં કેટકેટલી
અજબ વસ્તુઓ બની બધ છે તે બહો છો?
દર કલાકે જનતામાં ૫,૪૪૦ માણસો
જન્મે છે ને ૪,૬૩૦ મરે છે (અલગજ, લડા-
ઈના વખત સિવાય.)
ખાંડની ઉત્પન્ન દર કલાકે ૬૬,૬૦૦ ટન
થાય છે એવી હમ્મદમાં ગણતરી નીકળી છે;
તે ૮૫ લાખ સત્ત માંસ, પાંચ કરોડ રત્ત
બાદા, ૨૫ લાખ ટકાં ને સાત કરોડ રત્ત
તેરી દર કલાકે આ હુનિયામાં ખોરાક તરીકે
વપરાય છે.

દર કલાકે ૮૫ લાખમાં પસાર થતા કામગીરી
વર્તેલી સંખ્યાએક અજબ ને ચાર કરોડની
થવા બધ છે અને તેના પર સાડા સાત
કરોડ રૂપિયાની હિફટી ચોટીલી હોય છે!
જનતામાં નીકળતાં વર્તમાન પત્રોની દર ક-
લાકે છ પાની સંખ્યા સાડાલાખની થવાનવધ છે.

ગીતાનું બાપાન્તર
કેઝીએ-કારસીમાં કહ્યું છે
અણસુલેહે-અરબીમાં
સ્થેબે લેટિનમાં
ડીમિટ્રિયે-ગ્રીકમાં
બુટ્ટુકે-ફ્રેન્ચમાં
હોરિયર-જર્મનમાં
રતાની સલસમેટિએ-ઇટલીમાં
રેવિએ-અંગ્રેજીમાં (ગ. જોરી)

આર્ય ધર્મના મહાન પ્રચારક આદિ
શંકરાચાર્ય બંદે દ્રવિદ હતા!



મૈનેઝર કેમ બાણ, હમણાં તમને હમ-
ગત કરવાનો વખત નથી મળેો?
બાણ: સાહેબ, એ હમણાં કોટી વધારવા
માંડી છે.
મૈનેઝર: કોટી વધારતી હોય તો ને હમ
તમારે ઘેર કરવું? બોલિસેના વખત બગાડ-
વાનો નથી!

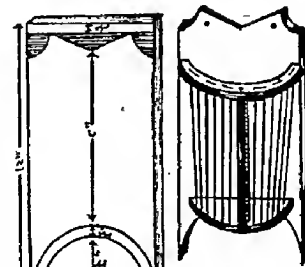
નવાની બાપામાં 'લ' કચ્ચારનો કોઈ
અક્ષર જ નથી; અને બર્મી બાપામાં 'ર'
કચ્ચારનો કોઈ અક્ષર નથી. એટલે 'જવજ'ને
નવાનીઓ 'સવર' કહે અને બર્મી કોસ
'લાવલ' કહે!

દસ હાનરની કિંગડોની પોલારી કાઠમાં
થી ૩૦ હાનર રૂપિયાની કિંગડોની ધડિયાજ-
ની છાના તેનાર થાય છે.

અમેરિકામાં અબિષય બાપોને રળી ખાના-
રાની સંખ્યા પાંચ લાખની છે હિંદમાં?

પુલ્લ રાજ મથું ત્યાર પછીના તરતના ત્યાર
જ ગાંધીનામાં હિંદુસ્તાનમાં ૧૩,૧૧,૦૦૦
નકરાનું વેચાણ થયેલું.

ચોતાની બંદાર પડતી આંખોને લઈને ગિ-
રાકું એકી સાથે ચાંદે દિસાએમાં બેઠ રાકે છે.



કાપી બંદુ: આકૃતિ ઓ
કૃષ્ણ આકૃતિ વ
શકરી. પાટિયાનાં સાંધા એટલાં માટે એકે હવે લાંબાં છ રૂઢી બંદે પડશે. (પુ. સા. સંપાદ)

બાર હવે લાંબા ને છ હવે
પહેાળા એક બાર હવે બાર
પાટિયાના કટકામાંથી, લગ-
ભગ છ ફૂટ લાંબા તારની
મદદ વડે, સાચ, વગેરે સાખ-
વાની બળી સાળા નાનો અલ-
મારી બનાવી શકશે. આ
સામેની આકૃતિ બે ગાં પા-
ટિય ગાંધી કેવા આપના ને
કેવા આકારના કુટકા કાપવા
તે દર્શાવ્યું છે, ને આકૃતિ બ
ગાં ફક્ત વિદેશો તેવાર નમૂનો
બેતાં, આ કટકાને તારા મદદ
વડે કેમકે પછેથી બનાવેલે બે આ-
બી અલગારી થાય તે કદથી

સૌંદર્યનો સુમેળ
રૂસ્તમ સાડી



રૂસ્તમ મીલ્સ લી.
દુધેપરરોડ, અમદાવાદ.



નવી સાડી
નવી ભાત
નવી રીત
નવું જીવન
નવજીવન

નવજીવન મીલ્સ લી.
કલોલ

અશોકનું



ચિત્રમય

બાલ સાહિત્ય



૬ અશોકનાં એકથી આઠ સુંદર બોક્સ ૬

જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપતા 'અશોક'ના બાલસાહિત્યના આઠ સેટો તમારા બાળકોને આજેજ અપાવો. તમારી ખર્ચેલી રકમનું બમાણું વળતર અશોકનું બાલસાહિત્ય આપે છે. ૧૦૦૦ ચિત્રો: ૩૭૦૦ પાન: ૮૩ ખેરંગી પુઠાંવાળાં પુસ્તકો જેમાં બાલકોનાં ચારિત્ર્ય ધડતાં જીવન ચરિત્રો, બુદ્ધિનો વિકાસ કરતી રમતો, જ્ઞાનવૃદ્ધિ કરતી પ્રવાસ કથાઓ, બાલનાટકો, વિજ્ઞાન કથાઓ, બાલપાઠો, બાલકાવ્યો, માણી કથાઓ, ખડખડાટ હસાવતી હાસ્ય કથાઓ, બાલનાટકો તેમજ ખગોળ, હરતકલા તથા બાલકો માટેના દરેક દરેક વિષયનું વપૂલ સાહિત્ય ચિત્રમય સ્વરૂપમાં ભેટ આપી શકાય તેવાં આઠ મનોહર બોક્સમાં પેક કરેલા સેટની અંદર સુંદર રીતે આપવામાં આવેલ છે.



આખો સેટ મંગાવી તમારા બાળકો માટે એક સુંદર બાલપુસ્તકાલય બનાવો.
આખો સેટ ન મંગાવી શકે તે ૧ થી ૮ માંના ગમે તેટલા આજેજ વસાવી લ્યે.

★ બલાસ થતાં આ ભાવમાં ફરી માગી શકશે નહિ. ★

આઠ સેટની કિંમત રૂ. ૨૮. વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૨-૮-૦ જુદાં

જુદાં દરેક સેટના રૂ. ૩-૮-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૦-૮-૦ જુદાં

તમારા જુકોલર પાસે માગો — અથવા આજેજ ૪ વી. પી. થી મંગાવી લ્યો.

રૂપી જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

કરકસરભર્યા વહીવટને કારણે, તેના બાહ્ય સંચાલકોની કુશળ રાહબરી નીચે, તેના ઉત્સાહિત કાર્યકરોના સુંદર પ્રયાસોથી, તથા તેના ઉપરના જનતાના અચળ વિશ્વાસથી વધેથી સફળતાની પરંપરા પામતી આવી છે અને ૧૯૪૨ના વર્ષમાં તે અનેક અને અદ્વિતીય પ્રગતિ સાધી શકી છે.

રૂપીની પ્રગતિનું પ્રમાણપત્ર			
આમાં	પ્રીતીયમતી આવક		
આગ	રૂ. ૧૪,૧૬,૦૧૦	રૂ. ૨૮,૭૦,૮૩૭	
મરીન	રૂ. ૪,૬૬,૫૩૦	રૂ. ૬,૮૦,૭૧૬	
મોટર અને અકસ્માત	રૂ. ૨,૪૬,૭૮૧	રૂ. ૩,૦૮,૭૦૫	
અસ્કયામત	રૂ. ૨૦,૬૪,૧૪૫	રૂ. ૪૮,૬૮,૭૦૫	
લાઈફ ડીપાર્ટમેન્ટની અવિરત આગેકુચ			
ભરપાઈ થયેલું કામ કાજ			
૧૯૪૨			
રૂ. ૫૬,૪૪,૧૫૨			
૧૯૪૩			
રૂ. ૧,૦૦,૦૦,૦૦૦			

જિંદગી

આગ

દરીઆઈ

મોટર

અકસ્માત

ચોરી-લૂંટફાટ

કામદારોના

બદલાના વીમાનું

કામ કાજ

લખવામાં

આવે છે.

રૂપી જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

હેડ ઓફિસ : કલકત્તા

શાખાઓ

શ્રી. જયંતીલાલ ગીરધરલાલ શાહ

આંચ મેનેજર (જનરલ)

કારજ લાડ, અમદાવાદ.

શ્રી. સવાઈલાલ ડી. દોશી

આંચ મેનેજર (જનરલ)

રાજકોટ

લાઈફ ડીપાર્ટમેન્ટ

શ્રી. બી. રેશમવાળા શ્રી. એ. બી. પટેલ

આંચ મેનેજર

આંચ મેનેજર

કલુપીઠ, મુરત દિવાળી શુવન, વડોદરા

શ્રી. કે. સેતલવાડ

જનરલ મેનેજર

ઈન્ચાર્જ બોમ્બે ડીવીઝન

ઈમ્પીરીયલ બેંક ઓફ

બિલ્ડિંગ, ફોર્ટ,

મુંબઈ

ટેલીગ્રામ્સ :

ROBINSURE

ટે. નં. ૨૦૫૬૦, ૩૧૯૨૯

ચેરમેન : શ્રી. બી. એમ. બીરલા

લાઈફના ચીફ ઍજન્ટસ

૧ મેસર્સ હંસમુખલાલ ઍન્ટ કં.

૧૧૩૨, નળીયાની પોળ, અમદાવાદ

૨ મેસર્સ પી. ચંડલાલ ઍન્ટ કં.

ઈન્ડિપેન્ડન્ટ ઍજન્ટ

નાતાલ બિલ્ડિંગ, ચાર રસ્તા,

અમદાવાદ

૩ શ્રી. ચીમનલાલ ડી. મોદી

પંકજ, કલુપુરા, રાજકોટ.

ઓછામાં ઓછા પ્રીમીયમે

વધુમાં વધુ રક્ષણ

અને

૧૦૦ ટકા સલામતી માટે

“ક્રાઉન લાઇફ”માં

તમારો વીમા ઉત્તરાયેા

આલુ વીમા

રૂ. ૬૦,૦૦,૦૦,૦૦૦

હિન્દના વડા એજન્ટ
ટી. હબલ્યુ બ્રક્



હિન્દના ડે. વડા એજન્ટ
સી. ટી. શાહ

કેબલ લાઈ બિડિંગ ‘મહાત્મા ગાંધી’ રોડ, કોટ મુંબાઈ



બહારગામના એજન્ટો

મુરત

ભારતર અધ્યક્ષ
ભાગાનલાય રોડ

ભરૂચ

ભારત મેડિકલ સ્ટોર્સ
કોતાપોર અમર

નવસારી

ફસ્તમલ બહારમલ મુખ
ભાલ્ય મારફી

કરાંચી

ભારત ભંડાર
પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ

નાશીક

ભારત મેડિકલ સ્ટોર્સ
મર્ચન્ટ રોડ, નાશીક સિટી

ધરધરમે દિવાલીકી એ કયા ધૂન નિકાલી?

આઝાદ નહીં દેશ તો ફીર કેસી દિવાલી?



યંગ ઈન્ડિયાનો

નવો રાષ્ટ્રીય ફાલ

આઝાદ નહીં દેશ- ડી. એ.
તો ફીર કેસી દિવાલી? ૧૧૨૮૨
પછી લા આગાખાન મહેલ- લલીતાદેવી
લા કે મુળચંદેશા લા

ડી. એ. ૧૧૨૭૦ (યુજરાતી)

ડી. એ. ૧૧૨૭૬ (હિંદી)

પુકાર કરો સહુ હિંદુસ્તાની
ઈન્ડીલાળ, ગીંદાળાદ
ફૂર કરો, ફૂર કરો સહુ શુલામી બંધન
ગોલો ખ્યાકે નામ

ગાંધી, ગાંધી, ગાંધી

મહાત્મા ગાંધી

મા. મુળચંદ મારવાડી

હિન્દુ શીખ મુસલમાનો ડી. એ. ૧૧૨૮૫
ભારત કે જવાં હૈ હમ. લલીતાદેવી

વધુ વિગત માટે લખો

ધી નેશનલ ગ્રામોફોન રેકર્ડ

મેન્યુ. કં. લિ.

૧૧૦ મેડોલ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૧

A B

C

SURGICAL CO.



એક જ વખતની અમારી મુલાકાત
તમેને દર્મેશના અમારા ગ્રાહક બનાવશે

એ. બી. સી.

સર્જિકલ કં.

દેશી તથા વિલાયતી દવાના
અને

સર્જિકલ ઓબ્જેક્સના વહેપારી

જુમ્મા મસ્જિદ સામે ૧૮૬૯ ગાંધીસિટ
અમદાવાદ

ર. નં. ૨૭૮૭



પ્રમાણિકતા અને પ્રજાસેવા
એ અમારો મુદ્રાલેખ છે.

સોહરાબ મોદી અને મિનરવાને યશકલગી-પહેરાવી બાય છે

ગરવી ગુજરાતના
અમર્થ સાહિત્યકાર

શ્રી કનૈયાલાલ

મુનશીની

ઐતિહાસિક નવલકથાને
દિગ્દર્શક

સોહરાબ મોદીએ

ગઝલનાકે ચિત્રકોડ
આપ્યો છે



મોત

આમે હલું હતું છતાં
તે હસી રહ્યો હતો-
તે છવતાં
કોઈને નમ્યો નહિ અને
અમર નામ
સુકી ગયો તે

ચિત્રકથા : પંડીત મુનશીન
કલા નિર્દેશન : રૂસી બેન્કર

મુખ્ય ભૂમિકા :

- સોહરાબ મોદી
- દુર્ગા ખોટે
- સંકટામરાદ
- કલગન
- મીના
- સાદિકઅલી
- કે. બેન. મીલ
- અલ નાસીર
- નવીન યાફિક વગેરે

માલવપતિ મુંજ-અને એજ



મિનરવાનું આ અદ્ભૂત ઐતિહાસિક ચિત્ર
મુંજની સંપૂર્ણ પસંદગી પામી ચુક્યું છે.

દરરોજ રૂ ૪, ૭ અને ૧૦ વાગે
શનિ-રોવ, રત્નચો મેટીની ૧ કલાકે

ન્યુ વેસ્ટ એન્ડ

એડવાન્સ બુકીંગ ૧૦થી ૧૨ અને ૩થી ૬

[મિનરવા ફિલ્મ એક્સપ્રેસ નું ફેમસ પ્રકાશન]



શીરીલ

તાવળો હટ્ટો શશુ

એમ.ડી.અંડ સન્ડ
અસાચવા અમદાવાદ



સમીક્ષા

કેબુ આ રી-માર્ચ. ૧૯૪૪

આ વતી કાલના નાગરિકો ઘડતું આજનું અગ્રણી માસિક



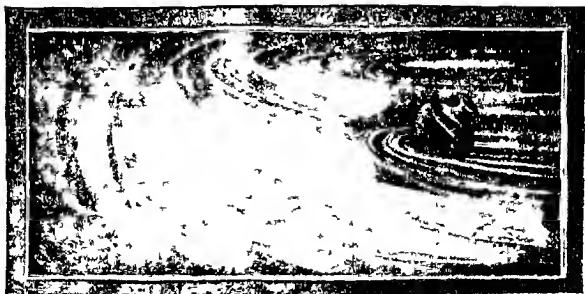
|| ઘડતંત્રી • રવિશંકર રાવળ • સંપાદક • ખચુભાઈ ગવતર ૮૨-૨૪૩ ||



ગાંધીજીનો ઘરો

ચિત્રમા અભીસીક

ચિત્ર તથા ચિત્રકારના પરિચય માટે જુઓ બ્લૅક બોર્ડ પેજ પર





સીરોલ

તાવળો કટ્ટો શત્રુ

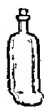
એમ.ડી.અન્ડ સન્સ
અસારવાઃ અમદાવાદ

ધંડા છાપ

આંમળાનું તેલ નં. ૧ વાપરો.



SURGICAL CO.



એક જ વખતની અમારી મુલાકાત
તમેને હમેશાં અમારા આહુક બનાવશે

એ. બી. સી.

સર્જિકલ કં.

દેશી તથા વિદાયતી દવાના
અને

સર્જિકલ એજન્ટોના વહેપારી

બુમા ખરિજદ સામે ૧૮૬૯ ગાંધીરોડ
અમદાવાદ

ટ. નં. ૨૭૮૭



પ્રમાણિકતા અને પ્રજાસેવા

એ અમારો મુદ્રાલેખ છે.

‘કાર્કશ’

ના સર્વોત્તમ ધોવાના

સાબુ

નંબર ૨ ૨

દરેક કપડાને આછો ખર્ચે
સંહેલાઈથી સફાઈદાર બનાવે છે.

વધુ વિગત માટે પૂછો

કાઠીઆવાડ સોપ ફેક્ટરી - રાજકોટ

ગુજરાતના સોલ એજન્ટ

મોહન ઇન્ડિયા એજન્સી,

૮૧૪, ખાડિયા ચોર રસ્તા, અમદાવાદ.

દરેક માથે એજન્ટો નીમવાના છે.

પાકા રંગો, અવનવી જાણીતી
કળામય ડીઝાઇનો માટે

અરુણ-અમદાવાદ

અશોક-રાજકોટ

ની છાપેલી સાડીઓના વેચાણ માટે
મુંબાઈમાં જ દુકાન ખોલવામાં આવી છે.

જયામંથ માટે:—

આદર્શ સાડી બંડાર

૩૯૧ લોહવાડા - મુંબઈ

દરેક સાડી કાંઈકે લુહા જુએ રંગે અનેરી હશે

આપને પાકા રંગો

કાયમી સંતોષ આપશે

મુંબઈના જાણીતા વેપારીઓને ત્યાંથી
શુદ્ધ મલશે

ઘરઘરમે દિવાલીકી કયા એ ધૂન નિકાલી?
આઆદ નહીં દેશ તો ફીર કેસી દિવાલી?

સ્વતંત્ર ભારતનાં સોણલાં સેવતી
આઆદી ખાતર બલિદાન અર્પતી



યંગ ઇન્ડિયાનો

નવો રાષ્ટ્રીય ફાલ

ડી. એ. ૧૧૨૭૦ (ગુજરાતી)

ડી. એ. ૧૧૨૭૬ (હિંદી)

પ્રકાશ કરે સહુ હિંદુસ્તાની

ઇન્ડીલાળ ઝીંદાબાદ

ફર કરે સહુ શુભાખી ગંધન

બોલો પ્યાકે નામ—

ગાંધી. ગાંધી, ગાંધી

મહાત્મા ગાંધી

ડી. એ.

૧૧૨૮૫

ભારત દે જવાં—

હે હુમ

નંદ, શીખો—

મુસલમાનો

આઆદ નહીં દેશ તો—

ફીર કેસી દિવાલી?

પછી બા આગાખાન—

મહેલ બાકે સુખ સંદેશ લા

ડી. એ. ૧૧૨૮૨

યંગ ઇન્ડિયાના

સંચાલકો રજૂ કરે છે

સંતાન પ્રેમમાં થેલી

બનેલી માતા પો-

તાના પુત્રને ભગવા-

નનો અવતાર માની

બેઠી છે ને

કનૈયો

ભાગ ૧-૨

કોમીક દાસ

હરિલાલ ઠાકર પાર્ટી

સંભળાવે છે

ડી. એ. ૧૧૨૩૪

ગરબી ગુજરાતજોની

મનોભાવના

ડી. એ. ૧૧૨૩૩

શ્રીમતી મધુરિકા

મહુમદા

થેલી ગુજરાતજુ સી આવો

આમ ગુજરાતજુને દાર . . .

મા રજૂ કરે છે.

રાસો કરતાં પશુ ખાતક, એર

કરતાં પશુ માતીલ, બેવી

નયનકટારીના

ધાવ કેવા છવરેજુ દોષ છે

તે જાણીએ છે

ધનરયામ ઠાકર

ડી. એ. ૧૧૨૩૨

સનમને ન પડવા

દિલબર નયનોના તીર

ખસંત પીકચર્સ કૃત

‘મૌજ’ અને ‘હંટરવાલીકી બેટી’

ના ગાયનોની રેકર્ડિંગ

‘યંગ ઇન્ડિયા રેકર્ડિંગ’ પર સાંભળો

વધુ વિગત માટે લખો

ધી નેશનલ ગ્રામોફોન રેકર્ડ મેન્યુ. કં. લિ.

૧૧૦ મેડોઝ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૧



બહાર પડી ચૂક્યું છે ભારતજનની

કસ્તુરબા

તું સંપૂર્ણ જીવન ચરીત્ર બા અને બાપુના જીવનનાં
આજીવન પ્રસંગો અને કસ્તુરબાનું સંપૂર્ણ જીવન
શ્રી કનુ દેસાઈનાં તેમજ બીજાં અનેક ચિત્રો સાથે

કિંમત રૂ. ૧

વી. પી. ૦૮૦

એન. એમ. ઠક્કરની કંપની બુકસેલર્સ • પબ્લિશર્સ
પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબાઈ

યુનાઇટેડ ઇન્ડિયા

ફાયર એન્ડ જનરલ ઇન્સ્યુ. કં. લિ.

આગ

અને

અકસ્માત

સામે સલામતી આપે છે

લખો યા મળો:

એમ. ડી. સ્માર્ટ

આનંદ મેનેજર

યુનાઇટેડ ઇન્ડિયા લાઇફ ઇન્સ્યુરન્સ કં. લિ.
સર ફીરોજશાહ મહેતા રોડ, કોટ-મુંબાઈ-૧

ફી. ઇન્ડિયા

જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

ફેડ ઓફિસ

કાનપુર

ચેરમેન - સર પદ્મચંદ સિંઘાણીયા

ફાયર, એક્સિડન્ટ વર્કમેન્સ કોમ્પેન્સેશન.

નિર્દોષી વિ. ના વિમા ઉતારનાર

સ્વદેશી વીમા સંસ્થા

વધુ માહિતી માટે મળો યા લખો

મુંબઈ શાખા

રહીમપુરવા હાઉસ-હોમલુ સ્ટ્રીટ-કોટ-મુંબઈ

ટેલીફોન નંબર ૩૨૪૪૩

બાહેર જનતાના કેટલાક
અભિપ્રાયોમાંથી એક:-

મારી પુત્રી નિવેદીતાના વાળ ખરી
જતા હતા. મેં એ માટે ધણા ધણાં
મોંપા અંગેષ તેલો વાપર્યાં, અને બીજા
દવાઓ પણ કરી, એક ડોક્ટર મીઠવી
સલાહથી 'ગીટામીન' એનું 'ડી' વાળે.
ખોરાક પણ છાકરીને આપી મેલે.
પણ વાળની ફરીવાર ફરન થઈ. આન-
ખરે કંઠાળીને કોઈપણ કુદરતી કપવાર
લેવડાવવા માટે શ્રી રામનીચેં સામા-
ન્યના અંચાલક પામે મારી પુત્રીને
લઈ આપ્યો. સંચાલકે રામનીચેં આઠી
તેલ (સ્પેશીઅલ નં. ૧) વાપરવા માટે
આસ બલામણ કરી. એ પ્રમાણે રામ-
નીચેં તેલનો કપયોગ નિવેદીતાના કરવા
માર્યો. મને જમ્યાવતાં આનંદ થાય
છે કે તેલની એક જ ખાટી વાપરવાનું

સાનતલુના પિયમમી

રામનીચ આઠી તેલ
(સ્પેશીઅલ નં. ૧)

ઉત્તમોત્તમ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલું બે મેળે છે.

સ્ત્રી બાટલી રૂ. ૩-૮-૦, ૨૫૬ થાંભળ રૂ. ૬-૦
(ટ.ખ. અલગથી)

રામનીચ યોગશ્રીમ
૭૪૮, મેડલર એડ. બી. સી. મી.
મુંબઈ. નં. ૪

બી મારી પુત્રી નિવેદીતાની ફરીવાર સત્તર દર થઈ. એટલે આ વાત હું ખુદ્દા દીવથી જમ્યાનું છું. આમજ પાંચ-પાંચ
રૂપિયાની અંગેષ તેલની ખાટીઓનો કપયોગ કરવાથી લાભ ન થયો. પરંતુ રામનીચેં આઠી તેલ (સ્પેશીઅલ નં. ૧)થી
મજા જ લાભ થયા છે. શુભેચ્છક, સદી અસ્ત ફકીર (શીવેપારથે) મુંબઈ

ખાદારગામના એજન્ટ:- મુરત, ભરૂચ, નવસારો, તામીક અને કરોંચી વગેરે

દિગ્વિજય ઇન્ડ્યુરન્સ કંપની લિમિટેડ

ધનનુરક્ષિરોઝશાહ મહેતા રોડ મુંબઈ

પેટન
નામદાર મહારાજ ભામસાહેબ કર્નેલ સર દિગ્વિજયસિંહજી બહાદુર
છ. સી. આઈ. ઈ., કે. સી. એમ. આઈ, એ. ડી. સી.

પ્રમુખ
રાજાબહાદુર નારાયણલાલ ખંસીલાલ પીતો
ખાસ વિશિષ્ટતાઓ

- ઓળખાં ઓછા અર્થે શરૂ મંગેલી કંપની
 - ફરકમર બચે પડીવડ
 - આકર્ષક પોલિસીની યોજનાઓ
 - એજન્ટોને જીનશરતી રીન્યુઅલમ
- જોઈએ છે
- નાદિની માટે લખો
- ઈન્ડિયન અને એન્ડોગર્મન્ટ્સ
- શ્રી હરિદાસ આંશર, મનેશજી ડિરેક્ટર

ગુજરાતના ચીફ એજન્ટ્સ
મેસર્સ રજનીકાન્ત અમૃતલાલની કંપની
ગાંધી રોડ - અમદાવાદ

કવચિત્ત્વ મળતી તક

સને ૧૯૧૬માં 'વીસમી સદી' માસિક પ્રગટ થયું ત્યારથી તે આજ ૨૮ વર્ષ સુધીમાં ગુજરાતી ભાષામાં પ્રકટ થયેલા દરેકે દરેક માસિકોની સંપૂર્ણ કોરી કડાક અપ-ટુ-ડેઈટ બાઈન્ડિંગ કરેલી કાંઈકે ઉપરાંત 'સૌરાષ્ટ્ર'ના પ્રથમ અંકથી માંડી આજના 'કુલછાયા' સુધીની, 'નવલંબન'ના પ્રથમ અંકથી માંડી આજના 'હરિજન બંધુ' સુધીની સંપૂર્ણ કોરી કડાક બાંધેલી કાંઈકે તેમજ છેલ્લાં ૨૮ વર્ષ દરમિયાન ગુજરાતી ભાષામાં પ્રકટ થયેલાં બહુતા લેખકો અને સંસ્થાઓનાં તમામ પુસ્તકો અને તે ઉપરાંત અતિ જૂના હસ્ત-લિખિત ચિત્રોવાળાં અપ્રાપ્ય પુસ્તકો ઉપરાંત સંસ્કૃત, હિન્દી તેમજ અંગ્રેજી ભાષાનાં પણ કામશાસ્ત્રને લગતાં અનેક પુસ્તકો તથા હિન્દી માધુરી, આંદ અને કલ્યાણની કાંઈકે મળી એકંદરે લગભગ

૧૦૦૦ પુસ્તકો અને કાંઈકે મળી આખો સંગ્રહ એક જ લોટમાં તુરંત જ વેચી નાખવાનો છે.

અલગત પુસ્તકોનો આવો તદ્દન કોરો કડાક સંગ્રહ તેમજ સંગ્રહ કપડાથી અપ-ટુ-ડેઈટ રીતે બાઈન્ડિંગ કરેલી માસિકો તથા અઠવાડીકોની કાંઈકે વગેરેનો સારો અને સંપૂર્ણ સંગ્રહ ખરીદવાની આવી તક ભાગ્યે જ મળે છે.

તદ્દન નવી લાઈબ્રેરી બોલનારને માટે સારામાં સારી તક છે. અરસપરસ ખોટી તકલીફ ન થાય તે માટે નમ્ર વિનંતી છે કે કૃપાકરી પૂરેપૂરો સંગ્રહ ખરીદવા મુશ્કેલીનારે જ બહારનાં હિત માટે ખરીદનારને બહુ જ ઓછી કિંમતે આપી દેવામાં આવશે.

D. c/o કુમાર કાર્યાલય
રાવપુર અમદાવાદ લખવું

આવી અસમાન રચનાને
મિઠાવી દેવા મળતા
આજના નારુણ્યની તેજદાર તસ્વીર



નવયુગ ચિત્ર

નયા તારાના

આજની
સમાજરચના



એના મૂંઝામાં જ વિષ છે શાખાઓમાં
અમૃત ક્યાંથી આવે ?
એની સરવાળીઓ જ સડી ગઈ છે અસામાં
મિશ્રણ ક્યાંથી સંભવે ?



દિશ્યક:
નગમ નકરી
ભૂમિકા:
સ્નેહપ્રભા
જયરાજ રચી



રાજ ૪, ૭, ૧૦ શની, રવિ, ૧ વાગે
એન્ડ્રસ - સુખાધ

રૂપી જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

કરકમરભયાં વહીવટને કારણે, તેના બાહોશ મંગાલકોની કુશળ રાહબરી નીચે, તેના ઉત્સાહિત કાર્યકરોના મુગ્ધ પ્રયાસોથી, તથા તેના ઉપરના જનતાના અચળ વિશ્વાસથી વર્ષોથી મફળતાની પરંપરા પામતી આવી છે અને ૧૯૪૨ના વર્ષમાં તે ઝાએડ અને અદિતીય પ્રગતિ માધી શકી છે.

રૂપીની પ્રગતિનું પ્રમાણપત્ર		
આવક	રૂ. ૧૪,૧૬,૦૧૦	રૂ. ૨૮,૬૦,૮૩૭
મરીન	રૂ. ૪,૧૬,૫૬૦	રૂ. ૬,૬૦,૬૧૬
મોટર અને અકસ્માત	રૂ. ૨,૪૬,૬૮૧	રૂ. ૩,૦૮,૬૦૫
અસકયામત	રૂ. ૨૭,૮૪,૧૪૫	રૂ. ૪૮,૬૮,૭૦૫
લાઈફ ડીપાર્ટમેન્ટની અવિરત આગેકુચ		
૧૯૪૨	૧૯૪૩	
રૂ. ૫૬,૪૪,૧૫૨	રૂ. ૧,૦૦,૦૦,૦૦૦	

જિંદગી

આગ

દરીઆઈ

મોટર

અકસ્માત

ચોરી-લૂંટફાટ

કામદારોના

ખર્ચાના વીમાનુ

કા મ ક જ

લખવામાં

આવે છે.

રૂપી જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

ફેડ ઓફિસ : કલકત્તા

શાખાઓ

શ્રી. જયંતીલાલ ગીરધરલાલ ગાલ

આંગ મેનેજર (જનરલ)

કાગજ ભાડ, અમદાવાદ.

શ્રી. સવાઈલાલ ડી. દોશી

આંગ મેનેજર (જનરલ)

રાજકોટ

લાઈફ ડીપાર્ટમેન્ટ

શ્રી બી રેસમલાલ શ્રી એ.બી પટેલ

આંગ મેનેજર

આંગ મેનેજર

સુપીક, મુગ્ધ સિવાઈ મુગ્ધ, વડોદરા

શ્રી. કે. ચેતનલાલ

જનરલ મેનેજર

ઈન્ચાર્જ ઓફ ડીવીઝન

ઈન્સ્યુરન્સ એન્ડ એગેન્સ

ગિરિમ, ફોર્ટ,

મુંબઈ

ગ્રીમાસ :

RUBINSURE

ટે. નં. ૨૦૫૬૦, ૩૧૬૨૮

ચેરમેન શ્રી. બી. એમ. બીરલા

લાઈફના ચીફ ઓફિસર

૧ મેસર્સ દસમુખલાલ ઍન્ડ કું.

૧૧૩૨, તળીયાની ગોળ, અમદાવાદ

૨ મેસર્સ પી. ચંદુલાલ ઍન્ડ કું.

ઈન્ડિપેન્ડેન્ટ ઍગેન્સ

નાનાવ ગિરિમ, આંગ મુગ્ધ,

અમદાવાદ

૩ શ્રી. ચીમનલાલ ડી. ખોરી

૫૬૪, રાજકોટ.

જાહેર પ્રજાનો મિત્ર નં. ૧



જાહેર પ્રજાનો મિત્ર નં. ૧

એ છે બોમ્બે મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનના જાહેર પ્રજાનો મિત્ર નં. ૧. એ તમને, મને કે દરેક જાણુને મદદ કરવા ખડે પડે તૈયાર છે. ગમે તે યાવ પણ તમારા પુત્ર કેળવણી પામે અને છંદશીમાં સારી શિક્ષાત કરી શો એ માટે-અને તમે પણ તમારી જવાબદારી સુખચેતનામાં ગણવાની ખાતરી રાખી શકો એ માટે-વ્યવસ્થા કરવામાં તમને મદદ કરવા હમેશા એ તાજર છે.

જ્યારે એ તમને મળવા આવે ત્યારે એને મળવા અને આવકાર આપવા સૂકશો નહિ. તમારી શું શું જરૂરિયાતો છે તે એને જણાવો અને એ તમારું જાણિ સલામત,

ચિંતામુક્ત અને સુખચેત જર્મી જનાવવાનો સૌથી સલામતી જર્મી અને સૌથી વધુ માફક આવનો માર્ગ સમજાવે.

ધી બોમ્બે મ્યુનિસિપલ

લાઈફ એન્ડ પુર-અ સોસાયટી લીમ

વિદેશમાં જંગલીતા વિમાની સૌથી જુની સંસ્થા

બોમ્બે મ્યુનિસિપલ બોર્ડ, હોનબી રોડ, મુંબઈ

દરેક પોલીસી ધરાવનાર તફામાં હિસ્સો ધરાવે છે.

૪૮૧૬

ઈન્ડિયા, સીલોન અને બ્રીટીશ ઈસ્ટ આફ્રીકામાં એજન્ટો છે.

$$\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n f_{ij}$$


સ્વ. હસ્તુરબા ગાંધી
(સ્વેચ્છા-બંધીલાલ વર્મા)





આઉત્તર-ભજનિક-નૃત્ય
ચિત્રકાર-મયમલાલ ચિત્રેશ

પાનખરમાં

પૃથ્વી-સાગર

હતી શિશિરશીત પાનખર પૂર્ણ દેવાચલી,
મેદુગ નળે ગિછાન પથ-પર્ક પીળીપીળી,
લગી, પન્થલીન ડાળી મહુ ચે ઉર્ગયયવી,
મત્ત મહુ રક્ષ વૃક્ષ તાલી મૂક ઊભી રહી
તહો પૂનમચંદ્ર યોડરા કલાથી ઉલ્લાસતો
ગિન્થો ક્ષિતિજ ધન્ય ધન્ય ઉરહૃદ્ગૂંચી રહી,
નિશ્ચય રજનીઉંઝે વિમલ તેજગોભા લમી,
નમ્ર ધરતી રજેરજ પ્રપુલ્ક, લગી હમી
હતુ જીવન આ ય પાનખર જેવુ સૂકુંસૂકું
અપાળું, વિભુઆશ મૂક ગમ એક જિહ્વુ હતુ
ધર્મજ નિજ નામગેષ, સ્મૃતિ કેક લીલીલીલી
રહી તન ટકાવી પાનખર મૂતે થાતી અહીં
તહા પૂનમચંદ્ર શી તુજ કલા અમૂલી ખીચી
વનન વિલસી આણુ આણુ, વિમુક્ત હયે છલો !

(૨૯) ગોવિંદ સ્વામી

સ્મૃતિ

પૃથ્વી-સાગર

સુધાગિન વહાવી, જે તમ હસાવી કિલ્લોક્તી,
મહા તુન્ગ દેશવાગી મમ વારિ હિલ્લોળતી,
પ્રચલ પછવાળા ખાઈ ઉછળી, છગી, દોડતી,
અહીં સ્મિત કોડપૂલું, ઉરમુગ્ધ, બહેતી હતી
સુકાઈ મરિતા મર્મ જળવિહીન મિષ્ટતા અહીં,
વિનાગી મધુભત, આજ રહી અગ્નિઝાળે જળી,
પુરેલ ઉગ્ર પ્રમી શા તમ હલા સ્મૃતિ આચવી,
હસા અહીં મ્થળેન્થળે ધખતી ગેત ઊડી રહી
મનં ય પ્રિય નાભડે પ્રણયકાલનુ તાલક
સુધાન્મિત, તન્ગઅગ પર રંગ-હેડે વહુ,
સુહાવી સ્મિતા, તમે છલવી નાચતુ, કયા મધુ ?
સ્મૃતિ-ક્ષણ હવે અરે સ્મૃતિવનગળાળે બહુ
મધુજ, પળ માનવી સ્મૃતિ રહુ હવે ધીખતુ
અર્ધ કચીકચી જ એ જીવન ઝખખા ચબતું ?

(૨૯) ગોવિંદ સ્વામી

અ ખોર જતે શિયાળે જતો હતો હુ જગવમા
નમ્રી આપી કવરવ કરતા પખીમણુ ત્યાં તરંગખમા
જરા જરા ટોડો છે વાણુ, મનગમતો તડંગ મગતો,
ઝડા દો ચરતો ન બલે અતરંગ મેઘ હસતો
જેણુ નાતુ ગ્રાહ એક જે રોને ને ચમકાવે પાન,
મા હ મું મગન્યા અથાનાં શાને નાચી બહારે પ્રાણુ ?
નાવ ગ્રાહ ઘણાં ચે વનગા, આગ જ ડોકે ચમકે આગ,
જોઈ આને નાની ડોકે મ્થે મ્થે અથા શુ કાગ ?
જગણ મિનુ ગ આપે ના, મ્થે ચરણને ચાલો ના
ચમકા મારા ચરણો જોશો તેજ તમે મે ત્યા વિસ્તાર
ધર ધી વન ને તડમને મે થયેલ કીકા મેકામાર,
મુનો હુ ધરને હેથે, મુગ હેડે ગણુ આકાર,
ગ્રાહ બાહનાં સુખનો મારા આંખે લાગ્યાં પાસ
ખરી પાહરા આવે માથે પખી પાહરે જીડી નય
જળ માવલી ઝીળીઝીળી શરીર આખે જે વીંટળાય
મયા મારી તડમ કેરી હુ દેવી આજે હરખાય
ધરતી મારી, નમ્ર માત્ર ને વનવચકા મારા શી સાય,
નહો ! કવ્ય દાટે આજે બીડી લીધી આવી બાય

મહાદા પારેખ

રેડિયો

‘મ્થે મને યુદ્ધની આજ વાર્તા
બાપુજી બ્યારે સ્વ ફેરવે આ,
ત્યારે હુ નુજે કહી ગિજ સમીત
મ્યારે વા અદ્ભુત ટ્રેનિંગના
પરાક્રમેની મ્થની, કહી વા
બાવો મ્થે રોરખલર ફેરા
બાપુ મ્થે યત્ર હુ, હુ ન માનુ
તારે રમે કંઠ વિષે અનિ-
મીતા મીઠા સાહસદામ વાર્તા
ને વ હુ મ્થે યત્ર ?

જરીક ફેરવ
જા થાવીતો પ્રમ્થ બોલશે મુ ?
‘આજે રડી ગેક ચલસ બાજને
ભઈ જડી રડીમર

ને મધુ મુ
મ્થે પછી બાજ ખચેલનુ ન
હોલેલની માતલકા કરાનુ ?
માથે જ હુ યત્ર ? ન વેદના
અગે તને લેશ ન આજ માત્ર
ત્તી રોકે બધ તુ ઝીન તાક ?
આજે ન હું કું મ્થે મુખવા વા
સર્વ માના નયનો બીના ન
બાજેત્ર મ્થદાળ હરાતણું હુ
વિચેતનુ માન સુવિ રડીશ
જે ત્તર મારે ત્તરી બેજવીશ
દેશઅલી દુસને જબાબી

ઇતિહાસાચાર્ય આપટે

અ

ભયાસ તથા ગનન અને પોતાના સિદ્ધાંતો ખાતર આત્મસમર્પણ કરવાની તૈયારી, એ ઇતિહાસચાર્ય આપટેના મોટા ગુણ હતા. પોતાનું કોઈ કંઈપણ પણ્ય કોઈ જાતની બહેરાત કદી નહિ, માન મળે તે સુધીકારવું નહિ, એવો એમનો હારોમાં આગ્રહ રહેતો. એનું સ્વાભાવિક પરિણામ એ આલેખ કે ખુદ મહારાષ્ટ્રીઓને પણ તેઓ અપરિચિત જેવા રહ્યા, એટલે પરપ્રાંતોમાં એમનું નામ સરખું કે કોઈ બળુતું નથી એમાં નવાઈ પામવા જેવું નથી. આજે ઇતિહાસચાર્ય આપટે એમના પ્રિય વિષય ઇતિહાસના વિષય બન્યા છે, એમના જેવી વિશ્વવિદ્ય ઇવની હતી ત્યારે એમની હિંદુઓને માન આપી અને એમની લામણી ન હુણાય એવા હેતુથી કોઈ એમનાં વખાણ કરી રાક્યું નહિ, કે દેશપરદેશમાં પરિચય કરાવી રાક્યું નહિ. આજ વિધિએ એમને દુનિયામાંથી ગયેરી હઈ સોડોને એમના ગુણગાન કરવાની બલુ રવા આપી છે.

ઇતિહાસિક સંશોધનના ક્ષેત્રમાં મહારાષ્ટ્રે કેરો પ્રગતિ લખીની છે. હિંદુસ્તાનના કદાચ કોઈપણ પ્રાંતમાં નહિ થયું હોય તેમનું કાર્ય મહારાષ્ટ્રે એ ક્ષેત્રમાં કરી બતાવ્યું છે તેના કેટલાય અભ્યાસકર્મ ઇતિહાસકાર્યને ઇત્તર આપેલું હતું છે. એમાં એમણે નથી પડવા કરી પ્રતિની, પૈસાની કે કુટુંબની. ઇતિહાસ-સરચને સોધવા તેઓ બંને સંન્યાસી બન્યા છે. એમાંના જેવજ અને શ્રેષ્ઠ તે ઇતિહાસચાર્ય રાજવાડે. અને રાજવાડે પછી જેમનું નામ હઈ રાજય તે ઇતિહાસચાર્યે દત્તાત્રેય વિષય આપટે. આ જ મહારાષ્ટ્રમાં 'ઇતિહાસના આચાર્ય' તરીકે ઓળખાયા છે.

ઇતિહાસચાર્ય આપટેની વિશિષ્ટતા એ છે કે તેઓ ઇતિહાસ-સંશોધક તરીકે બહુતા યથા, તેપણ એમનો આત્મા તે પ્રખર દેશ-બંધને જ રહ્યો હતો. ખાનગી અને રાષ્ટ્રીય નિશાણોમાં તેઓ પહેલા શિક્ષક તરીકે રહ્યા, પછી એક સામયિકના તંત્રી યથા, આંદોલનમાં તેની મહાન સંસ્થાના વ્યવસ્થાપક નીમણા; પણ અત્યંત પરિશિષ્ટિએ એમની પાસે કરાવ્યું. એમનું ચાલી રાકત તે તેઓ જ્ઞાણ (કર્મ) રાજકારણમાં ગ્રંથસ્થાવર. માત્ર અસહાયતાને દારૂએ તેઓએ ઇતિહાસ એને ગમીત જેવા હંડા વિષયના મહારાસનનો આશ્રય સીધો. ત્યાં પણ એમનું અંતઃકરણ સમજ સદનાર કેટલાક માનુસ એકરને યઠનાજ તરત જ પાટળી રહેતો.

ઇતિહાસચાર્ય આપટેના મુખ્ય ઇત્તરશિદ્ધાંત એવા હતા કે સરકાર સાથે કોઈપણ જાતનો સહકાર કરવો નહિ. એનું પાલન એમણે મરખ પૂરવ કર્યું. અને એનું પરિણામ કે એતો કોઈપણ કદની શરો. એમણે પાલું હોત તે કોણ પણ દેશજમાં તેઓ પ્રાંદેસર યજ સહત. પણ પારખી સત્તાની યુનિવર્સિટી જે સહકાર મહારાસનનો પોતાના ક્રેંધાના પ્રકાશન શિલે સરકાર પાસે મદદ કેમ માગી શકાય? શુનિ-વર્સિટીએ એમને પરીક્ષક નીમો એમનું બહુમાન હતું, પણ એમણે એ માનનો અસ્વીકાર કર્યો કે રેડિયોના અધિકારીએ તરફથી એમને આપણા માટે થયું નિગમન આલ્યો, પણ આપટે કનક ન થયા. કેટલાક ક્રેંધેનું સંપાદન કરવા સરકારે એમની વિનંતિ કરી; અપરદેશમાં મોટા પ્રકાર એ હોત કે સિદ્ધાંતનું પાલન કે ઇતિહાસનું સંશોધન? સોધાવણ માણસ અર્ધી વિચાર કરવા થયો જ ન હોત. સરકારની



પોતાનાં સીલ અને સિદ્ધાંતલાક્ષિતને ખાતર મરી-ખીનાં કંઈ વેડી અજ્ઞાતવાસમાં રહી એમણે મદા થતે સ્વાધ્યાય સાધ્યો;—રાષ્ટ્રકર્મ ખાતર પોતાની સ્વાર્થો મહત્વવાદીઓએનો લોભ આપી અસ્વી-ધારામતની પેટે પોતાના સિદ્ધાંતોનું પાલન કર્યું.

અને જાતનાને પ્રકાશ આપવા કોઈ દીવો પ્રતિક્ષણ જરૂર કરે તેમ. સિદ્ધાંતની છેલ્લી પણ મુધી એ પ્રગ્વસિત રહ્યા,—જરાપણ બહેરાત વગર, પોતાના જાતની લેશમાત્ર બેદના દર્શાવ્યા વગર, એક વતરેથી જેમ . . .

મદદ સુધીકારી પોતાનું કાર્ય જરૂરથી પૂરું કર્યું હોત. વખત આવ્યું સિદ્ધાંતોને કારે મુજા દેનારા કોલે આપણું હંમેશ નથી જોતા? પણ ઇતિહાસચાર્ય આપટેએ પોતાનું અધિધારોત્તર આખર મુખી પામ્યું. એમાં એમને નુકસાન વેહતું પડતું. મહેનતના પ્રયાણમાં એમનું કાર્ય પણ આપ્યું મદદ શક્ય ને મહારાષ્ટ્રે એ અપેક્ષા કરીને અપુરી જ રહી નહ. એમાં એમણે બજ કરી એમ કહેવાનો અનિષ્ટર કેનાં હોમ કહે? આદર્શો નહીં કરવા, સેવકા અને એ આદર્શોની સેવકામાં રવા મજ જનું એ મામે જનારા મહાન આત્માએના સિદ્ધાંત બહુબર્લા હવા કે નહિ તે આવ્યું કેમ વિચારી રાષ્ટ્રીયે? આપણે તો અંતરૂ જ કદી રાષ્ટ્રીયે કે એ મોટાં પ્રસાંબનોને હોર મારી એમણે પોતાની integrity (પૂર્ણતા) રાખી.

શ્રી આપટેના ઇત્તરમાં એવા પ્રસંગો બન્યા નથી, જે બહુવાખી એમની મદતાનો પાત્ર આપી શકે. એમાંનું ઇત્તર સાદું અને સરળ હતું. ઇતિહાસમાં કેટલાં મહાપુરુષો એવા મદ નવા છે. એમને વિરે આપણને જેમ વધુ માદિતી મગની નમનેમ મેમનું વ્યક્તિત્વ વધારે નિર્ભોગથી પ્રગ્વ કરે. શ્રી આપટેની ગુનના એવા પુરુષોમાં જુઓથી કરી મોડાય.

સંવત્સરી સંસ્થાવર્ષમાં ૧૮૮૧ની ૧૩મી માર્ચે એમનો જન્મ થયો. જગજગી અને એવકામાંમાં માનવચિદ કે જગજગી હઈ તેઓ દી.મ. ૧૯૬૩માં મૃતિ પામ થયા. ત્યાર પછી એક વરસ એમને મદ જ રહેતું પડતું. એ સમય દરમ્યાન એમણે 'સ્વાતિર્વિદ્ય' અને

આવે ન થયો. અવનમો એજ ન વાર તેઓ ફિલ્મ લેવા ગયા—
ગિનેના આગલને વણ થઈને. 'સેત તુકાચાગ'નું એ ચિત્ર લેઈને ગયાં
શી હતી. તેણે, દલિદાસનું યાત્રાની વિગદાઈ કરનારની કામગીરી અને
ગિનેનાની ગાદીની સાથે દલિદાસ લેઈપ્રિય કરવાની કામગીરી.

સેત નાગરેવનું કામ તુકાચાગ પહેલું એજ હશેવા છે. રાજવાડે
અને આપટેનો મૈત્ર્ય એજ રીતે વણી શકાય. 'પહેલાં સાધનો
મેળવવાં અને પહેલાં વ્યવસ્થા તથા પછી પરખાવામાં ક્રમ લખવા'
એ રાજવાડેની પ્રથાને એગિને આગળ ધરાવે. પણ રાજવાડે ફોટો
ન શક્યા એટલું કામ એગિને ફોટો બતાવ્યું. રાજવાડે અચેસર દ્રશ
હતા, પણ એગિને સાધનો ભેગાં કરવામાં નિદાશી પીવાવળી પડી.
એગિને રવભાવ પણ જરા તેજ હતો, એટલે તેઓ લોકસમૂહ ફોટો
શક્યા નહિ. આપટે પણ દ્રશ હતા, પરંતુ એગિને રવભાવ મીઠો
હતો એટલે તેઓ લોકોને વધુ આદર્શ શક્યા. 'દલિદાસનાં સાધનો
એટલે કેરવાં' એ રાજવાડે-યુગનું મુખ્ય લક્ષણ. 'સાધનોની ચિલ્કિયા
ફોટો લેઈએ' એ આપટે-યુગનું લક્ષણ. આજે ગાદાસાગમાં એવા એક
દલિદાસકાર નથી કે દલિદાસ વિષેના એવા એકપણ લેખ નથી જેના
પર આપટેની અસર થઈ ન હોય. રાજવાડે-યુગમાં ફોટોસીને અભ્યાસ
શકે થઈ ગયે હતા. આપટે યુગમાં ફોટો, પોર્ટ્રેટ, ટપે દિવાલિ
આપાઓનો અભ્યાસ શક થયો ને 'સિવચરિત્ર' કાર્યાલયે આ બધા-
મામાંથી મળેલી સાગમીનું પ્રકાશન કર્યું. શ્રી આપટે યદિય દવા,
પણ એગિને હાસલ દુર્લભ હતો. એગિની મહેનતનું બીનું સાથે
પરિભ્રમણ એટલે સિવચરિત્ર કાર્યાલયની સ્થાપના અને લાંબી બહાર
જોડવા સૌજ કંઈ, હાલ દેશ તો માન્ય કેટલું સમ કરી શકે છે
એનો એ સુદર નમૂનો છે.

દલિદાસલેખનમાં એવા કમ દોષ છે કે પહેલાં સાધનો મેળવવાં,
પછી તેનું સંસ્કરણ ફોટો બહાર પાડવાં અને છેલ્લે શિલ્પકે રચાવવા.
પહેલાં એ કામ સાધાઈ ગયાનું ફોટો કરી શકે છે; પણ છેલ્લું કામ તો
અસાધ્યભૂત બની શકે. ગાદાસાગમાં આજ મુખી એનું કામ
ગમ્ ગામ્ જોઈએ છે. રાજવાડે અને આપટે, એટલે આપટેનું
મુખ્ય કામ અભ્યાસકામમાં સાક્ષીય દલિદાસ વિદ્યાસ દેવગે એ હઈ.
એગિને લખ્યું છે ફોટો, પણ એ થોડામાં જ એમણે રજાને સાક્ષીય
ફોટો બતાવી આપી છે.

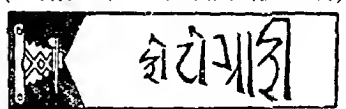
શ્રી આપટેનો અભિપ્રાય અભ્યાસ આરંભ જ જણાવે હતો. અભિપ્રાય-
અભિપ્રાયમાં એમણે એટલું કામ કર્યું છે કે તેગને 'અભિપ્રાયક'નું
તર્કિક મોળાવવાનું ગાન અભ્યાસ કરાવેલે થયું છે. અભિપ્રાય આ સાધનો
અભ્યાસ ગદ્યપ્રાચીન જ છે કે, એટલે એ વિષયમાં જનસમાજમાં
નિદેશાત થવાનો મંત્ર એકો રહે છે.

આરંભપર માટે એમણે ફોટો બીનું મદાન કાર્ય તે બાદરજાગ્યના
કંથનું સ્તરીક પ્રકાશન. કંથનું સંપાદન કેમ કરવું એનો એ સુદર નમૂનો
છે. એમાંનું ફોટો સુખ માવતાં ગદ્યક આપટે એ એનો એકેકે દાખલો
અર્થી થોડો હતો. 'લખી બાદરજાગ્ય ફોટો અવતાર લઈ આપવા દોશ
અને ગેણના એમનાં પ્રકાશન કરાવના દોષ એવું જ એમનાં લેખોં
અભ્યાસ એટલે શું એ મગજનું દોષ તો આપટેને ભેગા, એવી હદવત
મદ પડી હતી એમાં જિલ્લક અગ્રિયોગિનિ નથી.

શ્રી આપટેના કાર્યનું સ્વરૂપ તો અહીં બતાવી શકાય નહિ.
કામણે એ વિષય સાક્ષીય દોવાથી ખાસ અભ્યાસકામે જ એમાં રચ
પડે. દાખલા તરીકે, સિવાઈની જનગણિય નહીં ફોટો માટે એમણે
ફોટો મહેનત થો. સિવાઈનો જન ૧૯૨૩માં થયો એમ મનાવું
દગ. આપટે એ પુરાવા ફોટો આપ્યું છે ૧૯૩૩માં સિવાઈનો જન

થયો હતો. ફોટો લોકો એજ ફોટો કે આપવી પણ વરસાની બધ
લોકો કાઢી આમાં માટે શું કર્યું? એનો જવાબ એટલાજ દોષ રહે
કે એમાં આજે કંઈ ન હોય તો કામ સાધવાની જરૂર શી છે?
બીનું એ કે ગાદી દલિદાસની પર્વપરવા એમણે છેક બહારમાં
સમ્પત્તિ સંદેશાપક હસન ગંધના રાગવાના એક રજાનું સુધી લઈ
જઈ બતાવી હતી. પણ એ વિષય અધ્યાન આ રજા નથી.

શ્રી આપટે જનત માટે પાતાનું અવન ટળ્યા. જનતાને પ્રકાશ
આપવા કોઈ દીવા પ્રતિ ફાળ જઈયા છે તેગ તેઓ આખર સુધી
પ્રત્યક્ષિત રહ્યા. એગિને મળેલા જ્ઞાનબંધાર એમણે છુલ્લે હાથે લેઈને
આપી દીધો. એગિને સિધ્ધો અને એગિની પંડવરા ફોટો રીતે ચલાવે
છે તે તો બલિષ્ઠકાળ જ બતાવી શકશે. વસાવત એવી
(‘સહાદિ’), ‘ચિત્રમયજનતા’ અને બીજે ગાદી માસિકના આધારે)



ફોટોગ્રાફી હરીફાઈનું પરિણામ

જો યોદામાંનું ગિનેના આ વખતે આમાં કે નેમાં દેવાયેને પામ
કોઈ આરા કરતું નથી; પણ ત્રણેક ચિત્રો મેંવિષાત છે. (૧) 'દશાધ
ગદ્ય બંધાર'—શાસ્ત્ર શ્રી કાપડીરસિદ્ધજી રમુજનસિદ્ધજી (બી-
દા); (૨) 'લેખીસંહાર'—શુદેવ બચેચ (અગાવાદ); (૩) 'સીમા
વડાણ' બજુરાય બજી (પીરેશાસ્ત્રી).

સાએલ શ્રી કાપડીરસિદ્ધજીના ગિતનું સંપાદન કીક આવી
થયું છે. એજાનાં પાનાંના બંધાસ બનાવતા એકેક એક છાકરાના
એ ચિત્રમાં પાનાની એક એક પ્રકારના ચિત્રાણ રહે છે અને તેનું
યુનિસર્વેન પાનાની યોદાવળીમાં પણ અનાવારે આવી જાય છે.
ને કે વર્ષાત આપું ચિત્ર પણ ગાદી ચિત્રાણનિર્માણ ક્યાયું છે. ચિત્રમાં
તેજસવાનું પ્રમાણ રહેતું લેઈએ તેવું લાગી શકાયું નથી. ગાવાના
કેશનો બાજ તેગજ ફોટોમાં પાનાં વધુપડતાં ધાગાં જમાવ છે અને
એકાકાકામાં પણ એકસરખો વળે કમવાયો નથી. આવી પામીએ
અન્વાર્થમેન્ટ ફોટો વખતે 'ફોટો' ફોટો સુધારી શકાય છે. બાદ
શુદેવ બચેચનું ચિત્ર 'લેખીસંહાર' પ્રત્યક્ષ ટકનીકમાં થયું સાકે
છે, પણ એકાકાકામાં પાનાનું ગિત્રાણ થાય છે ને આવી કમ છે
ફોટોમાં એકાકાકામાં એકાકાકાકામાં એકાકાકાકામાં એકાકાકાકામાં
છે તેવી જ રીતે ધ્યાનીબાર એકેક રદીએ ને પ્રતિક્ષ એકાકાકાકામાં
ચિત્રોને નકામાં પણ બતાવી છે. આમાં ચિત્રોમાં એકાકાકાકામાં ફોટો
સાદી એકાકાકાકાકામાં ચિત્રને વધારે ફોટો આપે. ચિત્રમાં આપડનું વાગ
ફોટોનું બાન થઈયું સુચ્ય છે નેના લીધે અકાલવની આદરજા
આવી શકી નથી. કપરાંન ચિત્રમાં જ કિસા બનીત દોષ તે સ્વય
લદી આપવી લેઈએ; નહિ તો ચિત્રનો દેનુ અચવાનો નથી.

'સીમા વડાણ'નું દશ માત્ર યાદના રજાનો નંદને લીધે જ
આપડે બન્યું છે. પાત્રો તેમજ તેની યોદાવળી અનુકૂળ નથી. વળી
આમાં વિશાળ અગ્રાસાનાં દશચિત્રોમાં અનુકૂળ વારમાં આમ
બંધમાં વધારે છે તે વધાનમાં કામવાની જરૂર છે. આ કેપરાંન
મધુકાર મગનબાદ વરેલ (વરોનું) કંટો દશવના એક કુમારનું
ચિત્ર અહીં એટલા માટે મેંવિષાત મળ્યું છે લાંબું કે દરેકેકે કેશો,
જશન એકાકાકાકામાં ને એકાકાકાકામાં લીધે એકાકાકાકામાં લીધે એક
કેમ થવા શકાયેનું ચિત્ર મળ્યું થયું છે. બી.બી. ફનીઝદા

રક્ત સંધ્યા

જ્યારથી
ભારતનો સૌભાગ્યમૂર્ત્ય અધ્યયો
અને અવનતિની કાળરાશિ શરૂ થઈ

મી નવીના મહાસાધારણ, વિવિધતા વચરના ઇવન-
પ્રવાસ દરમ્યાન ક્યારેક ધરતીકપની જેમ એવા પ્રેમના
બની હત્ય છે કે જેને તેની આશુભાગ્યુતા સુએસી આથે સરખાવતાં
એક આસેબલિન-આસાય પ્રસન્ન જ કરેલા પડે. આપેએઆઈ કે પાતાં
કહેવા બેઠો છું, તે ગમ્ય એક દિવસ તદ્દન આશુધારી જ મારા ઇવન-
પથમાં આવી ડાબી હતી. એકે એની સાથે મારે મુંબંધ માય એક
દરેક હોવા ઉપરાંત બીજાં દરેક જ નથી; છતાંયે મારા મન ઉપર આ
વાર્તાના વરણ્ય એક એવી કોડી આસર મૂકી છે કે કદાચ ઇવનના અંત
સુધી આ પરી દિવસ સુધી પણ એ નહિ બુસાય.

જે મારાસની વાત આનંદ આઈ લખવા બેઠો છું તે આનંદથી સાત
દિવસ પહેલાં હાકલોઈતો કેસો મારે ચડાવીને પચડોઈતી સફે
જોડી ગયા છે, એટલે સાક્ષી કે માળિની રત્ન કરવાનો કોઈ ઉપાય
નથી છતાં સમાચાર-પત્રાની કારોગારી તથા યુનેમારના મુકદ્દમા
વળા માકીઓની તુલાગણિમા સાબળેઈતી કે જે હકીકત આ પાતાંને
કવંચોમા હશે એના ઉપચોગ દ્વારા, આનંદ સત્ત્ર માલવા હું કહેને
કહેના નથી અને એમા આને તદ્દન મગડોળો માની હવામા કુદાડી
માળવા માગતા હોય તેમની સાથે મારે કંઈક રિયલ ફાલ્ગુ નથી. મને
ના સાત એટલે જ ક્યાર આને છે કે મેં માલુસે મુત્ય પહેલા
પાતાની બતને યુનાગણી યોગદાવા લેસમાગ પ્રવાસ નથી કર્યો
તે આદરઆદરું બિનારકરી નાસવા બોલી જ કેગ રાઈ?

એ સમયે મેં યદ્ય યદ્ય કેનિક અખખાશોમાના એક 'મહાકંતુ'મા
આ અંગથે જ સમાચાર મગડ થવા હતા, તેજ આઈ પ્રથમ મૂકે છે.
'જ' રાજે લખખ મગરના સાદાનજ થાં એનેની ફાંચરણ
બેનરજ હેઈતમા. આનેલી એક કસાઈની દુકાનમા બીજણુ હાયાકાર
બની નંધો દુકાનદાર ગુલામ-સાદર નિત્યની જેમ માર્તિ ચેચેતો હતો.
દુકાનમા કેટલાક ફિરંગી અને મુગજમાન આકેલો હાજર હતા. બેચે
મગરે એક અબ્બડયા ફિંગેરોએ આપી થોડુંક બી માસ માગ્યું. એને
બેનર જ દુકાનદાર મુકરમ-સાદર એક બચેકર થીસ પાડતો, કાગમાં
માસ કાપવાનો છરો લઈ તેના ઉપર તરી પડે, અને નિર્દયતા-
પૂર્વક તેની છાતી, પેટ તથા મો ઉપર, જેમ કાંબું તેમ છારના થા
કરવા લાગે. ફિરંગી ધરતી પર ટળી પડતાં ગુલામ-સાદર નેની
છાતી પર ચડી બેસી તેના પર છરીના કાંચે જતો હતો તે સાથે
સાથે ટ્રેનકે વેળા બોલતો હતો કે 'વારકો-ડા-માગા' હે, આ મારી
શ્રી વતી;—આ મારી પુત્રી વતી,—આ મારા જુદ પિતા વતી.' આ
વેળા દુકાનમાં જે જે હતા તે સૌ, કુવાડા લીખાં કરે એનો આ બનાવ
બેઠા અપાકામંધ ત્યાંથી બોળારા બની થવા હતા તે તેમજોજર પોલીસ-
ને બળર આપ્યા હતા. પોલીસે આવી ગુલામ-સાદરને મિરદતાર કર્યો
ત્યારે પણ તે અબડયા ફિરંગીના મુલદેડ ઉપર છરી વડે થા કરતો
હતો ને આકાઈની જેમ જ બકતો હતો કે 'વારકો-ડા-માગા' હે આ
મારી સ્ત્રી વતી, આ મારી પુત્રી વતી, આ મારા જુદ પિતા વતી.'

ગુલામ-સાદર આંધિનિયો, એકાએક માય બની ગયો હોય એમ
કાનનું હતું, કાશુ મરનાર ફિરંગી સાથે એને કેવે વતી બોળખાનુ

★ આ વાર્તામાં વારકો-ડા-માગાનું આલેખન શરૂ
આંદોલનિક છે. કયા યે જેમ ચડવાનો પ્રયત્ન નથી
એકે એકો એ વિષે વધુ બલુવા માનવા હોય તેમને
મવ અફમકુમાર મેચેવની અમલી ફિતિ 'ફિરંગી-
પણિક' વાંચી જડે.
આ વાર્તામાં ફિરંગી અબ્ડ તેમા મૂળ અંગમાં
(From ફિરંગી-મુકરમની કોઈ પણ ભતિ, યે
રીને) વચરતો છે. અત્યારની કોઈ ખાસ ભતિ પર
અંગાં કાશુ નથી. કહેવાની જરૂર નથી કે જે સમાવની
આ વાત છે તે મગરે, આદરઆદર જે ભતિને ફિરંગી
કહેવાય છે એની કોઈ ભતિ અતિવચમાં જ નહોતી.
—મૂળ લેખ

લેખક : શ્રી શરદિન્દુ અંબોપાધ્યાય
અનુવાદક : રમણિક મેઘાણી

કેવાનું મહાનું નથી, જજી એની પ્રતી, પુત્રી કે જુદ પિતા કોઈ
અત્યારે હયાત નથી વધુ તપામ કરતાં માલુસ પેટ છે જે ગુલામ-સાદર
આજ પંચર વર્ષથી વિધુર છે. એની પત્ની એક મુત પુત્રીને જન્મ
આપી મુત્ય પામી હતી. ત્યાર બાદ એલે ફરી લગ્ન કર્યાં નહોતાં.

ચોડીસ વખાસમા બાદર આનું છે કે મરનાર માલુસ મેવાથી
લાંબરતમા જ આઈ આવેકો એક થોડુંકીક ફિરંગી હતો અને ઘંધામે
ચોડા વિવસ પહેલાં જ કસાઈના આવી એક સામાન્ય દેઈલગાં
રહેતો હતો. એનું નામ મેંસિયલ દેઈલમ હતું.

ગુલામ-સાદર અત્યારે માલુસ આપામાં છે. દેઈલમનું રાજ તપામ
માટે અંતરિપરમાં મેંકલગામા આનું છે.

આ બનાવ અર્થાં બની એની બહુ નજકમાં જ માઈ થર હતું.
આરોષી ગુલામ-સાદર સાથે મારે મોડાની બાળખાનુ પણ હતી અને
એથી જ આ બનાવથી હું આકર્ષાયો હતો. ઉપરાંત, બીજ એક વાને
મારામાં કુટલ જન્મ્યું હતું અને તે વારકો-ડા-માગાનું નામ.
નાનપણથી જ હું દલિલામના બકા હતો, મંધી ત્યારે એકાએક
કસાઈખાનાના હયામાંડમાં આ દિલ્દોગ વિવચાન નામ સાંબળ્યું
ત્યારે હું મોંઘીઓનો. મારે મન ઉત્તેજિત થઈ નયું. 'વારકો-ડા-માગા'
એ નામ સામાન્ય જનતામાં બહુ પ્રચલિત નથી. એક અજણ મુગજ-
માન કસાઈને મોટે એ નામ આપી વિચિત્રાં કે અચારાસું બેઠા કોઈક
મુસ 'તેગાસા-સની' ગયે મારે મન બરાઈ થયું. કેનું અહુબત રમંચ
આ બચેકર હયામાંડ માલુસ છપાયું હતો? કોણુ હતો આ મેંસિયલ
દેઈલમ-જેને હયામા ગુલામસાદરે વાંચે-ડા-માગા હતીને સંધોધ્યો?

એ અમે તેમ હો. મારે કુટલ એટલું વધી મુત્ય હતું કે જે ફિરંગ
આ મુકદ્દમા કોંસાનરની કેટલાં નીકળવાના હતાં તે ફિરંગીનું તલ
પહેલાં ચહેડો આકાલતમાં ગયો. દેઈલમ ત્યારે આનવા નહોતો; પર
આરોષીને હાબર કરવામાં આવ્યો હતો. એની ચારે બાજુ પોલીસ
મુસપુસ ફરી રહી હતી. આરોષીના હાથે હાગકી હતી. એક મર
કવર એ મેં 'મામ'ને બેઠો હતો. બિતાવેત જ એ મને બોળખી અંબ.
ને હાથ જાપ્યા કરી એણે મને સત્તામ કરી. મામવચનાં લક્ષ્ય જસ કે
ન રેખામાં, તદન સાવસાર માલુસ જેવો એ કેખાતો હતો. મેં
મેં પર બપ છે આનુરતાનું કેંદ જ નિશાન નહોતું. એનાર કોઈ મેં
ન મરે કે આ જ માલુસે જે દિવસ પહેલાં મરબની નિર્ધવાપૂર્વક મેં
માલુસનું ખૂન કર્યું હતો.

કોરનર આવ્યા. અહાલતનું કામ શરૂ થયું. સૌ પહેલાં ડૉક્ટરે જીભાની આપત્તા દબાવી કે 'મૂત્રદેહ કપર છરીના બધા મળાને સત્તાવન થા જોવામાં આવ્યા છે. એ સત્તાવનમાંથી કંઈયે થા મૃત્યુનું કારણ નથી. તે કહેવું મુશ્કેલ છે, કારણ બધા જ થા સમાન બચેકર હતા.'

ડૉક્ટરની જીભાની પરી થતાં ત્યાં જ ગૃહસ્થ નામના એક દિંદી ખિસ્તીને સાક્ષી તરીકે બોલાવવામાં આવ્યા. બીજા સવાત્રનવાળ પછી સાક્ષીએ બહુબલુએ કે 'હેલાં દસ વરસથી ગુલામકાદરને ત્યાંથી જ માંસ ખરીદું છું; પરંતુ કદી તે મેં એને જવા પામ્યું નહોતું કરતો જોયા નથી. કેવલાએ એ ખૂબ ચાંતે ને શિશુ માણસ છે.'

પ્રશ્ન—ત્યારે જો ગરનાર કપર આકરમણ કરતો હતો ત્યારે એ કેવાભાવિક રિશતિમાં નહોતો-શું? તમને શું કાચે છે?

જવાબ—ગરનાર દુધનમાં નહોતો પ્રવેશ્યો ત્યાં સુધી એ નહીં કેવાભાવિક રિશતિમાં હતો. અમારી સાથે સદાજ બાંહે વાનવીત કરતો હતો. પણ દિંદીબને મેળવેલા એ પાગલ બની ગયો હતો.

પ્રશ્ન—તમને શું કાચે છે, આરોપી ગરનારને પહેલેથી જાણ પડતો હતો?

જવાબ—હા, પણ એનું અર્થ નામ ન બોલાતાં એ 'વારકા-દા-મામા' ના સંગીધનથી જ એને સંગીધનમાં હતો.'

પ્રશ્ન—દિંદીબ કાચક થઈને કંઈ બોલ્યો હતો?

જવાબ—ના.

પ્રશ્ન—આરોપી દારૂ પીતો હતો થા ખીતે કશું નહોતું કરતો હતો?

જવાબ—જો કશકેય એને દારૂ પીતો કે એવો કશું નહોતું કરતો કે નહોતું કરીને ગળ બનતો જોયા નથી.

પ્રશ્ન—આરોપીના લક્ષણ કપરથી શું તમને કાચવું હતું કે કશું નેકો બદલો કાળવા એ દિંદીબનું ખૂન કરે છે?

જવાબ—હા, એના બોલવા કપરથી તમા મેં વરના બોલો 'પરથી મને થયું હતું કે દિંદીબએ આપકા એની સ્ત્રી, પુત્રી નથા કાકા પિતા થર કંઈ અત્યાચાર કર્યા હોવા જોઈએ.

આ પછી બીજા પક્ષ કેટલાક સાક્ષીઓની કમબત આપી જ જીભાની પછી પોલીસના રેપ્યુટી કમિશનર જીભાની આપત્તા લેવા થયા. ઝાંઝાણે કહ્યું કે યોવાથી ખબર મળ્યા છે કે દિંદીબ ત્યાંની કે ક સાધારણ વેપારી છે. એ બંને દિંદીબ પોલીસી છે ને કમરે કમબત બેળાણી સ વર્ષનો છે. આ પહેલાં કદી એ જાણ બદાર ગયા નથી. છવામાં આ પહેલી જ વાર કલકત્તામાં પણ મુક્યો છે. આરોપી વિષે રેપ્યુટી કમિશનરે કહ્યું કે આરોપીને આત્મીય કેવળ ની-પુત્ર કંટુણ કંઈ નથી. વધુ તપાસમાં બહુવા ગમે છે કે હેલાં ત્રીસ વર્ષમાં એણે કદી એ કલકત્તા બદાર પણ મુક્યો નથી એનું વધુ કમબત કુટાવકીસ વર્ણવે છે. એટલે દિંદીબને આ આપકા ક્યારેય તે મગચો કોય એ સંભવિત પણ કામનું નથી.

અત્યાર સુધી ચૂપ રહેલા આરોપી હવે બોલ્યા: 'દા-મામાને મેં ધન્યવાદ જોયા છે.'

પળવારમાં અહાલતને એ જોરકા એકદમ નીચ થઈ ગયા. કોરનરે રેપ્યુટી કમિશનરને ગોળ રહેવાનો સંકેત કરી આરોપીને પછડ્યું, 'તું દિંદીબને પહેલેથી જાણે છે?'

આરોપી—દિંદીબને એ કદી મેં જોયા નથી. વારકા-દા-મામાને હું આજે મળું છું. વારકા-દા-મામા મુઠ વેસે માટે ત્યાં માંસ ખરીદવા આવ્યો હતો.

આરોપી તરફ વેધક નજર કેડતાં કોરનરે પૂછ્યું, 'વાર, વારકા-

દા-મામાને આ પહેલાં તે ક્યાં જોયા હતા?'

આરોપી—મેં સૌ પહેલો એને જોયા હતા કલિકટ બંદર કપર, ને કહેલું જોયા હતા સમરની છાતી કપર, આટલું બોલી આરોપી બોલ્યો અંદાજ ગયા. જોયું તે એની આંખો અને ચહેરા લાલચાળ બની ગયાં હતાં. એના મોંમાંથી વાત બદાર નીકળતી નહોતી. એ એકવાર ફેંધાએલા સાથે 'થા ખુદા' બોલ્યા, ને એ હાથે મેં કાંઈ બેસી ગયા. બીજું કંઈ જ એ ન બોલ્યો.

ત્યાર બાદ મોઝ સમય સુધી વિચાર કર્યા બાદ કોરનરે અભિપ્રાય બધા કર્યો કે સહિક પાગલપણને વધ થઈ ગુલામ-કાદરે દિંદીબનું ખૂન કર્યું છે.

હું જ્યારે કોઈમાંથી બદાર નીકળી રહતા કપર આવીને બેસી રહ્યાં ત્યારે મારે માથું ધમધમી બેઠું હતું. 'કલિકટ, -સમરની છાતી કપર?' આરોપી આ બધું શું બોલી ગયા? બીજા પક્ષ કેટલીક વાત, કાણ બંને કેવીએ અર્થ નામ આ મુઠ, અબજ કમલ ગુલામ-કાદરના હેવામાં કુપાકને પછી હશે? કારણ તે પાગલપણનો દેખાવ તો નહોતો જ કરતો એ નહીં હતું. એની કોઈપણ વાત કે કિંયા પાગલ બની નહોતી. છતાં એકાદ બે અસંબદ વાતો દ્વારા બહુશબ્દ પડ્યાનો એક છેડો બતા કાઢ્યો હતો એ કેવી એક અદ્ભુત રહસ્યમાનો સંકેત હતો!

એ પછી ગુલામકાદર પર શું મું બીની તે વિસ્તારથી વધુવવાની જરૂર કામતી નથી. અદાલત આપીન થઈ મુકદમે હાઈકોર્ટમાં ગયા. હાઈકોર્ટના ન્યાયાધીશ બહાદુરે ગુલામકાદરને એક મહિનો એક ખાસ ટાંકરને ત્યાં નજરકેદ રાખવાનો કુદમ આપ્યો. એક મહિના પછી ટાંકરને સિપોઈ આવ્યો: 'ગુલામકાદર એકદમ કેવળ માનવી જેવો પૂરેપૂરો કેવળ માનવી છે. માંડપણનું રત્નમાત્ર નિશાન એનામાં નથી.' ત્યાર બાદ ફરીથી એનો ન્યાય તોળાયો. ગુલામકાદરે એના વજાની સલાહને સાકા બતાવ્યા બહુલી દીધું કે 'એ ખૂન કર્યું છે, અને એ માટે મને જ માત્ર દિવસીરી કે દુનખ નથી. મેં હાથ પામ્યું ફરી ક્યારેય એ અને મળે તો આ જ રીતે મું તેવું ખૂન કરું-ફરીયા.'

ને હાઈકોર્ટે નિર્ણય થઈ એને કોંસીની સજા આપવી પડી.

હું આખર સુધી અહાલતમાં હાલત રહ્યો હતો. ગુલામકાદરના જીવન-નાશક પર ઇન્સાફનો આ આખરી પડદો પડ્યા, ને હું એક કોરો નિશાસ મૂકી બદાર નીકળ્યા. ફેંસલામાં એને મુક્ત મજશે એવું મેં માન્યું જ નહોતું છતાં મેં એને ગળવા કુદાથી વિના કારણે મારે મને ખૂન જ ખાણ થઈ ગયું. હાલતને બેધ બેધ, વારંવાર આ સંસય બેધવા લાગ્યો કે આ ન્યાયમાં સાચા ન્યાય નથી થયો, ક્યાંક બધું એક બધું જરૂરી સાબિતી બાકી રહી જતી હતી,

હું આ બધું વિચારતો હતો, ત્યાં પોલીસો આરોપીને લઈ બદાર નીકળ્યા. મેં ગુલામકાદર તરફ જોયું કે તુરત એણે ઈશારો કરી મને પાસે બોલાવ્યો. હું એની પાસે ગયો, ને એ મળું ખંખરી બોલ્યા: 'ખાણુ, તમે મારા મુકદમાંમાં કાંઈથી આખર સુધી હાલત રહ્યા છો એ મેં જોયું છે. હવે હું તો મોટી સફરે બેસી જવાનો. પણ મારી કેવળની એક આરજ છે. જેકામાં એકવાર મને મળવા આવવો. માટે કંઈક કહેવાનું છે.'

'નહીં જાવીશ.' મેં જવાબ આપ્યો.

ને હાથકડીએ બંધાએલા એ હાથ કાઢ્યા કરી મને સલામ કરી એ કેલની હાળી બસમાં મોકલ્યો અને બસ લેપડી ગય.

એ પછી કદી રીતે એને મળવા માટે રત્ન મેળવતો હું એને જીવ-માં જીવ્યો એ વાત અર્ધી જરૂરી નથી. ફેંસ, કલિયાના કવાર જેવા

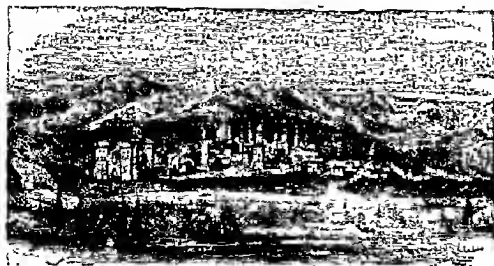
હત્તક યુનેવારની વચ્ચે બેઠાં થોડાં દિવસ અચાંચ બેઠો
ને વાત મને હકેલી તેનો અનુવાદ નહીં આપી હઈ છું.

સુલાકાકારને માર્યાત કતી:

‘બાલુજી, મારી આ વાત તમે ખરી માનો. આ બેઠી, પરંતુ હું
માનવ નથી એટલું તો તમે સ્વીકારો નહીં એમ હું માની હઈ છું.
અને હું તો મારી આ વાત મારે મારે પણ એક માર્ગ દર્શાવતી
છે. પુસ્તકો મેં વાંચ્યાં નથી નિંદ્રાથી આખી ગાંસ વેચવામાં નથી
છે. બેઠીબેઠીને વાત કહેતાં મને અનુભવી નથી, ને એટલી મારી
તાકત પણ નથી. એટલે આજે જે કંઈ કહીશ એ મેં ને નિર્ણયન
લેજું છે ને અનુભવ છે એમાંથી નહીં. છતાં આ બધી વાત મારા
આ મુલાકાતકારના જીવનમાં નથી બની એ પણ નહીં છે હું અભ્ય
માલુસ તમને આ બધું કહી રીતે સમજાવું એની મને ખબર નથી, છતાં
એટલું કહી શકું કે આ વાત આજની નથી, મુશ્કેલી નથી છે.

હવે માંડીને વાત કહું. પંદર-સોળ વર્ષ પહેલાં મારી પત્ની
એક મુશ્કેલી ને અંગ આપતાં સુલાકાકારના જીવનમાં પાગી. પુત્રી પણ
જીવન પાગી. આ મારે, કેમ કરીને એ તો ખબર નથી; પણ ત્યારથી
જ મારા જીવનમાં એક માનવતા થઈ ગઈ કે કોઈ દુરમને મારી
પત્ની અને પુત્રીની નિઃકુરતાપૂર્વક કલ્યાણ કરી છે અને રોકાને બાંધે
કેાઈ અને બાંધે છેવાની વેર-વૃત્તિ મારા અંતરમાં બેઠી. જીવનમાં
સદૈવ યથા કરતું કે જે કહિયે એ અભ્યજી દુરમનનો એટલો યથ
તો એના સંસ્કારના કલેષકારી કરી એનો બદલો લઉં
જે થોડાંક દિવસ આમ વીત્યા બાદ હું સમગ્ર શક્તિ કે એ મારી
નિંદ્રા હતી. સત્ય ઉપર એનું જરા એટલું જે મેં હાથ નહોતું ને પછી
જે મેં મેં દિવસો જ્યાં જ્યાં તેમતેમ મારા રોક અને કોઈ
વિસમયમાં મારાં હતાં ફરી લખે તો નહીં કરી શકે. ને કદાચ
માનવ જીવન એમ જ સદૈવથી વધી પણ નવત, એ એક અશુભ પળે
પેલાં માલુસ મારી કુશળ ને આજે હોત તો.

સંભવ છે કે માલુસ પાણીમાં ડૂબતાં એના મત જીવનની
બધી જે થતા હાયાવિતનની જેમ એની આખાના ચોપરો ઉપર
જેલ શકે છે. આ માલુસને જેતા નહીં મને પણ એવી અચર્ય થઈ.
એક ન પળમાં હું બોલતી ગયા કે એ તો નહીં હવે પેલાં રાજસ
છે એજી મારી પત્ની, પુત્રી તથા જીવિતાને ધાતકા રીતે હવે
હવા. એ બધાં જે દરેક મારી નાશ સમગ્ર વિચવતું તરવરી બેઠાં.
હવે હવે થઈ રહેલા એ નહીં ઉપરથી મારાં જીવનમાં અસહાય થયે.



કોઈક બેઠનું છે. પાછળની આસપાસના સમયનું દર્શક

કુમાર - એક ૨૪૨-૪૩ મો (ફેબ્રુઆરી-માર્ચ ૧૯૪૪)

કોનો એ હાથાકાર મારે કને પડવા જાગ્યા. વારંવાર-માનવનું
કુર હાથ હું બધે ફરીથી જેતા હતા.

આપણી જરા સાહેબો ખૂનનું કારણ શોધતા હતા, પણ તમે
જ કોઈ કે આખી હાથતામાં મારે એમને કહેવું પણ શું? અને મેં
હવે હોત તો એને સમગ્ર પાણી કાઢી શકતું?

તમે કદાચ સમગ્ર શક્તિ, તમારા અદર પક્ષી અને આંખો
પરથી હું એટલું નહીં બધી શક્યા છું એની જ તમને આટલી ત-
લિફ્ટ આપી છે આનો ખાસ કંઈ જ અર્થ નથી તે હું બધું છું. છતાં
તમારી મારે હવે-હવે જરા હવેના બનશે આ સિવાય મારા બીજો
કંઈ જ રવાનું નથી.

આ મારા કસોટીજીવનનો દરિદ્રાસ આઈ નહીં જ પૂરો. કંઈ છું હવે
એની વાત કહું છું એનું નામ છે મિરજા દાકા જિન મુલામિદ્દી
હું જ એ મિરજા દાકા છું જે વાત હવેના બની જાશે. માનવને કે
આ કોઈ બીજાની જ વાત છે.

કેલિફોર્નિયા નામ તો તમે સાંભળ્યું જ હશે. એ મારવાર સિતાર
પરનું એક નાતું એનું પણ એનું કોઈકાણું, વલકલિસા જેનું કે
નમર છે. પ્રમાતના છઠ્ઠીદાર કુકાની પહેલી બાંગ એટલે કે મુખી
સંભળાય એટલી એની સીમા છે. નમરની પાછળ નાના નાના પવેતો,
કંકરિયાળાં સપાટ મેદાનો, અને એની પાછળ વાદળ સાથે વાતો
કરતો પશ્ચિમપાટ સપાટિ એ પ્રદેશને આખી કુનિયાથી બાંધે બુદો
પાડીને ઘેરી વળે છે. સામેના અદર સમુદ્ર સિવાય કશુંકરમાં
પ્રવેશવાના કે બંધો અદર નીકળવાનો બીજો કોઈ મારે નહીં.
આ સમુદ્રમાં એ અપભ્રિત બધા પારી બધાને કશુંક બેઠાં પ્રવેશતાં
ને ફરી સદ અટકી એ જ દરિયાઈ મારે અદર પડે જતાં. કશુંક
બધે સારી બધાં-વિષયસમયમાં બધા પારીમાં મુસાદરમાં હવે.

પાંડુવણી ચીનમાં, તાંબાવણી બેંગાળમાં, રત્નાવણી પારસિક
(ઇરાનમાં) અને કુણવણી મુર-સો કશુંકરના મારે ઉપર સમાન
હવે અને અંધે પર્વક પગ પગાડતા ચાલતા. મોઈ કોઈની કરતાં બોધા-
અધિક નહોતા. ચીનથી હાથ અને કશુંકર, અદરેકથી હાથીના
દાંત, મદાયાથી અંદાન, બેંગાળથી શીશુને મુલાકાતે દેશમાં, મદગાસને
બધા પ્રયત્ન; ચાપા અને મારગથી આપર, કશુંકર. મારે મેસરની કુલ-
બીજ, રશિયામાંથી અચુર, કપૂર, તમને લંકાથી ગણિ-મુલા આપતાં.
કશુંકરમાં આ બધી વસ્તુઓના અંગે જરા ખબર હતા. પશ્ચિમમાંથી
તુર્ક, દરાની, આરબ અને મુર સોદાગરો એમનું સુવર્ણ વધારી આ

બધી ચીજો બધાંજામાં ફરી, મોઈકર-
ની ઉપરોગમાં થઈ યુરેસિસ નદીના
મુખ તરફ જતા, તો મોઈકર સમુદ્ર-
ના ઉપર બાનમાં નાહલ નદી તરફ
જતા, અને ત્યાંથી અહીંની વસ્તુઓ
સમગ્ર પશ્ચિમ પ્રદેશમાં પહેંચી જતી
કશુંકરનો રાજા ‘સામરી’ બધા પારી
બધાંને પારોથી વેતો વસુવ લઈ રાજ-
નો ખર્ચે વહન કરતો રાજા-અધિપ સામે
સુવર્ણ ગણિ-મુલા અને બધી જોઈ-
રાજ્યમાં કયાંય કુળ દારિદ્ર્ય કે જ
શાંતિ અસંતોષ નહોતાં. રાષ્ટ્રી ૧૬
સુધી બધા નહીં મુખી હતા.

(એક પ્રાચીન ચિત્ર ઉપરથી)

મિરજા દાકા આ કશુંકરનો જ

એક આનંદાન વ્યાપારી છે. એની પાસે વેંચણીસ વ્યાપારી જલદાર છે, પાંચે નદી 'હેનદે'થી માંત્ર મિત્રાની તાલુકા નદીના મૂળ સુધી એની આબલ છે. અર્થે આ બધો જલદાર એના મુદર પેલે સદ્ બધાથી એક પછી એક હરિયાદ કરીને સરતાં, ત્યારે નીલા આનંદાનમાં પાંચે સુધાવડે 'કે' રાત્રીએ તેણે રાત્રી રજુ હોય એવું લાગ્યું.

મિત્રાના હાલે બંને મૂર છે. કંઈક સમયો મૂર દળથી બેઠાએ એના એક મેટા સુદેર પાલનના મહેલ છે. કુદ-સુદર મેટાએમાં એના જુદા પિતા હલ્દુયે દયાલ છે. પરંતુ મિત્રાના હાલે કંઈક સુદેર જ પોતાનું માલે વન માન્યું છે. બધા પરદેશી મેટાએમાં એક જ ફેર છે. મિત્રાના ધર્મે મુસલમાન હોવા છતાં એક પત્નીનીય છે. હમણાં માત્રીસ વર્ષની વય એને ત્યાં સર્વ પ્રથમ એક બાળક—એક પુત્રીના જન્મ થયા છે. પુત્રીના જન્મપર એને એક દલ્દર તોણા સુવર્ણનું દાન હતું છે. કપરોળ આકારિયા સુધી એને ધર કાલેવનું વાલોવરણ હતું હતું. આમ આખામાં એની વાલવાદ જા'ઈ છે.

હરિયાદમાં મિત્રાના હાલે એની સર્વજનપ્રિય અતિ સુખાનિત જ્ઞાતિ નગરમાં ખીંટકાર નથી રાજનીય, મરીલ-ખનિક બધાના એના હાલે દલ્દર ન સમાવતી નવે લુકો છે. જુદાં સાલ સામી એને પોતાના કોણે આજ મિત્રોમાંનો એક બંધ છે. ખીંટ લાલુ એના વ્યાપાર પણ દિવસો દિવસ થયેના જ બંધ છે. માનની કુનિયામાં એ હાલે મેલવીને સુખી થઈ ગયે છે જાણ જ તેની પાસે મેલવડ છે. કુનામાંની એક સાંઠ પશ્ચિમ દિશાને કાલ મુરંથી કરના ચૂંચે અત્ર પામે છે. એરેકે ફર રાધિ પહેંચી થયે છે તેરેકે ફર સુધી સમુદ્રનું પાણી કાલકાલ જળી પૂષવડે આટ રહ્યું છે. ફર દક્ષીણમાંનો સુપ્રેય વહેતો રિત્તખ પવન વાનો ધાર થયા છે. આકાશ કાલે વિચીત્ર દેવગ છે.

રિત્તખ આખાની મરખી પછી નગરમાં નર-મરીની સાંજને શીતેની સીતજ સમયે આરવાદના આત્મારે હરિયાદનાસ કપરે કલ્પવામાં છે. કાલ જાણ આજ સુધી ફેરફારે કોઈ સંપ્રદાય—મોટા મોટા વનુષેલ પહેરે વડે બેઠાએ છે. એના કપર જલદારને તાપરવા માટે હોતાના નાનાં મોટાં અનેક દલાં છે. બરતી વખતે હરિયાતું પાણી પાલનાં કાલેકા કપવા બાજ સુધી પહેંચી બંધ છે, અને કોટ જખતે બાની દેવીને વચ્ચે મૂકી ફર રાત્રીયે બંધ છે. આ પાટ જ નગરનું કામકાજનું મુખ્ય રહ્યું છે. બરીદ-વેચણ, કાલવણ, આનંદ-વિચારે બધું જ અહીં થાય છે; ને કોઈ બધો વખત ગાલુકોની કુદ અહીં બમેલી જરે છે.

તે વખતે કાલ કપર એક પણ નહું આવેલું જા જલદાર જલારે વ્યાપારી જલદાર નહોતું કામકાજ જતા દલાં દલાં નગરજનો વિવિધ વિવિધ વેસ પરિધાન કરી કોઈ સદ્ગુરૂળ, કોઈ પતિ-પત્ની જે જાણ, તો કોઈ એકાદિકેલા જ જાણ માલતા દલા. કોઈ મેટા આદે શીત ચાનું હતું ચંચળજલિ સિંચેનાં દેલતાં ફરતાં રમતા દલા; તો ફેરવાક વજી કાલ કપરથી ફરતા મારી હરિયામાં તરતા દલા.

એક થીનો બહુમર વિવિધ પ્રકારના અનેક એક જલવાતના દનો. જનતા આવાનવાર અલખાલ દલતી પટની દલી. બહુમરે દલે એક જલ વેચા સિદ્ધાલીને પકડી એના ધાન વડે નગર કરી રહ્યું. 'તમારા ગાયામાં રપક કોરીએ છે, રહે તો હમણાં જ કાઢી લખડું.' અને 'રોમે રમેલા રોસા તુરત જ આદેરમાં આવી નઈ જમ ચાલી લેશ્યા કે 'કાઢી જાતો! કાઢી જાતો!' પછી બહુમરે તાના એના એક કોપિયા રહે નવા ધાનમાંથી સોપારી સોપારી જેવા અલખ જલાર તપાસબંધ જલાર કાઢી જમીન પર દખેશ કર્યો.' પ્રીદ સિદ્ધાલી આશ્ચર્યકરિત થઈ આંખો ફાંટેને કે એક જલ રવા 'રોખાંનાં' દલે

વાલોવરણ મુક લીધું. કોલે નો પરિવાસ કરતાં વેસા સિદ્ધાલીને હતું પણ ખરે કે 'રોક, તમારે માથું આટલું બધું સખત દલો એની તો મને ખબર જ નહોતી.'

ધીરે ધીરે સુધાવડે થયો. સમુદ્રના થીરે સીસાનો રૂંચ પકડ્યો. દિગંતદેખામાં તે રમણે સુર્ય અત્ર પાળ્યા દનો તેમં કેન્દ્ર કરીને સંધ્યાની કાલ ધવા ધીરેથી સંકુચિત બનતી ગઈ.

એ જ સમયે, ફર-આંધ, સમરની ઠારી કપર, જે કાલ-કાયાની સામે વજી કાલ ધવા દેખાઈ સીધે રહેયું તો વજી જલદાર બેરનાં પાણીમાં પ્રવેશી રવાં દલાં.

અને ત્યારે જે જલદાર રવાંથી આવે છે, કાનાં છે વર્ષેની થયાં કાલ કપરના કોણમાં આવવા લાગી. કાલે હતું કે જે જલદાર જલવાનના તપરવા લાયક છે, તો કોલેએ હતું કે ખીન વરેલાં જાણ્યું છે. પણ અંધારે વખત દોવાયો જે જલદાર કાનાં દલાં એ નહોતો કરી શક્યું.

મિત્રાના હાલે ને સમયે કાલ કપર દલો. કે પછીવાર સુધી એકી રહે વેસાં વજી જલદાર તરફ એક દલા ધીરેથી એના જલેકા પર ફેરવનાં ચિહ્ને દેખા દલા કાનાં એ તુરત કાલે કોણે, 'પોટ્ટીક જલદાર' પણ દિવસો આવા રહે રહે.

ત્યાર બાર, આકાશમાંથી દિવસને પ્રકાશ ફર થવાની સાથે-સાથ, બાંબલાં તુરતાં ને છત્તું જનેલા જે વજી નાનાં જલદાર કલિ-રવા જ રવા આવી નામંદા.

ખીન દિવસે સમયે સુધાવડે થતાં વેત મિત્રાના હાલે બંદર પર આવી કંધા. એણે રહેય નો થોડાક પરદેશીએને થીરને એક મેટાં રાણે ત્યાં રહ્યું છે. કિંમતીઓ અત્રની બાપામાં કંઈક નેકે છે પણ રોજ એ સગવડે નથી, ને તેથી તેના જવાબમાં દેશી બાપામાં સામા પ્રથ ફેર છે. મિત્રાના હાલેને આવેનો જોઈ રોગાએ તેને માર્યું કરી આપ્યો ને મિત્રાના પરદેશીઓની સામે જાનીને કંજા.

આનંદગાથી એક જલે હતું. 'અહીં પોટ્ટીક કાલા જલનું દોલ બંધું રોજ નથી જુ' અગાઉ નમેદારિને મળ્યું છે, એ માટે અંધે કુલપિયાની દલાશમાં બીએ.'

મિત્રાના હાલે રહેય કે આ મેટાનાર દનો એક વાણે, કંધા ને કાલવેદી પુકપ તલ સુવર્ન જેના વજી, કાંધા જેનેરી વાવ અને શીજીં અણિયામાં કાઢી-મજ વાણે મો. કાઢીરતા કપરના ખાજમાં અતિ મૂલ્યવાન મખમલનું જલવાની અંતરણું હતું, કાઢીથી થોડા સુધી મખમલનો જ લંબિયા ધાતો ને કાલુકીથી નીકળે બાજ વાગતાના આવરણે રંધેચેલા દનો. કાલે રોપી કપર આડે બોલેલું એક પીંડું હતું. એની સાથે ખીન પાંચ-છ જલુ દલા તે પત્ર કલખ જ એના જેવા જ વેસવારી દલા. સીના કાલેલેલમાં તલવાર જલવી દલી.

મિત્રાના હાલે જે મુખ્ય જાણતા પુકપને થયેથી ગાલા સુધી નિદાનું ચંબીર કાલે હતું, 'હું પોટ્ટીક સમજ થઈયું.'

આનંદગાથી વાર સુધી એકીરો મિત્રાના હાલે તરફ એક દનો. એણે મોં કાલયું પત્રી મુકે. એ કાલેથી રોજેના, 'તમે મૂર લખોના.'

આ વજી સમયમાં જે સુધી રજુ થુકા કુખાએલી દલી, તેણે મિત્રાના હાલેને વેંચ્યા. એણે પણ પાળમાંને નિરરરર છુપાયા જેના સાકે હતું. 'હા, હું મૂર છું. ને તમે પોટ્ટીક—જનમાંથી લાગે છે. હું એકે તમને એકખતો નથી, કાનાં કિંમતીઓ પ્રત્યે મને સુધાવ નથી.'

દલે એક જીતે કિંમતી-પોટ્ટીક આત્રવ આગ્યો. એ હમરે વાતો રેખાતો દનો. કલ્પકાવર્ણ એ કોણે, 'મૂર કલ્પકાવર્ણ સાથે અમે કરી સુધાવ રાખ્યા નથી. મોંનું કંઈકેન કર્યું જે જ અમારો ધર્મ છે.' પકકાશમાં તો મિત્રાના હાલેની કપરેથી કરી જલદાર આવી, ને



પારકો-દા-ગાથા

રવભાવ છે. આ રાજ્યમાં સ્થિતિ કે દેવ નથી. દિન-રૂ. ખોટા, મુગલમાન. વિષ્ણુ તરફે એ વિના વેરવેર શાન્તિપૂર્વક વ્યાપારકાંડાગ કરે છે. માથું ઓઢી કે શા કહેશે તમે અહીં દિનદમાં પ્રવેશ્યા છો ?

કિરેશીના મોં પરથી લોહી ઊઠી ગયું. એને ચહેરા માંથી પાણી જેવો થઈ ગયો. માવ જેની આંખો સજ્જતા અંધારાની ભંડા નિષ્કળ કોષ અને દેવ બંધેરે કરવા દાખી. પણ ખીલ જ પડે પાનાને કાપમાં કદ અગામાં સુવાળું ફોરતે સ્વચ્છતાને એ બોલ્યા. 'દેશના આ પવિત્ર દેસને સ્વર્ગમાં સ્થાય બોલું છું કે સોની સાથે મદ્દલ વ શાખી વ્યાપાર કરવા સિવાય અહીં આવવામાં અગાધી બીજો કંઈ જ નથી.'

પણવાર માટે કંઈ પણ બોલ્યા વિના એના મોં તરફ જોઈ રહ્યા બાદ મિત્રના કાંઠે બોલ્યા, 'તમારી વાતને બરી માનું છું. આદિ, આમરીને રાજમદેલે તમને કદ નહોતું.'

તે પરદેશીઆ મિત્રના કાંઠાં અનુસરણ કરતા રાજમદેલે તરફે ચાલ્યા. પેટાં નિશાન સરીર પાટના પાછાં પર મુલવતું પાટું રહ્યું.

રાજમદેલમાં દાનર થઈ સામરીની સન્મુખ પૂરવણી પછી એના નજીબાને વૃષ્ટી પોટુંનીય વ્યાપારીઆને અચળી બોલ્યા, 'મદારાન. શાકે નામ વારકો-દા-ગાથા. હું પોટુંનજનો રાજમદેલ છું. આપની પાને કલિકટમાં વ્યાપાર કરવાની અનુમતિ માગવા આવ્યા છું.' આપણું કહી એણે પોટુંનજ રાજ તરફથી મોકલવામાં આવેલ એક રાજ સામરી સાથે રબ્દ રચાતો રોકેલ પોતાના સાથીઓને લઈ.

ના અને આખો સમગ્રી લોકી. પણ ખીલ જ પડે પેટો મુખ્ય વ્યક્તિ અથ ઊભો કરી એને શાન્ત પાટમાં અને તક અવાજ એ બોલ્યા; 'દારાશ, ગાસા આ કલાવધિયા સુવાન આપીને મદદ કરે. તમે રૂ છે અને અમે પોટુંનજ છીએ તે અરૂ. પણ અહીં ના પડે બપોર પારી છીએ, આંધિયા નથી. બીજે બહે તમે તેમ ગઈ, પણ અહીં પારી સાથે અમારે કદ જ તકાર નથી. કલકટું, તમારો સદ્બાવ 'જ' અમે કુતાર્ય થઈ રાખી છું.'

તે પછી પોતાના સાથી તરફે ફરીને એ બોલ્યા, 'પેટો, ફરી ફરી 'ય' ! આવા રાજો તારા મોંમાંથી નીકળશે તો સ્વચ્છતા નાખી તારા કલકટાની કમ્બોર કરી ચિતારી કરાને ખવડાવી દઈશ.'

અચળી પેટોનું મોં પીછું પડી ગયું, છતાં જ સ્વચ્છતાં મુળમાં વિદો-દાતાક રવેર એ બોલ્યા, 'સાથી વાત કરેતાં હું રડતો નથી. મર અગાધે માટે મુખ્યવાન છે, ને તમે પોતે પણ બરને.....'

આપી આગળ એ કદ પણ એણે એ પહેલાં જ પડેલી વ્યક્તિ એ એનું મોં દાખી દીધું. પ્રથમ વ્યક્તિની વજનમૂર્તિમાં થોડીવાર સુધી નીરવપણે એની આસનથી દલાએલી રહ્યા પછી તેણે એને મુઠો રીધા કે પેટો બેબાન બની ધરતી પર ઢળી પડ્યા. એના તરફે જુદું દયાન ન આપતાં અચળીએ મિત્રના કાંઠે તરફે ફરી જરા દસડીને લુહુ, 'મિત્રાપાત્રીને દંડ અપરે એ ધર્મોની દર્શન છે. દરે જરા મહેરબાની ફરી મારી સાથે નબોરિને ત્યાં આપી અગાધે નિવેદન એકમને સગળવી આપશે તો તમારા સદાને આબારી મરીશ.' આપણું કહી માથેથી ટાપી લોટારી જમીન સુધી નીચે લાગી જેણે પ્રણામ લઈ. પ્રેક્ષક એકા પોટુંનજ આપા સગળતા નહોતા, તેઓ અવાક થઈ આ ન સગળતું નાટક જોઈ રહ્યા.

આમંતુલના મોકા રાજોથી મિત્રના કાંઠે બોળવાયા નહિ, એ અમદ બનીને જોયા રહ્યા. થોડા વાર પછી ધીરેધીરે એ બોલ્યા, 'કિરેશી ! તમે બહુ પતે લોકો છો. તમારીના રાજ્યમાં શા માટે આવ્યા છો, શાસ્ત્રે કહે ?'

'વ્યાપાર અર્થે.'

'કિરેશી, હું તમને બોળું છું. કલિકટમાં કસ એ તમારો ધંધો છે, શ્રોત તમારો ધર્મ છે અને બીજાનું સાકંજો ન શાસ્ત્રે એ તમારો

મોટે બંને પ્રમે તે કહ્યું હોય, પણ મિત્રના કાંઠાના મનમાંથી શંકા અને અર્થધાસ દૂર નહોતાં થયાં. કિરેશીએ એ પહેલેથી જ બોળ્યોના દત્તો. એકેએક મર બચ્ચાકિરેશીએ બોળ્યો છે મારે વતવતા અનેક સમયેથી. દારા આ મિત્રાન તેઓ પાસેના દુભા. તેઓ બધાના કે કિરેશીઆ અતિશય લગીલાવણ્ય ને કામચિપાસુ હોય છે. એ લોકોની જનમોહામ કળકટ ને દારાને અનાજ મહેર માટે તેઓને રામરીકે અને માનસિક કોર પરિશ્રમ કરી છવન છવનું પેટ છે એ ખરું, અને એથી જ તેઓ વધુ પડતા મતિક મુસલમાને તરફ અત્યંત ધર્મપાને તુળ છે. બીજાની કલતિ એ લોકોની આંખમાં મળતી ને બોલ્યા છે. કયાંએ એક વાર ધન-રતને એથેથેના પતો લાગ્યા કે તુરત આ લોકોની લાલસા અને બળ કે રડી પ્રભળ ને અપચાં બની જો છે કે કદાં પણ રીને ત્યાં પ્રવેશ મેળવી, કે ક વાર સારીરીતે પોતાના પત નજાવીને, પછી મુલ-મિત્રના નજારે બેઠે સમયા વિના સોની કપર તેઓ પોતાનું કાલત ન હુબળ ને અર્ધસર નજાવવામાં અને મુદ્દા કરવામાં કંઈ બાધી તથી રાખતા. એ લોકો મજબતા કલિયાબોર અને મુલમિપુણ હોય છે. કે તું કદાં પણ માર નથી ને તેઓ પોતાના રત્યે મટે ન કરી રાહે. અને જલિતે રત્યે પધારવા તેઓ પ્રાણ સુધી દેતાં રત્યાને પ્રકલિષ્ટી દીધાસતવરેમાં આજ સુધી કદાં નહોતું આવ્યું. વારકો-દા-ગાથાએ એ મારે મુરો પિયનો માટે ખુલ્લો કરી એકે માંડી નવી સંબાવના અને સાથે જ એકે મોટી હુઆવના પણ જોતો કરી દત્તી. એકે અપરે એની હેલ બારાબર જની સદાતો ન હોતો, છતાં કલત અને કદુમાથી પેટનું ગળું દાખી જેણે એ એક રફરમગય વાત દાખી દીધી હતી તે સગળતાં મિત્રાને વાર ન લાગી શંકા ને સંશયના મેથે નું મન ધેરાએલું હતું.

પોટુંનજીએ કલિકટમાં રહેવા લાગ્યા. કિરેશી કિરેશ નવીનથી વરતુલમાં એગળાં જલક બરાવા લાગ્યાં. સાવ પૂળ નેની વરતુલ પણ તેઓ ગરવાર અણ બાવ આપી બરીદવા લાગ્યા. અનુસમણ વ્યાપારીઓ આથી બંધે અમે તેરવા હરબાય, પણ મિત્રના કાંઠે જે લીરેકલ અનુભવી એપીઆના મનમાં એટલી જ મહેલવવા માંડ્યાં (અનુસંધાન અગળ્ય માન ૧૫મો)

કચ્છનાં કીર્તિમંદિરો

શેષક
શ્રી રામસિદ્ધ શર્મા

૪-અંબાર

જે શરતુરી (જિસગ-તોરવ)ની અહલુત

ક્યા તો લોકપ્રિય છે. શાક્ર મુપ્રદાયમાં એ યજ્ઞતાનું મહાદાન્ય અનેકું છે. અત્તી બાવા નન્ન-લેકની નમ્યાતનો નમ્યાન્મ્યાં મહિમા છે ત્યાંથી. તેના પુનિત પ્રકાશમાં. હરવાના બાવને દહાતી નાખતું જેસર-તુરીનું અનુરગાન બાજત અવરધ ગયાવાનું. એભવ્ય ક્ષામાં અંબાર મહત્વનું કેન્દ્ર બની રહે છે અને અંબારમાં જોખમું સમાધિ લીધી હોવાથી જેસર-તોરી અંબારને નીરંધ્રામ-ની મહેના આપે છે.

પણ આ મહનાનો ખંડો મહેકે તો અજેપાળ છે. 'અંબાર ગામ ને અજપાળ ધબ્બી' એ કહેતી અંબારીઆઓમાં આજે પણ એટલી જ પ્રચલિત છે. અંબારના મેંદરાપાક એ અજેપાળની વાતથી પરિચિત થઈ જેસરતુરીની ક્યા લગ્નિએ અંન પછી, શિશિ અને કચ્છ સંબંધનક રાજસાચુમાં એક મહત્વના સંકેતકા તરીકે અંબારે જે બાર બજાઓ છે તેના વીર નાયક કેપ્તન રોમ્સ મેક-મરોનાં ઇત્તસાદમોથી પરિચિત થઈએ, એટલે અંબારની જે આખી જે કીર્તિયાનોના કબ્બ જેવો કિસિલાબંધ ઇનિદાસ તેમણેપી રોસક રહે છે એ ગેંકરોની બંધવામાં અહુ મહિના સુધી રહેતાં મેકમરોનાં બતની તેમ મેં કેટલી જે બિ-દામગ્ની વાતો સાંભળે છે, પણ અને તેનું રૂપખું જે પરી નથી આવ્યું. કેવલે કંતબંધિય મેંકરોનાં તે કાઠનું પણ મેંકરપાપ બની રહે એટી જેની

અંબારમાં અં-બાજના મંદિર-ના પ્રવેશદાર કપરનું મિષ્ટ, જેમાં શિવરવ-રૂપનાં પ્રવન તથા નિવન વિ-શિષ્ટકોષ કુશળ-તાથી કાપેલાં છે. (રૂચ સમઘિહ)

ઇત્તવ્રગમરથી એ નિગિને હું વારકે થયા. આરહું છતાં જે આપણે જ રથને રહેલા દોહએ ત્યાંનું જે મમત્ત વાજે તેનું કંઈ નહિ કાવનાં હવ્યુ જે હું અંબારમાં રહું મું એટી વિશેષ એનું મહત્ત મારી નહરે માટે ગાનકસનું નથી. બતકાજેનો બન્ધ વાથે તેની વર્તમાન પરિ-સ્થિતિ જેવો જ પ્રતિકાર કરાવે છે.

૧. ગ્રાહ્ય પરિચિતિએ મયવાઈ બેચેલા અચરોયા અને હોઃઇત્તવનો અભ્યાસ કરીને મેજની રાધાની માહિતી કપરોત અંબારના પુરાતત્ત્વને ક્ષતતા ઈતિહાસિ આધારો આટલા છે: Bomb. Gov. Sel. CL II; Sel. from Rec. Bomb. Govt. XV; Burge: Arch. Sur. Rep. 1874-75; Bomb. Gaz. (Kutch, Pal & Mahi); Col. Barton's Tour in Cutch; Chesson & Woodhall's Miscellany II (1871); Hamilton's Des. of Hindustan I; Frans. Bomb. Lit. Soc. II; Trans. Bomb. Geogr. Soc. I; Wyne Mem. Geol. Surv. of India Vol. IX, P. I; આ. દે. હવેના કચ્છનો ઇનિદાસ; દ. પ્રા. અજરની કચ્છની બંધાજ; રોડ સારવમાન; દુધીરાસીરો.

કચ્છના વચ્ચેના ખામમાં જે ટ્રેપ (વાવારસથી બનેલો) પ્રદેશ પ્રવેશે છે તેના પૂર્વે છેડે અંબાર આવેલું છે. એટલે મહેકે ટ્રેપની ખાણમાં મળતા બધા કામો-મીટું પાણી, કૃતુપ જમીન, મનોહર મુદિયોદયે વર્ગેડેનો કપરોગા, બુદ્ધિવાન અને પડોમાં અહલુતજીવનાં અંબાર કરી શકે છે. વળી દરિયાકિનારાથી પશુ એ બહુ દુર ન ગયાય. એટલે તુલુ, ખારી રોદક અને કંટકાનાં બંદેરાના સામાન્ય મન્યવર્તી મમક તરીકે અંબાર વાજકના વેપારીનું મુખ્ય કેન્દ્ર બની રહે છે.

કચ્છ પંચકગા જેમની નામના વાસી રહી છે એ અજપાળ અંબારની આ પરિધિકિતાના આજ પોરક હતા. અજમેર પર હરદો કરવા માટે ખસીકનું લોકક તરી ગામે કચ્છના બંદેરથી કિતવવાનું છે એ સંદેશ ફાન કાસ અજપાળને મળ્યા. દરિયાકિનારે જ તેનો કામનો કરવા તેઓ આ રમણે આવી લાગ્યા અને પછી નિર્મય રથાન તરીકે અહીં જ સેન્નસામોનો સદ વડાજ નાખી દરિયાની યોધી કરવા રહ્યા. અહીં જેઓ જેની જમાતની તેમને સારી મહદ મળી, અને ઉવડે અજપાળ પોને પશુ જેની થયા. તથ કરી નંદીચર બચવાન સંકરની તેમણે આરાધના કરી. પ્રથાબળે અજપાળ પોતે મુંન તરીકે પણ પૂજવા લાગ્યા. અહીં થવેના માથેના વોર મંચામમાં એ વિ. સં. ઉસા (ઈ.સ. ૧૮૦૦)માં કામ આવ્યા, અને યાવની ધર્મોના પ્રચર અટકાવવા માટે વીર સચુને વેરવા અજપાળ પોર તરીકે પૂજા મનાયા.

અજપાળ પાસી સાખાના મોદાપુ હતા. પુષ્કરતીર્થ એ જેમની જન્મભૂમિ. નાનપણમાં જોખમું અજ (બકરી) પાળેલાં તેથી અજ-પાળ તરીકે જોખાયા તેઓ રોમ એક કંન્યાસીને બચ્ચનું કંધ પાતા. આથી કંન્યાસીએ પ્રસન્ન થઈ મેળોને વર આપ્યો જેથી તેના અગીચર બન્યા. બાહુબળથી નેમણે જે રાજ્ય રથાપન કર્યું તેના રજાણે જોખણે સુપ્રચિરિ પદ એક કુર્ગબંધાવવા માંડ્યાં, પણ તેમાં સંકળતા નહિ મળતાં બકચિત્ત હોડી એ જ પર્વતની પરિચરમાં ખીછ તરફ ગમ વચ્ચાનું તે અજમેર—અજમેર. ત્યાં બકચર્મી પણ મેજની પશુ પ્રતાપથી તે રહેવા લાગ્યા. પોતાને પાછળ સંતવી ન દોતાં અમણે સ્વબેપુ પૂજની પાળનેદનક લઈ પોતાનું સાંવળીમ રાજ્ય સોંપ્યું ને પોતે વર્ગરમાયે જેની યજ્ઞ ચવનના સામનો કરવા ક્યાર કરી.

બટ કોસોના કાવ્યમંથેના પાનેપાને તેમની યજ્ઞાયા ચિત્ર-વિચિત્રકે જગી કોડે છે. તેમાં ખાસ કહ્યેબનીય કરવા જેની છે કે રોસાનગથી નામે એક દરિયાગ ધર્મપ્રચારક ક્યારે કસોસીના બદ વિચારી (અજમેરનું પ્રાચીન નામ)માં આવી લાગ્યા. ત્યાં પ્રવર્તતી રથસાંવરચની બાવનાથી ઉડાઈ તેણે રાજ પૂજની પાળને વાસ્તે જતા નવતીતપાવને આંચળેઆ આરકારી અબકાનું. રાજએ આથી છું-કાઈ ક્યારની એ આંચળેઆ કપારી નાખી. ક્યારે બર અજબ પ્રેશદ મિરાનનં દરકામી ક્યારે પર શુદ્ધેલા અત્યાચારની પોતાની આપ-વીરી સંચળાવી. આથી મિરાન કોથી લોકપો ને પોતાની મહત્તજ (ચિતવતા) સાથે તે સાદીમાં કાંઠાકંધો દનેા તે અહ્યચરે પડતી ખૂસી તેણે એ લઘુકાને બદલે લેવામાં લક્ષણ નિર્ધાર કર્યો, અને અજપાળ તરીકે રોસાજરના વેશમાં પાંચસો વોરા અને માણસો સદિત એ અજમેર જઈ પહોંચ્યા. રાજએ જેના કપા પ્રધારના



વારંજી-૬૧-૭૧૭૧

જેની બંને આંખો સજ્જત બીડી પાણીથી જ પળે પેડી મુખ્ય વ્યક્તિને
 ઢાપ જામિત ફરી એને શાન્ત પાડ્યા અને નમ્ર અવાજે એ બોલ્યાંઃ
 "મહારાજ, તારા આ કૌતીયજિયા સુવર્ન સાધારે માફ કરો. તમે
 જ એ અને અમે પોટીંગીય છીએ તે અજ, પણ આઈ આ પેણે બાધા
 પારી છીએ, આંધિયા નથી. બીજે બહે અમે તેમ થઈ, પણ આઈ
 એ સામે આપારે કઈ જ તકરાર નથી. બીજી, તમારો સહુબાવ
 એ કામે કૃતાઈ થઈ સંજોગુ."

ને પછી ચાતાવા સાથી તરફ ફરીને એ બોલ્યો, 'ખેડે, ફરી ફરી મેં
 આવા શબ્દો તારા મોંમાંથી નીકળશે તો ચક્ષરમાં લાખી તારા
 હાડકાકની કમુંબર ફરી ચિકારી કૂતરાને ખવડાવી દઈશ.'

અથવા પેટ્રોલમાં મેં પીછ પડી ગયું, છતાંયે મુજતાં મુજતાં વિદેશ દાતક રવરે એ બોલ્યો, ‘સાચી વાત કહેતાં છું, ડરતો નથી. મું અગારે માટે ધણાપાત છે, ને તમે પોતે પણ મરને.....’

આથી અગ્રજીએ હંદ પછી એકાદે એ પહેલાં જ પહેલી વ્યક્તિએ
એકું તોં દાખી દીધું. પ્રથમ અક્ષિતી વન્નમૂઠીમાં ચોપવાર સુધી
નીરવપણે એની શાસનળી દબાએટી રહ્યા પછી તેણે એને મૂડી દીધા
કે પેઠે એનાન બની ધસતી પરદાની પડયો. એના વસ્ત્ર વધુ ધ્યાન ન
આપતાં અગ્રજીએ ગિરજા દાઢકે વસ્ત્ર ફરી નજા હસીને દણ,
નિરધારાદીને હંદ આપેને એ ધર્મીની વસ્ત્ર છે. હવે જરા મહેરજાની
ફરી મારી સાથે જમિયેનને ત્યાં ચાલી અગ્રજી નિવેદન એમને
સમજાવી આપશે તેો તમારો સહોને આભારી રહીશ. આટલું કહી
આથેથી ટાપી છોટારી જમીન સુધી નીચે લઈ એણે પ્રજાજ દર્શા.
પ્રેક્ષકો નજી પોટુનીક બાપ સગળાન નહોતા, તેઓ અપાક થઈ
આ ન સગવડો તોડકે જોઈ રહ્યા.

આમંત્રુદના મીઠા રાખેથી ગિરજા દાઢદ ભોળવણે નહિ, એ
અઘડ બનીને બોમે રહ્યો. થોડી વાર પછી શ્રીધરજી એ જોઈયા,
'કિરંમી! તમે બહુ ધૂત થોડે છો. સામંતીના રાખમાં શા માટે
આન્યા છો, સામું કહો!'

'બધાપાર અર્થે.'

છે, લોભ તમારો ધર્મ છે અને ધીનતાનું સાદું બોધ ન શકતું એ તમારો

રવિનાથ ડા. આ રાજ્યમાં કનિષ્ઠા કે દેવ નથી. હિન્દુ, બૌદ્ધ, મુસ્લમાન. દિવ્ય વર્ગને સૌ વિના વેરઝેર શાન્તિપૂર્વક જ્યાપારકલામાં કહે છે. સાચું બોલો કે આ કહેસ તમે અહીં હિન્દુમાં પ્રવેશ્યા હો ?”

હિંદોગીના મેં પચસી લોહી વણી ગયું. એને તરફના ધોળો ગુપ્તી રેલા થઈ ગયા. ગાય
કેની આંખો સજવતા અંધારાની જેમ નિષ્પજ કાંધ અને દેવ ભંદેર કરવા દાખી. પણ
ઈશ્વર પછે પોતાને 'કાજગાં' થઈ ગયાનો સ્વભાવ સુચકી રાસને અપશંભે એ મોકલ્યા.
'હંશુના આ પવિત્ર કૌસને વપસાવે તમારો મોકલુંછું કે સોની સાથે સદૃશ વ રાખી વપાવવા
કરવા સિવાય અહીં આવવામાં અપારો બીજો કંઈ જ હોતુ નથી.'

પગવાર માટે હું 'પલ્ બોલ્યા બિના એના મોં તરફ જોઈ' રહ્યા બાદ મિત્રો કાફલે બોલ્યા, 'તમારી વાતને બટ્ટી માનું છું ચાલો, સામગ્રીને રાજગણેલો તમને કહી નહીં.'

ने परदेशीओ गिरजा हाउसनुं आनुसरलु करता राजगहेंत तरेक खाहया. गैरीनुं गैवान
सारीर धाटना पधारे पर मृतवत् पड्युं रलु.

સાચા મહેલગાં હાલર વડ સાગરીની સમગ્ર ઇંદ્રાનિ પડી એના જલ્મને ચૂકી પાઈંચી
 ઓપારીએનો આજીવી કોઢા, "મહારાજ, મારે નામ વાતેના-દા-મામા હું પાઈંગવનો
 રાગદ્વત છુ. આપની "સરે કલિદર્શાં ઓપાર કરવાની આગુતિ માગવા આંખો છું."
 આટલું કહી એવું પાઈંગવ સાગ તરફથી કોલકર્માર્માં આવતે ભેટ રાત સાગરી સામે રવ
 રવાનો સંકેત પોતાના સાથીએને

મોટે ભરે એમે તે ક્ષુ હોય, પણ ગિરના કાઢવાના મનમાંથી રીકા અને અવિચારા દૂર નહોતાં થયાં હિંમેનીઆને એ પહેલેથી જ આજ્ઞાપત્તો હતો કે એએકે મૂર અચ્છાદિરંચીઆને કાળવ્ય છે ગાદરે પતનમાં અનેક સધપેજી દારા આગિચાન તેએા પાપયા હતા, તેએા બદલતા કે હિંચેનીઆ અતિરાય સહોગીલાવચુ ને કાગપિપાસુ હોય છે. એ હોકોની જનગભામ ક્ષણક્રમ નહોતને આનાજ વધેરે માટે તેએને સારીરીકે અને જાનાસિક દોરાર પદિચ્છા કરી છવન સ્વચ્છ પદે છે એ અર, અને એથી જ તેએા વધુ પડના ધનિક મુસલમાનો તરફ અત્યંત કંપ્યાજાતે જુગ છે, બીઆની ઉમતિ એ હોકોની આંખમાં રમળની અંચ એકાંચ છે. ક્યારેં એક વાર પન-રાતને એથરેનો પત્નો સાંગે છે મુરત આ લોકોની સાલસામને બુખ કે રહી પ્રબળ ને આ-મથારે બની જાહે છે કે કોઈ પણ રીતે ત્યાં પ્રવેશ મેળવી, એક વાર સારીરીકે પોતાને પચ જમાવીને પછી શનુ-ગિરનેા જરારે એકે રાખવા વિના સોની કપર તેએા પોતાનું કકલ બ્દ હજીજ ને અંદરે જમાવવામાં અને બુલ્ગ કરવામાં કંઈ બાપ્ર નથી રાખતા. એ હોકો અનજીના કહિયાણા અને રુચિનિયુષુ હોય છે. એનું કંઈ પણ કામ નથી એ તેએા પોતાના રવાજે માટે નથી કરે. અને અતિતરે રવાજે વધારવા તેએા પ્રાણ સુધારે દેતાં રજમાય અચકાતા નથી.

[illegible]

(આનુસંધાન આગળ જાન થયમે)

કચ્છનાં કીર્તિમંદિરો

લેખક
શ્રી રામસિંહજી રાઠોડ

૪-અંબાર

જે શસ્ત્રુરી (જંગળ-
નોડર)ની અદ્ભુત

ક્યા તો શોકપ્રિય છે. સાંઝ પ્રદેશમાં એ
ધરનાનું માહાત્મ્ય અનેકું છે. ધણી યાવા નક-
લંગની ત્વિતરો ત્વચાંત્વચાં ગદિયા છે ત્યાંત્યાં,
તેના પુનિત પ્રકાશમાં, હરદયા બાવને દલાવી
લાખનું જોશર-તુરીનું બંધરમાન બંધન અવરજ
ગયાવાનું. એ બળ્ય ક્યામાં એમને માલવનું કેન્દ્ર
બની રહે છે અને એમરમાં એમણે ગ્રામ્યાધિ
શીધી હોવાથી જોશર-નોદી એલરને તીર્થધામ-
ની મદત આપે છે.

પણ આ મદતમાં ખંદેર માલિકે તે આજે પાળ
છે. 'એલર ગામ' ને આજે પાળ ધણી' એ કહેવી
અનરી આગેમાં આજે પણ એટલી જ પ્રચલિત
છે. અંબરના સંદેશપત્રે એ આજે પાળની વાતથી
પરિચિત થઈ જોશર-તુરીની ક્યા વળીએ આંન
પાળી, પ્રિયિત અને કચ્છ સંબંધતા રાજસાંજમાં
એક ગાદવના અંકેશ તરીકે એલરે જે બાજ
બજાએ છે તેના વીર નાયક કપલેન્ડ જેમ્સ જેક-
ગર્ડીનાં ઇલનસાદકોથી પરિચિત થઈએ, જોરકે
એલરની આખી યે ક્રીનિયામને કચ્છ એવો
શિલ્પિશાળેષ હતિલાસ તેમાંથી રાહક રહે છે

એ જેકગર્ડીના બંધારમાં વળુ મદિના સુધી
રહેતાં જેકગર્ડીના બતની ને મેં ફેરવી 'યે બ-
તાગથી વાતો સાંબળી છે, પણ મને તેનું મન
યે ફરી નથી આવ્યું. કપલેન્ડ ફર્લેન્ડિયર જેકગર્ડી
તો ફેરવું પણ પ્રેરણાપાત્ર બની રહે એવી એની
ઇલનસાદકોથી એ બિમિને હું વાંકે થયા. આટલું છતાં યે આપણે જે
રમણે રહેતા હોઈએ ત્યાંનું જે મગત્ત કામે તેવું ફેરવેલ સામના
દબુ જે હું આલરમાં રહું છું એવી વિશેષ એનું મદદન માતી નવરે
માટે મનદગમનથી. બતકાજ નેમો બલ્ય કામે તેવી વર્તમાન પરિ-
સ્થિતિ એવા જ પ્રતિકાર રાખે છે.

અંબરમાં એ-
બાજના મંદિર-
ના પ્રવેશદાર
કપલનું મિકષ, જેમાં સિવસ્વ-
રમાં પ્રવન
તથા નિજન વિ-
શિષ્ટેશ કુશળ-
તાથી કુતારવાં છે.
(રચે રામસિંહજી)

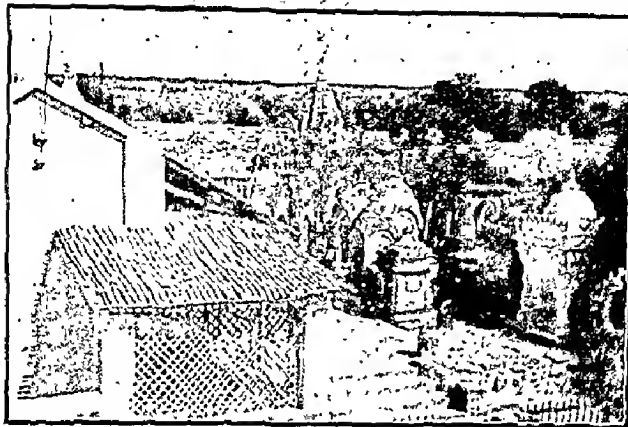
આજે પરિસ્થિતિએ ગમપાઈ બંધેલા અવરોધો અને શોકાવનનો
આજમાય ફરીને જેગની સમગ્રી માલિકી કપલેન્ડ અંબરના પુરાતત્વને
સત્રના ઈતિહાસિક આધારો આપતા છે: Bomb. Gov. Sel. Cl.
II; Sel. from Rec. Bomb. Govt. XV; Burge & Arch.
Sur. Rep. 1874-75; Bomb. Gaz. (Kutch, Pal & Mahi);
Col. Burton's Tour in Cutch; Chesson & Woodhall's
Miscellany II (1871); Hamilton's Desc. of Hindustan I;
Frans. Bomb. Lit. Soc. II; Frans. Bomb. Geog. Soc. I;
Wynne Mem. Geol. Surv. of India Vol. IX, P. 4; આ.
1. ફોનો ફોનોલિટ (નિદાસ); ૨. પ્ર. બજારની ફોનો બજાર; ૩. ૪.
સાલરમાય; ૫. હાંસીસાસો.

કચ્છના વચ્ચેના આગમાં જે ટ્રેપ (લાવારસાથી બનેલો) પ્રદેશ
પ્રચંડકો છે તેના પૂર્વે છેડે એલર આવેલું છે. એટલે રહેલો ટ્રેપની
ખાણમાં મળતા બધા કાલો-મીઠું પાળી, રૂઝદુપ જમીન, મોરોદર
મુશ્કેલીથી વચેડેલો કપભોંગ, બુદતરના અન્ય પડોમાં અલગ એલું છતાં
એલર ફરી રહે છે. વળી હરિયાકિનારાથી પણ એ બહુ દુર ન અંધાય.
જોરકે તુમ્બા, ખારી રોદર અને કેટલાં બંદરોના સામાન્ય મધ્યવર્તી
મગક તરીકે એલર વાગરના વેપારીનું મુખ્ય કેન્દ્ર બની રહે છે.

કચ્છ પંથકમાં જેગની નાગનાશવાસી રહી છે એ અજપાળ એલરની
આ પરિસ્થિતિના આજે પાળુ દતા. અજમેર પર દરજો કરવા માટે
ખારીનું લરર નરી મામે કચ્છના બંદરોની જીતવાનું છે એ મુંદેસ ફાન
દ્વારા અજ પાળનું મળ્યા. હરિયાકિનારે જે તેનો સામનો કરવા તેજો
આ રમણે આવી સામ્યા અને વળી નિર્ભય રમાન તરીકે આઈ જ
એનરમામેતો સદ પદાવ નાગી હરિયાની લોકી કરતા રથા. આઈ
જેગીએના જમાનાની તેમને રાસી મદર ગળી, અને છેવટે અજ પાળ
ધાને પણ જેગી થયા. તથ કરી નંદીસર બજવાન સંકરની તેમણે
આરાધના કરી, પ્રમાવબળે અજ પાળ પોતે એન તરીકે પણ પૂજવા
લામ્યા. આઈ વચેના માથેના ચોર મંથામમાં એ વિ. શ્ર. ૩૪
(ઈ. સ. ૧૮૫૭)માં કાગ આવ્યા, અને વાવની ધર્મોને પ્રચર આદાવવા
માટે વીર મુચ્ચને વંદેલા અજ પાળ ચોર તરીકે પૂર્વદ મનાયા.

અજ પાળ પાસી રાખાતા મોદામુ દતા. પુષ્કરનીર્થ એ જેગની
જન્મભૂમિ. નાન પળમાં જેગણે અજ (બસરી) પાળેમાં તેથી અજ-
પાળ નથી કોળખાયા તેજો રોલ એક સંન્યાસીને બસરાનું કપ
પાના. અગ્રી સંન્યાસીએ પ્રશ્ન મદે તેમને લર આપ્યો જેથી તેજો
અધીસર બન્યા. બાદબજારી તેમણે જે સામ્ય રમાપન કર્યું તેના
રમાણે એમણે મર્મગિરિ પર એક દુર્ગબંધાવવા માંડ્યાં, પણ તેમાં
સંકળતા નદિ મળતાં મદિનિલવ હોડી એ જ પવેનની પરિમરમાં ખીજ
તરફ ગ્રામ વસાવ્યું તે અજમેર—અજમેર. ત્યાં ચક્રવર્તી પણ જેગની
પૂજા પ્રતાપથી તે રહેવા લામ્યા. પોતાને પાળજ એનની ન દોતાં એમણે
સ્વર્ગ્ય પુશ્કરી પાળનેદનક લઇ પોતાનું આંવંધી સામ્ય મર્મોયું ને પોતે
ધર્મરસામે જેગી મલ વચ્ચેના સામનો કરવા કબર કરી.

બદ હોકોના કાવ્યમેંધાના પદનેપાને તેમની યસાપાથા મિત-
વિચિત્રરૂપે ગ્રજી હોડે છે. તેમાં ખાસ કદીએબનીય ક્યા એવી છે કે
રોસલઅલી નામે એક હરિસામ મગેપ્રવારક ફોર ફરેતાફરેના સદ
વિશ્વાવી (અજમેરનું પ્રાચીન નામ)માં આવી લામ્યા. ત્યાં પ્રવર્તની
રમણપરચરની બાવનાથી હોડાઈ તેજો સાલ પુષ્કરી પાળને વાસે જતા
નવનીતવાચને આંખોએ આટલા સ્ત્રી અલસાનું. સાલએ આવી ઠંડ-
દાઈ ફોરેનો એ આંખોએ કપાળી નાખી. ફોરે જર અજ એવદ
મિસાનને હજારો ફોર પર બુલરેલા અન્યાયારની પોતાની આપ-
તી એખજાવી. આથી મિસાન કોથી સંકપો ને પોતાની મદદબ
(વિષતમા) સાથે તે સારીમાં ફેલાએલો દનેર ને અલપર્ય પડતી
મુશી તેજે એ બુદ્ધગમેને બંદકો લેવાના નતમુખ નિધારે ફર્પી, અને
અજપાળ તરીકે કોશાવરના મગમાં પોંચેલા પોતા અને આજમાય
સદિત એ અજમેર જ્યાં પડોમ્યા. સાલએ એના જન્મ પ્રસારના



અંબરમાં
ફેબ્રુ-
તોરવની
સમાધિ

ફેબ્રુ:
કમનસાદ
બનિયા

તીમાં છે, પણ કોઈનું ધ્યાન એવાતું ન હોય એવી વિકલ્પભરીતે ત્યાં આવેલ છે. ત્યાં જ્યાં માટે પાંચવિધાની કે એવી ચાલના નથી. થોડા કોઠાકા અને દિવાલ પર ફૂટી તેને પકડી ઉપર પકો-ય છે. એ પ્રવેશદ્વાર ચુનાથી પાખાઈ ગયા તેના શિલ્પની લા-પવરી આછી દેખાએ માત્ર પકડી શકાય છે તેમા શિવસ્થાપના નિષ્ક્રમ અને પ્રવેશ એવાના વિશિષ્ટ રૂપો કુશળતાથી ઉતારેલા છે. ઉપરની છતને ટેકવી રહેલા કોણકનું નિરૂપણ પણ વિશિષ્ટ છે. એ દ્વાર અને છુમ્મટની નીચેની બમણી સેપ એપ્રેક્ષ્યના અંગેના પુરાતન મંદિરના ચદ અંગેના અંદરમાંથી કલાવી લઈ ચેતનાબદ્ધ ઉપયોગમાં લેવાઈ તેના પુનરોદ્ધાર થયા દેખાય છે. અંતરતા કે દુહરાની વિશ્વ કારીગરી એવા આધેખમયાં બાવલાનું એ મોહક શિલ્પ-કામ છુમ્મટની નીચેની બમણીમાં છે તે પ્રારંભમાં તેના મુખ મંદિરમાં તેના ઉત્પત્તિસ્થાને હશે ત્યાં કે કેટલું અપૂર્વ અને પ્રમાણનું લાગતું હશે તેની તે માત્ર હક પના જ કરવી રહી 'શિલ્પીને નદા પથરીમાં સિંદૂર ઉપભવનું કેટલું કલ્પન છે તે એવાં અહીંના તાતા વેળુ-પાચરાણુ પરની ભાવનામય કારીગરીએ જ કલાકારની નિપુણતા અને સંસ્કૃતિની પાલક એ કલાની કલ્પના સમબલ્ય છે. શ્રદ્ધા અને ભક્તિની આંતરિક શક્તિ એને આવાં બાહ્ય રૂપો દાસ કેળવવી અને પ્રેરણા આપવી. કલાના આ અવરોધોને હવે તેા અતિહાસિક રમુતિ-અંદોલની દરીકે જાળવી રાખીએ તેા તે ધક્કું.

આ પછીના સમયનું શિલ્પ-આપત્ય આપણને અંબરની નક્કિએ આવેલા સંસ્કૃતિના સિપ્રસંદર્શમાં મેળા મળે છે. એના અર્થ-સંદર્ભને બાજ રૂપરૂપણે પુરાણ દેખાય છે. તેની માંદલી અને ઉપરની મુર્તિઓની મોટાણી રચના અને મોહક છે. આ મંદિરના આગળમાં એક પાતાળગ્રી (artesian well) છે જેનું પાણી કુચ-માંથી જમીનમાં અંદર ઉતારેલી લોહનાથી દોરા જમીનની ઉપ-રની સપાટી પરથી સતત કદ્યું બધ છે. અંબરને તજિયે પાણી તે

આર વર્ષ પહેલાંના છપ્પા કુમાળ પછી જ ખુરશુ છે પહેલાં અંબરની સાન નરી અવિરત વહા રૂપી અને તે માંદેલી ખારેકો, કેવડા, અને અન્ય ફજાઓના બનીયાઓને જલસિંગન કરેલી. હજુ યે કેટલા બંદરને મીઠું પાણી તેા પીડીના કુવામાંથી કુદરતી વહા ગતા વહેનમાંથી તરફી મારફતે પહેાંચે છે. એ જ રીતે નંચાના બંદર પછુ સિંધુદર તળાવમાંથી કુદરતી પાણી ઉપર જઈ અને તેમાં થતા કમજની શોભાથી સુષિલોન્દર્યે આટપેક બનતું એટલે જ એને ચીજાના નામથી લોકોએ બિરહાનું હશે. પણ હવે એ પ્રેમા જે સુદાર્દ થઈ છે.

પહેલાં એ પાણી ત્યાંથી વહુ નહતું ત્યાં, અંદોર પનના અતિ અદ્ય અવરોધ જેવું અને આવાદે વિશાળ આગલીયા તથા બીજાં રક્ષાનું ગીચ છુંદ આવેલું છે. એક વખતે એ કીપણુ બંધવ હતું. ચોળી સડીના મધ્ય ભાગે બહારવરિયા જેવાર આ રૂપને વિભેષ-તાથી રહેતા. ભમજાના બંદરબત દેરા ચેરેરા જેશરસ્વતીની નીચે નિરંકુશપણે લૂંટફાટ ચલાવતા, આરસા કરતા અને શિશાર ખેલતા. એતરખાધરનો નાશ કરવાના, ટોરાં લંકી બંધાના અને માણસોને નિર્દેષપણે મારી નાખવાના એના અત્યાચારોના કેટલા યે ત્રાસ કલમને એવા કિરસા કહેવ.ય છે. અને અંદોર લૂંટાટ તરીકે એ સયતાનિવનની અવધિએ પહોંચ્યા હતા.

એવામાં કાઠિયાવાડના સમગ્રી ગામના સહી બજા સાંસતિયા-છની તેાની નાગની શુદ્ધ મહિયાવાડી થોડીની પ્રશંસા અને કાને આવી અને એ થોડી લંકી લાવવા એનું મત સ્વચ્છાનું. તે સિવાય તેનું મુખ્ય આકર્ષણ તેા સાંસતિયાછની શુદ્ધિ તેાજેનું અટ-પગ સોન્દર્ય હતુ. તેાજાંદે પણ તેાની નામે આજમાંની. તે જેટલી તેા શરીરસીધવ અને સોન્દર્ય માટે બાળીની હતી તેથી અધિક તેા એક બજા કવચિત્રી તરીકે વિખ્યાત હતી. સાંસતિયાને અને તેના સોન્દર્ય પણ સંજ્ઞાની કરતાં સાધુતાને સવિશેષ હતો.

એક રાત્રે જેશર સાંસ તયાને ત્યાં પહોંચી
થયા. તે 'હિ' ત્યાં બગ હતો અને જગ્યાત-
ના પૂજનવિધિમાં આખું બકાગડછા લીન હતું.
આ લાગ જોઈ જેશર છુપાઈને સાંભળિયાની
ધોડારમાં પહોંચ્યા. ઘોર એધારામાં અ-
બળધા આક્રમીત આંચિતા પ્રવેશી ધોડી
ગમી અને જમીનમાંથી ખીલો કઢાવી તે
સહિત બાગી. થોડાંને વ્યાકુળ બનેલી ધો-
ડીને પકડી શાંત કરી સાંસતિયાને સંવત
કરી તેને ધોડારમાં ફેરી લાંબા. અને ઉપ-
ડેલો ખીલો જમીનમાં જેશરના લગ્નગા. આ
વખતે જેશર ધારમાં સંતાએકો હતો. અ-
નાદ ખીલો તેના હાથ પર મૂકાઈ નેઈ તે
ત્યાં જ જોડી દેવાયો. જેશર નાગઈ દેખા-
વાના બંધ એક પાલુ મિત્રકાર ક્યાં વચર આ
ભયંકર વેદના સહન કરેના પડી રહ્યાં. ફર
અનામાં પૂજનની પૂણ્ણુલિત ગદ્ય પ્રસાદ વહે-
વાતો હતો. તે વખતે ધોડીને ફરીથી અગ-
ધાને ફક્કા મારતી જોઈ એક જણ ત્યાં ગયો
અને જેશરને પોતાના હાથ કાઢવા ફાંકાં માર-
તાં અને ધોડીથી તરફડતો જોયો. ખીલ
પાતું પ્રસાદ વહેવાનાર પાસે એક જળને
પ્રસાદ વધ્યા, આ પાંખાં બેઠો નિયમ છે કે
પ્રસાદ બધાને પહોંચાં જોઈએ અને વહે-
નાઈ જતાં કોય કાંઈ વધતું ન જોઈએ. જે-
શરની નિશ્ચિત જોઈ બાળાનું ક્યાલ ત્યાં ફોડાયું.
તેની હથેલીમાંથી ખીલો કાઢી લઈ તેની
શુશ્રુષા કરવામાં આવી અને તેને પ્રસાદ
આપ્યો. પણ જેશર તો આનંદથી પોતાના
મજાદેશમાં ફરી આવી ગયો અને પોતાની
બદલાનત બદલે ફરી જેશરની સહનશીલતા,
ચાંચ અને હિંમતથી બધા છક ગઈ ગયા.
તોડીએ બદલે નૂર પરખ્યું અને તેને અપ-
દમા બનાવવા તે તત્પર બની. બકા સાંસ-
તિયા પણ આવેલા નરોઈ અલિંગાઈને વળે
તા તેમ કહવા યત્નશીલ થયા. આંખોને આ-
વેશ અતિથિ અને બકાની બધા ઈશ્વર પુરી
પાડી જોઈએ અને તેને સંતોષવો જોઈએ
કેવા રજના નિયમે જેશરને મનાવી ત્યાં
કાનામાં આવ્યો. તેનું વલણ બદલાવવા
બુલ પડાવવામાં આવ્યો, પણ જેશર એકંદો
ન ન થયા. આ પ્રસંગે તોડીને ગાયું છે કે :

‘તોડી-મુખ માન ન કીધયે;
જો ક્ષમિ છાંટ દો નીચ;
જી બજન બુજાને બાવના
ઈ નાચે નરમે નખાવનીછ
તોડી કે મનને મતે નાં પાલીય.
મન નીચ લાં સ નયછ.’



વિદૂષક

[૨ વી નં ના થ દા કુ ર]

‘સાંસ એ પૂગયું, ‘કોની છત ને કોની હાર?’
કાકાઓઆની ફલાવોને બોલ્યા, ‘કણી-
ની છત ને કાંચીની હાર’
મંડીનું મુખ ગંબીર રહ્યું, રાનળી
આંખો રક્તવર્ણી બની, વિદૂષક હા હાં કરતો
દસી ઉઠ્યો.

રાન બધાંરે તેનું સૈન્ય લઈ પાછા ફર્યા હ્યારે
પણ કાકાઓ રમી રહ્યા હતા.
રાનએ હુકમ કર્યો, ‘ઝંકે ઝંક કાકાઓને
ગ્રાંડ સાથે બાંધો અને લખાને સોડો.’
ગામમાંથી તેમનાં માળાપ ફાડતાં
આળ્યાં. બોલ્યાં, ‘કો તો નાદાન છે; ગાંડી
રમતા હતા; ગાંડ કરો ચોમને.’
રાનએ સેનાપતિને બોલાવી કહ્યું, ‘આ
ગામને એવી શિક્ષા કરો કે કાંચીના રાનને
કોઈ દિવસ બૂલી શકે નહિ.’
આમ કહીને તંત્રમાં ચાલ્યા ગયા.

કાંચીના રાન છાંટ છતવા ગયા.
તેમને છત મળી. અદન, કાંચીમાં તે સેના-
માણિકથી હાથીના લલક ગયા.

દેશ પાછા ફરતી વેળાએ રસ્તામાં બલે-
થરી દેવીના મંદિરમાં બસિદાનનું ચોટી
વડાવતે રાનએ પૂજન કરી.

પૂજન કરી ચાલ્યા આવે છે. શરીરે રક્ત-
રંગની ડપવસ્ત્ર છે, ગળામાં જળાકુસુમની
માળા છે, કપાળે રક્ત ચંદનનું તિલક છે;-
સાથે છે કેવળ મંડી અને વિદૂષક.

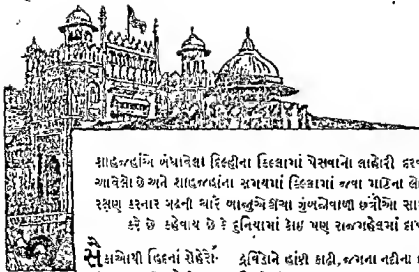
એક જગ્યાએ બેસેલું તો રસ્તાને કાંઈ આંખા-
વાટિયામાં કાકાઓ રમે છે.
રાનએ તેના બે સાથીઓને કહ્યું, ‘જાહ
આંખાંએ, તેઓ શું રમે છે.’

કાકાઓ સામગ્રાએ બે હારમાં પતળાં
ખોળી લટાઈ લટાઈ રમે છે. રાનએ પૂગયું.
‘કોની સાથે કોની લટાઈ ગયો છે?’
તેઓ બોલ્યા, ‘હાલિ સાથે સંડોવી’

સંધ્યા સમયે સેનાપતિ રાનની પાસે
આવી બેઠો રહ્યો. પ્રભાગ કરીને બોલ્યા,
‘મહારાજ, શિયાળમાં અને કુતરાં સિવાય
આ ગામમાં કોઈના મુખમાંથી એક શબ્દ
પણ દબે સંભળાય એમ નથી.’
મંડાં કહે, ‘મહારાજનું માન સમવાયું.’
પુરોહિત કહે, ‘વિષે થરી મહારાજની
સલાવમાં છે.’
વિદૂષક કહે, ‘મહારાજ, દબે મને રન છે.’
રાન બોલ્યા, ‘કેમ?’
વિદૂષક બોલ્યા, ‘હું તો કાંઈને મારી પણ
શકતો નથી, કતલ પણ કરી શકતો નથી.
વિધાતાના પ્રસાદથી કેવળ દસી શકું છું.
મહારાજના દરબારમાં રહીશ તો દરબારનાં
બધાં બદલા.’
ચિનેદ કોકારી
(‘સિપિઠા’માંના મૂળ બેગાળી કપરણી)

કોડાંબ બની ગાત્ર મનની કુટ માતિ અનુસાર નહિ આવતાં, સહજુદિથી સંગામે જવા
તોડી જેશરને આમ મુલન કરે છે, અને એકનિષ્ઠ સદમખેમાશિની બની રહે એ જ રીતે એવો
સ્ત્રીએ પોતાને આદર્શ રત્ન કરે છે.

અંતે, કોડાંબમાં કંગો એમરમે નીનિને માત્રે વાળવા ગાંઠે. એ તે ત્રણ મહી બકા
બની રહે તો તેની સાથે જવા તોડી તૈયાર થઈ જેશરે એ સારત જુલક કરી. એટલે જેશર તોડી
ક્યા જવા નીકળ્યાં. રસ્તે સમુદ્ર કાંઠેવેતા કરિયામાં જળરંધત વાવેટાળનું તોડાન નડ્યું.
જેશર-તોડીની નાપડી રૂંધેરૂંધે ગઈ રહી. અને જેશરને પોતાના જીવનનાં વેળા તરફ જુલક
આવતો દેખાયો. તોડીના મલવાસમાં જેશરને જીવન એટલું વડાવું બની મુઠું હતું કે જિંદગીને
મૂડીમાં લઈ ફરવાનાં જશર મુલુના અંગ પડેલી જ વાર વિવશ બની ગયા. તેને જીવનની
રિખત રાખનાર. અરમખડમાં અને એ મંદિરે તોડાન નડ્યું તોડીએ તીજવાની અવધિએ



['સંસારનાં શહેરો'નો ૪૫મો હપતો]

શાહજહાંનિ બંધાવેલા દિલ્હીના દિલ્લામાં પેસવાનો લાહોરી દરવાજો. ચાંદની ચોકના રસ્તાની બરાબર સન્મુખ એ આવેલો છે અને શાહજહાંના સમયમાં દિલ્લામાં જ્યાં માટિના લોકલ્પવદાર માટેનો માર્ગ એ જ ગણાતો દરવાજાનું રસુલુ કરનાર ગદની ચારે બાજુએ કિંચા મુળજોવાળી છત્રોએ સાથના હુરને છે જે મળજીની ઉપરાંત શોખામાં પધારે છે જે છે કહેવાય છે કે દુનિયામાં કોઈ પણ રાજ્યશહેરમાં કાંબજ થયેલા દરવાજો આની તોલે આવતો નથી.

સૈમઆથી હિંદનાં શહેરોની મહારાણી રહેલી આ

નગરી એના સારાત્રણ હબર વરસના ઇતિહાસમાં અનેકવાર ક્ષતર થઈ છે, અનેકવાર તણ દેવાઈ છે, અનેકવાર લુટાઈ ને ઉડ્ડે બનાવાઈ છે, પણ એક મદાન સામ્રાજ્યના પાઠનગર તરીકેના વરથી તેને તદન ચુત તેો કદી કરી રાકાઈ નથી.

એક કપર એક દહાએલાં તેર શહેરોની બહોળાશ સંસ્કૃતિઓ જ રાખવાના મેરાવાતા મેશાનગા કાળનિદા લેની ત્યાં પોદી છે. તેના કિલ્લા પર બેઠા રહીને નજર કરીએ તો, દૂર દુરની ક્ષિતિસ્પુધી દધિ આગળ વિરેતરી રહેલા ધૂધળા પીળા રંગના વિશાળ પટ પર, શાંદની છુટો અને નાનાં કોટરોની વચ્ચે વચ્ચે વેરાઈ રહેલા વેરાન બગીચાઓ, એક કાળની નંની ઈમારતોનાં બોહાલ ખેડિયેરા, પુરાતન સંસ્કૃતિના સમૃદ્ધ અવશેષો તથા યુદ્ધવીરો અને સંતોની સમાધિઓનું દશ્ય, ભૂતકાલીન બહોળાશીનાં એવાં તેા યંરાં સ્વપ્રતિવાંથી હેવાને બરી દે છે કે તેની આખળ રામ અને આથેન્સનાં દશ્યો શાંપાં પડે છે. ને એ બધાં રાત કોઈ એક નગરનાં નહિ પણ એક કપર એક દહાડ રહેલી અનેક પ્રભુઓના સ્મૃતિ અવશેષો છે.

સંસારનાં અતિ પ્રાચીન શહેરો કેન્ટન (ચીન) અને ફેરા (ઇન્ડિયા)ના જ અક્ષાંશ કપર આવેલું આ શહેર, એક બાજુ ટકરીઓ ને બીજી બાજુ જળપ્રવાહથી રક્ષાઈને વિશિષ્ટ બુરીમાંથી ધરાવતું હોવાથી, તેમજ પળળથી બંગદેસસુધીના સરિતા પ્રદેશના બ્યાપાર વણજના રાજમર્ગો કપર આવેલું હોવાથી રાજદ્વારી તેમજ લૌચલિકે હિંદને અતિ અગત્યનું સ્થળ મનાવું આવ્યું છે.

યુરોપમાં લેટિન ને ગ્રીકનાનાં મેદાનો કપર લાટીન લોકોએ હજી પગ પણ નહોતો મૂક્યો તેની આઠ સેકા પહેલાં આવે દેશોનાં ભૂધોએ આનીને અહીં વસતા આદિવાસી

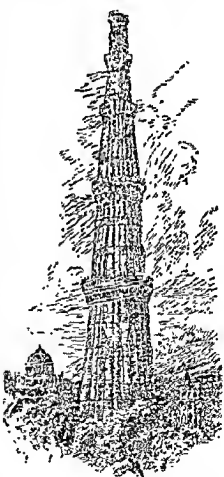
ક્રમિકોને હાંકી કાઢી, જમના નદીના દક્ષિણ કિનારે ઈન્દ્રપ્રસ્થ નામનું નગર વસાવ્યું, જે સ્ત્રીને એક મહાન હિંદુ સામ્રાજ્યમાં પરિભ્રમ્યું. પછી ઇસ્લામીઓએ આવીને હિંદુ સંસ્કૃતિને આપ અને નાસાગાં જમીનમેસ્ટ કરી, એની કે રાજ ધન (દેવારાજી) નામના એક રાજ્યએ લખા દરેકા લોકદંતેત્ર સિવાય આજ તેનું કશું નામનિશાન નથી રહ્યું. એક ભૂની દંતકથા હતી કે એ રમેત્ર બેઠો હરી ત્યાં મુધી હિંદુ સામ્રાજ્ય નામરોપ થવાનું નથી. ઈ. ૧૨૦૬માં કુતુબુદીને મુસ્લિમ સામ્રાજ્યનો પાયો તાખ્યો ત્યારે તેને આ દંતકથા કહેવામાં આવતાં તોલે તિરેકારથી તેની કપેશ કરીને કહું કે તે તો એ વંતબને રહેવા દો. અને એટલે જ એ ટક્યો છે.

કુવત-આલ-ઇસ્લામા આંગળમાં બેઠેલા હિંદુ કાળના એ વિષયાત લોકદંતેત્ર પર ગુપ્ત કિપિયા ચન્દ્ર નામક કોઈ રાજવીના તોરતબનો પ્રશંસાલેખ છે. તે ધણુએ ગુપ્ત ધંરાના ચન્દ્રગુપ્ત બીજા (વિક્રમોદય) વિષેનો હોવાનું મનાય છે. પણ આજ હબરો વર્ષથી કુદરતના હવામાનની સામે ખુલ્લો ખડો રહેલો હોવા છતાં તેના પર લેસમાય કાટ કે થસારોની અસર જણાઈ નથી એ તેની અદ્ભુતતા આજના અનેક ધાતુસાત્રીઓને મન આશ્ચર્ય અને કુતૂહલને વિષય છે.

શેરશાહે ઇન્દ્રપ્રસ્થની જે મૂળ જ્યાં પર દિલ્હી વસાવેલું તે ટેકરી હજી જતાવાય છે. ત્યાં મયદાનને પાંડવાની એ મહાનગરી (ઈ. પૂર્વે ૧૪૦૦માં?) બાંધી કહેવાય છે. એકે તેના કોઈ અવશેષ મળ્યા નથી. ઇન્દ્રપ્રસ્થની નહોળાશી કટલો સમય રહી અને તે કહરીતે એકકારમાં છુપ થયું તેની હરીક્ત કોઈ જાણતું નથી. પણ પહેલાં અને બીજા સેઝની બીજ દંતકથાઓમાં કુલના વંશને ઇન્દ્રપ્રસ્થમાં સમ્પૂ કરતા હોવાની વાતો આવે છે.

પણ ઇન્દ્રપ્રસ્થની કીર્તિનું વારસ દિલ્હી ક્યારે થયું તેનો પાયા ક્યારે બંધાયો? કિતર

સારતના ગુર્જર પ્રતિહાર સમ્રાટ બોજ પહેલાના સમય (ઈ. ૮૩૬થી ૮૬૦)નો એક લેખ નજીકમાંથી મળ્યો આવે છે ખરો. એકે ઈ. ૧૨૧૦માં આગબુરીને તેની માલિની નહી. અને મહમદ ગઝનીનો ક્ષતિહાસકાર કાળી પણ એ શહેર વિષે કાંઈ કહેલો કરતો નથી. પણ કપર જાણવેલા લેખ પરથી જાણાય



બલે ગ્રાન બેરીને બોલો હોય એવા ૨૩૮ ફીટ લાંબા દિલ્હીનો આ કુતુબમિનાર હિંદનું એક ચમત્કારિક સ્થાપત્ય ગણાય છે. બાંધણીમાં, સોનદેવમાં, અને બળ્યતામાં એની તોલે આવે એની કોઈ ઈમારત દુનિયામાં આજે અજાતી નથી એને વિષે વિગતવાર લેખ લેવે પછી

સ્વચ્છ ગોવિંદ સ્વામી

આપિ ગુજરાતના એક ઉપયોગી કાર્યકર નીચકીને નાગ કાઠી રહે તેવા તેજસ્વી જીવન અને આશરપદ કવિ બાઈ ગોવિંદ ચામીનું. અહ તા. પચીસમાર્થના જીવન માત્ર જેની સ વર્ષની વયે આકાંક્ષે દુઃખદ અવસાન થયું.

ઈ.સ. ૧૯૨૧ના એપ્રિલની ૧૬મી તારીખે અમદાવાદમાં એમના જન્મ થયો. અભ્યાસકાળથી જ એ તેજસ્વી હતા. અને પચ્ચીસીને ઉંબરે પછુ નહોતા પહોંચ્યા ત્યાં સુધીના પોતાના ફક્ત છવનને આગળે થયે ચીતલતાની કસોટીએ ચડાવી દીધું હતું.

શાળાજીવન દરમ્યાન જ એમને સાપ્ત-અક્તિની શિક્ષા મળેલી. શાળાનું શિક્ષણ પાંચે કક્ષે એટલામાં આજીવનના આગામી માં કિસાન વસતિમાં કાંગે કરવાની હાકલે એમને આકર્ષ્યા અને અમદાવાદના કોંગ્રેસ સ્વામીવાદી પક્ષના સંપર્કમાં આવી સક્રિય સેવાકાર્યની દિશામાં એમણે પગલાં માર્યાં. એ જ દિવસોમાં પરદેશથી પાછા ફરેલા શ્રી ઇન્દુલાલ યાસિક દિસાન કાર્યકરોની શોધમાં અમદાવાદ જિલ્લામાં ફરતા હતા, તેમને હાથ આવેલ સ્વામીની સીધા, ને શ્રી ઇન્દુલાલના સહયોગમાં એને કાર્યમાં સાથ પહોંચી ગયો.

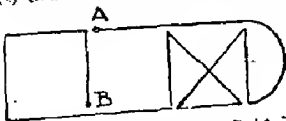
ત્યાર પછી એ પાટણની આયુર્વેદિકલ સેન્ટ્રલમાં અભ્યાસ માટે ભેડાયા. ત્યાં એમના નમવરકરુણા કવિ પ્રભુરામ રાવજ સાથે આટ મિત્રતા ભમી અને તેમના સહકારમાં પાટણના વિદ્યાર્થીઓની સંસ્થાકિક તથા પ્રાથમિક પ્રવૃત્તિઓના નેતા અને મંત્રી બન્યા. એમના સાહિત્યસંપર્ક અને કવિતાલેખનને વિકાસ એ કાળે થયો. દરમ્યાન એમનું વજણ સામયવાદી પક્ષ તરફ ટળવું જવું હતું.

૧૯૨૪માં નવપાની સૈન્ય બ્રહ્મદેશની તરફે આવેલી જુએ એ બેળા પંચમ વિદ્યાર્થી મંથ્રે એલેક્ષી ગ્રીસી યુદ્ધની લાલીગ-ભાવ-ભાગમાં ગુજરાતથી ભ્રમણ દરમકે વિદ્યાર્થી-ઓમાં ગોવિંદ સ્વામી પણ હતા.

પાટણમાં આયુર્વેદના અભ્યાસ પૂરો કરી

કસોટીના જવાબ

- (૧) એ આને ડહન, અને આખા ડહન સિવાયની છટ્ટી બધી એક આને નંજ લેખ;
- (૨) પડાની કિંમત ના આનો; પડા વગરની ડોટની કિંમત ના આનો;
- (૩) પડોરાણુ, ડોટીકું, રેરફણુ, સુરખ, શરમણ, હળદર;
- (૪) A થી ચેન્સિસ રાર કરી B આગળ આપકું;
- (૫) તણુ, જેમાં કં તે તણે કાળાં આને, કાં જે કાળાં અને એક સફેદ, અથવા બે સફેદ ને એક



કાળું, અથવા નો તણે મફત કોપ એટલે એમાંની એક લેવી તે એકરંગી નીકળે ન.

ટિકિટ-સંગ્રહ . . . [૪]

આજબમ



ટિકિટ-સંગ્રહમાં બીજી પત્રિકાઓ આવે છે તે તેની સંગ્રહવેળી આદરબ. દોષાની ટિકિટ સંગ્રહવેળી નો તેને માટે ખાસ છાપેલાં આદરબો ખરીદીને વાપરે છે. તેમાં દુનિયાભરના દેશો માટે એકેક બળ્લો પાનાં રાખેલાં હોય છે અને પાનાને મધ્યકે તે તે દેશનું નામ તથા તેને માટે થોડી માહિતી આપેલી હોય છે. ઉપરાંત આદરબની સંગ્રહ-આદરબો કે એકેક પાનાં માહિતી રૂપે આપેલાં હોય છે. જેમાં દરેક દેશની ટિકિટની ખ્યાલ આપતાં રૂપચિત્રો, ટિકિટના પ્રકાર, તેના રંગ, કિંમત વગેરેની સંપૂર્ણ માહિતી, તથા બળ્લોમાં દુનિયાના દેશોના નકશાં આપેલાં એક નાનો સરખો આદરબ પણ સાથે આપેલો હોય છે. આમાં આદરબો વિવિધ કદ, રૂપ અને માહિતી મળે છે.

પણ સંગ્રહ કરનારે, તેમજ જેના મળવાને બાર પડે તેમજ હોય તેલે એવા આદરબના અર્થમાં ભારતવાની રીત અદર નજા નવડા, એકલુ, મળવત, સફેદ કોરા કાગળની એક સારી શીપડી બાંધી, તેનાં એકબેર બળ્લો પાનાં એકેક દેશ માટે રાખી, તેના મધ્યકે દેશનું નામ મળવું, અને તે પાનાંમાં ઉપર દરેક વતની એક એક ટિકિટ બેઠવી.

ટિકિટની એ ભત નક્કી કરવાનું સારું આદરબ નજા મુજરેક લાગે. અમુક દેશમાં સાચ એક નિશાઈની ટિકિટ હોય છે અને તેની નીચે ફક્ત ટિકિટની કિંમતના આંકડા ફરતા રહે છે. ન્યાંરે કેટલાક દેશો જુદી જુદી કિંમતવાર જુદી જુદી ટિકિટો પાડે છે. આ ઉપરાંત દેશને લગતો કોઈ એવિહાસિક, બોધિક કે સાર્વક્રિક મેટિ પ્રસંગ બને તેના સ્મરણમાં ખાસ ટિકિટ પાડવામાં આવે નો તેનાં અવનવા કિશોરો તેવાર કરવામાં આવે છે, જેમાં કે પ્રસંગનું મહત્વ દર્શાવતાં કોઈ બંધનનાં કે પ્રસંગનાં ચિત્રો હોય છે અથવા તે કોઈ વાર તે દેશની વિશિષ્ટતા દર્શાવતી નિપજનાં, પ્રાચીન-પશ્ચીન કે કદરવી દરેકનાં ચિત્રો હોય છે.

ધણીવાર એક ન સમ્મતતા વખતમાં પણ ફર મુતમાં ટિકિટની કિશોરનાં ફર-કાર થઈ નવ છે. દાખલા તરીકે આપણે ત્યાંની છટ્ટા ન્યાંરેની છાપવાળી એક, બે અને તણ પેસાની ટિકિટ હમણાં શોડ નમળત-માં બે પ્રકારની બહાર પડી ગઈ એવી. સંગ્રહ કરનારે આ હપીકત આદરબમાં રાખીને દરેક દેશની ટિકિટ વીણીની માને નોકડી કરવાની કાળજી રાખવી. હવિલાક બેકર

રસદર્શન

સાહિત્ય, કલા, કુદરત આદિના સંપર્કથી જીવનમાં લાવેલા જે રસાનુભવોએ પાતાને સૌન્દર્યલોકમાં પ્રવેશ કરાવ્યો તેનાં સંસ્મરણો

૪૭ વર્ષની વાત છે. ત્યારે હું ૧૭ વર્ષનો હતો. સરસ્વતીચંદ્રનો પ્રદેશો ભાગ વાંચ્યા હતા. 'કુસુમગાથા'માંના 'ચંદા' કાવ્યનું અવતરણ મને બહુ જ ગમેલું:

‘મધ પેદા કરીનીબેરિ, મુખને રેન્દડવા
કેઇ યુતિએ બહુવિધ કરે ભંગણુ સુખમાં પાડ્યા’
એ હપરાંત રેવ, નારાયણ દેગચંદ્રની ‘ચલેજીવનનાં વિરુદ્ધ સુખો’ની કેટલીક વાર્તાઓ વાંચી હતી તેનાથી મુગ્ધ થયા હતા.

મધુ દિગ્વિજય રસેશમાં હું છઠ્ઠા ધોરણમાં હતો ત્યારે કવિતામાં આગરે ગોદરિગમની ‘પ્રાનેશ્વર’ કવિતા ચાલતી શ્રી નચીનલાલ દેગાદ (રસો) સહુભાગ્યે આને પણ કહાવતા છે તે) આપણા અંધેષ વર્ગો હતા. એ ‘પ્રાનેશ્વર’ (સુસાદર) કાવ્યનું શોરૂક કાપાનતરે સોધવન-રામે ‘મરુતવનીચંદ્ર’માં આપેલું છે એ બાપાનતરે સાથે રંધાવીને મારતેરે આગે એ કાવ્યમાં આને ગોદરિગમના બીજા કાવ્ય ‘રંદરૂક વિદેશ’ (Kandruk) માં બહુ રસ લખાડ્યો:

‘યર તણ ભરું હું ફર, રવનનહિન, ડર બરાણ આવે,
નહિ ચરણુ જાપેરે હુંથી શોએને માર્યે;
ધીમીધીમી ‘શેલ’ વહી જતી, ‘પો’ વહી કંટે,
બગી બગી મુશ્યા નિશ્ચાર ત્યાં જ મને મોં.’

હાકેર પાસેનું આપણે શ્રદ્ધાસંનિધાનું મળ ચાલીશા મામ છોડી, અમે બપોર-સાંજે જીવનના મોહમાં પડીને તેમજ પુરુષાર્થ ખેડવા મોટે આઠકાવાદ નાસી આભ્યા તેથી તે કહ્યું થયેલું મેં જાને જેએલું હતું, એટલે ‘રંદરૂક વિદેશ’ની છાપ હું આપણદીતે મનોમત કરી રાક્યું.

મારા પિતાએ આગ-પરમામ બાઈડીઆ બહુ મચેલી, ત્યારે અમે સંજેરેચિત્તેશનાં મુજાકુમ પણ વેઠ્યાં હતાં. ગોદરિગમની કવિતા-માં મારતેરે મને એવા તો રસ હતપત કરાવ્યો કે ત્યારથી જીવનની ઢાડી વચાઓ આને બાવનાઓ મારેનું સંવેદન મારામા નજીત થયું, એટલું જ નહિ પણ બીજા બાળક સુદિસૌન્દર્ય પણ જોતાં આવડ્યું.

થોડા જ વખતમાં મારે બહુમગ્ન થવાનું થયું, ને આમ, અન-રમતે, ગોદરિગમ તથા ગિરનારની આગમણ જીવનમાં સાચગાથે થઈ, બહુમગ્નમાં હપરાંતના દર્શાન બાળે એક એકાન્ત રૂચળ શોધીને મેં ગિરનારનું અનંત સૌન્દર્ય એક સાંજે જોયા જ કહ્યું... જોયા જ કહ્યું.

શ્રી દિવસે પ્રાતાઃકાળથી અમે ગિરનારનાં શિખરે પર ચડવાનું શરૂ કર્યું. ત્યારે પણ જેમજેમ જીવા યત્રીએ તેમતેમ કીર્તી મેજરો, પર્વતમાળા, સરિતાઓ અને વનની શોભા વખતોવખત વધતી જતી લાગતી હતી. એ ગિરિપ્રદેશની રાણીવત્તાથી મને બહુ જ આનન્દ થયો. એ દિવસથી સૌન્દર્યલોકમાં જે પ્રવેશ મળ્યા છે તેણે મારા જીવનને બહુ અગત્યનો પડઠો આપ્યો છે; અને તે દિનપ્રતિદિન વધારે ને વધારે સુખદાયક થતો ગયો છે.

ત્યારે નંદાનાસાહ કવિ ગુજરાતી સાહિત્યકાશના પૂર્વસિતિજ-માંથી મીમેધોમે કવર આવતા હતા.

‘સત્રી બેરણ થાય, ચંદા બેહની’ સત્રી બેરણ થાય,
પ્રેમ નિરસે દેગાથ, ચંદા બેહની’ સત્રી બેરણ થાય.’
ચેતાળની સંધ્યાગિરિનીનું એમનું એ પહેલું કાવ્ય ‘સાનસુધા’માં ક્યા-અર્થુએ વાંચ્યું ને હું એ ગાતાંગાતાં ચેતાબાવના કિડાણુઆ કિવરતી થયા. ‘બ્હાલી’ જેને પેલી કેપકડી, તરકર-દશાંરે, અપી સંદેશારે, હું હું કહી નુગને યોવારે, મીઠી મીઠી ને મન આવે—’

જેનક
ડૉ. હરિપ્રસાદ મ. દેસાઈ

એમ, નરસિંહદાસ પ્રેમપ્રસંગને મધુર બનાવતા હતા;
‘એ તે કથમ વિસરાય, (પ્રેમ રે: એ તે કથમ વિસરાય?)’
વર્ગરે મહિલાત નભુભાઈના કવિતાના અવગતિના ‘કવરરે મધુરિત્ત’ની કાવળીએ હદય પર ચોંટી હતી; આ સંજેરેમાં મારા ચદરમા-શ્રગલા કવનબીના પ્રવેશ થયા અને બહુ શ્રદ્ધામામ રહ્યું.

કેંદરિયું તથાવ માટે પ્રિય મગ્નહતું બદલાતી કવળીએ હુંનિરંતર ત્યાં જોડીને જોતો. પ્રાતાઃકાળ, મધ્યાહ્ન, સાંજ અને શુક્રપક્ષ તથા કુસુમકાની સત્રીઓ મેં કાલકિપાને વિનારેકિનારેથી ભોળવી છે. વર્ષોદની શ્રદીઓમાં, દેહીના સુસાપાટમાં અને હૃદયના કંઠાપાટમાં હું ત્યાં કલાકે ને કલાકે બેસી છું વળી,

મેહુલો પ્રાન્ને મેં માધવ નામે
મારેશા નામે મેં મેહુલો નામે
પાયે બન્ને છુગછુગ પૂપતી છ રે:

એવાં રે:વાયે ચીતના શબ્દાર મંદરિયાના મનોહર રથગેરથગેથી હું મુગ્ધો છું.

અમુકવિત નાટક મેં ચાર વાર જોયું હતું. મરીલાઈને કારણે ચાર આનાથી વધારે હું અર્થો શરૂ એમ ન હતું, પણ એથી તો એકદું સારું થયું. ફરથી પડદાના દેગાથો વધારે આગિહુ જ લાગતા હતા અને મને એ બહુ જ મોતતા.

સુશીમાન્યારે અચૂન મુશામીને એક પાતળી તરીને તીરે એલેશા બાવળિયા આગળથી. આપમતી સંધ્યાના બેસાઈ જતા દેશ વધારે ને નીતો મોતો મોતો પસાર થતો હતો તે મને હજી સંવેદે છે.

એક વાર હું વંદાદેશને કલ્પીવિલાસ મહેશ જેવા મેયા. ત્યાં રાત્રિ સિવગાનું એક મકાન બિત મેં જોયું. માતા યુરવી, પાછળથી પાતાની દુ:ખી કીડી સીતાને છાતી સરસી દશાબાંને પાતાને યેર-બુરિના અંતરજાણ-લઈ જત્યાં હતા રાત્રિ, હૃદયલ, વચ, કુશ અને વસિષ્ઠ-વિશ્વામિત્ર વગેરે આ કરુણ દૃશ્ય બધઅસ્તિ થઈને જોઈ રહ્યા હતા. મારા હૃદયને કલાવી નાખનાર એ પહેલું ચિત્ર.

સાંસરવર્ષે શ્રી મહિલાસ નભુભાઈના દેવલોક થયા પછી હું એમને યેર એકવખત જઈ સંજો. ત્યાં એમના પુરતીજે મેયા; એમને નિશાને ને નોધા કરેડી અવલોકન માટેની આપડીઓ જોઈ. પણ સૌથી વધારે આદાર વંદેતુ તો પાતાના દીવાનબાનામાં એમને સખેડી સિવગાનું ‘ચેતના અને શકુન્તલા’ની કોડી છબી હતી. એ છબી હપર ‘સાનસુધા’માં શ્રી ધીરજલાસ હાકારડે એકે કાવ્ય મે તરતમાં જ વાચેલું હતું તે યાદ આવ્યું:

‘રમણીયપણું રમણમાં કેમયું,
શું ગિલેત દસેત વંદેતજકતુ.’

પરંતુ મહિલાસે આ ચિત્ર એ વંદેતજકતુ માટે નહોતું રાખ્યું; એમણે નો, વારો હાય ફરીને પદ્માભાગથી બળના નાસતા વિશ્વામિત્રની કુ:ખ સ્થિતિ જેવા કરવા એ રાખ્યું હતું.

એક ગિરનાર કાગ પ્રસંગે દિલ્હીથી પારાંમના આવી હતી. એ જતે કંઈ મુદર નો ન હતી; પણ એણે
‘બગાથ કે યાદ ને દર્શન રિયા રસ’

બાળીનેહને વધુ મૂલ્ય આપી વ્યાપારને નાશ કરે છે કું?'

તે ધવાયેલ વાલની જેમ ઝૂંબેના કરી ડા-આગાએ કારેથી તરવાર ફાટી. ફાંત ઈંમી કોઢથી આંખ લાસ કરી તે બોલ્યો, 'યુવાની નર, આજ લાગે છે કે તારાં રાક્ષાસી આંતરવારનું કલંક મારે ધોડું જ પડશે.

ગિરજા ફાકે પશુ તરવાર ખેંચીને કહ્યું, 'જમીની દિરંગી, આજ તને મલત્ર એ સો કરશે જ પડશે.'

પળવારમાં તો ત્યાં દોળે વળેલી વૃંદતા ચારે તરફ જરા ફર સરકી અઠઃ વચ્ચે એક મોટું મેકાન સુધુસુધે મારે ખાલી થઈ ગયું. એક ડાનિતપૂર્ણ વ્યાપારકેન્દ્ર હોવા છતાં આ ભત્તની બેનસિ-ક્ષિતકુ માટે સાવ નેત્રીન તો નહોતા જ. કનિષ્ઠા જ્યારે તરવારે પહોંચ્યા ફોજ ત્યારે એને આજવાનો પ્રયાસ માત્ર નિષ્ફળ નહિ પણ અતિ આપર્ત મનક છે તે સી બજવા હતા, તે તેથી સીએ ફર બોલા રહી બંને પક્ષને તરવાર ફારા ફેંસેલો કરી બેવાની સગવડ કરી અણી હતી.

વામકે-ડા-આગા અને ગિરજા ફાકે પ્રથમ ફિષ-વિનિમય વેળા પરપરને જે વિપરિદ્ધિએ બોલા હતા, એ જ વિષ પરપરના અંતરમાં રસિનાઇને આજે એક સામાન્ય બનાવ બનતાં ગરબ વિરોધના ઉપગાં પ્રગટ થયું હતું. આ ચેર એ બંનેમાંથી કોણ વધુ એના યજુ પહેલાં નહિ શયે તે એ બંનેએ નાજે મોતમન તપી શીયુ હતું.

નિરૂપ જનતાની વચ્ચેાવજ તરવારધારી એ બંન્ન બેવા રહ્યા. વામકે-ડા-આગા પડછંદ ફેલી, વાપુર સી ગળખતને હાથી રો સંજિ-માળી હતો. ગિરજા ફાકે એના મરતાં હુબળો ને ઈંગળો, પરતુ વિષ-ધદ સમુદે સી અપજ, તેમજની ને પ્રાણ-ચનચન હતો. વામકે-ડા-આગાની તરવાર નેતરની સાડી કંપી સીધી ને આગળથી જ અણિયાતી હતી; ગિરજા ફાકેની તરવાર સફેજ વાણી બાને અતિ નેતર ધારદાર હતી. હાથમાં નાથી તરવારો સાથે પળવાર માટે એ કોણ પરપરને લેઈ

રહ્યા ને પછી વેરાંશિયા-ની જેમ તરવારને આગળ વધારી વારકે-ડા માગા-એ આકમળ સાર કહ્યું.

પશુ ડા આગાની તર-વાર ગિરજા ફાકેના રા-સીરને ડાપે એ પહેલાં તે ગિરજા અપજનાપર્વક ચાતાની તરવાર ફારા અને અટકાવી જરા ફર ખસી ગયો અને બીજા પક્ષે એની વાંકી તરવાર તીવળી રેણે એકવાર ડા-આગાને ઝાંકણે ફેંસા ફેંસા પાછા વાલી આપી. ડા-આગાએ પાછા ફરી બ-થવા મહેનત કરી પણ તે સેજ કરી ન શક્યા. એના પગ પરનું આમડાનું આ-વરણ ધરિધીરે રહિત-બીનું થવા લાગ્યું.

ડા આગાએ બેકે એ તરફ જોયું નહિ, છતાં એ સાવધ બન્યો, એ દયાન

ઈ કાળજીપૂર્વક તરવાર વીંચવા લાગ્યો. એ સમય થશે કે વિરો-ધીને નળણો માગ્યે પાકને આવું નથી ગિરજા ફાકેનું તરવાર-કોસમ્મ અનાધારણ છે એની સાથે બીજ વાર ભજ કયે એ કુલા-રવાનો અવશ્ય નહિ રહે

આ બાકુ ગિરજા ફાકે પશુ સમય ગયે કે ડા-આગાનું અગ્રિ-કોસમ્મ ચોતાનાં જેવું જ છે, ને સાથે જ તે ચોતાં કરતાં બમણું બજ-વાન છે. બેકે ને એના જેવા અપજ કે ઈંગળો નથી એ જાહે, છતાં એની તરવાર વાંકી ને પાતળી છે અને ચોતાની ફેંસે ને વાંકી છે વળી ડા-આગાની કુન્દવહતિ પણ તદ્દન તુટી જ છે. આ હાલતમાં ગિરજા ફાકે જોયું કે ડા-આગાના વિતરબો સંજય જ વધુ છે. એટલે એ પશુ ખૂબ જ સાવધાનીપૂર્વક તરવાર વીંચવા લાગ્યો.

સર્પ અને નેાળિયાની લડાઈમાં જેમ એ બંને એકબીબની સાથે આંખ માડી પ્રતિધાન કરવા રહે છે અને તક મળતાં જ રીતની એક એક બીબ પર તૂટી પડી ફરી પાછા ચોતપોતાને રમીને પહોંચી નય છે, તેમ ગિરજા ફાકે અને ડા-આગા પશુ એ જ રીતે લડવા લાગ્યા. તરવારો અગ્રણીં અણુ . . . અણુ . . . અવાજ થવા લાગ્યા. તેના પરપરવા ફિરજો પડતાં તે વિજીતરના શો ચમકી બેઠી હતી, નીરવ જનતાની હબરો આંખો આ આદ્યુત યુદ્ધ આટુરતા વરેક મેક રહી હતી.

તરવારની સાથેસાથ ગિરજા ફાકે વાક્ય શળથી ડા-આગાને વંધી રહ્યા હતા, 'ફિરજો વાંચિયા, હવે ભેઠ એ; તારે લોહી ખાન-વીના લોહી જેવું લાસ નથી, વાપુ સંવતાનના લોહી જેવું લાણુ છે; ફિરજાન કુપા, હજુયે માડી માચી છે. તેા તને છવેતા જવા ફેરસા!' ડા-આગા કંઈ પણ જવાબ ન વળતાં ચૂપચાપ તરવાર વીંચવા લાગ્યો ગિરજા ફાકે એ રીતે એનું ધેરું ખુદાવા માગતો હતો તે ચતુર ડા-આગા મગાઇ ગયો હતો.

સરહી ધીરે ધીરે વધુ બેકેર ને મનિજ બનતી ભતી હતી બંને ચોકાઓના ઝેરથી ચાલતા શામીમંડીસ મોને સંભળતા હતા. બનેલા બંદન પરપરે બેઝળેલ કદ અર્ધાં હતાં છતાં છતાં બંને બંને બેકે આદરજ બખતરે આગાંરિત હતા. ડા-આગાની તરવાર વારંવાર ગિરજા ફાકેના અજા પારો પહોંચી, છાતી પાચે કદ નિષ્ફળ બનીને પાછી વળતી. ગિરજા ફાકેની તરવાર ડા આગાની આસપાસ ખીબબેરી મથમખીબેનાં ડોળાંની કંચા ચુલરવ કરતી ફરતી હતી, છતાં તે ડા-આગાને જરાયે હિંન નહોતી કરી મળતી.

આશિય એક વાર ડા-આગાએ બચ-સાક પાછળ જોયું, તો એ ખમરેા ખમરેા છેક ઘાટના મિલારા પર આવી ગયો હતો ને એક પગ પાછળ મુકતાં જ સપુદ્રમાં પડી જવાની તૈવારીમાં હતો. ગિરજા ફાકે એના મુખનાવ ભેઈ ખડખડાટ હતરી પડ્યો. એણે મેં બગાડી વંચખરપર ઝેરી અવાજે કહ્યું, 'દિરંગી, આજ તો તને આ હિંયા-માં હુલાડયે જ રહીશ, ને પછી મરેલા હુદરડાની જેમ તારે શળ તારા શબ ધરં-યુઅરને બેઠ-રવરજ મોડતી આપીશ.'

ગિરજા ફાકે ધખા વખતથી ને હિંચતો હતો તે હવે બન્યું. વામકે ડા-આગાનું ધેરું ખૂટ્યું. પાનવ જનની પાડની જેમ ચમ્મના કરી તરવર કંચી નોળા આનજ પક્ષે એણે ગિરજા ફાકે પર થા ક્યાં. પાશું હોત તો એ વેળા અનાધારે જ ગિરજા એને ખતમ કરી શકત. પરંતુ તેમ ન કરતાં એણે તરવાર અવળી કરી ડા-આગાના જમખા લાથની મુઠી પર એટલા તો ઝેરથી કંચી કે બની સાથે જ ડા-આગાના હાથમાંથી તરવાર વાણી કંચી લોળી ખજખજાટ કરતી ફર વળે પડી. અટ્ટમાત અટ્ટવીન થતાં ડા-આગા રંબિત જ મદ ગયો.



તા-ગામાના એ સાથીઓ જે હનુ સુધી સૌની સાથે જીવાંજીવા આ લડાઈ ભેટી રહ્યા હતા, તે હવે પોતાના અશ્રુભીને અમુધારી આંતરમાં ભેટી આગળ વધ્યા. પણ તેઓ વધુ આગળ વધે એ પહેલાં તેો અતિ વિરાગ બીચારાને ગળળનાક કાળા હળસી બંધાઓ જાડાજનાં ભંગ્યા જેવા એના એ હાથ વતી તે બેઠેને માથાના વાળ પકડી પાછા ફેરવ્યા; ને પોતાની અતિશય વ્યથા સ્નેહ દંતપંક્તિ દેખાડતો એ જે ગોહરો, એનો એક પણ અક્ષર ન સમજ્યા છતાં બલતેની મનેભાવ સમજાવે એમને માટે જરાયે ગાસક નહોતો.

તે સવારની ધાર ટા-ગામાના ગળાપર ડેરવી ગિરઝા ફાડે બોલ્યા, 'તા-ગામા, ગોહરિયાબર મા, નહિ તો તને પહેા કરી નાખીશ.'

તા-ગામા ગોહરિયાબર ન થયો. અદ્ય વાળા વિરૂપ હસીને એ ગોહરો, 'બૂર, નિરાશની હત્યા કરી એ તો તારા વ્યથાવ છે.' થોડી વાર વિચાર કરી ગિરઝા ફાડે બોલ્યા, 'વાર, તને છોડી દેશ; પણ સોગંદ લે કે'

એને વચ્ચે જ અડકાવી ટા-ગામા બોલ્યો, 'સોગંદ હું નથી લેવાતો. નને ફરે તેમ કર.'

ગિરઝા ફાડે ફરી બોલ્યા, 'સોગંદ લે કે આજથી અડકાડિયામાં તું તારાં બધાં માણસને લઈ અહીંથી ચાલ્યો જઈશ, ને કરી હતીયે અહીં પગ નહિ મૂક.'

તા-ગામા ખડખડાટ હસીને બોલ્યો, 'બૂર, તું હનુ એ સાચનાના બાળક જેવો છે ? સોગંદ હું નથી લેવાતો, ને નથી જ લેવાતો. મારા રક્તની અહીંની ધરની બલ્લરો તેો હિન્દુમાં સાવ કષ્ટેન્યુઅરના વાવેરા સહજમાં ફરકી શકે.''

ગિરઝા ફાડે હસ્યો, 'ફિરંગી, આપડે આટલે દિવસે તારો હેતુ તે તારે મોટે જ દેશો ખરો. પણ હું એ નહિ થવા દઉં. કષ્ટેન્યુઅરનો વાવેરો કશિકમાં નહિ રોપી શકાય. કશિક અહીં સુધી પૂરેપૂરી પ્રભ સમગરનું ગિલનદયાન રહ્યું છે અને બલિયમાં પણ રહેશે. સોગંદ લે નહિ તો'

તા-ગામાએ બુદ્ધિ તાપ્તી પૂછ્યું, 'નહિ તો ?'

નહિ તો પોટુંગલ ભેગો થવા તારા માણસોમાંથી એક પણ છોડ્યો નહિ રહે. તારાં જાડાને સમગ્રમાની ખાખ કરી નાખીશ, ને તારાં એકોએ ને ત્રીસ માણસોને કાપીને કદકા કરી સમુદ્રમાં લવાઈ દઈશ.' ટા-ગામા સ્વબ્ધ બનીને જીભ રહ્યો. કંઈ જ ન બોલ્યો.

ગિરઝા ફાડે ફરી કહ્યું, 'તા-ગામા, હનુ એ સોગંદ લે. તારા થયે કપર અશ્વા સખી હું તને જવા દઈશ. વિચારી જો. તમે બધા જ જો મરી જશો તો પછી કામ તમારા દેશવાસી બિખારાઓને માર્યે દેખાડી અહીં લઈ આવશે ?'

ને ટા-ગામાએ કેંધાંકિસા સારે જવાબ આપ્યો, 'સોગંદ લઉં છું.' ગિરઝા ફાડે કહ્યું, 'તમારા હજુની જનેતા સત્તા થેરીને નામે રાખ લે.'

ને ટા-ગામાને મજાતાંમજાતાં, કોપથી જનરિત સ્વંદે રાખ લીધા કે એ એક અંધારિયામાં દિંદ છોડી આંધ્યા જશે, ને કરી કરી એ ખાનનખગિમાં પગ નહિ મૂકે.

તા-ગામાને મુક્તિ આપી ગિરઝા ફાડે અને બીજા પણ મુખ્ય મુખ્ય નામરિકો સાગરીને મળ્યા. અથરી હતી સુધીની તમામ વાતો સાંભળ્યા પછી સાગરીએ કહ્યું કે, 'જ્યાં સુધી એ લોકો બહેરરિને મારા રાજ્યનું કંઈ જ અનિષ્ટ ન કરે ત્યાં સુધી માત્ર મારાને કારણે હું એમને મારા રાજ્યમાંથી દાંડી કાઢી ન શકું છતાં કોઈ જો તમારે વ્યકિતન અનિષ્ટ કરી રહ્યું હોય તો તમે તેનો ખરેખર લઈ શકો છો;

એમાં હું આટલો નહિ જાતું.'

સૌએ સાગરીને એ સમજવવા પ્રયત્ન કર્યો કે આ લોકો અત્યંત કૃતીતિલ્લ અને સુહનિપુણ છે. એમની પાસે તોપ-બંદક ને માળા-ગોળીઓ છે. તક મળતાં જ તેઓ પોતાના બાદબળે આ સુવર્ચ-રાજ્ય-અર્થ અગરાવતીને મળી જશે.

સાગરીએ હસીને ઉત્તર આપ્યો, 'મારી પાસે સૈનિકગળ નથી એ ખરું છે, છતાં આમરો સાગરી વંશ આજ પંદર શતાબ્દી થયાં આ રીતે જ રાજ્ય કરતો આવ્યો છે. કોઈ એમને રાજગ્રહ નથી કરી શકે, મારે સિંહાસન સુશાસન ને જનપિપતા ઉપર રમવાનું છે. એ લોકો મારું જે બગાડી શકવાના છે ?'

સૌ નિરાસ થઈ પાછા ફર્યા.

અડકાડિયા પછી મુખર્ણપર પર એકિત સાગરીની સંખિ મરનો માથે ચડાવી વારકો-તા-ગામા એના અનુચરો સાથે જાડાજનાં ખેડે.

ગિરઝા ફાડે બેઠેર પરથી સાંઈ પાડ્યો, 'તા-ગામા, સીધા સપથ વાદ રાખજો.'

એક કૂર હારેય વાંકો-તા-ગામાના મુખ ઉપર ફરકી ગયું. ગિરઝા ફાડે હારે આંખો દિશરે કરી બોલ્યો, 'ગિરઝા આપમે ફરી મળીશું.'

'એ સંભવિત નથી. હું મુસકમાન . . . બેઠેરને જઈશ' ગિરઝાએ હસીને જવાબ વાળ્યો.

એને આંખો વળી આગ વળાવતો ટા-ગામા બોલ્યો 'આ રિંદશ્રી-માં જ આપણે ફરી મળીશું.'

ને માર્દશ્રીએ તેનાં ત્રણ જાડાજ કશિક બંદરો ફરકેર મરી ગયાં.

પ્રિયથી વાતને ચાર વર્ષે બીની ગયાં છે એ ચાર વર્ષમાં શું શું બન્યું એજા કથાનકનો વિષય ન હોવા છતાં ફકમાં વર્ણવી નહીં. વારકો-તા-ગામા કશિકથી ગયા બાદ મે વર્ષે ફરીથી પોટુંગલ જાડાજ જારત-વર્ષમાં આવ્યાં. આ વેળા એનો આગેવાન હતો આલકાદેર કેશર મરનોએ કોઈ પાકી, અને તેની સાથે દનાં નવ જાડાજ. વારકી આલકાદેરે કશિક બંદરે આવતાં જ જાડાજ ઉપરથી નગર ઉપર ગાળા છોડવા શરૂ કર્યાં. પરિણામે ઘણા નામરિકોના ઘર ગયા, અનેક ધાવલ થયા. કેટલાંયે મરનો ખેડિત થયાં. આ રીતે રાજ્ય-પ્રબને ડર અને કતોચબાત કરાવી પોટુંગલોએ આ મેળા જ રતમરિ પર પન મૂક્યો. છતાં સાગરીએ આમંત્રુકને આદર આ પી એમને રહેવા માટે નગર બહારની બાજુએ જગ્યા કાઢી આપી, ને ત્યાં નગરને કાઢી નાખવાની રત આપી. પરંતુ પોટુંગલની આ અધારનુ જર્વાસોને ને વિચારથી કશિકવાસી જનસાધારણનાં મન એમની વિકર ધણુ અને વેપથી બરાઈ જોડ્યાં હતાં.

ને પછી તેો કશિયાં મતાં વાર ન લાગી. આ ફંચી પરદેશીઆની સ મે જેખનામાં એમિનન દેખ જનરેયા દત્તો તેજા કશિયાં લેકો કરી ખૂન-નારક જવાવવા લાગ્યા. પોટુંગલો પણ એના જવાબ વળતા. થીમેથીમે બંદર બહાર બધે જ આગ મળગી લેડી. એક દિવસ લોકોએ ફિરંગીઓની કોડીમાં આગ લગાડી કિમેર ફિરંગીઓને બાળી નાખ્યા. બાળીના ત્યાંથી બાગી જાડાજનાં ચકી ગયા, ને તેમણે જાડાજ પરથી કાળા વરસાની નયરના એક બાથમાં આગ લગાડી ત્યાં બાદ એ લોકો કશિક છોડી ખાગી ગયા ને પછી એ વરગ મુખી ફરી ન દેખાયા.

કશિકદના રાજ્યોએ અને પ્રબંક શાંતિનો શાસ લીધા ને માન્યું કે આદત કૂર થઈ છે. ફિરંગીઓ દખે ફરી નહિ આવે.

છેલ્લા બનાવને વરકેર તીવ્રતા બાદ ગિરઝા ફાડે પોતાની વ્દી તથા પુત્રીને લઈ એની જનમબોજ મેદાસા મંચા દેના. ત્યાં થાડા

દિવસ સેવાયા પછી પોતાના જુદા પિતાને સાથે હાથે તે ગણા શરીરે
દબા કરવા ગયા. તે ત્યાં નીકળ્યાના પૂરી કરી સોને જઇ તે હલિકર
પાછો ફરતો હતો.

નકી એમ જાણે છે કે ગણાશરીરેથી ગિરજા દાઉદ હલિકર આવે,
તે પિતા મોરોડોનો હતો. પરંતુ પિતા જુદા અને જવાબદાર થવા હતા,
હવે વધુ દિવસના મહેમાન નહોતા. કમીથી મોરોડો જવાનું કહાવ
જવડી ન પૂર્ણ થાને, તે એટલે સમય પિતા કહાવ થવતા ન પામુ રહે
આ બાબુ વિચારી ગિરજા દાઉદ એમને મોરોડોજવાનું નહોતાં પોતાની
સાથે હલિકરના જવાબદારી ઉપાધ્યાય. જુદા પિતા પામુ પોતાની
દેહના આદ્ય કેવી સુદર પોતોને જોઇ શોધાયા હતા, તેથી એમણે પામુ
ખાસ વાંધો ન લીધો.

ગણા શરીરેની દબા વેળા હલિકરની કેટલીક ખાતરાન અગ્નિએ
સાથે ગિરજા દાઉદનો મેળાવ થયા. તેણે તેમને કહ્યું કે 'તમે પામુ
હલિકરને જ જાણો છો, તે મારા જવાબદારી નથી' એ એ નીએ
આંદોલન સહ ગિરજા દાઉદના જવાબદારી સંદર કરવાનું કમીકરું.

ગણા શરીરેથી હલિકરને માર્ગે પામુ ગાંધીના છે. જવાબદારી
સમયે આજબોધી દવારો મૂકી સારા સમુદ્રગાથી પસાર થયું તે ધીમે
ધીમે દેશની અખાત વધતી હિંદી ગણાસામરણમાં દાખલ થઇ ગયું.
ગણાસામરણની છાતી ઉપરની દબા બેસતા સદે ગિરજા દાઉદ
જવાબદારી દિશ્નુ તરફ વળુ જવુ હતું. આરે તરફ આંદોલન સામર દુષ્કાયા
કરના નરને કરી રહ્યાં હતા, તે જરીસાના જાણી-કેરોડો કટકા થઈ
અથ કોય તમ સૂર્યકિરણો વડે ગમકેતો હતો. પામુ દિગતરેખા
આંદોલનને જવાબદારી આરે પામુથી આવરીને પડી હતી. માત્ર દુર દુર
જુદે કિર્તિજગ્યા વાજત શી કમળના કિરારોનો રેતાળ પ્રદેશ જાણ
જાણે જાણ રહ્યાં હતા.

મુખ્ય રોકેટનું કહેવું હતું કે એ પવનની દિશા અને ગતિ ન બદ-
લાય નો આડમે દિવસે હલિકર પહેલી જવાશે. તે એથી પ્રવાસ પૂરો
થવાની હવનાએ બધા પ્રવાસીઓ હાથેખા આથી ગયા હતા.

એ દિવસે મુકવાર-જુઓના દિવસ હતો. સૂર્ય ધીરેધીરે ગંધવા-
કાશમાં આથી પશ્ચિમ તરફ સરી રહ્યાં હતા. જવાબદારી વિશાળ લુગ-
કાઉ ગિરજા દાઉદ, એના પિતા અને બીજા અનેક કુટુંબને બેસાડી
નગરક દબાવત પૂરી કરી હતી. જવાબદારી કપાન વિચર દિવસે સાથે
દાઉદ તેમના મુકાબ પામુ અટક લેતા હતા. આરે બાબુ નીરજતા
વ્યાપી મઈ હતી. કમ જવાબદારી વેચતી કપાત ફિણું નીર હમણે
કમકેત કરવું પડી રહ્યું હતું.

એવે સમયે આગમન અને હવાને કમળની મેઘજાળના આ
સદ બાબુ આજે સો જગતી રોક્યા. તેણે તે પાછળ પાંચ ફિરંગી
જવાબદારી, બધાથે સદ વડાથી એકસાથે અનેક હલેસાં મારતાં, આજ
પવનવાતો કે વિશાળકાય જળનુતુની જેમ, કપાતબંધ ધમગમતાં
આવે છે. અને એ એટલાં નો નામદીક આવી ગયાં છે કે એમાંનાં
માથેનાં પામુ કમળ જેનાય છે. એકાએક આણું દરેક એક સો હાલુહિ
સા એ વડે એકી દેરી બેઠે રહ્યા.

અને એ દરેક પામુ સાથે જ આપમે આપમે પામુનો તેણે હતું.
થોડી વાર પહેલાં આરે બાબુ જ્યાં આગળ રવાનાર સિવાય કંઈ જ
નહોતું, ત્યાં અખાત, આચિતાં, બીજાનું દેવ્ય જેવાં આ ફિરંગી જવાબદારી
અગુરુના કપાત અખત પેદાજગમાંથી બહાર ફેંટી નીકળ્યાં? ગિરજા દાઉદ
જનું ગાન કહેવું હતું કે હવે બધવા આરે નથી. તોખમાંથી મોજા છોડી
એ કોઈક પોતે આથી પહેલાંમાની પેપામુ સરી સૂટવા હતા. હવે તેના
દવા-ગાયા નહિ ગયાને. પરંતુ થોડી વડે બેઠેથી બેઠાની વડ આજે

એમને મળી ગઈ છે.

આ બતોને બતાવ પૂર્વમાં અમુદ ઉપર આ પહેલાં કરી નહોતો
બન્યો. રમજનાતીત કાળથી આ ગામે સત સત જવાબદારી નિર્ભયપણે
મફર કરતાં આવ્યાં છે. બીનથી થાંભેને કારણે અત સતોવર મુખીમાં
કોઈએ કહી ચાંચિયા જવાબદારી નામ મુક્યાં સાંભળ્યું નથી. બ-ગામ
કરતાં જળ-ગામ વધુ સમગ્રાલ કોવાથી જળ-પાણિન્ય આટનું
વિસ્તર્યું હતું. પામુ કુલ-સુખાંતરનાં સલામત માર્ગમાં આરે વરસાંધ
ફિરંગીએ પેલાવા આગ-અગ્નિ ક્રોધેતેમને માર્યાં ફેંકીને વિશા હતા.

પામુ સુકળા બેતરડું ગિરજા દાઉદને ગાદે સમ નહોતું. એનું
જવાબદારી કરનારાઓનું જવાબ હતું તેમાં તેવ-દાઉદોનો કમ જ
નહોતું. હતા કમ થોડાંક અસાધ્ય, પુજની મગજમ વિનાના ધર્મ-
પરાયણ નીરવાની અને એથી વધુ અસાધ્ય સોમો તે બાજમે.
આ હાલતમાં પાંચ જુદા-જવાબદારી સાથે જવાબદારી બેતરડું એ આરે પામુ
નિખાય બીજું કેટલું નહોતું. કપાચ એક જ હતો તે તે બાબી છૂટવાનો.
પામુ ગિરજા દાઉદને જવાબદારી કમ ૧૨૫૦ વાહનું હતું (વારે સાથે
પહે સદ તે હલેસા બેને હતાં. આ સ્થિતિમાં બાબુને પામુ સમ નહોતું.

પગવાર મઠે સતબ બની ગિરજા દાઉદ કંઈક વિચારેના રહ્યાં.
એવાર એણે ઉપર આગમનમાં મેણું. આગમન વાજત વિદોલું
હતું. સમય કમળમાં થીજ પહોંચેના હતા. રાત પડવાને હમણે ધમી
વાર હતી. એણે બહારની બેઠાથી, જવાબદારી હતા તેટલા બધા થે
મદ જવાબદારી પૂરી નાકાત અને કપાથી હંધારવા હુકમ આપ્યો.
પામુ એ હુકમને અચળ થયા ન થયા ત્યાં તો ફિરંગી આંચિયા-
આંતો પોંચ જવાબદારીથી એકસાતી પોંગ તોય પછડી. એનો એક
આંતો હતા સદ વડે બાકે પાંચી સદથી બાબુને સમુદ્રના પેદાજમાં
પેટો. બીજા આંચિયા જવાબદારી આરે બાબુ પામુમાં પડ્યા. કોઈ
પામુ જોણે જવાબદારી આજ બેતરડું પુરુષાન કરી ન સાધે.

જવાબ ઉપરના પુરુષ ધમીમાંનાં મેં સુકાયા. નીમેથી અચ-
લીત બાજમે અને સોમોના આતેનાર ને હંધારવ સંબજાયા. હાંન
બીકીને દિગત દાઉદે બહારની બેઠાને કાઢ્યું. 'સમય એટલી
કપાચ છો? ફિરંગી ચાંચિયાઓને હાથે ન પકડાશે.'

એ જ વખતે ગિરજા દાઉદની વાર વર્ષની પુત્રી હાંતીદારની
ઉપર આથી પિતાના માણેથી ગાંધી પડી ગયેલી, 'બાબા, અમગ તમને
જોવાય છે' ને પછી પિતાના મેં તરફ એનાં જ મોટીથી રીમે મોટી,
'બાબા, મને બાબુ બીકે હાંતી છે.'

પુત્રીને બે હાથે કપાતી છાતી સરસી ચાંબી ગિરજાએ બેતા
કાતમાં રહ્યું, 'જેઠા, હવેના, રીસા મા. તું મુર-પુત્રી છે. તારે પછી બીકે
કમી? આને આપમે બધા એક જ બેઠામાં બેઠું.'

પુત્રીને પોતાના જુદા પિતાના હાથમાં આથી ગિરજા દાઉદ નીમે
અથ. એની આગળ-વધવા પામી એને સાથે જ ગમી.

પોતાની કમગદેથી એક નાની, ચાલુકમલિત હતી પત્નીના
હાથમાં આપતાં થેયે પેદા એણે કહ્યું, 'સાંધેકા, આખર હાલુ હવે નકક
અવર્યું જેવાય છે. ચાંચિયાઓ આપણી પાછળ પડ્યા છે. તે એ કોઈકો
આ જવાબદારી ૧૨ મઠે નો આ હતોના કપાચ તારા ઉપર કરશે.
એ પહેલાં કપાચને કંઈ જ ન કરી મેસાડી. અને બીજી બધી મેસાડેને
પામુ હિંચાત આપમે કે વિના હાસન ન બીજું. હવે ખુદ હાંતીક
અવર્યું કહી પગવાર મઠે સાંધેલાં ગામું છાતીસરનું ચાંબી ગિરજા
દાઉદ ઉપર આપ્યો ગયો.

એણે ઉપર આવીને મેણું તો આ થોડી વારમાં ચાંચિયા જવાબદારી
એમને અર્ધે એકાસરમાં પૂરી થયા હતા. હવે એ કોઈક એકા

પરા અને સંસ્કારભેદ નિર્માણ કરવા માત્રજ નાનકો. આવી એ
તેના આપણા રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ-નિર્માણને એક આવલોકો પરિક્ષેપ
છે. પદોથી જ વાર આપણી મિત્રાપ્રણયિકામાં પૂર્વ અને પશ્ચિમનાં
સર્વોચ્ચ તત્ત્વોને મુદ્દર સમાવ્યથ થવા પામ્યા. દિનું કૌશલ્યની
એ વિશેષતા દત્તી કે આત્મનિર્ભરતા, નિર્ભીકતા, આરિવચન અને
સંસ્કાર એ તેની પર્વપરા બની રહી હતી. ચરકથી મદાલ્ય મારે એને
કોં પદાનું નેત્રી પર્વને પર્વને કે પોષિતું પ્રેમ અને આત્મીય ન માત્ર.

કૌશલ્યની ભવ્યશક્તિ શક્તિ નિર્માણ એક દેવદાસીના અવે-
તનિક મંત્રી, મીઠાંદોશિકિત્ત સોનાચંદીની બારીવ રાખાના બની,
અને એના મુખપત્રના ચંપાકકેટોવા ઉપરાંત અલ્યાવન તથા યાદ્ય-
કમોના પાખ બાર એ ઉપારના. એનાનેત્રી વ્યક્તિનું મેળાં રામ નેત્રાં.
પ્રસદ પોદિય ઉપરાંત રિશર વિચારણા અને નવનું ભવ્યદારકુમા-
ળના ધરાવતારનું એ કાર્ય દર્શ.

ઈ. ૧૯૧૨ માં સૈદ્ધાંતિક મળિરને લખેને બીમતી એની પેન્સ-
તણા સ્થાના પદ્યપરા અનુચારીના દિનું કૌશલ્યની છતાં જ્યે થવાં
પાતાના દેશાને કોમી કરાને પદ્ય નવનું ન આવના બાળુ બન-
વાનકસાની સૈદ્ધાંતિક રહતોના પરિચય એ પ્રગટ આપી રહે છે. એ
પ્રગટ પછી દિનું કૌશલ્ય દિનું યુનિવર્સિટી નિર્માતા દાવમાં મારી
રેવામાં આવી. ત્યારથી આનું યજન એ વિખ્યાન 'બનાવમ દિનું
યુનિવર્સિટીના સંસ્થાપન અને સ્થાપાય માત્રજ સાક્ષર થયું છે.

એ સ્થાપનાનું પરિણામ તે જ્ઞાનાર્જવનું સોન આરદીને એમને
બદાર પારેકો કેટલોક અપરોત. પ્રચાર પ્રાપ્તિએ એ તપી એમનું
સાધન કે નામી સાધ્ય. પશ્ચિમપ્રદેશને કે બોધિક સમાધાનને નદિ
પદ્ય નવનિર્માણ દેશી એ સમ્પરચના પાલક રહેલા છે. એ નવ-
નિર્માણ માત્ર માધિક નદિ પદ્ય સામગ્રિક અને રાજકીય કૌશલ્યો
પદ્ય સમાવેશ કરી રહે છે.

મહિય રાજકીયપદ્ય પદ્ય એ સ્વયં અલિપ્ત નામી રજા ૧૯૨૧ના
આશિષનામાં કોમી આમ બામ લીધેલા અને પ્રિન્સ જોય વેલ્સના
બદિવારને કારણે એક વર્ષ એમાં પદ્ય નદિ આનેલા. ત્યાર બાદનું
એમનું રાજકીય એ રાષ્ટ્ર સમ્પત્તિનું ભવ્યક રાજકીય—દેશીયનું
રાજકીય જોય રજા. રજાજી, સંપત્તિ અને આત્મસાધન એ એમને
બેરેશની બનાવ રજા છે.

આત્મનિક નવનિર્માણમાં સાતિએકોનો પુરુષદાર એ નામી રજા,
પદ્ય મારુપરવેની દિશાયત કરે છે. આનની સાવિમિત્રે તે પ્રાચીન
સમાજસંસ્થાના વિકારજ નેત્રા બળુને છે. એમને દેશવેશી સમાજ-
રચના એની છે. એમાં ચાર જ વર્ણ દોષ અને એ સારમાં અદ્યોય
પ્રેમ અને સદસાર દોષા સમી ચારે પદ્યરજાનિર્ભર દોષ. 'અન્યા' નદિ
પદ્ય 'અન્યા' એમને નેત્રા માને છે. અને એ વર્ણદોષને લેવા
મળેલા સમાજમાં, તેમના દોષા પ્રગળે. કચ્ચનીયતો એક નામી
પ્રત્યેક વર્ણ પાતાના દેશમાં દોષ છે અને આ એમને રજાક છે.

ધર્મને સમાધાનનું સાધન બનાવવામાં આવે તે પ્રત્યે કલ્પણકીને
અધ્યાપક મેમોની એકતા સ્થાપિત કરવાનું પદ્ય પાતાનું યજનકાર્ય
એમને સ્પેશીય છે. માનવ કલ્યાણને માનવપ્રેમને ઉપદેશ બળુને
આનની સંપત્તિ નવનિર્માણને દર કરવામાં પ્રયાસ કરી રજા છે.
એમ જ છે કે સમતવાના આવા એક સંસ્થાનિર્ભરની. દરથી જ
દુષ્ટિય પર અંદાજો આ બાપ સુરંપ નેત્રા રજાક ન પદ્ય લેવી દોષ.
પર્વને કેલ પદ્ય દેશના સુદ્ધાણે જ પ્રાપ્ત થાય એવા આ અર્થાત્મન
જ્યોતે બળુના અને સમાજના વિશેષ પ્રવાસ આપણા પ્રતિ
કરવાનો રહે છે. કલ્પ આપણા પુત્રકારના પ્રવાસમાં આવું થયું

વિશ્વતિત્તવ આપણું આત્મમાનુ કરવું પડે. નાવદેના, બાવનાની
ઉદ્ધવા એકથી જ બુદ્ધિની તીવ્રતા, પ્રાચીન સંસ્કૃતિના અધિમાન
એકથી જ નવીન સંસ્કૃતિની મુખ્યદાવતા અને કિશ અપવન છતાં
સમસ દોષવ બરી એ પ્રગટમાં આર મિત્રે બાપજી કરવાનું આપણું
દેશનું સોમાવ્ય સમય રજા એની અંતરંગતા બળવ દેશી એ સંસ્કાર-
વાનું રહે છે.

— નામીક દર્શ

અમુતબલવર પત્રિકાનો નવન
એમાના વિદાન સોમાવ્ય દો. સંસ્કારના નામી 'દિશી પત્ર-
કારણ' એ નામથી એક દેશીને ને માધિતીયુરું થેલ કલ્પનાના
'અમુતબલવર' પત્રિકાના કલ્પનાના અર્થ (વચનમાત્ર બદાર પડેલા
આ સંદર્ભમાં સમજા છે. તેમાં કલ્પનાના આનના રાષ્ટ્રીય અને
લોકલિતિત્તવ એ નામથી આનની દેશીક વચ (અમુતબલવર પત્રિક-
કા)ની રજા કેમ થયો તેની નીચે અભ્યાસ કરી દર્શાવે આવી છે:

એમાર નામના એક અમુતબલ મામદારમાં રહેલા પર્વનકુમાર,
દેશનકુમાર અને મિશિરકુમાર નામના પદ્ય જાય બાદકોનાં એકર
પ્રતિજ્ઞા કરી નવનિર્માણની વિનમરણી સુધી સેધમાં દર્શાવે દર્શાવે
ને સંસ્કારમાત્રમાં એકાવા દિશા, એમાં વર્ણનકુમાર પાતાનું પોતાના
મામદારમાંથી સારિત્ત, વિજ્ઞાન અને એનીવારોને સત્તનું એક વચ
કલ્પનાને વિચાર થયો. તેણે પોતાના બધા દિગિરકુમારને ૩૦૦
કલ્પનાની મામદારી રજા આપીને એમાર કલ્પનાની એકા ને બીજી
તરફ આપી બરીદવા કલ્પને થાકેલા, આ બરીથી સિમિરે થાકે
વપરાએલાં બીનાં અને એકલું જાણનું દાવપ્રેષ બરીછાં દિગિર
અમુત દેશી કે મામદાર મામદાર મામદારમાં કેલ કોલોર (બીનાં
કલ્પનાથી) ગણના નથી. એકે કલ્પના કલ્પના પદ્યમાં તેણે
એમાં મામદારનું, આપણનું ને એનું એક લેખનું નરની કામકામ
પદ્ય રજીબી લીધું. બાવનાનું એમાર અમુત ને વર્ણનકુમારે 'અમુત-
પ્રવાદિની' નામનું એક પત્રપાલિક વચ કલ્પના માંડ્યું. પદ્ય એની
આવરો દેશી નીરકલ્પાં વર્ણનકુમારનું આકાશ જ એમાર અમુત પદ્ય.
એના મારુ પછી મિશિરકુમારને એક સમાચારવચ કલ્પનાની મન-
સુત્રો થવા કરેના દેશી. એ વખતે એ અને એના બાદ દેશનકુમાર-
દેશ આમારો દેશી કલ્પનાને કામ કરવા દત્તી, વચકારવ કોમી
માનુષ્યનિર્માણ દેશી એકાની પોતાની આકાશમાં તેમને એ કોલોર
એકી બધા કલ્પના. અને બાદકોનાં એમારોમાં માંડું કલ્પ નો
નિષ્કાર કર્યો અને પોતાની એકીમાં કલ્પનામાં આવી દીધાં. એની
નામદાર બાદ એનીકાલ આ વખતે બધું જ નામો દોષા કર્યા ને પદ્ય
બંદર પડ્યો. અને ૧૯૨૬ના આર્થ મામદાર 'અમુતબલવર પત્રિકા'
નામના એમારો આવાદિકોના રજા થયા. કલ્પનાની બરીદવા થયા
૩૦૦ રજાના વામદાર થેલ ને એમાર દર્શાવે દર્શાવે. આનના એક-
નારક અંતરંગતા દેશી એકા અને મિશિરકુમારના મામદાર કિશીકાલ
રજાક (એ કે કલ્પે બળુની એકરજેલ લવ) આ તકમ સારસિ-
કેના કામને બળ પ્રાપ્તિદાન આપતા અને તેમાં શ્રેણી લખતા.
મિશિરકુમારને કલ્પના નો એકલો બાર દેશી કે તે એ આનું વચ
સુવાદિન કરતા, બીનાંમાં મામદાર, ને બાવના, એનું જ નદિ પદ્ય
બાવનાની કલ્પી પદ્ય પાતાનાર અને બાવનાની લેવા; અને એક વચન
એમારમાં કામકે મેળવતની તેની અન્યાવા લાની ત્યારે કુદરથી પર-
અન્યામાં આવેલો પદ્યના થયો નદિ ૧૯૨૭ના બાવનાની દુનર
પદ્ય એની આનના પદ્ય તેને અવાર નરની કલ્પ ત્યારે માપ માટે એ
બરી જ કલ્પ બનાવી લેતા. વચકારવના દલિદસમાં આનના દેશી
(કેપીકીર-પ્રિન્સ-દર્શકો પર એક-ગીરક) વિશ્વ માત્ર આવારે

હમયુનગી જી 'પત્રિકા'નું એક 'હિંદીઓને માટે જ હિંદ' એ હતું અને ભેતભેતોળામાં તેણે એ કાળનાં અગ્રણી પત્રો 'ઈન્ડિયન ઓપિનિયન', 'હિંદુ પેટ્રિયટ', 'ઈન્ડિયન ગિરર' અને 'સોમાપ્રકાશની' હરોળમાં પોતાનું ઘાન કરી લીધું. બે વરસમાં તે એની કોઈનું હિંદુ-રતાના વિનાશની પાર પહોંચી ગઈ, ને ૧૮૭૦ માં આર્સિન દ તારી નામના વિખ્યાત કેન્સ વિદ્વાને પણ પોતાના 'હિરટરી દ લા લિટ-રાન્સુર હિન્દુઈ એન હિન્દુસ્તાની' નામના પુસ્તકમાં અગ્રણી હિંદી પત્રોમાં 'અમુલ્યતર પત્રિકા' ના નામનો દલ્લેખ કર્યો. મદ્રાસ-નું અર્ચનું લખાણ હતું એક જ પત્ર 'મદ્રાસ મેઈલ' પણ 'પત્રિકા'ની માફક ૧૮૬૮ માં જ જન્મ્યું હતું.

પોતાના ૧૭મા જ અંકમાં પત્રિકાએ, એક ચોટા ડેપ્યુટી મેજિસ્ટ્રેટ એક હિંદી અળખા પર કરેલા આત્યાચારની હકીકત (તેનું નામ દીધા વિના) છાપવાની હિંમત કરી, અને તેની પછીના અંકમાં એ આખા બતાવની ઝાળમાં ઝીળી વિખેતો છપાઈ. એ હકીકત એ પ્રાંતના મેજિસ્ટ્રેટની કોરેના હોડ કસ્ટાઈ શ્રી રાજકૃષ્ણ મિત્રે ત્રણી બીએક્ટી દત્તી 'પત્રિકા' સરકારની આજ્ઞામાં ખેંચી તે કહી જ, એટલે અગ્રહારવર્ગે તેના પર કામ ચલાવવા આ તક લઈ લીધી. શિશિરકુમાર તેના તંત્રી હતા એ પુરવાર કરવાને સરકારે થળાએ થરપાછા કર્યા પણ કાંઈ નહિ પણ રાજકૃષ્ણ મિત્રે પોતાની હક્કી વસ ન રાખી સરકારી ફરાર્થ પડયા. અટલે આઠ માસ સુધી ચાલ્યા અને એતે મુદ્રકને ૬ માસ અને લેખક (રાજકૃષ્ણ મિત્ર) ને એક વરસની સાલ યથ શિશિરકુમાર નિર્દોષ કર્યા, પણ તેમને આર્થિક ફરકો બહુ ભારે પડયા.

છતાં પત્રિકા તે એ આગકામાંથી નીકળવી ચાહત જ રહી, તે છેક ૧૮૭૩ મુખી. એ વર્ષમાં એ આગકા પર મેંડેરિયાને એવો તે કારને પ્રેક્ષા જીત્યાં કે છાપું લાંબી કાઢડું અગસતવ થઈ પડયું. અને શિશિરકુમાર ત્યાંથી બંધા કાચાથી ફેરવી કાચગને માટે ફરકને આપ્યા ને ગાડા બદલ્યાં, નં. પર, હીદાકામ બેંચરજ લેઈનામાં ધાગા નાખ્યા. એટલે એવા બંધો કે આ વખતે પણ એમની પાસે આ બધી જવાબદારી અને બહેળા કુટુંબના બોલને પહોંચી વળવા માત્ર ૩૦૦ જ રૂપિયા હતા!

એવામાં એક ચોટી રકમની લેખની ફરારી કરવાના બદલામાં શિશિરકુમાર ૮૦૦ રૂપિયા કરવાના. તેમાંથી એમણે ૬૦૦ રૂપિયાનું નવું મુદ્રાણ લીધું, અને ૧૮૭૩ના એપ્રિલમાસથી બંધ પડેલી પત્રિકા ૧૮૭૪ ના ફેબ્રુઆરીથી ફરી દલ્લેત્તેથી પ્રકટ થવા માંડી. હવે તે અઠવારિયામાં એ વાર નીકળી અને તેમાં કેટલાક સમાચાર તથા નોંધ એકેછમાં પણ આવતાં પત્રિકાનું કાયદેય ફેરબેને બાજ બળદગાં નં. ૨ આનંદ ઝેટરજ લેઈનામાં લઈ જવામાં આવ્યું, જ્યાં તે ૧૮૭૪ના એપ્રિલની બીજ તારીખથી આજ લખી ચાહત છે. ર-મિન્દ્રનાથ યાચે-રનું નામ આશેનું પહેલવહેલું કાલ્ય 'અમૃતબલ્લર પત્રિકા'માં જ છપાયું હતું, -૧૮૭૫ના ફેબ્રુઆરીની ૧૬મી તારીખના અંકમાં. કવિની કમાર એ વખતે ૧૪ વરસની હતી!

આ વડી 'પત્રિકા'ના જવાબે સીધી અગત્યનો તળકો તે તેનું એકેછ બાધામાં ફેરારત. એ આખાએ બતાવ હિંદી પત્રમર-ત્યાં અનન્ય અને રોમાંચક છે અને 'કુમાર'ના કડવા એકમાં શ્રી મેળીલાલ થાપ (પત્રિકાના તે પછીના તેજની તંત્રી)ના જનનચરિ-ત્રમાં પર્ણવવામાં આવ્યો છે. તે અગે કાશીને આ લેખ પડે કરીયું.

અર એક્ટી ઇન બંગાળના લેક્ટેનાન્ટ ગવર્નર નીમાયા. એમને સરકારમાં આટબીહી પસંદ ન હતી; રીકા કરીને ગાસ આપનારાં

વર્તમાનપત્રો એમને બહુ ખૂંચતાં, આની ફાટિમાં આવે એવાં એ વર્તમાનપત્રો એમની નજરે પડયાં. એક 'હિંદુ પેટ્રિયટ' અને બીજી 'પત્રિકા'. પ્રથમ 'હિંદુ પેટ્રિયટ'ના અધિપતિ કિરંટોદાસને એ સાહેબે મનાવ્યા. પછી એ બતાવ બંધો તે ચોટીલાયુએ પોતાની સુંદર શૈલીમાં વળેવ્યો છે. અળખ, અહીં તે એની અંખી જ ફારાપી શકશે.

સાહેબે શિશિરકુમારને પોતાને ત્યાં બાસ આમંત્ર્યા. એમની મરજી આપણી સુચત ન તરીકે વર્તવાની હતી; પરંતુ એમને, નજર પડે ત્યાં ખુશાગદ કરવાના સામાન્ય ગુણ પણ એમનામાં હતા.

શિશિરકુમાર આવ્યા. એમને બાસ માનથી મેસારવા અને મંબીર વાતચીત શરૂ થઈ. 'હુઓ શિશિરજી, હિંટોદાસે તે કબજ કર્યું છે. તમે પણ માને તે આપણે ત્રણે જણ બંગાળનું રાજ્ય કરીએ. હું કોઈકાંધવાર તમારા પત્રમાં લેખ લખીશ. તમે સરકાર પર રીકા લખો તે પહેલાં મને બતાવજો. હું તમારા પત્રની ધળી નકલો સરકાર પાસે બીટીનાઈચ; અને આમ આપણે ત્રણે જણ એકઠેકની સલા-લથી બંધાઓનાં ફરનાર ચલાવીશું.'

એમતેમ ફરી રળના એક પત્રકાર આગળ બંગાળના 'નવાજ' તરફથી આની લાખ આવે, ત્યારે સાધારણુરી તે પરિણામ એક જ આવે. વળ શિશિરકુમાર ત્રણ જ પ્રકારના ગાણુસ હતા. તેમણે એ નાગદારનો કેપગર માન્યા, પણ સાથેસાથે જળ્યાની દીપુ કે 'નાગદાર, આખા બંગાળમાં એક તે પ્રાનામ્લિક પત્રકાર રહેવા હો!'

થયું. સાહેબે સવળુ કે પ થયું. કાની જેટ વાત ચાચ છે તે શિશિર-જાણને મેક સગમની દીધું. જર્મના કરી કે ચાહે તે પોતે રાજ્યોલના આરોપસર એમને અગરી નાખે, પાછા જેસેર ધકકેલી મૂકે, વર્ધેર.

પરિણામની બહુ ર.ક ન બેવી પડી. ચોદાજ વખતમાં ઇન સાહેબે ધાર-મખામાં 'પનાકેસર પ્રેસ એક્ટ'નો ફારા ખૂંચે અને બને તેકેથી ઝડપે ગરબ કરાવે. પર્ણીયુલર પ્રેસ એક્ટ એકલે દેશી બાધાએમાં નીકળતાં છાપાંબિના ઇમાને કાંચે.

મુકવારે 'પત્રિકા' બદાર પડવાની હતી. થાપ બાધઓ ચેત્યા કે પત્રિકાને ફેરવાને શક્તિ પડાયું. પત્રિકા અરફી એકેછ ને અરફી બંગાળમાં નીકળી, એટલે એ કાયદાની બળમાં આવી શકે. પણ થાપ બાધઓ માપના ફેરલા હતા. એક જ દિવસમાં ગમેતેમ કરીને મિત્રોને ત્યાંથી વચારના એકેછ છાપે મંગાવ્યા, છાપનારા આપ્યા, લેખો લખી નાખ્યા, અને મુકવારે નિયમગર પત્રિકા બદાર પડી; જ્યારે રજાથી લેયું છે એ જ દેશ ફેરવાઈ ગયો હોતો! આપણું છાપું મંગાળથી એન સુધી એકેછમાં છાપાયું હતું! આખા, આ કાય-દામાંથી 'પત્રિકા' છટકી ગઈ. સર એક્ટીએ પોતાનો ખીજવાટ પો-તાના કેટલાક બંગાળી મિત્રોને ફલી સંમળાવ્યો હતો. તે એક જ અઠવારિયું એાડું થયું હોત તે! 'પત્રિકા' હતી ન હતી યથ બત!

હિંદી પોસ્ટ ઑફિસનો ઇતિહાસ

હિંદની ટપાલ પદ્ધતિનો ઇતિહાસ પ્રાચીન છે. યહા પ્રાચીન સમ-યમાં એપિયા રાજ્યનામાં સંકેટોમાંથી સાદી સંકેદાની આપણે કરતા. પરદેશી મુસાફરોના રખતોને પારથી જળ્યા છે કે પ્રાચીન હિંદુ-ઓને તેમના સમાકાલિન એસીરિયન લોકો, બેબિલોનિયાના લોકો તથા હિરાનના લોકો સાથે વ્યવહાર હતો. પાંડુ નામના એક રાજને રોમન યુદ્ધેનગાદ બેબિલોન સાથે અવારનવાર પત્રવ્યવહાર ચલાવું કહેવામાં આવે છે. આ રામયે કાળ સમુદ્ર તથા કાશિયન પ્રદે-શોના લોકો સાથે હિંદુઓના નિયમિત વ્યવહાર ચાલતો હતો. આફ્રિકા એટ સાથે પણ તેમનો વ્યવહાર હતો એંદ્રયુખના સમયમાં વેપાર અને પત્રવ્યવહારની સરળતા સાથે પદ્ધતી ત્રાહીર થઈને

તરફથીના સુધી લાંબો સમયગાંધી બંધિતો હતો.

મોગસ સમયમાં વિવિધ પ્રતિભા દર્શાવત વધવાને ક્ષીધિ રાજ-
દારી વ્યવસ્થાઓને એને વધારે વ્યવસ્થાની જરૂર પડી. પરિણામે
ટપાલની નવી પ્રયાગમાં કંઈક સુધારો થયો. વિદ્વાન સંદેશના
ચેરમાંથી યોગેશ્વર ટપાલની યોજના ઘાસ કરી. તેણે કવર દિવાનાં
મેકાનોમાં છેક બંગાળથી સિંધ સુધી ૨૦૦૦ માઇલનો ધોરી રસ્તો
આપ્યો. તેમાં દર બે માઇલે થોડાં તેયાર રાખવામાં આવતા. સંદેશ-
નાંકે અડધા માઇલથી એક રૂબરૂ આગળ વધે. તેણે મુખ્ય ધોરી
રસ્તા ઉપર દર માઇલના આગા પદ ટપાલનાં મકાનો બંધાવ્યાં,
જ્યાં ઝડપી તુર્કી ધોરા તેયાર રહેતા. આ પદ્ધતિથી એક જ દિવસ-
રાતમાં સો માઇલનું એવર થયું. આશ્ચર્યની આગાવાદ કાળો પાંચ
દિવસમાં ગળી જતા. એ કાળમાં આ સિદ્ધિ લેવોતેની ન અગાધ,
પરંતુ મરાઠાઓ સાથેના વારંવારના ઝડપી મોગસ સાક્ષ્ય નળનું
પડવા લાગ્યું તે આગામાં આ વ્યવસ્થા પડી બાંધી. પછી તે આ વ્યવ-
સ્થાને છેક ક્લાઈવના રામચંદા દેરામાં વ્યવસ્થિત ટપાલ પદ્ધતિ ઘાસ
ચળેથી બાંધાય છે. તેણે સરકારી ટપાલ લઈ જવા-લાવવામાં એવિયા
પેરા ટપાલની બ્યાબાદરી બુલાવ્યા દેતા પર રહેતા જમીનદાર
પદ નાખી. તેના અનુગામી વાંસ હેન્ટરને ટપાલ આંકિસને વધારે
સારા પાયા પર મૂકી અને સરકારી ટપાલ દ્વારા ખાનગી પત્રવ્યવહાર
પણુ લઈ જવાની છૂટ આપી. હિંદમાં બંદેર જનતા માટેની ટપાલ
વ્યવસ્થાના આ ઐતિહાસિક અગ્રણી.

ત્યાર પછીના પચાસ વર્ષોના યોગે આંકિસને ઇતિહાસ અંધા-
શમાં છે. ઈ. ૧૮૩૭ પહેલાં દેરામાં વ્યવસ્થિત ટપાલની પ્રયા નહોતી.
કેલેક્ટરે કે ડિરેક્ટરે આંકિસને પેટપેટાની સલાવાજા પ્રેરેશોની
મેલે લાઇને માટે જોખાદાર હતા. ટપાલની પદ્ધતિને એક સમય
ના આજની જેઠે તેનું એકદમ ઘાસ કરી મધ્યસ્થ સત્તા કાઢ
નહોતી. એકે જનની અદર અદરની છૂટ વ્યવસ્થાનાં લઈ લીધી. ટપા-
લની ડિરેક્ટર પણ નહોતી. ડિરેક્ટરને બદલે રાંધણ પેસા આપવા પડતા.

ઈ. સ. ૧૮૩૭ માં એક ખાસ કામચાંદી બંદેર ટપાલની પદેસ-
વહોદરી રવાના થઈ અને તે કચવાને એક કાળો કાઢ જવાનો કુલ હક
સરકારે હાથમાં લીધો. આગ સરકારી ઇનસ્ટીટ્યુટ રવાના થઈ, અને
સરકારની પેરાવનગી બિના ખાનગી રીતે પેસા જઈને ટપાલ લઈ
જનાર વ્યક્તિને મનાઈ કરવામાં આવી તથા તે કુદરતના બેગ માટે
સખત સિક્કાની બંદેશત કરવામાં આવી. ા તેણે જનતા કાળો
માટે અર્ધા આનાનો એકસરખો દર બંદેર કરવામાં આવ્યો. તે પછીના
દર ા તેણે અર્ધા આના વધતો હતો. ટપાલનાં યોજના આગે
દર દર સો માઇલે એ આનાનો નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો. બંદેર-
ની સમય યોગે ટપાલખાતાના વપરાશ સાથે ખાસ તાંબાના ટોકન
(સિક્કા) પાડવામાં આવ્યા હતા.

ત્યાર પછી હિંદની યોગે આંકિસને ઇતિહાસમાં સીમાચિહ્ન
સમું ૧૮૪૭નું વર્ષ આવ્યું. તે વર્ષમાં ડિરેક્ટર ઘાસ કરવામાં આવી
આખા ખાતાને એક ડિરેક્ટર જનરલની નીચે મુકવામાં આવ્યું,
અને પછી એને નેટલે દર મેકાનવાનો યોગ છતાં દર બે એકસરખો
લાગુ કરવામાં આવ્યો. ત્યાર પછીના તબક્કા ગાદારની વિરોધિતાના
દેરાથી રાજ થયો. આ દેરાએ દેરાની વ્યવસ્થામાં કે મદત્તનો ફેર-
ફાર કર્યો તેમાં ટપાલની પ્રયામાં પણ ખૂબ વિકાસ થયો અને પરતુત-
ત્યાર પછીના તબ્કા દરમાં જ ટપાલ વ્યવસ્થામાં નવીની યોજ-
નાઓ વધારવામાં આવી.

પહેલી મોટી યોજના મની-આર્ડરની થઈ. ઈ. ૧૮૪૭ પહેલાં

નરકારી નીચેરી મારતે જ પેસા મેકાન મગતા. પરંતુ એ પ્રયા
ખબુ જ કંઈખાતેની હતી. ઈ. ૧૮૮૦માં આ કાંઈખાતે નેટલે દર
કર્યું અને તે પ્રયા મેકાન નો કોઈખાતે મદત્ત કે થોડો જ મદત્ત આગામાં
મની-આર્ડરથી મેકાનની રકમ જાણી અને મારત્યો કર્યો. એ કાંઈનો
વિસ્તાર કરેલો વર્ષો છે તે આ વર્ષથી બહુતો ફેર. ૧૮૮૦-૮૧ માં
મની-આર્ડરથી મેકાનની રકમ માલ માર ફેર રૂપિયાની હતી
તે ૧૯૬૦-૬૧માં વર્ષોને ૭૫ ફેર ૧૮ ૮૦ લાખની થઈ હતી.

તે પછીના ગાદત્તનો ફેરફાર તે યોજનાને મધ્યસ્થ એક તેની કાંઈ
આત ૧૮૫૧માં થઈ.

હિંદમાં બેરી (પાર્કલ) મેકાનવાની પ્રયા તે મુખી પ્રચલિત
છે. એ પ્રયાનું મુખ, બેરી (બેરી) યોજનામાં હતું. આ નામ 'બેરી'
બેરી વાંસના પાંચથી પડ્યું છે. એવિયા વાંસનાના બંને છેડા પર
પારસથોનાં વજન બાંધીને તે વાંસ ખખા પર રાખી સફર કરેલો.
તેના દર વજન અને એવરના પ્રચાલમાં રહેતા, થીમે થીમે આ પ્રયા
બંધ કરીને ફરતે સાથે તેની મોડખાનું કરવામાં આવી. અને ઈ. ૧૮૫૧
માં એવર ન મુખનાં મેકાન વજનના પ્રચાલમાં જ કમિશ દર લાખ
કરવામાં આવ્યો. ઈ. ૧૮૭૩માં તો થી. પી. જે ટેલેગ્રાફ મેકાન પોસ્ટ
(એને પારેશોમાં થી. આ. ક.) દ્વારા આંકિસની રીતે છે તેની
પ્રયા કાળ કરવામાં આવી અને ત્યાર પછીના વર્ષોમાં યોગે આંકિસ
કાળો ને પારસથોનાં થીમે ઉતારવ નું મદત્ત કર્યું ફરફરમાં ગામડાંમાં
વખુ માલુસ ગોનાને બંધરના માલ ધરામાં મુકી ગેસા બરીને લઈ ગઈ એ
'થી. પી. એ પ્રયા જનતા માટે મની-આર્ડર કેટલી જ સમજાવેલી છે.

રિયાપાલની ટપાલનો વિસ્તાર કરવા માટે સામાન્ય જ અધિ-
કારીએ પ્રયત્ન કર્યો હતો. ૧૮૪૮-૪૯નાં રૂપિયાના સમયમાં દિરે
અને ટેલેગ્રાફ વચ્ચેના વ્યવહાર બમણા તથા સત્તા સમુદાય માટે ઝડપી
રીકાર્ટ દ્વારા સમયમાં આવ્યો હતો. ૧૮૭૦માં 'મુલ્ટિ-સેલ' એ
મુલ્ટિ-સેલ મુલ્ટિ-સેલ પેસાથી મુલ્ટિ-સેલ રી. ૧૮૭૦માં 'વિનિ-મુલ્ટિ-સેલ'
બેન્ડ આર્ટિસ્ટલ (થી. બેન્ડ યો.) રીકાર્ટ રૂપિયાને લેવા તથા
મુલ્ટિ-સેલ વચ્ચે ટપાલ કર્યો અને દિરે ગાળો. ત્યારથી પછી મુલ્ટિ-સેલ
અને મુલ્ટિ-સેલ વચ્ચે દિરે ટપાલ રૂપિયાની વધતો. ૧૮૭૦માં લઈ લઈ
સમય રાખી, દિરે અને જનતામાં અગત્યનાં બેરો વચ્ચે સોશી વ્ય-
વહાર આવ્યું કરવામાં આવ્યો. અને આગે તો હાથ વિગાનાં દ્વારા
એ વ્યવહાર અત્યંત ઝડપ સાધી છે. પરેશના પેસા જનતા મેકા-
ન માટે છેલ્લામાં છેલ્લી યોજના 'એરમાલ'ની છે.

આ હાથરત 'એરમાલ' રીકાર્ટ રીકાર્ટ એક કાળ રૂપિયાની આવે
કે લાજરતાજ લેનાર આશામીને ખાસ માલુસ મેકાનને પદોના-
ટપાની વ્યવસ્થા, ઇન્ટર-સેલ પોસ્ટલ ઓર્ડર (પેસાથી હુકા), ફેર સિ-
ફિકે, એજાખાખામાં કાંઈ વધેરે આખાનું પદ્ધતિને પણ થીમે થીમે
લાખ થઈ હતો. આએ તો હિંદમાં ફેરફાર પોસ્ટલ ઓર્ડર પદ્ધતિ
છે. છેલ્લા રીકાર્ટ મુખ, દિરેનાનામાં પનોસદનાર ટપાલ ઓર્ડરો
અને પચાસ દાવર ટપાલ થીમે છે

આ ખાતાની સોનાની વિવિધતા અને તેના કાળની વિચાલતાનો
ખાસ તે આખે સમજી કરકારની રીતે છે. ત્યારે આ આવી
રૂ. હિંદ જનતા આગે મોટીનાં ફેર છે. એકે નેની વસતિનો
૬૦ ટકા આજ લગત ગામડાંમાં જ રહે છે. તેમાંના વખાંજા બેરી
પર આખર રીતે છે તથા અખખ છે. લોકોના આ વિચાર સમુદાય
સરકારની સમય સંદેશથી ગળી રહે તેમ નથી. સિટન અને અધિ-
વિધ વ્યાપક ઓર્ડરો દેરામાં રાખી એકાદની ફેરફાર રવાના
સામાન્ય થી સમજાવી થી પાડવામાં આવે છે નેની મનવંશ આગે

દિલમાં માત્ર પોસ્ટ ઓફિસ ૪૪ ગ્રામડાના લોકોને આપે છે. એટલે દિલમાં ગ્રામડાના વેપાર તથા સંસ્કૃતિના વિકાસમાં ટપાલની પ્રથા ૪૪ અગત્યનો ભાગ આપે બાકી રહી છે.

પણ એ ખાતામાં ફોઈ જે સૌથી અગત્યની અંતરિયાળ પાત્ર દોષ તે તો ટપાલી કે હલકારો. આખા ખાતામાં ને છેક છેકથી કોઈને મોકલે જણાય છે, છતાં તે ૪૪ સૌથી મહત્વનું અંગ છે. તેના નિયંત્રિતતા અને ચોકસાઈના પ્રશ્ન રૂપ છે. તેમના પ્રામાણિકતા તથા સંવેદનશીલ કામ ૪૪ એ આખા ખાતાની મહત્વના નિર્ધાર છે. દેશની નીચ લુટીલુટી બાબતોમાં અને અનેક સિપિઆમાં લખા-આજા કેવા ચિત્રવિચિત્ર પત્રોની તેમને વહેંચણી કરવાની દોષ છે તે વાતનો વિચાર કરીએ ત્યારે ૪૪ તે પાંચ કેટલું કુખર છે તે સ્પષ્ટપણ સમજ પર ધમ્મી વખત સરનામાં અપૂર્ણ તથા ન કહેલી સમય નેવા દોષ છે. ક્યાર ક્યાર પછી ધમ્મી વાર લેવાને વ્યક્તિ તરફ આદરભાવ દર્શાવનારો અને ઈર્ષાધુષ્ટ દેહનનારો લાભાલાખા લખાણો લખવામાં આવે છે. તેમાંનો એક રમુજ દાખલો એવોઃ

“ગાદા હલકારમાં સદા માટે વરેલા આખરવંતા બાણ સિવનાથ માય. બનેનાં હુદય એક છે. દસનાબાદ પોસ્ટ ઓફિસથી રામધુરની પોસ્ટ ઓફિસ, ભવ્યવંત બાણ પ્રિયનાથ પેલના થેર પહેરે. સૌથી પડખણા. ટપાલવાગા બાઈ, આ કાગળ બાણસાહેબને દાંડાદાથ પોંચેવાડને. બીજા કોઈને આપતા નહિ. આ ગાદી તમને વિનવે છે.”

કેટલીક વખત તો માનપાનના શબ્દોનાં ગોરોમોંઝાં વાકો લખાએલાં દોષ છે, પણ કયા ગામનો સમજ છે તેનું નામનિશાન પણ દોઢું નથી. નીચેના દાખલો જુલોઃ “નાગદાર માનવંતાબાઈ, અગાસા જેવા શરીબના આધાર, મારા શુભેચ્છક, મુન્દરી માથેક-મંદ-તેની આખાંડીમાં વધારો થાય.”

આવાં કેટલાં જ સરનામાંના તેને કોઈક શાસ્ત્રિક માણેનાની મદ લેવી પરે છે. તેનો પમાર સામાન્યતા આંકા દોષ છે, છતાં નેનું પ્રામાણિકપણ આશ્ચર્યકારક છે. ને દેશમાં સંદેશના પલ્લો વરુ-આની વહેંચણી કરે છે. આજેનું થવાનો તેને સમય જ ગમતો નથી. મને તેની મરુમાં, આમો દિવસ, થડિયાળની નિયંત્રિતતાથી ને પોતાની નિયત કહેલી હદમાં ઇંગ્લેંડો ગારતો આલેખા બનો દોષ છે.

ટપાલની શરૂક ગ્રામડાના હલકારાનું કાર્ય પણ આંધું મહેનત-વાળું નથી. ફોઈવાર ફેરવાંકરેલો તો ખૂબ લેખનમહેનત પણ દોષ છે. સરદદ પ્રાંતમાં ટપાલી કે હલકારાને ત્યાંની લેણા લેણી બધ દેશેક સ્મરતો દોષ છે; મધ્ય દિલ્લાં જંગલોમાં ગરુખજની વાધ-દીપડા અને પૂર્વ બંગાળના નદીઓના પ્રદેશમાં મગુવા ડારા ગામડે ગામડે ફરતાં રસ્તામાં નદીમાં વાવાઝીડાનાં તોફાન પણ ટપાલીને નસીએ લખાએલાં દોષ છે. દૂંધા પમારમાં, નખેનેદાર પ્રામાણિકપણ, મોક્ષાદ અને સંવેદનશીલ સાથે મોકલી બળવતો નીચામાં નીચા દરજ્જાનો ટપાલી એ આ ખાતાના સ્તંભ રૂપ છે.

(અંગ્રેજીના આધારે)

—છોટાજાન માનરૂપિ કમદાર

ટપાલની શરૂઆત-યુરોપમાં

રોમનોએ જિલ્લોને કબજે મેળવ્યા અને ફેરફાર શાળામાં બનાવ્યા ત્યારથી ઇંગ્લંડમાં ટપાલની પ્રથાની શરૂઆત થક લેખાય. ક્રિ. સ. ૪૩થી ક્રિ. સ. ૪૧૦ સુધી રોમનોએ એ પ્રથા ચાલુ રાખેલી. સૌજર આખરકાના સમયમાં બનાવવામાં આવેલા શાળાઓ-મોઝા એક માર્ગ દક્ષિણ તરફ દિલ સુધી પહોંચતો હતો અને કપડી તરફ આજે ૫૨ થકને દાર્દન અને ત્યાંથી સિટાનિયા સુધી પહોંચતો હતો. એ માર્ગો પર કેટકોએ ‘પોસ્ટ-રોડ-સ્ટ’ ક્રમાં કરવામાં

આવેલાં. હસા દસ માહત્તન બંધે આવેલાં રોડોનો પર ધોડા અને ખેંચિયા દાબર રહેતા અને રોડોના કપરનો કમ્પેક્ટર ખેંચિયા સવારોને ટપાલ વહેંચી આપતો.

એ વખતે રસ્તાઓની ગમત પમતમાં પર મપાતી. ફર ૧૦૦૦ પત્રો સંભાળીને પત્રોને મુલામાં આવતા. રોડ પરે ત્યાં ખેંચિયા-એને વિરોગ માટે આદેશના ‘પોસ્ટ ઓફિસ’ ઊભી કરવામાં આવેલી. ધોડાઓ માટેની ઘેરી તથા મુસાફરી માટેના આપરક સામાન એ પોસ્ટ ઓફિસમાં રહેતા અને નિષ્પાત મુલામાં તેના વ્યવસ્થાપકો રહેતા. કદબ એ ત્યારે પણ ટપાલનું એક અગત્યનું અંગ નખાડે. એ માટે દેંડે બમાને તાબ ધોડાઓની વ્યવસ્થા રહેલી. આ રીતે આનીઆઈની કોન્સ્ટાન્ટીનોપલ સુધીનું ડરપ સમાન માહત્તન અંતર ૪૪ દિવસમાં પૂર કરી મઠાં.

પહેલાં તો આ ટપાલનું ખર્ચ ફેરકે પ્રાંતના રજાનિક તંત્ર એટલે કે જ્ઞાનિક વચેતિ તરફથી કરાવી લેવામાં આવતું. પરંતુ રોમન આશ્રાબના વળનનો પ્રાંત જતાં પ્રમનિષ્ઠા પોતાની ખર્ચે રજાની રાખવા માટે સંદેશસાદ પોતાની નીજેરીમાંથી તેનો ખર્ચ આપવા માંડેલો.

—“પ્રમ્ને”

લાખ

લાખ આપણા દેશનો એકદમ જાણીતો છે. સમગ્ર જગતની લાખની કલપના ૮૮ ટકા જેટલું કલ્પ આપણા દેશનું જ છે. દિ-૬ સિપાલના દેશોના કલપમાંથી ૮૦,૦૦૦ મળુ જેટલું કલ્પ તો બંધા બહારેશનું જ છે. ૧૦,૦૦૦ મળુ જેટલી લાખ હિંદી ચીન અને સીઆમમાં બને છે. આ લાખનો માટે ૧૪માં બેંક અને સીમાપોર ૪માં હલકા પાટિ દિલ્હોમાં આવેલો. ૫થી આપણા દેશમાં તેને જુલક ફરી ‘શેલ્લ’ બનાવવામાં આવેલી. આપણા દેશમાં કોશનામપુર, આરિસનામાં ફેરી રાખ્યો, મધ્ય પ્રાંત અને તેની સરદદ નજી આવેલા સંયુક્ત પ્રાંત તથા બંગાળના પ્રદેશમાં ખૂબ લાખ કલ્પ કરવામાં આવે છે. આપણા દેશના કલપનો ૧૦ ટકા બાક તો ઊંડા નાનપુરમાં જ વાય છે. આસામ, પંજાબ, મહારાષ્ટ્ર ને મુંબાઈ હાલના ફેરવાંક આંધ્રમાં પણ લાખ કલ્પન થાય છે. પરંતુ તેમનો દિલ્હો દિલ્હો કલ્પના આખ ૮ ટકા જેટલો છે જેવાં હસ વર્ષની સરેરાશ લેવા આપણા દેશમાં ફર સાલ ૧૧,૫૦,૦૦૦ મળુ લાખ નીપજે છે.

લાખ એક પ્રદેશનાં સંતુષ્ટાની નીકળી ચીલ્લી રીતી છે, અને તે એ સંતુષ્ટ રક્ષણ કરે છે. શાહની ડાળોમાં પર આ સંતુષ્ટો રહે છે અને ત્યાં આ રસી બમે છે આ ડાળોએ કાપી લેવામાં આવે છે અને તેમના પાછી ફરીવટે લાખ કલ્પી લેવાય છે. આ કલ્પેલી લાખને કારખાનામાં હલ જવામાં આવે છે. ત્યાં ત્યાં બેને ફરી નાખી, મીમેન્ટની બનાવેલી મોટી ફૂંડોમાં નાખીને ધેવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે ક્યારેક લુટો પાડી સાંક ફરેને મુલેવેલી લાખને ‘સીડ લેક’ કહેવામાં આવે છે. આ ‘સીડ લેક’ મોટા પ્રમાણમાં અમેરિકા મહાદેવમાં આવે છે, જ્યાં રસાયનો વડે તેને વધુ સાંક બનાવીને તેમાંથી કમર પ્રદારના ‘વાર્નિશ’ ને ‘લેક્સ’ (લાખરંગ) બનાવવામાં આવે છે.

‘શેલ્લ’ એ તેની ઊવળની બનાવ છે. ‘સીડ લેક’ ને કમળોને બંધા રસ કપડામાંથી દખાવી દખાવીને મહાવામાં આવે છે. મારકેશ બનેલા એ રસને પછી ફરી હલને તેમાંથી નાનીનાની લાકડીઓ કે પતરીઓ બનાવવામાં આવે છે, જે ‘શેલ્લ’ કહેવાય છે.

આ ‘શેલ્લ’ અનેક જગોમાં ઉપયોગમાં લેવાય છે, પણ તેનો સૌથી પમાર-તેની આખી કલ્પના લખતર ૪૦ ટકા જેટલો બાક-શાંચોફાનની રોડો બનાવવામાં થાય છે. કપરોડ, પીજળીનાં માધનો

‘નાવપયાનો તમારો અને પાર્નિસનો કટોર કો શેડ્યુલ કલ્પનો લગભગ ૩૫ ટકા જેટલો ખર્ચ થાય છે. આ કુપરમાં ફેટિશાદી, વાદનાં સાધનો, પીપરવેન્ડ, સોસેટ વગેરે બનાવવાના કુપરમાંથી માત્ર તે વપરાય છે. કાંઈખૂબ બનાવવામાં અને અવવામાં સાદી બનાવવામાં પણ તેનો વિશેષ છે. સીસ મારવા માટે પણ સૌંદર્ય વગરનો છે.’

દિવસ ‘લાલ-સંજોધન મંગા’ નામની એક એકાદ છે. એ ૬૧ ૧૯૪૩માં જન્મી. ટો. મેન આ મંગાના પ્રવાસક છે અને એક જ ગરમી ‘લાલ કેમ કલ્પ કલ્પ’ નામ ‘મેનના કુપરમાં’ નામની જે પુલિસમાં તેમણે પ્રવેશ કરી છે. આ બનાવ દરમિયાન રસ ધરાવતા નિખારીને માટે એ પુલિસમાં આવતીની શાંતિની પરી પાટ છે. ‘ઈન્ડિયન માર્ગિન’ નામના પત્રમાંથી — વેપક શ્રોત્ર

વેનેઝુએલા

આનાના સપનાં તેનાના સાદી નેત્રોનાં તંત્ર કલ્પના અમેરિકાના એક પછી એક દેશ કુપર કરી લેવાને લેતાં ત્યાં એને માલુમ થયું તદ્દાવે કે ત્યાંનો આ વેનેઝુએલા દેશ એના જેવું જ એક પ્રાચીન બિન-પ્રશંસ્ય છે એ માળ, વચ્ચે ૧૬ પ્રવાસી બિન-પ્રશંસ્ય ને તેના નેત્રો, તેના મારકોના પ્રાતીન એ નેત્રોનું જેને લઈને તેનું આ નામનું મુખ્ય સંદેર આ બાં વેનેઝુએલાના બીજા નમરનું મારક મળે પડ્યું છે. આનું કલ્પના નમરનું આખા આ બીજા નમરનું આ છે. એક માત્ર ચુનાકદ દેશ જે તેનાથી મળે છે. અન્ય કોના મિત્રો એ તેના પાછળ મેકાના છે અને બીજાની સરકાર પોતાના કલ્પના પ્રવાસી પરદેશી મુખને ૪૦ વરસ મુખી રાજાનું કરવાને કે જે બને તેના કલ્પના પર ૧૯૪૩ ટકા રાજકીય મેળો છે.

વેનેઝુએલા અનેક નાનાનાનાં રાજ્યાનું અપરજાત છે અને તે ‘યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ વેનેઝુએલા’ તરીકે ઓળખાય છે. પોતાના આત્મિક શાસનના અધિકારમાં વેનેઝુએલા છે, પરંતુ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં જેમ ત્યાંની સીમેન કેટલીક સ્થાન, ધરાવે છે તેમ વેનેઝુએલાની ફેડરલ સરકાર પણ કેટલીક અધિકારી સ્થાન ધરાવે છે. વેનેઝુએલાની રાજદાને પાલ નાનકડું કરવાને, કે સરના નામ ધરાવે છે આ બાં અને અમેરિકા નામ અપાય છે તે અમેરિકા વેસ્ટિસીય આ પ્રદેશને આ રાજાની નામ આપે છે.

દુષ્કાળનું અમેરિકાનાં બધા રાષ્ટ્રોને લેવાને જેટલીમાંથી કલ્પના નાર સાર્વજનિક બેલિયાર આ વેનેઝુએલામાં જ જન્મેલા હોઈ, તેના પ્રદેશને આદર કાચ રાખવા ત્યાંના મલખા કોલમને બેલિયાર નામથી ઓળખવામાં આવે છે. રાજધાનીનાં મુખે કાલકાસમાં તેનું નજીક રમાઈક જેવું કરવામાં આવ્યું છે. એવા જ એનાં જુદાંજુદાં નજીક રમાઈક અમેરિકાના બીજા બધા દેશોએ પણ જાણ કર્યાં છે.

વેનેઝુએલાના મેનાનામાં રાજપણાના વિસ્તાર ૧૦૦૦ એકરનું કુમારનું સંજોધન બેઠું છે તે પ્રખ્યાત છે જ.

‘કુમાર-અંક ૨૪૨-૨૪૩’

પક્ષીના જલ્પને આ છે એ તે આપણે સી નાની છે બાં, પણ કાલ કલ્પ નયારે કાલ પક્ષીઓનાં આજ નજીક ત્યાં તે આ બાં જ હાં મેં જલ્પ અને તે પણ કલ્પિયા જેવું, આખાં ન આખાં પક્ષીઓ સવારી ત્ય એ તમે માની રહો છો ?

મામાનવત : તે કલ્પિયાને ચકલી જેવું નાનુંકરણું પળી પણ જકડેને જાઈ નય છે. પરંતુ એ કલ્પિયા એવા થાય છે કે નાનાં-મોટાં પક્ષીઓ મુઠાં બસી નય છે. કાલ રેખા અને કોલે વળ વળા એ કલ્પિયાનું કલ્પિયાનું એક આખા પાત્રા નેપક માલ.

બંધકે જેમનાં અને પોતાના પને આજનો એવા એ સિકારી કરા-ચિત્રો ન્યુ માર્કા કુલ્પિયાર જાં માંનાં ‘કુમાર-અંક ૨૪૨-૨૪૩’માં દર્શાવ્યાં વાવવામાં આવ્યાં છે. આ સપ્તમી જલ્પને નામ આપવામાં આવ્યું છે ‘કુમાર-અંક ૨૪૨-૨૪૩’ (Mark Twenty-four). રેન્ડેક્સ નામે ઓળખાતા જલ્પને તે સંખ્યા જેને તેની અગ્રણી માર્કને ફક્ત અમેરિકા છે. ‘પક્ષીઓના મિકારી’ તરીકે જ ત્યાં તે ઓળખાય છે.

આ ‘કુમાર-અંક ૨૪૨-૨૪૩’ નામનાં કે કાલનાં મુખમાં કર કરીને રહે છે. પોતાના બીજા સમાપ્તિમાં મારક તે ભવાં વળુતો નથી અને ‘નર સરે જ મિકારી નીકળે છે. એનું કલ્પ માન હજારું હોય છે અને વળવન કલ્પના જ સંખ્યા બિના પાત્રાની હોય છે. — પ્રવેશ

ઓરોગિક અને ટેકનિકલ સંદર્ભો

મોરિકાની પરીક્ષણની પરી મળે છે, એટલે આજના બાંધ મિકેનિકા વિચાર કરવામાં માટે આ નીચે આપેલી દિશાની ઓરોગિક અને ટેકનિકલ જ્ઞાન આપવી સંદર્ભમાંની ચારી દર્શાવવામાં નીવડે.

૧. આવાગાર ટેકનિકલ મુદ્દા, આવાગાર; ૨. સમાજ કલ્પનાનું મુદ્દા, સીરામોગાર; ૩. બિહાર ની એમ, ટેકનિકલ ઇન્ડીક્ટર, નાગરિકતા; ૪. કલ્પના મુદ્દા આજ કલ્પના ઇન્ડીક્ટર કલ્પના; ૫. કલ્પના ટેકનિકલ મુદ્દા, કલ્પના; ૬. સેન્ટ્રલ પોલી-ટેકનિકલ ઇન્ડીક્ટર સરકાર (આસિયર); ૭. સી. બી. ટેકનિકલ અનારસ; ૮. કલ્પના ઇન્ડીક્ટર ઇન્ડીક્ટર, પાછા; ૯. સી. બી. ટેકનિકલ મુદ્દા, અવિયાર; ૧૦. કલ્પના ન્યુનિકા ઇન્ડીક્ટર મુદ્દા, સમાજના; ૧૧. સી. બી. ટેકનિકલ મુદ્દા, પાછા; ૧૨. એ. એમ. સી. મુદ્દા આજ મોર્ટાર, કલ્પના; ૧૩. એ. એમ. સી. ટેકનિકલ ઇન્ડીક્ટર, સુરત; ૧૪. અગ્રેન્ડ માર્કની મુદ્દા, અગ્રાદાલ; ૧૫. અગ્રેન્ડ નીવન ઇન્ડીક્ટર, અગ્રાદાલ; ૧૬. અગ્રેન્ડ કાપેન્ડરી એન્ડ ગિયરની મુદ્દા, કલ્પના; ૧૭. અગ્રેન્ડ સી. ૫૮. વર્કિંગ ઇન્ડીક્ટર, એન્ડરી; ૧૮. અગ્રેન્ડ ઇન્ડીક્ટર મુદ્દા, એન્ડરી; ૧૯. અગ્રેન્ડ ઇન્ડીક્ટર મુદ્દા, એન્ડરી; ૨૦. અગ્રેન્ડ ઇન્ડીક્ટર મુદ્દા, એન્ડરી; ૨૧. અગ્રેન્ડ ઇન્ડીક્ટર મુદ્દા, એન્ડરી; ૨૨. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૨૩. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૨૪. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૨૫. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૨૬. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૨૭. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૨૮. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૨૯. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૩૦. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૩૧. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૩૨. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૩૩. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૩૪. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૩૫. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૩૬. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૩૭. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૩૮. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૩૯. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૪૦. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૪૧. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૪૨. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૪૩. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૪૪. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૪૫. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૪૬. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૪૭. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૪૮. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૪૯. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૫૦. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૫૧. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૫૨. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૫૩. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૫૪. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૫૫. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૫૬. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૫૭. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૫૮. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૫૯. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૬૦. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૬૧. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૬૨. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૬૩. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૬૪. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૬૫. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૬૬. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૬૭. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૬૮. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૬૯. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૭૦. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૭૧. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૭૨. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૭૩. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૭૪. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૭૫. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૭૬. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૭૭. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૭૮. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૭૯. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૮૦. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૮૧. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૮૨. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૮૩. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૮૪. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૮૫. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૮૬. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૮૭. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૮૮. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૮૯. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૯૦. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૯૧. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૯૨. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૯૩. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૯૪. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૯૫. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૯૬. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૯૭. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૯૮. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૯૯. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી; ૧૦૦. અગ્રેન્ડ ટેક મુદ્દા, એન્ડરી.

તા. ૧ આખરી વહીવટીમાં પણ માતૃભગિની સ્વાતંત્ર્યસાધનામાં મદદરૂપ થઈ શકે।
૧૯૫૨ અખ્યાત સંવત્સરનો ૪૮મો, ૧૮૫૨.
તા. ૫ સુધ્ધમાની રવિવારના રોજ અખ્યાત
વિદ્યાર્થીના ક્રાંતિની શરૂઆત બ્રિટિશ સર-
કારે કરી, ઇ. ૧૮૫૬.

તા. ૧૧ વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં અત્યુત્કૃષ્ટ અને
અનુભૂતિ રોજી કરી આ જગતની સકલ
કેરની નાખનાર મહાન વૈજ્ઞાનિક પ્રતિભા
કોમ્પોસ આલ્બા બ્રિટિશનના જન્મ, ૧૮૪૭.

તા. ૧૩ હિંદના મુસ્લિમ જનરલ તરીકે ગેર-
વર્તણૂક ગણાવવા માટે લંડનમાં ચોરન
સેન્ટરલની તપાસ રાફ થઈ, ૧૮૮૮.

તા. ૧૬ પ્રતિભાવાન બારતરસેલ જોષાસ
રૂપચૂ એ બચેનું અવસાન, ૧૯૧૫.

તા. ૨૨ પંજાબમાં મુજરાતમાં પારો શી એ
ને અંગ્રેજો વચ્ચે થયેલી લડાઈમાં પ્રખ્યાત
કોહીનદ હીરા અંગ્રેજોને હાથ ગયા, ૧૮૪૬.

તા. ૨૬ કાન્સના નાગચીન વપસ કર્યામાં
કિલ્લર લુચોને જન્મ, ૧૮૦૨.

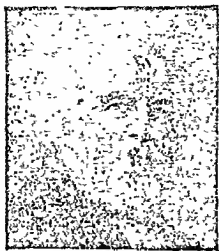
તા. ૨૮ ગિસસ બ્રિટિશ રક્ષણ તળેથી નીકળી
સ્વતંત્ર બંદર થયું, ૧૮૨૨.

આ માસનો મહત્ત્વવિશેષ

સ્વતંત્ર રાષ્ટ્ર તરીકેની શક્તિ અને વ્યક્તિ-
ત્વની જગતમાં તરીકે રહેલા બ્રહ્મદેશ સામે
અંગ્રેજોએ પહેલું મેડાલ્યું હતું. તાલ્લાઈગ સામ-
ર્ત્યમાં હાંધી કાઢી બ્રહ્મદેશનું રાષ્ટ્રીય એકમ
થવાનાર મહાન રાજા આલોખ્યોના વંશજે
આરાધન, આસાગ અને મણિપુર હતી
લીધાં અને મહાન બ્રહ્મી સેનાપતિ ગા-
બેદુલાએ ઉક ગિતાગોંગ પણ કબજે હતું.
એટલે હિંદના મુસ્લિમ જનરલ હોર્ડ આમરે
ઇ. ૧૮૨૪ના ફેબ્રુઆરીની ૨૪મી તારીખે
બ્રહ્મદેશ વિરુદ્ધ લડાઈ બંદરે કરી.

સ્વભાવે સરળ અને મજલ એ કવિનું જીવન
કૌલેજમાંથી ક્રેજ્યુએટ થઈ એ યુરોપ ગયા અને ત્યાં જર્મની, ફ્રાન્સ, રૂસ અને ત્યાં ઈંગ્લીશમાં ત્રણ વરસ અભ્યાસમાં ગાળીને ૧૮૨૮માં
પોતાના જ ગામની કૌલેજમાં બાબાસાહેબને અધ્યાપક નીમ્યાં. ત્યાં જ વરસ ગાળ્યા પછી અમેરિકાની નાગચીન ક્રાંતિને કૌલેજ
૧૮૩૫માં તેને બોલાવી લીધી, ત્યાં લગત ૧૮ વરસ સુધી તેણે ફ્રેન્ચ, જર્મન, ઇટાલિયન અને રૉમન બાબાઓના પ્રધ્યાપક તરીકે
કામ હતું. એ દરમિયાન તેણે સંખ્યાબંધ ફૂલો ને લાંબાંકાળે, યુરોપનાનાં પુસ્તક, નવકથા ને ગ્રંથખાંડો લખ્યાં.

પણ ૧૮૫૪માં તેને પોતાનું અધ્યાપન-
કાર્ય પછુ ગોળ ૩૫ લાગવા માંડ્યું, એટલે
સાદનાં આપીને લેખન, પાઠ્ય નવાન
આગવા માંડ્યું અને પછીનાં ૨૮ વર્ષ સાક્ષર-
જીવન જ ગાળ્યું. એ દરમિયાન આઠ કાવ્ય-
ક્રમે કૃષ્ણાંત સર્વકૃષ્ણાંત બીજું ચોક્કસ
લેખનકાર્ય હતું, જેમાં આંતરગ સિદ્ધાંતની
મુદ્રણથી લખેલાં પાંચપુસ્તકોનો પણ
સમાવેશ થાય છે, એની બીજી શ્રીલંકા ૧૮૭૩



આ બંને માસની વ્યક્તિવિશેષ કવિ લીંગકેલે

જન્મ: ૨૫મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૦૭
અવસાન: ૨૪મી માર્ચ ૧૮૮૨

Lives of great men all remind us
We can make our lives sublime,
And departing leave behind us
Footprints on the sands of time.

આ જગતની લીડીંગ ધરાવતા
'સાગ ઓવ લાઈફ' નામના પોતાના નાના
સરળ કાવ્યથી અંગ્રેજ બાબાઓ સમગ્ર
જગતમાં ખ્યાતનામ થઈયા આ અમેરિકન
કવિ (હોર્ડ વાડસવર્થ કૉમ્પેક્ષો)ને જન્મ
અમેરિકાના ન્યૂ ઇંગ્લેન્ડ પર્લમાન પોર્ટલેન્ડ
ગામમાં થયા હતા. ધર્મગ્રંથ ને નીતિસૂત્ર
એ ખુદિતન કવિનાં સાદાં, સદ્બોધક અને
આછીમધુરી કાવ્યકાંડ થાળાં ચોટકારકાંબો-
એ એને (આપણા દરબનકામ પેડે) જનસા-
માન્યને આંદોલતા પ્રિય ને સંગામીય કવિ
બતાવે છે એના એટલી શ્રીતિ એની અપાક
કોઈ અમેરિકન કવિને હદ મળી ન હતી.

કરી આદરી લીલીસુધા વિનાનુ સાનત એ એકધારે હતું, ૧૮૨૪માં પોર્ટલેન્ડની બાકડવિન
કૃષ્ણાંત એક જગેન કાવના ગોડા પૂર
રસાએથી 'ગ્રાહન લીબન્ટ', અમેરિકન
હિટલેનોની 'ફતકાઓ પરીથી લખાએ
'હીઆવાયા', 'ટર્લેસ ઓવ એ નેસાઈટ
ફ્રમ' અને 'ન્યૂ ઇંગ્લેન્ડ ફ્રોમ ડી' એની અપાકી
કવિઓ ગણાય છે. જીવનનાં છેલ્લાં વર્ષોમાં
લાટેની 'ટિવાઈન ટ્રેસી'ના એક કૌલ
અનુવાદની જગના શ્રેષ્ઠ અંગ્રેજ અનુવાદમાં

તા. ૨ ૧૮૩૦ની રાષ્ટ્રીય લડતનું મેડાલ
કરવાનું આખરીનાં મુખે ગાંધીજીએ વાડસવર્થ
અર્ચિને મોઢકું; અને એક વરસ પછી-
તા ૪ના રોજ ગાંધીજી તમા હોર્ડ અર્ચિન
વચ્ચે લડત મોઢકીની સંધિ થઈ, ૧૮૩૧.

તા. ૮ ગણી સાલિત્વના નવકથાસમ્રાટ
શ્રી હિંદનારાયણ પટેલ જન્મ, ૧૮૨૪.

તા. ૧૫ હિંદની દરવ પરતગતા રૂપ લગિ-
યારબંધી તથા દેશી માપાઓ સંબંધેના કાયદા
રાફ થયા, ૧૮૭૮.

તા. ૧૮ આફ્રિકા ખંડના મહાન રોધસકરી
ટેનીડ સિવિલ્ટનના જન્મ, ૧૮૧૩.

તા. ૨૪ કાલોર કાવતરા કેસને અંગ્રેજમત
સિદ્ધ, કાન્સ્યુક અને સુબેધની વિગુપ્તીને
કોરી દેવાઈ, ૧૮૩૧

તા. ૨૫ કાન્સ્યુરના કમ્પેક્ષકે મામી રમખાણમાં
પરિત બ્રહ્મશ્રીકર વિદ્યાધીની મારી, ૧૮૩૧.

તા. ૨૮ પેશાઈના સ્વતંત્ર ગામ નાના ફંડન-
વિમુક્ત અવસાન ૧૮૦૦.

તા. ૩૦ ક્રીમિયાની લડાઈને અને રશિયા,
ટુર્કી, ઇંગ્લેન્ડ, ફ્રાન્સ અને આર્જિનિયા વચ્ચે
પારીસની નાગચીન સંધિ થઈ, ૧૮૫૬.

આ માસનો મહત્ત્વવિશેષ

હિંદુસ્તાનજરગા અંગ્રેજોની આસરથી અર્ધ-
સ્વતંત્ર રહેતા કૉમ્પેક્ષકે મદ્રેસ નેપાળને જીત-
વાના અંગ્રેજ સત્તાના પ્રયત્નને બધુ સફળ
થવાને પહોંચાડે ૧૮૧૬ના માર્ચની ૩૭
તારીખે નેપાળી જનરલ બેંડેશીરકથાઆય
અને બ્રિટિશ જનરલ ઓકેલેટોની વચ્ચે
ગેરીની સંધિ થઈ, ઇ. ૧૮૧૬ બ્રિટિશોને
દાર્જિલિંગ અને સીમલા સહિતના પ્રદેશ
મળ્યા તથા કાકગાંડુમાં બ્રિટિશ રેગિમેન્ટ
રાખવાના છૂટ મળી અને નેપાળીઓના પો-
તાના પ્રદેશમાં સ્વાયત્તશાસકો રહ્યા.

થાય છે. અમેરિકન સંસ્કૃતિનું તળપડું તરવ
પોતાનાં કાવ્યોમાં ઉતારવાની તેની આકાંક્ષા
ને આસપડેલાં, ૧૮૬૮માં બીજારતે યુરોપ
ગયા ત્યારે ઇંગ્લેન્ડની એના પેરસંગામની શક્તિ
થઈ એકસમ; અને રૉમિસજની સુનિર્મિતી
આંધ એને 'ટોપ્ટરેટ'ની પદ્ધતી નવાન્યા
ને એના અવસાન પછી ઇંગ્લેન્ડ વેદરગિનિટર
અંગેમાં એનું સમારક લેખ હતું, જે માન
મેજવાનર એ પ્રથમ અમેરિકન કવિ દત્તા.

એલ દરે, કુખડાં કરે, ઠરી જાય ખટરાગ,
પણ ઈરાની આગ કાઢે તથા ખખડી બળે.

વેળીઆ પુરોહિત



માનકાન્તરકોના એક આદા એકાદા
બળીની સચિત્ત લઈયા દેડાકિનીને બાવલું
કે. નીકે લખ્યું છે: "દેડાકિનીએ અર્ધાંડીબ
કોરે માટે આવું." વાતકેમ બની હતી કે એ
મદાનપાલિકાએ નેળા (૧૯૦૦માં) પાતાનાં
નામ સંભળાવતી અગત્ય અધિકારીઓ પ્રવાસ
પરની હતી. પણ ગરીબો એ સાબળવાના
પેસા સ્વાંથી કાઢે? દેડાકિનીને એ વાતની
બજાર પડી ત્યારે ભૂલે કહ્યું, 'હું એમને માટે
રસવાના મકત નાહરા' કહેવાય છે કે બી
સામ આખરેમાં એ જલ્દેરે જાન આપેલું.

અનેકાર્થી શબ્દ: જલ્લસ=વીજ કે વડા
સિલક; માલ બળવા સોરો; પહેલું; અધીક;
નવની મેંસા (મેકેતની બાપાગા).

કહેવતાના અર્થ: 'પહેલે દિવસ ક્રોળાળી,
બીજે દિવસ એપરી, ત્રીજે દિવસ સમગળી.'
મહેમાન વધારે દિવસ રહેવાથી આદર પડે
છે તે દર્શાવવા વપરાતી આ કહેવત પાછળ
અર્થ એ છે કે, આવેલા મહેમાનને પહેલે
દિવસે ફેરફાર પીમા ક્રોળાળીને આપવામાં
આવે, બીજે દિવસે માન્ય થી કો પડીને દેવાય,
અને ત્રીજે દહાડે તેને દેશમાં તળિયું ખુદે
નહિ તે માટે વપરાતી સમગળી (આમડાના
કદમાં) નીકે કોરી ને કડક બોને મળતી બીજી
કહેવતો: 'પહેલે દહાડે પરીસી, બીજે દહાડે
પઈ, ત્રીજે દહાડે રહે તેની આજ વઈ.'
'બાપુ યાન ને કિતરું માન.'

અમિલ વસ્ત્રમત

દિવસના કલાક આર છે. આર કલાકના
કુવ દોરાઓનો સરવાળો ૭૮ છે. (અર્ધા
અર્ધા કલાકે પડતા દોકારાઓ અણતરીમાં લે-
વાયા નથી). આ ૭૮ની સમગ્રમાં અમિલ-
ની રસમજ રમુજ સમાજોની છે. જુઓ,
૭૮=૩૬+૩૬, પછી ૭૮ અને ૫૬ વચ્ચેનો ત-
ફાવત=૨૨. ૫૬-૨૨=૩૪, અને ૩૪=૧૭.
આમાં આપમેળે આવતી ૭૮, ૫૬, ૩૪ ને
૧૩ની સંખ્યાઓના એકા પારોપાસોના છે;
અને વધુ ખુબી તે એ છે કે અનુક્રમે એક-
બીજાથી કિતરતા ક્રમમાં છે! વળી ૭૮ દોકા-
સમાં અર્ધા અર્ધા કલાકે પડતા એકથી
આર સુધીના કુવ ૧૨ દોકારા કોરીઓ તે
સરવાળો ૯૦ થાય છે, અને અમર કરતાં ૦ થી
૪ સુધીના બધા એકા પણ આવી નહય છે.
કાન્તિલાલ મ. જોષી



૧૯૪૪નું કલેન્ડર કલેક્ટર

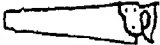
આ ધરિયાળ વડે કોઈ પણ તારીખ પરથી
તેના વાર સોધી સઘરો એ જા. સતી તારીખ
મે વાર સોધરો દોષ તે મામના એક આજળ
૩૫ની ધરિયાળમાં જેટલા સફેદ ટપકાં હોય
તેટલી સંખ્યા, અથવા તારીખમાં ઉમેરવા,
અને એ સરવાળો આવે તેને ૭ વડે ભાગતાં
એ રોષ વધે તેટલામાં વાર તે તારીખે હશે
વારનો કમ સોમવારને પડેલા એ જાને અણવા.
રાખવો. એપ્રિલની ૧૩મીએકરો વાર પડે!
એપ્રિલ માથો મલિને છે. ધરિયાળમાં રના
આક આજળ જુઓ. ત્યાં પાંચ સફેદ ટપકાં
છે. એ પાંચને ૧૩માં કોરીને એ આવે
તેને ૭ વડે ભાગો. (૧૩+૫=૧૮=૭+૧૧)
એટલે રોષ ૪ આવી. રોષવારથી અણનાં
ચોથો વાર ગુરુવાર આવે છે, એટલે એપ્રિલ-
ની ૧૩મીએ ગુરુવાર હશે. એ જ રીતે દિવસ
આથો દોષનો ઉલટા કમથી તારીખ સોધી
સઘરો. એ વારની તારીખ સોધવી દોષ
તેનો રોમવારથી અણનાં કે કમ આવે તે-
માંથી ધરિયાળમાં જતાવેલા માસના કમ
આજળ જેટલાં ટપકાં હોય તે સંખ્યા બાર
કરવી (જે ટપકાંની સંખ્યા વારના કમ કરતાં
વધારે હોય તે વારના કમમાં ૭ ઉમેરીને
બાદલાથી કરવી), અને એ જવાબ આવે તે
તારીખ. રાખવા તરીકે એકલવા માસના
ત્રીજા મંગળવારે કઈ તારીખ હશે? મંગળ
=૨; એકલવા ૧૦મી મારસ તેની આજળ
૬ ટપકાં છે. એમાંથી ૧ બાદ નહિ થઈ શકે
માટે ૨માં ૭ ઉમેરીને પછી ૬ બાદ કરવા.
૨+૭=૯+૬=૧૫. પણ એકતો પહેલા
મંગળવારની તારીખ તેમાં ૧૪કરનેવાથી ૧૭
આવે તે ત્રીજા મંગળવારની તારીખ. (શી
કે. બી. વી. કાનડે, ૭૭૩ દિલી કોડસ, રાઈ
ટાન, જલ્લપુર એ સરનામે ૦-૩-૦ની
રિફર બીકવાથી આ કેલેન્ડર એક સરસ
ગર્ટ પર કાપેલું મળી શકશે.)

કાઈરોહર કોલંબસનું

નામ 'કોલંબસ'
નહેતું



ખોટી વાત: અમેરિકાના રોષકકિટકાર
કોલંબસનું ચોતાનું નામ 'કોલંબસ' નહોતું
એ ઐતિહાસિક હકીકત છે. તેના વખતના
એક નામગીન ને સોધી જોશવર અર્થિયા
'કોલંબો' સાથે તેના સાથીદારી હતી અને
તેથી તેના વહાણમાં ૪૩ કરી સલામત
હતી એની ખુસાઈને ખાતરી આપવા મલિ-
ને માટે 'કોલંબો' પરથી એ નામ ધારણ
કેલું. આ વાંચિયાના જલ્લ પર દોહાનું ચિહ્ન
દર્શ, અને તેમને બાપમાં દોહાને 'કોલંબો'
કહે છે તે પરથી એ વાંચિયાનું નામ પડેલું.



જોખી બતાવતી કવનેને મથાળે આ
ઉપરના ચિત્રમાં બતાવી છે તેવી એક દેશી
કાપેલી દોષ છે; પણ ધણીખરા તેનો ઉપ-
યોગ નહીના નથી હોતા. વહેરની વખતે
કાપમાં કાંકરી કે વંદર બતાવ નહય તેા તે
કારી નાખવા માટે તે રાખેલી હોય છે. કર-
વતને ઉલટાવી કાપમાં નાખીને ખેંચવાથી
દેશી કાપમાંના કવરને બહાર કાઢી નાખે છે.

'મલેરિયા' શબ્દ ઈટાલિયન ભાષાના
'મલે-એરિયા' અર્થાત દવા, રાજ પરથી
બન્યો છે. એ રોગ ખરાબ હવાને કીધે જ
પ્રસરે છે.

આખી દુનિયાના ૭૦ કરોડ દેશોમાંથી
૨૦ કરોડ હોર-એટલે લગભગ ૨૪ ટકા તે
આપણા હિન્દુસ્તાનમાં જ છે. અને છતાં દિંદ
દૂધ-ધીની બાળતામાં કંગાલ છે!

રૂપાનાં વાસણોને સારીપેટ સાફ કરીને
અંદર કણુરની નાની મોટી મૂંઝોને સંધરી
રાખવાથી ઝાંખાં નહિ પડે.

૧૯૪૩ની રેશન મલિની અણતરી પરથી
અણતરું છે કે વરસમાં યુ. રે. અમેરિકા-
ની વસતિ ૭ ટકા જેટલી વધી છે.



જીવન-પદ (ગનીપી દે)

પ્રવાસી કલાકાર
મનીષી દે અને એમની કલા

(ગનીપી દે) રાત્રીના યાત્રીઓ



પ્રવાસ કરનારા સુરોપિયન ચિત્રકારોએ પૃથ્વીના આદે ખૂણાએ ખૂંટી પોતાના દેશને અને કવિધ જ્ઞાન, માહિતી ને યૌદયેદર્શન કરાવી સંસ્કૃતિને સમૃદ્ધ કરી છે. પરંતુ હિંદની આ યુગની મોટી કલ્પ કલા એ છે કે તે કલ્પની અભિલાષાઓને દારિદ્ર્ય અને સંસારબંધનની સાંકળો બંધકરી મૂકી છે. ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપનીના ઈકેદરેને નેમનદિ હિંદુથી ગિરકત કેવી છે ને બહુવાઈએ યદી ત્યારે ડિનયસ પ્રથમે નામથી નળીતા એ ચિત્રકાર બંધુઓને તેમણે વહાણમાં બેસાડી દીધા એ કાળે ફ્રેટિમાડીના નાગની ચે કાંઈને બળે નહોતી. પ્રવાસની અનેક વિઠતાઓને કારણે હિંદ એક બેદબરમો મુલક બની રહ્યો હતો. તે વખતે એ બે બાઈઓએ લગભગ ૧૮૫૨ ઈસવી માપના બે મોટા ગ્રંથોમાં, હિંદના લુદાનુદા પ્રાંતોમાં ભરીને ત્યાંનાં વિવિધ યાત્રો, પરિવાન અને દર્યાને પોતાની પીછીની મદદથી અનબ રંગ અને આલેખન વડે પોતાના મહેરવાનો સમગ્ર દુણ્દ અડાં કરી હજી સુધી ને ગ્રંથો અજેડ રહ્યા છે અને આજે મોટી કિંમતે પણ અપ્રાપ્ય બન્યા છે. ત્યાર પછી તેા ધણી કલાકારો હિંદનું કલાત્મક સૌંદર્ય ચીતરવા સમય સમય પર આવી ગયા અને લખવડે રાણી પણ ગયા.

હિંદુસ્તાનમાં, પર્યટન કરવા રહી ચિત્રકલાના નાદ કપર જીવન વહેતું મકનાર કલાકાર તરીકે આપણી પાસે કાઠ નામ જડે એવું હોય તો તે શ્રી મનીષી દેનું જ છે. તેમણે અંદલાઅંબ પીછી અને રંગોની સાધનાના જોડે આજે હિંદુસ્તાન ખૂંટી નાખ્યો છે. ગયાનન્યુઆરી માસની ૨૬મી તથા ૨૭મી નારીષાએ અમદાવાદમાં તેમનાં પચાસેક કંટકાં અવતર્યાં ચિત્રો રચ્યાં હતાં. એ તેમનું ૩૨મું વ્યક્તિનિર્મિત પ્રદર્શન (one-man show) હતું. યુગસાત કલાસંધ ચિત્રશાળાએ આ અતિથિ કલાકારનું પ્રદર્શન યૌજ અમદાવાદની પ્રવનને આધુનિક બારતના એક પ્રસિદ્ધ કલાકારના પરિચય કરાવ્યો હતો.

૧૯૦૬માં એમણે જીવનયાત્રા આરંભી. એટલું નો અર્થ કે એમને ગળપીથીમાંથી જ કલાના સંસ્કાર મળ્યા હતા. એમના મોઢા બાઈ શ્રી મુકુન્દચંદ્ર દે શ્રી અવનીન્દ્રનાથના પ્રથમ શૈલીના શિષ્યો પૈકીના એક છે અને હાલ કલકત્તાની સરકારી કલાશાળાના પ્રિન્સિપાલ છે; તેમનાં બહેન રાણી ચંદા બંગાળનાં મુપ્રસિદ્ધ પ્રાસાદિક લેખિકા છે; અને શ્રી મનીષી દેનું અમ્મણુ તેા શ્રોતિનિદેતનના પશું આશીર્વાદ પારમું છે. યુકેદેવ ફવિવર રવીન્દ્રનાથની ક્લાશાળાના આદિ વિદ્યાર્થીઓમાં તે હતા. ૧૯૨૦માં કલકત્તામાં આરિએન્ટલ આર્ટ સોસાયેટી ન્યુવાઈ ત્યારે તે કલકત્તા આવ્યા અને શ્રી અવનીન્દ્રનાથની સંપી કલાદીક્ષા પામ્યા. અવનીનાથુ એ સંસ્કારમાંથી નિર્જત થયા ત્યારે પણ તેમણે એકલા વિદ્યાર્થી તરીકે ઘર આગળ તેમની છાયામાં પોતાની કલાસના આજુ જ રાખી હતી. એ વખતે શ્રી અર્ધેન્દ્રકમાર ગાયુડી 'રૂપમ' ગ્રેમાસિક ચલ્લાવના, અને તેમણે ૧૯૧૬માં કેટાક બંગાળી ચિત્રકારોનાં ચિત્રો અમેરિકા મોકલ્યાં હતાં તેમાં શ્રી મનીષી બાલુનું પણ એક ચિત્ર હતું. ૧૯૨૪માં તેમનું ચિત્ર મૉડર્ન સ્કોલમાં પ્રકટ થયેલું.

૧૯૨૮માં બાઈશીને તુફા બિંદો કે ક્ષુદ્ર યદને હિંદુસ્તાન આવ્યું તો, બહુધું અને ચીતરવું. આ સંકલ્પ તેમણે તેા ધરથી છૂટો રાખ્યો, પણ ત્યાંનાં વર્તમાનપત્રોએ તે બાળતને બહુ ગઈત્વ અને સૂચકતા આપ્યાં ત્યારે શ્રીને બળર પડી ગઈ.

રીતસર ધંધો કરવા કરતાં રખડવાટી જિંદગી તેમને વધુ પસંદ પડી ગઈ. ગદાસ હલોકા જોઈ નાખ્યો. અદ્યારમાં પ્રો. જેમ્સ મિન્ડે તેમનું પ્રદર્શન બરી ખૂબ પ્રસિદ્ધિ આપી. પ્રો. કિન્ડસના એક શિષ્ય શ્રી વ્લેકટબ્યક્સે તેમને સીધાનમાં ખેંચ્યા. ન્યાં તેમને લાતા કંના ઈરેક્ટર શ્રી જલ નવંદેશનેા પરિચય થયો અને નેની જોડે ને મુંબઈ આવ્યા. મોટી વખત ટાઈમ્સ ઓફ ઈન્ડિયાના કલાકાર તરીકે અને



સૂરેશી (મનીષી કે)

(મનીષી કે) ઉમર અરેચામ



પછી તાતા પુલ્લિદિલી માટે ધણું કામ કર્યું. કદમ માળુ માટે તથા કેટલાક નેચારી અને કલ્પીતમતિઓ માટે ફેલો-ડેરા નગરેનું પણ મારી રહે કામ તેમણે કર્યું. પણ તેમની પ્રીતિ તો પ્રવાસ અને કલાપ્રખ વિશે પરજ દલી, એટલે વચ્ચેવચ્ચે કામગીર, યુ. પી. (યુ.એ પ્રાંતો); રાજપુતાના, જયપુર, બીકાનેર, હૈદરાબાદ વગેરે રમણે મહિનાઓના પ્રવાસનિવાસના આંતરા પડતા.

સુંબાઈમાં તો તેમણે એટલા બધા કંબોધો અને પરિચયો કર્યા છે કે તે સુંબાઈના એક નગરજન ક્રેષા બની ગયા છે. હાઈમ્સ એવ હિન્દવાવાળા મિ. જેક મોરેન્સની મારફત તેમણે ફેરિયા કપર એકને વાર કદમ પર ચાલીલાય પણ આપ્યા છે, અને એ જ વિદાને પોતાના What to see in India નામના પુસ્તકમાં તેમને એક સુનંદા ચિત્રી કલાકાર તરીકે ઓળખાવ્યા છે. સુંબાઈમાં તેમણે ધણું ચુદરેલા મઠિ શોખનચિત્રો કર્યા છે. વડોદરા, રહેમુર, હૈદરાબાદ વગેરેનાં ચિત્રાલયોમાં પણ એમની કૃતિઓ છે.

એમનાં ચિત્રોમાં રંગલેખિય અને કેપ્સની રમણીયતા પ્રધાન પળે બહાર આવે છે. વિવિધ પ્રકારનું નારીસૌહર્ય અને પરિધાન, તેમજ અતેમ્પરોની અવનવી ખાત તથા પાટ, રૂપરંગ અને રૂપરૂપણે રેન્ડ કરવાળા તે એકા છે. બાંગોની સાદસતા પકડવામાં તેમની ખૂબી અને ખૂબી જ છે. તેમનાં નાનાં ચિત્રોમાં રાજપૂતચિત્રકળા જેવા રંજભરણી અને અલંકારના પ્રાધુર્યનું શિશુમ્બુ ભખુરી. અર્ધકારેનું ચિત્રાંશન તો તે કુશળ કાત વડનારાને પણ બોધરૂપ થઈ પડે એવું કહે છે. સૈકડો ચિત્રો કરી નાખ્યા છતાં નવીનતા શોધવાને તે હાલથી દેશપરદેશ ફરે છે અને ફર નથી કરવાના રહેવે એટલે રાતોની રાત કામ ચાલુ રાખી બહુ જલ્દી ચિત્રમાળાઓ બની દરી દે છે. કાળા કે ધનપેશ ફેંકી પર સુવર્ણ કે રીપચ રંગોની ચમક બરી તે ચિત્રમાં નરુ ડુવલક કપાળની રાંધે છે. તેમની રકમનાં આ કામચમક હોય છે અને ધણી વાર તે પોતે જ પોતાના ચિત્રો કપર કામચમકીથી લટકાવી દે છે. એમાં પણ પોતાના રૂપ-બાધોના સુંદર અવવાસ અને કાળ તે બતાવી રાંધે છે વિવર કામગીર અને કામગીર અવની બાળની સિસા અને છાંયનું એ એમણે છે.

ર. અ. રા.

પૂઠા ઉપરનું ચિત્ર

આ અંદાજ પૂઠા કપર આપેલા ચિત્ર ("ગોપિકાને પઠા")ને સમાનવર્તી ચિત્રકારે પોતે તેના કપર બેઠાબેઠામાં નીચેની કામચમકીઓ લખી દલી: જલકે એવે કાલો બેધે કાભેર કલશી, મન બેધે મલ તા'રી સાથે બધુ કલશી; તુચિ જમાવ ચિને આમાર કુખ્યપ્રેમિયેર દેડ, રૂપેરે સારી સર્વ નાશી, ઝા, મવલાની બડ.

એ ચિત્ર અડીકવાર શ્રી ધર્મેન્દ્ર શાહે ગુજરાતી મધ્યમાં તેનો મુજા અનુવાદ કર્યો છે તે આ નીચે આપેલ છે:

મની તારો આદ્યો ઘટ જલમાદી ગોપરમણી કલાસી હેઠુ મે રમુતિ-ગિતન-લહેમે ત્વમ સંકુર અદો માટે ચિને નિખિક રૂપશીને નિજમાદી સમાવંતી કાં રી બરી જયને કુખ્ય-રતની.

સૌંદર્યનો સુમેળ -
રૂસ્તમ સાડી



(સામન)

રતમ મોલ્સ લી.

ધેવરરોડ, અમદાવાદ.



નવી સાડી
નવી ભાત
નવી રીત
નવું જીવન
નવજીવન

નવજીવન મોલ્સ લી.
કલોલ

અશોકનું



ચિત્રમય બાલ સાહિત્ય



૬ અશોકનાં એકથી આઠ સુંદર બોક્સ ૬

જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપતા 'અશોક'ના બાલસાહિત્યના આઠ સેટો તમારા બાળકોને આજેજ અપાવો. તમારી ખર્ચેલી રકમનું બમણું વળતર અશોકનું બાલસાહિત્ય આપે છે.
 ૧૦૦૦ ચિત્રો : ૩૭૦૦ પાન : ૮૩ ખેરગી પુઠાવાળાં પુસ્તકો

જેમાં બાલકોનાં ચારિત્ર્ય ઘડતાં જીવન ચરિત્રો, બુદ્ધિનો વિકાસ કરતી રમતો, જ્ઞાનવૃદ્ધિ કરતી પ્રવાસ કથાઓ, બાલનાટકો, વિજ્ઞાન કથાઓ, બાલપાઠો, બાલકાવ્યો, પ્રાણી કથાઓ, ખડખડાટ હસાવતી હાસ્ય કથાઓ, બાલનાટકો તેમજ ખગોળ, હસ્તકલા તથા બાલકો માટેના દરેકે દરેક વિષયનું 'લખૂત્ર સાહિત્ય ચિત્રમય સ્વરૂપમાં ભેટ આપી શકાય તેવાં આઠ મનાહર બોક્સમા પેક કરેલા સેટની અંદર સુંદર રીતે આપવામાં આવેલ છે.



આખો સેટ મંગાવી તમારાં બાળકો માટે એક સુંદર બાલપુસ્તકાગ્રંથ ગનાવો. આખો સેટ ન મંગાવી શકે તે ૧ થી ૮ માંના ગમે તેટલા આજેજ વસાવી દ્યો.

☆ ખલાસ થતાં આ બાવમાં ફરી મળી શકશે નહિ. ☆
 આઠ સેટની કિંમત રૂ. ૨૮, વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૨-૮-૦ જુદું
 પુસ્તક-દરેક સેટના રૂ. ૩-૮-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૦-૮-૦ જુદું
 તમારા બુક્સેલર પાસે માગો — અથવા આજેજ વી. પી. થી મંગાવી લ્યો.
 બાલ વિ નો દ કા થી લ ય ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

નીચીના અન્તે પુસ્તકો સાથે મળાવનારને વી. પી. પોસ્ટેજ માફ!!!
 બહુ જ ઉપયોગી પુસ્તકો તદ્દન સસ્તા ભાવે મળે છે. ઊંચા કાગળો, પાકાં બાઈન્ડિંગો
 હાલ અઢી રૂપીએ રતલના ભાવે મળતા કોગળમાં છાપેલું
 છતાં તદ્દન નજીવી કીંમતે સવા બે રતલનાં વેળવતું પુસ્તક

ઉત્તર ધ્રુવથી ખારટુમ

લખનાર : મુસાફર હાજી મુલેમાન શાહ મહમદ

કુદરતની કરામતો, જુદાજુદા દેશના જુદાજુદા પહેરવેશો, રિવાજો, હુન્નર, કળાકોશલ્ય, વેપાર-
 રોજગાર, રાજદ્વારી દાવપેચ, જમાના જૂનાં સામાજ્યની ચઢતી પડતી, અદ્ભુત મસ્જીદો, ખંડેરો,
 ખંદેરો, અને અનેક જાતના જાણવાજોગ વિષયોથી ભરપૂર.

પુસ્તક વાંચતા હોઇએ ત્યારે ખુદ એ દેશમાં સહેલ કરી રહ્યા છીએ એવું લાગે છે એ બધાં
 વર્ણનો તો એવી શૈલીથી લખાયાં છે કે એક નવલકથાથીએ અતિરસિક ગાન્યાં છે. વિશેષમાં એ
 પુસ્તક વાંચતાં વાંચતાં હૃદય ઉછાળા મારે છે અને અનેક જાતનાં સાહસો ખેડવાની અને મરદાનગી-
 ભર્યા કામો કરવાની તમન્ના જાગે છે.

સાઈઝ ૮x૧૦ ઈંચ; હાઈકલાસ એન્ટીક કાગળો, ઊંચા સફેદ આર્ટપેપર પર છાપેલાં કુલ
 સાઈઝનાં ૭૦ ચિત્રો. કુલ ૫૭૦ પાનાં. કુલકલ્પાય મજબુત કાપડી બાઈન્ડિંગ કીંમત, રૂ. ચાર
 વી. પી. ખર્ચ તેર આના વધુ.

શયતાની કામ અને ભેદી ભગવાન

પ્રસ્તાવનામાં દીવાન બહાદુર કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ જવેરી લખે છે કે-“વાર્તા ધારી જ બોધ-
 દાયક અને રમુજ પ્રસંગોથી ભરપૂર છે.”

જગતનાં માન્યાતા મનુષ્યો પૈંઆ ખાતર અનેક જાતનાં નિર્લજ્જ કુકર્મો કરે છે. તેને કુદરત
 એટલી તો સખત શિક્ષા કરે છે કે નિર્દોષ, નિરપરાધીની કનડગત કરવાની અને અધમ કૃત્યો
 કરવાની ખોડ ભુલાવે છે.

નિર્દોષ મનુષ્યો તરફ કુદરત કેટલી ઉદારતા દર્શાવે છે. એ આ નવલકથાનું ખરેખરે રહસ્ય
 છે. દુનિયામાં સરહ, ભોળી, પ્રમાણિક અને નિર્દોષ માનવજાત તરફ કુદરત વિવિધ પ્રકારની
 ઉદારતા દોખાવે છે, અને “સત્યમેવ જયતે” એનું સાચેસાચું સ્વરૂપ જતાવે છે.

કુદરત કોઈ અદ્ભુત શક્તિવાન છે અને જગતનું સંચાલન દૈવ મજબુત હાથેથી ચલાવે છે.
 એનું ગૂઢ રહસ્ય સમજાવે છે.

નવલકથા બહુ જ રસિક, સાદી અને સરળ છે, વિવિધ રંગોથી રંગાયેલી હોવાથી વાચકની
 મગજને ચોર તાજગી આપે છે. ૫૦૦ પૃષ્ઠ, કુલ કલ્પાય પાકું બાઈન્ડિંગ, સોનેરી ગિલ્ડિંગ, એક કાગળો.

મોંઘવારીનો સખત વખત હોવા છતાં ૫૦૦ પાનાનાં દળદાર પુસ્તકની કીંમત બહુ જ
 સસ્તી રાખવામાં આવી છે. માત્ર રૂ. ત્રણ, વી. પી. પોસ્ટેજ આઠ આના વધુ.

વર્ધમાન ઍન્ડ સન્સ, પાયધુની, મુંબાઈ-૩

વિશ્વભારતી ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લિમિટેડ

વિશ્વભારતીની વિજય કૂચ

પ્રથમ વર્ષના પ્રીમીયમની આવક

રૂ. ૫,૨૫,૦૦ થી વધુ

છંદગી, આગ, મોટર અને તમામ અકસ્માતના વીમા લેવામાં આવે છે

નરવરલાલ સી. હલાલ, આંચ મેનેજર
સાબંધવાળા ગિરદોગ, લીમડવાડા • સુરત

મનુભાઈ આ. શાહ, આંચ મેનેજર (લામકે આંચ)
સંગાપુર ગિરદોગ ચાંદરના • અમદાવાદ

આલાક એજન્ટ્સ ફ્રેકે આંચ મોટે જોધપે છે

લખો: સી. જી. દીવેદી

મેનેજિંગ ડાયરેક્ટર

નોબલ એજન્સી, પારસી બજાર સ્ટ્રીટ, મોટ • મુંબઈ

વિશ્વાસપાત્ર

|| ચરમા ||

મળવાનું સ્થળ

હાઇકલાસ લેન્સ તથા લેટેસ્ટ ફ્રેઈમ્સ

કાંતિલાલ જોશીગભાઈ

ચરમાવાળા

૩૦૬૫, ત્રણ દરવાજા, અમદાવાદ



આફતકાળનાં વાદળાં વિખેરી 'ઇન્ડિયન ગ્લોબ' આગે કૂચ કરે છે!

૧૯૪૨ના વિકેટ વર્ષ-ને પાશુ પ્રગતિશીલ
પરિસ્થિતિ દર્શાવતા આંકડાઓ

ઉધરાયેલી થાપણ	રૂા. ૧૬,૦૦,૧૦૦
બરપાઈ થયેલી થાપણ	રૂા. ૭,૦૦,૧૦૦
શેરહોલ્ડરોની જવાબદારી	રૂા. ૯,૦૦,૦૫૩
પ્રીમીયમની આવક (૧૯૪૨)	રૂા. ૨,૧૧,૨૫૬
રીઝર્વ ફંડ	રૂા. ૧૧,૨૬,૪૬૧
કુલ અસ્કયામતો	રૂા. ૨૬,૨૧,૯૫૩

હાયરેક્ટરોનું મંદળ
પ્રમુખ: સર મયુરદાસ વીસનજી નાઇટ,
(એક્સ-પ્રોફેસીઓ)
ચેરમેન: શેઠ વીકલદાસ કાનજી જે. પી.
બીજા હાયરેક્ટરો:
શ્રી હરિદાસ માધવદાસ જે. પી.
,, હોરમસજી એફ. દેખાશેરીઅટ જે. પી.
રાયબહાદુર જગમલ રાજ
શ્રી બી. વી. ભટ્ટ. જે. પી. એમ. એ. એલ. એલ. બી.
,, હોદાલાલ વીસનજી નેરાભણી
,, ભોગીલાલ એચ. પટેલ
,, લક્ષ્મીદાસ મૂળરાજ ખટાડ
,, નવનીતલાલ સી. ગવેરી
,, નવલ સી નેરાભણી
,, વિજયસિંહ ગોવિંદજી (એક્સ-પ્રોફેસીઓ)

મેનેજીંગ હાયરેક્ટર:
શ્રી વિજયસિંહ ગોવિંદજી
જનરલ મેનેજર:
શ્રી નવલ નેરાભણી

આગ, અકસ્માત, મોટર, મરીન, જિંદગી, હેથી વહાણવડું
વગેરે સર્વ પ્રકારના વીમા આદે કામકાજ કરનારી સહયોગી સંસ્થાઓને સંપૂર્ણપણે સ્વદેશી વીમા સંસ્થા.

ધી ઇન્ડિયન ગ્લોબ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લિમિટેડ

ગુજરાત અને કાઠીઆવાડ માટે કામકાજ કરી શકે એવા ઉત્સાહી, ચપજ, મહેનતુ
અને પ્રમાણિક આરોગેનાઈઝરો ઉદાર ચરતોએ નીમવાતા છે. મળો થા લખો:—

હેડ ઓફિસ : એરપોર્ટસ ચેમ્બર્સ, હેર્બી રોડ, કોટ, સુભાષ

સુનાઈટેડ ટ્રસ્ટ એજન્સી ઇન્સ્યુરન્સ: રેગ્યુલાશન બિલ્ડિંગ, રેસનરોડ, મુરત	અમદાવાદ આન્ય પતામાની પોજ	વીધ એજન્સી (લાઇફ) રમેશચન્દ્ર એન્ડ કું. ગાંધીરોડ, અમદાવાદ	આન્ય સેક્ટરી રાજમદાલ રોડ, વડોદરા
---	-----------------------------	---	--

સૂરત પ્રાંચની સ્થાપના થઈ ચૂકી છે.

વિદ્યાર્થીઓ, વહીવારોઓ, વકીલો અને બીજા મજબૂત કામ કરનારાઓને એના સેવનથી અમલદાર બનું પોતાના મન
તાનાં-મોટાં, મોટાં-સાજાં, નબળાં-સાબળાં સ્ત્રી-પુરુષ, સોફિસ્ટ એનું સેવન કરી શકે છે

તમે વાપરી જોયું છે?

કેસરી જીવન ઝંડુ

મહારસાયન

રસસિદ્ધર, અલક, કેસર, કેસુરી અને બીજાં દીપન, પાચન,
તથા પોષ્ટિક ઔષધ મેળવી લીલાં રસનાર આંખનાંમાંથી બનાવેલું
મુશીબિત સુત્રાસિત સ્વાદિષ્ટ અને પોષ્ટિક આદરણ

તેનું નિયમિત સેવન

લાંછું આશુધ્ય તથા સારી
સ્મરણશક્તિ આપી શરીરમાં
બલ, તેજ ને ચેતન પૂરે છે



કિંમત

પા રતલના પોટનો રૂા. ૧૧
અરધા રતલના પોટનો રૂા. ૨૧
એક રતલના પોટનો રૂા. ૫)

કારખાનું :
ગયાનીરાડ
મુંબાઈ-૧૪

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લિ.
અમદાવાદના એજન્ટ - લોગીલાલ શ્રવણ - ગાંધીરોડ

ફુકાન :
જૂની મહાજનવાડી
મુંબાઈ-૨

ઝંડુ આપતી વખતે, તહેર ખબર 'ફુઆર'માં પાંચી હતી એણે મળ્યાવતે.



અમદાવાદ

૨૫

અઠવાડિયું



મું બા ઈ

૩૦

અઠવાડિયું

સૂર્યદેવના સારથી અરુણ છે

પરંતુ પ્રકાશના આ



ચક્રવર્તી ચિત્રનું

સારથીપદ

સ્વીકારીને પ્રજા હૃદયોર એને આગળ ને આગળ લઈ જઈ રહી છે

દિગ્દર્શક
વિજય ભટ્ટ

રા મ રા જય

કળા
કેન્દ્ર દેસાઈ

તમારે એ ફરી ફરીવાર અવશ્ય જોવું જ પડશે

અવરગીન રીલીઝ

કુમારની બહેર અખરના
સોલ એજન્ડ
સાયન્ટિફિક પબ્લીસીટી
પ્રચુરો
મહેતા બિલ્ડિંગ, મેડાક રોડ
રા. મુંબઈ-૧

પુષ્પવદન કાકોર
આનંદનગર, એલિસબ્રિજ
અમદાવાદ

કુમાર કાર્યાલયનાં કલાત્મક પ્રકાશ



ચિત્રસાધના
કલાકાર રસિકલાલ પરીખની
કલાની પરિચય -



અજવાળી રાત
ચિત્રોદ અને ચિત્રાર આપનારી
પેદર વાતાઓ



ગોવાલજીની બીજી વાતો
'મલયાનિલ'ની દેવી વાતચિતોના
સંગ્રહ



ગુજરાત કલા-કલાપ
(કથાપ બીએ)

રંગ અને રેખામાં કુમારનું કવિત્વ વધાવનાર,
ભૂત કલાકાર શ્રી રસિકલાલ પરીખનાં ૨૧ પૂર્ણરૂપી
ને ૩૪ સાદાં ચિત્રોવાળાં આ સમૃદ્ધ સંગ્રહ ગુજરાતનાં
સરતાં કલાપ્રેમીઓમાં એક અત્યંતને વધેર છે.
કલાકારે હંતરેતર કરેલી કલાસાધનાનો પરિચય
આપતી એમની જીવનરેખાકાંડમાં સંપૂર્ણરૂપી
પંચાનન ચિત્રોમાં આંખ અને વાંકરકલર, પેન્સિલ
પેન બેન્ડ ટાંકરેય, ટેપરવર્ક, જુડકર, સ્ટાફ અટુ-
રેય આદિ, એમની કલ્પ તથા પીછીનો કલ્પ
દર્શાવતા સર્વ પ્રકારના ચૂંટલા નમૂના છે. ચિત્રકલાવા
વિદ્યાર્થીઓ ને કલાસીખીઓ માટે એ અમૂલ્ય સાધ છે.
કિ. રા. ૩-૮-૦, ૧૯૭. પો. ૭ આના

પેદર અજવાળી તિથિઓ સમી પેદર રસમદી ચુનંદી
વાતચિતો આ સંગ્રહ, અજવાળી રાતની મધુર ચૂ-
નીની પેદર, નાનાં-મોટાં, મરીખ-તવંપર, શહેરી-માગ
મન, સોને બેકસર આ રસ આપે છે તથા સવમાત્રી છે.
ધરનાં સ્ત્રીજન કે મોડું બલેલાં માગમન પાત્ર સમગ્ર
શહેર એવી સરળ સુચિત્ર, અને સી ચિત્રોર પામે મેળી
બેચાળુકારક પેદર વાતચિતો, વિવિધરૂપી ચિત્રો અને
મનોહર રૂપરંગની સમૃદ્ધ સાથે ચિત્રેથી મળવન
પ્રકાશના કુદર પુસ્તકમાં.
કિ. રા. ૨-૮-૦ ૧૯૭. પો. ૮ આના

ગુજરાતના શહેરાતના નવલિકા-દેખામાં જે મોખ-
શમાં પ્રકાશ થાય તે 'મલયાનિલ'ની રસનીતરીની લા-
લીસ વાતચિતો—જેમાં દસ માર્ગના લોકચર્ચા અને
બાર મત પ્રચલન છે. 'મોખમોટાળ શમી'ના નામથી
કલાક કથાઓમાં અને 'મોવાલજી'ની વાતોથી પ્રચલ-
કથાઓમાં નામના મેળવનાર અને પોતાના મુદ્દ
પાળીથી વધુ મશહૂર બનનાર એ લેખકને આ સંગ્રહ
ગુજરાતના લખીતા કલાકારોનાં મિત્રો ચિત્રોથી
વધુ મુદર બન્યો છે.
કિ. રા. ૨-૮-૦ ૧૯૭. પો. ૬ આના

કલાત્મકતા અને સરતાપણમાં એનન્ડ એવો ચિત્ર-
સંગ્રહ, વિશુદ્ધ કલાને અત્યંત સરતા કરે ધરવ
પેદરેચી કરવાનો હેતુ આ પ્રકાશન પાછળ છે. પાંચ
આમણી ગુજરાતી કલાકારોનાં ૭ પૂર્ણરૂપી ચુનંદાં
ચિત્રોનો આ સંપુટ. ૯૫૧૧ના માપના આકાર
૫૨, રંગ માટે તૈયાર રૂપમાં આપવામાં આવ્યો છે.
એક રૂચિવામાં આવાં રંગીન ચિત્રો આટલાં સરતાં
કેમણે હજી આપ્યાં નથી, અને તેથી જ તેના પહેલા
આમની જે આજીવનિ અદાક થઈ અહ છે, માત્ર
બીએ બાક મળે છે.
કિંમત રા. ૧-૪-૦ ૧૯૭. પો. ૦-૭-૦



ગુજરાતનું પાટનગર
અમદાવાદ
શિક્ષ અને રથાપત્યનાં કાચો
સર્માં અમદાવાદનાં બાવન
મશહૂર રથાનાના ફેટિશામકોનું
આદ્યમ-દેકની નીચે એતિ-
હાસિકતથા લાક્ષણિક માહીતી
આપતી નોંધ તથા શ્રી રતન-
મણિવાર જેવા વિદ્વાને લખેલી
લખીકપયાથી પ્રસ્તાવના સાથે
કિ. ૧-૪-૦ રજિ. પો. ૦-૫-૦
કુમાર કાર્યાલય - અમદાવાદ

કુમાર કાર્યાલય રાયપુર અમદાવાદ - તથા અધ્યા લખીતા જુકોલેટરી પાસેથી



જિહારી મીલ્સ લી.
અમદાવાદ.

મારની

જ્યારે તમે
રાયકો
ફેબ્રિકસ
 અરીદો છો ત્યારે તમે
 સંતોષ તથા
 શ્રેષ્ઠતા અરીદો છો

શિષ્ટ સમાજે
 "રાયકો" ફેબ્રિકસ
 ઘણાં વસ્ત્રોથી
 અપનાવ્યું છે

રાયપુર મીલ્સ લી.
 અમદાવાદ.



આથેશન પર સપાર (ચિત્રકાર-ગિસ રતી જિદિર)



આવતી કાલનાં નાગરિકો ઘડતું આજનું અગ્રણી માસિક
 સંપાદક-અચ્યુતભાઈ રાવલ
 એપ્રિલ-મે ૧૯૪૪



આવતી કાલનાં નાગરિકો ઘડતું આજનું અગ્રણી માસિક ૨૪૪-૨૪૫

વિદ્યાર્થીઓ, વહોપારીઓ, વકાલો અને જીવન મજનું કામ કરનારાઓને એના સેવનથી અત્યંત મેલું પોષણ મળે
નાનાં-મોટાં, માંદાં-સાજાં, નબળાં-સાબળાં સ્ત્રી-પુરુષ, શોકોષ એવું સેવન કરી શકે છે

તમે વાપરી જોયું છે?

કેસરી જીવન ઝંડુ

મહારસાયન

રસમિદુર, અથક, કેસર, કરતુરી અને જીવંત દીપન, પાચન,
તથા પૌષ્ટિક ઓષધ મેળવી લોકોં રસદાર આંગળાંમાંથી બનાવેલું
મુશોભિત મુવાસિત સ્વાદિષ્ટ અને પૌષ્ટિક ચાટણુ



તેવું નિયમિત સેવન

લાંબું આયુષ્ય તથા સારી
સ્મરણશક્તિ આપી શકી રમાં
બલ, તેજ ન થેતન પૂરે છે

કિંમત

પા રતલના પૌરના રૂ. ૧.૫૦
અરધા રતલના પૌરના રૂ. ૦.૭૫
એક રતલના પૌરના રૂ. ૧.૫૦

કારખાનું:
અમાલીશિરડ
મુંબઈ-૧૪

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લિ.
અમદાવાદના એન્ટ-બોગીલાલ શ્રવર્સ-ગોપીશંકર

ફિશનર
જીની મદાનવકાલી
મુંબઈ-૨

ઝંડુ આપની વખતે, તદેર અખર 'કુશાર'માં ગોંધી દત્તી એટલું લખાવશે.



એક જ વખતની અમારી સુલાકાન
તમેને હમેશના અમારો આહુક બનાવશે

એ. બી. સી.
સર્જિકલ કં.

દેશી તથા વિદાયતી દવાના
અને
સર્જિકલ એક્સેના વેપારી

ભુઆ મસ્જિદ સામે ૧૮૬૬ ગાંધીરાંડ
અમદાવાદ

૨. નં. ૨૭૮૭



પ્રમાણિકતા અને પ્રજાસેવા
એ અમારો મુદ્રાલેખ છે.

યુગયુગ જુની સંસ્કૃતી કેરાં
ગાહીયાં છે મહા રાજ્ય
રામરાજ્યની આ ભૂમિ પર
નથી ટક્યાં સામાન્ય



યંગઈન્ડિયા
નો નવો ફાલ

ઉપરના મુજદારા

માતા ભારતી
પ્રિટાનીયાને

ડી. એ. ૧૧૩૨૮
રેકર્ડ પર

સાગરની મહારાણી
દારા

આ પુણ્ય ભૂમિનો
પરિચય આપે છે
રજુ કરનાર

ત્રિપીનચંદ્ર દેસાઈ

રોજકમલ

કલામંદિર

ચિત્ર

'માલી'

ના ગાયનોની રેકર્ડ

'યંગઈન્ડિયા'

પર જ આંભળો

વધુ વિગત માટે લખો:

ધીનેશનક આમોદેશન રેકર્ડ મેન્યુ. કં.લિ.
૧૧૦. મોગઝ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨

નરવર દવે પાર્ક
ડી. એ. ૧૧૩૨૮
રેકર્ડ પર

મીલ સુજાર

ભાગ ૧-૨ (નાકક)
દારા

મજૂરોના જીવનને
રજુ કરે છે

શ્રીમતી મધુરિકા
મજુમદાર

ડી. એ. ૧૧૩૩૦
રેકર્ડ પર

ગાજ લાબી-

ચોરી પાણીટે બંધ
સંભળાવે છે



જાહેર જનતાના ફેરફાર
અભિપ્રાયોમાંથી એક:-

હું પણ પરચોથી ફેરફાર અને પર-
દેશી મળી જતાં તેણે માથાને ગાઉ
ઉપરેણ કરતો આવું છું. એક સિવજી
મારા એક પાસે ગિરિ ગંગાની જાણી
તેણે (રવેસી અલ નં. ૧) વાચરવા માટે
ખાસ બલાવાળું કરી, તે પ્રમાણે હાલ
કેટલાક સમયથી વાચરું છું. તેનાથી
મને મદદાન ફાવેલા થયા. આંખની
દરિદ્ર વધી ગઈ, ચાદશીખમાં જનહદ
ફેરફાર થયો. આટલું નિકા આવે છે,
માથા સાંભર રહે છે. માથાનો દુઃખાવા
દબોચાને માટે બંધ થઈ ગયો. નાક-
માંથી કોઈક વખતે ને રક્ત પડતું હતું
તે પણ બંધ થઈ ગયું છે. ત્રણ કાળા
થવા લાગ્યા છે. અર્થાત્ તે ને પણ

વરસની મારી ફરિયાદો હતી તે બધી આ તેલથી દબોચાને માટે દુર થઈ ગઈ છે.”

મંગલકાંક્ષી

મહી કવે મણીલાલ દરિનારાયણજી કો. (ગિરિજી) વડોદરા
અહારમામના એજન્ટો:- મુક્ત, સ્વયં, નવસારી, નાશીક અને કર્ણાટી વગેરે

દિગ્વિજય ઇન્ડ્યુરન્સ કંપની લિમિટેડ

‘ધનનૂર’, ફીરોઝશાહ મહેતા રોડ, મુંબઈ-૧

ચેરુન

નામદાર મહારાજા જામસાહેબ કેનેદ્ર સર દિગ્વિજયસિંહજી ખાડાદુર

જી. સી. આઈ. ઈ. કે. સી. એસ. આઈ. એ. ડી. સી.

પ્રમુખ

રાજાખાડાદુર નારાયણલાલ બંસીલાલ પીતો

ખાસ-વિશિષ્ટતાઓ

- જોછામાં જોછા ખર્ચ શરૂ થએલી કંપની
- કરકસર ભર્યો વહીવટ
- આકર્ષક થોલિસીની યોજનાઓ
- એજન્ટોને ખીનશરતી રીન્યુઅલસ

લેઠાં છે

માલિની મારે લખો

ઈન્ડિયન એન્ડે બોરિંગનામજમ

શ્રી હરિદાસ આશર, મેનેજિંગ ડિરેક્ટર

રુજરાતના ચીફ એજન્ટસ

મેસર્સ રજનીકાન્ત અમૃતલાલની કંપની

ગાંધી રોડ - અમદાવાદ

અમદાવાદ

૩૦

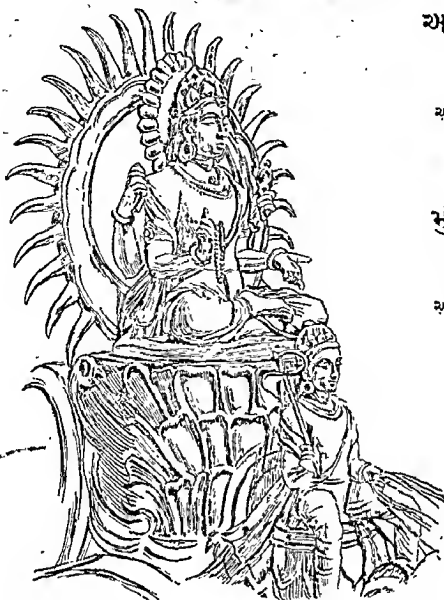
અઠવાડિયું



મું બાઈ

૩૮

અઠવાડિયું



સૂર્યદેવના સારથી અરુણ છે

પરંતુ પ્રકાશના આ



ચકવર્તી ચિત્રનું

સારથીપદ

સ્વીકારીને પ્રભા હર્યભેર એને આગળ ને આગળ લઈ જઈ રહી છે

દિગ્દર્શક
વિજય ભટ્ટ

રા મ રા જય

કળા
સ્તુ દેસાઈ

તમારે એ ફરી ફરીવાર અવંશ્ય નેવું જ પડશે

અવરગીન રીલીઝ



જાહેર પ્રજાનો મિત્ર નં. ૧

એ છે બોમ્બે મ્યુનિસિપલ કાઉન્સિલ-જાહેર પ્રજાનો મિત્ર નં. ૧. એ તમને, મને કે કોઈ જાણુને મદદ કરવા ખડે પગે તૈયાર છે. ગમે તે યાવ પણ તમારો પુત્ર કે જવણી પામે અને છાંદગીમાં સારી શિક્ષાત ફરી શકે એ માટે-અને તમે પણ તમારી જુદાવસ્થા સુખચેતનામાં ગાળવાની ખાતરી રાખી શકો એ માટે-વ્યવસ્થા કરવામાં તમને મદદ કરવા હમેશા એ હાજર છે.

જ્યારે એ તમને મળવા આવે ત્યારે એને મળવા અને આવકાર આપવા સૂકરો નહિ. તમારી 'શુ' 'શુ' જરૂરિયાતો છે તે એને જણાવો અને એ તમારું હાથ સલામત,

ચિંતામૂક અને સુખચેત હાથે બનાવવાનો સૌથી સધામતી ભાઈ અને સૌથી વધુ માણ્ય આવતો માર્ગ સૂચવશે.

ધી બોમ્બે મ્યુનિસિપલ

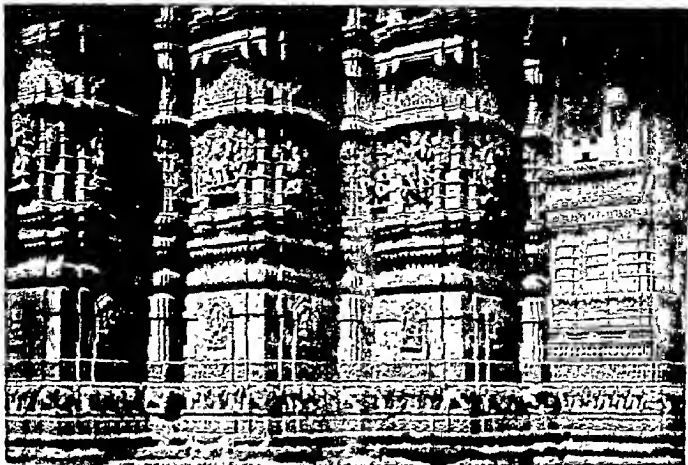
સાઉથ એસ્ટરન સેક્સાપરી શી.

હિંદમાં છાંદગીના વિખાતી સૌથી જુની સંસ્થા
બોમ્બે મ્યુનિસિપલ બીલ્ડિંગ, હોર્નબી રોડ, મુંબઈ

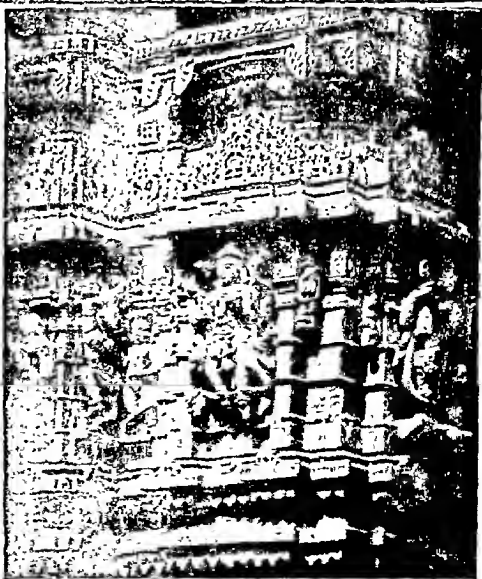
દરેક પોલીસી ધરાવનાર નફામાં હિસ્સો ધરાવે છે.

૪૮૧૬

ઈન્ડિયા, સીલોન અને બ્રિટીશ ઈસ્ટ આફ્રીકામાં એજન્ટો છે.



શામળાણના મંદિરનું શિક્ષક
કેડા. શ્રી કેશવભાઈ વારા. ભક્તનગર
કુટિર શાળાના શામળાણના મંદિર
પરનું ૧૦૫-૧૧૩મી સદીનું ગુજરાત
નું સમૃદ્ધ શિક્ષક-સૌન્દર્ય. મંદિર-
ની બહારની લીલાક કપર કંદારાની
કપરના આગમાં મનાહર શિક્ષકની
આ મેળનાની બરચક બરેલી છે, ક-
દારાની તરત કપરના આગમાં તક-
નીઆ પાટીને વચક માતા ગાજવાં
સુંદર દેવમૂર્તિઆ કંદારેલી છે, અને
મેની કપરના આગમાં દેવદેવતાઆ,
ગાજનીઆ અને અનુચરની વિવિધ
કદારાના કપર કરતી આગમાં કપ-
રનું મૂર્તિઆ છે કંદારાના તમામ
પાળીઆની પેકે કપરના આગની આ
લગભગ બધી જ મૂર્તિઆ આગ-
પની બેસેલ છે, છતાં તેનું કપર-
વિધાન બેસેલુ લક્ષિત ને બિનાકયેક
જે કે મેળનું વચક કુપીની પેલી
શબ્દ મેનેના મામાથી પ્રગળાના
અનુચર-અનુચરના આગની-
કપી બધ છે. કપરના વિવિધ બેક
આગની દિવાલના મેળા બેક આગ
આગેલો છે, મેળનાની તરકના વિવિ-
ધ કપરના વિવિધના બીજા વિવિધ-
મરેલી મપાજ ને આગ મેદો કરી
બનાવેલી મૂર્તિઆના શિક્ષક મેદો-
મેદો વાલ આગેલો છે. વિવિધ પદિ-
વચ મેદો વાલે આગ વેકમાના બેબ.





સોનાકણી

(નવનવલેખામાં આંતરજાતી એક સોનાકણી ઉપરથી)

આપા ઈડરિયા મઠડુંગર ધડુંઆર હુકરો હો લાલ,
મેઘો ગોધાણ પાડું વાળે નિત સાંલુકરો હો લાલ.
પેલી કોની કવલી ગાય, કપાળે આંદલો હો લાલ,
થઈએ દોહ વરસતો દારો. કણ પણ ના મળયો હો લાલ.
ગામને ગોંડરિયે ધણ મેડયું. કવલી કાંઈ ગઈ હો લાલ,
કવલી હુંગરની ધારે એ દોડી રહી હો લાલ.
મેઘો થયો પછાડી દોટ મૂકીને દોડતો હો લાલ.
કવલી તો પાણીને રેલો, મેઘો હાંકતો હો લાલ.
કવલી ભાંભરતી કુંકારે ભેખડ ગાળતી હો લાલ,
બંટડી ઊભી વનની વારે ધણુણુ વાગતી હો લાલ.
ધડુંઆર જમણે પડખે ફરયો ઉમરાને થઈ હો લાલ,
કવલી ઊભી પાળી પીવા, મેઘો લટયે હો લાલ.
ઠાળી મેલી વીરેશરની ફરફરતી ધણ હો લાલ,
જમણી મેલી વડ હેઠળની - માતા ઝીંઝળ હો લાલ.
કવલી શુકા કેને જઈ ઊભી હોડી ઝીંઝરી હો લાલ,
લિપડયાં બારણિયાં. મેઘે ત્યાં ઝાલી પુંછડી હો લાલ.
પાછળ ભીડયાં બારણિયાં, હેયું રમમમે હો લાલ,
મેઘો આંખો મસગી લુએ, દીવા અગમમે હો લાલ.
સોનાકણાના થાંભલિયા રતનારીરા જડયા હો લાલ.
સોનાની માથે લીંપ્યા ને મૂંપ્યા ઓરડા હો લાલ.
ત્યાંમે મૂલે સો દિરોળો એક વચાળમાં હો લાલ.
લીંચે બેલી અનોપમ નાર હડી રહી ગાલમાં હો લાલ.
એના કુખડાનાં મરકડાં તણે વીળી લઈ હો લાલ.
એની કેમ ધરતી હરખે કે વારી જઈ હો લાલ
મેઘો ભોટયો અટપે ભાલ: ચરાયું ગાવડી હો લાલ.
બાઈજી રોડ વરસ થઈ યું ને સીજ નથી મળી હો લાલ
બાઈજી મલકમલક મલકયાં ઊડી ઉગ્યાં થયાં હો લાલ.
એના હસવામાં સાચડાં ચોતી વેરાઈ રહ્યાં હો લાલ.
બાઈએ મુપડું બરી રાજોરામ રાજા દઈ દીધી હો લાલ.
મેઘે ફાળિયાને છેડે કે રાજા ઝીંઝી દીધી હો લાલ.
મેઘો મુખથી ને શું ભાલે, થઈએ આલતો હો લાલ,
આવી ઊભો શુકાની બારે, રહ્યો વિમાસતો હો લાલ.
ફટ રે સોનાના દિરોળા કે ફટ નારી સાહાણી હો લાલ.
આવી વસતી ચરાઈ તારે નજરે ના કરી હો લાલ.
મેઘે ફરવી દીધી રાજા શુકાને બારણે હો લાલ,
વનનાં પંખીડાં બીંચારાં એ કણ ભાલે થળે હો લાલ.
સને બટકું બાબા બેડો ગળે ન ટ્રેરે હો લાલ.
હીરે રે ગોધાણ પૂછે, આંખે નીર બરે હો લાલ.
મેઘો ફાળિયાછેડે લુએ, ધડ ત્યાં ઝળાંઝળાં હો લાલ.
રાજાના એકમે કણ વળગેલા સાવ સોના નળા હો લાલ.
મેઘો બમે બપો ધડુંઆર. શુકા એ ના જઈ હો લાલ,
મેઘો કવલીની રમે વાડ. ન અજડી બંટડી હો લાલ.

દિગ્વિજેતા પૌરુષ

પાશ્વર્ય પરાશ્વર્ય આ ભગિનો;
ગોરે પરાશ્વર્ય ન, જે જ્યો દિગ્વિજેતા
નેપ્ત્યે પ્રેરતી બધી રીત વૃત્તિઓનો,
કર્મોપદને નથી પરાશ્વર્ય યુદ્ધાંગત.

તું આર્યભટ્ટ નૃપ વારસ આ ભગિનો,
આ તપત્તા નશીન એક તું બાદશાહ,
ના તું મરુ અવરતી દરમ્યાનગીરી,
આ ભગિનું પ્રગર મ્મમ બધું મતીય.

કયાં સંબંધો વિચરક્ય મહાવી આ જે
એને નથી કિષ્કિન્દ્ર સિન્ધુનું દિગ્વિજેતા
આરે પરાશ્વર્ય, બલે, ધરી કાવળોની
વે નિદર; નથી રાગાપન યુદ્ધાંગત.

નોખાર આ હજુલે પુરુષાર્થકેરો
તું સ્વાર આ સ્વાર સિદ્ધાન્તનું કુળ,
આ કનગાંવ દિગ્વિજેતા શું દીશિંગેલ,
આ વજ આ કલ્પ ગાંડાલ એક દેવ.

ને પીકે કે નમે નદિ કિષ્કિન્દ્રે
અક્ષી સમશિર ન્યારી રહી અનુચિત.
પ્રારબ્ધનું કવચ પારી કોવેલ આખી
કેના વિપુતી કરી નેર લઈ અંકેલ

સંનિષ્ઠાનું કસુમ દુલ્લ રોડીશ દાખી
કે પ્રેરેના આતમ આતમ પુલકેલ.
માર્ગે જ્યો જનનંદ્ય તબો કરીશ
વ્યંત્રી તું અસલ સાલિક આ જડતિ.

‘કિષ્કિન્દ્ર’

માડીનું ધોરિયું

માડી, કોયું તે વરમંદ પોરિયું;
મુગર નરવળ નારા બરેલ

સાગર ચારા એલ
માડી, તારે પોરિયે.

આયું આંધું આ એનર-દેનર;
મૂત્રાં હરે કમાળા અંકે

ને કુચ દરેક
માડી, તારે પોરિયે.

તીરેદારી ગાં દેવાની ને કરી;
ઝાંઝે એલ અલખ એલખાણ

ઝીલે મારા પ્રાપ્ત
માડી, તારે પોરિયે.

સેવી વનસ ને વનની વાળે;
ગોળાં વાંચે માડી તારાં જીવ

બમે મૂત્રી પ્રીત
માડી, તારે પોરિયે.

બને પાપળાં દરેક દીવતાં;
રન તાનું માડીના આરણ

દે નિદ સમાધ
માડી, તારે પોરિયે.

ચરાવેલ

આવની કાલનાં નાગરિકો માટેનું અમલ્લી માસિક

મુશ્કેલીઓનો સામનો

નામચિક ચિંતન



માવમમમા વતહોનન સમ્યઃ ।

આજના જમાનામાં જાણે કે ગણતરના કાળમાં જન્મેલા અનેક જીવનચરિત્રોમાં મુશ્કેલીઓ પર્વ-પારનામાં છેલ્લી થઈ છે અને બાકી પ્રભુને તેનાં નામથી અનેકપદ અને વિવિધ પ્રકારની મુશ્કેલીઓ અનુભવવી-વેકળી-પડેલી.

મુશ્કેલીઓ કષ્ટપ્રિય છે, એ તો જોતજોઈ જાય છે, એમ માની લઈ, જુદાજુદા કાળ-વાની પછે તમારા જોડા સંકેતો લઈ, મન-જન દાશમાં ભરાઈ રહેવામાં અને ભય દૂર થવા પછી બદાદુરીથી માથું પગ બદાદુરીથી ગણવામાં જુદાજુદા મનુષ્યનું દડાપાનું નથી. અને દડાપાનું તે જીવિષ્ટિવિન સામનો કરવામાં ને માર્ગ શોધવામાં છે. આખા જા-માંના ધણીઓ કાચખાનું જીવન જીવીએ જીવીએ અને બીજાનાં તારા પગે નથી.

માનુષ્ય જન્મે છે ત્યારથી જ તેને જીવન-અંધારામાં દરેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓ આવે છે. જાતજીવે ગણવામાં શીખવાની મુશ્કેલી, કુશરવે અને અજ્ઞાતની મુશ્કેલીઓ, મોઢી વધે છોડીશાખાની મુશ્કેલીઓ, નાખૂની મુશ્કેલીઓ, મરડી જાનસાધન મેળવવાની મુશ્કેલીઓ, વિગ્રહારી દિવસનીઓ કે કુટુંબી-જનો તરફની મુશ્કેલીઓ, જીવનમાં મરડી તકોનો અજ્ઞાત, આદિ અસંખ્ય મુશ્કેલીઓની જીવનસંઘામ બંધેલાં જ છે. મુશ્કેલીઓ કયા, ક્યાં, કેને નથી અને નહોતી ?

મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવા એ મનુષ્યનું એક અંગ છે. કુદરતમાં સુદૃઢને દબાવવા શક્તિમાં આવે આજુબને મુશ્કેલી જોવા મળે. વારતવિદ્યારીતે તે મુશ્કેલી ઢાળી જ નહિ. માત્ર પોતાનું કંઈક જીવન જીવે જ નહિ અને તે મનુષ્ય તેની પોતાની જ સુધિ ઢાળી. આથી શું દુઃખદોષોવેળે ત્યજવા સંભોધી તણાવેલો મા સમ મામઃ એવા ધરમનુષ સંભોધી મનુષ્ય પાછળની ક્ષીણને આજુબને તેની અગાધ શક્તિનું બાન કાઢવું અને તેને દૂર કરવા પ્રયત્ન પામે જીવતાનો દોષ પાડે કરનારા-માંના દેશમાં જીવતા કે કાચના ઢાળી ?

કુદરત જેમ મનુષ્યનું શરીર કષ્ટકષ્ટે વિકસાવે છે તેમ તેના પ્રજાપણમાં તેની જીવિતે વિકસાવતી નથી. તે કાંઈ કુદરતે પોતાની પાસે ન રાખતાં પ્રત્યેક મનુષ્યને શીંષી જ મનુષ્યને હાનિપાદક બનાવે છે. મનુષ્યના મનમાં ૫,૦૦,૦૦,૦૦૦ કોષ (Cells) છે તે પૈકી ફક્ત આઠ હજારો ને ૫૫૦૦

કરનાં દશે ? મનુષ્ય એક દેહાતુ છે. તેને ખીચવા માટે વિદેશ કંપી કમરની મરડા છે. તે ક્યાં છે મુશ્કેલીઓની.

મદાત્મા ઝોંપી છતાં જીવનથી કેમ અ-ગમ છે ? તે કષ્ટમાંની આજુબ જીવન મેરડે મનુષ્ય વિદ્યારીતે માર્ગ કૈંધતા એન-તરારી શોધવામાં અને ને દૂર કરવામાં પડતી મુશ્કેલીઓની પરિવરતો સામનો. અમેરિકાના પુરુષોમાં પુરુષ આઠમ કિ-લોનું મનુષ્ય જીવન જીવે. સમગ્રીય દેશમાં નિષ્ક્રિય, નેચારમાં નિષ્ક્રિય, પ્રેમપાત્ર પુત્રની અવધ, કલ્પવૃક્ષથી સાથે વૃદ્ધ-સંસારના દશરથ સતતી મોડી મેળવવામાં નિષ્ક્રિય, પ્રેમ પત્નિ તરફની કમેલારીમાં નિષ્ક્રિય, મુનાઈટ રોડેરના વાઈસ પ્રેસિ-ડન્ટ થવામાં નિષ્ક્રિય, આખી જિંદગીમાં નિષ્ક્રિયની પરિવર અનુભવ પછી જ એને તે પ્રેસિડન્ટ મળે સંધ્યા અને અમેરિકાન પ્રભ-ને પ્રેમપાત્ર ને પૂલપાત્ર પ્રમુખ અનુધી.

અઠગીય વધતી મોડેરી યુવાનીમાં કૈ-લિય દેશરૂને શરૂ દોષોમાં તેના તબીબીય અભિપ્રાય આપેલા અને તે ગણતરી વધુ તે નહિ જીવી રહે એના અધ્યાત્મિક કૈંધતા મુનુષ્યના. મનુષ્યના જાતે આદિસા એવા અને બીજાં રત વધુને કાવેશીય જીવન જીવે, મેરડું જ નહિ પરતુ આખા માનવ આદિમાં તેને ચિંતનના સામાન્યમાં આખી મરડા.

નિઠરતા પ્રમાણ જોવામાં માર્ગવિનયના સંબોધા દેશતા દયા કે આ તો અંકાર દિવસ માટે પ્રધાન રહેશે; છતાં ને પદ તેણે ૭૫૫૫ કુટુંબી જોતજોઈ. વિનયવૃદ્ધના માર્ગના ના-નાર ફાટી એક મુશ્કિલ જીવનમાં કાંઈકે. સામાન્યમાં કાંઈકે જાસ નહોતું. છતાં તે હાનિના એક સંખ્યની પુરુષોમાં એક જ-માણી. આજુબને જીવનચિંતના પ્રેસિડન્ટ તે શીખવવા એવા ત્યારે તે મદા વિદ્યાર-ધામ અજાણું સંદેર તેણે પ્રથમ તેણે પ્રેસિ-ડન્ટના પુત્રનાં જાણેને અનુદયીસાનહિ.

મુશ્કેલીઓ તે પ્રત્યેક જીવનમાં કાચથી અને પ્રધાન વસ્તુ છે. પ્રતિષ્ઠાનું કોઈકે મનુષ્ય મુશ્કેલીઓથી ધરાવેલા એક દાણ સમા જ છે. મુશ્કેલી એ જીવન વસ્તુ નથી. જીવન વસ્તુ તે છે નિષ્ક્રિયતા. મુશ્કેલી-ઓમાંથી હાનિના માર્ગ શોધવાથી માનુ-સમાં માનસિક ક્ષોભાટ કલ્પત શાય છે, અને તે એક પ્રકારનું જીવ જીવન છે મુશ્કેલી-

જોનાંથી કલ્પના આર અસાધ્ય વિનય આ-ખીથી મનુષ્ય પુરાવાનું નથી.

મુશ્કેલીઓ આવે તે તરફ તમે કેટું માન-સિય વસ્તુ ધરાવે છે તે કલ્પ જ તમારી કલ્પના નિષ્ક્રિયતામાં આધાર છે. નિષ્ક્રિયતા તરફ જઈ જતામાં માર્ગ અન્યને વધેલાં અને ખુદશા રાજમાર્ગે જીવે છે. મદાત્મા-નિષ્ક્રિય આવતા માનુષ્યો-તે જ પૈયે જાય છે, કાચુ કે તે ખુદશા ને સંકેત છે, અને મુશ્કેલીઓથી દરી ઓ તે કરના પદ છે. આમાં, નિષ્ક્રિયતા દેશકાળથી પ્રાપ્ત કરી સાધવ છે. તેના પાછી શીખવવા સાથે કાંઈકે સાધા નથી દોરી નિષ-ક્રિયતા મેળવવા માર્ગ કાંઈકે બાળ કે બાદોશીની મનુષ્ય મરડી નથી. નિષ્ક્રિયતા તે સામાન્ય છે કલ્પના અવગાહ છે. અને લલિતશિલ્પકે તે દેશમાં પડતી નથી. દરેક વિનયનાં જીવનમાં નિશાન નું દોષ છે જ.

વાનિકા દાનદા કાંઈકે માત્ર નિષ્ક્રિય-માંના જ પૈયે વિનયિત વસ્તુ અને છે, ને તે મનુષ્ય અનેક પ્રયત્ન તોફાનોના પ્રદર્શથી પ-કાળે, મોઢાં વસ્તુ કાચકાળમાં પાછાની કલ્પને થતાં નથી. મુશ્કેલીઓ જ મનુષ્યના સામા વિનય છે. જીવનમાં મુશ્કેલીઓ સ-રખવા પરિવર સામી છે. તે આખુને ધરી-પરથી તેણે માર્ગ માર્ગ જીવતા છે.

દ. ૧૬૨૫ના અરસામાં નું કાચકિત કો-નામકાવના સમાવયમાં આવેલા. તેમાં નીચેનાં વાંચક દુષ્ટ મને વાદ છે: 'આદિ, આગાં કામ તે હુદારની મેટ મેટ છે, એક દુષ્ટની બીજાં તપને દોષ, બીજી કીર્તિઓ બીજાં જીવેલા દોષ, વળી પાછા તેના ને જીવમાં પડતા દોષ, એમ કાચકા જ કલ્પ છે.' આ સંબોધ તેમણે પોતાની કૃતિઓને ક-દેશોને મોકલે.

આખું મનુષ્ય એનમાં બી મનુષ્યના

સિવાય, આપણી સમાજ પંચાલ દુઃસ્વભાવને કપયોગી બનાવી શકવાના નથી આગ, બહી સમજાવીને કાચે કરવાને તમે કદાચ દલ આપતા હો તો ખુદ તમે જ કોમંડરો દુકેશ બને-બહીમાં પડો, લાકડેચાળાઓ, રીપાઓ, પાળીમાં ડૂબો, ફરી બહીમાં પડો, ફરી રીપાઓ, છેલ્લે સંદેક કપયોગી પડતો બને; નહિ તો કદાચ વડેરી અને ફેકાઈ કંપાણીને બચવોમાં કાચ દટાઈ જશે. ચરિયાળી કરાન ફેકેરીને બહીમાંથી વસાર થાય છે, ફેકેરી જે વાર રીપાય છે, તબીબ છે ત્યારે જ નેની ફિગન સોનાની બારાબાર થાય છે.

યુકેનમાં સીસક (Sisal) નામની ઊંટ માય છે તેનાં થોડાં પાંદડાંની નંખોમાંથી રાખુ જેવા ગરબત દેરા નીકળે છે. આસ પહાણનાં દોરડાં બનાવવાના કામમાં આવે છે. તે છોડ યુકેનની જ પાથરાજ ને પોપખ-રહિત જમીનમાં ઊગે છે. અમેરિકે નેએ સિંકોવિડાની થોડી જમીનમાં આ સીસકનો શીશા ખાયા ઉપર કંઠેર કરવાને નિર્બંધ ફર્યો. પુકક જમીન ખરીદી અને સીસક વાળું, છોડ થયા ધણી થોડા, અને પાંદડાં પશુ ખૂબ જ થોડાં ફાફ્યાં, જલકી ધનવાન થવાનાં રેખનાં સેવાયાં, પાક કમીએ. પશુ અફરોસાં પાંદડામાંથી દેરા ન નીકળતાં આપણે પાંદડાંને ગાંધા થઈ ગયાં! પણ જ તેમજ સીપયા છે છોડનું ઇવન સરજ બનાવવામાં તેનું તત્ત્વ નહ માય છે.

આપણે પણ મુસ્કેલીઓથી આપણી નતને બચાવીબચાવીને સુવાળી જમીનમાં કહેલી ધણીખરા થાયા જેવા જાનીએ છીએ. આપણામાંનાં ફેરકામાં દેરા છે જ અને ફેરકા પ્રમાણમાં જ ગાળુસમાજનું માપ તેની મુસ્કેલીઓથી માય છે; સાલ્બી થા બરીનીથી નહિ. વાની નહીં ઉપાધિઓથી અડવાઈ ન લેડો. એવી ગામૂશી મુસ્કેલીઓથી જર થઈ બધાં ને થોડી મુસ્કેલીએ સાથે બાળ બોડો. નાના બાળક જેવા નિકેફેસ બનીને ન છડાં. બાળકને યાત્રતા જેવું કાંઈ હોતું નથી. બાળકને જમીનથી જ રહતાં આવડે છે. દમચાનું નો તેને રીપખતું પડે છે. પશુ દમચનું મીખા પાત્રી રહતું એ કુદરત સાથેના એક બુદ્ધે છે. છતાં આપણામાંનાં ફેરકા ય દલ રહ્યાનું, બળદયાનું, નિરાસ થવાનું બધાં નથી આપણને હસતાં પશુ આપણે નહિ. આપણામાંનાં ફેરકા ય દલ બેઠેરથી બાક જેવા જ રહ્યા.

મુસ્કેલીઓને ગોલ કપ ન સમાજતાં પુરુષાનું ગાળી બનાવવાની તક નહીં

વધતી શો. મુસ્કેલીઓ આવે ત્યારે અવિચારીપણે તેની સાથે બુકાવવામાં છે જડની જમ સરૂગવામાં ડહાણપણે છે કમંડેક્ષતા નથી. તેમાં પશુ અતુભવની જરૂર છે. રવાતુભવ પૂરતો ન હોય તો પરાતુભવથી રીઓ. પરાતુભવની સહાય વિના એકલો રવાતુભવ જાય નથી. રવાતુભવ એક જ બવમાં પરિવર્ય થતો નથી પરાતુભવની પાલક જવાના આતના વિવિધ અતુભવો પડેલા હોય છે. પરાતુભવો-ગદાન બચ્ચિઓના રવાતુભવો-વાંચની મેળવો.તેમાંથી પશુ ચેરુણામજો. કોઈક ખેડૂત-પત્રમાં છપાએલા horseless carriages 'વગર થોડાની યાદ' એ ગમણાને એકલેજ વાંચવ. થી હેનરી ફોર્ડને કુમાર વચમાં ચીનમારી ગઈ. તે એક જ ચીનમારીએ પૃથ્વીના સમગ્ર પટ ઉપર આમરે આમરે અસંખ્ય અને શક્તિપ્રદ ચીનમારીઓ (મોટરો) કરી મૂકીને તેણે પાલકવત્તને રાહત આપી છે.

ફેરિટ્ટી ઉપરના કોઈક પુરતકના વાચનથી ફોર્ડને ચીનમારી ગઈ. પરિણામે આખી પૃથ્વી ઉપર આજે ગીચળી નીચળી થઈ રહી છે.

filmholitzer લેખક 'The sensation of tone'ના વાચનથી ટેલીફોનના આદ્ય શ્રોત્રક જન્મને પ્રેરણા મળી કપસનું (phonograph) એ વિષય પર એક જગને રહેજે લેખક પુરતકથી શાઈડ બધસેને બેરોપ્સેન બનાવવામાં પ્રેરણા અને દોરવણી મળેલી. અભ્યાસની અવધિ નથી. નાણુવા સાવ-ક હવે કોઈ સ્થિતિ નથી એમ અમુક કમરે માની લેતું ને એક જગ છે; નિષ્કળતાઓની પરંપરા પણ અમુક કમરે હિંમત હારી જઈ નિષ્ક્રિય થઈ જતું એ નિર્ણયતા છે. ફેરેલ-પ્રાકિટ ગાંઠે કમરની સીમા છે જ નહિ.

આતિવર કોમથેડે થોતાનું ઇવનકર્મ જડ છે વધે રાત્રુ હતું. અંગિરવ બેકે ૫૦ વર્ષનો થયા ત્યાં સુધી એકે લડાયક જવાદારમાં તેણે પત્ર ગણુ મુક્યા નહોતો. ફિગિફ્ટને તેની એક ફિનિ 'પ્રેટરોઈઝ કોસ્ટ' જડ વર્ષની કમરે લખતી શરૂ કરેલી. ઝેડરુડન ૮૩ વર્ષની પહે નેડ પ્રધાન થયો હોડો.

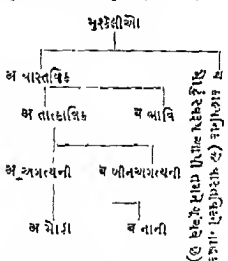
નિષ્કળતાને વધ સાથે સંબંધ નથી, હતાગ થવા સાથે છે. પ્રતિસ્પીધ થવા માટે પ્રયત્ન-શીલ રહેવાની જરૂર છે. હબેરા બહો ને નિષ્કળતાઓ પર જડેલ નીંદામારેલા બંધાય છે. વર્તમાન કાળમાં મુસ્કેલીઓની જે સંખ્યા અને પ્રકાર લેવામાં આવે છે તે અત્યર્થ છે. કાયર ગાંઠે આજે હવે રથાન નથી રહ્યું. દયાની વાચતા કરતી એ માપ છે. થોતાનો

નત પર દયા લાવતી એ સૌથી યાદું પાષ છે. રેલવે-લાઈને નાખતાં વચ્ચે નદીઓ કે રે-કરીઓ આવે ત્યાં કોઈ છેલ્લું રેલેશન બાંધી લેવાનું નથી. પૂછો બાંધો, ટેકરીઓ તોરો, પણ માર્યું કરી આગળ લખ્યું જ છૂટકો છે.

પ્રત્યેક ફેરકાળમાં ગદાન બચ્ચિઓ હોય હોયને કહે છે કે 'બજવાન બનો' પણ તે કાચ-બાની થેડે જમળત દાગ પારીને નહિ, બ-ખનર પહેરીને નહિ, કિંદામાં બાંધીને નહિ, પ-રંતુ આપની મુસ્કેલીઓનો સામીભટીએ સા-ગનો કરી, ફેરેલ મેળવવાની હિંમત કેળવીને.

બજવાન બનવાના અન્યેક માર્ગો, ઉપાયો ને દશતો પણ આપણે ઘણું પુસ્તકોમાં પાંચી ચૂસ્યા હોઈએ છીએ. પરંતુ વ્યવસાયિક છવનમાં જેમ આપણને આપણા રવા-ર્થની ગણતરીઓ યાદ રહે છે અને છેવટે વીલ કે વસીલ્લતનાં કરતી વખતે પણ અભિન-જમ યાદ રહે છે તેમ આપણે વાંચેલા કો-ગુણો યાદ રાખી અતુસરવાને કમંચ ફેર-કાને હોય છે? આ ગુણો કે કપાયોમાં મુખ્ય છે: નિર્બંધશક્તિ, હિંમત અને ખેત.

નિર્બંધશક્તિ વધે તમારી સાથે આવતી મુસ્કેલીઓના નીચે મુજબ વિભાજ કરે:



આ રીતે પૃથકપૃથક કરી તેમાંથી વિભાજ-ને ગમજામાંથી કાઢી નાંખો. તેમાં છેલ્લા ૫ વિભાજની નાની અત્યત્વની મુસ્કેલીઓ પરત્વે ગાય થોગ્ય સમગ્ર અને સક્રિયે વાપરી તેનો સચવ નિર્ણય કરી નાખો અમર તે કામ બીન થોગ્ય પાત્રને રોપો. જ વિભાજનો નિર્બંધ તો તમારે જ કરવાનો અને તે પણ વિના વિચિંત્રે. બાકીના ૫ વિભાજો જ્યારે જ વિભાજ થને ત્યારે જ તેના ઉપર પૂરતું લક્ષ આપો. 'આવિ' ગતાતી મુસ્કેલીઓ ધણી વાર તે ઉપરિચિત જ થતી નથી. છતાં માન-સિક ફરબીને તો વાપરના જ રહેવું. આ કિર્ણાતથી કાચે કરનારને જમણો ફે

એને તે આજે 'મુરેશ્વી' થાનના હોતો તે ખરીતેને અસ્તિત્વમાં જ નહોતી. પણ 'મુરેશ્વી' થાનને 'મુરેશ્વી' બનીને તેના દેવ-કર્મની ક્રમશઃ ને વિશાળતા નજરે અને તેનું ધનુ સાનુ ચિત્રે ધૃષ્ટકરમ કરતાં જણાશે કે તે ધનુ અર્થે નથી. નિર્મુલ્યશક્તિ કેવળથી, હિમાન મહાન અને કોઈક પાત્ર પાત્રથી.

માનુસને કદિ કાર્યનો બોલે મારના નથી, પરંતુ કામ તરફનું તેનું પોતાનું આત્મીયરક્ત વજન અને વર્તન જ માનુષ્યને દેવાય છે અને કંઈક છે. તમે તમારી બંતને પ્રશ્ન કરી શકો છો કે (૧) હું મારા કાર્યની પદ્ધતિઓ સુધારું? (૨) હું પ્રતિશ્ઠિત છું કે નિષ્ક્રિય? (૩) મારાન કાર્ય હું કંઈ નહું કરી શકું છું? (૪) મારા નવરસ રવાનુવચનો હું સંતુષ્ટ છું કે હંમેશા વિવસ્થાતા મદાન જગતના સંપર્કમાં છું?

નવું શીખવાનુભવવાનું બંધ કરશો તો તમારા અંત જ છે. પ્રત્યેક માનુષ્ય મુશ્કેલીઓ ક્ષામણીઓ, વિચારો, દેશાઓ, મન-વિચારો આદિની બનેલી એક રસધારા છે. એ સંપર્કોને બંધાવિશિષ્ટતામાં છે. તેને પ્રતિશ્ઠિત રાખો.

આપણે સામાન્ય રીતે જાની સલાહ લેવા બદલે તે 'સામુ' કહેવાતા માનુષ્ય પછાત રાજા 'વિજય-સારા' હોય છે. તે તમને કુને-કળી મુરેશ્વીના બતાવે. પણ મુરેશ્વીના કામ તરીકે તેના માર્ગ નહિ બતાવે. એ કોઈ પણ વસ્તુ કંઈકને બદલે સામાન્યમાનુસની કાર્યોથી થવાવાળું હોય તો તેના નીચા કોઈ જાની નહિ હોય.

કોઈ ને કોઈક અસાધારણ કામ કરીને તમારે મનોબળ કેળવે. તમારા મનુષ્યના કોષોને જ્યારે સંપદાઓ અતિમાન કરે. પોતેની કુશાલીઓને દેખાઈને પછાત પ્રત્યક્ષિત હવાં સિવાય તે કામ કરવું નથી તેને પ્રત્યક્ષિત કરીને તે જ શક્તિ પેદા કરે અને મોહકારી થાયશે. તમારા મનુષ્યના પણ અનુભવપાટી બંધી પછી કુશાલીના તે તેને મોતનારી આપો, અસ્તિત્વ કરે અને તેમાંથી શક્તિ મેળવી નેના કામ હો અને આપો.

મનુષ્યમતવા કેળવ્યાં તેમજ ધનવતા કોઈ પણ અવતારમાં અસાધ્ય સંતિપાળો પક્ષ કરી ઇતનો નથી. કારણમાં પણ લેવા-વડા કોઈ મિષ્ટાંતરે: The best defense is a good attack. (સામ્ય કુમારે મેળવી શકાય છે મિષ્ટા અપાવશે.) મારાશક્તિની જરૂર પડે ને પણ અવરને ત્યાં ન જરૂર ને તમને મુરેશ્વીમાં જ બતાવે ને માર્ગ નહિ. નિર્મુલ્યશક્તિપાળો જ કામ હો ને અને પણ નિર્મુલ્યશક્તિ કેળવે.

જરૂરી નિર્મુલ્ય ન કરી શકાય હોય તેમને મારે નીચાના કામોમાં અભ્યાસવાનું થાય.

૧ મોંઘરો નિર્મુલ્ય કરવાની રેવ કાઢી નાખવી તમારું નિર્મુલ્ય કરશે.

૨ મોંઘરી પદ્ધતિપાળો રોશમાં કાંઈક નાહું રોશને આગતા અનુભવમાં શીખવું.

૩ દરિયામાં નદીમાં પાતળામાં કુળમાં આ મારી નથી કેમકાં ખડાં જાં જરૂર નજારી અનુભવાય.

૪ વધુ દસમાં શીખવું અને આનંદી માનુષ્યના સદવાસમાં વધુ રહેવું.

૫ રૂસકામાં દો, બગમાં દો, નિરાશવારીમાંના વાવાવરણમાં દો, તેવા સમયે નિર્મુલ્ય કોઈ: રાજા. તેવા પ્રત્યેક નદી પાશ, બેળાઓ, નજરમાં અને ત્યાં દરજા મારવા નવ્યા, સોનામાં અજવા તો ખીરકોઈ તમારો મેલા બંધા. અદર કોઈ બંધા.

૬ નિરાશવારીમાંના રત્ને રૂપોમાંની દાહલી સિખામણિન સાંબળી. અપાવતાની સમકાલી કુદ રહેવું.

૭ અવધાસન હોય તો પણ અને તે ઉપર રમતરમત રમતાં શીખો અને રોશ રમે. રમતરમતી તંદુરસ્તી મુખાવશે તો તે પાસનારી કોઈ બેળા કે રાશી પડીત નથી દેવો.

દરે રક્ષાં દિવસ અને બેન. આ ગુણના પાઠ મેળવી નથી વાંચ્યાર મનુષ્યમતવા દલી-કામમાં ને આનંદ છે તે દરજાવતા પરીણામાં નથી દોના. ખરો આદરવા અનુભવાય છે જ મેળવમાં.

કરવા બિંધવ નરનેની આદી ૧૯૪૦. મો, બી.તો. વિનાઓથી તેમજ અનુભવના એવન બનાવોથી તમારા મનોવિષયને અસ્તિત્વ રાખો. અનુભવો નહિ પણ તમારે મનાની શક્તિ કેળવો.

માનુષ્યના આગા-વત: નીચે મુજબ રહે પોતે સાધવ.

૧ એને બીજ કપાડે ત્યારે લેખે.

૨ એ માત્ર પોતાની બંતને જ કપાડી મે.

૩ એ પોતાના બંતના પાશુબને કપાડી મે.

૪ એ પોતાની બંતને તમારું કુલને તેમજ

ધંધાને કપાડી મે.

૫ એ પોતાની બંત, કુલને ને ધંધા કપાડવા કપાડવું રહેનાં પાસ-રોશના, કુલના

કામે રોશિવ અતિશી રહે.

૬ એ પ્રત્યેક સમયને અજાં કરી દોશીના પ્રત્યેકને પ્રત્યેક કપાડે.

તમે કપા વર્ષમાં કોઈ દો તેનાથી કપા

ના વર્ષમાં થઈ શકે.

જગતના કામ મદાન પુરોમાં મુરેશ્વીના સમય કાઢવું નથી થઈ શકે. દરજો તો દરજા નારને તોડો નથી. જગતરમત રૂપોમાં પોતાની બેળા-કેળવવામાં બંધીથી આંધ્ર મેળવે. પ્રત્યેક નેનાની પણ તેને દરજો રાશનાં નથી માર્ગમાં આપવારો. રૂપો-બાબત બળ-મેળવવામાં વધારો પણ તેને માર્ગ આપે છે.

તમે પણ અનુભવમાં બળ રૂપમાં કરી ને જો પ્રતિશ્ઠિત થાઈ તો તમને પણ બળ માર્ગ આપશે. દરજા ને શક્તિ. નિર્મુલ્યના રક્ષક તમારી બેળાની તમામ શક્તિમાં કપામાંથી દો બંધન સાથે, નિરાશામદ સાથે, સિમિતતા સાથે કરી કરવાનું બળ પ્રાપ્ત કરે. બળે છે તેના કરતાં વધારે કામ સપાટીએ રાખે છતાં. બીજમાં વચન દોશના વિવન કરતાં પર્વતની રોશ કપા રહેનારો વિવન જ્યાં મેળવે છે.

શોમ: થર્મમ કૌશલ્ય.

[મિ. દમરે હામન ફર્મ Canning over

Patilalwar કે વર્ષથી પ્રિન્ટ]

ભારતીય સંસ્કૃતિ નિર્બંધ-કરીકાષ

આર્ય સંસ્કૃતિના નીચે દર્શાવેલા કોઈ પણ અંશ વિષે સંસ્કૃત, હિંદી અથવા અંગ્રેજીમાં લખાવેલા ગૌરવક નિર્બંધ અનુભવના બદલે વિલાસને નિર્બંધ છે. પ્રત્યેક વિલાસિત્વમાં ક્રેષ્ટનારી દરજે પ્રથમ નિર્બંધને જા. ૧૫મી સિમિતો અનુભવકર અને બીજા નિર્બંધને જા. ૨૫મી સિમિતો રીધવેદક અર્થે કરવામાં આવશે. આ રીતે કો મુલ્યકેટરી અને કો રીધવેદકો બુદ્ધિ કારણમાં ગણાવા છે. વિલાસ આ પ્રમાણે છે: [૧] ધર્મ અને વ્યવસાય (બીજ, જેન, નવા-વેગે, રી, સાંજ-વેગ, નેનાનામાંના, આર્યના આર્યો); [૨] દર્શન અને રાજાવલ (શાકાળ, બીજ અને જેન સંસ્કૃતિ સમયના); [૩] બુદ્ધિ, સાદવન (કેરેજ, પ્રોફ, મેળવે, વેગમાંના માર્ગીય બનાવે. ડાવિડી આર્ય); [૪] દરિદ્રાસ (સાંપ્રકરણી); [૫] સમાજ-વ્યવસ્થા અને અર્થ-વ્યવસ્થા. [૬] અનુભવના અને રૂપના દરિદ્રામાં બાજ લેવા દેખાઈને આપતા બુદ્ધિ-મોહના અંદર મુશ્કેલીમાં કુદસર સદાવનાં ૧૫૦ ૧૪ ૬ રીતે વિસ્તૃત નિર્બંધ, પોતાને નામનિર્દેશ થઈતો, મુજબ ૩૫૨ સમાહિત આપાયે. આર્ય વિલાસના, કા-કા. દાદરે ૧૯૩, મુજબ ૩ ૬ મે મરદમ મોહી મરદમ.

ધ પોતાના સમર્થ વકતૃત્વની જલદ તાકાત અને ઔજ્જવલ તેજસ્વિતાથી હિંદનો રાષ્ટ્રીય અવાજ રજૂ કરનાર નગદ દેશભક્ત ને પાલામેન્ટરી રાજકારણના સમર્થ નેતા

એસ. ૧૯૧૭ની કાંછવરગ કોન્ફરન્સ હિંદના રાષ્ટ્રીય ઇતિહાસમાં અત્યંત ગણવતી બની રહી છે. શ્રીમતી સરોજિની નાયડુના પ્રમુખપદે મળેલી એ પરિવટમાં શ્રીમતી એની બેસંટ સરકાર સાથે સહકારનો પ્રસ્તાવ રજૂ કર્યો હતો. હિંદના રાષ્ટ્રીય હિતાયે એ પ્રસ્તાવનો વિરોધ કરવો જરૂરી હતો. અને એ વિરોધ એક એવી વ્યક્તિ દ્વારા થેવા પાડ્યો કે શ્રીમતી બેસંટ જેવાંની પણ સખળી પ્રભાવી વકતૃત્વશાળી વિરુદ્ધ નીવડી અને ઓલાગણ એ વિરોધકના વકતૃત્વથી મંત્રમુગ્ધ બની તેને પક્ષ દળી પડ્યો. અલબત્ત, પ્રમુખના 'હારિંગ વોટ'ની સહાયે શ્રીમતી બેસંટે વિજય તો મેળવ્યો, પરંતુ લોકસાગરણીનો પ્રવાહ કઈ બાજુ દળતો હતો તે એ તરત પામી ગયાં. એ ઐતિહાસિક પરિવર્ત પછી પેલી વિરોધક વ્યક્તિ હિંદના જંદોર જીવનમાં વધુ ને વધુ ચર્ચાસ્પદ નીવડતી ગઈ, જ્યારે શ્રીમતી બેસંટ જંદોર જીવનમાંથી ધીમેધીમે વિસરોતાં જ ચાલ્યા.

પોતાના સમર્થ વકતૃત્વથી હિંદનો રાષ્ટ્રીય અવાજ રજૂ કરનાર એ વિરોધક તે ગ્રામ (૧૯૪૩ના) માર્ચ માસની તા. ૨૮મીએ મદ્રાસની જનરલ એડમિનિસ્ટ્રેશન અવસર પામેલા શ્રી એસ. સત્યમૂર્તિ એમના જન્મ હિંદે પોતાના શ્રેષ્ઠ પૌત્રાભિમાનો એક શુભાચ્ચ છે, જેનું જીવન એ ભલેધસારા અને આત્મશોભાનું જ જીવન હતું. રાષ્ટ્રીય સ્વાધીનતા આંદોલન પ્રચલનમાં જ એ જીવન ગુજર્યું હતું અને એ પ્રવલનમાં જ તેનો ઉત્સર્ગ થયો.



મદ્રાસ પ્રાંતના પુરુકોટા શાળામાં તિરમથગ તાગના ગામમાં ગાંધીજીના એક બ્રાહ્મણ કુટુંબમાં ૬ ૧૮૮૭ના ઓગસ્ટની ૧૬ મીએ તેમનો જન્મ થયેલો. પ્રાથમિક શિક્ષણ પુરુકોટામાં મેળવ્યા પછી સાહિત્ય અને કાયદાનું શિક્ષણ મદ્રાસની કૌલેજમાં એમણે મેળવ્યું અને પછી ત્યાં જ વજીલાત રાફ કરી. પરંતુ એમના સાહસિક રવબાવને કાયદાખાજા કરતાં રાજકારણે વિશેષ આકર્ષ્યા, અને એ ક્ષેત્રમાં પોતાનાં સામર્થ્ય વડે માર્ગ મેળવતા મેળવતા અંતે રાષ્ટ્રના એક અગ્રગણ્ય નેતાની પંક્તિએ તે પહોંચ્યા.

ગોપલેજના રાજકારણના અસ્ત અને ગાંધીજીના રાજકારણના હૃદયમાં એમનો રાષ્ટ્રીય રાજકારણમાં પ્રવેશ થવાથી બંનેના કલમશોનો એમણે સંમન્ય સાધ્યો હતો. એમનાં કલ્પસાહ, જૂંતિ અને વકતૃત્વ કૌંસેસની હરોળમાં બીનહરીફ બની રહ્યાં હતાં. એટલા જ વક્તા એટલા જ પાછા સુનંદા કાર્યકર્તા એ હતા, જે બંને રહેા. રાજકારણમાં બહુ વર્તવડે એકઠા થયે છે. રાજકારણ એ વજીલાતના કુરસદના ધંધા તરીકે ગાંધીયુગના હૃદયથી જ ગઠરા માંડ્યું હતું. બેરોબર એ સમયે તેને રાષ્ટ્રીય જીવનગરણના પ્રકરણે પ્રસ્થાપિત કરવામાં સત્યમૂર્તિ જેવાની સહાય અનિવાર્ય હતી. કૌંસેસ એમની સહાય સદા માર્ગી લીધેલી. એમની માત્ર ડરની જ વધે (૬. ૧૯૧૭માં) કૌંસેસ એમને પોતાના ડેપુટીસેમના એક સભ્ય તરીકે ચૂંટીને મેન્-શિયર અને અધ્યક્ષ-ડરની યુલાકાતે મોકલેલા. ત્યાં પણ હંડન અને ડબ્લિનમાં હિંદનો પક્ષ રજૂ કરતાં તેમણે ઓંગલોને એવા તો મતમુગ્ધ બનાવવા મોકેલા કે કનૈઃ જોશિઆ વેનકુટ જેવા પણ એ વખતે કહી બેઠેલા કે: 'સત્યમૂર્તિ અંગ્રેજીમાં કલમ વક્તાઓમાંના એક અને જુદાં જુદાં જગ્યાએ પણ ટપી ન્ય તોજા છે.'

પરદેશમાં કરેલી હિંદની પરીબાટથી શ્રી સત્યમૂર્તિએ પ્રાપ્ત કરેલી જ્ઞાતામાં આંદોલનના હિંદમાં પણ ફરી વળ્યાં અને અદ્વિનિ વિદ્યાર્થી-વર્ગ એમના પદ ફિલા બની ગયા, પાછા વળીને પોતાની સફરનાં

એસ. સત્યમૂર્તિ

... ઉત્કટ દેશભક્તિથી ભરેલી એમની વાણીના પડછેદી ધારાસભા સદા ધમધમતી રહેતી; એમના પ્રશ્નોની કડીએ સેક્રેટરિયેટને રાતદિવસ ચિંતાતુર રાખતી; એમની સલુસજીવી ટીકાઓ અને વેધક ઉપહાસો સામે સરકારી સંજોગો ગોંડાલતા થયેલા... અને છતાં, પાલામેન્ટરી રસમના એ ચુસ્ત પુરસ્કર્તાએ કૌંસેસની હાકલના એકેએક ઉચ્ચ કાર્યક્રમ પર પોતાની ભલે હોમી દીધી હતી. હોદાસ્ત્રીકાર માટેના એ અભ્યુત્થમ લડેલાઓ, જીવનભરની તપશ્ચર્યા પછી જ્યારે મદ્રાસનું વડું પ્રધાનપદ હાથમાં આપ્યું ત્યારે રાજગોપાલાચાર્ય સાટે જતું કરી દીધું ... એવું આખું જીવન આત્મશોભ અને ભલેધસારાનું જીવન હતું. ગરીબોમાં જ એ વીર્યને ગરીબોમાં જ એ ખાતમ થયું..

રમણી સંભળાવીને એ ફિલામીરી રંગણે વધુ ઉત્કટ બનાવી. પરંતુ એ આખીયે પ્રક્રિયાથી કલેબર્ટ રહેલા રાષ્ટ્રપ્રેમ સત્તાધિકારીઓની આંખમાં ખૂંચવા લાગ્યાં. એવામાં મદ્રાસની જો ફિલ્મની કડો હતેસપ્રદંબ આંખો, અને એ તક સાધીને ત્યારના એ પ્રાંતના ગવર્નર હોર્ડે વિલિંગ્ડને વિદ્યાર્થીઓને સંજગાળ્યું કે પોતાના નેતાઓની માત્ર વકતૃત્વશાળી-તેમણે દોષાદ જતું ન એકજો.



એવી જ કંડોળાબરેકી ઓછી સંખ્યા પસાર થઈ અને કોઈ સવારે અમારા પંટમાં ફટકા ઝોલવા લાગ્યા.

આવાનક મને થાદ આપ્યું કે મારા અગામી સીમારેન કે. તે પછી દરિયામાં અને કે મેળે રખડી પડેલા તેના નકશો નો ફરીએ ! મેં એ 'સાઈક-લેડેટ' (જે પહેરીને પાણીમાં તરી શકાય) પર નકશો ફેરવવા માંડ્યાં; કારણ પાસિફિકની આ બાજુના કે-લાક ટાપુઓના ભૌગોલિક સ્થાનની મને માહિતી હતી. દરિયાઈ વિમાનીઓ 'મોડેનું કચડાનું' એક નાનું 'ફિન્કબુસેટર' મારી પસાર હતું. તેણે માથાંલોની ચાતુરનીમાં મને ખૂબ ચાલાય કરી.

અમારી પાસે નહોતો સદ, નહોતું મુકાન કે નહોતાં હથેલાં. આમ છતાં આ તરાપાને હંકારી પાર ફેરવવાને હું હતીશ્યવ દત્તા. અને મેં એ હંકાર્યા જ. એક યાકું મન બંધી છે કે પારી હતી મેં હતી તોડીને મેં તે માટે કેવી મથામણ કરી છે. એટલે તારણ હંકાર્યાન બદલે એ તરાપામાં અમે ધસદાઈ જ આવેલા, એમ મેં કાઈ કહે નો હું જરૂર એના વિરોધ કરવાનો.

ફરફાર સાંજ નગતાં પહેલાં હું અખતરી મૂકતા કે અમે એકાએ કેમકું ઓનરે કાપ્યું અને કઈ દિશામાં. કપરાંન, અમે એક દિવસ પૂરે ક્યારું એક નિશાન વધુ હતું તરાપાની દિનાર કે પસ એક રમણે મૂકતા અને દિવસોની અખતરી રાખતા. આ નકશામાં મારા મેંકીકારેને બહુ રસ આવતો, કેમકે રોજ સાંજે અમુક દિશામાં પેન્સિલની લીટી થોડી અમગ-સૂળાની. અમે તો મેંકે સાચી દિશામાં જ હંકારવા, પાખ ધાળીવાર એરદાર પવન અમને છુટી જ દિશામાં પસડતો. સાખીસ રતજ વળના અમારા હોડકાનું મેં પવન સામે મુંઝેરચાલે?

પણ કેપટ તેમો મેં રરતો મેં સાધી કાઢ્યા. કાઈ પ્રકારનું એક હંકારે બતાવેલે નકશાને બાંધેનું હોય તેવું કે અનુકૂળ નેકરે. પાસી કઈ તેનું મેં હંકારે બનાવ્યું. તેમાંની હવા કાઢી નાખી અરધા દિવસા દારદાથી તરાપાને છોડે તેને બાંધી દરિયામાં પધરાવ્યું અને એ યુક્તિ આજાદ પાર પડી ! એ જુઓને તરાપાને દિગર પડકી રહ્યું અને પવનનું સંતર હવે અમારા સંગરે સામે લાચાર નીવડવા લાગ્યું.

પણ હવે અમારી ઇબ અને અર્ધાં મુકાતાં જતાં દલ્લાં મુક મજકું પાખ મુરદેશ યંદે પડ્યું હતું. થોડા જ કલાક બાદ પાંચિંગા દિવસનું ચિહ્ન હું મેંકેવવાનો દત્તા. અને એ પાંચ દિવસ તે કેવા ? આખા દિવસના દહીંતોડ પરીશ્રમ છતાં સતે મઠકું સરખુ માર્યાં પિનાના પાચ દિવસ ! સરકે તો અમારા સદીરમાંની રહીસડી બિનાસની કુમાર કોપી કીપી હતી. બુલકબુલકને મારગી ફાટવા આવી હતી અને એ ફાટકી 'માગકી પર દરિયા પાછો મીકાના સંરબંધ ફેરકાને'.

'આ ને આ રીતે મેં આખીને મેકરને હેકારતા રહીયું નો જરૂર હું તો કાઈ જનુઆનું વદામુ પાળીને આપમને ક્યેવશી લેશે, અપસ નો એ જ સમ્રેટ એકાદ ટાપુ પર મોડેની જવાના.' મેં દરદીત આર-ખર્ચાં અપાં છે કહ્યું.

'સાહે, એ વાત પર તાળી દઈએ.' છને કહ્યું અને અમે પ્રવેશ

દૃશ્ય પાસિફિકમાં લકાર્ધ આપીને પાખ વળતાં દરિયામાં તરી પડેલા એક અમેરિકન વિમાનના ચાખ જુવાન વિમાનીઓના, મેંચીમ દિવસનાં ઇન-સંક્રાંતના બંગનો આ અહેવાલ છે.

જૂથી પડના વિદાટ મદાસામર પાસિફિકની વચ્ચેનાથ... બચાપી નચકમાં નચકનાં ટાપુ પાખ મેંકેકા માર્કસ ફર દત્તા એવી અંતરિયાળ મજબારે. લગભગ એક ખાદસા જે રહી રખડી હોડકીમાં... અમગના કે બીજાં નાકંડાપી રીલા... ચામડીને બુજાં બીજાં માછી ફેતા આકરા સૂવતાપમાં તર-કડતા અને વારેવરે ક્યેકાવીને દરિયામાં ફેંકી દેતા ભયંકર વરસાદી નાકાનોના તમાગત ખળવા... કાઢી ખાનારા શાકે મલ્લે આને ચામડાં જીનરડીને મેચી-ઓનો છૂદો કરી નાખે એવા ધારદાર પદત્રાપાના ટાપુઓ મારે અકમાના ફેરતા... બુખ્યા, નમર્યા ને 'ચાચીસેમોસોસ દિવન મુધી થોડકાં મંત્રી હોડકીમાં મોધામને એકાદમ ગમેસા અંકત્રાપા. એવા ચાખ જવાનાની ફેંકી નાકાનોની બરીબરોથી આ આપવીતીને.

દરેક દિવસ, દોની જેમુકા અને ઇન આકીકૃષ-અં ત્રણ વિમાનીઓનાં મુખ્ય દરેક દિવસ, રોજનું દૃશ્ય નાગના ખળદપત્રી પાસે કંદેલ આપલું, મેંકે ભાગે તેના જ મેંકેમાં છીતારેનું છે. અમેરિકામાં થોડકું જ અપી મેંકેમાં પુરતે મરથી આ તો માત્ર હુંકારેનું કપ છે.

એ ત્રણેમાં અમગી દરેક દિવસને પાછળથી અમેરિકન નોકાનાના નકરથી 'મેંચી ફેસ' અનાવન કે રામાં આપ્યાં છે.

□ **વાય મિલાબા** પછી કંઈ સુચનું, 'આખી પ્રાંતો કદીએ તો કેમ ?' અમે મેંચીરના રૂકે તેની અર્થા કરી. મેં એકે મેંચીમ થયા. અને શીએ પાતાની પસદની મુળના રાજુદામાં પ્રાથેતા કરી, જેમાં પર અમારા કુદેખીતે પર આશીયોદ કનારવા કવશન કાકાક વર-સાદની માચ્છી ફેરવી.

'આલ અપા વરસાદ ! આપ મેંકે, હવે "દોની અંકેરમાં, ને પછી મેંકે, ને આપે નો રથો" અને પછી અમે બુકેર ખર્ચાં કે જ વાચ્ય લલકારવા લાગ્યા.

અને એ સારે વરસાદ વરેતા. વરકેમાં મું, માપમાર તરી વડમાં-

અમેરિકન માવતરો પેદીઓની પેદી સુધી પોતાનાં બાળકોને કહેતાં રહેશે

પામિલિના કાળ પ્રદેશનાં ગ્રામમાં પરે ઉ એમ ન. એ સંસ્કર બનાવેલું કાર્ડ જેટલે કે ૧૨ બેંચા કીધું. અને કાલે વરે કાળાની તેમાં પાડેલા પૌત્રાશ્રમમાં વરમાનું પાળી ઝીતવા માંડ્યું. તરણ સાથે સ્વચ્છ સ્ત્રીએ જીવે જોડાઈને હલેલાં રાખવાનું એક ખાનું હતું તે પહેલું પાળી રાખવાનું રાખીને મેં કહ્યું. અને જનને કૃત્યામની પાળીની કાળી બરી લેવાને કસાવ્યું. મારા જેટલા આજનામાં એકાદ પુરુષ પાળી બરામાં મેં તે અઘરાય કરવે નીધું. એમાં ધોડી લીધું. પણ તરત ધૂંધા નાખ્યું પડ્યું. સંસ્કર પરનું પાક પાળી બહેલાં ઘોઠા નાખવાનું તે હું બરી ન જાણતાં, એટલે એ પણ ખાક થઈ ગઈ હતી.

ગ્રામમાં આવેલા પવન ધૂધવાટા જેવા સામ્યા અને પાંચકિમિતર ને અગેને આંધળા બનાવી મૂકે એવી ત્રીજી વરસી આવવા પડી. પડીને અને ધીરેથી પાળી જનમલ ગળી જીવીને કોડે બતાવ્યું.

વરસાદ નો જેટલી તરણે આવ્યો હતો. એટલી તરણે પાળે બંધ પણ થઈ ગયા. અગારા નિર્જલ અનેલાં સારીર માટે તેને આટલું પાળી પરત ન હતું. છતાં અગારી નરત નો બધી સંતોષાઈ.

છઠ્ઠો દિવસ અને વરસાદની આશામાં ગામમાં. જન આદિશો કહ્યું કે મારા આ અપુષ્પી હું એમકા માગતી મારી જોડ. તેની એ દેહાગમાં પહેલા તે મને યાદ ન બેઠી. પણ એ તે ધીરજથી નીકળીને મને જ રહ્યાં. અને અને પોતાના એ ગામથી વધુ પરે પણ મળીને રીકારે મને કહી બતાવેલાં, એ નવી આવવેલું અમને દેવત પગાડી લીધા. એ રીતે પણ એનું મન રાહબેલું રહેશે એમ નાખી મને સંતોષ થયા. કપરાત, અમરે પોસારીને પ્રથમ પણ તેણે કોકી આપ્યા હતા. બધાં એટલી એ મારી માગતી અને મારી નવા અને વધુ ને એ વર્ષમાં કાઢી મૂકી રાખી.

એક ન વખતે નવમા વરસાદની આગારી તરત હેઠલી વધુ કને નહીં હતી. પરંતુ એ દિવસ અગારે માટે પરંપરા બાળમગાળી નીવડ્યો. વરસાદ આવ્યો, અને અમને ધરાઈને પાળી ધીવા મળ્યા કપરાત અગારી પાળીની કાળી પણ બરાઈ થઈ.

આઠમા દિવસનું અગાર, મારી જીવતરી મુશળ નડકમાં નડકમાં રાખ્યો પણ હજી સેંકેલા માથલ દિશિયે હતા. પરંતુ અને એ જ દિશાએ આજળ વધવા હતા. તો પછી દાહીને કપરડાએથી ચામડી તથા વર્ષમાં દાહીનથી અગારા અદેસ જેટલું બની ગયા હતા. પણ અગારાં શરીર હજી મજબૂત હતા.

પણ હવે એક નવો બધ વર્ષમાં. દરિયામાં હવે અગારા તરાવની આવનું આવનું મારે માગતી આટલે વળવા લાગી. દિવસ ચડતો ગયા મેમોતે તે દિવસનું પહેલ તરણા પર અગારાનું કસા રાખી. જન તરાવાને પછે પોતાના અપુષ્પે દાહ્યામાં અગારની આગારી પડી અદેસર મેમ સાધીને એકા દેના. અને અને રૂબી એક મારે દિવસ કરીને નેના પર મેંનેરે ક્યાં કે વરને મેંને ચાપુ નેના ઝીતમાં પહેલી લીધું. અપુષ્પે મારે એ એક ન જાણા કાસરત પણ નેકી હતી. એક આંધળાને મેંને તે તરાવામાં વરડા તરત ઝીતી કોઈ કસીઆજની માકલ નેના પર ફરી પડી તેને ગિત કરીને મૂકી રહ્યાં અને જ્યેક કિમિતમાં તે તે ફરી પડી ગઈ.

નવ નવ દિવસથી રોડના હોવા છતાં અગારી ગામથી સુરેનાં દેહાઈમાં કિમિતો સાથે ટકર લેવા હજી એકાને તેટલી રાખત નહોતી બની. અગારાં વહેલાં જાદીમજી અદેસર નો ફેકે રાખ્યું અગારી રહેતાં. પરંતુ દોહ અને માક પર તે આગારનાં બાજિમાં બીનાઈમાંથી લેવા દાહ પરે કેર વરસતો હતો. આમ કાંડા પર ધરિયાગારી અગારની આગારી નો, અને કોઈ ધનધનથી રાખતી દામ દેવ હોય

એમ કહે કરી હતી.

રોડ સાંજની નડકમાં નોંધાવીને સમય અગારા આ રોડના દેહાઈમાં દુરિંદોમાં પ્રાવેવાનું સમય જેવા પવિત્ર બની રહેતો, અને ક્યાંકે સાંજ પરે ને ક્યાંકે અગારા પ્રવાસને લીધે આજળ વધને એકાને તેની આવતુરતા રહેતી. આજોથે દિવસ અને બધે હેઠમાં વરડા પહેલું એમ પાળતો, કેમકે રોડીનું પ્રત્યક્ષ એકાનું તે સાંકડું હતું કે એકાનીથી કસાવે ફરને કોડે એક રોડીની કિનાર પર બધેને મેનીએ તેમણે અગારા પવન એકાનીને અટકાવ લેવા ન જ રહેતા.

દસમા અને અગિયારમા દિવસે અગારા સતત વરસાદ વરમને રહ્યાં. પરંતુ એનું પાળી ઝીતવા માટે પાળીની કાળી તે અગારી પાસે એક ન હતી.

૬૧ પાળું વરસાદના ત્રીજા આઠવાડિયામાં અને પ્રવેશ કર્યો ત્યારે અગારાં અને કંઈક શાંતિ હતી. તરણા માટે કંઈ દહેસાની જોવાઈ કરવાનો હું વિચાર કરવા લાગ્યો. મારી નજર જરૂર પર ગઈ. એક એકીનાં તેનાં તળિયાં પાસેમાં મજબૂત હતો. એ મારા આંધળાં પાસેનો કપડો આજ અધો દેવ રાખીને બાકીનો એક એકી સુધીનો આજ તળિયાં સમગ્રથી એકી રીતે કાપી કાઢ્યા કે એટલો આજ એક પાસા જેવા બની રહે. પછી તેમાં કાળુ રાખીને ફેરી બાંધી, જેમી કાલના કાંડા પર તેને મૂકી જેમી જેમી રાખ્યા.

જેમી બધાઓ ? મેં જરા રંગત લાવવા આવેલથી કહ્યું, 'આ દહેસાંથી તે આજોથે ચોરાશી બંદર સર કરીયું.' અને કાળ્યાં મેં લંચામે દહેસાં બંદરોજ કામ આવતાં જેવાં એટલે તે મારા સાથી-માની કસાસીના બીજી બધી આજોથે દિવસ મૂકીને પરે મુનમુન એકા રહેવા કરતા દહેસાંની આ નવી કિલ્લાએ અગારામાં ફેકે કાસાદ પ્રેર્યો. જે બધુ દહેસાં ગામના, મે ત્રીજે આસામ જેનાં હેતો અગારાં દહેસાં અમુને અને નીન લકારતો.

વળતા દિવસની અગારાને આ સાથે મુધી, અતત અદાર કસા સુધી અને દહેસાં ગાવાં ન કર્યાં. એ દરમિયાન અને કાલેલા એલર-તું ગાપ તારાએ વરણી મેં કાદી તરણ તે મજબૂત સોએકે માટે થવા આવવું હતું.

પરંતુ પહેલા જ દિવસના એ અદાર કસાના થમે અગારી બંદરોજ અજર લીધી. તમુ દિવસ સુધી અગારા સાથે પાળા કાઢીને ન આવ્યા. ધીમેધીમે અમને એ કાસમાં કસ વળવા લાગી, પણ અગારામાં પહેલાંના જેટલું જોર નેને નહોતું ન રહ્યું. અને ક્ષેર અગારાં સારીર પણ મુકાતાં અવાનું કાઢ થયું હતું અને ચામડી પાળતી કોઈક પ્રવચન થવા લાગ્યું હતો.

સરકે અગારાં સારીર પર જ નહિ પણ મન પર પણ અમર કસવા માંડી હતી વાતવાતમાં અમે પિતો મુમાવો એસતા. એકવાર જનને મેં કાંઈક પડ્યું. તે બધું માંમજતોજ ન હોય તેમ સાંધી દિશામાં વાતરી ન રહ્યાં, એટલે હું નીકળી ગયા. એ મુકાતાં મોજી પસાર થઈ જતાં મેં તેની માંડી માગી, પરંતુ તે પણ મેં સાંજળો ન હોય એમ લાગ્યું, એટલે તે હું વિચાર્યો મોનમાં રૂબી ગયો.

અને મારા સાથીમોદા પ્રથે પ્રેમ હતો. એક એકાતો કાકો દેના, બીજો એક પિરેશી આનેતુક દેના. અને દબ્બ કાકરડા જવાન હતા મે દરિયાનો અજુબપ ધીવકુલ ન હતો, અગારે હું ગાવીસ વર્ષથી દરિયા એટલો હતો. મે જાડાઈમાં મેડાશા હતા. પણ કહાડો આજ અજુબપ એટલે નહોતો. આમ છતાં એમનાં શીર્ષે કે થેડાં લેવામાં અંદેશો રાખવા જેવું ન હતું. મારે પરજો ન રહીને મોનનો મકમ મુન બધો એ કરી રહ્યા હતા. એ મોતને વિચારવાના બધા પ્રસતો છતાં



મુક્તિ

જી જી સે ખ ક ર વી ન્દ ના થ કા કુ ર

વિરલપી પોતાના આચના એક આચનાં

નંદી સમવીને તેના પર મૂર્તિ ધરવા બેઠી. તેના મનની એકર કે મનુષ્ય દનો, બહાર નેનું જ પ્રતિરૂપ થોડુંકાં દુઃસ્વીરોમાં પડે છે, તાકાને તોઈ રહે છે, વળી કેંક વિચારે છે, અને આંખમાંથી પાણી વર્ષાં નવ છે.

પરંતુ જે કેક દિવસ નેના ચિત્ત પર પર રૂપ ઘડું તેના પર ધીમેધીમે એક આવા પડી યાં છે; રાત્રિસગરના પશ્ચની રંગ નલે રૂમીતીની પાંખડીએ ધીમેધીમે બિરાદ મઈ. તેને પોતા પર જ ગુસ્સો આવે છે, રાગ આવે છે તેની સાથના કંકાર બને છે. ફગ આવે છે તે પાણી પીએ છે, અને ધાસ પર પડી રહે છે.

મૂર્તિને મનની એકરથી ધરનાંપડતાં પછી પ્રતિમૂર્તિ રહી નહિ. એને લાગ્યું કે નલે આ કોઈ અમુક જ માખડની આમૂતિ રહી નથી. રંગરંગ વધારે યલ કંકે છે તેમતેમ વધારે તણવત પડતો નવ છે.

મૂર્તિને પછી તે ધંદખાં ધંદ અપ્પચાર્યાં કરે છે; એક કોને એક પશ્ચની માળ વળી પૂન કરે છે. સંજા સમયે તેની સાથે સુરંગિન

તેજનો દીસા કરે છે. એ દીસી કોનાની દોષ છે, એ તેલ અને મૂલ્યવાન દોષ છે. દિવસે દિવસે ધંદખાં વધતાં નવ છે, પૂન-ની સાથમીથી જ વેદી દંકાલ નવ છે, મૂર્તિ દેખાતી નથી.

એક કોઈકો આવીને તેને કહે છે, 'આપણે રખોએ.'

'ક્યાં?'

'નલે, તારી પૂનથી કોડની છે ને, ત્યાં.'

તે તેને લાંછી કરે છે. કહે છે, 'ત્યાં કોઈ દિવસ રમાય જ નહિ.'

ખીતે એક કોઈકો આવીને કહે છે, 'અચારે ફેરો તોડવાં છે.'

'ત્યાંથી?'

'આ તારી મૂર્તિના રમાન પારો જે વેંપાનું ખાડ છે ને, ત્યાંથી.'

તેને ધમધમીને એ કહે છે, 'એ ફેરોને કોઈથી અડાય જ નહિ.'

ખીતે એક કોઈકો આવીને કહે છે, 'દીસી વડને મને રસ્તો બતાવ.'

'દીસી ક્યાં છે?'

'પંકેતારી મૂર્તિ આજન સજવાઓ જેન?'

તેને પૂછ એ પાડી મૂકે છે. કહે છે, 'એ દીસી ત્યાંથી જરોડાય નહિ.'

કોઈકો આવીને એક રોગો નવ ને બીજી રોગો આવે.

તેએના કિડકિડા એ સાંખણે છે અને નાગફડ જુએ છે. પછમરે અન્યમનક મઈ નવ છે. એકએક ચમળી લડી રાગમાં નવ છે.

મેળાને દિવસ માને આવ્યો.

પોરમના કોસાએ અપર્મિન ક્યું, 'મેલા, મેળો મેલા નથી જતું.'

તેણે ક્યું, 'મારે ત્યાં નથી જતું.'

બંદન પાળીએ આવીને ક્યું, 'સાવ મેળો મેલા તો આવત'

તેણે ક્યું, 'મારાથી નહિ આવાય; મારે અર્ધી પૂન કરવાની છે.'

ક

એક દિવસે રાત્રે કોપમાં પૂજ તેને નલે સમુદ્યર્ગને રંગો અવાજ સંખગાથો ટોળે-ટોળાં દેશવિદેશના લોકો ચાલ્યા નવ છે. કોઈ રમણા નો કોઈ પછે લીંડતા; કોઈ પીડ પર ભોતે કંકને, તો કોઈ ભોતે ફેંકા દમને. અચારે અચારે એ બધી અચારે યાત્રીઆના ગામના પંખીઆનું ચાન સંખગાત્રં નલેડ. એને અચાનક મનમાં મધું, 'મારે વ જતું પડશે.' તરત જ લાઈ આવ્યું, 'પણ મારે તો પૂન છે, મારાથી જવાય એમ નથી.'

તે તરત જ દોડતી વાતમાં મઈ અર્ધાં મૂર્તિ કોડવેલી લઈ.

જાને જુએ છે તો મૂર્તિ ક્યાં? વેદી પરથી ને રમ્તો થઈ મંચા છે. કોડનાં ટોળેટોળા આપશ્રામ ચાલ્યાં નવ છે.

અર્ધી એ એને મેસાસી રાખેલ તે ક્યાં? તેના મનની એકરથી કોઈ ભોક્ષી કાક્યું,

'એમ ચાલ્યા નવ છે તેમની જ વખમાં.'

એવામાં એક નાના કોસરમી આવીને ક્યું, 'મારો લાપ કોશીને તેડી નવ ને.'

'ક્યાં?'

કોસરમી ક્યું, 'કેમ, તારે પૂન મેળો મેલા નથી જતું?'

તે કહે, 'હા, મારે વ જતું છે.'

જે વેદી સાથે આવી ને મેસા રહેતી ને વેદી કાગ જ તેના રમ્તો બન્યા. મૂર્તિની એકર જે દંકાલ મંચલ તેને તે બધા યાત્રી-આમાં પામી.

ચિનેલ કોડકોઈ

('ચિતિવા'માંના મૂળ અંશથી કાગરથી)

કેકે પ્રવાન તેને વધુ બંધકર અને વધુ નિશ્ચિત બનાવનાં રમ્તો દત્તો. જન પહેરા પર દત્તો. દું નેરોની તથાપામાં અપ્પા પડ્યા દત્તો. વેપામાં એકએક ટોની ભોક્ષી કોડ્યા, 'મને લાગે છે કે નાજિયેર નવાનું આવે છે?'

કન અને દું મૂંડની માકક તેને તાપી રવા, ગાનું, પૂનનું નાજિયેર ર અર્ધી વળી નાજિયેર કેડું? પછુ તેની કકપના મારી લઈ. મે દમીને એણું તો દોડી પાસે એક નાજિયેર તરડ દત્તું; મેને ક્રેવથી લીધું. એણું ક પચનું કોડતું તો પાણી ને તાપથી તલન બજાજી બની ધણું દત્તું એટલે સદેવાળી ફાડી રામણું. એણું પાણી નેને કોપકે અને મરંજ બાંધે વડેથી લીધું. અર્ધે નસીબદાર ને મે નાજિયેર મળી મળું. મેકે અગાશ કાકરને જસા કિનકથ ખોરાકની અડે લની.

'દરે જ્યાંન પડેલો નજરાવવાને કાજી બાવજાની પસો?'

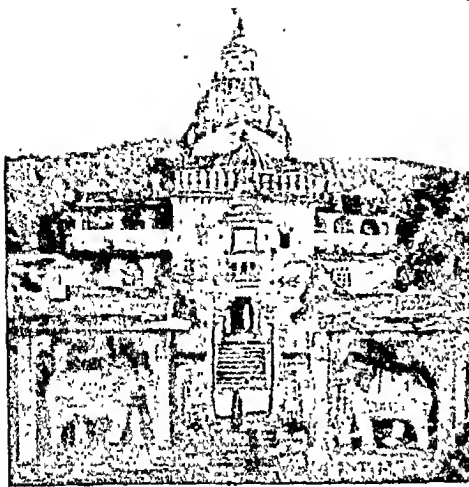
કને સવાલ ક્યો?

'દું નો ક્યું મું કે આપણામાંથી એકાં કોથી પ્રથમકોડ લાય. વદાય કે આપણને કોને એણું ક્યું પાજ કેડે? મે નેનો પાણીના બે પાણીથી મુંડેકે આણું લેવાનો દખ વડી મૂંડ્યા.' મે સૂચનું.

'એને એ આણું પાણું પસેદ કે નેની જવાન.' કોનીએ કમેણું.

'હા; દોરેલમાં, નાઈડ કલબમાં—નું રિય માદે ત્યાં.' મે ખતિ કરી.

ખીતરમ દિવસે કાકાનું એક બાણું નવાન મળ્યું. કાકાના ને સરેસા પડ પર કેટલીક નાની (અનુમંધાન આવજ પાડ કમે)



સ્થળ અતિ પ્રાચીન છે, નૈમિત્તિક સૌન્દર્ય અતિ ખનોહર છે. સ્થાપત્યકલા અતિ સમૃદ્ધ છે, અને છતાં, દુઃખ ને દિવ્યગીરીની વાત છે કે ગુણભાગના વિદ્વાનોએ હજી આ તરફ નજર સરખી પાડી નથી.

મંદિરના પ્રવેશદ્વારે બે બાજુ વિશાળકાય ઢાંધી દિધિયાચર શાય છે-અલ્પે દેવદરવાર-માં 'કુંવર રામે દ્વાર', ખૂબ ઉચત મેઘાડી પર કોમ્પે કરેલું એ મંદિર ભજરમાન રેષ કંપુ, પાંખા ભિગાવી બેકેલા મકેટ જેવું વિરાટ અને આંખોને ખરી દેવું લાગે છે.

૬ રેવણ સાવત્રી પડવાના પ્રધાને વિકરનું નવું વર્ષ લાગે છે, અને એને મેળવવામાં 'સામળાજીનાવાસની જ્યેષ્ઠ' શાપથી મોડાસા અને આમવાસના અનખ્ય ધામોની દશા પ્રતિમાન બની જાય છે. ગર-ત-મુઠ અગિયારસથી વડ આગમ દત્તી વીસ દિવસનો સામળા-જીમાં મેળો બરાબ છે પ્રતિ સામની પુષ્પિમાને બાદ કરતાં આખું વર્ષ, જ્યાં આજે ૪ થોડાકે માણમાંની અવરજવર થાય છે ત્યાં, કારતકના આ દિવસોમાં માનુષ્યોની જીવી જીવી થાય છે કે કાર-તકી પૂનમે તો 'દેવે દેવુ જ્યાય છે' એમ કહીએ તો ખરાયે જોઈ નથી. ફરફરથી ચાચાણુમાં દશનાથે આવે છે ને વેપારીઓ નવાર જ્યાં આવે છે, ગુજરાત, મારવાડ ને મેવાડની ભાષા, રીતિ, રહેઠી-સથી ને કંપૃનિમાં ત્યાં અમય થાય છે જાણ દેખાય, નેસમયા ને આચારવિચારની સુદગ જયનિધા પાછળ ઓ હાથેમાં બેઠેલાને પ્રાંતવાદી ધર્મોચ્છાનું ત્યાં પ્રલ્પન દર્શન-માય છે.

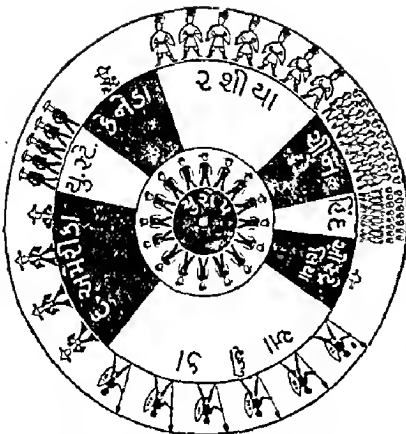
મોડાસાથી ઈસ્ટર્ડ મળેને સામળાજીએ સીધો રસ્તો છે. કાર-તમી મેળા વખતે અહાર માણકના આ આખા રસ્તા પર જવજવાદ જેવો અખૂટ ધારાએ વહેના થાય છે કે કોઈ ઘર છેડેને નીચેએલા બાનાં મિશુઓ પાછુ. મેળામાં જવાની હડ કરી, ઘેરની રીસાઇ ભાંચી છૂટી, મેકલાં પગવાળા સામળાજી જઈ પહોંચ્યાના બનાવો પ્રતિ વર્ષ બને છે. ઈસાઈથી માંડીદારો મળા કોલેલા દુનંદેની ઢારો રાકે થાય છે. આખરાનાં લેનકોનું મગદને વહેતી મેકલાંનાં મિનારો વજરે વડયા પછી વાદનમાં આગળ વધતું અગ્રિય થઈ પડે છે. માઈટ બે માથકની કુબેદી બીજીમાં વડેને રવાની એ સુકર, એના ફરતે દેખાવની સમૃદ્ધિથી ચાકેને દરી લે છે ને શરીરમાં અપૂર્વ કત્તાઈ અને તાકતી પડે છે. અર્ધાકારે વહેતી મેકલાંને બેઠે વાર બાંધેની, તેને જગમી બાણુએ રાખી કિનારેકિનારે આગળ વધતાં, ફરી પાછું એ જ વહેણુ બાંધેનું પડે છે. આ વખતે મેકલાં ટાળી

બાણુએ રહી જાય છે ને ચાચાણુ આંધાં બીજીમાં પ્રવેશે છે. બીજુ-માથી બેઠાર નીકળતાં ફરી મેકલાંને ફરીન થાય છે ને સાથેમાં, સાથે, ટેકરીઓની પાછળથી રાખિયાં કરતું થી સામળાજીના મંદિરનું સુવર્ણભાગ પ્રખાતના તુકેમળ પ્રકાશમાં અજલજલતું દિધિયાચર થાય છે. ત્રીજ વાર મેકલાં બાંધેની ચાચાણુ ઉપ મંદિરના આંખમાં આંખીને કોશ રહે છે ત્યારે મંદિર સામે નજર પડતાં તેના મુખમાંથી અદોનકાર નીકળી જાય છે. મંદિરની બાજુમાંથી બેઠેલ જવાને હોરે પેરેકી તોય ર બની ગયા હોય છે.

અન્ય મંદિરોના અદ્ભુત સ્થાપત્યકલા બેઠે પ્રાકૃત માનકે તેને ચતુરધનિચિત નહિ માનતાં દેવનિચિત માનવા પ્રેરાય છે. આરી રીને અજંતા, હળેબિહ, મેજૂર, માર્કા, બુવનેશ્વર, ક્ષાંરિકા વગેરેના સ્થાપત્ય કલાકૃતિ દેવનિચિત કહેવાય છે. સામળાજી વિષે પશુ બની કિવની ચાલે છે. કહે છે કે પૃથ્વી પરના રબરે સમી આ બ્રહ્મા પર વિશ્વકર્માએ આ મંદિર રાતોરાત બેઠું કંપુ, પશુ પછી પ્રખાત થઈ જતા તેઓ નેને રેવેશમાં કપાડી લઈ જઈ શક્યા નહિ એટલે અર્ધા રહી ગયું આપૂર્વ શિષ્ય-સ્થાપત્યનો મદિરમાં કોલેલકુળમાં કુલારવાની આ રીતિ છે.

અમિની ત્રિવેદિના કાશીના વિષ્ણુશ્વર મંદિર વિષે કહ્યું છે કે કાશીપુરીમાં વિષ્ણુશ્વર નથી વડયા, પણ વિષ્ણુશ્વરમાં કાશી-પુરી વસી છે. અર્ધાવ વિષ્ણુશ્વરની સ્થાપના થયા પછી કાશીએ તેની આગવાને સહેર બધાયું છે, આરે સામળાજીનું તેનું જ છે. ત્યાં એ-કંઈ વખતે છે તે મંદિરને લીધે છે.

વિશાળ આંખમાં આંખી કોશ રહેતાં મંદિરના પ્રવેશદ્વાર પર બે બાજુ બે વિશાળકાય પરા કદના ઢાંધી દિધિયાચર થાય છે, અલ્પે દેવદરવારમાં 'કુંવર રામે દ્વાર'. પ્રવેશદ્વારને માથે માથાંટિમાં વાગે છે. ચાચાણુ પચિયા થતી દેવાલયની બસાચર કોઈમાં આવી કોલે



જગતની જનસંખ્યા—દેશવાર પ્રમાણ દર્શાવતી

કાગળના આલેખમાં આપેલું આખું પૃથ્વી પરની સમગ્ર જગતનો વિચાર બતાવે છે, અને તેના વિષાંના પાટીને તેમાં જે જ દેશોના નામ સંખ્યામાં છે તે તે દેશો પૃથ્વીની જગતીનને નેરકા બાજુ દેખે છે વચ્ચેનું મોટી નાનું જિલ્લા નેમાં જિલ્લાનું કદ કેટલું છે તે બતાવે છે, અને યુરોપના વર્તુલ તથા એશિયા દેશ-વિસ્તારની વચ્ચેના માળો, જ દેશોના નામ નાની દર્શાવે છે તે દેશોના વિસ્તાર દર્શાવે છે કદેક દેશની બહાર આલેખી એકએક માનવ આકૃતિ અટકેરે જગત-ને જવાની સૂચક છે. (Courtesy 'Look up Your Atlas' Pub by Harrap)

અહીં મળી આવતા અનેક સિવમંદિરોના બાહ્યોયો પરથી એમ લાગે છે કે એક જાણે અહીં શિવપૂજા બતાવેલા બાજુબરની ધર્મે. નહાધર માહાદેવનાં પણ શિવભક્તિના કલ્પેશો પછી જમ્યાએ છે.

માતાગાંધીના મંદિરની ચારેકેર ફર ફર સુધી, અને ફરની દુબર-ગાળની કરાડોમાંથી પણ અનંજય નાનીમોટી મૂર્તિઓ વખતોવખત મળી આવે છે. આની મળી આવેલી મૂર્તિઓમાંની કેટલીક તો ઈગરી ગર્વના છાં સાતમાં ગેમની દોષાનું જમ્યાય છે.

અહીંનાં ધર્મીઓમાં મંદિરો વાલ કેનીઆ પરચરનાં બાંધેલાં છે, પણ કેટલાંકમાં ઈટાનો કાપવાન મળેલા છે સામગ્રીઓના તમામ મંદિર નામે ઓળખાતા મંદિરની બંદરની જન, તથા સિવામહાદેવ પર અવેશ રમુનાચરના મંદિરની જન એવા કંઈ છે. હરિય-દ્વની યોરી નામે ઓળખાતી જમ્યાએ લાલ એક વચ્ચેનું તોરણ લખેલું છે તેની કલા-પારીનરી જમ્ જેવા કંઈ છે.

વિશ્રામપાલ પાસેની હોલમાં 'કચરી હાકરાંની ચા' નામે ઓળખાતી એક મૂર્તિ બંદરના કયા રેવાની છે તે કદી કાઢવું નથી. આની નવતરી મૂર્તિ હિંદમાં મેદ જમ્યાએ જેવા મળી નથી કદ તેને વિરાટ રેવરે કદે છે, તો કદ 'અનન્ત બ્રહ્મા' કદે છે. મૂર્તિના બધા લાખ ખેંદિત છે, પણ આદ લાખ કાઠમ જેવ મળાય છે. આદ મળાય છે. મંદિરેલું પીતાબર રેવર જેવાદ આવે છે. મૂર્તિને બંધે પાતાના

મળા પરને ગાથા પર કાંચી લોચ તેની દબે. બીજી બાજુ બચ વોપીસ નેરકો નાની મૂર્તિમાં તેના શિરોબાજુને વીંટળાઈ વળેલી છે, મુખ્ય મૂર્તિએ મોટાં કુંડળ, કાંબર, રત્નખતિત શિરોવેષ ધારણ મેલાં છે એમાં બાજુ પ્રતિ નાખેલા છે, પણ અપ્રતિષ્ઠા પોષકની આ તેના વિરાટ વચ્ચેમલ પરથી રેવર વરતાય છે. આ મૂર્તિની સ્ત્રીની દમો તેમ અનુમાન મળે છે.

મામગ્રાહના કુંડોમાંથી મળી આવેલી બીજી અને મૂર્તિઓ આવારે હિમતવરના પુરાતત્ત્વ સંશ્લેષકમાં છે. તેમાં આમુંડાની, કલેશા અવેશની, બીજી (પાવેતી) ની, 'પીરબદની વંદે મૂર્તિએ છાં સાતતરી મરીની અતિ પ્રાચીન અને વિરાટ છે. સામગ્રીઓના મંદિરની બાજુમાં આવેલા એક મંદિરમાં કલેશી ત્રિધામવારી શિવની મૂર્તિ કલાગોદરના એક અપૂર્વ નમુના રૂપ છે.

એક કુમરમાળને અટકીને જ 'કરામુખ' (હાલવાની માં 'કરામુખ તળ વ') નામે તળાવ આવેલું છે. તેને એક બાજુના યાદ પચ્ચરથી બાંધેલા છે તથા સામગ્રીઓ તર-ની પાળ મ થેના કેકરાના આકાર તથા ઈટાના દબલ વંદે પરથી એ આખો જે પાળ એક વખત નાનાં મોટાં મંદિરોની દારમાળાથી રોખની રકો એમ માનવાને કારણ મળે છે પાળો એક હંદ મંજવાલંધ પાળિવામાં પેરકા છે. આ તળાવ જે વર્ષ પહેલાં વરમાદના સખત મારથી વચમાંથી વટી પ્રયુ છે, ને તળાવથી થેથી નરી મુખીને લખમન અરધા માર્કલ કેટલી માર્મ વચીસા ફર થીસ મોટાઈ જવા છે. એ આખા માર્મની બંદર મળે જ સર્વો જમ્યાની તરકો આજ આજે જ ઈટાના દબલમાંથી બ-રેલા જમ્યા છે. ઈટાના એ દબલને સાથે ખેતરો છે ને દારક બરી મળે છે. આ પરથી જમ્યાય છે એ આવેશોથી મળ્યા પ્રાચીન મળવાના દોવા જેવે આખા એક ખેત-માં એક મહાદેવનું મંદિર છે પ્રખ્યાત પુરાતત્ત્વમિદ્દ મર

સિંચીનાદે પછી આખા મંદિરો વિષે કદે છે કે એક સાથે આ મંદિરો પરનીની સગલી પર એવાયો દોલ છે, પણ પછી એ રેવળ મેદ કારણમર મુજાલ બચ છે કે તબદ બચ છે, ને આસપાસની જમીન વાંચેરાળ કમરો, જેલ વંદેથી કાંચી જમ્યાને મિત્રમિ મંદિર જમીનની મળાથીથી નીચું થઈ બચ છે. આ મંદિરના શિખર કેટલી કિચાઈ મુખી આસપાસની જમીન બરી થઈ છે. જમીનનો થા લપામળ તે ને પરથી મંદિર કેટલું લૂંતું દમો નથા તે પર કેવીય કુદરી કે મળાનું મેરકદો તોરવા દમો ને કદી મળાય, પણ વટપાથી પુદરી પ-લી અગેથીની આ લોની જમીનપરીના અવશાસ પણ આ બજારમાં મદર કરી મે તેમ છે.

અહીંથી મળી આવતી ઈટા પણ પછી જ મોટી ને મહામળા માપની છે. ૧૫ દબ લોની, ૧૦ દબ નેળીને આર હજ બરી, તથા તેથી વધત મોટા માપની ઈટાનાં ખેરેલાના દબલેદમળા આ મેવમાં કામેર નેરકાવ છે. કેટલાં જે ખેતરમાં બંધે આની ઈટામાં જ દબ કદે છે. મોટાઈ વાર માનીનેથી મૂર્તિએ કે મોટેલા પચમ તેમાંથી એવી મૂર્તિ છે. સામગ્રીઓના મુખ્ય મંદિરની મૂર્તિ પણ આની જ રીતે એક ખેતરમાંથી મળી આવેલી છે. મોટાસા-મામગ્રીઓની વધમાં આવેલા નામ ઈટાના મુંદર જેવે દેવલમાં પચમનેથી પારમ નામની મૂર્તિ પણ અહીંના જ એક ખેરમાંથી મળી આવતી દતી.

ઈંદર રાજ્યના પુરાતત્વજ્ઞાતાના એક વખતના અધિકારી શ્રી પંડરીનાથ દત્તાત્રયારે પોતાના 'ઈંદર મંદિરનાના કેટલાક પુરાતન અવશેષો' નામે પુસ્તકમાં સાગળાષ્ટ નજરથી કેઈ પુરાતન સંસ્કૃતિના અથવા પ્રાચીનના હદ વચ્ચેનાં હોટકાં, એક ખખાની હાંસિકી, પાંચળીના કુકડા વર્ષેરે આઠ નવ વર્ષ પહેલાં ગળી આવ્યાની તોષ લખેલી છે. આ બધા પૃથ્વી એક વાત નિશ્ચિત છે કે આ રમણ અને પ્રાચીન છે. રમણ આતિ પ્રાચીન છે, નેરાર્મિક ઓન્દવ અને મનોહર છે,

ગુજરાતમાં સ્થાપત્ય અને કલા

લેખક: અનંતાનાથ નંદનાથ દ્વીક્ષિત, બી. એ., બી. એડ સી., (ફ્રેન્ચ) એ. કે. સી.

હિંદુસ્તાનના બધા પાંતિમાં ગુજરાતની રમણ બ્રમિ અંદરી જ છે. વિસ્તાર ને વરદીના પ્રમ ભૂગા લેકે બનાથા કે તાલીમનાડ લેકે આ પાણી હાંસિકી કરી ક્ષપાંચ નેગ નથી. તે પાણ અંદરી વંદની બાત હિંદમાં ગુજરાતની છે. કુદરત અને વર્ષાની આ કાટકી પાત્રા હિંદુસ્તાનની સાહસિક વ્યાપારી કેમિાનું પ્યાકે વતન છે, અને તેને જ હીંધિ અલ્પદે પાણ બીન પ્રાનોની સરખામણીમાં આ તરફની સંસ્કારકાયા અગ્રણ ને ગવન છે.

યશિશ કાંકોનો આ મુકદ અરબી સમુદ્રથી પાવન ચલેકો છે. આનાદિ કાળથી હિંદ બાહરીની રાક્ષસિતા ગાદા બળધમ આ પ્રદેશ આવેકો છે, તેથી નેના રીતવિચાર, માન્યતા ને શોખા અંતર જ કેળવાખસાં છે.

રોગ જ્વરદે દુનિયાની ગણસમી હવુ ત્યારથી પામેરે, નાકા-સોપારા, અંબાત ને અન્ય અંદરોથી આ પ્રદેશ જતઅરમાં ગણકર હોતો. ત્યાર પછી સુરત-ભરૂચનાં અંદર જ્વરિયાતિ વામના ને તેથી આ પ્રદેશમાં અંદર ક્ષત્રી અને સંસ્કાર આવ્યાં. એ ગુજરાતમાં ગ-એકા કળા અને સ્થાપત્યન સમન્વયરૂપે આજે આ વલેલિચાર કરીએ. સ્થાપત્ય એ એક કળા જ છે કુવરાંત સ્થાપત્ય કળામય પાણ મઠ સંસ્કૃતિયામાં ફરક ચીઠ્ઠીના કપપ્રાપ્તિ (Utility) પાણી છે, પર્વનું તેની સામગ્રી છે તેને કામગ્રી પાણી વાળી રાકા. વાળી પીવું અને તે મારે વાસલુ દાંતું એ રાંઠની જરૂરિયાતની બાબતો છે, પાણી રીતના રજવરમાં પે પાણી પીવાય છે અને ખીરકાવાદી કે કાસીના કળામય ધોતકેશ પ્યાકા અથવા મેંઘા-જગની કાસામાંથી પાણી પીવાય છે. હિંદુસ્તાનમાં કેવળી બધી વપરાતી ચીજોમ આ પ્રમાણે કળા અને કપપ્રાપ્તિ (Utility and art) ને સાદે સુમેળ છે.

ગુજરાતની વિશિષ્ટ શિલ્પકલામયી વજ્જકાસની વાચો છે. બીન પ્રતિષ્ઠા પેઠે અને પાણ મંદિરો હિંદમાં ને મંદિરો રાકે. પાણ વાવની ં ખૂળી ને શોખા આ પ્રદેશમાં આપખાં પર્વતેએ કલપ કરી છે, તે હિંદવ જ નહિ પણ ખડકે જતઅરમાં અંગેટ છે.

રેલ્વે-મારના જગાના પદેશાં માત્રની અવરજવરમાં વખ-કાસોની પીસી મોટા પ્રમાણમાં વપરાતી. તેનાં સંસ્કૃતિ વાવરેને તમા દેવરેજ સખનાર મનુષ્ય કાંકાને રાત્રિના મુકામ રખને પાણીની જરૂર તે પંડ જ. તે મારે કામો મોટા પ્રમાણમાં લેઈએ. કસર ગુજરાત ચૂકો મુકદ. હાંસિકી રૂપી સતત વહેતી નદીઓની એ તરફ

સ્થાપત્યકલા ગુજરાતમાં અનોખી છે; મર્તા, દુરખ ને હિંદનીરીની વાત છે કે ગુજરાતના વિદ્વાનોએ હજુ આ તરફ નજર સરખી પે કરી નથી.

ગુજરાતના ઇતિહાસકે બકો કે કલા-સ્થાપત્ય વિષે લખનારા વિદ્વાનોમાંના કેઈએ પાણ આ સ્થળનો પોતાનાં સખામોમાં હેડલેખ સરખો પે કર્યો તથી, બાએ જ કેઈએ આ સ્થળની મુકાસત પાણ કીધી હરી. કેઈ પરદેશી આવેને આવે મહિમા આપ્યો આવળ ચાઈ બતાવે તેની તે વાટ નથી લેવતી ને? રમણકાલે કોનો

પરી. ખેતરના કૂવાએ પાણીની તંગામને લીધે એકતો વાવરના ન કે ને સ્વાભાવિક. તેવી રિગતિમાં વખાસ આશોખાંએ એ પ્રદેશમાં પોતાના તેગન સમગ્ર જનતાના કપપ્રાપ્તિ મારે કળામય સુંદર વાવો રમણે રમણે બધાવી. તેની રચના, અદ્ભુત કોતરમગ ને કળામય વ્યવસ્થા લેકેને આરં પાણ આપણું હલકે હલકી કામગીર વય છે. શું અંગના બલ્ય મનાવે, શી એમની પીરજ ને સાંતિ? શીસ-ચાળીસ માકે કપરાંતથી મોટીમોટી શિકાઓ ધરડી કાપી રમણે રમણે આવી વાવો રચનારને શું ધન્યવાદ ન પડે?

તે પ્રમાણે મોટોરનું સુરંગદિર અને બલ્ય કુંડ, સિદ્ધપુરનાં કદ્ર-ગાળ, પાણનુ સહસ્રલિસન ને પાન સંદ્રાવર, વડનવરના શીતરત્તેના ને કેળવાડાના લેન મોદિર તથા આમદાવાદની મંદિરો ગુજરાતની આના કળા અને શોખની હજુ સાફી પડે છે.

મકાનોની વાટી કરવાને આરે હંદાઈ તથી; ક્ષત્ર નિર્દેશ બસ છે. બીજ ખાસ ખૂળી એ છે કે આમરે ૮૦૦ વર્ષથી મુસલમાનોના અત્રેના વસવાટ દરમ્યાન હિંદુ ને મુસલમાન શિક્ષીઓએ બેધા મળી આ કળામાં પોતાનો વેગલ કાળો આપ્યો છે. રાજર્ષી જનકા હોય તા ન હોય તે પાણ બાધકામમાં ને ગુજરાતના સુકુતોનોએ હિંદુ શિલ્પકલામયીઓની ગદદઈ જ અમદાવાદ અને મહેમદાવાદનાં બલ્ય મકાનો, કેટા ને મંદિરો સાલેઆ. ગુજરાતના સુકુતાનોની મંદિરો હિંદુ અને મુસલમાની કારીવરીના સમન્વયને સજ્જ પુરાવે છે. સરકારગી એંબીરતા અને કુચ આશય તમા હિંદુઓની કલામયતા ને ઝીળી ઝીળી બાળતમાં પાણ રસ કલ્પન કરવાની તીવ્ર અભિલાષા, મંથકાળનાં આદરવટી મકાનોમાં તરી આવે છે.

કોતરકામગા તેા દિદી મરીએ એનખન છે. બલતતનાં સુંદર પૂતળો રચવા તેા નેમને ગાન રમણત છે. અમદાવાદની મંદિરોની બનીઓને તેા (Portico in Stone)ની કપયા આપાઈ છે. તેજ પ્રમાણે ગુજરાતના આદ્યાશાહોની મંદિરો ગમગ સાઈ રચેલાં મંદિરો છે. મંદિરો કેળી જ સુંદર કોતરકળા ને બલ્યતા તે મંદિરોમાં હંદુકામની સાદાઈ ને એંબીરતામાં કાંઈ અભેરા રંગ પડે છે. શિખરો, કમ ન, મહેરાજ ને ચિત્રોસોમ સાથે વળી નવીન વસ્ત્રો વપર આમળ ખડાં કરે છે. એમાં હિંદુ અને મુસલમાન શિલ્પકલાઓએ કે કામ કરી બતાવ્યું છે તે અજ પુરવાર કરે છે કે હિંદુ ને મુસલમાનજાતોનાં મારે તેા કાંઈ મળી જ અદ્ભુત સુંદરના સમર્પી શકે.

એ સુધારા

આ અંકનાં છેલ્લાં આઠ પાનાંના ક્રમાં- ૮૭થી ૯૦ ને બદલે ૧૦૧થી ૧૦૮ મળ્યુ.

મધ્યા અંકના છેલ્લા પાને આગેવા પદિયાળી હિંદુસ્તાનમાં વારસેધાવાની સખતોમાં જમરે જમણ શ્રવ આંદે સચિવાર સમજવાનો છે.



સર જૌન માર્શલ

હિન્દના પુરાતત્ત્વ સંશોધનમાં મોહન-જોદોદોની 'શિશુ સંસ્કૃતિ'ની શોધનું મહત્ત્વનું અર્થેનું ફરન છે

નર્તિગો પૂરા પાડ્યા; તક્ષશિલા, પાટલીપુત્ર, સાંચી, પહાડપુત્ર, નાનાલ્હની કોન્ડા, સારનાથ, નાલ્ફા, હરપ્પા અને મોહન જોદોદોના ખોદકામો કરાવ્યા; ને પુરાતત્ત્વ ખાતાનું હિરી કરણું કર્યું.

૧૯૦૨થી ૧૯૩૪ સુધીનાં ત્રીસ વર્ષના પાતાની ખરડાઈના નાથા જની એમના દર વર્ષે પુરાતત્ત્વખાતાના કળકાર અને અધ્યાપકો તૈયાર કર્યા છે. સાંચી, બાથ અને તક્ષશિલા પર તેમણે પુનઃકાળ અગ્રણ્ય છે અને મોહન-જોદોદો તથા બીન રથળે શિશુ સંસ્કૃતિ'ના નામથી આજખાની સંસ્કૃતિના એ અવશેષો આજના તેમના વર, બીન દેશી અને પરદેશી વિદ્વાનોના સહકારથી પણ મોટા પ્રેરણા તૈયાર કર્યા છે. ૩૫ વર્ષો, તેમણે પુરાતત્ત્વખાતા તક્ષશી પુરાતત્ત્વના સંબંધમાં વિવિધ વિષયોને લગતી એક પુસ્તકમાળા કાઢી અને છતાં છતાં વિદ્વાનો જાણે પુસ્તકો લખાવીને એમાં પ્રકટ કર્યા. એ પુસ્તકમાળા 'મેમ્બર્સ એન્ડ ધી આર્કાઇયોલોજિકલ સર્વે' કહેવાય છે અને તેમાં અત્યાર સુધીમાં ૫૬ પુસ્તકો પ્રકટ થયા છે. પ્રાચીન દેશોના કુદરત માટે ખાતા તરફથી કલાકામો આપે છે અને કલાકારો પાસેથી આવેલું તેના તરફથી 'મિની-માક્રીઆ હન્ટર' નામે પ્રૌઢાસિક પત્ર પ્રકટ થાય છે, જે ૧૮૯૨થી બાજર સુધી ચાલુ રહ્યું છે. એમાં નવાનવા માળી આવતા પ્રાચીન દેશોના કુદરત પ્રકટ થયા છે. ૧૯૩૩માં સર જૌન માર્શલ નિજન થયા. તેમણે જ સમગ્રમાં પ્રકટ થયા છે કહિદમાં એમણે દેશી શોધખાળોની કદર કરે છે અને દેશી શોધક એશિયાટિક સોસાયટીએ પાતાની સિધ્ધાંતિક સુચનશીલક એમને અર્પણ કર્યા છે

આગના કલ્પસાધિકારી તરીકે તેમના સોથી પહેલાં દિવસ શિષ્ય બાહુર દયારામ સાહની થયા. એમના સમયમાં નામનીઓને કદર કરકારે પુરાતત્ત્વખાતા કપર કાળ વહેવા અને તેના પરિણામો મોહન-જોદોદોના દરવાદો બધાં ખોદકામો અને નવી શોધખાળના કાળો બંધ થયાં. ૧૯૩૬ સુધી શ્રી સાહની ટાપરકર જનરલ રહ્યા અને કાલકા કાર્યનું તેમની ખરડાઈના સમય પુરાતત્ત્વખાતાની નિરિક્ષવાના રાજનાવર્યા. એ સમય દરમિયાન ખાતાના પારિક્ષક બીરલાલોનું કાગ પણ બંધ રહ્યું સાહિત્ય એમના પણ શ્રી સાહનીના કાળે પાનજર બોલો રહ્યા છે. સારનાથના બીજ અવશેષો પર તેમણે એક પુનઃ

નીલાસ નેહકરે અ-નેકવાર એસેમ્બલીમાં તેમના બચાવ કર્યા હતા સર માર્શલનાં બધાં કાર્યોની નોંધ તેમજ સંશોધનને લી-ને અર્ધો લઈ શકાય તેમ નથી. પણ તેમણે પ્રણ મુજબ કાર્યો કરેલાં: દેશી સમયમાં (જેવાં કે હેક્સાગ્રામ, માલીસર, કાટમાર, જયપુર, જોધપુર, આલીનર, વડોદરા દરવાદામાં) પણ અ-તંત્ર પુરાતત્ત્વખાતા-આ ખોલવાનાં ને તે માટે તાલીમ આપી આપીને હિન્દી કાંચ-

કામનું છે અને તેમાં ૧૯૨૧માં સર માર્શલની દેખરેખની બે દરખાસ્તો છે. એકમાં તેમણે કહેલું તેમાં 'પર એક અધ્યાપક સમયે છે ૧૯૩૩માં શ્રી સાહની નિજન થયા અને તત્કાળ જયપુર સમયમાં 'કાચકા-આવ આર્કાઇવલોજી અને હિસ્ટોરિકલ રીસર્ચ' (પુરાતત્ત્વ અને ઇતિ-હાસિક સંશોધનના વડા) તરીકે નીમાયા.

૨૧ બહાદુર દયારામ સાહની પછી રાજબહાદુર કાશીનાથ વાર પણ દીક્ષિત દિવસ સરકારના ટાપરકર જનરલ બોર આર્કાઇવ લોટ થયા. એમના સમયમાં પુરાતત્ત્વખાતામાં પુનઃ બચ્ચિત્તિ આર શ્રી દીક્ષિતના અનુભવ શ્રી સાહની કરતાં વિશેષ હતા. તેમના અર્ધે આર્કાઇવલોજિકલ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ તરીકે માત્ર અલ્લરે સિવાય હિન્દ બધા ભાગોમાં કામ કરી ચૂક્યા હતા. વધી કલાકામોમાં પુરાતત્ત્વ શાસ્ત્રી તરીકે પણ તેમણે કાર્ય કરેલું હતું. ૧૯૨૪-૨૫માં તેમને મોહન-જોદોદોનું ખોદકામ કરાવેલું. આ પછી સિધ્ધાંત મોહન-જોદોદોનું કામ જ એ પ્રાગૈતિહાસિક નવરો. 'હાહુમ-જોદોદો' અને 'કોમો-જો-ને-ને' તેમણે શોધવાં. અંગાજમાં પહાડપુત્ર રથળે એક પ્રાચીન બોહકાલીન વિદ્યાર્થનું વર્ષો સુધી તેમણે ખોદકામ ચલાવેલું પાતાની સાહિત્યવરોવા, પુસ્તકો કરવાં તેમણે વિશેષ અને બાળકો કામ મેટા કામો આપ્યા છે. એકે પુસ્તકોમાં પણ પાતાને લેવા આજમાના અલેવાજમાં તેમના કામો છે અને પહાડપુત્રના બે કામ વર્ષો રીપાઇર, મહોબા (હુદેકનંદ)ના અવશેષો પર એક પુસ્તક, સિધુ સંસ્કૃતિ કપર એક રચનનું પુસ્તક, આટલી નેગર્મ સાહિત્યસેવા છે પ્રાચીન દેશો અને શિક્ષાઓના કુદરત પર દિવસ બહાદુર સંશોધનવિષયક પત્ર-પત્રિકાઓમાં તેમણે ધ્યાન દેવા લખ્યા છે. રા. બ. દીક્ષિતની પહેલાં હિન્દની સંશોધન સંબંધમાં બે નરકરી પુરાતત્ત્વખાતા વચ્ચે વિશેષ સંબંધ હતા નાં. એમણે જ આ સંબંધમાં સાર શારીક કામો વિદ્યાર્થનું વાત્સલ્ય નરકરી બાહુર પા. બ. દીક્ષિતના સમયમાં દુર થઈ અને હન્ટરના સાવનને નેમરલ (હિન્દી વિજ્ઞાન પરિષદ), હન્ટરના કોમીકેન્ટર કોન્ટેનર (હિન્દી પ્રાચ્યવિદ્યા પરિષદ), ન્યુવિઝિટોરિક સોસાયટી બોર હન્ટરના (હિન્દી શિક્ષાશાસ્ત્રની પરિષદ), હન્ટરના હિસ્ટોરિકલ મેમ્બર (આસ્ટીય હિસ્ટોરિકલ પરિષદ) વગેરે અનેકનેક પરિષદોમાં રા. બ. દીક્ષિતને પ્રમુખ જતાઓ અને સરકાર, વિદ્યાપીઠો તેમજ પ્રમુખ સંશોધન-એસેમ્બલી તથા ભવિષ્યો વાત્સલ્ય સંબંધમાં અર્ધે અર્ધી દિશામાં પુરાતત્ત્વ અને ઇતિહાસની શોધખાળને અન-પર્વે વેળ અર્પેલા. નવા મહાકામ વખતે હિન્દમાં પુરાતત્ત્વનું કાર્ય સર માર્શલ જેવા અધિકારીના સમયમાં પણ અટકી પડ્યું હતું અને ૧૯૩૦ પછીની આર્થિક મોટીમાં પણ એ કાર્ય અટકી ગયું. આટલું વિશ્વજુલમાં તે એ બંને પ્રસંગો કરતાં આર્થિક પરિસ્થિતિ વિષય થઈ પડી છે, તેમ કરતાં રા. બ. દીક્ષિતના પ્રયાસથી સરકારી પુરાતત્ત્વ ખાતાનું કાર્ય જેમ ને તેમ ચાલુ રહ્યું છે અને આજે પણ એ ખાતાનું પારિતો બાહુર કલિયા પંદર કાળનું છે. બેરેશી પાકે પાંચાત્સમેની પાઠવતરી અધિક્ષકના (આધુનિક રાજાગર)નું વિજ્ઞાન ખોદકામ નેમણું ૧૯૩૭માં કામ કરેલું તે અગાધિ નિર્મિતો માફક બધ છે. ૧૯૩૬ મા. પૂર્વે પહેલાંથી બીન દેશના કૃત્રિમ મળના અવશેષોની નોંધ તેમજ હાહુર સુધી આ વિજ્ઞાન નવર અત્યાર સુધીએ કાઢ્યું છે એની મહેકાના મેટા કાર્યે મોટાકા થયાં છે.

આરતત્ત્વની સંસ્કૃતિ પોતાના પહેલાં વધુ મહાન અને મોરક-વેલી થઈ. મોરકવળ અને તે વર્ષની સંસ્કૃતિ તે વાગે ને મેન્ટરની ની સેવા હતી. એનાં મોવાલ અને પ્રમાન તે. મોરકવળ પૂર્વે

અન્ત્રગચ પ્રાગૈતિહાસિક અવશેષો અને દરારાઓમાં દરાએણાં છે. મર મારેલના સમયમાં એ તરફ કસ્ય અપાણું નહોતું, કારણકે નેગને એકેસ્ટ્રાન્ટરના હિંદ પરાના આક્રમણ અને ક્રીડાના મગચના અવશેષોમાં વિશેષ રસ હતો. રા. બ. હીસિતે ખાતાનું તેજ સંગ્રા-
જતાની સાથે જ પ્રાગૈતિહાસિક અવશેષો તરફ વિશેષ કસ્ય આપવા માંડ્યું. ગિંધ અને તેની આગંવાસના પ્રદેશોમાં પ્રાગૈતિહાસિક અવશેષો બોળવાનું જે કાયે ૧૯૩૪થી બંધ હતું તે નેમણેવે એન. જ. મનુજીમકે ડોસા કરી શકે કરાવ્યું પેદશજની ચરવરની, જે 'આવા-
એલી નદી' તરફે આજબાણ છે અને 'હિંદ આરે' સંસ્કૃતિના વિદ્યા-
મર્ગા જેના તરફકેસી સમ્પ્રદાયો આપ્યા છે, નેના પહેલુ અને નેના કાઠે પાંતેરી પ્રાગૈતિહાસિક સંસ્કૃતિઆના સંશોધનકાયે માટે રા. બ. હીસિતે મર એકેસ્ટ્રાન્ટરને બધે આપ્યું. સરન્દાઈને ૧૯૪૧ની એ કાયે દાખમાં લીધું, પણ બીધાંરે રાજ્યની કસિણે કિષમાં માંડેક મુખી એનદીના ૨૬૦ મણક મુખીના પતનપાસ્યા પછી સરન્દાઈન-
નો રવખેસા યથ ગયો. એગની એ કારવાદનો ચિત્તન અવેશક એકાદ વર્ષમાં પ્રયત્ન મનાર છે.

મુજરાતના પ્રાચીન અવશેષોને શ્રી હીસિત બંદેશી અનુષ્ઠન કરાવે છે. તેઓ દેહકા મણકમુખની પહેલા (મોક્ષા વર્ષે અધારે દેશમુખમાં નથી) પુરાતત્વખાતાની પૂના ઓકિરગા એક મદદનીશ તરીકે દેશયાવતા. તે વખતે મુંબ દના પ્રિન્સ ઓપ વેક્સ મ્યુઝિ-
યમનો પુરાતત્વ વિજ્ઞાન આ પૂના ઓકિર નીકે દતો. શ્રી હીસિત-
ને ત્યાં મદદનીશ તરીકે મુજરાતમાં આવેલા. પછી જીનપુર મ્યુઝિ-
યમમાં રોમકાંકેલી વસ્તુઓની વાલી કરવાનું કમ નેગને સોંપ-
વામાં આવેલું, ને તે પછી તેમને પૂના ઓકિરમાં કયામાં આવેલા, ત્યાંથી આંદા ૧૯૪૧ની મેંદે એને સંગ્રહણે પણ તેમણે મુજરાત અને કાઠિયાવાડને પ્રવાસ કર્યો મુકત, બેકસ, અખાત, ગજનેસર, આગાવાદ, હંદર, બેકસલા, રામપુ, માંદેશ, વીરમખાગ, કાજકા, વજા, ચાન, ધુમરી, કાયા, ગિયાણી, તુનાનક, સંગાભાગ ને ૬૦૦-
માં માંડેલી, બેકસર, બજ વગેરે રંગેશના અવશેષોને નેગણે અબ્યાસ કર્યો છે. તેમની આ અગ્રી કોલેજી માંધા પૂનામાં મરી-
પુરાણી કાઠેલા એળીએળીને મેં વાંધો છે.

આ પછી તેમને કવની મ્યુઝિયમના ક્યુરેટર તરીકે મુજરાતમાં આવ્યા ને ત્યાર પછા આર્મિજાકોઈકસ મુખવિન્ડેર મદે તેઓ હિંદના બધા બાધમાં રહ્યા છે. એ સરવાલ દરવાન નેમણે હિંદના સર્વે પ્રાનેતી આપાએનો પ્રાથમિક પરિકલ પ્રાપ્ત કરેલો. તેઓ મુજરાતની પણ સારીરીને એકી નમા પાંચી છે. ઈ. ૧૯૪૧ના સિ-
નામાંથી ન્યારે તેઓ કવર મુજરાતમાં પ્રાગૈતિહાસિક અવશેષોની તપાસ મકાવવા ત્યારે આગરિયા કોસા મદે પાતી કરવામાં ખૂબ આનંદ માણતા. છેલ્લે છેલ્લે સીગવાથી નિજન મની વેળા 'કુમાર'-
માં પ્રયત્ન એકેલી મારી લેખવાળા 'મતકાજની મોધમાં' નેમણે રાંધવા મેંચાવેલી અને તે રાંધવાનું નેમને એકદા સ્વ પંડેલા કે ને એમને માતાના ગિના અને આપણા અભીતા કરાવિરેવસ રીંતાના-
સાસ મેમનસાસ મેંદેના ૧૯૪૫ (દાકે રથવરે નોટોફ મેંદેના પ્રમુખ) ને ને પાંચી મયા આમ્રદ કરેલા.

મુજરાતમાં પ્રાગૈતિહાસિક અવશેષોની શોધ બાજ અચાક કરી મુકેલી ન હતી. મુજરાત નામના બજનરમાંથી અજાતક શોધક અવશેષો મળી આવેલા અને ક્રીલની રાજ્યમાં રંગપુર મુખે મેંદે-
ને રંગેની કિષુ સંસ્કૃતિના રૂ અવશેષો મેંદે મળેલા ને કપરથી અપાયુ કે મુજરાત પ્રાગૈતિહાસિક અવશેષોની મદદ છે. એ વાત

રા. બ. હીસિતના પેનામાં દ-
ની, બેકસે તેમણે માથ અવસર આપતાં છે. ૧૯૪૧માં કવર મુ-
જરાતમાં શોધબોજ શરૂકરની હીથેલી, રંગમાં મને પણ બાગ કીધેલો. આ શોધબોજ બારે બધે મુકેલી ને નેમાં મુંબઈના 'મુજરાત સંશોધન મેંદે' તથા આગાવાદની 'મુજરાત સાહિ-
ત્ય મથાએ પણ બાગ કીધેલો. આ શોધબોજ લખાવાતી શ્રી હીસિતની ચાલના હતી. એનો અહેવાલ દાક કપાઈ રહ્યો છે અને નેમર બધે વરોદશ રાજ્યે કવાર કીધો છે, બેકસે ને વ-
રોદશ રાજ્યના પુરાતત્વખાતા તરફથી આવના પેના પ્રાદેશ-
માં પસર થયો.

ભૂતખંડના પુરાતન કલિ-
દાગમાં મેંદેશના તરખતી પ્ર-
દેસ મદવને બાગ બાગ્યા છે. પુરાણે મુખે છે કે વેષ-
વત મનુની દસ મેંદે પહેલાં પ્ર-
કુરુવેન્ય નામનો શાલ મુકેલો. નેના સમયમાં હિંદમાં મા-
નચલત અસબ્ય હતી. કમ્પુજ અને મત્સ્ય-માંસ કપર મુજરાત માલક. રાલ પ્રકુરુવે મેંદે નદીના કાંઠે પહેલપહેલી જેતીની શોધ કરી અને એ શોધ માનચલતને આપી તેને બેતી ડોસ બોરક મેળવતી બતાવી. વળી જેતીની શોધ માનચલતને મેંદેથી રહેતી પણ બતાવી છે. જેતીની શોધનો મારો વસ્યા કામ્યા, પછી મુંદે ને મેંદેરે થયા ને આ રીતે સંસ્કૃતિએ આકેકસ માંડ્યાં. આજ, પુરાણે ડોસ મુખ્ય છે કે જેતીની શોધ સર્વે પ્રથમ મેંદે કાંકે મુંબેલી. બેકસે આ નદીના કાંઠે હિંદના કલિદાસમાં એ પહેલાં નામમાં વેચ્યા કાય એ સ્થાપતિક છે, ને હે તેમ કાય તેા હિંદો સંસ્કૃતિની જતની મેંદે કાંકે છે. એમાં પ્રાકૈશ માગરિયાના અવ-
શેષો અને તેમાં ચમરી અજતપ્રલનો મોધમાં, હિંદમાં બીકે કાય મજામાં નથી નેમાં, વિષુક પ્રગામમાં મેંદે કાંકે તાંતરમાં મળી આવેલાં છે આ અવશેષો મેંદે હે રંગેની કિષુ સંસ્કૃતિ કરતાં પણ દબલો વર્ષ પણ હતો છે. એનું આદેશ મેં વધુ વિવર દે વળી.

પુરાણે મુખે છે કે વેષ-વત મનુના મગચમાં જે મજપ્રથમ કરી પળેલો નેમાં મેંદેપ્રદેશ મુખે નદોનાં, બેકસે વરાવેલી આદિશ સંસ્કૃતિનાં મજાઈ રહેલી 'મુજરાતની માગનમના મગે-
વત વર વર પ્રદેસી ને મદાપ્રતીની મદસાનુનું માધામત પણ એના મેંદે જ મુકેલું માધામતા અને નેના પુરાણે મેંદે આની રાજ્ય કરેલું. કલિદાગના રે અને રંગેનાં અનુભવાના પ્રદેશમાં બંધેલા છે. કવર અને હીસિત મરખંડના રીંગામાં નાકોએ બોધ્યા છે. આની તીરવેતી પુરાતત્વના મગચનાં મગદાપ્રદેશ આજ મુખી સંગ્રાહન-
વિદેશક રહેલા દેના. એનો મેંદેપ્રદેશ મદે હિંદી પ્રામવિધા પરિવર ૧૯૩૩માં 'મગદા વેલી રીંગે' માં' નામના મેંદેલી આપવા



રા. બ. કારીનાથ નારાયણ હીસિત

દમણમાં જ શોધાનિવસ થયેલા. શરકારી પુરાતત્વખાતાના વડા, મુંબી પ્રાગૈતિહાસિક સંબંધની નવી હિંદોમાં પુરાતત્વખાતાનું કામ વિસ્તાર્યું અને આતામાં સર્વે દેશીયતા ને એકવાક્યતા સ્થાપી.

મંદી ને દ્વિંદના ગદ્યચાતુર્ય પુરાવિદાને તેમાં ગાંધેજા, પરંતુ આ
ચાલના પાર પડેલી નહિ. આ ગદ્યચાતુર્ય પુરાવની બદલમો જાણકાર
આપે તે બેવા સા. જા દીક્ષિત આદિ ઉત્કલ રાજાના ને તેથી એ સવા
મદિ રાજાની પદા સંસ્કરને દેવાર કરી
નર્મદાના પુરાતત્ત્વના પછીને તેમજ પ્રા-
ચીન દર્શી એ કાચે ૧૬૪૫ના પ્રાચીની
ચાલ કાચે છે.

પિતૃના પુરસ્કૃત્યવિષયક સ્મરણ-
નોર્ગાં તેમણે અનેક સુધ્ધ શાસ્ત્રો દ્વારા જો-
એક સંપ્રદાયનાર્ગાં એક નવતરી વધુ વ-
સ્તુઓ લેવે તે ખીલ સંપ્રદાયનાર્ગાની
વધુ વસ્તુઓના બદલામાં તેની આગે
સ્થાવીર પદ્ધતિ તેમણે દાખલ કરી, અને
આમ, શરીરનું સંસ્કારણ, સમ્પ્રદાયનો
અને પિતૃનો વચ્ચે જે પ્રાણિક વાદબ્યધી
હતી તે પરસ્પરનો સદાકાર અચારી તે-
મણે નાબૂદ કરી

આમાં બરતળેનો નરેન્દ્રજી એક
છાંદ દર્શિદાસ કવિયા તેથી જ પાંચમી
આવી રહી છે જેને બે રૂપ આ પદ્યારા
સા જ દર્શિદાસે લખે નાનોમુને નથી.
જો છાંદ દર્શિદાસના મહેલો ખેડ જીવ-
વાની જગ્યાઓની પણ કિંદના વિલં-
બને તેગના પર જ નાખી છે અને આ-
ખત પડી જરી. આ વર્ષના પ્રાંતભરા અ-
દાસ પરિવ્રજાને જુદું અલ્લેશન કી
બરા અહીં તેગાં જા છાંદ દર્શિદાસના
નમે દર્શિદા. આ દર્શિદાસ રાંજણે ખેડ
દેનેવાલો બનથી સરખ નીગાળા છે.

અંખાઈ પ્રાંતમાં જગદે દેવસે પડ્દની સરકાર સના ૧૨૬૫
તરીકે એ પ્રાંતમાં આવેલા બુલવાત, મહારાષ્ટ્ર અને છણ્ડ પ્રાંતોના
દનિદાસ મંબડ શોધજોષ માટે એ સરકારે મોકી માન્ટે આપ્તને
એ પ્રાંતોમાં રંશોધનરહેવાએ રખાયેલી. એમાંથી છણ્ડ માટે
ધારવાડ ખતે કે 'દ્વદ રીસયે સોસાએલી' અતિતવમાં આવેલી
તે કાર્ય થી દીક્ષિતના પચિશ્રમને આભારી છે. મહારાષ્ટ્ર મંબડના
તંશોધનને કાર્ય કેકેન કલેશ પોન્ટ મેડયુએન્ટેન્ડ રીસયે દંડી-
દગ્ગને આપવામાં આવેલું ન તેનાં બધાં કાર્યોમાં થી દીક્ષિતની
દોરવળી રહેશે આપ્તી છે.

ગુજરાતની સંસ્થાપનસંરગાગ્યામાં મુજ દિના 'ગુજરાત સંસ્થાપન
મંડળ' માટે તેઓ કેવળ અધિપ્રાય ધરાવે છે. આ બેક સંસ્થા સિવાય
ગુજરાતની બીજી કોઈ સંસ્થાપનમંડળને પુરાતાવસંસ્થાપન તથા
દલિલાસ માટે પ્રવાગિત પ્રાદ્યન નવીન આગમી મેળવવામાં રસ
નથી, એ વસ્તુ નેમએ અનેક વાર આગમી વર્ધિતી છે. 'ગુજરાત સ-
સ્થાપન મંડળ'ના સુધાની સભા શ્રી પાવરકારે એ. કમલ તેમના
વત્તા અને માદ વિશિષ્ટાવા બેક છે અને તેમના વિષે અનેક વાર
એ શ્રી કમિલને અધિપ્રાય કેવળાત સાંબળવા છે કે શ્રી કમલસિવાય
કોઈ એક પણ વ્યક્તિ ગુજરાતમાં તેમને ગમી નથી કે અને એવ

કુમાર કાર્યાલયલિમિટેડ

विषय रम सेनासामान्ये व्यवहारे
आमंत्र गन्ना के रूपान्तरि हन्तापि
देशान्तु अतिरिक्त गन्ना गन्ना से
अने गन्नासे दीनसदानी रम
द्विष्ट गन्ना तदीष्टे गन्ना द्वायं छे

સંશોધન (Field research)માં સક્રિય રસ દર્શાવે તેવા બહુમુખી
શિક્ષિતો મુદ્દાસત્તાના સંશોધન ક્ષેત્રમાં જે જે વિષયોનો અભ્યાસ કરે છે,
તેનાથી કામ અંગેની તે સમજણ શ્રી ગાંધીજીના આશર્યા પ્રેરણાથી

ભાગ્ય ભગવાની આવી છે મેં તેમના મહેલ
સાદકાંડે આજતા વ્યાજા છે.

શ્રી. બ. ડી. હિલ્લિન્ટ બરમસાન પંદરમા
એને વતન લોકપ્રી છે. તેમને ૧૮૮૫
ઈ. ૧૮૮૬માં સંગ્રહોને સંસ્કારી નિવૃત્ત
મુળ્ય ૧૯૪૪ના હેતુઆરીમાં તેમને ૧૯
વર્ષ પૂર્ણ થતાં નિવૃત્ત થયેલા પ્રથમ લેખ
મંત્રોએ હાલ સંસ્કારી પુસ્તકવ્યાપાર
કોમી એક પત્ર બ્રિટિશ ગ્રી કેન્ દાલ
હુરત તેમને દોઢા સંસ્કારી મંત્રોએ
કોમી સંસ્કારી લોકો એક લોકો તેમને
સંસ્કારી એકાદામાં એકાદા દાલોની મુલ્ય
દેવોએ લોકાવવામાં આવેલ. આ સંસ્કાર
નિવૃત્ત નીવૃત્ત અને નવપ્રકારીમાં સંસ્કાર
દાલે નવોસાન કોમી દેવોએ દાલો સંસ્કારી
અર દો. આર. દ. કોમીએ દાલો
શ્રી. બ. ડી. હિલ્લિન્ટ કેન્સાસિયોની દાલો
પસંદ કર્યા છે. આ સંસ્કારો દેવોએ
પાંચમને દાલો પ્રકારની થશે અને દેવો
દેવોની દાલો સંસ્કારીમાં, શ્રી બ. ડી. હિલ્લિન્ટ

નો માર્ગકાલ્ય કરાવાયવા માટે, સંભાર સ્વાધીર શ્રેષ્ઠસરની યાચનાવા
 હિરીયા મળી શકે છે છતાં એક હિરીયા જગ્યાએ પુરોગિયનને સા
 માટે નક્કામાં આવે છે ઇલાકા પ્રેક્ષા પચાસા આવેલાં, પશુ
 સરકારે પાતાનું મનપારેક્ષા કરુ ને અંતે મે વાસની જા. ઉપર
 શા. પા દીક્ષિત ડૉ. વીરજીને વાસ્તુ સોંપીને વેપાનિજાત જતી પના
 આપીને રહેવા લાગ્યા છે.

નવા આવેલા ઈંગ્લીશ અર ડૉ. આર. દી. મૉર્ડીમર-બીરર
મ. ૮, મ. ૧૮, ૧૮૮૭. ડ. જી. આ. એક સારા ને સગળાવણ સંસ્થાન છે.
આવે છે. વિદે છે પ્રાચ્યવિદ્યા સંસ્થાનો શીશુઆજ સાથે તેમજ ના
સકલાં કું નથી. સંસ્કૃત કે કોઈ પણ હિંદીની ભાષામાં જ્ઞાનથી વૈજ્ઞા
નગિત છે. હિંદીની સંસ્કૃતિ, ધર્મ, ઇતિહાસ અને પુરાતત્ત્વ જ્ઞાન
કલાં તેના હવે મળવશે. પરંતુ કૌંસેકમાં તેના પૈકી દરેકમાં
પુર વિદે છે. નાગની કારકર્મિની ગદ્યમાં 'નંદીપદ્મ સ્મૃતિ'ના આજ
વેલ્ડના પુરાતત્ત્વવિજ્ઞાનના સંદેશના તરીકે ગમકી છે. પછી તેના
કેટલા અવશે ને લેવેન યુનિવર્સિટીના સંદેશ અને મેંટી બન્યા. આ
પછી લેવેન યુનિવર્સિટીના પુરાતત્ત્વ વિજ્ઞાનના વિભાગમાં અને લેવેન
યુનિવર્સિટી કોલેજમાં પુરાતત્ત્વના લેક્ચરર નિમ મા. ડૉરેડે તથા
કોપેના ક્વેટર આનમાં તેમણે પ્રાગૈતિહાસિક મળના કોસા અને પ્રા-
ચીન કૌટુંબીના અવશેષો વિદે લેવા અને કોસન કમ્પોઝિશનમાં
આવકાગર કાર્યેલું આવ્યા. તેના કૌટુંબના પુરાતત્ત્વના પદમાં મેંડના
કે.યુ.ડી.માં તેના સંસ્થામાં કોટીયા અને તેમને કલ્પર દિશમાં
દરેકમાં શોધકવામાં આવેલા. પછી ઈંગ્લીશ અર તરીકે તેમણે
લેવેન લેવા બનકેલો. દરેકવિજ્ઞાનથી તેના 'પ્રાગૈતિહાસ' અને
આજ આગળના કૌટુંબ દેન કન્ટ્રીમાં તરીકે નીમાલ દિલ આવેલ છે.

૪. પોતાની અંતઃ પ્રત્યે હંદાર ને જીવજોડા પ્રત્યે મ સાચુ મન્યું અર્થક્રે છે તે જ માનવતાની ગામી દિગત આવી રહે છે.

અંધારી ગઈ!

(અનુસંધાન પાઠશળ પાન ૮૩મી)

વાંદરાં

(અનુસંધાન પાઠશળ પાન ૮૩મી)

રશીદને હશેતો ન હોય : 'એણું? આપણું બંને એક જ દિસરું મોટા થયા.' આજ પહેલીવાર તમેજા અંધાર મારી આંખેથી અંધારી અંધારી ને બહુ પોતાના કૃત્રિમ એવા નરકેરાશી રશીદને આંધાસનન આપતો હોય.' 'એને, મારાથી કાંઈ બીજાનું નથી. હું ને હું તો એ બેટુ, અને આને નવાણું એટલી મળ કંઈ... એટલી મળ કરીશું....'

રોડીના જગત્ જગીને રશીદ-રતનની મોટી રાજગાએ આવી. આંખમાં પૂરી કલ્પકતા બરીને રતન પાણીના રહે રંગીલી હોય એવી કોઈ દેરને બેઠી રહેતો. અને પેલા અવનવા દેખાતા, રંગે રંગેરંગી કપડાં પહેરેલાં માણસો! રાજની આદત મુજબ એ પેટી કવિતા સાંભળવા માન સારવા કરતો. એને એ કવિતા કરનારાઓને બતાવતું હતું : 'હો, હો, ક્યાં છે મારી આંખે અંધારી? હું મોટા થયો! અંધારી ગઈ!'

પણ કોણ બહુલ કેમ, આંધ કોઈ રતનને આજ બહુ નહિ? રતનને પોતાને પણ આની નવાઈ હતી. ગંધથી અને પોતાની સામગ્રી એ આ માર્યાન તમુલકને બહુતો હતો. આ બહુલથી જ પેલે જિવંત પેલા ઠોકરાએ 'રતન' 'રતન' કરી ધોડા પાડ્યો હતો. પણ આંધ કેમ કોઈ બેસતું જ નથી? રતનને પણ નાકી વિનાના રતનને, અંધારી વિનાના રતનને, કોઈકે આજ બતાવ નથી કે શું?

આ વિરમય હતું એવા માનવા ધ. જાણ હતું ત્યાં તો એણે નવું કોતુક બેળું. એક ધોડા માડીને બેસતો હતો. માડીવાન શાદાને આજુક ગરરતો હતો ને માડીના બેઠેલી સવારીએ માડીવાનને વધુ ને નાકી ધાકવા હતોની હતી? રતન બેસે રહી મથો. એક આંધકે એને વાદ આપ્યું એ પોતે પણ આજ ન મારી બેસતો હતો? મહામહિમાની વૈદી, અંગાનું વદન, અંગનો મોટા થયો. દિવારો-સડુનો અંગનો આ જ ને બારો વેડવાર, મોલનો બેંગવાર, આજુકનો માર ખાનાર?

રશીદ આંધ બેસતો હતો અને રતનને ખ્યાલ ન હતા. એ તો કોઈ આંખે, પેલા બીજ કોઈની રાહી બનેલા, પોતાના નાતિબાઈ પર સડાસડ 'રતન' ચાલુ કરે ન જોઈ રહ્યો હતો. હવામાં કંઠગતી એ ચાલુક કોઈ વિષમતી તીવ્રતાથી રતનને દેવે ડાગ કંઈ રહી હતી. કોઈ આંખી, નજા મુજાવી વરોધી થર કરી બેઠી રાખ કડાડે એમ રતનને બહુ ડાકું મુજાવ્યું. કેસાવાળીના કાબજીશો પાળ બહુ કોઈકે રોમાચે અનુભવતા હોય એમ અંધારે બીધા થયા.

અને રશીદના હાથમાંથી પોતાનું કાંઈકું નિસબર ખેંચી લઈ રતન હોડાયું. અને ક્યારેક રતનને પોતાના બધા જ બળથપેક મેલી આડી સાંધે છે એ પોતાનું ગાંધું અંધારું. માડી આ અચાનક ક્રમકાળી મૂક જોડી અને એક બાજુ લચી પડી. ચાલુકનો માર રાહી રહેલો મોટો સડક પર પડ્યો અને એ ચાલુકનો મારનાર હવામાં ફગ્યો, અને એ ચાલુક આરેતો હતો તેની જ પરેડ કમિશન થતું.

રતનના માથામાંથી લોહી વહી જઈ હતું. અને એની કાલકાલ આંખ આજગથી હતી કોઈની બાજે એને ગોરાંદાર બતાવ્યા. આને એને અંધારીનો મર્મ સમજાવે. આંધ એને એ મોટા થવાના દિવારોનો અર્થ સમજાવે. અને બીજી સડકે એ નાંકે....

નથી! આંધ કશી સમામ નથી! આંધ આંખે અંધારી નથી! આંધ પેટી ફરમા નથી કવિતા નથી, આંધ છે માત્ર રતન અને 'નિર્વાસિત'.

શેક હંસરાજ લંધા મુલદરાજા-મનમનગર

આ સાથા ૧૬ વર્ષ કુપરના ને વીણું અંધાર છે માંધનું મુજાવી મારણ બોલેલા વિદ્યાર્થીઓને હાજર કરે વપ્તરમા, ક્રમકાલ અને ક્રમકાલ વાચકિમ કાગના વર્ગો નિખાલ આપાપોની રેખેડ નીચે થાય છે. આજના મેંચપ્રમમાં આપું રીક્ષણ સાધારણ ગિતિવાળા વિદ્યાર્થીઓને ફૂલથી નીવડે. વિદ્યાર્થીઓ સાં દોરેદર ને મોડી અર્થ સમજ છે. અંધાર રહેલા કરતાં બંધે આજ આવાનો સેવક છે. હાજર થયા દેહકતા વિગતો એ સામાના પ્રિન્સિપાલને ને આતાની કિલેક મોટી કોઈકે કરતો અંધારનું ફોર્મ બેંગાળીને પાંચના મળ પહેવા આપી નથી.

રાજવામાં આવે છે ત્યાં પ્રખર વેદાનિતો તેમની બુદ્ધિશક્તિ અને વર્તન સમજવા શીખવ બંધો અનવાસ કરતા હોય છે.

કેવંઓઆ યુનિવર્સિટીની માનનગાઓવ પ્રયોગશાળાના નિવાસ માં હો. કાંઈકે વોર્ડના પ્રયોગો બાદ સિદ્ધ થયું છે કે આખ્યા અને વાંદરાંની વિચારશક્તિ એક મરખી હોય છે. વાંદરાં માણસની જેમ અનુકરણથી શીખે છે. પ્રો. એ. ડાહકે વાંદરાંની અને બીજે પ્રાણીઓની શીખવાની શક્તિ માં કાંઈકે છે. તેમાં વિચારો અને કલ્પને શીખવામાં મોટા ભાગમાં અને વાંદરાંમાં કાંઈકે વળતર મળ્યું કરી લેતાં બધામાં છે. એ પ્રોફેસરના મળ મુજબ વાંદરાંની મહાન-શક્તિ માણસોને પણ થવી બધ ને તો હોય છે. કોઈનું મર્મ રેખા પછી, તેની મોટાદારીમાં છે કાંઈકે એ પૂર્વથી તે અનુકરણ કરી બતાવવાની બુદ્ધિને 'અનુમાનયુક્ત અનુકરણબુદ્ધિ' કહેવામાં આવે છે. પ્રો. એ. ડાહકેના વાંદરાં કપરના બુદ્ધિને લખતા આ પ્રયોગે મળે તેમાં તે કમળ ફીટે બીજીથી માન્ય થયો છે. એકવાર નવરે મેળા થયી વાંદરાં બાજુએ કે તાણ કપડાં કે વાંદરાં શકે છે. મજબૂતી કમળ બીજવાની વાદ રાખવાની શક્તિ કુપર બાજુએ છે. વાંદરાં મુદાઓ વાંદરાંની શકે છે. અને અમુક કાંઈ કરવાની યોગ્યતા પણ પડી શકે છે. આ કપરથી તેમની બુદ્ધિશક્તિ કમળ પ્રમદની બાજુએ છે એમ મળે મળે. વાંદરાંની વાંદરાંની તીવ્ર દેખાવી કરી તેમના સડક મૂર વેળ ના હાથનું મેલે. કાંઈકે એ વાંદરાંની સામ્ય અને રેખાનું મળે. ફેર છે. તેથી હિત વાંદરાં પણ પ્રમાણમાં હોય છે.

ન્યુ યૉર્કના પ્રાણી-સંગ્રહાલયના નિયામક ડૉ. રબરુ. રેડે બેડે અને માનસગાઓવ પ્રયોગશાળામાં અભ્યાસ કરી, મીપી બુદ્ધિ-માર્ગ પ્રાણીઓની વાંદરાં તેવાર કરી છે. તેમાં વિચારોની પ્રમાણ કરાવકમળે બીજે, બીજી રીતે અને મેળીના થાયેલા આંખે છે.

અંધારી (અંધ, એંડ, એસ.) કહે છે કે વાંદરાંના વાંદરાંને ૧૫૫ આપાએ તો તે દેરો પછી, તેને પ્રતીપત્તિ કરતાં કે કાંઈકે પ્રતીપત્તિ કરતા ને કહી રિખત કરે નહિ. રિખત કરવાને કે દસવાને ફોર્મ કહેને ફૂલ માણસોને ન આપે છે. કા, કાંઈકેના માન્ય પ્રાણી કે આરોગિયન કલકિયા હસતા એવો અવાજ કરે છે ખરા, પણ ને ખરે મેળાં કાંઈકે નથી હોઈ. એક પ્રાણીશાસ્ત્રી આજના અંધારી નથી પછી રહે કે વાંદરાંમાં કમળ માન્ય મમાએણું હોય છે. કોઈ ફોર્મ-કોઈકે વાંદરાંની ચિન્તા, પાંચ, વાંદરાં કે શિપરીના બધ માં છે આજ વખતે દિમલ રાખી અંધારાં રક્ષણ કરી હોય છે.

વાંદરાં, દેખાવામાં અને વર્તનમાં આદિયુગના માનસીઓને ખજા આપતાં, આપણા વિમાનકમળો ક્યાં રખે કરતાં વિદ્યાર્થીઓ. કુપરનાં વર્ડના અને આકારોનાં વાણુમેટલા કુપર દેખાવિત અભ્યાસ માનવકળની ક્રમકાલિનતા દિવિદાસ નવામાં વેદાનિતો અનુમાન કુપર આંધ છે માનસ અને વાંદરાં એક ન પૂર્વજના અનુમે છે વાંદરાં એને અનુપવ કપારથી છાંડે પડ્યાં એ તાંબે વળી છાંડે માણસે મજબૂત વિદ્યારથી ક્રમકાલિન રાખી છે. આ સુધારામાં કાંઈકે કાંઈકે વાંદરાં દોષા છતાં એ આંધ પણ એકબીજાનાં બાહ્ય અંગ અને સમાન ગુણ તથા દેહધર્મ માનવ અને વાંદરાં વચ્ચેની સર્વત્ર મળતા વપ્તર કરે છે.

ડૉ. શિવપ્રસાદ કુ. ત્રિવેદી

માઝઝીઓ ઝાંડી રહેશે, માઝઝીઓ સાથેનું એ આખું ભોલું અને ફાંપા તીથું અને નાની ફૂલો માઝઝીઓનું ભોજન કરું. હવે અમે ક્યાંક જમીનની નજીક જ ઝીંએ એવી આશા પ્રેરતા એ બેશકાં અમારા રોજિંદાહાલમાં નવો પ્રાણ પૂર્ણ.

પણ પચીસમો દિવસ પવન પાછું પાત પ્રકારનું અમારાથી થોડે દૂર મંચલી દિશાએ પધવી બની ગઈ. મોલનનાં પાછું ભેર ને ઝડપ વધ્યાં. સાથે એમનું દર પણ બિદાગામું બનવા લાગ્યું. અને એમાં કહ્યું આંખું મહેતું દોષ નેગ, વૃદ્ધી પડેલા પરચાહે અમારા અંદર પર વપરાઈ એવા માંડી.

એક તોતીવ મોઝું ધડકા જેવું આવીને અમારા તરાપ પર તારકનું અને તળિયે લાગેલી તેની ઝપટે એને હવામાં એવો તો અહર કલાલો કે અમે ત્રણે દરિયામાં જઈ પડ્યા.

તરાપામાંથી કીડી પંડરી વનુઓ દોડાવાયતી કરી રહ્યાં હતાં. ત્યાં હવામાં અહર કીડીએ તરાપા ગાદે અને આખી પહોળાયા. 'મારા સાથીદરોએ ત્રાદિ-નરેતર નહોતાં ચડાવ્યાં.' પણ સાફે થયું કે તરાપા આગાદી નજીકમાં જ આવીને કાંચો પડકાર્યો. અને તેને ઝડપી કીડી.

દરિયા અમારાં અંદર પર મોલનની ત્રણજો મોઝાણીને આગાદી નામરને પણ અંધારી દેતો આગને બેસી જવા પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો. નેગા વળી સાફે માર્ગયાનો તો બધા ગતમાં રહ્યા જ હતા. પણ નેગાએ કીડી તરાપામાં તો આંધ્રે મોઝડક જવા અને પછી પવન માંમે નીચું મામું ધરીને તેણે કાપ અંમે કીડવા લાગ્યા.

આ રીતે હાથવેતમાં રહેવા મોતના મેંઘાથી અને બેઝરી થવા. બેથપડનાથ કરી ભેતાં અમે ફરું યુગામું દોષ એમ હાથનું તો ને દોનીવા ખરીસના બેથપે અને એક હશે.

અરજના પ્રખર તાગ નીજીયા અને તેમાં અમારાં કપડાં મુસવા બાબ્યાં, ત્યાં તો ફરી પાછા એક જગ્યા કાપકાને અમને તરબોળ કરી કાઢ્યા. ફરી પોતાની 'રાહજી કપાદીને તેને નીશીપત્ર નીશીપત્રો દોની છંછેડાઈ હોય્યાં.' આવી આવી નકામી વેઠાથી તો તોણા.

એ દિવસે જ મને ખબર પડી કે મારા હાથ-પગ ફેંકે બંદે મારવા લાગ્યા હતા. મુઝેત યાવાવરજમાં તેજ લાખ્યા મેં દિવસના આંધા ગામ્તાં આનેદબરી જગ મારી, 'કેદો' આજ તો આપણે જયેનીદિન : આજ પાણીમાં રહે આપણને ચાર અડધાઈમાં થવા થોડી જ મિનિટ પહેલાં આપણે પડ્યા દિવસ શરૂ થયો.

દોનીના દોડ ફરેતા લાખ્યા : પણ નેની આંખો અને બંદેદો મુઝેત દેખાં દિશર હતાં. 'હરો' તેણે મંદ અવાજ સંજવાયો. એ અવાજમાં હાથગો નહોતો.

મે જન માંમે એવું તો મને દરેક હેતુવા બાકમાં ગાય નેના દોડ મેંજી ચરચ્યા.

બીજે દરદિ અચારે મારામોરા સાંકે ગાળ્યા અમારા તરાપા નાનજ પૂમવા લાખ્યા. એક નંચી મગ્ગ ને તરાપાની પાંચે આવી મારી માંમે રોગા કડાવાવા લાખ્યા. પડખાપર થઈ મેં તેણે નાક પર મેં મુઝો એવો નો આંધ્યાં કે ને પુઝારી ખાઈ રૂં પછ જ્યાં : 'જેમીઅન' મારા જગણે દામ કાંચા કરી દોની બોમી હોય્યાં.

જનની નમર અમારા પાંચે આપી નીજી પડી. એને નમર બંધારે ફરી પાછી નાનિયરતી જગ પાડી. અને બેથપર નાનિયર જ મજા એકે એક પાડી થવા. બસ, એ અમારે હાથ જ બોલ્યા.

દોનીને આપણામાં કાંઈ જમું બજાથી મુઝી પામે (અવ-જન, આપણામાંથી એ મે ને ને પહેલા મરે જ) ને નેની

કારાનું શું કરવું ? એક જમું એક દિવસ મોલેયો. બીજો એ પ્રેરતા પરદે ક્યાં કે બેની કારા પર પાછોના બેએ જીવડું. અલબત્ત, અમારા ત્રણેમાંથી કોઈની અંતરેયા બેની નહોતી જ, પણ આ પ્રકે વાત-ચિત્તો નવો વિષય અમને પૂરો પાડ્યો હતો.

આખામીસમે દિવસે ફરી અમારે કપડા આવી પડી. પ્રાણની રહે એવો તરાપાને વળી રહ્યા. થોડી વારે શાંતિ થતાં મેં તપાસ કરી તો કેરવાક આમ કપડાનું હોડીને બાંધેલું હંથર પણ વણરી થયું લાખું. આ અમારે રાદે એક બંધર કરેલા હતા તરાપાની અંત કપર માન લાગણાડા હવેલાં મિત્રાય હવે અમારે રોઝા બંધરા નહોતો રહ્યા. અને હવેલાં મારવાના અમારા હેઠા અનુબંધે અમને એવા તો મુઝકાંચ બનાવી દીધા હતા કે છેડ છેડી થડી મિત્રાય તેનો આ કપ ન લેવાના જ એમ નિશ્ચય કર્યો હતો.

એ કંઝાવાત વચ્ચે જ અમે શત માણી, સંજર વિના અમે રો માન દરિયાની કપ પર જ રહ્યા હતા; તેમાં વળી પવન હલે કે મારે કામ, એવાંએવાં નો મોલન એમે કામગવા માર્ગમાં કે છાનીનાં પારિયાં બેસી નય ! બીજીને એ મોલને તરાપામાં ફરી પડતાં, અરફી તરાપો તરબોળ થઈ નય અને અમે પાણી કહેવતા જ રહીએ, અમને દંદ-મન હતી કે કપાડા રીસે, વરસાદથી બાંધના અને દરિયાથી તરબોળ બનતા અમે પાણી કહેવતા રહીને એમ ને એમ જ પીછ જમું.

ફરી પાછા એક મોલન હોલો... અને અમે નીજ વાર દરિયામાં પડ્યાં 'અમે શી રીતે તરાપામાં પાછા પેઠા એ મને નથી ચાંચરડું, જમું અમારાં રહાંસલાં મળ્યાં સાધનેથી પણ અમે હવે રીડા બની બેઠા હતા. વધુ, દરેક, માથામાંથી નીવરાં, ખંડાપાંચિમ કંદર, અરે, અમારા મારેર પરનું ઉક્કું ચીપકે મુકાં પાલા થઈ થયું હતું અમારી પામે નહેરડું અમારા કંઝરજનું કહ્યું સાધન, નહોતું તરાપાને કામગવાનું કહ્યું સાધન કે નહોતું શિકારનું સાધન, અમારી તદન નજીકે દરાની પડકરી કપ, દોરાથી બાંધેલી મારી સીસોડી માથ મારા જગમાં કટકી રહી હતી !

પણ દોની પેરજીવા જળને ખેત્રિલિ જવાનીમાં 'આલો દોલો, એ બોલ્યા : આ તમા દાશવ કપર પણ આપણે તાણી રહ્યો' અને આજથી જ આપણે જમ્યા એમ પ્રત્યક્ષ.

અરે એવા દંડા વરસાદનાં કપડાં લાવવા પવનના મુસવાવા વચ્ચે અમે દાષ મિડાવ્યા અને એ પડીથી નસ જ જવતને પ્રારંભ નવવાની અને રજવાત દી.

એ દિવસે-અમારા તરાપા પરના તેજીકામ દિવસે-અમારી નિયતિ વિરત બની ગઈ હતી. અમારી પામે એક જ ખામડા-દરેકું અને મારી સીસોડી મેરજું જ માર રહ્યું હતું.

બીથી જરાબ કરેલા તો અમને અમારાં કપડાં વચ્ચે અને અમારાં માથાનાં યુગાવવાનો પડ્યા દેતા. મને દિવમાં બની થયું કે હવે અમારી લાંબી વાવાનો એન પણ નજીકમાં હતા; બિદા એ દિવસમાં જ નો આ લોલના મારે પા પડેલી, અવા નો પરકામાં.

કપડાં યુગાવવા પહેલાં મારી માગાનીની એ ખાત નો કપડી ગઈ હતી. હવે પાછી થીજ નથી ખાત અવતની હતી, અને એ નથી માગાથી ખૂલ જતી હતી. મારી કમરને બેસે બાજ નો નિદનીમાં હવે પહેલી જ વાર ખુલેલા થોડા દોડ દીશ્યા હતા બની થયા હતા. એ જ દિવસ બીજા બની હતી. પહેલાં જે રૂં દાષમેરે પર વરસેલા હતા એ હવે અમે મરેરે વરસી રહ્યા હતા. મારા મરેરેથી નો એ બેથપાનીના કાપ કરી નાંદ બધ.

મેરે જમને માગાથી દોરામાં અને અમારા દિવસો વહેંચી

નાખ્યા હતા, તો પણ હું નવતી આંખે બંધા વખત સાવચૂક ન રહેતા. હવે મારી આંખ બોધી પડવા જાતી, એટલે અધી જવાબદારી મારા આંધીદારને સોંપી દઇને હું મારે ફાળે પડતા યોજના બે કલાક માટે શાંતિસંચય કરવા વિશાંતિ લેવા પડ્યો. યોગીસમાર દિવસની અગાં પહેલવહેલી ન હતી આજે તરાપાના મોરા પર માંહુ દાળીને તરડમમાં તરડેલાં જામે પડ્યા હતાં.

આસરે ઘરકે વાળ્યો તો મુશાર હતી. આપણે રૂબરૂ હતું અને તેમાંથી આસમાની બનાવા જેવા ધોમ ધખતો હતો. પવન શાંત હતો અને અમારો તરાપો દરિયાની ગંદ પ્રવળ લહેરો પર નાચતો રહી રેલે કાપી રહ્યો હતો.

એક મોનની રોમે અમારો તરાપો ચડ્યો અને એ પરીધે ને નીચે સરકે તે પહેલાં, ધાતાની ચોટા દરમ્યાન પહેલી જ વાર ઇન બોલ્યા.



“અરે સરદાર” જુઓ નો પળે ધાન્યથી સગવું સુદર પેતર દેખાય” એમ કહી રહ્યા તુરંત ન ફરતી, અને થયું કે તેના ચામચનો કાચ હવે સાચ નંધા દતો.

બીજા એક મોન પર તરાપો ચડ્યો ત્યારે ફરી તે બોલ્યા, “બાહુ નથી કહેતા, હોં સરદાર” અને ફરકે કીડીકીડી દેખાયું.”

વળતે તેને કમળ દેખાઈ પળ

દોષ એમ મને થયું. મેં નબરે હોડાતી, પણ સામરની ગત નાચતું સિવાય કશું ફિક્કીગાય ન થયું. કોનીએ પણ નબરે તો હોડાતી ન હતી, પણ કશું બોલ્યા નહિ. મેં લિખા મળેને જેવવાના પ્રવલ કર્યાં, પણ તરલ મળે આતરી થઈ કે મારા બહેરે મારતા નતા અને બંધાઈને કાકડું થળી નબરો. પછે મારાથી બેતલ રહી શકાય તેમ નહોતું. મેં તેના દેખાવું મેં સાધીઆને કહ્યું.

અમે તમે બધા અન્યોઅન્યને બટલીને લિખા મયા. અંગના અનેક હાથ તરાપાની કિનારે પર ને બીજે હાથ મારી કમરે દતો. અમારે મારા બંને હાથ અંગતી પરને લીટિયા હતા. તરફળ જખખ પચુદની દરિયાળી કીપકેળીમાંથી એક ટાપુ મારી નબરે પડ્યા” કોખરે અવાજ મેં આનંદ વધારી ફરી એક જગ્યા મારી અને ઇતની યાદન આસપાસ મારા હાથને થયું જેરથી દખાળ્યા.

“શરત, ત ખાણુ છતી મેળા” મેં કોણાસ નખાળું હજી ટાપુથી અમે ફર દતા. નજીમાં અખતિ એ કંઠા ટાપુ હવે તે રહી શકાય તેમ હતું નહિ. એ પચેડી હતો કે નિર્મળ, અથવા તે ગિત તાબેનો હતો કે દુરમન તાબેનો તેની પણ અદરજ થઈ શકે તેમ નહોતું.

આખો દિવસ અમે હાથથી હંલસાં મારીમારીને સાથે પચને નેતું ડિઝીને ખડું હેલ્યાર્યું થયું.

પણ એકએક રિધરે બેચાર મરનાનો બંધરે અથાજ અમારે અને પડ્યાં તરત હું ખામી મેળા કે એ અથાજ તો પચવાખાજ અટક પર અડાવાતો ચોલતો! બવાનક ધાતાના ખ્યાલે મને કમળમાં આવ્યો, કેમકે તોણા પચવાખાજા અટક પર અડાવાતે એટલે શરીરની પેશીએ પેશીના કુંડાનો ન અવનમ!

મોનમોના કૂંડ પછાટ સાથે એમજેમ એ અટક અપતિદત રહેતા હતા નેમનેમ મોનની પાછાઈને અટક વખતો નતાં હતાં. અને મેનાં ઇનબંધ પાછી અટકને બેધવામાં જાણાર નીપડતાં, એટલે

પુષ્કાર કરતો કોમે ચડતો હતા અને એમજેમ છેલ્લે મોંહું ખડ પર અડ્યું ત્યારે તેની કોણાઈ બોલેક ફૂટતી હતો.

અમે હવે ખડક નજીક ધસડ દે પડેલિયા હતા. આપણ મોનન કારણકે જેઠને મારી છાતી બેસી નહં હતી. હવેના મોનના પાછા સાથે અમે અટક પર અડાવાઈ તો અમારા તમેના અંતર નિર્મલે દતો.

પણ મોંહું અંતર પર પોતાના મોંમ નેરથી બાંધી પડે ને પહેલાં જ અમારી કોઠી તેની યીડ પર સવાર થતને ગોરેકે જ કોમે થતી અને ખડકની સાથે પછાડાતને બદલે અમે અડાવાઈ એ અટક વડાવી નયા! એ એમ ન થયું હોત તો મેના પડખાની કોઠ ખાજ પર અમે ચોરોઈ નયા હોત અથવા તો મેના નબર તાબેમ સાથે પછાડાઈને છુટો થઈ મયા હોત. પરંતુ એટલી કોણાઈ ન પડે. ચાવું ને પુષ્કાર કરતું એ મોંહું મારી પડે તે પહેલાં જ અમે છટી ચપા હતા એ સેવ કોરા તો નહિ ન. મોનન તરાપાને કાઢકો બાજ કચકયા હતા એટલે મેના પાછી સરખોને કિનારા તરફ પડેલાવું એક રીતે સરજ છતાં બીજી રીતે બંધરે બની મળું હડું. કીવ ય સાથે મસતા પાણીનું નેર એટલું હતું કે અમે હાથમાં અજર કાળી નીકળીને પાણીમાં પચમયા હતા.

એ પછાડ પાછી હું મેમણ વરે પાણીમાં કોમે સાથે પડાયા અને રિયાની બોં સાથે ધમયા એટલું જ અને રાંધેરે રે. દરિયાનું તાંબું અને ભાનેનું એ તેની હતી કે ખડક તેનાં ય મને કો. ખવાઈ નથી પણ મને બાન આવ્યું ત્યારે મારી પીડાના નબરોના અપ-માથી આમશીની એક જાંભો દુઝડે ગીરકોઈ અંધો હોવાનું મને જખાયુ છન અને તેનીની પણ એ જ દશા થઈ હતી, અને અમારો તરાપાનો તો લોથો થતો મેળા હતો.

એલે એક અનુબધ ખડકાળ કિનારે અમે આની લાગવા હતા. અમે લિખા થવાનો પ્રયાન કરી જેવ્યા, પણ કોમક. કાપથી અમને અમારો આની બતાં હતાં અને અમારી આસપાસની કુમિયાઓ ચપરી બગરી ફરી રહી હતી. અને આસ માટે કોણાઈમાં થતો અમારો પોસતો અને પડખાં થઈ, એ તોણા અડખળ અપીન રવેથી રાજેમાં અમારો અંગમાં બોંધાતો હતી એટલું જ બાદ કે. અંધ બેબાન એ દશમાં કાંઠા પર અમે પડયા રયા.

મારામાં નવારે રવરજ બનીને પરિરિપતિને તામ લેવાના દોષે આવના ત્યારે સરજે રૂબરૂ આવ્યા હતા અને પડયા હતા ત્યાંથી કોંઈ નર ફરેડોંકે બંધરે જખાયો. કુલબેરે થવાનો પ્રયાન કરતો હું બોલ્યા, “જખાયો! કદાચ આ ટાપુ પર જ બવાનીએ આપણી રાહ નેહ રયા હોય!” અને પછી, જેરજામા તમુઈ આંધેલા વળ કોણા મોંહી હવેને દેકેને એકેક આપતો હું બોલ્યા, “એ એમ જ હોય, તો કોઈ અમેરિકન નાવિક આંખાડિયા ખરતો તેમને ન દેખાવે જેઠમે. મરની માફક ખડે પડે આપણે કય કરશું અને અપખને આજ મોંનીએ હવેને જ તેમના નબા પાછી રાયો.”

પાછા એના તરાપામાં ચોરસોચોરસે વિષમ દશાઈ રહીને



આમારાં અંજ એવાં નો. અકડાઈ ગયાં હતાં કે અમે કોઈ પુરા જિના રહી રાંકતાં ન હતા. નેતરના એ મોડાઓને આધારે, કળતે મરીને અમે જેમનેમ લાવા થયા. વચમાં હું અને અડખેપડખે યૌની ને જન, એ રીતે છાતી કાઢીને દમામથર અમરાં સૌથી નહકના દુપડા તરફ અમે બિપરયા અને ત્યાં પહોંચીને અંદર પેહા.

રાત્રે એ ઝૂંપડાની કશી તજવીજ કરવા નેટલી દામ અમારામાં નહોતી રહી. ઝૂંપડાની બહાર નાળિયેરીનું છું હલ્લું, એટલે નીચે કંઈ નાળિયેર પડ્યાં હોય તો તે લાવવાને હવ નીકળ્યો. પશુ બહાર નીકળતી વખતે પગને એટલો સખત વાતો દોતો કે ન પોતાની ભત ન સમાજી શક્યો અને પડી જતાં તેના પગ પર-ચાળાથી છોસાઈ ગયા. નહરકે એ રાત્રે બેનજનોતો વિચાર અમારે માંડી વાળવો પડ્યાં.

સવારે જીડીને અમે, રાતના પગને ઝૂંપડાને પહોંચાડેલી જડાની મરામત કરી રહ્યા હતા ત્યાં કિનાગમી બાબુએથી આવતો એક દેશી વતની અમને જણાવે. મેં ગારી સીસોડી વડે કેટલાક લાંબા સાદ દીધા એટલે એ વિરમય વાગતો દોડી આવ્યો.

અમે જમીન પર જ, જ્યાં ઝૂંપડાની મરામત કરવાની હતી ત્યાં જ, અટકીને બેસા રહ્યા. પેલો દેશી આશ્ચર્યચકિત મુગ્ધ નજરે અમને તાકી રહ્યો અમે બધાએ બુધ્યા હોવાની સંજ્ઞા આપવા માટે મોં તરફ આંગળી ચીંધી બતાવી. અમારી કોમકોય હાસત જોઈને જ અમારી દુર્દશાનો ખ્યાલ આવતાં તેને વખત ન લાગ્યો. એ નાળિયેરના ઝૂંપડામાં દોડી ગયા ને થોડી વારમાં કેટલુંક રોષકે રાત્રી મરક્યું.

અમે ખાતા હતા તે દરમિય ન એટલી વતની એ અમને સંજ્ઞાથી સમજાવ્યું કે પોતે અમને કાંઈક મદદ કરવા છડ્યું છે. જરા ઢિંમન હતાં, હસીને એણે મારી સીસોડી તરફ આંગળી ચીંધી હાથ લંબાવ્યો. મેં સીસોડી તેના હાથમાં મૂકી જ કમને જોરથી વચાંતો એ નાળિયેરના ઝૂંપડામાં દોડી ગયો. અમે હવે નિરાંતભરી તજર એકબીજા તરફ નાખી. કંઈ નહિ તો આ દેશીએ દુરમન નો નહોતા જ.

અરધાએક કલાકમાં તો અમારો પરિચિત દેશી એક નાની શરખી ટાળી લઈને પાછો ફર્યો. ટાળીમાં એક જમ્બુ નેતા જેવો દેખાતો હતો. એ ત્યાંનો દેસિન્ટે કમિશનર હતો. અમારાં સીરનો ફંગ ધુલઈ સીરકાઈને એનો થઈ ગયો હતો કે ચાગડી પરથી નો અમે મોરા, કાળા, ઘડપણું કે ગદી, ક્યા લોકો જોએ તે પરખાય તેમ નહોતું; પણ અમારી આંખોના ફંગ પરથી એક દેશીએ વર્તો

કાઢ્યું કે અમે મોરા છીએ. અમે અમેરિકન હોવાનું જાણીને કમિ-શર ખુશ થયો હોય તેમ જાણ્યું.

આસપાસના પરચાળાના અસંખ્ય ટાપુઓમાંથી ગાત્ર આ એક જ ટાપુ વસતિવાળો હતો, અને અમે તેના જ પર આવી પડ્યાંયા હતા ને કેવા નશીબગર! અમે કઈ રીતે આ ભાગમાં આવ્યા? ચાલતા? નેણે પૂછ્યું. અમે ક્રિયામાં બટક તરફ આંગળી ચીંધી એ મેં તો સિમ્મટ બની ગયા! કોઈ આદમીનો ભયો આજ મુશી એ બટક પર થઈને છવતો કિનારે કોતર્યો નહોતો! ઠાપુના આ કિનારે થોડી માટે એક દીવાદાંડી પશુ હતી, પરંતુ એ બટકવાળી દિશા એટલી તો દુર્લભ ગણતી કે ત્યાંથી કોઈ છવતો આવી શકે નેમજ નહોતું. એટલે દુરમનો સામે ત્યાં થોડી મુકવામાં ટાપુવાસી-ઓ ખાસ ધ્યાન આપતા જ નહોતા. વળી અમારો રખરનો તરાપો બહુ નાનો હોઈને તેમનું ધ્યાન એ તરફ ન ખેંચાયું હોય એ સંભવિત છે.

હલ જે કમિશનરને જો તો અમારી વાત જોતરતી જ નહોતી. પણ મેં સમજાવ્યું કે અમારો તરાપો તો હવા બદલે રખરનો હલકો ફૂલ દોતો, તેથી બટક પરથી બીછળતા મોલ પર અંદર ને અંદર ચક્રકારને આ પડખે સરકી આવેલો. લાકડાની હોડી હોતો તો જુદા બોમી ભત! મારી આ વાત એ પહોળે મેંચિ સાંભળી જ રહ્યા!

તરત તેણે પોતાના માથાસોને ટુકક કર્યો, અને અમને નાનાં બચ્ચાંની માફક ઇજવેથી બચકીને એ લોકો કમિશનરને મુકામે લઈ ગયા. જ્યાં અમને જોઈતો આરુઠ આપવામાં આવ્યો.

છવનમરણનો ઉછેલો જંગ બેલવાની જે આખરી તાકાત માણ-

મના અંતરમાંથી ખેંચાઈ આવે છે એની બચવણી પૂરી થઈ ગઈ હતી, એટલે મુક્તિ પામ્યા પછી જ એ જંગની વારંતરિક ભયંકરતા અમને હવે સમજવામાં પડી. કિવસોના દિવસો સુધી આમારાં મથન મુમ જ રહ્યાં અને રાત્રે સુતી વખતે પણ એવાં ભયાવદ રૂપમાં આવતાં રહ્યાં કે જેની પાસે તરાપમાંનો અમારો પ્રત્યક્ષ અનુભવ પણ મીણ બની રહેતો. તરાપમાં બેઠેબેઠે કાઢેલા દિવસોથી અમારા પગ પણ એવા ભેગટ વળી ગયા હતા કે એક અકબાદિયા સુધી તો એ લાંબા પણ નહોતા થઈ શક્યા.

આમ છતાં, ટૂંક વખતમાં થોડીધામી નજાળી સિચાય અમે

સાબંસાર બની ગયા હતા. અમરાં કંતરાણ પછીના સાત દિવસ

રડીને એક અમેરિકન પુલ્કનડાને અમને બેચકી લીધા અને અમારા

છવનદાતાઓ સાથે દરેતપુનન કરી અમે ચાલી નીકળ્યા.

('Argosy' કથરથી)

અયોધ્ય હુપ્પે

Illustrations by Courtesy of 'U. S. A.', a Monthly issued by United State Office of War Information

નવાં પુસ્તકો

હિન્દુસ્તાનમાં પાકિસ્તાન: લેખક-મોહનલાલ રાવો, પ્રકાશક-હારદાસગોસ્વામીસાહુસાહુ, કમ્પ્યુટર, રાજકોટ, ૬-૬-૦૬; કૅલેક્ષનજીવન અને ખીજ વાતો: લેખક-પ્રકાશક-ગોવિંદાસ ગિરધરભાઈ મહેતા, એમજી ભુવન, શીરડી, કાઠિયાવાડ, ૪-૮-૦૬; સ્વતંત્ર ભારત: લેખક-કુંવરશી ક્ષરમશી મંડલ, પ્રકાશક-નવયુગ પુસ્તક બંદાર, રાજકોટ, ૬-૦-૦૬; અક્ષિતના ખેલ (પર્યાય): લેખક-પ્રકાશક-જ્ઞાનાસ નાયણાસ દવે, છોડાલાલ મિસ્ત્ર, ક્ષેત્ર (ક.યુ.રાવન), ૪-૦-૦૬; કૃષિ-ગો-વિદ્યા ભવન(આણંદ)ના ત્રીજે વાર્ષિક અહેવાલ; વિજ્ઞાન વલુ (રાજ બાબુ પ્રણીત): અનુવાદક-મલાદેવ હરિભાઈ દેસાઈ(ચોપ્પ મુદ્રણ) ૦-૧-૦-૦૬; છવનના તહેવારો: લેખક-દનાજેવ બાલકૃષ્ણ કાંતેશ્વર (ચોપ્પ મુદ્રણ) ૧-૦-૦૬;

માંધી-વિચાર-દોહન: લેખક-કિશોરલાલ વ. ગણદેવલાલ (ચોપ્પ મુદ્રણ); વચનાભિક કાંચેકેમ-તેનું રહસ્ય અને જ્ઞાન: લેખક-નમીણી, જીજી આરિત, ૦-૨-૦૦; વચનાભિક કાંચેકેમ (કેટલીક મૂલનાંઓ): લેખક-બાબુ રાજેન્દ્રપ્રસાદ, ૦-૩-૦૦; કપરનાં પાંચે પુસ્તકો પ્રકાશક નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, કાણુપુર અમદાવાદ. ભીરુસાથી (નવજીવન) બંટ ૧-૨: લેખક-વમનાલાલ પટેલ, ૪-૮-૦૬; અપસરા (નવજીવન) બંટ ૧-૧ લેખક-વમજીલાલ દેસાઈ, ૩-૮-૦૦, બંનેના પ્રકાશક-આર. આર. શેઠની કે. પ્રિન્સેસ નગર, મુંબાઈ-૨ ભારતના મંત્રી: (૨૫૫ નરગિહ, તુવારામ, રામદાસ દેવામી, તુલસીદાસ, શી લેખન, નવામી વિરેન્દ્રનંદ) લેખક:-રત્નુભાઈ ન. વદોરા, પ્રકાશક-પુત્રસાસવ મ. મ. ગંગા સિ. વંશદત્ત, ૧-૪-૦૬.

રસદર્શન

સાહિત્ય, કલા, કૃતકત્વ વ્યાપ્તિના સંપર્કથી જીવનમાં લાધેલા જે રસાનુભવોએ પાતાને સૌન્દર્યલોકમાં પ્રવેશ કરાવ્યો તેનાં સંસ્મરણે.

[૨]

બાલીના વર્ષની ઉમરે આત્મેરના અનાસાખર ચરો-
વરને કિનારે બેસીને સામેના લાઘવ પહોંચા બેઠાની,
ખાનુ પરાના બગીચાની લહેર લોખલવાની અને જલ્દીની
આરસની છત્રીનું સૌન્દર્ય નિહાળવાની બેઠિરથી મોઢાં મોં લોખલી
જે લઘવમાં જલ્દી મળે છે. ત્યાંથી ફેલાયેલા સરોવર જલને સાદા-
વર્ષે જાણવડાયા કાઠેરના ફેલાયેલાગર કાળમાંની—

‘સાન્નિત શાન્તિ અગર કરી ને મળી વાળી આ’

એ લીટી સાક્ષાત્ અનુભવી હતી. અને ત્યાંથી પછી પુષ્કરના પહોંચા-
માં યદને જતાં આપતાં રાગરમાનના પ્રતાપી દત્તિદાસના પ્રસંગોએ
જંતરને બરી રીધું હતું.

જ્યેષ્ઠપુત્રની રાગપ્રમાણ નમરસચના અને અન્યથાગર (અંક-
દશાન) વગેરે જોઈને મક્કા નાગની ટેકરી ન્ખાંથી એક જગત્ નીકળી
કુંડમાં પડે છે ત્યાં બેસીને ફેરું રનાન, જ્યેષ્ઠપુત્રની દુનવરસાથ-
માં બોલાઈવાળાં પિત્રાનાં મૃદુસામુદાયનાં વાસુબ અને છે તે
ખરીદનારના સુખ કરતાં પણ વધારે સુખથી જોઈએ તો, ત્યાંના
રાગમહેલમાં આવેલા ગોવિન્દજીના દાણી ફરીન કરવા આવે છે તે
જ વખતે મેં પણ દર્શન કરીને રાતના વેળવ કરતાં જે લોખલેલા
વધારે વેળવ, નિમજ અને નસીરાવાળાની ધાવળીમાં ફરી ૧૦૦
ગાદિની સમગ્રગિના સુક પ્રદેશમાં પચરસતાની મુસાફરી કરી
આખરે ફેરવી જઈપમાં ગણુ ફિલસા રહેવાનું લીધું સુખ, અને ત્યાં
ખાર મહિનાના વિધાય પછી એક પરમ પ્રિય મિત્રની સાથે ‘નેક
સાથ’ નામના સરોવરને કિનારે માંડતી આ બેસી માણેલા આનંદ,
જો બધું બેસે તો રસનુમિતિ માણુ છે કે જો કાયાના જરૂરજીભગાડરી.

૨૩ વર્ષની ઉમરે મને કલકત્તા, કારગી અને પ્રવાસન જોવાનું
સોઆમ્ય મળ્યું. કલકત્તા તો મહેલોનું શહેર ગણાય છે. ત્યાંના ચીરંથી
જતામાં એક બાનુ મહેલો અને સામી બાનુએ વિંટીનું લીટું મેદાન
છે. હજી પણ કામ વધારે ત્યાં મેં એકવાર લઘારો માર્યા કરી છે અને
મેદાન નિરંજન છે જો જોવા ઓછાજોનીના ગિનારા પર ચઢીને એ
નિરાળ શહેર, ત્યાંની વિંટીનું અંધા નદી, બગીચા, નગરો, ધુમટા,
મંદિરો અને માનવ સમાજનાં વિદગાવલોકન કર્યું છે. ત્યારે ફેલાયે
ગુજરાતીઓએ મારી એ ખાલી ‘શંગાતોડ’ની મરકરીઓ કરી છે.
દરિયા હજી મેં જોયા નહોતો, પણ કલકત્તાના આ માનવસાગરે તો
મારી કલ્પનાસંગિ પર જુલમ કર્યો હતો.

ત્યાંના હિંદ આઈન ખરે જ નંદનવન જેવો છે. ત્યાં આવેલું જલ-
દેશના ધાડનું કાકડાનું મંદિર, વાંકીયૂઝી જલનહેર, લતાકુંડે અને
કુંડની પાછળ તથા રંગરંગીન કૂડીની વચમાં, રાત પડતાં સુધી
હું જોઈ સાંભળ્યા જ કરતો. અને જીવન એટલું મધુકે પ્રાપ્ત કે સંસારને
અસાર કેદનારની સાથે હું લડતો.

૨૪ મારી રાતની ટાળીમાંથી કાઈ જિવેકાનંદના જીવરગમમાં જોઈ
નહિ. હું એકલો અર્ધજાગ, ‘સુજગ્રામ’, સુરંગ્રામ, મગધ જીવતામ’
બોલી હરિયાળી લોલીલોલી વાસ અને અન્ય વચાથી રોબતી એ બ્રમિ
નેતેનેતે ફેલે મારે હું ત્યાં પહોંચ્યો.

મક્કાના જોડાને મંગા નદીનાં પાણી પ્રભાલે છે. તેનાં પંથગિમાં પર
પર પડાળતા બેસીને વિશાળ યંગાઓ સાથે, જ્યોતે બેલા જોગામાં,
વાતો કરતો હું બેઠો. ફરદિગાવવામાં ગરકાં શિખરોની તેને અંખર

લેખક

ડૉ. હરિપ્રસાદ ન. દેસાઈ

પ્રજ્ઞા લાગ્યા. પછી હરે તો એ બંધાણી કનુદને મળવાની નેપાલમાં
હતી તેથી બેસી કલકત્તા માતો નરોના. એ મને જવાબ આપી કે ?

‘માહા વજાનું એક નાનકડું દોઝમાં બેસીને એકલા બરડર ૧૨
પર, જ્યોતે ચાપાટ તરનાં તરનાં, ૩૫૨ આકારના ધુમકેની પ્રમાદ
માનિતનું મેં માન કર્યું હતું, અને આતક વિસ્તરી રહેલાં મંગાજીનાં
પેશો જગમોથી માધા પર વારંવાર પાળી નાખીને એ રાગિને ખૂન
કરી હતી. અને પિત્તો પતિદારીમાં પાળી બરી અને સાયંજાની
આરનીના ધંક મંદિરમાં વાગી રહ્યા હતા, એ ધવ અનુભવ હતો.
પર જલને મિત્રોને આ મારો દેવી સુખની મેં વચાગામી આપી
અને એમના જીવ બાળ્યા.

બાલીયો (ગંગાજી), મેકાનો, કુશ, બાલીય વગેરેની નિશિત
લોખલી વર્તમાનકાળની પ્રશિતિ જેવા મારો જીવ. તદ્દરમાં મેં બીજો
દિવસ ‘ટેલકાકરી ફેરવે’ના રાગમાર્ગીની વચ્ચે પાછી ફરસબીમાં
એક બાકાં પર બેસીને ‘અત્તાઅનાદન’માં બેસી મેકાનો ફરમાં
મેં ધરાધધારને દર્શન કર્યાં. લોક લોક મેં લોક-દ્રશ્યો દેટો; ધાટા,
કાકીઓ પ્રમોડે. મળકના કાળા કોટ, મંદેર જાગરુને છત્રીમાં લઈને
બાણુલોક પાન માવતા માવતા રીડેબં વગાડી રહ્યા હોય! બતાવનાં
ખેડેલા અપવા એક સમયના મીઠાચવના પછી દાહ નિર્મલ અનેકો
પાટનખેરની નિરાસા ત્યાં નહોતી; ત્યાં તો ભણે છોડીન, આસા,
ઉત્સાદ અને હજીત્યાં જીવન હતું. બારતની રાજધાનીનું એ રોડેર
(તે વખતે) રામો.

રામ રામો દંડનશય, દેવેન્દ્રનાથ હાટુર અને બંકિમચંદ્ર ચમા
સંરકારવામીઓનું એ રોડેર હતું. સિદ્ધાંતના સુવેન્દ્રબાણુ છાદાર
વક્તૃત્વસાક્ષિથી ત્યાં ખર્ચતા. ‘અમૃત બ્રહ્માર પંચિકા’ના શ્રી મોગી-
બાળુની તથાવર જેની નેહજી કલ્યાનું જલ્પવચનનાં પછી એ જ.

કાઠિયાર સાધારણ બ્રહ્મસામાજીમાં મેં કાઠિયાર ફેલાવેદ્યેનના
નવવિધાનમંદિરમાં હું જતો. ત્યાં માનાર જલ્પતા નહિ, પણ અમૃત
જેતું સંજોતી નભે આકારમાંથી રપકું. બ્રહ્મસામાજીથી જુલિ-
તવાતંત્ર અને નવવિધાન મંદિરમાંથી ‘પ્રેમલક્ષિ’ની હીડા મને મળી.

કલકત્તામાં રહીને પ્રશ્નિતો આનંદ હું સમજ્યો. આપણું રૂકેલું
અર્ધજાગ પંથરસાક્ષીએત્યામ તથા નિરાગરી, રત્નાદનેશમાંથી નાખી
પાછાં જોઈને લોધે, ખેડે સુખ નિશિતમાં છે એમ આજ સુધી અપ-
વર્ષમાં આવેલું તે માન્યતા Pleasures of Life (‘સંસારમાં સુખ’)
નામના ખુલ્લકના, અલ્પાસપી કંઈક શિવિલ તો થઈ જઈ હતી. તે
કલકત્તામાં ૩-૪ મહિના રહ્યા તેથી નહ યદ અને પ્રશ્નિતમાં પછી
સુખ છે એમ મને સાગવા માંડ્યું પુરુષાર્થ, ઉત્સાદ, આસાપદ,
વર્તમાનમાંથી જ આનંદ મેળવવાની ટેવ, જ્યોતિષના નવા ધર્મ મને
ત્યાં મળ્યાના, અને સંસાર અસાર નહિ પણ જાણુ સાથે વાળો છે એમ
હું માનવા લાગ્યો.

કલકત્તામાં એ વખતે રવિચર્યાનાં મિત્રો ૩૫૨થી તેવાર દેશમાં
ટપાલનાં સચિવ કાર્યાલયા કવરો મળવા મોટાંયાં હતાં. એની એકેકે
છબિમાં હું રસ રોપી શકતો. મારી જો કે પર સુરંગના, હંસ-દગમંથી
અનુન-સુખદ્રા, રાકુન્તા-મેનકા, કાઠિયારી દેવિયાદિ છબિઆવાળી



માધુકરી

વાસુકરી

'Dear Vasu Kaka,

Of course I feel honoured to have your name on my list. I know your energy is superior to mine and love of the country as great. . . Will you give me the exact details of your diet? Yours Bapu.'

૧૯૨૦ના નવેમ્બર મહિનામાં મહાત્મા ગાંધીજીએ પૂર્વેના વિદેશ દરેકના માટે ભૌતિક સ્વાસ્થ્ય દરવાની માપણી કરી ત્યારે ૮૬ વરસના કોક જીવાન બુદ્ધિશીલ ભાગી બની ગયા માટે 'પાનાનું' નામ નોંધાવ્યું હતું, અને મહાત્મા ગાંધીજીએ એના અવાજ કપર પ્રેર્યું આપ્યો હતો. ૮૬ વરસની કાંઈ સ્વાસ્થ્યદ ફરીને જે સ્વાસ્થી મુશ્કેલ ધરાવનાર એ બુદ્ધિનું નામ તે વાસુદેવ વંશીએ મેળીયું પણ ત્યાં થોડાં સમયે 'વાસુકરી'ના નામથી જ આજળવા લાગ્યા.

વાસુકરીને જન્મ ૧૯૪૬ના વ્હાલવયપુર્ણની પહેલાં વાનું વયે કોઈને જાણવા કોઈપ્રકારે રહ્યો, એના જુદા પ્રતિવદનો, મહા-શાસ્ત્રમાં વાઈ નામના નીમેક્ષ નામના, કુખ્યાનદીને કિનારે 'કેમ' નામ ગામમાં થયા હતા એ વાસ્તવ્યોમાં 'ભાષુ' નામના એક વિરલ શાષ્ટ્ર પુરુષ રહેતા હતા. તેમના પિતાર અને પત્નીની સાથે વાસુકરી ૫૨ બેઠી બધી વડી દત્તી કેનેમી કસ્ટોમ ને એક સુધી સમાવનપૂર્વક રહ્યા. ધર્મિક જીવન, અને તે મારીટિક ક્ષેત્ર-વતી તૈવારી, અલગલગ વ્યવસ્થા અને તેમને 'ભાષુ' પામેથી મળેલા નાનપણમાં ધોમમાં થોડા સાધારણ કેળવણી કરીને ૧૪ વરસની કમરે તે પાતા આજ્યા. પાનાને થોડાં જીવીવારી હોવાથી, પૂનામાં પાનિ છ સાથથી એકેલની પત્ની દત્તીને એકેલની અવિગ કોલેજના ડોક્ટરવરક ક્લાસમાં દાખલ થયા. પરંતુ જીવીવારી રહ્યાની તેમના કિલ્લામાં લીમ કાસમાં હોવા છતાં એકેલને માટે તેમને જન્મ થયા ન હતો એમ કાંઈ છે; કેમકે એ વખતે તે વિષયગ્રાસ્તી વિષ-જૂલકરના સદ્ગુણમાં આજ્યા. અને વિષયગ્રાસ્તીના મેવાથી તેમને જીવીવારીના વર્ગમાં જવાનું છોડી દીધું.

વિષયગ્રાસ્તી વિષજૂલકરને માટે અહીં કંઈક કહેવું જોઈએ. જે વળીએમાં એકલા કન્યામાં આરવવર્ષના જે કેરનાક પ્રવર દેશ-

જુલાઈ એક દીપ :
નમય થાશે ક્ય જિહવાની
નમય કે અવનમી આંકે શું
અરી જવાં તેજ જ, આત્મીયને
આત્મવૃત્તો અને વતી બનાવતાં.

પરંતુ એવનમયા રવકાશિના
હવાં વતી એ કપરોજ અવન.
એથી વધુ આંકે દત્તી શું નેકરે ?
એ બુધ્ધિને એ વતી હોલ માને ?

—મુકુન્દરાય પંડ્યા

બકતો મધ વધા એમાં વિષયગ્રાસ્તી વિષજૂલકરનું નામ પ્રવર પંકિતમાં મુકુંદ મેળીયું. ૬૨ વરસની બર જીવાનીમાં તેમનું દેહ-વસાન થયું. પણ બેઠી દેવી આપવર્ગમાં નેમણે મહાશાસ્ત્રમાં રવાનીતવાની અંગત પ્રવરતાથી રીધી. કાશ્યાન્ય રિલક પણ એમને મુકુંદમાં આજ્યા દત્ત મહાશાસ્ત્રના વાશ્યાન-અનિદાસમાં એમની 'નિર્ભયમાના'નું રાગત દત્ત પણ અંગેલ છે. 'નિર્ભયમાના' નામના શાસિકના તેમણે ૮૨ એક પ્રવર આંકે દત્ત. 'આપણા કેમની રિલક' નામનો તેમને મુકુંદમાં નેમકરી નિર્ભય એ નિર્ભયમાના શાસિકમાં જ કહે કહે પ્રવર પ્રવર દત્તો. એ કોઈકે એમના વ્યવસ્થા રવા કે અકારે અલગ રહેતા એ વિષજૂલકરે જ 'વિષકાશા', 'કિતાન-ભાનું', 'કેમરી' વગેરેની રવામના કરી દત્તી. પનાની વિષાવ અને પ્રવર સાધીય અણ. 'આ રિલકારકુલ'ના જાન પ્રવર રવાપક એ જ. આવા પ્રવર રવામના અવવર્ગમાં વાસુકરી નેમની રિલકી

જીવાનીમાં જ આજ્યા. વિષયગ્રાસ્તીને નેમને માતાના 'વિષકાશા મેક્ષ' અને 'કિતાન-ભાના'ની વ્યવસ્થા મોંપી. એ વખતે તેમનાં પ્રવર લીધાનું એક નાનકું મશિન જ હતું. રાતરિવગ પરિવરન એવી વાસુકરી અવિગ-માજાની અણ વિષકાશા રહી. આજ્યા મહા-શાસ્ત્રવરના એ એથી મેકુંદ કાવ આનું અણ-કે. એમાં પ્રવર મેક્ષક વિષે ને પુરતો મહા-શાસ્ત્રના રાગેલનારે કાકરિય મેકુંદમાં.



ઈ. ૧૮૮૦થી ૧૮૯૦ સુધી વાસુકાકા કાકાગાંધી રિજીસ્ટ્રીના સહ-
વાસીમાં હતા. સહઆતમાં અનેક વરેલાં સુધી 'કેસરી'ના તે સાધુ-
કાર હતા. 'કેસરી'ના જવાબદારના પેટા શિવગ્રાજીમાં બરવામાં
આવતા અને 'કેસરી'ને માટે લેવેલા પેટા વાસુકાકા આવતા હતા.
વાસુકાકા અને રિજીસ્ટ્રી સંગ્રહરક હતા. બેંગેને પદ્મ મેદલ હતા.
૫ થી શરૂ થઈ તેમને રિજીસ્ટ્રીના તેમજ આપના તરીકે જાણીતે છે, પણ
જે બરાબર નથી. રિજીસ્ટ્રી તે દોરત ને ચકાસકાર હતા. રિજીસ્ટ્રી
વાસુકાકા અનેકરીતે કપવાઓમાં આવતા હતા. પડતા પાઘળ રહીને
મુવલેવાલન કરવામાં વાસુકાકા આજ હતા. પુનામાં તેમને જ્યા
પડ્યા તેમાં સાથે રહેતી હતી. જે વખતે પુનામાં સમાજિક પ્રયોગો
અને તીવ્ર ચળવળે હતા થયા હતા. ક્રાંત્યાનુ સરકારી દરિયા
મદાસ-કુદાસ-દોષ, તેમજ સામાજિક અજીવતામાં તે વખતે તાર
પુરાનવાદી બની જતા હતા. તેમજ આ કાળમાં તેમનાં વિદ્યાર્થીઓ,
કામગીરીવારકો ને વિનીતો કાજરો કામતા હતા. પણ એ બંને
પડ્યાના કોઈ પદ્મ વાસુકાકા સાંધા જેવા હતા. વાસુકાકાનું પેટાનું
પદ્મ સુધારક તરફ હતું તેમજ તે 'સુધારક પેટા'માં બન્યા ન
હતા. આમવાળી મેળવવાની પદ્ધતિથી જ કામગીરી દોષવાળી આ-
ગવાળીને નહતી મુશ્કેલીઓથી તે મુક્ત હતા અને અનેક પસના લા-
ભો સાથે મેળી કેળવી સમતા હતા.

૫ થી સાંકળાઈને રસવામાં ગદારાપુરમાં મેળવી અનેક હીવ-
મદાસો મેળવે બદલે નિહાળી હતી અનેક સાંકળામાં નેમજ આજ
સાંધા હતા. —પણ પડતા પાઘળ રહીને જ. ઈ. ૧૮૮૧માં પુનામાં
ક્રાંતિકારી આગેવાનોએ ખિન્ની ગિરજાનીઓને લઈ બંદેરકીત મદા-
સાન કર્યું હતું. એટલે ક્રાંતિકારીઓ તેમને પ્રાપ્તિતત્તી સળ કરવાની
હતી. એમાં ન્યાયમતિ સારું, બારકલેવકો માખત, ક્રાંત્યાનુ
રિજીસ્ટ્રી વધે કોઈની સાથે વસુકાકા પણ હતા. તેમને આન્દરવાળ
મત કરવામાં ક્રાંત્યવાસીમાં આવ્યું હતું. પણ તેમને તેમને જાણકાર મેળી.

૧૮૮૨માં 'સંગમી'માં ના કામગીરીનાં વિરોધ કરવા થઈ પુનાના
કોટાચુલવમાં એક સભા મળી હતી. એમાં સમાવતી અને સુધારક
વધે ચારામાંથી મેળી. પાંચ આગેવાનોને પોલીસે પકડ્યા એમાં
પણ વાસુકાકા હતા. ૧૮૮૨માં વરદાસના બાપદર પ્રકરણમાં પણ
વાસુકાકાને પુના નજદાર વધે આગેવાળી બાબા મેળી. ૧૮૮૫માં
પુનામાં કૌમિયરો નમિતેસન સુદેન્દ્રનાથ બેનરજીના પ્રમુખવાળ
મરાઠું ત્યારે તેની સંજ્ઞાઓ આધાર વાસુકાકા અને કોઈ રિજીસ્ટ્રી પર
જ હતા. તે માટે એ બંગાળમાં એ જ બંગાળે ફર હલર ક્રિયા
જેવા કર્યા હતા. ઈ. ૧૮૮૬માં પુનામાં કુશળ પડતા ત્યારે કોઈને
સાદત આવવાના કાળમાં વાસુકાકા મેળવે હતા. ૧૮૮૬માં કોઈ
રિજીસ્ટ્રી પર કેસ બદલા ત્યારે પણ વાસુકાકાને ખૂબ વધેવા કામગીરી
પરી. ૧૮૮૭માં મધ્યવર્તે દિનું પેળ કોઈના મેળે વાસુકાકા
હતા. કેટલી જ વાર મધ્યકાને તેમજ કોઈ કોઈ બધામાં મદદ કરી
હતી. ૧૮૮૮માં તે મદદાસ કૌમિયર વખતે કોઈ રિજીસ્ટ્રી સાથે સંમ-
તર અને સિદ્ધાનત આપ્યા. ખીન્ની વરેલે સંકેતવાળા હતાને સાથે
વાસુકાકા અધિકારમાં જઈ આવ્યા. એ વખતે પણ કોઈ રિજીસ્ટ્રી ને-
મળી સાથે હતા.

ત્યાર પછી ૧૯૦૧માં તાર મદદાસ પ્રકરણમાં કોઈ રિજીસ્ટ્રી
અને થયા પણ વાસુકાકા સંકેતવાળા મેળવી સાથે સ્થિત થતા બ-
ધાન થયા. ખીન્ની રોજેવર (વિષવા) રાજીએ સંકેતે પીમ દબર
ક્રિયા આપ્યા. વાસુકાકાને રાજીસાદલેને રહે સાંધા મળેને જ્યા
ગરજામાં આવે. જવાબમાં રવાના રાખીનેની બધે તેમને

પરિચય મેળ. સાર્વત્રિક વાસુકાકાને પાંચના આગેવાળાકે જ-
સમાન ગણવા માંડ્યા. બાબામાંથી વાસુકાકા અમેરિકા ગયા. ૧૯૦૧.
ત્યાં રવાની સમયગાળામાં ૫ વાગ્યામાંથી એક પુરતક તેમજ ૫૫૫
કર્મ અને એ પુરતક સાંકળ. કમતા, કમતા, મદાસ, પુના, ત્ય
મેળી રિજીસ્ટ્રી, સાન્દરનાઓ વધે મેળા મેળા સંકેતોમાં નવાન
પોતે કોઈ સાંકળ કરી. અમેરિકાના કલકત્તામાં વિદ્યા નેમજવાળોને
પ્રદેશ મેળવી આવવા માટે પણ તેમજ મેળા પ્રચલ કર્યા હતા.
ત્યાં તે એક એકમાં લઈ ગતમાં હતા અને અમેરિકાના ખિન્ની બની
કેસરીને ફરે છે એનું સુદામ ગિરીસાળ કર્યું હતું ત્યાંથી પાછા આ-
વ્યા પછી કુશળ પૂર્ણ આરિકાની સાથે વાસુકાકા કોઈક મેળવેલા
સુરી નેવાળામાં જઈને રહ્યા ને ત્યાં પણ અનેક બંધનાં કળીમ કર્યા.
૫થી ૧૯૧૨માં કોઈ રિજીસ્ટ્રી સાથે વાસુકાકા કોઈક વધે નેમજવાળા
પાચાલ રેજીસ્ટ્રી કરી શકે હતી.

આમ, જીવનના પર્વામાં વાસુકાકાને સમગ્ર પાંચી દુનિયા
લઈ કાઢી હતી. એ દરમિયાન ગિરગાળાની વાન-મોમીમીએ પ્રચલ
મળી હતી. માખખાલાને કલતું દેરક બનતું સાથે વિષગ્રાજીમાં મળું
બંધ, એના નેમજગાળીત હતા. બેંગેમાં કામ રીજવા તેમજ
પાંચના પુત્ર સંગાઈને ૧૯૧૧ મુળ વિશાલત મેળવેલા હતા. કે
બીબીને આવાળી ૧૯૧૦માં 'નિગમજ નમત' પત્રની શરૂઆત
મળ. એ વખતે આરસાં બધાં વિશે આપનાં એ એક જ માસિક
હતું. એ અંધ, મરાઠી, હિન્દી અને મુન્ડરાની એક ચાર માખામાં
કામગીરી તેમજ મુળ હંદાં હતા. મેળાં અંધ-મુળ મેળવેલા મેળ
સાંધ નહિ એક જ એ રી મળું પણ હિન્દી, મરાઠી ને મુન્ડરાની
આપમાં તેમજ શરૂઆત કરી. વરેલે વરદ પછી હિન્દી આજીવ
બધે પરી. મરાઠી અને મુન્ડરાની 'વિષગમ નમત' હજી મેળવે છે.

વાસુકાકાને ઇંગ્લેન્ડની બધી મેળવણીમાં રહે હતા. પણ બરા-
બર, સમગ્રી, માર્ગિક કે સાદિત્વિક દેરક બનતી હીતવાળા તે
વધેમાં પડતા પાઘળ જ રહીને આજ હતા હતા. એને કોઈ મદા-
સાન જ નહિ, પણ સામાન દિવસના અનેક આગેવાળો જેટ નેમજ
બંધ-સંકેત થયા હતા. કોઈ રિજીસ્ટ્રી, હરિયાકે આપે, તારાસર મેળવે,
વરેલે, સમજે, ખાદિસ-૨, ઈ. તારાસર મેળવે, કાઠસાદળ
બર, કોઈ મુળ, નામગીરી અંધ, બેવાસરસર મેળવે, વધેમાં
સમજાવાળાઓ, સુચકાવળા આપે, બેવાસરસર મેળવે, પેટા
માખતીજ, માંનીકાલેવા, સાંધા સમજવાળા, ચાર પી.મી. માખ-
સા, નિગમજવાળાઓએ વધે અનેકવિધે એકની સાથે તેમજ
પરિચય અને બંધ-સંકેત હતા. કૌમિયરમાં મદદાસા આંધીજના
આમન થતા વાસુકાકા માંનીકાલેવા આજીવ બનત બની થયા.
સામાન્ય ને બારી રહે નેમજે બંધે વધવાર હતા. મુશ્કેલી મેળવા
સમાપ્તમાં એ ૧૯૨૦ના સમયમાંની કલતમાં નેમજે બાંધ સાંધા
હતા. એ વખતે નેમજા વળ ઇમ વરેલાં હતી. ના પણ કંઈમાં
તે મેળવતું જતું કામ બંધ જ કર્યા હતા. પર્વામાંમાં લેવેલા
કોઈ ને સમજવાળું ને વળી તાર રિજીસ્ટ્રી અને કળી મેળવે આવતા
બધેને એકલા બધા વિષવાળું અને એકલું જતું વ્યાવહારિક પ્રાન
હતું કે આંધીજનાને પોતાના જામવાળું આવ થયા વિના રહેતું નહિ.

એનાની સાથેના વાળામાં કોઈ પુરાણપુરવાળા પ્રાન મેળા બની
રહેતા. ઈ. ૧૯૨૦માં ૮૬ વરેલાં કામે પણ નેમજ માંનીકાલેવા
નજ સત્તામદની કલતમાં નેમજવાળી પાચનની માખી હતી. કે
તેમજા કલકત્તા મેળવેલામાં સમાવ પુરવાં છે.

મેડરેટીની જાણમાં વાસુકાકા જઈ જ નેમજવાળા હતા. ૨૦

વરસની કીર્તિ વિદ્યાર્થીમાં તે બાળે જ એકાદ વખત માર્દ પડ્યા હશે. ઉદાહરણ વરસથી તે પ્રવૃત્તિ જનુ વાગ્યે ઊઠીને ફરેસન ડોલેબની રેડકી પર, રૂવવા જતા અને કપર તથા પછી રોડના પખુ ખરા, દેશ ૧-૭ માઇલ દૂરના જતા કુષ, ફળ તે રાહબાજીએ તેમને મુખ્ય આદાર હતા. વધારે પડારી કે કીડીમુસાહો તેમને વળ્યું હતા. તાજે તરૂં જ પીવાને કપરેકે તે બાળેને હતા. રોજ માત્ર ૪-૫ કલાક હાથતા. કીર્તિ ના-આડી તુલ્ય વાગ્યે સુઈ જતા તે બાળના તરૂં કાવતા. ઊઠીને તરત દૂરવા જતા. આમાંનું દોષ તે પખુ છત્રી વાપરતા હતા. ખુદેકે શરીર-એકાંત પંચિયું પહેરીને-પરોદિયે ત્રણ વાગ્યે, વરસના વરસાદમાં દૂરવા જતું એ કંઈ આસાન વાત નથી, પખુ અનેક વરસો-લગતમ ૫૦ વરસ-ની વાસુકાકીની આ કામ અવિરલપણે ચાલવા કરતા હતા. એવી જ રીતે તડકામાં પખુ તે ફરતા હતા. દાહ, તડકા કે વરસાદ એ ત્રણ મહાભૂતોમાંથી એકે તેમને સતતની માર્મુ નહિ. તેમનું મુલ્ય પખુ વર્ધેક્યને જ કારણે નીવળ્યું. કોઈપણ રીતે તેમના પહેલાં શરીરના પ્રવેશ કરી કાઢ્યો નહિ. લાંબાં વિર્જીએ વધારે વિદ્યાર એ બીતાવાક્ય પ્રમાણે નેમણે કાઢ્યું શરીરને વ્યાજ કર્યા. ગ્રાહ વરસી પાકું પાન ખરી પડે એટલી આસાનીથી તે રેડ ત્યાગીને ચામકા તથા, ઉછેલી પડી મુખી તેમની રામખુશામિ, બુદ્ધિ, બધી દરિયાને તેના ગુણધર્મો ભરતુ હતા. ઉદ્યેકે કિયે પખુ નેમણે બિચરાજાની દપાલ પોતાને હાથે નેહ દત્તી અને અખજારો વાગવા હતા.

૯૦ વરસના એ વાસુકાકા મહારાષ્ટ્રના તથા ૧૦-૩૦ વરસના છવતાલજવા ઇતિહાસ જેવા પુરાણ પુરુષ હતા. દેશને ચારે કંઈક કરી જવાની ધમ્મસ તેમના રિવાજ. પહેરેથી જ હાથે વિપ્લુશાકીના સહવાસે જેને પ્રેમ જનાવી, રિજા જેવાના માદગવેષી એ સફળ બની અને વાસુકાકા ૯૦ વરસની ઉંમરે મરવા છતા પોતાની મુગ્ધાસ કાચમને મારે ખૂટતા તથા.

આવા મલકિના મગજને વંદન દો. — ડૉ. સ્વદેશના વાલિય વીજળીને આંધરેકે લાખવે અને રાહકું

જેમાંથી વીજળી પસાર થાય તેવા પ્રકારે લાગેને નવરે અજવા અનલવે અજી જવાથી વીજળીને આંધરેકે લાખે છે. આ આંધરેક, પ્રવાહ અને નેના બજ કપર તેમજ આંધરેકે લાખનારના રાહરેકે બેધાજનુ કપર પથતોઆમાં પ્રમાણમાં લાંબે છે. રેડકી વાકેઆંધરેકે લાખનાર માનુસ ચોડી બલ છે, અને રેડકી વાકે પ્રધો લાખનાથી પડી બલ છે. આ પ્રમાણે ધમ્મકી પડનાર માનુસને ધમ્મકીવાર વીજળીના આંધરેકાની અસર કરતા પારીરિક દબ વધુ પ્રમાણમાં તરત છે. ચોડેકા માનુસ પોતાની બંને હાથવાનો પ્રચલ કરવા છતા ધમ્મકી આંધરેકે પ્રકી આંધરેકે નથી.

૨. આંધરેકાને અનુભવ તો કને થયો દોષ તે જ રજકી મરે વીજળીને મારે થવાની સાથે જ રજીમાં ત્વરિત ત્રણપાડી થેકા થઈ નરેકે હાથે. એવતક લાગે છે અને તીવ્ર નેહના રજકીને તે સહન કરતી પડે છે. વીજળીના સંપર્કમાં આવવાની આ રજકીને તેના હાથે બલ છે અને કચલિય બળી બલ છે, વીજળીની આ ત્વરિત અસરને કીર્તિ એક જનનાર બળિને એરથી થોડા પાડવાની તર પાણુ આંગ્ર જ મળે છે. તે એકાદ જ વીજળી વર પડી બલ છે; ને આલખતુ મરે બલ છે અને ધમ્મકી વખત તેની આંધરેકાની રજકી વિચલેક પડી બલ છે.

આંધરેકા વાજનાર બળિને જે તાર અજવા આંધરેકે સાથે આંધરેકી તમે બુદ્ધિ તે તાર અજવા આંધરેકા (વીજળી આંધરેકે જેના મની હાથે જ તમારે કામ શરૂ કરે. આંધરેકા લાખનાર માનુસ જે મોટું પખુ ખાનુના સંપર્કમાં દોષ તે વીજળી કચેને તેમને તેમજ

તે આંધરેકા સંપર્કે તરીકે તથા તે તેનું કરી પખુ માનવીના પાત્રી હોયો નહિ. વીજળી તેમાં આંધરેકા દોષથી તેને આંધરેકા બતાવે તેમજ પખુ દોષ લાગીને તેના જેવી જ રજામાં ફેસાડી જવાનો અવરજે છે. એરકાની થી આ પ્રમાણે આંધરેકાથી ધમ્મકી વખત આંધરેકામાં વધારે જ વાગ છે. આજ, વીજળીને આંધરેકા લાગીને થતા આંધરેકાના ને કામ પાડી રાહકા: (૧) વીજળીને આંધરેકા લાગવા પછી પખુ એક જનનાર બળિ વીજળીના સંપર્કમાં આંધરેકા દોષ તેવા; (૨) વીજળીને આંધરેકા લાગવા પછી એક જનનાર બળિ વીજળીના સંપર્કમાં પ્રકી પડી આંધરેકા તેવા.

એક જનનાર બળિ ચોડેકી દોષ ત્યારે તો ભાતીથી કામે જ લાગી જતું. એવા પ્રસંગે વખતના બલ મારે કારેકિમત ભરી પડે છે. અજાએ તમારા ૫૨ કરી પખુ કામ જમાવવા રેડી નહિ. નજીમાં રિચલ વગેરે માલુમ પડે તો તરત જ બંધ કરી રા. મકાનેના વાજી-ગાંધે મેઈન રિચલ તરત જ બંધ કરવી ત્રણ સલાહકારેકી તે ૧૪૫. આંધરેકા વાજ જતા દોષ તે વાજર અંધરેકાથી બેધા કારો. એવાં પહેલાં વાજરોમાં કોઈપણ કામ ખુદેકા ને દોષ તે ભાતીકાની તથા રોડ. ગિચલ, મેઈન રિચલ, ૧૪૫ કચેરેકે ને માલુમ ન દોષ તે માનુસને મરે પાડવા મારે ધમ્મકી જ માંવેકીથી કામ લેતું જારી છે.

આંધરેકા માનુસ વીજળીના સંપર્કમાં આંધરેકા દોષ તે તમને વીજળી બંધ કરાવી આવી ન મરે દોષ તેના મેઈન પખુ કામનામાં એક જનનાર બળિને ખુદેકા દોષ તે પડી કીડી પાડવા પ્રમાણ કરી જ નહિ. તેમ કરવા જતાં તમને પખુ વીજળીને આંધરેકા લાગે.

આંધરેકા લાખનારે પ્રકી પાડવા મારે, જમાવની ચારી કરી કામ લેવા રેડી પ્રકી પાડવા, અથવા મુખ કપડાની ધમ્મકી વાગે તેના સુરી રોલકે, મીમ્મિ, રૂમ, આમીરાની બનાવેલી વગર કી કને કોઈ પખુ ખાનુના કામ જમીન નાકે આંધરેકા ન દોષ, આ જનનું અજવા મર્યા કપડું, અજવા તો જે મોટું રહે તે જમાવના મેઈનને કપડાં કરવા, મુખ કામીનો પાડેકા વા પાકિયું વાપરી માગ કપડા ન દોષ તે તમારા પહેરેકાં પાડામાં દોષ તેના કાઢી જમન કપર તાથી તેના કપડે કાંઈ રેડી કાઢીને પ્રકી પાડવા પ્રચલ કરી. પ્રચલ કરવાં આજુબાજુના બળીને સાથે એકાંતિકા બાને આ જનનાર નેની ખાસ કાળજી રાખવી. સુડી માસ, પાણ, મેઈન, તમારે, બુદ્ધિવે વર અજવા રોડા કચેકોને ચોડેકા પખુ કામમાં કંઈ સમાય. ખર પહેરેકા દોષ તે કામમાં ન આવે, કામનુ નેમા ખીજ આંધરેકા દોષથી બીજા મારાંત તમારે અને બળીનેનું નેમાનું કંઈ બલ છે કપડું બે બધી જેનું નેમા રેડી તેમજ સુરી અને મીમ્મિ બિનારાજબની દોના એકાંત. માનુસને મુખ કપડાને કાઢી નાખી પ્રકી પાડવાથી એકી જવાને અવ જડ આંધરેકા રહે છે.

આંધરેકા લાખનારે પ્રકી પાડવા પડી તેની અજવા બંને આંધરેકા લાગેકે દોષ અને પ્રકી પડી દોષ તે બંનેની મારાજા આંધરેકા બંને પડવાની દોષ છે, જે રેડી લાખના દોષ અને એકાંતકાબની દોષ તે બંને કનેકા પીખાં આપવાં. કનેકા પીખાંમાં મર્યા પીખાંમાં અમાવજા થતા નથી. ૧૪૫ કુષ, માર્દ, કીડી, કીડી વગેરે ખૂબ આંધરેકા પાણુ. કીડી પીખાં આપવાં નહિ રેડીને મર્યા કપડાંમાં ચોડેકા. ૧૪૫ ન દોષ તે કાઢી કપડાંમાં ચોડેકા અને શરીરની મર્યા બળવાઈ રહે તેના કામમાં ૧૪૫.

એ રેડી લાખ નાની અંધરેકા દોષ તે કીર્તિ આંધરેકા આંધરેકા વિચાલેકા બળેકા. તેની ચિત્રોને મારે એ નાની આંધરેકા તેવાર મળે છે તે પાંચમાં કામની જારી છે. તે પછી ૧૧

સીના બળેલા બાળની સારવાર હાથ ધરવી.

બીજીથી તે માણસો દાહક જેને વધુ વિભાજનાં વહેંચી શકાય (૧) દાહકો ભાગમાં ફક્ત ત્રણેય જ માણસ નહીં પણ દરેક ધણું જ સાથે; (૨) દાહકો ભાગમાં ફક્ત પૃથ્વી જથ્થા દ્વારા; (૩) દાહકો ભાગ બળી બચેલા હોય.

સૌથી પ્રથમ દાહકો આગને દવાગાંથી દૂર રાખી અદ્યેકે તે આગને જેમ જાને તેમ આગી દવા કાચવા દે. એ દાહકો ભાગ કપડામાં પંધાવેલા હોય તો તેને ખુદેલા કપડાં પહેરી તેની સારવાર ગરિતાં બધાં સાંભળે તેવારે સાંભળે નહીં જો તે આગને ખુદેલા કરેલા દાહકો ભાગ કપડાંથી કપડાંને દાહી શકવામાં આવે કાજીયું સાંભળી જતી છે, તે બાળ કપડાને કપડાંને જાડા પણ બેંચવાના પ્રયત્ન કરેલા નહિ, પરંતુ મોંધેથી સાંભળીને કાઢેલા બે કપડાં વધુ દરદ થાય એવા યજ્ઞસ્થાનમાં વધારે ગાંધા સાંધે તે આગ બાહ્યથી કપડાંને કાઢે વડે કાપી નાખી, કપડા કાઢવાની શ્રેણી, યજ્ઞવાગમાં પણ કાજીયું સાંભળી, કપડું બળેલા ભાગથી થોડું દુરથી કાપે. બળેલા ભાગ કપડાંથી પડે કાપવાના પ્રયત્ન કરી પણ કરેલા નહિ.

ગરબી પાનીના અથવા પંચના આગમાં દરમિયું હોય તો જઇ તેમજ મોંધે બંને કાપી નાખી કાઢી લેવાં. જઇ કાઢવા ગરિ સરખે હવાય દોડીના આગથી સૌથી ઓછા મૂળા જઇ કાઢી લેવાનો છે. અથવા બાહ્યના સાંધામાંથી કાપીને તળિયેથી સાંધામાંથી કાપીને કાઢી શકાય. દરેકને વધારે દેશન કર્યા વિનાય દાહકો ભાગ કપડાંથી, વધારે સરખતાથી દેશ કાઢી શકાય, તે સીત અગત્યાર કરી.

દાહકો ભાગ કપડાં જમ્યાં કપડું વધેરે ચોંટી રહેલું હોય તે સાનને ઓક્ષિય તેજ, મીઠું તેજ, અગ્નિની તેજ અથવા કેન ઓક્ષિય વડે બીજવેલા. ઓક્ષિય તેજ આ બૂનાના પાણીનું ઝરખ ભાગે બિશ્વ કરવાથી કેન ઓક્ષિય બને છે, આટું મીઠું તેજ અને બૂનાનું પાણી પણ ગાલી શકે. બેસેલાદન અથવા માણસો પણ સુપ્રેયન કરી શકાય. આટલું ક્યાં પછી પણ એ કપડું ચોંટી જ રહે તો તેને બાહ્ય બાહ્યથી સાંધાથી નેટકું બની શકે તેટલું કાપી નાખી, બાકીનો ભાગ દાહકર આગે લાંબુથી રહેવા દેવો. ફેલાયેલા માનવા અથવા ફાંદા નાખ્યાં નહિ.

દાહકો ભાગ કપડાંથી કપડાં દુર કર્યા પછી તે જમને મીઠા તેજ, ઓક્ષિય તેજ, અગ્નિની તેજ અથવા કેન ઓક્ષિયમાં ઓક્ષિયેલા કપડા વડે કાપી દેવા. આમ કર્યા પછી તે માથે કપડા કાઢવા બિનનું ઘટ મૂકવું અથવા બિનનું કપડું લીટવું અને તેના કપર પાટો બાંધવો. પાટો બાંધી ગરબતાદથી ન બાંધવાં દાહકો ભાગને વધુ નુકસાન ન થાય તેટલું જ સમય બાંધવો. આંખમાં દીવેલાં કીવાં પાડવા.

જો તાત્કાલિક તેજ ન ગળી શકે તેમ હોય તો દાહકો ભાગને રાહન થઈ શકે તેવા ફાદરવાળાં પાણીમાં ફેલાવી સમજાવે કે જેથી તે દવાના સંસ્કારો રહે નહિ. ઘોં, આંખ અથવા તેમના આગ કપર પણ સાધારણ અથવા પાણીનાં થોતા મૂરખાં પાણીમાં સહેજ રેહાડા નાખવાથી વધુ કાચેલા શકે.

જ્યારે માણસનું સંજીવ દાહી બંધ છે ત્યારે તેને જમને ઓક્ષિય અથવા ઓક્ષિય (કોઈ) કાચે છે. આ કોઈ કાચવામાં બે મુખ્ય દાહકો અથવા. એક દરદ અને બીજું માનસિક દાહકો. દાહકો ભાગ માણસની નાકી મીઠી ચાલવી હોય છે, હાથપગ હંદા પછી બંધ છે, આસોક્ષિયના મીઠેથી ચાલે છે, ને કેટલીક વાર બેસેલું પણ બની બંધ છે. કેટલીક વખત તેને પડતાં હાથ દરદ નથી તેમજ પગ કહેશે. જ્યારે માણસ વધુ પ્રમાણમાં દાહકો હોય ત્યારે દાહકો ભાગની

સારવાર કરવાં તેના જોતની સારવાર પ્રથમ હાથ ધરવી. બળેલા બાળ કપર રાહન કરી શકાય તેટલું જ વરગ તેજ રડવું પરંતુ કપડાં વધેરે ચોંટી શકે તો કાઢવા કરી પણ પ્રયત્ન કરેલા નહિ. દરેકને યજ્ઞના સમયમાં આસ અગ્નિયનું છે. અને આમ કરવા માટે દરેકને યજ્ઞના સમયમાં આસ. સુતરાક કપડાં જે ગળે તેમાં લીટી રાખવા. દરેકને યજ્ઞમાં ચાલ, કોઈ અથવા તેના હેતુકર્તા પાણી આપવો. મરુદ્ધ માણસને કહી પણ પીણું આપવું નહિ.

અસ્ત્રાણી બળર પડતાં જ દાહકો બોલાવવા ચોક્કસવાનું કરી પણ બ્રહ્મનું નહિ. જે માણસના આસોક્ષિયમાં બંધ થઈ ગયા હોય તેને દુગ્ધિ આસોક્ષિયમાં આપવાનું તરન જ રોકે કરવું અને તે આહ ન થાય ત્યાં દુગ્ધિ અસ્ત્રાણી નહિ. દોરિપટકમાં બળર આપી દાહકને ત્યાં બોલાવવા અને દુગ્ધિ આસોક્ષિયમાં જાડા રાખવો. દાહકને બની શકે તેટલું બ્રિગિયન વિષન પૂરી પાડવી. મીઠા સહેરમાં ટેલીકાનથી દાહકર બોલાવી શકાય, દોરિપટક નજીકમાં હોય તો દાહકરની રાહ બેલા કરતાં દરેકને દોરિપટકમાં થઈ જવો (બીજીથી દુગ્ધિ) — હરિભાઈ વિવેક

બૌદ્ધિક ઓનિડ

દાહકનાર (Dahakar-બૌદ્ધિક) જેટલા જ કપડાંથી, આ બૌદ્ધિક ઓનિડ જે એક દાહકો તો ચાલે, બૌદ્ધિક ઓનિડ ધરનમ્બુ કપડાંના વખતોવખત બાંધ છે, એટલે એ રૂપે થાટું પણ આપવું નવું વહેંચે.

આપણા શરીર કપર કાપ કે થા મટમાં હોય એ વેળા બૌદ્ધિક ઓનિડ હાથ પર હોય તો અતિ અગત્યના થઈ પડે છે. હાથ પામેલી જમ્યાને કાપર કપડાં કાપવામાં દાહકની ધોળ નાખીને કા કપર તેના બધા જમ્યાનીને માફકરાર પાટો બાંધવાથી થા કાઢાઈ બંધ છે.

સહેજ દાહી જવાનું હોય કે અગ્નિથી ચામડી લોતરી થઈ હોય તો, માણસ કાપડને (પાટાના કપડાં) બૌદ્ધિકના કાપડમાં બાંધવાની એ જમ્યાને બાંધવામાં આવે તો માથેલા થવા વિના રહેશે નહિ. ફક્ત થોડા જ દિવસમાં નથી ચામડી આવી જશે.

નિર્ભય, ક્રાંત્યેલી અને ગિનેતર બાંધવામાં આગે બૌદ્ધિક જાહકથી કંઈ દરેકજ રાજે સુતાં પહેલાં અને હમણે સાથે લેડીને તરત જ બૌદ્ધિકના કાકરપણા કાપડ વડે બાંધી લેવાથી તે સુધરે છે, બાંધી લેવા માટે કાચની પ્યાલી આવે છે તે વાપરવી સુગ્રમ થઈ પડશે. પરંતુ અટકવું યાદ રાખવું કે, એક વખત વપરાયેલું બૌદ્ધિકનું કાપડ બીજી બાંધેલા માથે કદી ન વાપરવું; નહિ તો આકે આખો રાત્ર બીજી સોડી આંખમાં જઈ પડવાથી સોડી આંખને પણ નુકસાન કરશે.

બહુ માણસના કે અતિશય કામગીરી આપણે માણી વખત માણ જમણે છીએ અને પગ માણ રાખત છીએ. આવા વખતે બૌદ્ધિક નાખેલા અથવા પાણી વડે પગ લોળે મુકારા રહે, બૌદ્ધિકના બધા બંને પદે સડી પડે મરાજવાથી વખતું કપર પડીને તાજની આવે છે અને આપણે કંઈ બોલે પણ અટકવું થઈ બંધ છે. મોંધે ને બર પહેરવા હોઈએ તો, મોંધામાં અને બંધમાં પણ થોડા થોડા બૌદ્ધિકને બધા કાંઈના સુખાપદ છે.

સહેજ કપર બૌદ્ધિક સોડી અટકે ફરે છે. સહેજમાં થઈ હોય તો, અર્ધનિશ રાત્રે સહેજ વરગ બૌદ્ધિકનું પાણી (અંધર થાટું મીઠું પણ નાખવું) નાખ્યાં દોરિપટકી રોળેજમાં જ રડર ભાગવું પડશે. એ ચાર દિવસ આ કિયા થાટું રોળેજમાં રાખવું વખત વરડા કીને નાખક થઈ જશે.

માથામાં પંડિત શ્રી ઓરિસ્સા બ્રહ્મી રજાઈ લય છે. ફિરકેમને પરચેસે, ઓરિસા વગેરે દુર રવા થાઉં ઓરિસાનું મટ ડાવનું પાળના મુળમાં બસાવે પડે. આ ડાવનુંમાં ધાંદું રિતસરીના નાખવાની માગ સુવાળા રહેશે. આમ દરદેશ આના કરી વખતે ઓરિસા વાવરાયથી ઓરિસા નમ થશે. સાચુ વાવરાયે પછી ઓરિસા ડાવનું પડે માથું ધાંદાએ તો ખમુ સાલે. આમ રવાયથી માથામાં મહેશ પખુ માથુ રહેશે નહિ.

ઓરિસાના બ્રહ્મ કેશ ખાંડે પર નાખવા માટે જરૂર છે ઓરિસા કેશનું પાટિયું સુવાળું ગાય છે. યુરોપમાં તે, નુલ માટેની કમની કે પરચેસી કરમલેડીએ ઓરિસા ડાવનું વડે આઈ રાખવામાં આવે છે. ઓરિસાની મથાલી સુવાળી મથાલી નુલ મહેશાઈથી મળે શકે છે.

ઓરિસાના રક્ષાધર્મ પખુ આ આગળ વપરાય છે, કારણકે એ રક્ષાધર્મનું વિરોધક છે.

ઓરિસાના બ્રહ્મ સુવાળા અને લલકે હોય છે, એટલે તેને માથામાં આનાગળા માટે પ્રથમ થોડા માથામાં ઓરિસા બ્રહ્મ પૂરીને કુ નરી રહેવાનાં પછી જ વધારામાં માથાની નેમાં કમેરવે. દેસા માથાની કરનાં સહેજ વરમ માથામાં ઓરિસા વરમી ઓખે છે.

—શ્રી. લા પટેલ (અંકિત)

વિચારોની અવયવો પર અસર

મારીરિક વાકો અને અવયવો પર વિચારો શી શી અસર કરે છે, એ હકીકત હમણાં સુધી શ્રુત હતી, એટલું જ નહીં પણ વિચારિત વિચારોમાં અંકતાર રહેવાથી રવારવામાં શું શું પરિવર્તન થાય છે, એ બીના પણ અંધારામાં હતી, પરંતુ હવે આધુનિક વિજ્ઞાને આ હકીકત ઉપરથી વરોડ દુર કરી દીધી છે.

અધિકૃત-નિષ્ક્રમોના મેરોપનોથી સારીરિક અવયવો પર વિચારોની થતી અસર માથવાનું સકળ બાબતું છે.

પૂર્વે જ લખીએ પણ આનંદ, દાતા, કે મનુષ્ય વિચાર અને વિચારોમાં પ્રસારેવાથી નિર્ભય અને સુરત બની નય છે, અને કદાચક જ બાળક ઉપર વિચારોને કેન્દ્રિત રાખવા અથવા કોઈ વિકટ કાર્યમાં વિચારોને રહેવાથી શક થયો. જરૂરી નહેરે ગાય છે. અધિકૃત નાખીત તથા માનવ સાક્ષીઓએ આ અંબધમાં કોઈ અભવામ કર્યાં અને માનસ-નિષ્ક્રમોને આમાં આમ મંજૂરતા મળી છે.

વિષયો વિચારોના અંક માનસમાંથી એ આ પ્રકારોને બુદ્ધિવૃદ્ધિ અને પદોચ્ચારમાં છે. આંત્રિક અંક માનસ અને જે વાર વચન હવેલાં છે. બન્ને વેળા, એ માનસમાંથી તેની રચા અને પુરુષોના દક્ષત-ચક્ષુને કારણે તેને રચા. પદોચ્ચાર એમ જ વચન હવેલાં છે. બીજા વાર આ માનસમાંથી એ પેલા માનસની આંખા પર પાડી જાણી દીધી. વચન ના તેમ ઉચ્ચાર્યું, પણ પેલા માનસને તેણે એમ કહી દીધું કે વચન કેમ વધારે છે આ બીજા વચને પેલા માનસના દોષના અવયવો અને રચા તથા પુરુષોના દક્ષત-ચક્ષુને તદ્દન બિન પ્રસારનું હવે. એને પાતાના પ્રવચન અનુભવ ઉપરથી એક બીજાની વચની મદદથી બન્ને વચનના પેલા માનસના અવયવોના દક્ષત-ચક્ષુને કારણે પણ કરી શક્યાં, અને પુરવાર હતું કે બીજા વાર વચન હવેલાં રચાની વિચાર-શક્તિ તેની રન અને પુરુષોનાં વધારે શક કારણ કરવાનું નિર્ધાર બની.

એકબીન વેદાનિકે બારે વચન આપી કથારનાસચોના વિચારમાં આ અનુભવ હકીકત કથાની દીધી, કે તેમાં આનું વચન કથારી રચાં છે. એની રીતે તેણે માનવ કર્યું, કે માનુષ્યના વિચારની અસર

તેના વચનના અને તેના વચનના ઉપર અંકો પ્રભવ થવા પામે છે કેમ કે મહેશ માનુસ માટે, અને જુદીજુદી બીમારીઓમાં અપકારથી માનુસ માટે થઈ નય છે. (કઈ પરથી) ઇ. મ. દ.

વિષય કૃષ્ણના ગુણધર્મ

માથનું કૃષ્ણ: એ રવાદે મીઠું છતાં મદમ માથું લાગે છે. તે કોટીને જલદીથી વધારે છે. સરીરમાં નાકન લાગે છે અને પુષ્ટિ આપે છે. મથનું અર્થમાં દરેકો માથા કરે છે. બાળકો માટે પશું સાઈ છે.

લેસનું કૃષ્ણ: એ માથના કૃષ્ણ કરતાં રવાદમાં વધારે માથું પખુ બાંધે અને વાઈ છે. તે બખને મારી નાખે છે. કનકસાગર સારવાર માટે મીઠાથી કીવ લાગે છે તથા કનકસાગરનું એર કનકે છે. એ કરી કુંડ પીડું નહિ; પરમ મીઠું જ કાચકાકાર છે.

બકરીનું કૃષ્ણ: રવાદમાં મીઠું છતાં કોઈક વડે છે. પચાપામાં પશું લગતું છે. તે જાદી વધારે છે. મારદાનિ તેમ કરે છે, પુષ્ટી અને નાકન લાગે છે. પરમીનાં દરેકો માટે કાચકાકાર છે. આ કૃષ્ણ પખુ નાનાં બાળકો માટે પશું જ સાઈ છે. તેમાં જે નાની કમરની બકરીનું કૃષ્ણ વધારે ગુણકાર છે.

અધીરું કૃષ્ણ: રવાદે મીઠું, આઈ તથા કોઈક આઠું પખુ છે. બખ શરીરી સમાઈ છે. વાધુ, કંધાર તથા બખ્યાના રાવે રેખાના વાગ કરે છે. એ તાકું પીડું મારે છે.

કોટીનું કૃષ્ણ: ગુણમાં પ્રવગ, છતાં રવાદમાં માથું તથા કોઈક આઈ અને તીખું છે. કરી કરીને તે નાશ કરે છે. કં અને પેલાં સમજાં દરેકો માટે પશું કપડોગી છે. તાકાન અને સરીરનું કં વધારે છે.

—આર. આર. પદ્મનાભા

નંદુરોની શક્તિ

કુદરતે મનુષ્યનાં પણ આશ્ચર્યકાર ભજ બહેનું છે. અપે પાતાના વચનથી અર્થુ વચન બેંચી શકે છે. પરંતુ મથમાય પાતાના વચનથી પીમપ્રભો, અને કોરી પોતાના વચનથી તેરકો પ્રભે બે જ બેંચી શકે છે. એક પ્રકારની કોરી પોતાના વચનથી ૧૩૩૩ ગળી બારે બીજા કપડાકો કમિનિરમપાતાના કપડાકો અર્થુ અંતરમાંથી શકે છે.

એ પણ માથમ પરી ચૂક્યું છે, કે કોરી પોતાના વચનથી કીન દબર ગળી વચનની બીજા કોનારી પકરી બેંચી શકે છે. એ કથાર અમુકના કોનારે બેની જ તાકન અર્થુ કરત, તે તે એના કોનાર માત્ર હમર ચાલકો માથુ વચનની બીજા પકરી કપડાકી શકે.

માનુષ્ય પોતાના કથોને કદક વધુ બુદ્ધની સુધી કરી શકે છે, પરંતુ તે નેનામાં નંદુરોની માથક કથારની માથિ દોષ નોતે મળ્યાં કોનારી કાચકાકાર સુધી કર્યાં મારી શકે.

—ઈ. સ. દ.

હિન્દના ભાષાઓની એ

હિન્દુનામાં જુદીજુદી ભાષાનાં ગોઠનારાની ગ્રંથપત્ર નીચે મુજબ છે:

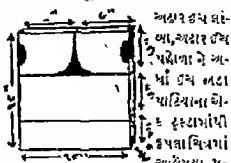
દિની પદિય (દિની, વનની તથા રામગાની માથે)	૧૩૬૩ વાળ
બેજાળી	૪૪૩ ..
તેલુડુ	૨૩૬ ..
ગાડી	૧૮૮ ..
માથિય	૧૮૮ ..
મનરી	૧૭૩ ..
રમય	૧૦૧ ..
મુજસાલી	૯૧ ..

“દરેક રોજ દિવાલવાળા પિલા મોસાળમળી
મીઠામાં કેટલાક મુનિસરા હાસરામો હિંદુ
મુનિસરા સાથે રમત રમતા હતા. મોસાળમો
નેતાને કપડો આપ્યો. હાસરામોએ કહ્યું,
‘તમારું શું?’ એ ક્યાં આપણા દેવ છે?’
તરત જ બાળુ જોયા વેધક વચાળ મળ્યો:
‘યમુ એ કપડાના તો દેવ છે!’ હાસરામોએ
તરત જ રમત બંધ કરી દીધી.

ગાંધીશાંતી શબ્દ: તોરો (ટોરો) પને
પહેરવાનું ધરણું, આંકળું; જાંઘિના કોતનાં
પહેરો ફેરો; અટક વળમળવવાની સાંજી
મળ વડી; એક હબરે રૂપિયા અથવા હબરે
રૂપિયા બેરોડી કાપણી; ગિતાનાં કે સિંચરે
રોકથો; મોરબોરે કે બે મોરબ; બીજાંબિરિ
(દક્ષિણ)ના પ્રદેશોમાં થતી એ નાચિ અતિ.

કહેવના કેમ પડી: ‘બાકો યમુ ગાકો કો.’
ગાંધી નેત્રી દરેકથી પાતળી થતુ યમુ પોસાની
દેવાનું અરજાન સાચવા ચાટ થપરાની આ
કહેવન માટે પાત છે કે એક ચારચાકી નાણું
બાંધે સેવા ચંપા અને ધીરનાર બપવાગા
મોટું વનુ નીકરે ગામીચાદે પોવાની મુઠોના
પાળ વેળાને આપેલા. ‘પોતાની શાખનું આપુ
નેનું અભિમાન વધુ કસાવાના આસપાસી ધીર-
નાદે કહ્યું કે ‘વાળ તો પાકે છે.’ ચારચાકીએ
જવાબ દીધો કે ‘બાકો યમુ ગાંધી કો’—અર્થ
વાંકો રહ્યો, યમુ ‘ગાંધી’ છે. ને હુંકાઈ સાધા-
રણુ ચામુડસ નહીં. પોવાની મુઠના પાળ
(શાળ) વિધે ગામનારનું આપું અભિમાન
નેહીં ધીરનાદે લખ નાણું ધી વીં. તેને ગમી
કહેવના: ‘ગોઠિા તોપાળુ ગાંધીના રૂપિયા’;
‘પોવા તોપાળુ પેઠના ધીરના.’

અખિતપ્રગમલ: તમણા ગિરની કગર યમુ
હોઈ સોને સાચોસાચ ‘નેતા’ બનવામાં નિષ્ફ
કેટલા છે ને યમુ તમે આપણે કહી જો એવી
આ અખિતી છુલ્મ છે. તમણા ગિરને નેત્રી
કગર કાચક કપર લગણા કહ્યો, યમુ તેને બે-
પદાસથીને બંધર પાચ કમેરાનો. એ આપે
નેને પૌ વરે ગુણુવો, અને આવે ને ગુણુસર-
ગાંધી એક તમણા દિવસના આપ કપરબાદ
કરવો. હવે તેના અગ્રમાં કેટલા મિત્રા
દોષ નેટલી રકમ (તમને કલા વગર) એ
બાદગામીમાં કમેરાનો, ને પછી નેમાં ૧૧૫
કમેરાનો. એ રીતે એ સરવાળો આવે ને પછી
બુઝી. નેના પહેલાં એ આંકડાથી પછી મેંબ્યા
નેત્રી કમરની હશે, ને બાજાની રોચ્યા તેના
અગ્રમાંના મિત્રાઓની !



કાતરી મટો. પછી ૧૮૪૪ વલણ હુકમને મ-
ચાલે ‘પુરવઠા પરમ મિત્રો છે’ એવું કોઈ સર
મુંદર અસરે સખીને એક ઝંચ લાંબા દર રક-
ની ખીલ મિદરમાં તેવાર બનાવવા પ્રમાણે
બધા માંબા બેઠી હવે એક આદર્શ બુઝ-
ચેર તેવાર મ્પી રો.

કેઈ યમુ આપેકો તારીબનો વાર શોધ-
વાની રીત: (૧) હંમચી રામની સામના
ઉક્તા એ આપડા તો. (૨) તેના આંધા બા-
ચની રકમ નેમાં કમેરા; નેમ કસવામાં બ-
પૂર્ણાને બતા કરે. (૩) આપેકો તારીબ
મહિનાનો કેટલામો દવસ દોષ તેરસા
નેમાં કમેરા. (૪) નીચે પ્રમાણે મહિનાને
એમ નેમાં કમેરા ફોઃ બ્લુચાતરી મટર
અથવા લીપચર દોષ નો ૦. કેષુઆદે
માટે ૪ અથવા લીપચર દોષ નો ૩. ચામે
૪. એપિઝ ૦, એ ૨, બ્લુ ૫. વ્લુસાઈ ૦,
એન્ટ ૩, અપ્રગર ૧, આરોગર ૧,
નવેગર ૪, ક્રીમેગર ૬. (૫) તે પછી
ચકાતરી કહી અટક ૪ ચેગાવ્લોસા સહી
માટે ૨. બીરામી સહી માટે ૦ તથા એક-
વીમી સહી માટે ૧ કમેરા. (૬) હવે આવે
તે રકમને માન થડે બાંધો કે રોષ થડે
તેને અપવાદિયા દિવસ અનુક્રમે ગણવો.
૧ વધે તો રૂપિયા ૨ થડે તો રોમવાર
વધે, અને ૦ વધે તો રાતિવાર અપેવ.

કેળુ ૧૩૫૫થી ૨૦૪૬ મુખીના આંકડા
આ રીતે ગણી રાકો. (જા. સમકાર)

સપરને ચાલળથી રંધનું પડે છે તેને
બરહ મેલિયેટ રસિયાએ હવે મિત્રાનની
મદદથી પરમારુ ફનેચવા કુદરતી રજવાં
કનારવા મોકલુ છે અને નેમાં બાળા, કાત
અને લીસા રોમો સફળ થયા છે.

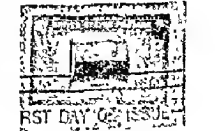


ખેડી વાત: બહા કરતાં વાતમાંને લગણાં
કપડાં વધારે ફેર આપે છે એ માનવતાથી
કનાથામાં જોસો ગ્રીણાં કપડાં પહેરે છે, યમુ
એ વાત ખોલી છે. કહેર, ખાતી અથવા નો
તેના નેવાં બહાં મુત્રાક કપડાં પહેરેલો
બહાં વૂસી ફેર અને મારીરું કપ્પાતમાન
બાજી રાળી ફેર આવે છે.

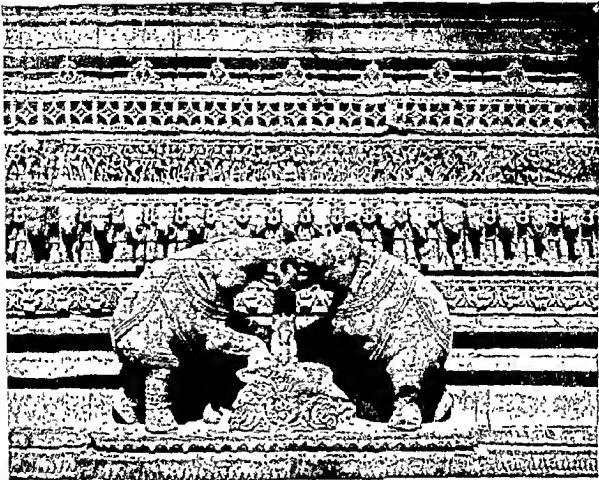
આમની લાડમાં પૌ વિમાને એક
મિનિટમાં ગાળોઆના ૩ કાળ રાફ્ટ વર:
સાની રફે,—અંડોની બોળાઓએ વિચન-
ના નગનાનામાં રસા દબર મામુસો એક
આળા દિવસની લાડમાં વાપરતા. વિમાન
ની પ્રતિભા !

અમેરિકન વેલાગિરોએ એવાં હથેમ્બોન
માઈક્રોફોન શોષવાં છે કે જેની મદદથી
કેઈ યમુ વગુને તીવ સાબ અગ્ની નેહીં ૦-
સવ. કાળજા તરીકે માલુ બીજાનું લેા આ-
માન્ય માટે તેમાંથી જેનાં એ માઈક્રો-
બામવાણું વિસાર ફૂંકાવુ દેખાય !

જુગવાનું રજાર ફટકે અંગે બનાવ મદબ
તો તેને ચોડી વાર ધારને ક્રમાં રાખી કપડા-
થી સાફ કરી તાબીને પછી પહેરેલું સુધાર્
અથા બાદ વાપરું. એથી બુઝવામાં ધવ
નહિ પડે ને તેનું આપુથય વધશે. (૧૧ વ.પા.)



ધરી રામ્બેનાં આરમણે એક થઈ ૫૦
કેલાં રાખીની મુનિ અમે કસતા આ બુઝ-
ના રમણમાં બુનાટ્ટેટ રેટરો કેટલીક-
મિટા કસી છે, નેમાં ગાંધીની મિત્રિ-
First Day of Issueની, મોરેકે બપોર
વગાને જ રિવેને વપરાએલી (દ. એસ)



શામળાણના મંદિરના શિક્ષણ કંદોર

(ફોટો: શ્રી પંચાલુભાઈ વારાન્દાનગર)

મંદિરની બેસણીના દેહ પર ચારે દોર કરતા બારીક શિક્ષણ કંદોર છે. આ કંદોરના ચાર ચર હોય છે: અગ્ર, ગર્ભ, નર અને દેવ. (આદર્શ બાળ છે.) અગ્રધરમાં શોભિત મેખલા છે, ગર્ભધરમાં સ્વદેશાવતા મહાગોળી હારમાળા છે, નરધરમાં મનુષ્યજનના રાશિના બનાવેલા કોતરેલા હોય છે અને દેવધરમાં સામાયણ, મહાભારત અને બાબતમાંથી રાગ અને કૃષ્ણના જનના પ્રસંગો આવેલા છે. . . . દીવાલો પર સ્વદેશી લક્ષ્મી હારમાળાનાં ચિત્રો છે. જો મહાગોળી કૃષ્ણ કરતા હોય એવા તેગના પગ, હોડા ને ઝાળી આંખોના બાવ છે.

(જુઓ આ ચિત્રમાં 'શામળાણ' પરના ચિત્ર)

મવન્ન-ડ મંદિર શોપ

અરહારી અનામની દુકાન

(ચિત્રકાર: કુન્ડ કે. પી. બી. સે)

મુખાલ આદર્શ શામળાણીના

ઉદ્ભાવ પ્રદર્શનમાં રજૂ

અગ્રેણ અગ્ર કલાના દર્શ

તરક પર આમના દેશમાળ

ની નેમ્ય આદર્શ છે ને આધુ

નિક રૂપીઓ આગેખાળ છે.



POCZTA POLSKA G65



POCZTA POLSKA G75



POCZTA POLSKA G55



POCZTA POLSKA ZL1



POCZTA POLSKA G70



POCZTA POLSKA G75



POCZTA POLSKA G80



POCZTA POLSKA ZL1

બ્રિટનમાંની પોલિશ મરકદે કાઢેલી પોલાન્દની ટિકિટોની બીજી માળા

(મળકદ કરતાં સહેજ વધારાવાળાં બતાવેલી)

જર્મનીએ પોલાન્દ દખલ કર્યા પછી બ્રિટનમાં રહેવાએલી પોલિશ સરકારે ૧૯૪૧ની ૧૪મી ડિસેમ્બરે 'યુનિવર્સલ પોસ્ટલ કન્વેન્શન'ની કબે, જે પાની વડાએ તથા યુજીએદાએ દ્વારા પોલિશ રાષ્ટ્ર-સંવિસ આજુ કરી છે, અને સમગ્રે પર કરતાં એ જગ્યાએ પર પોસ્ટ કરેલા કામગીરી ઉપર પોલાન્દની ટિકિટો લગાડવામાં આવે છે, જે તે દુનિયા-ભરમાં વહેંચવામાં આવે છે. એ પ્રકારે પોલાન્દની સરકારે આસે ટિકિટોની માળા કાઢી છે. ટિકિટ-સંગ્રહના શૌખીને માટે આ ટિકિટો જન્ય પ્રાપ્તિય ગણાશે, કેમકે વખત જતા એ પોતાની ઓછી સંખ્યા તથા વિશિષ્ટ પ્રકારને કારણે જાહુ રસાયન અને કિમતી બની જવાની, એ નકી છે.

એ વખતે કાઢવામાં આવેલી એ ટિકિટોની પહેલી માળામાં યુદ્ધરત તેમજ જર્મન લડકાત તથા પોલાન્દ તથા ઇંગ્લેન્ડમાં પોલિશ લશ્કરનાં ચિત્રોવાળી આક ટિકિટો છે. પણ જાહુ મધ્યારિત

સંખ્યામાં કોઈકી દોષાથી એ માળા ખૂદી જવા આવી છે. કોઈકે બીજી આક ટિકિટોની નવી મળ્યા હતાં કાઢવામાં આવી છે જેનાં ચિત્રો અને આખાં છે. એમાં, નાની જુદામ સામે પોલાન્દ છપી બન્યાં હલત શરૂ કરી ત્યારના તેના યુદ્ધ પ્રવર્તનોમાં આલેખન છે. કોઈકી ને યોગી એ એ પોલાન્દનાં ચત્રજ છે ૧૦૦ મીલી-૨ કોઈકી. તે કિમતો મુજબ એ ટિકિટો કાઢવામાં આવી છે, જેમાંની ૭ ટિકિટોમાં જુદા-જુદાં રજીમંતો પરની પોલિશ લશ્કરની કામગીરી દર્શાવેલી છે. અને એ ટિકિટો ઉપર, પોલાન્દ નાની જુદામ સામે લપાડેલી છપી બન્યાં હલત-ને આને યુદ્ધોપમાં વિશાળ પાયા પર લખાવે આવી રહેલી છે તે-ને લગતાં ચિત્રો છે. એ ઉપરાંત એ ટિકિટો ટિકિટ સંગ્રહના કવિ-દાસમાં તરન નવર અને અપૂર્વ છે.

આ બાબતોએ બતાવેલી એ ટિકિટોની કિમતવાર સગવળ આ રહી:

- (૧) ૫ મીલીની લાક રંગની ઓછી ટિકિટમાં જર્મન સભાગીરન ઉપર આક્રમણ કરતા પોલિશ બોમ્બરને ચિત્ર છે, એ એ ઓવ બિરુમાં બનેલા એક ખરા પ્રકલ પરથી ઉતારવામાં આવ્યું છે.
- (૨) ૧૦ મીલીની આક કદની લીલી ટિકિટ ઉપર પોલિશ ટ્રાન્કા-પાતા એક વડાજ પરના એ ખલાસીએ જર્મન બોમ્બર સામે મશીનગન ચાલુ કરતા દર્શાવ્યા છે.
- (૩) ૨૫ મીલીની બંધુક રંગની ઓછી ટિકિટ જર્મન ટ્રક સામે બોન્ડી-ટ્રક મન વડે ઝડપી રહેલા પોલિશ સેનિકાનું ચિત્ર છે; અને (૪) ૫૫ મીલીની આસમાની રંગની ઓછી ટિકિટ પર નાવેમાં લઈ રહેલા પોલિશ લશ્કરના એ સેનિકાનું ચિત્ર છે. જેમાં નાવેની વિશિષ્ટ (Jordan) કુંદર દર્શાવે વચ્ચે જાપા બેખડ પર કોલા એ સેનિકા જણાય છે.
- (૫) ૭૫ મીલીની તરખીરિયા રંગની આદી ટિકિટ ઉપર, મધ્ય પૂર્વમાં તોલુકમાં લડતા પોલિશ સેનિકાનું આલેખન છે. જેમાં કુચ પરથી પાછી ફરતી એક પોલિશ ટુકડી-નો હમાન, બાહુમાંથી પસાર થતી ટેકના અંધેજ અલ્ફરને સલામ કરવા છે; (૬) ૮૦ મીલીની યુજબાસ રંગની આદી ટિકિટમાં, મધ્ય પૂર્વમાંના પોલિશ લશ્કરની મુલાકાત લેતા પોલિશ કમાન્ડર-ઈન-ચીફ રવ. જનલ સિલોર્નિનું ચિત્ર છે. એ ત્યારે પછી ટુક સમયમાં જિન્જાલ્દમાં માર્યાં ગયેા. ઉપરાંત એ અલ્પત રકમથી ટિકિટમાંની (૭) એક કોઈકીની પેરા લીલા રંગની ઓછી ટિકિટમાં પારા ઉમેડતા બખંબ લડતના દેરાખતો આલેખેલા છે, જેમાંનો એક, હાથમાં રિંગેલર સાથે ચોપા કરે છે; અને (૮) દોઢ મીલીની કાળા રંગની આદી ટિકિટ ઉપર જર્મન પતકારતનું દર્શવ છે. એમાં નાની જુદામ સામે કુંબેસ લાગી પોલાન્દની પ્રબલે ત્રસત સાખતા અને ત્રન પેરા 'પોલિશ રિપબ્લિક' નામના રેનિનું 'પ્રિન્ટિંગ ડિપાર્ટમેન્ટ' દર્શાવેલું છે એ એક માહનના છાપરા તથાના છુપા કાર્યરિમાં લખાએલ છે તેમજની ચાર આપતિઓ કાંડતા એ પતની વીસ હબર નકો વીસે છે અને નાની મેરા પોની સખત તકેદારી છતાં એ નેશનેલર ચાલ્યા કરે છે એમાં કાચળની કપ્પી પર પહેલી પિરતોલ દર્શાવે છે કે એ પતના મુદ્દકો ને તંત્રીએ કેવા લનને નેખમે કામ કરે છે. ચિત્રમાંની નાની કોઈકી પોલાન્દની સોશલિસ્ટા પુરાવા આપે છે. એ પોલિશ બખંબ પતકારતલ એ આ યુદ્ધની કોઈકે એનામાં વીસ વીસવતરી ચાવા છે અને કપરામાં કપરી મુદ્દકોની સામે એ અદ્યુલત લશ્કરી, કિમલ અને બનદેસાનીયો તે મેદવામાં આવે છે એ અનન્ય છે. એક માર્શી કે તેની જગ્યા પૂરવા બીએ હાનર જ હોવ છે અને એમ નાનીએ દેશવત એ અખૂનમ પતકારતલ દિવસો દિવસ વિનમરું જ નવ છે.



રત્ન મોલ લી.
ધેન્ધર રોડ, અમદાવાદ.



રૂપી જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

કરકસરભયો વહીવટને કારણે, તેના બાહોશ સંચાલકોની કુશળ રાહબરી નીચે, તેના ઉત્સાહિત કાર્યકરોના સુદર પ્રયાસોથી, તથા તેના ઉપરના જનતાના અત્યંત વિશ્વાસથી વરોધી સફળતાની પરંપરા પામતી આવી છે અને ૧૯૪૨ના વર્ષમાં તે અનોઝ અને અદિતીય પ્રગતિ સાધી શકી છે.

રૂપીની પ્રગતિનું પ્રમાણપત્ર		
આતાં	રૂ. ૧૪,૧૬,૦૧૦	પ્રીતીયમતી આવક
આગ	રૂ. ૪,૬૬,૫૮૦	રૂ. ૨૮,૬૦,૮૩૭
મરીન	રૂ. ૨,૪૬,૭૮૧	રૂ. ૬,૮૦,૬૧૬
મોટર અને અકસ્માત	રૂ. ૨૭,૮૪,૧૪૫	રૂ. ૩,૦૮,૬૦૫
અસંકુચામત	રૂ. ૧૯૪૩	રૂ. ૪૮,૧૮,૭૦૫
લાઈફ ડીપાર્ટમેન્ટની અવિરત આગેકુચ		
૧૯૪૨		
રૂ. ૫૬,૪૪,૧૫૨	કામ કાજ	રૂ. ૧,૦૦,૦૦,૦૦૦

નિંદગી

આગ

દરીઆઈ

મોટર

અકસ્માત

ચોરી-લૂંટફાટ

કામદારોના

ખસલાના પીમાનું

કામ કાજ

લખવામાં

આવે છે.

રૂપી જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

હેડ ઓફિસ : કલકત્તા

શાખાઓ

શ્રી. જયંતીલાલ ગીરધરલાલ શાહ

ક્યાંય મેનેજર (જનરલ)

કારંજ લાહ, અમદાવાદ.

શ્રી. સવાઈલાલ ડી. દોશી

ક્યાંય મેનેજર (જનરલ)

રાજકોટ

લાઈફ ડીપાર્ટમેન્ટ

શ્રી. બી. કેશભવાળા શ્રી. એ. બી. પટેલ

ક્યાંય મેનેજર

ક્યાંય મેનેજર

કલ્કત્તા, સુરત દિવાળી ભુવન, વડોદરા

બી. કે. ચેતકવાડ

જનરલ મેનેજર

કનિયાર્થ જામને ડીવીઝન

કમ્પીટીવલ બેન્ક એનેક્સ

બિલ્ડિંગ, ફોર્ટ,

મુંબઈ

ટેલીગ્રામ :

RUHINSURE

ટે. નં. ૨૦૫૬૦, ૩૧૬૨૮

ચેરમેન : શ્રી. બી. એમ. બીરલા

લાઈફના ચીફ ઍક્ઝન્ડસ

૧ મેગસ હસમુખલાલ એન્ડ કું.

૧૧૩૨, તળાવાની પોળ, અમદાવાદ

૨ મેસર્સ પી. ચંડુલાલ એન્ડ કું.

પ્રિન્સિપે-ડેન્ટ એજન્ટ

નાનાલ બિલ્ડિંગ, ચાર રસ્તા,

અમદાવાદ

૩ શ્રી. ચીમનલાલ ડી. મોદી

પેકજ, કલ્કત્તા, રાજકોટ.

મુંબાઈમાં ચાલુ છે

ગજસિંહાસનને હું શું કરું?

મને તો ભોધ્યો
મારી પ્રાણેશ્વરીના
હૃદયનું સિંહાસન!



એક રાજકુમારના
નાનુક પ્રણય-તારાથી
ગૂંથેલી પ્રેમકથા

મિનરવાનું મનોરમ્ય ચિત્ર

હાસ્ય - સંગીત - પ્રેમ - વિનોદ - શૌર્ય - રોમાન્સ

પત્યરોકા સૌદાગર



દિગ્દર્શક : શેરી દોલતાલવી

ભૂમિકા : મીના * શીલા * અક્ષ નાસીર * પી. બેનરજી વગેરે

મિનરવા દિલ્લિ એકઝેજનું ફેમસ રીલીઝ

મુંબાઈનું લોકપ્રિય છબીઘર

મિનરવા

ધી ઇન્ડિયન ઝોળખ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લિ.

ચેરમેન
સર મધુરાદાસ વસનથ ખીમજી જે. પી.



મેનેજિંગ ડિરેક્ટર
શ્રી વિજયશિલ્પ ગોવિંદજી

હેડ ઓફિસ
પ્રાસપેક્ટસ ચેમ્બર્સ, હોર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ
ઇન્ડિયન ઝોળખની વીમા પોલિસી

- મકાન-મિલકતનો વીમા લઈ આગ સામે રક્ષણ મેળવો
 - વહાણમાં માલનો અને પહોંચાણ વીમા ઉતરાણી આપની અંદરની માલમત્તાનું સંરક્ષણ સાધો
 - જિંદગીના પોતાની પોલિસી મેળવી ભાવિની અને કુટુંબની ચિંતામાંથી મુક્ત બનો
- દાવાઓની સત્વર પતાવટ માટે કંપની મુવિખ્યાત છે

અમદાવાદ ઓફિસ
સ્થાપનાની યોજના - ગાંધી રોડ
અમદાવાદ



ચીફ એજન્ટ
મેસર્સ રમેશચંદ્ર એન્ડ કું.
ગાંધી રોડ - અમદાવાદ

વિશ્વભારતી ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લિમિટેડ

વિશ્વભારતીની વિજય કૂચ

પ્રથમ વર્ષના પ્રીમીયમની આવક
રૂ. ૫,૨૫,૦૦૦ થી વધુ

હંદગી, આગ, મોટર અને તમામ અકસ્માતના વીમા લેવામાં આવે છે
નટવરલાલ સી. દલાલ, બ્રાંચ મેનેજર
ભોમરાજા બિલ્ડિંગ, લીમડાચોક, મુરવ
અનુભાઇ આ. શાહ, બ્રાંચ મેનેજર (લાઇફ બ્રાંચ)
સોગાપુર બિલ્ડિંગ ચારરસ્તા - અમદાવાદ
આલાક એજન્ટ દરેક બ્રાંચ માટે મેળવે છે

લખો: સી. જી. દીવેદી

મેનેજિંગ પ્રવેક્ટર
નાબલ. ચેમ્બર્સ, પારસી બજાર સ્ટ્રીટ, કોટ - મુંબઈ

નીચીનાં બન્ને પુસ્તકો સાથે મંગાવનારને વી. પી. પોસ્ટેજ માફ!!!

ખુદુ જ ઉપયોગી પુસ્તકો તદ્દન સસ્તા ભાવે મળે છે. ઊંચા કાગળો, પાકાં બાઈન્ડિંગો

હાલ અઢી રૂપીએ રતલના ભાવે મળતા કાગળમાં છાપેલું
છતાં તદ્દન નજીવી કીંમતે સવા ખે રતલનાં વજનનું પુસ્તક

ઉત્તર ધ્રુવથી ખારદુમ

લખનાર : મુસાફર હાજી સુલેમાન શાહ મહમદ

કુદરતની કરામતો, બુદ્ધાબુદ્ધ દેશના બુદ્ધાબુદ્ધ પહેરવેશો, રિવાજો, હુન્નર, કળાકોશલ્ય, વેપાર-
શોજગાર, રાજદ્વારી દાવપેચ, જમાના જૂનાં સામાજ્યની ચઢતી પડતી; અદ્ભુત મસ્જીદો, ખંડેરો,
ખંદેરો, અને અનેક જાતના રસિક લેખામાં લખાયેલા બાજુવાબેગ વિષયોથી ભરપૂર.

પુસ્તક વાંચતા હોઈએ ત્યારે ખુદ એ દેશમાં સહેલ કરી રહ્યા છીએ એવું લાગે છે એ બધાં
વર્ણનો તો એવી શૈલીથી લખાયાં છે કે એક નવલકથાથીએ અતિરસિક બન્યાં છે. વિશેષમાં એ
પુસ્તક વાંચતાં વાંચતાં હૃદય ઊછાળા મારે છે અને અનેક જાતનાં સાહસો ખેડવાની અને મરદાનગી-
લયાંકામો કરવાની તમન્ના જાગે છે.

સાઈઝ ૮x૧૦ ઈંચ, હાઈકલાર ઓન્ટીક કાગળો, ઊંચા સફેદ આર્ટપેપર પર છાપેલાં કુલ
સાઈઝનાં ૭૦ ચિત્રો. કુલ ૫૭૦ પાનાં. કુલકલ્પાય મજબુત કાપડી બાઈન્ડિંગ કીંમત, રૂ. ચાર
વી. પી. ખર્ચ તેર આના વધુ.

શયતાની કામ અને ભેદી ભગવાન

આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં હીવાન ખહાદુર કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ અવેરી લખે છે કે—“વાંતા
ધણી જ બોધદાયક અને રમુજ પ્રસંગોથી ભરપૂર છે.”

માન્યાતા મનુષ્યો પૈસા ખાતર અનેક જાતનાં કુકર્મો કરે છે. તેને કુદરત એટલી તો સખત
શિક્ષા કરે છે કે નિરપરાધીની કનડગત કરવાની અને અધમ કૃત્યો કરવાની ખોડ ભુલાવે છે.

નિર્દોષ મનુષ્યો તરફ કુદરત કેટલી ઉદારતા દર્શાવે છે. એ આ નવલકથાનું રહસ્ય છે.
હુનિયામાં સરલ, ભોળી, પ્રમાણિક અને નિર્દોષ માનવજાત તરફ કુદરત વિવિધ પ્રકારની
ઉદારતા દાખવે છે, અને “સત્યમેવ જયતે” એનું સાચેસાચું સ્વરૂપ બતાવે છે. કુદરત અદ્ભુત
શક્તિવાન છે અને જગતનું સંચાલન દૈવ મજબુત હાથેથી ચલાવે છે. એનું ગૂઢ રહસ્ય સમજાવે છે.

નવલકથા ખુદુ જ રસિક, સાદી અને યરળ છે, વિવિધ રંગોથી રંગાયેલી હોવાથી વાચકના
મગજને ચોર તોળગી આવે છે. ૫૦૦ પૃષ્ઠ, કુલ કલ્પાય પાકું બાઈન્ડિંગ, સોનેરી ગિલ્ડિંગ, વ્હોલ કાગળો.

મોંઘવારીનો સખત વખત હોવા છતાં ૫૦૦ પાનાનાં દળદોર પુસ્તકની કિંમત ખુદુ જ
સસ્તી રાખવામાં આવી છે. માત્ર રૂ. ત્રણ, વી. પી. પોસ્ટેજ આઠ આના વધુ.

વર્ધમાન ઍન્ડ સન્સ, પાયધુની, મુંબાઈ-૩

કુમારની બહાર અમરના
સોલ ઓફ
સાપન્ટિક પાલીસીડી
અમર
મહેતા જિલ્લા, મેરિજ પ્રીટ
ફેડ, મુંબઈ-૧

પ્રધ્યક્ષ હાકોર
આનંદનર, એસિસ્ટન્ટ
અમદાવાદ

અમદાવાદ



કેટલી
જાણીયમરંજીત

કિંગડમ રા. અ. પોસ્ટલ ગ્રુપ

કુમાર કાર્યાલય રાયપુર અમદાવાદ
અને બીજા જાણીતા વિદેશીઓ

**ગુજરાતનું પાટનગર
અમદાવાદ**

સિદ્ધ અને રચાયત્વના કાચે
સમો અમદાવાદના જાણ
મશહૂર રચનાના ફોટોગ્રાફનું
આદ્યમ-ફરેલી નીચે જોત
હાસિદત્વાવાદીઓ આજીવી
આપની નોંધ લેવા શી રત્ન
મજીરાન જેવા વિદ્વાને કાચે
લાંબી રૂપવેશી પ્રત્યક્ષતાના સાથે
કિ. ૧-૪-૦ રજી. પો. ૦-૫-૦

કુમાર કાર્યાલય - અમદાવાદ

કુમાર કાર્યાલયનાં કલાત્મક



ચિત્રસાધના
કલાકર રસિકદાસ પરીખના
કલાનો પરિચય

દેવ અને દેખાણ કુમારના કૃતિ અન્યકા
મુદ્રિત કલાકરની રસિકદાસ પરીખનાં રા.
ને ૩૪ સાદાં ચિત્રોવાળા આ સંગ્રહ સંગ્રહ
સર્વોત્ક્રાંતિસાધનાઓ અને અન્યકા
કલાકરે વિવિધ રીતે કલાસાધનાને
આપની એકમની જીવનદેખા કપરાત આપી છે.
ચંપાવત ચિત્રોમાં ઓછા અને વીરરસ, જે
પેન એન્ડ ઇન્ક રેડેય, સ્ટેપલર, વડાદ, હો.
રેસ આદિ, આપની કલામાં તથા બીજાને
દર્શાવતા સર્વ પ્રકારનાં મૂલ્યવાન મૂલ્ય છે, જે
વિદ્યાર્થીઓને કલાસાધનામાં સાદે એ અમૂલ્ય
કિ. રૂ. ૩-૬-૦ રજી. પો. ૭ આના



આજનાં રાત
વિનમ્ર અને વિચાર આપનારી
પંદર વાર્તાઓ

પંદર અજવાળી લિખિતો સમી પંદર રસમરી
વાર્તાઓના આ સંગ્રહ, આજનાં રોતની મધુ.
નોની જેડે, નાનાં-ચોટાં, મરીલાનવંશ, રામની
બન, સોને એકસરમી રસ આપે એવા સર્વ
પ્રકારનાં રસમરી કે જોઈએ અજવાળી આજનાં પંદર
શકે એવી સર્વ મુશ્કેલી, અને સી વિનોદ પામે
અજવાળી પંદર વાર્તાઓ, વિવિધ રીતે
મનોરંજક, રસમરી સમગ્ર સાથે એકી ર.
પૂજાવાળી મુદ્રે પ્રસ્તુત કરાઈ.
કિ. રૂ. ૨-૬-૦ રજી. પો. ૬ આના



ગોવાલ્લીને ખીલ વાતો
અમદાવાદની જાણીતા વાર્તાઓના
સંગ્રહ

ગુજરાતનાં રાજાઓના નવલિંગ-લેખકોમાં એ રી.
રામી પ્રકારનાં તે 'જાણનાં'ની રસમરી
વોસ વાર્તાઓ—એમાં દસ વાર્તાઓ દર્શાવી
બાર મત પ્રમુખની છે, 'ગોવાલ્લી' રામીનાં ના
કલાકર કથાઓ અને 'ગોવાલ્લી'ની વાર્તાઓ
કથાઓમાં નાનાં મેળવનાર અને ચોનાના
પછીથી વધુ મશહૂર બનનાર એ લેખકોમાં એ
ગુજરાતનાં જાણીતા કલાકરોનાં એક રી. વિનો
વધુ મુદ્રે મળી છે.
કિ. રૂ. ૨-૬-૦ રજી. પો. ૬ આના



ગુજરાત કલા-કલાપ
(કલાપ બાળો)

કલાત્મકતા અને સરતાપનાં અનન્ય એક
સંગ્રહ વિશ્વજી કલાને આપેલ સરતાપે
પરોચી કરવાનો હેતુ આ પ્રકાશન પાછળ છે.
આજની ગુજરાતી કલાકરોનાં ૭ પૂર્ણ રીતે
ચિત્રોના આ સંગ્રહ, ૬૫૫ના પાપકા આ
૫૨, ફોટો ગ્રાફીક રીતે આપનાં આપનાં આ
સર્વ રૂપિયામાં આપનાં રસીન વિનો આપનાં ૭
રસીને લલ આપનાં નથી, અને તેથી જ તેના
માનની જે આજની આજનાં આજનાં આજનાં
બીજા આજનાં આજનાં

કિંગડમ રા. ૧-૪-૦ રજી. પોસ્ટલ ગ્રુપ

કુમાર કાર્યાલય રાયપુર અમદાવાદ તથા બીજા જાણીતા જુસ્સેબદો



જિહારી મોલ્સ લી.
અમદાવાદ.૮.

જ્યારે તમે

રાયકો

ફેબ્રીકસ

ખરીદો છો

ત્યારે તમે

સંતોષ

તથા

શ્રેષ્ઠતા ખરીદો છો

શિષ્ટ સમાજે
"રાયકો" ફેબ્રીકસ
ઘણાં વરસોથી
અપનાવ્યું છે

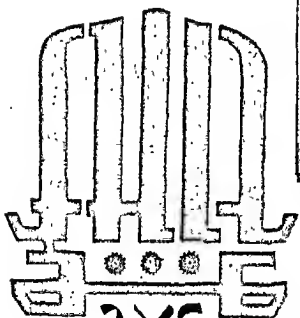


રાયપુર મીલ્સ લી.

અમદાવાદ.



જનરે (સિલ્હો-ખા. ૩. ચારેમાંવાર)



જૂન-૧૯૪૪ ૨૪૬ આવતી કાલનાં નાગરિકો માટેનું આજનાં ઘરેનું અગ્રણી માસિક
સંપાદક-અચ્યુભાઈ શવત

પ્રકાશક-૧૯૪૪ ૦-૧૦-૦



જિહારી મીલના લી.
અમદાવાદ.૮



અંબિકા મિલ્સનું

ક્રેટિંગ

પોપલીન

લોંગકલોથ

પ્રિન્ટેડ સાડી

વોયલ-લોન

દોરીઆં-મલમલ

તથા મનપસંદ વિવિધ ભાતનું

ફેન્સી કાપડ

સસ્તા

દરથી મલશે.

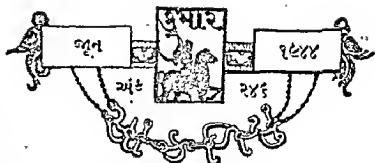


મનમોહનદાસ

અન્ડ કું.

રેવડી બલર - કૌસ લેન

અમદાવાદ



પ્રકાશન તારીખ ૧૫-૬-૪૪

ચિત્રો

બાબર (શિક્ષક)	બી. કે. ગોરેઆંબકર પૃ. ૬
રચના	મનીષી દે દિરંજી મુખ્યચિત્ર
બાબરમંડળી	મનુ વ્યાસ ,, પાછળ
મહીઆનાં આયોજનવાળી ટપાલીની ચિટ્ટો	(હરિલાલ બેંકરનો સંગ્રહ) ,, પાછળ

કાવ્યો

બાબર	આલમુકુન્દ દવે ૧૦૬
કાવ્યા	વેણીમાઈ બ. પુરોહિત ૧૦૬
પદ્યો	દેશભાટ પદ્યમર ૧૦૬
દાસ્યબદ્ધ	લલિત ગિ. બટ્ટે ૧૦૬
આપુર્ણતા	અમીરસ મહેતા ૧૦૬
પદ્યધર વૃત્તો	ઉ. છ. ૧૦૬

અરિત્ર

આંધ્રોના યુગો	અશોક હર્ષ ૧૧૨
---------------	---------------

નાટિકા

માનો મનથી	પુષ્કર ચંદ્રવાતકર ૧૧૫
-----------	-----------------------

વાર્તા

નામનો ખેલ (૨૧-૧૦-૧૫ ઠાકુર)	ચિનોદ દોહાદો ૧૧૮
----------------------------	------------------

લેખો

કચ્છનાં કીર્તિમંદિરો	રામસિંદણ સોઠા ૧૧૬
સ્વ. સો. બા. ગાયકવાડ વિશ્વનાથ ધુરંધર	ર. મ. રા. ૧૨૩
રસદર્શન	ડૉ. હરિપ્રસાદન. દેસાઈ ૧૨૪

વિભાગો

આગયિક ચિત્ર (બધે)	અમનાદાસ કે. લાલીવાલા ૧૧૦
કસોડી	૧૧૭
વિકસનું વિજ્ઞાન	૧૨૫
પરદેશી ચિત્રોના પત્રો (Our Friends Abroad)	૧૨૬
માધુકરી	૧૨૭
આ માસ (ન્યૂન) ઇતિહાસમાં	૧૩૧
છેલ્લું પાનું	૧૩૨

અનુક્રમણિકા રાખવ; પ્રકાશક - રવિશંકર મહાશોકર રાખવ, કુમાર પ્રિન્ટરી, કુમાર કાર્યાલય
૧૪૫૪ રાયપુર, અમદાવાદ. પાર્ટિકલર ૧, ૧૨૨૨૧૦ ૧૨૨૨૧૦, છુટક વસ્તુ આના. બકાર-
આવમાં લગભગ ફરવાનાં વચ્ચે સુખાચાર્ય: આર. આર. રોહની કે., એન. એમ. ત્રિપાઠી
લિ., અથવા રાખવ છપસે પ્રિન્ટેસ રફીદ; પોદારામાં: પુરુષોત્તમ સંસ્કૃત સંસ્કૃતિ.
તમા નૂતન રેલો સ્ટુડિયો, રાયપુરા. કલકત્તામાં એલ. કે. મેથાલ્ડી, ૧૪ અમરતલા રફીદ.

બાહર અમરના સોલ એજન્ટ: મેસર્સ સાયન્ટિફિક પબ્લિકેશન પ્રિન્ટરી, મહેતા
બિલ્ડિંગ, મેડોર રફીદ, સુભાષ-૧; અમદાવાદમાં શ્રી પુષ્પવત્ન દોહર, આનંદનગર.

કુમારમાંનાં સર્વ લખાણો ચિત્રો અને ફોટો કૉપીંગ પ્રિન્ટરી રહિત છે

તારી માડીનું હૃદય લબ્ધ ના
રંગ જાણના જીવન રંગ જાણના

ધોધો ધોધાધ નાલ
એવો સ્વાતંત્ર્યના
રંગ પર બહેન લાગે
અને તારી જન્મેતાનું
ધાવણ ન લાગે



યંગઈડિયા

તેવા ભાવ રચું કરતું

કાવ્ય

ડી. એ. ૧૧૩૭૬

રેકર્ડ પર

અવિનાશ વ્યાસ

સંભળાવે છે

રેકર્ડઝના
સંચાલકો રચું કરે છે

આઈકલાઈ

અને

જોટી મોટાઈ

હાસ આવેલી

માંદગી

હર કરે નો ઈલાજ

જાણવા માટે

ડી. એ. ૧૧૩૭૬

રેકર્ડ પર

હરિશંકર જાની પાઈ

એ રચું કરેલ

મધુરીની માંદગી

સાંભળો

સુતારવાડે ગઈ'તી

લોકગીતા

ડી. એ. ૧૧૩૭૭

રેકર્ડ પર

રસીકલાલ વીણુ

રચું કરે છે

ગંજકમલ

કલામંદિર

ચિત્ર

'માલી'

ના ગાયનાની રેકર્ડઝ

'યંગઈન્ડિયા'

પર જ સાંભળો

વધુ વિગત

માટે લખો:

ધીનેશનલ આમોફેશન રેકર્ડ મેન્યુ. કં. લિ.

૧૧૦ મેડાઈ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૧

આયુર્વેદાશ્રમ ફાર્મસી લિ.
(અહમદનગર)ની બનાવટ

મુકુલ

સર્વશ્રેષ્ઠ હેર ઓઈલ

હિંગામય દ્રવ્યો અને વનસ્પતિમાંથી મીસ્ટ્રીય રીતે

તૈયાર કરેલું વિખ્યાત મુકુલોદાર હેર ઓઈલ

મગજને શાંતિ આપે છે જ વાળ વધારે છે

ગરમીમાં ઠંડક આપે છે

ગુજરાતના મોલ એજન્ટ

ભારતીય ઉદ્યોગ પ્રચાર કાર્યાલય

૧૪, ભાદ્રક સેન, બલેથર, મુંબઈ-૨.

મળવાનાં સ્થળ

શ્રી ચંદ્રલાલ પ્રેમચંદ - તાલુ હરખલ, અમદાવાદ

શ્રી મોહનલાલ પ્રભુદાસ - ધંધુકા

શ્રી હરિશંકર દેવશંકર શુકલ - હિમરેક

મે. પી. શિવદત્ત કું. - વડોદરા

પાકા રંગો, અવનવી જાણીતી

કળામયે હીંગાઈનો માટે

અરણ્ય-અમદાવાદ

અશોક-રાજકોટ

ની હાથેલી સાડીઓના વેચાણ માટે

મુંબઈમાં જ હંડાન બોલવામાં આવી છે.

જ્યાંયે માટે:-

આદર્શ સાડી ભંડાર

હલ ભોઈવાડ - મુંબઈ

દરેક સાડી કાંઈક જુદા જ રૂપે રંગે અનેરી હશે

આપને પાકા રંગો

કાયમી સંતોષ આપશે

મુંબઈના જાણીતા વેપારીઓને ત્યાંથી

પ્રેમ મંગશે

વિઘ્નાર્થિઓ, વહેપારીઓ, વકીલો અને જીવન મગજનું કામ કરનારાઓને એના સેવનથી અગત્યનું બેયું પોષણ મળે
નાનાં-મોટાં, માંદાં-સાજાં, તખ્તનાં-સખતનાં, સ્ત્રી-પુરુષ, સૌકાશ એવું સેવન કરી શકે છે

તમે વાપરી બેયું છે?

કેસરી જીવન ઝંડુ

મહારસાયન

રસસિંદુર, અબ્રક, કેસર, કસ્તુરી અને જીવંત દીપત, પાચન,
તથા પોષિક ઔષધ મેળવી લીલાં રસદાર આંમળાંમાંથી બનાવેલું
મુશોભિત મુવાસિત સ્વાદિષ્ટ અને પોષિક ચારણ



તેનું નિયમિત સેવન
લાંબું આયુષ્ય તથા સારી
સ્મરણશક્તિ આપી શરીરમાં
ખલ, તેજ ને ચેતન પૂરે છે.

કિંમત

પા રતલના પોટના રૂ. ૧૫
અરધા રતલના પોટના રૂ. ૨૫
એક રતલના પોટના રૂ. ૫૦

કારખાનું :
સયાનીશ:
મુંબાઈ-૧૪

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લિ.
અમદાવાદનાં એજન્ટ - લોગીલાલ અધર્સ - ગાંધીશાંક

ફેક્ટરી :
જાતી મહાજનવાદી
મુંબાઈ-૨

ઑટર આપની વખતે, જાહેર ખર્ચ 'કુઆર'માં વાંચી લઈ એટલું નિશ્ચય.

મુંબાઈમાં ચાલુ છે

રાજસિંહાસનને હું શું કરું?

મને તો લેઈએ
મારી પ્રાણેશ્વરીના
દૃઢયનું સિંહાસન!



એક રાજકુમારના
નાનુંક પ્રણય-તારણી
ગૂંથેલી પ્રેમકથા

મિનરવાનું મનોરમ્ય ચિત્ર

હાસ્ય - સંગીત - પ્રેમ - વિનાશ - શોધ - રોમાન્સ

પથરોંકા સોદાગર



દિગ્દર્શક - શેરી હોલતાલવી

ભૂમિકા - મીના * શીલા * અલ નાસીર * પી. બેનરજી વગેરે

મિનરવા ફિલ્મ એક્સચેન્જનું ફેમસ રીલીઝ

મુંબાઈનું લોકપ્રિય છબીઘર

મિનરવા

રામનીથ બ્રાહ્મી તંત્ર
(અપરંપર નં. ૧૩)
ઉત્તમોત્તમ તીર્થ પ્રસિદ્ધ થયેલું બ્રાહ્મી તંત્ર
ગાદી તંત્ર નં. ૧૩-૦ આપવાનું ૦-૦
(૨૫૦ આપવાનું)
રામનીથ યોગશ્રીમ
ગાદી તંત્ર નં. ૧૩-૦ આપવાનું ૦-૦
(૨૫૦ આપવાનું)

ગાદી જનતાના કેટલાક અભિપ્રાયોમાંથી એક:-

હું ધણું વરંડોથી દેશી અને પર-
દેશી ધણી જનતાને તેણે ગાથાને માટે
ઉપયોગ કરતો આહુ છે. એક દિવસ
મારા એક પરમ મિત્રે રામનીથ બ્રાહ્મી
તંત્ર (સ્પેસીઅલ નં. ૧) વાપરવા માટે
ખાસ જવાબ મળી હતી. તે પ્રમાણે હાલ
કેટલાક સમયથી વાપરું છું. તેનાથી
મને મહાન ફાયદો થયો. આખતી
દરિદ્ર વધી ગઈ, ચાદરાઓમાં આવડદું
ફેરફાર થયો. ગાદી નિદ્રા આવે છે,
મગજ શાંત રહે છે. માથાનો દુઃખાનો
હમેશાને માટે બંધ થઈ ગયો. નાક-
માંથી કોઈક વખતે જે રક્ત પડતું હતું
તે પણ બંધ થઈ ગયું છે, વાળ કાળો
થવા લાગ્યા છે. અર્થાત્ તે જે ધણું

પરચની ખારી ફરિયાદો હતી તે અધી આ તંત્રથી હમેશાને માટે દૂર થઈ ગઈ છે.”

મંગલકારી
સહી દેવે મણીલાલ હરિનારાયણ બી.એ. (આનર્ક) વડોદરા
બહારગામના એજન્ટ:- સુરત, ભરૂચ, નવસારી, નાશીક અને કરાંચી વગેરે

ધી ઇન્ડિયન ગ્લોબ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લિ.

ચેરમેન સર મથુરાદાસ વસનંત ખીમજી ને. પી. ★ મેનેજિંગ ડિરેક્ટર શ્રી વિજયસિંહ ગોવિંદજી

હેડ ઓફિસ
પ્રાન્સિપેક્ટસ ચેમ્બર્સ, હોર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ
ઇન્ડિયન ગ્લોબની વીમા પૉલિસી

- મકાન-મિલકતનો વીમા લઈ આગ સામે રક્ષણ મેળવો
 - વહાણમાં માલનો અને પહોણો વીમા ઉત્તરથી આપની અંદરની માલમત્તાનું સંરક્ષણ સાધો
 - જિંદગીના વીમાની પૉલિસી મેળવી લાવિની અને કુટુંબનો ચિંતામાંથી મુક્ત બનો
- દાવાઓની સ્વચ્છ પતાવટ માટે કંપની સુવિધાલ છે

અમદાવાદ ઓફિસ ★ મેસર્સ રમેશચંદ્ર એન્ડ કું.
ફતાસાની પોળ-ગાંધી રોડ ગાંધી રોડ-અમદાવાદ
અમદાવાદ



જાહેર પ્રજાનો મિત્ર નં. ૧

એ છે બોમ્બે મ્યુન્યુસિપલ કોર્પોરેશન-જાહેર પ્રજાનો મિત્ર નં. ૧. એ તમને, મને કે દરેક જણને મદદ કરવા ખડે પગે તૈયાર છે. ગમે તે થાવ પણ તમારા પુત્ર કેળવણી પામે અને છ'દ્વીમાં સારી શરૂઆત કરી શકે એ માટે-અને તમે પણ તમારી વૃદ્ધાવસ્થા સુખચેનમાં ગાળવાની ખાતરી રાખી શકો. એ માટે-અવસ્થા કરવામાં તમને મદદ કરવા હમેશા એ હાજર છે.

જ્યારે એ તમને મળવા આવે ત્યારે એને મળવા અને આવકાર આપવા સૂકરો નહિ. તમારી શું શું જરૂરિયાતો છે તે એને જણાવો અને એ તમારું બાપિ સલામત,

ચિંતામુક્ત અને સુખચેન જાડું બનાવવાનો સૌથી સલામત ભરો અને સૌથી વધુ માફક આવતો માર્ગ સૂચવતો.

ધી બોમ્બે મ્યુન્યુસિપલ

સાઈફ એસ્યુરન્સ સોસાયટી લીમ

હિંદમાં જાહેરાતો વિમાની સૌથી જુની સંસ્થા બોમ્બે મ્યુન્યુસિપલ બીલ્ડિંગ, હોર્નબી રોડ, મુંબઈ

દરેક પોલીસી ધરાવનાર નફામાં હિસ્સો ધરાવે છે.

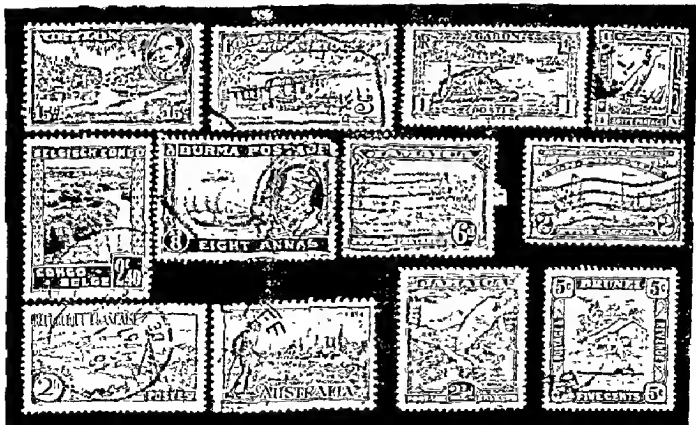
MBIS

ઈન્ડિયા, સીલોન અને બ્રિટીશ ઈસ્ટ આફ્રીકામાં એજન્ટો છે.



બાળનર્મદળી (ચિત્રકાર: મનુ બાસ)

મુંબઈ આર્ટ સોસાયટીના પ્રદર્શનમાં રત્ન ચએલું ચિત્ર



નદીઓનાં આલેખનવાળી ટપાલની ટિકિટો

(શ્રી હરિશ્ચંદ્ર બેંકર-વડવાણુ કેમ્પ-ના સંગ્રહ)

પહેલી હાર: ડાબી બાજુથી (૧) સીયોનની ટિકિટ પર ત્યાંની એક નદીનું દર્શન; (૨) મોઝામ્બિક (આફ્રિકા)ની ટિકિટ પર ઝામ્બેઝી નદી; (૩) આફ્રિકાના ફ્રેન્ચ સંસ્થાન ગેબનની ટિકિટ પર આગોવે નદી; (૪) મિસરની ટિકિટ પર નાઈલ નદી; વચલી હાર- (૧) બેલ્જિયમન દેશોની ટિકિટ પર રત્નચંદ્ર નદી; (૨) બ્રહ્મદેશની ટિકિટ પર ધરાવહી નદી; (૩) ભ્રમણકાની ટિકિટ પર પ્રોટરમેન નદી; (૪) યુ. સ્ટે. અમેરિકાની ટિકિટ પર હાસન નદી; ત્રીજી હાર- (૧) ફ્રેન્ચ રિપબ્લિકની ટિકિટ પર એરેલ નદી; (૨) ઓસ્ટ્રેલિયાની ટિકિટ પર ચારા નદી; (૩) ભ્રમણકાની ટિકિટ પર એન્ડ્રુસ નદી; (૪) બોનિયા ટપાલમાં આવેલા બ્રિટિશ સંસ્થાન જુનેઈની ટિકિટ પર જુનેઈ નદી.



ખપોર

પૃથ્વી.

નથી મલપતી ઉપા અરુણ-અંગરે ઓપતી
ઉત્તળી જગઆંગણું, ખડકી પૂર્વની ખોલતી.
ભમી ક્ષિતિજઆડીએ, ઉગરણ ખમી અંગમાં
નથી વિલપતી વિખૂટી દમચંતીશી અંધકા
ધીરેથી ગળકી જતી તિમિરસર્પના શાસમાં.
પ્રકાશ પડકાચની જટિલ તળ ના ના કશી.

પરંતુ તપિયા જાપોર, વળી તે ય વૈશ્યાજના:
જલાવી દધને જૂઠાં મકલ વાસનાળીજને
ભજે અકલ ઘણ ઉચ્ચ તપનિષ્ઠ યોગી યથા
પ્રભા બદવતો, તપ્યે ગમ્મ જતો વધુ તેમ આ
પ્રચંડ તપસી સમો પ્રખર સૂર્ય મધ્યાહનનો.

તપ્યા છ ત્યમ આજ યોવનજાપોર આ જીવને:
કરી ભાસમસાત મેલ મનના બધા હું ય, તો,
ઉપાસી રહું આકરી આધિક વિક્રમોપાસના.

ખાલચુકુંદ કચે

કંઠાપા

વિખળીલું.

પ્રહારો લાગીના—મળત કંઠકાને સહીસહી
ઘવાયેલા હાથે ધણું દરદ કીધું, બહુ કમ્પે.
અરે ઊંડા, મીંઠા, જખમહીલ જખમે જીરવતો
ગિચારો સૂરેલો કંઠ તરફે તામ તનમાં.

પણે ચૂલા માથે હજારમીહું એકરસ યે
ઉકાળે આત્માને, જખમી કરતો લેપ બનવા.
અને મારી મારી સર પર પડ્યા મૂઢ કંઠકા
આહો પંપાળે છે, ગ્રાવનવશને માલિશ કરે.

હરેલા જખમોના પલપલ કંઠાપા લગકતા:
મને એવી હૈયે પરવશ દશા ખુદવતનની
દહે, ને સારો યે જીવનરસ ફેરે ખદખદે.
-છતાં આ છેયો છે પ્રિયવતન! ઘાવો જીવકચે.

હજારો જખમોને ચિર સુહવતું જીવન ગમે,
ભલે એના ઊંડા, વિપમ લગકારા ન વિરમે.

વેળીભાઈ જી. પુરોહિત

આવતી કાલનાં નાગરિકો મારેનું અદ્યતન માસિક

પંથીકાં

અમે રે પંથીકાં આતમ દેગનાં
આતી ચડ્યાં અપનીને પાથ : અમે રે
હી નજું બડકાની રાજ : અમે રે
ગંખી નરોડનાં અમે પૂરડાં.
જિંકું જિંકું માર સાંજ સુવાર;
ખરી પડકું ધડીપલવાર : અમે રે

અમારી વાટચુંમાં વાવેટાળાઆ,
તનકું તો થઈ જરો નરખ;
આને ના ચડકા કે શાક : અમે રે

આ તો મેજો શાખાકાળો,
શયો એના મારી ખીજ વાર;
એના ન પમે કાલ કે હાર : અમે રે

મેજા છેવેરા રામરામ છે,
મોહનુઆલું કરતે હ માફ
આપડું તો મન માયું શાક : અમે રે

દેશજી પદમાર

કલાકારને

આલોચિને શુદ્ધ પ્રશની પૂજા
ન મેલના મિત્ર પડું વને થટે.
થટે ન બેઠામે વસીને સદેશ
ગિરખા મુગિત મુર્ચ્છાદોની માની.
પરંતુ વાતાવરણે તરંગ
આણુ ધરા પૂજાતમ્બુ પરં છે
સુદાસી રંગો રવિ રસિમ નેપથ્યે.
સંવાદ વારે ત્યજ સાધવો થટે.

હાથવડે

-પદ્ય.

હું મૂઢ સમ કા ઊભે; ખર ભજે મુનં આજ ઓ
આવા સમ દાખવી આવ ભજે મને કુંબે;
અને નમર નાખવું અધિવદા રંગે શન્ધવા
રહે નીરવ દાસ્યથી કલકલી; નિદાવે ભજે
આજ સમ ઓ.

કરે અરજ મેમ માટે રહી
હું વિચ્છ હું સદ્ વ્રથમ આત્માને અંકુષે,
ખદિર જવતનો પગી વિચ્છ દાપદને રહો :

લલિત ગિ. બદ

અપૂર્ણા અન્ન તપી મને નહી
નિદામકું તો રહું આપણી ભડી.
અપૂર્ણા અન્નથી દોષ કીપત
અપૂર્ણા આપણી કેરં ગિજ.

જાતીરથ મહેતા

• (Fayaz Walkerના કાવ્ય ૧૫૨૫)

ખનુર્ધર ગ મો !

જાતી કડું કું જાત તોય પદ

—૩. ૭.



ભય!

સામયિક ચિંતન

જીન્દગી મરુત પર્વત રહે કોઈ પણ જન માનુષ્યના મનને આક્રમણની પરી રાજની દોષ ને ને બચતી છે; કેમકે મન આપણી ગમજ પ્રવૃત્તિ કરતું થયું, ત્યારથી જ નેમાં બધા દાન્ય મળે આપણે દોષ છે. માનવ મનનમાં મુશી બધા માથે મુદ્દમ પેશમાં નહોતું આપણે ત્યાં મુશી જ, એટલે કે બધું જ અલ્પ મગજ પર્વતને બધામુજા દત્ત, દેહને દાસપાત્રો, કે કાપનો અનુબધ નમાં મુશી નહોતો થયો, શકે માર મદન કરવાને પ્રયત્ન નહોતો આપણે, ત્યાં મુશી તેને બધું જ જ્ઞાન નહોતું થયું. પણ આક્રમણ મારનારી એવી એકે જિંદગી નહિ દોષ કે રંગ મગજમા થવા બાદ તરત જ બચતો અનુબધ થયો નહિ દોષ.

છેક માનવજન શકે થયું ત્યારથી તેને બચતો મારગે કરવાનો આપણે જ છે. અને તેમાં દાહતા, આપણા, સુતા, ભેગતા, ઝકાવા, કરતા, વાત કરતાં દિવાદિ અર્થ પ્રકરે કાલ ને કોઈ રૂપે બધા મોલદોષ છે જેમકી છપાવવા દાહતા ને આપણાં, દલે ને પશ્ચે કાઠા અને રંગ બાંધે બધા રહેતો વાણીકો અને નહોતોના પશ્ચે બધા દોષ. મિત્રતા જેમકી જનકી જનકી છપાવવાના થયું પ્રયત્નમાં કપાત થવા આ રીતે કેમકે વળતવા વધુ માથે માનવજનમાં બિનબિન પ્રકારના બચતો રાખે દિનપ્રતિદિન પડતી નહિ.

કેમકે સમજ અને શિક્ષણ આપતાં આપણમાં દોષોમાંથી પશી. 'દુ' 'હૈ', 'આ માર', 'ને જોડે', દાહતા વાંદા કમજ થવા. જે થયું આપણે દોષ તે બીજાને દાહતી કેવા થાયાં. શરીર બજવાન નળમાં ને પશ્ચે જિવન કરવા પ્રયત્ન. આ રીતે દલેમાં મારી-વિકે તેમજ માનસિક રીતે નળમાં વિકાસ આપણા મગજમાં જુદે જુદે રહેતો બધા થયું ને થયું આપણે થયો થયો.

નળમાં મગજમાં માણસમાં ને જાન-બધ ને તે રૂપે દાહ વ્યાપ દોષ છે. પરિણામે ને જો કોઈ પણ પ્રકારના અલ્પ કે શુદ્ધ વિદ્યાર જ હરી મહત્તા નથી. માણસની આ જિવનકાળે કે કામી જેમકી વનવનિની માનક પ્રવૃત્તિ ઝીકરીને મનમાં અલ્પ કેવા છે અને ને મનુષ્યને પશ્ચે જાનવાની મુકે છે.

આરંભ આપણા બધા વિષયને બાંધે છે કેવી બની નવા છે. આરંભ આપણે રંગીને

પુરતું રાખતાં હરીને જાહે. પોતાની સાથે દળતાં મગજમાં બીજી બીજી. ખુદે પશ્ચે રોડી-માં આપણાં હરી સાથે જે માણસીના કુદમાં કામીની કુદમાં મારતાં જવા થાતો નથી. આપણા અધિકારે મારે માણસી કરતાં આપણને બીક જામે છે. મદાપ્રયત્ન હરી કેલ કરવાની શક્યાત કરીને નો ને અલ્પવચ્ચ જ અલ્પની હલકે બીજા, કામજ એક જ, કે આપણાં નિર્ભય મનોમાં બંદેશ અલ્પવચ્ચ વિચારો આપણને કોઈ પણ કાર્ય નિર્ભયપર્યેક કરવા હોતા નથી. નાગીનાની આપણને-જગદે છતી વધરે તરકામાં ને આપણ, જામીને વધરે બદાર ન નીકળાય, પોતામાં મારની બધા પશ્ચે કે આરંભ આપણે મનમાં મન થાય, કુદવદ વળતે થયાં અલ્પવચ્ચ, આરંભ આપણને-જે બીજી રીતે મદન વધરની કામીની દોષ, પણ આપણે મા મારે તેમ થઈએ છીએ ને નો આપણે પ્રમાણિકપર્યેક વિચાર કરવા એટલે નો તરત જાણી કે આપણમાં કેવા ને કેવા વિચિત્ર બધા છે! આરંભ આપણે પ્રલભ્યે અને ભલિઓની વતિએ જે વળાદ વળાદને પશ્ચેની મગજી આપણે રહેએ છીએ તેનું કામજ પણ ને બધાથી મગિત મગજી છે એ જ છે. અનેક પશ્ચેની અનેકવિધ પ્રકારના હરીના કાપ તેમજ મનમાં અંકલને દદ થઈ પડી છે તેનું જ એ પરિણામ છે.

આ બધા કુદ કરવા મારે પોતાની બનતો જ અલ્પમાં કરવા દોષ. આપણા મનની એ સ્થાન મારે ને આપણા વિચારની મગજ-પર મારે, આપણની કમજ જ અલ્પને જે બંધે એવા રજ-કોષ્ટકન દાહ માર બધા જ નહિ પશ્ચે આપણી બીજી પણ અનેક નિર્ભય ને નુદમનકારક જનિતિને શોધીને કામજમાં કદ શકાય છે.

દને આપણે રહેએ કે બધાની એ જનિતે હરી રીતે બોલવણી ને છતરી અને તે કારો કેવા સાબ કાવશે.

પરંતુ ને એ, કે બધા પમાડનારી પરિ-નિર્ભયી હરી નહિ, પણ નેના નરક અર્થેત કુદવદની કામીની કપાત કરો. બધા પમાડ-નાર કોઈ પણ નિર્ભય બધા થાય નો તેની પામજ શું છે, ને કેમ કપાત થઈ પશ્ચેની શોધમાં બંદેશ. નેના એ સાબ છે એકે તે

આપણી જનિ કુદવદના રૂપમાં કેવા થાશે એ બધાથી તમને માણી નહિ કુદવદી એ નમે દિશત રાખી શક્યા. વળી નેના કામજની શોધમાં બંદેશ. એટલે કપાત થયેલા બધામાં કોઈ તથા છે કે કેમ ને પણ તમને બંધવા મગજી. પશ્ચે વાર નો એવી પાદ્ય કોઈ તથા જ દોડતું નથી ને આપણે નાદમ્યા કદી કરીએ છીએ, મારે આપણે પણ જ કપાત થાય ત્યારે નબરોમાં ન પડતા મનમાં તે રૂપે કુદવદ કપાત કરો.

બીજું એ કે બધા માથે બીજા કપાતો હરી પણ પ્રયત્ન કરશે નહિ, મન રજવરના દદા મુકે છે, કામજ કરતાં ને કપાતો નહિ; પુજિતી દાહ કરશે તે જ પશ્ચે. બધા સાથે કપાતને બાંધે જે વગર તમને બધા કપાત કરી દોષ નેની સાથે જ વદા. મેરિ બધે નો તમે એવરેતના બોલ હરના માર્યા તેની સાથે કપાતનું મુજબની રાખના દો છે; કેમકે તમારા મનમાં બંદેશો બધા જ તમને આપે વગરની સાચી શક્તિ પણ અમરોના આરંભ કરાય છે. એ દહેશમાં ને દહેશમાં જ તમે નેના બજની આંકણ બધા મારી કરવા દો છે અને તમારી શોધના શક્તિને વિનાશકર્યે એવી મુજબ છે. તમે માનીશો છે કે તમે તેના કરતાં નળમાં છે ને એ તમને છતી નરક. પશ્ચે આવી કપાત મોમાંથી નેનું વળત ને મારી જ દોષ છે.

દેકે મનુષ્યમાં કોઈને કેટલાક મુજબે સા-ચતા દોષ છે જ. માત્ર ને પોને નેને પશ્ચે મારે નથી, અને પરિણામે, વધર પરીક્ષા મરનામાં રજવદા કાવ માર્યા હોત નથી મિતિત થાય છે. એ અલ્પવચ્ચ દાહ મોમાં આવી સમજ અને મુદર જનિતો બોલની લેવા એ અલ્પનું એક મદદ કાર્ય છે. એનું નામ જ આપણની કમજ.

આરીકે મુજબી, વિષય બધને છતવા મારે એક આપણને સાથે છે. કોઈ પણ વગર, કોઈ પણ પરિસ્થિતિ થવા બધાને તરફથી તમને બધા કપાત થાય કે તરત જ અનુક્રી કરવા માંડી. મદર કુદ વિરોધી બધા પાસે કર્યા થયાં સાધનો, કેટલી કેટલી મગિતવામાં છે નેની નરત જ તુજના કરવા મારો. વળી અને આપણો વિચાર કરવા. તમે જે પરિસ્થિતિમાં મુકાવા છે તેમાંથી આપણાં સાથે અલ્પ

માનવ-મનમાં જન્મતી સૌ પહેલી લાગણી : માનવજાતનો સૌથી મોટો ને સર્વવ્યાપી શત્રુ

ગાઠામાં ગાઠું છેલ્લી હદનું પરિણામ કેરું અને કેવું આવી શકે તે બંધાવત કહી શકા, ને એ ગાઠું પરિણામ આવે તે બંધાવતમાં અણાજ એ પરિસ્થિતિ કેટલક ચલાવી દોાય તે માટે ગતની દિશાતરફ વધારા બની શકે; અને પછી પરિસ્થિતિના સામનો કરે. આવી રાગભરે કે આટલું કરશે તો ફરક પરિસ્થિતિ-માં તમે જ વિચારી નીવડશો; અને કદાચ નિષ્ફળ થશો. તો તમને જગતના ટુન્ક કે અસંતોષ નહિ થાય. ધણી વાર તે પોતાને ગતનાર નુકસાનની વધુ પડતી ખાટી ગમ્મચી અને કષ્ટિવત બધયથી જ માણસ વચાત રહે છે. કાપેલાં, સાહસિક કૃતિ કે જોડે આપે-કદમ કરે, થાડું નુકસાન પણ જલે કાઢે વખત સહન કરવું પડે, પણ તેથી પરિણામે લાભ જ થશે; કેમકે તમારી સાહસકૃતિ તેથી કે જવાની જરો. જેમજેમ ભય ઘટતો વધ્ય છે તેમતેમ સાહસિકકૃતિ ગતુચલા ગતગા-નગાન મેળવની જ થાય છે. અને માનવજાતની પ્રગતિ મટે જો અતિ જરૂરી છે.

બધા હમેશાં મિત્રમિત્ર આશ્ચર્યનો નીચે જુલાએલા નોય છે એ ન બજતા. છપાવેરી બજતા નોય છે. જંગલ કે, હર વખતે ફેર ને ફેર જુલા જ રૂપે એ રાહ પાયા છે. તેમના ખાસ અભ્યાસ વખતે તમે તેમને ન આજખી શકો. તેઓ તમારા મનમાં જ નિવાસ કરે છે છતાં હંમેશાં માથલ ફરે રહેતા ગતુચલાની જેડે આજખવા મુશ્કેલ હોય છે. બધનું અર્ક કારણ બહુ કડે હોય છે; અને ધરિત તથા ખંતપૂર્વક નેની શોધ માલજ નમે લાગી રહેા તો જ તે મળે. ધર્મીવાર આપણું મન, બહારની કાંઈ દેખીતી પરિ-સ્થિતિમાં ને કાંઈ પમ બંધાયેલાં કારણ અમુક પ્રસંગ સાથે જરૂર લાગી દેવાની દે છે, અને તેમાં આપણે બધકે જાણ આઈ જાય એ જાણે. દાખલા તરીકે એક મગનલાલ નામનો માણસ છે. તમને તે પ્રથમ મળે ત્યારે મેલાં-ધકાં કપડાં પહેરેલાં હોય. તમની કહવાના એને મુંદર મુખાકૃતિ કહે તેવા દેખાવ તેને ગરેલા ન ધરાવતો હોય બહારમાંગની મુસાફરીથી થાડોપાડો થાડો આવતો હોય. તમારા મનને બહારના દેખાવ પરથી જ અભિપ્રાય બાંધી લેવાની આદત પડી હોય, તો તમે તેને માટે સારો અભિપ્રાય નહિ બાંધો. આજવાત કે અન્ય કાંઈ અનુભવ પ્રાપ્ત

ગતાં પહેલાં તમે એ મગનલાલ માટે એક છાપ તમારા મનમાં જરૂર પાડી લેશો. અભિપ્રાય બાંધી પડેલી મગનલાલ વિશેના હવેલા અભિપ્રાયવાળી એ છાપ તમારા મન-માંથી દુર થતાં બહુ વાર લાગશે તે પછીના અનેક પ્રસંગમાં તમે મગનલાલ સાથે આવ્યા, તમને તેનો વધુ અનુભવ મળતો ગયા અને તેમાં તમે મળેલા કહેવા જેવું તમને કહ્યું ન જમ્યું, એટલે તમે તેને માટે સારો અભિપ્રાય બાંધ્યા, ત્યાર બાદ કોઈકા કાળ નીની ગયા, અને એ સમયે તમે મુશ્કેલીમાં આવી પડ્યા. તમે મગનલાલની મદદ માગી. તેણે તો પછી તમારા મનમાં તરતજ વિચાર આવ્યો: મને હવે જ કે આ માણસ ખરેખર મદદ નહિ જ કરે. આવો જ વિચાર તમને આજે તે શું છે? તમારા મન પર સીધી પ્રથમ વરેલા મગનલાલ માટેના ગાઠા અભિ-પ્રાયની છાપનું જ એ પરિણામ છે, કે જ અભિપ્રાયની તે તમે અદમ્ય કરી દીધી અને ત્યાં જ પકી રહી હતી.

એટલે એ પ્રસંગ ફરકે પરિસ્થિતિનો બહારી રીતે પણ વિચાર કરેલા જ જોઈએ. જંગલે મગનલાલે પ્રાપ્ત અભિપ્રાય જો પોતે મદદ કરવાને અસાધ્ય હોવાનું દેખ જમ્યાનું ન હોય? વજી તમારો તોના પર એવો તે શો અધિવાર તમે મેળવેલા હતા કે એની રૂએ તમને તેણે મદદ કરવી જ જોઈએ? તમે જે મુશ્કેલીમાં મુકાયા તેને માટે મગન-લાલ કાંઈ પમ રીતે જવાબદાર હતો બંધો? આવા આવા પ્રશ્ન મનને તરતજ રાખી પા-તાની નતને જુલો તો જરૂર થાય જાણીતર મળશે. માણસ ધણીવાર નિરોપેક રહી વિ-ચાર કરવાનું બૂઝી જાય છે અને બંધ ત્યાં સુધી સામનો વાંકે શોધી પોતાની નળખાત કપર ઢાંકે પછોડા કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

અને જેનું કમ બીજું કાંઈ નથી તેના બંધો મિત્ર પણ બંધ નથી અને શત્રુ પણ બંધ નથી. કહવાના કરે કે એકે કુલાલો તમારો પરિચિત છે. તમે નેની સાથે શી રીતે વતેશો? મદદ તમારું રહેવાથી તો જરૂર તે તમને કહે, દારૂકે તેનો દેખાવ જ કહવાનો છે. પમ તે તમે જામને પહેરીશો, સાવચેત રહેશો, ને નહિ કરાશો, પમ બિચરે તેના તરફથી લુ-કાન પામવાને બદલે તમે તેની માફક જ કાંઈક જાલ મેળવશો. આમ, આપણું મન

જે કુલાલ છે, તેની સાથે અને તેમાંની અ-સંખ્ય કૃતિઓ સાથે પણ એ રીતે જ વર્તવું જોઈએ. તમે એક વાર તેને બંધાવત આજખી લો અને મદદ તમારું ન રહે. તો જ તે તમાને જાણપ્રદ નીવડવાનું; નહિ તો બિનજાણી માંડા જેવું પરિણામ તમારા માટે આવશે, અને એ પાટાના રૂંધ્યા તમે મને ત્યાં આજ-ખાતામાં કોરોઈ પડશે.

બધ મરત, કદતું મન કદી તરડયતા નળખી રાકતુ મરત. તે બધ અધિવાર અને એવળ હોય છે. હવાથી હાલતાં જાડાં વાંદરા જેવી કૃતિ તે એની હોય છે અને રાતરી હમેશાં મનને આકર્ષી છે, એટલે આવાં નળખાં મન તેને મમે તેમ અને મમે ત્યાં અધકાયા કરે છે. એટલે એવા માણસને સુખને અનુ-ભવ સ્વપ્નવત જ નીવડે છે. સુખનો માર્ગ તો શરૂઆતે જ સાંપડે છે.

માત્ર અનુમાનથી અભિપ્રાય બાંધી લેવાની આદત બિનકુલ નાપસંદ કરવા થાયજ અને નુકસાનકર્તા છે, પણ દુઃખની પાત છે કે દુઃખમાંથી નવને આવી રહે હોય છે. આના મૂળના પણ બધાઈ અનેક નળખી કૃતિઓ જ રહેલી છે.

મનને કાંઈ પણ હાલતમાં, કાંઈ પણ પ્રસ-ંગમાં લપટાઈ જવા ન દેતાં તેને ઝીબ પુક-વના કીર્ણિનકુટ્ટી પ્રસંગને નિહાળવાની અને અભ્યાસ કરવાની આદત પાડો. કાંઈ પમ પ્રસંગ બને તે વખતે તમારા મનને માત્ર સારી તરીકે જ રાખો. પછી પ્રસંગ પરની દરકાર જલમાં લીધા બાદ, અને બંધરે પરાંવો અને પછી જ અભિપ્રાય આપો. આ રીતે કોંજા વિચાર અને વર્તન પુખ્તતાથી બરપર અને આદ્ય નીવડશે.

છેલ્લું એ, કે બધને આદતકપન જ બળવા રો. કાંઈ પમ પ્રસંગનો પ્રત્યાપાત બધ કરે અને કપર આવે કે તરત તે બધની જમિને કાંઈ ને કાંઈ સારીરિક કાર્ય દ્વારા અન્ય માટે વાળવા પ્રયત્ન કરે. દાખલા તરીકે એક બં-ધારી માણસે પ્રાણલાલ એક સાંકડી બધમાં આદેશ નય છે સામે એક કુંડા સામે એ. એક સાપાસ પીતું કાંઈ નથી. પ્રાણ-લાલ કાંઈ સંકડાડી દોરેલાં દાન મંવા નેમગાં છે. દાયામાં લાકડી પણ છે. અને મુંડા સામે-થી આવે છે. મુંડો તો આવે પ્રસંગ પાતાના ધરાશાથી સામાના મન પર શી અસર થાય

જેણે પ્રજાઓને પરાધીન રાખી છે: જેણે માનવનો વિકાસ રૂંધ્યો છે

છે, તે હંમેશાં અવ્યામરની દરિયા બેને। રહેવાને દેવાએથી જ દોષ છે. તે જુએ છે. પ્રાણુવાસ પણ પ્રવચી જ સાવચેત બન્યો છે. દિમતવાળો છે. તે પણ મનમાં તો સહેજ અવ્યકાષ છે, કારણકે કદાચ જે અદેખર લાગોદાગ આવી જવાનો પ્રયત્ન આવે તો ગુંડા પ્રાણુવાસને જરૂર પડાડી દે. પણ બહારથી, બહુ દુર્લભ બન્યું ન હોય તેમ, પ્રાણુ-વાસ કાઢી કઢાળે તો ચાહેવા નહય છે, અને માટેથી સીધોથી વચારને બધ છે. આટલી બદારની નિર્બેશતા જોઈને ગુંડાએ પ્રાણુ-વાસને પોતા કરતાં વધુ ચર્ચિતાતો માની, અને બાહુમાંથી પસાર થઈ ગયો. પ્રાણુ-વાસ સમગ્ર ગયો કે ગુંડા મહાત થયો છે. અને તેણે છુટકારાનો દમ ખેંચ્યો.

બધ કાવચ ચાચ ત્યારે શરીર અને મન કાવા તેને અન્ય પ્રજાતિમાં રોષી દેવા પ્રયત્ન કરે। જેમકે પ્રાણુવાસે સીસોડી વચાડી લાકડી ફેરવી દેવાર ચાલવા માંડ્યું. તે સીતે તાળી પાડતી, ધૂંકો કરતો, મોઈ ગીત ગળુ-ગળુ, મોખડી વાગતી, સરસામાન દેવવા મંદી જરૂં કે એવા અન્ય મોઢ કાચેમાં પડી જરૂં એવા સાંસ્કૃતિક કાચે ઉપરાંત કુટલક, વિનય, ક્રોધ, લાન્ય, ગળુની દેવવા મિત્રાનિક જિનિઆને પણ બધની વસ્તુ ઉપર મને ક્રાંતી દેતી. મરિજીમિ આવા અભ્યાસ દ્વારા દરેક વ્યક્તિ પોતાના મનમાં રહેલા બધ એકાદી ફરી શકે અને પ્રમતિ સાધે।

જમનાદાસ કે. જાદીવાળા

દેવ. નરહરામ ત્રિવેદી

પ્રીતિવાત પ્રેક્ષક, અભ્યાસી વિવેચક ને ગર્ભક દારવધાર તરીકે ભળીતા આત્મજ્ઞ એ વિદ્વાન લેખક અને અભ્યાસકન ગદ્ય તા. દમી મેંએ માત્ર પ્રવેશી ગયે અવમાન થયું. ગુજરાતી સાહિત્યના આગા અભ્યાસ-ગમે વિવેચકોને આત્મજ્ઞ દુર્લભ પદમાગો-પ્રદારી એમની અલગ લેખિની, નિર્બેશ વિ-ચારશક્તિ ને કલ્પવૃક્ષવિવેચનાની આજ પૂરે છે. સાહિત્ય ઉપરાંત સમાજમાત્ર તથા માનસશાસ્ત્ર એમના પ્રિય વિષયો હતા અને બેશાળી, મરાઠી આદિ આપાઓને પરિચય એમને હોવાથી એમનું વાચન પણ એમના લેખન જેટલું સતત અને વિશાળ રહેલું.

ક્યારેક આકાશ બનીને પણ અગ્રિય સત્ય કહી નાખવાની નિર્બેશતા જેટલી જ નિષાલસતા પણ એમનામાં હતી અને તેથી જ એમની વિનિષ્ઠ સાક્ષરતા જેટલી જ એમના મિલનમાર અવધાની સરલતાનું ઓં આપનાગ ગરજનું કરે છે. એમના આ-ત્મને ઈન્નિત દો.

ત. લ.

‘પ્રભુતા પ્રતિનિધિ’ ધર્માધ્યક્ષેએ એને હવતો બાળી મૂક્યો



મધ્યકાળના યુરોપની અનન્ય પ્રતિભા કવિ કિલ્મુક અને ધેસાનિક

ન્યોડનો
પ્રૂનો

ચિત્રા સજી, પવનમાં તેના બડકા નાચી પદા પણ મેથી મે વધુ આળભથી તે જાનેતા આ ટેલા શાંકી વાળાવજીમાં નાચી રવા વગ

‘ભાવિ જગત ન ભૂતે કે મોતથી બેપરવારી-
મેં સત્ય સિવાય કોઈની સન્મુખ સર નથી
જુકાવ્યું, તે કાપર હવન કરનાં પ્રોત્સાહિત
મૃત્યુને મેં ઉત્તરે હુણે વધાવી કીધું છે.

લે નિને ધર્મને, તેના હાલના રચરચે, માનવમતને એક કે અણુઓ છે. અને દેખાવ
પરબળી-પ્રજ્ઞાઓ પાછળ સદીઓથી પોતાની દસ્તાવિજનનું જે રેણુક કાઢે
આવ્યા છે એ દૃષ્ટિએ જોતાં ધર્મની એ તુજના સાચી લાંબ છે. આજની આપણી પીચની
સરી પણ હજુ તે ધર્મની આખતમાં પરી સંક્રિષ્ટ નથી બની. જે ધોડાધની સંક્રિષ્ટતાનું
આગળે આટલું બધું ગુમાન ફરી રવા હોય એ તે ધર્મને નામે ચાલેલા માનવચકાર ને
પાપાચારના પરા પ્રાવશિત રૂપે પણ નથી ધર્મની એ જોડાણને પ્રકાશ અને પ્રેરણા-
બરી જેટલી તે પરાવાર નિદગીએ નહ ફરી નાખી છે, કે જેના પ્રકાશનું કબ્જું તિરુ
પણ કતિદાસની સ્થિતિને પ્રકાશવા નથી પાર્યું. પણ એ જોડાણની પૂર્વજમાંથી મેં
અજુનઘ વ્યક્તિ પોતાનો પ્રકાશ કતિદાસને પડે પાથરતી ગઈ છે. એ વ્યક્તિ તે ન્હોડનો
પ્રૂનો, જેણે પોતાના ચિતનની ક્રિયાથી દેખ અને અજ્ઞાન પર રવાબંધી ધર્મની આપી
દેખારતને દગમચાની નાખેલી.

યુરોપમાં નવા વિચારનું ત્યારે પહેલ ફૂટ્યું હતું. વિજ્ઞાનની નવીનથી શોધોએ અભ્યાસ
નવામાં જગાડી હતી ને પરિણામે માનવ અને વિશ્વ એ બંને ધર્મોસાક્ષરો રહી શક-
એકી જગિત માન્યતાએ પ્રત્યે લોકજનિ હિંમોહિન શંકાશીલ બનતી ભતી હતી. આ વચ-
ચારમાં પોષની સર્વવિશ્વથી પ્રેરતી અત્યારે પ્રિયતાની દુનિયા ડગની દેખાવા લાગી હતી.
ને એકી જગિતી સહેજ પણ તવાર આવતી કે તેને કરમાં ફર નમીદન ફરી દુનિયાને નારિતમ-
તામાંથી કચારી લેવા તેણે યુરોપખરમાં વપાસસમિતિઓ (Inquisition Committees)
નીમી દોષી હતી. એ તંપાસસમિતિઓની પેશાચિનતાને પુરાવો આપવા અને એક જ
દાખલો બન થઈ પડ્યો, કે પેશના ન્યાયાચારન પરથી પોતાના બદાર વર્તતા અગ્રજમાં
એકલા તેરેમહા-નામના ધર્મશિક્ષકની ૧૦,૨૨૦ માણસોને હવતા જલાવી દીધેલા અને
૬૬,૦૦૦ને જેલમાં સળકાવેલા!

આ વધુક વાતાવરણના કાળે, ઈ. ૧૫૨૮માં ફેરડીના હર્લ્સબા પ્રાંતમાં વિમુચિવનના
દાગ પર આવેલા મોહા નામના ગામમાં એક સોનિને ત્યાં એક બાળક જન્મ્યો. એનું નામ

કારણ—ધર્મની ચારદીવારી તોડી એણે નિર્બાંકપણે સ્વતંત્ર વિચાર ને વૈજ્ઞાનિક સત્યો રજૂ કર્યાં

ન્યૂટોનનો જૂનો. અમેરિકાની શોધથી પૃથ્વી ન્યારે વિશાળ બની હતી, પૌલિસ વિજ્ઞાની કૉપરનિકસની શોધએ આપાસને પણ અનંત બનાવ્યું હતું, સૂર્ય પર ગયો હતો. ને તેના શિક્ષણને પ્રતિ-રોધક બળો લાંબાં વર્ષો હતાં, ત્યારે, ખરેખર જ્યાં એ ગાગમાં જન્મેલા આ બાળક વખત જ્યાં મધ્યકાળના યુરોપની એક અનન્ય પ્રતિભા તરીકે ગણી લેવામાં. અને તેનું કારણ, તેણે બદારથી ક્યારેય નહિ પાણી પોતાની નતવમાંથી જ સત્ય શોધવાની અર્પણ હિંમત ખોડીથી, એ હતું.

અને એ દિવસે તેની પ્રતિભાને કેટલી તેજસ્વત્વ બનાવી દીધી હતી? તેના પછી તેર વર્ષ જન્મેલા હબ્બલના દાર્શનિક (ફિલસૂફી) ક્રાન્સિસ બ્રેકનનાં લખાણોએ તો તેના કથનના માત્ર પડયા જ પાડ્યા છે, એ જ હબ્બલનાં સ્વિસઆર સોસાયટીએ તેની જ સ્વિ-નાઓમાંથી તેનાં 'ટેલેસ્કોપ' ને 'હેબ્બલ' નામેનું વસ્તુ ડહાબું છે. અને તેના પછી એથી વધુ જન્મેલા ફિલસૂફી દિપ્તોગ્રાએ તો પોતા પર જુનોની અસરનો સાફ દિગ્ધિ એકરાર કરેલા છે.

જનના ઉપરકાળે જ જુનોએ વિજ્ઞાન, ગણિત, કાવ્ય, સંગીત આદિ અનેક વિષયો પોતાના કરી લીધેલા ને દર્શાવિયન કૅટરું જ દર્શિન ને ટ્રોનેસ ભાષાઓ પર પ્રભુત્વ મેળવેલું. બાળનો સિપાહી-ખીરીના ધંધો તો તેને માટે મુકર જ હતો, પરંતુ નાનામોઝા રામ્બોનોનાં દિલો તો પોતાના માટે થી નિરોધાની કર્યા આમ પર નેને હમ્બેશની મુશ હતી. એટલે ચોદ જ વર્ષની વય જ તો એનસલેગ નાગના બધા પાદરીની ફક્તી ગઠમાં જોડાઈ પાપના ટોમિનિકન આદરમાં દાખલ થઈ ગયા.

એ જ જુનોનું કથનસીબ નીવડ્યું. મદમાં જેગરંગ તે એક પછી એક ધર્મશાસ્ત્રનું પાશચાલુ કરતો ગયો, જેગરંગ એની જિજ્ઞાસુ-રુચિએ સમગ્ર વિજ્ઞાન ધરનાકગની બધી સગરજા સમાવવાનો દાવો કરતો એ ધર્મશાસ્ત્રોની રૂબરૂઆતો પરચિતન ચલાવવા માટેનું નેમતેમ તેને એ ધર્મશાસ્ત્રો આત્મનુસિ આજે અસમર્થ લાગતા ગયા. પ્રગામિક મુશદે એણે પોતાની આશંકાઓ પાદરીઓ પાસે રજૂ કરી.

આ શો ગળ્યું? પવિત્ર ગ્રંથો સામે તેનાથી હમ જ કપાટી કેમ સમજ? કૉપરનિકસે બહે સાબિત કરું કે પૃથ્વી ફરે છે; પણ ધર્મશાસ્ત્રમાં તો એને સિધર અને ચાંબદાઓ પર ટેકેલી જાણવી હતીને? વિજ્ઞાને બહે કહ્યું કે પૃથ્વી ગોળ છે ને આકારા અનંત છે; ધર્મશાસ્ત્રો તો તેને સપાટ અને આકારને એ સપાટ પૃથ્વીની હત જાણવી હતી ને? આકારમાં બીજા ફરિયાઓ દોવાનું? હંદનું જ તો ભારેમાં ભારે દ્રોહ હતો. આકારમાંના તારાઓ એ તો પૃથ્વીની એ છતાં ધંધેલા દીવાઓ હતા, જે છતાં ઉપર સ્વર્ગમાં ફરતરનું સિદ્ધાસન હતું. પ્રજુના આ જ્ઞાનને પડકાર કરવાની જુનો યદતા જ કેમ કરી શકે?

પણ જુનો પોતાના જિનનમાં રત રહ્યો. એ ચિનનમાં વિચના શંકાકારજુ નિયમનું એને સંપૂર્ણ બાન થયું ને હંધરને એણે નિત્યત-માં બેઠે બેઠે પૃથ્વીસાગ્રીઓના કદાવરની શાદ ગેતો નહિ. પણ સર્વ-વ્યાપી, અવસ ચેતન્ય સ્વરૂપે નહેરૂ કર્યો. એ ગોલિક જિનનને રસ્તે જ્યાં ધર્મશુક્રોએ તેને એક કરવાં વધુ વખત વાળ્યો, પણ તે ક્યાર ન ગયા. ધર્મશુક્રોએ તેના પર હવે ચેતન સવાર મએસે લાગ્યા! ફરો જે રજ પામ્યા વિના, કાઠથી સીદ પામ્યા વિના જુનો પોતાને માગે આજળ વધેનો ગયો. વિચની અનંતતા ને ધર્મશાસ્ત્રોની પાકળના પર એક પછી એક પુરતક તે રચેનો ગયો. આખરે પાપની

સત્તા તેને બરદાસ્ત ન કરી શકી. તેણે તેને નારિતક નહેરૂ કર્યો ને દેહાંતથી તેને પ્રાયશ્ચિત કરાવવાનો નિર્ણય કર્યો.

નિર્ણય સાંજળી સોતોસત એનસલેગ જુનો પાસે આબ્યા. હકી-કતથી તેને વાદકે કર્યો. જુનો બોલ્યો, 'બાપુ, હું બને મારા અવિ-તચથી નથી દરતો ને તમે શા માટે દરો છો?' અને પછે તથા પેટાઈનસના સંમિશ્રણ જેવા, લેસિંગ ને કેન્ટના એકલા પ્રતિનિધિ જેવા જુનોનાં એ સાથે જ નિર્બાંક શબ્દો હવા. પોતાના એક ક્ષા-નેરમાં એણે વહેલું જ આઈ નાખેલું:

That I shall sink in death I know must be,
But with that death of mine what life will vie?
પરંતુ એનસલેગ ન માન્યા. તેણે કહ્યું, 'જેરા, પવિત્ર બીક જેનામાંથી જાતી રહે છે તેના પર ચેતના અવરય સવાર થાય છે.' જુનોએ તરત જવાબ આપ્યો, 'બાપુ એવી વાત ન કરશો બીક કેઈ દિવસ પવિત્ર હોઈ જ ન શકે. અને સત્યનું ચિતન કરવાની તમે ના ન પાડો. બીજું જે કહેશો તે હું કરી છુટીશ.'

એનસલેગે નેણું કે જુનો અડગ છે. એ અડગતાથી તીવ્રગત બલિષ્ઠ પળું નિમિત્ત હતું. છેવટે તેણે આજીવનકે કહ્યું, 'ત્યારે તો, જુનો, જે આવીની નાસી છૂટ. ફક્તી તને સદન નહિ કરી શકે.'

અને સત્યની ખાતર, એ અંધારી શતે, હોરડાની મદદે મહત્તી પછીતેથી બદાર ફરી પડી, જુનો સતના અંધારામાં ગેલ થઈ ગયા. 'હશવિયા': તારા આવડા મહાન વિસ્તારમાં જે મારા માટે પચ મુશવાની જગા નથી. હું બંધ છું.' એ દુઃખમયે રાખે એણે અપિ-નાઈનસની કંઠારની પેઢી પાર નજર દોડાવી, —ત્યાં દિવસહંદના ધાર્મિક સુધારો તેને આવકારી એવી મદાએ.

પૂણ એલોકોને ધર્મની બધી દૂર નહોતી કરવી; માત્ર એ સહેલાઈથી બળે જીતે એટલી પરચ બનાવી હતી. એટલે જુનોને જે કયાંથી છુટી શકે? પોપની સત્તાએ તો જુનોને વહેલો જ નારિતક નહેરૂ કરી દીધેલો ને તેની તપાસસમિતિએ એની ધરપકડના પ્રવંચના પાસા જે ગોઠવી દીધેલા હતા.

આ પરિસ્થિતિમાં જુનોની નજર પારોસ તરફ મઠ. દિવસહંદ કરતાં તેને અંધારે કદાર લાગ્યું. ને એ માન્યતા સાચી કરી. લોકોનાં ટોળાં ને ટોળાં પારીસમાં તેને જાંમજા બમટી પડતાં. કાન્સને યોને દેની પછુ નેની પ્રતિભા પર મુખ મુખ ન આંધો. સૌજાના ધર્મશુક્રોએ ત્યાં પણ જ 'નારિતક' સામે બેસેલા કપાટી ને જુનોનું ત્યાં રહેલું કઈ પણ આફત નોતરે તેની થકીમાં ગણાવા લાગી. આથી દેનીએ તેને હંદનમાંનાં દેન્ય એકથી પર બલામજૂતવ લખી આપી ત્યાં યોડલાવી આપ્યા.

દેન્ય એકથી ને હંદનની રાખી એલિશાએ જુનોના હંદનમાં મળ્ય સકાર કર્યો. એલિશાએ પોતે દર્શાવિયન સાદીરીતે બોલી શકતી, એટલે હોશક સંભાળખમાં જ જુનોના પ્રબાલ તે પામી મઠ. ને દેન્ય એકથી તો જુનોના હમેશનો મિત્ર થઈ રહ્યો. જુનોનાં ધખા-ખસાં પુરતો પણ ત્યાં જ લખાયા.

હબ્બલમાં પણ જુનોએ નો પોતાની વિચારસ્વાતંત્ર્યની જેવાદ આજુ જ રાખી. આસપડેમાં હુનિવિજ્ઞાની પ્રોફેસરો એના સામે લાદ કરવા લેલા થયા એણે પરચ વખત તેમને દર્શાવ્યા. એનું તો દરેક કહેવું હતું: 'ધર્મશાસ્ત્રોના દક માત્ર નીતિ શીખવવાનો છે, બાકી વિજ્ઞા-ના સચળા જ્ઞાનનું આધિપત્ય એમનાથી કાઢ માં ન હઈ સમજ.'

બુનોને તે સાંપ્રદાયિકતાનાં મંઠાતાં ખોળેગિયારે બળેએ કહેલો હતો ઉદારતા, બંધુત્વ ને એખજારસેના મુજા પ્રવાહ. એને તો ધર્મની ચક્રારીવારી તેડીકેડી માનવતાને સ્વનિર્ભય પર મુજાએ બનાવવી હતી, યુવાના પર વૈજ્ઞાનિક મહાકુચ રક્ષાપત્રો હતો. બનાવિયારકરિયો ઝીલાત તો યુગેપતી પ્રગતિમાં, એની સંસ્કારિતામાં દલાય પહેલી ત્વરા આવત. પરંતુ માનવતાના આબર યાએ બની એકલા હાથેથી વચ્ચે આ સાચા હમીયને અવકાશ નહેતો, એટલે બધાં રચયો એમ કહેલમાં ખજ તેના હોરાતો જેટલા ન દુશ્મનો બિના થઈ ચૂક્યા. આ જખડુ ફિસ્ત્રકે ત્યાંથી ગાલુંગં બાપડે.

કોપરનિકસ પછી ખજોળતા જ્ઞાનનો એજે ખૂબ વિસ્તાર ક્યો હતો. આકાશના પોતાના નિરીક્ષણ પરથી, બલિખાના ખજોળ-સાક્ષીઓને પૂરી માહિતી આપવા એને અનેક નોંધો ખજ લખેલી છે, ૧૫૭૨માં દેખાએલા નવા તારાની એજે ન પહેલી નોંધ કંઈક. જ્ઞાનના ધરીધના ફેરફાર આ વિસ્તાર માટે ગાલુંગંની વિદ્યાપીઠના વડાએ તેને ટાંડરની કપાધિ આપી. પરંતુ જૂનોએ પોતાને વિદ્યાપીઠમાં નજા આપવાનું કહેતાં તો એજે ચોક્કસી નાજ સુખજાની દીધી. 'ત્યારે મને તમારી ડીઝી નથી જોઈતી' કહેતાં જૂનોએ ટાંડરની પદનીનું કાગળિયું તેના પર પાછું ફેંક્યું. આ અપમાનથી જખજી બેઠેલા કલપતિએ આ અપમાનનો બદલો ફેરો વળે છે તેની શબ્દ બેવા જૂનોને છજ અને બેધેરું, 'આવતી કાલેના સુર્યોદય તમે કાચાવાસની ઠીંગણોમાં દેખરો.'

'પણ હું તો દયાવિધવ છું.' જૂનોએ છજ.

'પરવા નહિ. કોઈ પણ ફેરના નારિતકે માટે એજે હતમ રચય છે.' વિદ્યાપીઠના કુલપતિએ જવાબ આપ્યો.

અને એજે રાતે જૂનોએ ત્યાંથી ખજ કચાવા બધાં. એ તરવરિયા ફિસ્ત્રકે પહોંચે બજ મુકેલી છે. આ યુગની ગદાન ચોધાં પરથી તેજે જ્ઞાનાવેશી ફિસ્ત્રકી ખજ કડાગ હતી. ફિરિતકરિયો રખાપિત માન્યતાઓની અસમતા પર એજે ન પહેલો ધા કંદેલો અને એટલે ન ગદાન ફિલસૂફે ફોર્ડિન તેને આપુનિકોગતો પ્રથમ આપુનિક અમાની, તેને 'દિનાંસાંની વિચારસૂચિના ગદાન સજા' તરીકે સન્માને છે.

માલુંગંથી ડાપડી તે જ્ઞાનની આબે. વિચારપ્રેરના કોઈ પણ નવા ફજવા પ્રત્યે હમીયાં સહાનુભૂતિ ધરાવના એ રોડે તેને સંધર્ષો તે આત્માવશ તેનું હેયું દ્રવી બેઠ્યું. એ મદાનુભાવી જમિને પ્રખ્યાતો તે બોલેલો, 'જ્ઞાનની' તે મને આખરે સંધર્ષો છે. હું આરિતક છું કે નારિતક એ જખજવાની. ખજૂ તે ત્રણ નજી. ફરી. અજખ. જતખજા. અસ્પૃશ્યને તે તારાં દાર ખુલ્લાં ક્યો છે.'

અને ત્યાં રહે રહે કાળ્યાનાં ને ફિસ્ત્રકીનાં એક પછી એક પુરતો જૂનો બહાર પાડતો ગયો. એજે જે ફિસ્ત્રકી જ્ઞાની, તેને હજી આબની ફિસ્ત્રકી આ વચ્ચે ચે રયાન છે. પરંતુ એ હલમાની ફિસ્ત્રક માટે નિષ્પદવ ચિંતનશા નિર્ગતી નજી. પોતાના ખાંધીઆકા-એ જૂનોના એક વેનીશિયન ગિત્ર મિયાવાની જોરોનિગરોને હાથ ક્યો. પોતાના તરકટમાં તેને સામિલ કરી તેની પારો જૂનો ઉપર કાજ જખાબે: 'હવે અહીં આની જખે. તમારા પર કોઈ બધ નથી.'

જુનો તો બધાં જ્ઞાનાં વેરજે બૂલી ગયો હતો. ઘોડા ન વખત પર તેને એના વિચાર આવી ગયેલો કે પોપ ચોટમા પ્રેજરીને એક પુસ્તક અપાણ કરી તેની સાથે સજાદ કરી લેતો. આ પત્ર એ વિચારમાં પૂરિષ જખજો મે મિત્રોની ના છતાં તે વેનિસ ચાલી નીકળે. ૬. ૧૫૬૧ના યોગાસાર્ગાં તે વેનીસ આવી પહોંચે. અને

ત્યારે ન તેને મોરેનિગોના તરકટની ખબર પડી. તેના પર સખ જખેતા સખજામાં આબેનો તેના વિઠકની સધળી સાહેલી બેઠી કરવામાં આવી. એ પૂર્વધર્મ 'જે થતાં એજે જોરોનિગોએ પ્રભુ ધર્મચિંતના તુકચાથી તેને જતને કરવાને પહોંચેલો ક્યો.'

એ જખમાં ગયો તે ગયોજ. ફરી આડ વધે ને બહાર નીકળે; ખજૂ આ ફિનિયાનું છેડું ફરીન કરવાજ. એ લોળા દારાવાજા પોપની તપાસચિતિએ શી શી ચાતનાઓ એના પર નહિ મુલની હોય?-કોઈ કહી શકતું નથી, કહી ખજૂ કાકો નહિ. એ લોળા કચવાસ પાછળ પોષે એજે હરાદો એવેલો દયો કે કલાય એથી એદ સાર્કિ શીખુ થઈ નજો ને ગાપુરા બની તે પોતાની પ્રજ્ઞિ સહેલી જે.

પરંતુ જૂનો તો અવિચયજ નહોતો. ને પહેલાં કહેલો હતો એજ આડ વધે પછી ફરીથી એજે છજ: 'ફિનિયામાં એવા મે હન્નાનો કે જે ચાહે તેથી પખજી કે સિતમ સામે મે સર નથી બુલાવતા. દેહ તમી દરવાજામાં ફરી દીધર યાએ તાહાતમ અનુભવોજ ન સકે, હન્નાને તેજે નજે જે ચાહે તેવા કહની મે કોઈકા કં; મે એજ પ્રસજને જે પ્રત્યેક વરતને લેદની નજે તેજે.'

જવાબમાં પ્રખૂની 'પવિત્ર માલી' (Holy Office) તરફથી ફિનિ દરગાવવામાં આવી, અને તે એ કે, 'આ "નાસ્તિક"ના લીધીનું જે દીધું જ્ઞાન પર પડી તેને નાપાક ન બનાવે એટલા ખાનર એ જખતો ને જખતો સજાવાની હો!'

સદેજ સરખે મે માનકાબ અનુભવ્યા વિના નિશ્ચય મિને જૂને એ સન સાંખી રજો. તે બોલેલો, 'કદાચ હું સાંખજીને દર તમ કરતાં મે આ સન સંખજાવાનાં તમે વધુ દરતા હો મિત્ર જખજો' અને એટલું બોલો મે તિરસ્કારથી હર્યા.

ઈ. ૧૬૦૦ના ફેબ્રુઆરીની એ ૧૬મી તારીખ હતી. ફોગ નજાબ કોકની વજોવજખ જખરી ચિત્તા ખડકવામાં આવી. ચોડી જ નાં જૂનોને ત્યાં કાલવામાં આબે. એજે એની મનની નિશ્ચલતા, એજે એનાં મક્કમ ધનલો ગરતાં મરતાં મે આ નારિતકનો ઉદાર ચારમેજે ઈસ્ટપાકો પ્રેશી પોપનો એક એસેસરે તેના સામે કોસ હંબાજે 'સત્યને સખજવા માટે આવાં 'લાકારીનાં નજર નથી રહેતી' કહેતાં જૂનોએ તે ફેંકી દીધો.

ચિત્તા સખજી. પવનમાં તેના બડકા નાચી રહ્યા. ખજ એથી મે વધુ અજખવાં તો જૂનોના આ ઉલેલા સખડો ચાતાવરખમાં નાચે રજા હતા: 'ભાવિ જખત ન બજે કે ખેતથી બેપરવા રહી મે સર ચિવાય કોઈની સન્મુખ રર નથી બુલાયું. ને કાયર જખન ક્યોં ખોત્તાઈલ જતુનને મે હસતે મુખે વધારી લીધું છે.'

ચોડી તારમાં જૂનોના કાલવા બની ગયો, ખજૂ કંધા દમગારીજ જોખાનમાં બેઠેલી એની પ્રસ્તરમૂર્તિ, વધુ ને વધુ સડતાંજ વધુ ને વધુ વિરામ ને નિદ્રે ફેલાવતાં મિર્મનાં ખામિયાં સામે એવા મે ઉલટા સખેજોના આજ ખજૂ પ્રતિપાપ પાડી રહી છે. અરોક હો

કસોડીના ઉત્તરો

(૧) ૨૭, ૨૧, ૭. (૨) મા. (૩) જરા-બર બયોરના બાર. (૪) બાબુની આદિતિ મુજખ. (૫) બાર ન હોય, હજમમાં તો. (૬)-(૬) બાવીસ વાર (ખ) નહીન મુખ તરફ જોયને બિના રહેતાં જખજા હાથે આવે તે. (૭) ૩ માર્હલ સુધી. (૮) ચાર જખનો 'હંડ' (દાર). (૯) પારીસનો 'હંક' કાયર, ને હંડ રીડ જખો છે.

૧૫	૨૬	૭૭
૪૮	૫૮	૬૧
૭૨	૮૩	૮૪

માનો જયો

સેખક

પુષ્કર ચંદરવાકર

★

[ચોમાન સરખું કપાડું ડાળિયું, ને ફળિયું પહેંચતાં જ એકા પાટનું કતારેલ ખોરડું. ખોરડાની બગલમાં, એ દોર બાંધી મહાય એવું, ગઠિયા સાંકીએનું બાંધેલું એક પડાળિયું અપડાળિયું, તેની પાસે એક નાનકડી ઘોંઘરી.]

એકદાજિયાના ઠાપરાને કહ્યોના પૂજારી મહંતું છે. દાજિયાનો આગળનો ભાગ તદને ખુલ્લો છે, એટલે તેમાંની ગારાની ફરેલી ગમાણુ નહરે પડે છે. ગમાણુના મૂળમાં લોકડાના બે ખીલા છે. ગમાણુમાં ટાંડર પડયું છે, એ ટાંડરના ચોટાક સાંકો લીટીને બહાર ચાલ્યા છે. ગમાણુના કપલા ખૂણામાં લોકડાની પાચડી છે. બપોરની વેળા મહંતે, સાચી, સાંકી ને બજારને આવવાને દબે વાર નથી.

ખોટા આવે છે. બપોરનાર સંદીર, કંટની જુવાની, કંઈક મોટા પાન ને સહેજ દેતાવળિયા કેવલાવ, તેણે માદરપાટનું નહું ફાળિયું પહેંચ્યું છે. શીષ પર ક્યું જ નથી. કાનમાં ફોડરવાં છે ને ગમાગંડાપાની કંડી છે ડાળા હાથની છેલ્લી ને આંગળિયામાં કપાની ચીટીઓ છે. દાજિયામાં પ્રવેશે છે ત્યારે તેના મોં પર આઠા દાપ દેખાય છે.

દાજિયામાં સવારનું વાસીકું કાઢી નાખ્યું છે, પણ છાખનો ચૂંટકો દબ્બુ એમનો એગ ખૂણામાં પડ્યો છે. રાતદિવસ બજારનાં પત્ર ધસાવાથી પેટના ખાટાગાથી ખૂનની બદલા આવે છે.]

ખોટા: (ઝેરપી ધોટા પાડીને) ક્યાં મરી મરી? આ તારા સગલા દમણાં આવશે.

(ખોરડામાંથી અવાજ આવે છે.)

અમાર: સાંકિતા દો'ને, આ આવી. આ દોરડો તો કતારવા ઘો.

ખોટા: દબ્બુ તો સવારનું વાસીકું સરે છે. બહાર આવી લામે છે.

[કનુ ઝાઝરીમાં આવે છે. તેનું વય આસારે આદરેનું છે; પણ માગડાનું ઠોંઠું, એટલે બલભલા પણ બલ ખાઈ નય કે તે તીક્ષ્ણ કપર તો હશે જ, તેના પહેરવેશ પરથી લામે છે કે ખાંધપીધે મુખી છે. નાકનગળુ જે પંદેણું દાપપત્ર ને નાકમાં છે. તેણે બહાર બસનું કાપેલું કોલકું બાંધેલું છે; લાલ ખૂણો બદેલ, આખું ટોપિયો ચળિયો ને ચળિયા નીચે પગમાં નક્કર કહડાં પહેર્યાં છે. દાપ લોટાગા છે.]

કનુ: કો', આટલી તડામાર શી છે?

ખોટા: આ તારા ગાપને બાંધ્યું ક્યાં? ઝેને, આંચ લેખા દે'વાય એવું છે?

કનુ: કો'કે હિ કામ દોય તો તમે તો નેળાય નો વરતો?

ખોટા: કેવા સગમાં કૂલખળા થી?

કનુ: કામ કામ નહ? આ રોશી દમણાં આવીને ક્યાં રીવા નહો. ધરે મા આવે તારે દેખના કાઢે દોરડો થીને તો તિયાર રાખવા જ્યેં ને?

ખોટા: મા આવે તે આ બજારને માદે માગનસાંટ મૂક્યા?

કનુ: પણ કંઈક છાખનો ચૂંટકો જ આવ્યા છે ને?

[નીચે કોતરીને આદાજિયામાં નય છે; મુરકાને કોળકું બહાર મૂકે છે.]

ખોટા: સાચીનું ચ દોડા વેળ નું રોશી નાખ્યું ને?

કનુ: બાપા છે. ઝેને ને' તમે રીટિયારગળુ ફરી તે કોટ કાપ-કોટમાં મૂકા આંધાં ધોટી આવી.

ખોટા: તારે તે પડેલું કોલા સાંકે? સવારના પેલે-પી કીટી

બજાર જ મર્યા કે ક્યું બીનું? [કનુનું મોં પડી નય છે.] જો, મા આવવાનાં દોય કે નો'ય, છાખની સેવાચાક્ષી કરતાર દેખે તો છે ને, એલ્યો ન્હાતા પરવાળાનો બેચેરો. મુંદામાં અપવાદે ક્યું છે. છાખનું પર સાચું ક્યું છે ને મને ફોટીફોટી આવી ક્યાં છે. સગલું છ'જેના કપર, પછી હેત કો બેચરાય?

કનુ: વાહ દો'મને તેવી ત્રેય મા જનેતા. તમને ગળુપાટ જ નહ?

ખોટા: બાળી મા જનેતા. મને ખાલી કરવા માંડ્યો છે. તને તે બાન છે? એકી નવીનકાર લોકડી જમને બેચરાના ડાકરને આપી આવી. જેવા હું છના પેટનો એવા છયે ચ. માને તો ડાખી જમળી બેચ સરખી.

કનુ: કાઢે બેચરામહંતું; કીમકે જે'લા ખોળાનો, વળી બાપ વચરનો.

ખોટા: બાપ વચરને તો સાચો, પણ આંધાં આંગળિયે આવ્યો તેવે મારાપી ચ સરદ મારા બાપુએ સમજાવે તો ને' પડેલાવી રીધો, પડેલાવી રીધો, પાંચ ફોલવા પડેલું કરાવી રીધું, ને—

(અચાચ છે)

કનુ: અચાચ છે કાં?

ખોટા: મને વાત પૂછ્ય મા.

કનુ: તો ચ.?

ખોટા: મારા મોટેરી વાત કહાવ્ય મા.

કનુ: કીમ?

ખોટા: હ બોણું લોકડું છે. મા તને 'મારી વવા, વવા,' ફરી મોભારે લગાવે છે તે તું મા વાદે માંડી ફરે છે? બાપી હોંઈ મુંધવા પડ્યાં છે તો ચ તિયારે લાલતાં દોય છમ મને નથી લાલકું.

કનુ: દોય. પાંચે આંગળી સરખી દોય કંઈ? આપડે તો સરે સામરપેટા યાતું; આમ તયથીયે લોકડું કંઈ? પણ હ્યો, તમે મને આંધ વાતે વજણા તને ચૂલામાં તો સાવ આઠાળિયા પડ્યો હશે!

[કનુ નય છે. અંધાવાં ધોટી પ્રવેશે છે. ડાડાની જ દેડીનો. લોકડું જરાકદમલેલ એવું, મોં પર નરનર નહિ.]

ખોટા: હા નીશ લોકડી (દડી પડે છે)

નીશ: ખોટા કાકા!

ખોટા: (સહેજ લેલેરમાં) બાલ, આજ કેરવાં પર નળી આવ્યા?

નીશ: છમ કામ?

ખોટા: ના, પણ મારાની કોઈ નવાલની? કોઈ મૂંડા, કોઈ કપાળો, કોઈની આંધી થઈ કે કોઈ લેલેરમાં?

નીશ: ના ના, કાકા, આવી તો ખાસ નથી. ને પાંચ જગણુ તો વજણાં મુંદે જઈ આવ્યા.

ખોટા: તારે તો રોશી

નીશ: દોષ: ખોટાં કેવાં તનકા કહે છે

ખોટા: બાપી બેચરામહંતું

નીશ: (નંદીર બનીને) તાલ્લી મહ ત્રિયા, દો કાકા!

ખોટા: સાચું?

નીશ: જો ને કાકા! દમણાં વચરે ધસાણુ રીયાળી રીધું ને આપડા

મામના મુગરને ઝાલી છેને, ખાવળવાળી વાદી, દરબારની? હં એણે
એકલે જ આપાદ લીધી. છું નામ કનર માથે જ હોય.

ખેડો: તને કેણે વાત....

ત્રીરો: હવે આવી વાત તે છાપડે ઢાંચી રે'ત, આમેય, કાકા? ચાર દિ' મોર જ મા ને બેચરકાકો તાણુડે જઈ આવ્યા. લખતપતર પચુ થઈ ગયું, માથે સાત પેટીનો દોડસો ફરી દીધા. મેરણા પાલણ વરસો હજવાળા દે હમ છે. હીક તારે, કાકા, બેચર તારે ડું. આ તે નીકળ્યો તે ઢાઢકસો કર્યાં બમર હાથે? (ત્રીરો ન્યથ છે. છડુ આવે છે.)

છડુ: કાં? માનું કંઈ વાવડું? ચૂરજના'ખુ તો માથે આવ્યા... તાણુ અવ ધરતી કાપતાં આટલી વેળા?...

[ખેડો જવાબ આપતો નથી. મોં પર કોપના કાલ અંગારા ધ્રુવા પડ્યા છે.]

છડુ: કીમ તુનર ટગ બેડા છો? કંઈ સાંભળું છું? આલ્યોં દોડ કાંઈ વાત કરી ગ્યો?

[ખેડો દરો જ જવાબ આપતો નથી.]
(ત્રીરો દરસીને.) પિયર તો સાંજરે આગને. તમને આજ પિયર તો નથી સાંભળું ને? પછુ મા તો આજ....

ખેડો: (લાલચોળ નયનોને ધ્રુમતી ખવડાવીને) બૂદ હ ડાન્ડાનું નામ!

છડુ: માને ડામ્યું કે'તાં,.... મારે આવડા મોઢા તમને કે'તું શું? સારા પેરતાય દીન, કે તમે વનકારા હો છો. નાનપણમાં.... આગળ શું બોલું?

ખેડો: ના ના, બેલ ને હો છું કપરાણું. તને તો હં ફોડવાથી ન્યથ છે? હં હંની નળમાં એવી સપડાઈ, કે પછી હં ડોરશીને જ બાળક. પછુ હં મને બાવો હાવના જ મરી જા.

છડુ: મેલું તો બેડો! વાડ સાંભળે, વાડનો કાંટો સાંભળે; હંમાં સારું ને કે'વાય.

ખેડો: મારે સારું દેખાડીને હામે યશું છે? હં ડોરશીનો સંદિધા મારા ધરમાં નહીં હું તો હનો સીકળનો છોકરો. થઈ બેડો છું. હના પેટનો તો આલ્યો બેચરો! પેટનો જ ને? નહીં મને ખાલી ફરી-ફરીને છું ધર બચવા માંડે? ને, આ બેદિ' મોર જ બેચરાને ઝાલી ધાવળવાળી વાદી....

છડુ: તે હંમાં આપડે શું?

ખેડો: ફરા નહીં?

છડુ: પેસા હોય તો લે. ખાલી વાતું હવે કંઈ હાથમાં આવવાની હતી?

ખેડો: ત્યારે બેચરાને ધરે કંઈ મો'લાત ફાંટી ન્યથ છે?

છડુ: તારે આપનારે કાંઈ અમથી પુનઃનામાં આપી દરો? નાખી દીધા ને'તી વાડ ફેરે છે તી?

ખેડો: તને હવે સત્કિ'ની શી ખાન છે? હં સંધાય ગાલી ટેકલના જ હામા!

છડુ: સજો, સજો, છુને. આંધાથી કબા થાય. કમળાં મા....

ખેડો: તો! આંધાં હં મરવા આવે તો સાચકો તાણુપા બેડકો ય મગન નથી. આ તને કંઈ ફીધું? ને ને મારી ઉપરીઆમણ ગઈ તો મારા બેચો મઈ ખૂડો નથી, હા!

છડુ: કીક કીક હવે, ભેડા થાય.

[સામેત પત્રી પ્રવેશો છે. છડુ બોલ્યાહતે મોં ખેડો છેડા કરીને આસરીમાં જઈને બેસે છે.]

સામેત: ખેડો! ખેડો!



ખેડો: કાં સામેત કાકા!

સામેત: તારા ધરે આપડું આડું ખરડછાગું જીખું વળી ગિયું છે, ને મોંધવાને બેનબેન જડી થઈ છે.

[સત્રવા કાન કરીને છડુ સાંભળે છે]

ખેડો: તે બોળખાણું ને ખરી?

સામેત: મારા કાન બરથ તો આવી છે! કાંઈ કે'તું કે'તું તો દરખાં થા?

ખેડો: દરખાગા!

સામેત: હા.

(નયથ છે)

ખેડો: તે કાકા! વાત તો પરી.... (સામેત પાછો ફરે છે)

સામેત: બચરશી મઈ મઈ 'તી.... (નય છે. છડુ આવે છે)

છડુ: (બચ બાવે) શું સામતા કાકા કહ બિયા? માને લગ-રહી જ.... તારે તમે સાગા બચ!

ખેડો: ભરો હંમનો સમજો આલ્યો મુંદાવાળો છોકરો, ને કાલે આવીને ખાડમાંથી, હું અડીરા તો સરગે ભતાં ના'તું પડશે.

છડુ: તમે તે કંઈ માણુડ છો? આ તે મા જનતા છે. પછુ મારે જનર હોય ને આતું થીડું હોય તો ય હ તો દપાડું કાપ.

ખેડો: ફૂતરાના મોઢા આગળ મા' વધેરવી છપોણે છીડું? મને ખાલી ફરી હના ચે'તા મોળાનાનું ધર તગતગડું છું. હં વધર ઉપર-ઉપરી વાડી છે?

છડુ: (કીક નરમાસથી) નહીં જોખું જ જ સાંજું માણુસ આવી કાન બેચરે હમ અનમાં રાખીએ તો નેહ મંડાઈ ન્યથ, સમજાયા? મોંડું કીધું તો મનાય.

ખેડો: વારી મા છે ને, જ સંઘાંડે!

છડુ: (રહેજ વાડાહતે) જીવાનીનો આ તોર યડપણમાં નર નંપવા દે, હા!

[બિચર પ્રવેશો છે. ઉગરમાં પીડ લાવે છે. છડુ આંક-હોનો છેડા મોં તરફ તાણીને આપી બેઠી રહે છે. બેચરાના મોં પર પરસેવો અને ધ્રુમનાં રત્નકણે બોંટ્યાં છે. યજ બોધરાબોધરો છે. એના કિરવા પર છાતીનાં વળિયાં પડી ગયાં છે. ગરકન પરમા બાજમાં છાતીની સફેદ ખડપટ્ટીઓ મોંડી છે]

બેચર: ખેડો! બચી! (બેચરાનાં મોં પર વ્યથતા નથી માત્ર ઉતાવળ અને યાક જ દેખાય છે.)

ખોડો: આખ બઈલા !

બેચર: તાલુકેથી આવું છું. તારે મારી આખરાખતી જોરો. આ કામ તો કાઢવું....

ખોડો: ક્યું ? જોશ તો ?

બેચર: કેમ ? માને મેં વાત કરી'તી ને ?

ખોડો: શાન્તી ?

બેચર: તે મા હજુ આંધ નથી આવ્યાં ? મને તો કીધું'તું કે બહાં પાંચે તૂટી રહ્યા કલાવીને ઇને તારી વાંદોવાંદા બે ચોક્કું છું. તને નથી ખબર ?

ખોડો: ના બહ !

બેચર: બાવળવાળી વાડી, તારા ને મારા બાવળમાં સાટતી.... ને હં સારું.... ઇની વાત કરવા મા....

ખોડો: મા ?

બેચર: હા, મા. તને વાત કરવા સવારના ધરેથી મારી હારે બનીકળ્યાં'તાં. હું સીધી પાટીએ તાલુકે કાળજી લેવા ગિયા. વાંદોઓ ન્યાંકળે તારી સારીપેક વાટ જોઈ, પણ.... બે ને, હાકતો બ આપી પુચ્ચો, તું ને આવ્યાં તો !

[ખોડો વિચારમાં પડે છે. તે બ વખતે આડાના આવવાનો અવાજ સંભળાય છે]

ખોડો: (આકંઠથી મોટી હોડે છે) બહ ! બહ ! !

[બેચર ખોડાના આ 'બહ'નાં સંબોધનો સાંભળી વિચારમાં પડે છે. 'બહ' સાંભળું કારણકે તેને મુઝે છે. ચોકમાં આપી ચાકું બેઠું રહે છે. બળદના ગળે બાંધેલ ઘેટીઓને રમુકાર સાંભળતાં ખોડો કંઈક બેભાન રહેવા ચક્ર બંધ છે. બે ભુતબાનિયા ઝોળી ઉપાડીને અંદર પ્રવેશે છે. કંતુ કીમટીના આ નીચે ખાટલા કાળીને ઢાળે છે ને તેના પર ઘોઘું ખાટલા કંતુ ગોઠવુંલાવીને પાછે છે ભુતબાનિયા ઝોળીને તે ખાટલા પર મૂકે છે. તેમાં હરખાં મા છે કપડાં ઠીકઠીક કરીને તેમને વાંધાવ્રસ ખાટલા પર સુવાડવામાં આવે છે હરખાં માને જોઈને બેચર સરકે થઈ બંધ છે.]

બેચર: હરખાં મા !

[કીમટી માથે ચક્રીઓ વીંધી કરી મૂકે છે. કંતુ પાછી લાવતો હરખાં માને ટોવે છે. ખોડો શુદ્ધિમાં આવે છે. હરખાં માના પગમાં લાંબાવ્રસ ધરને પડે છે. કંતુ હરખાં માના પગ કાળે છે. હરખાં માની આંખો અધર્મીઓ છે.]

ખોડો: મા ! મા ! મારા પાંચે....

બેચર: ના, આ તરસમાં મારે બ માને.... મારા લોખમા માનું ખાળિયું....

ખોડો: મા ! મા ! એકવાર ઉતર આવ્ય !

કંતુ: (દીંધેથી) સંદાતા રીયા !

બેચર: માડી ! માડી !

કંતુ: (આમ ન્યાવાળા પીમળ વેળાથી) ઠીકે એવું વાગ્યું કાગવુંબી. બેચર: વાગ્યું.... ?

કંતુ: ખાટલામાં ચાકું કીધું પડી....

ખોડો: મા ! મા ! મને તીસરી અઈ એકવાર દાઢાંકાંકાં કર્યું ને !

કંતુ: મા ! મા ! માડી ! (સાદ ફાટવા જેમ બરડાઈ બંધ છે. હરખાં માની આંખો બેઠે છે.)

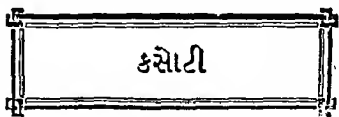
ખોડો: મા ! મારા પાંચે તારી આ હસા ! (બેચર તરફ ફરીને

કંતુ તરફ આંખો વીંધીને) આવું કે'ભુ નો માન્યું હોત તો હું નરકમાં જ સડત. (હરખાં મા કંઈક શુદ્ધિમાં આવે છે ને થીમેથી જોડે છે.)

હરખાં મા: હેમખેમ ખોડા, તું ને' મને સપનું એવું.... હેમખેમ ને ?

ખોડો: હેમખેમ :

(બંને વચ્ચે ઈચ્છાનારે લેખકને પા, સંસ્કૃતી સોસાયટી એવિસ પ્રિન્ટ અમદાવાદ-૬ એ સરનામે પુછાવવું.)



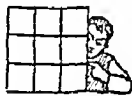
કસોટી

તમારા સામાન્ય જ્ઞાન અને કુશિની ચકાસાથી કરતા નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર આ એકમાં ખીજે આપેલા તો છે બં પછુ મગ્ન કુલ-લક્ષથી અગર આગસથી તે એવાની ઉતાવળ ક્યાં વિના તમે તમારી મેળે આમાંના કેટલા ઉત્તરો સોધી કાઢી શકો છો તે તો જુઓ,

(૧) એક નિશાળમાં ૫૫ છોકરાં હતાં. તેને એક ટોપલો બદીને ફેરવેલેલાં ટોપલામાં ૪૮ નારંગી, ૩૬ લમડું અને ૪૩ કેળાં હતાં. ફેરવી રીતે જલ્દીયાં કેળાં છોકરાંને દારબંધ બિના રાખ્યાં. પછી ડાબી બાજુથી સાં કરીને ફેરવે પહેલ્યાં ત્યાં મુધી એકએક નારંગી આપી. પછી જમણી બાજુથી સાં કરીને ફેરવે પહેલ્યાં ત્યાં મુધી એકએક કેળું આપ્યું; ને ફરી પાછું ડાબી બાજુથી સાં કરીને ફેરવે પહેલ્યાં રહે ત્યાં મુધી એકએક લમડું આપ્યું. તો કેટલાં બાળકોને મગ્ન ફેર મળ્યાં, કેટલાંને બે અને કેટલાંને એક ? આ પ્રશ્નો ઉત્તર કેટલાં વહેલો આપી શકો છો તેના પર ખરી કરાવી છે.

(૨) એક મોટી વ્યક્તિ અને એક નાની વ્યક્તિ રસ્તે ધડને બંધ છે. નાની વ્યક્તિ એ મોટી વ્યક્તિનો હીકો છે; પછુ મોટી વ્યક્તિ એ નાની વ્યક્તિનો બાપ નથી. ત્યારે એ મોલુ હશે ?

(૩) ચંદુ કલાકના ૪ માઈલ લેખે અને બાલુ કલાકના ૩ માઈલ લેખે ચાલતા પોતપોતાને ધેરથી સવારે દસ વાગ્યે એકબીજાને બંદા-બર અધવચ્ચે મળવા માટે નીકળ્યા. ચંદુ પહેલો પહેલ્યાં અને શાંકે જોઈ તો પાછું ૧૫ મિનિટ પછી આવ્યો. તો તે વખતે કેટલા વાગ્યા હશે ?



૯૪ ૧૫ ૫૮ ૩૭ ૪૮
૭૨ ૮૩ ૬૧ ૨૬ ૬૦

(૪) આ બાદશાહેલ કહે છે કે આ નવ જાનામાં નીચે કયોજા નવ એક એવી રીતે મોકલ્યાં આપો કે તેની વચ્ચેલાવગની લાંબી અને આડી બંને દારોનો, તેમજ બંને તરસના કાંઈ (diagonal)ની દારોનો સરવાળો એકસરખો ૧૯૮ આવે.

(૫) આપણે સો જામીએ તીર્થ કે કર્મમાં ? આનાવાળા ૧૨ વારેજા રહેજા દોષ; પછુ કર્મમાંજે આનાવાળા કેટલી રહેજા દોષ ?

(૬) નીચે આપેલા સામાન્ય જ્ઞાનના પાંચ પ્રશ્નોના સાચા ઉત્તર તમે આપી શકો છો ? નહિતર પછી જવાબો તો ખીજે આપ્યા જ છે. (૧) કિરેટના પિયની કંબાઈ કેટલી દોષ છે ? (૨) નદીના જમણા કિનારો કેને દેવવાય ? (૩) દરિયા ઉપર કેઈ પછુ સરખી સત્તા ક્યાં મુધી ગમ્યા ? (૪) મોડાની કંથાઈ માવા મરિતું મળ્યા ક્યું ગમ્યામાં આવે છે ? (૫) કુનિયામાં કયામાં કયા મિનારો ક્યાં ?



નાનામપણથી ન નેમો કવિતા રચવાનું ગર કંઈ.

બહુ મહેનત કરને મોટાકામાં મોનેરી માણીથી સિનારી આંતો, તેના પર લગાવીતરી, અંદર લાસ યાત્રીથી તે કવિતાઓ રચાઈને રાખેને અને ખૂબ બપડાથી પૂરા પર રચાને: "શ્રી ફેરાનાથ ચોપ".

અંક અંક કરીને આગાતા કાળથી તે પત્રોમાં મોકલવા લાગ્યા. પણ ક્યાંય મંદિર પાસું નહિ.

નતમને તે મનમાં એવો નિશ્ચય કર્યા કે જ્યાંકે દામમાં પૈસા આવે ત્યાંકે મોને ને અંક પણ બધારે પાડવું.

આપના મુરખ પછી વડીલો વારવાર કહેતા, 'કેઈ અંકાર પંથે લાગી જાય; બાકી રચવામાં ન રચવત બગાડ નહિ.'

તે જરાક હસી લેતો અને વળી રચવા મંડી પડતો. અંક... એ... તબ્બુ ચોપડી નેનાં વારાંકરી છપાવી.

અને કીધે ખૂબ આંતરોને થયો એમ નેમો આશો રાખી હતી. કે ન થયું.

૨

એક વાચકના મનમાં આંદોલન થયું. ને નેમો આજિવં દનેા.

દમખાં ને કમખની બારાખી મીખનેા દનેા, એકેકે કેઈ ચોપડી દામમાં આવવી તેના પર મંડી પડેના.

અંક દિવસ એક ચોપડી કરને દાંડેના દાંડેના ગામો પામે આંખો કહ્યું, 'હુઓ જુઓ, ગામો, આ નો તરારે નામ!'

ગામો જરાક દરવા અને કાદથી ડાક-રાના નાથ પર ટપડી મારી.

મામલો નેનરે પેડી ખાલીને એક બીજા ચોપડી કાઢીને કહ્યું, 'હી... ક, આ વાચકેક.'

આખો એક અંક અંક રેડીને મામનું નામ

વાંચી ગયો. પેડીમાંથી બીજા એક ચોપડી કાઢી તેમાં પણ વાંચી લેવું નો મામનું નામ.

અંક પછી એક એક તબ્બુ ચોપડીમાં મામનું નામ વાંચ્યું. એકેકે દરે તેને એક વાપી ને અંકો ન થયો. એ દામ પડાવીને બોલ્યો, 'તમારું નામ તો ફેરડી દે... હી બધી ચોપડીઓમાં છે. અંક... એ... ને ચો... નીસ ને... આ... ન ચોપડીઓમાં.'

મામો આખું ચીંચીને બોલ્યો, 'એ નો કીમે કીમે બજાર પડશે.'

બાલો તરિયે ચોપડીના કાંઠે કહેના કહે-તો પરતો બુટ્ટો નોકડીને બતાવવા કહ્યો ગયો.

૩

એવામાં મામનું એક નાટક રચ્યું. ઇત-પતિ શિવજી કહ્યા તેના નામક.

દોરેના કહેના, 'જર, આ નાટક ચીમી-રજીત બજારો.'

મનમાં મનમાં પણ દખલ દોતે કે આજ કાલ્યુ કે રજતા પે રજતામાં અને મસીબ મસી-મા તેના નામની અને નારંગી બજાર રાદેર બજાર વાતો ચાલી રહી છે.

આજ રવિવાર છે. તેના ધીમર પેડી દોરેના ચીમી રજવાની પાસે અભિપ્રાય લેવા મવા છે, એટલે તે રજતા પર ન તારકી રખો છે.

રવિવારે તેના બાલોને પણ રમ. આજે મવારથી તેને એક રમત રોપી કાઢી છે. અ-મવાનરક મામના રજમાં એ આખું નથી.

બીની નિશાળ પાસે એક છાપખાનું છે. ત્યાંથી બાલો પાતાના નામનાં ફેરવાંક બીમાં કપાડી લાવ્યા છે. તેમાંનાં ફેરવાંક નાનાં છે, ફેરવાંક છે મોટા.

કે ફેર મિથાકી મળે છે તેના પર રીસાના એ અંક પર રાદી લગાડી લગાડીને પાતાનું નામ એ છાપે છે. મામને આશ્ચર્યમાં નાખી દેવા દવા.

૪

અમલકમાં નાખી રીધા. મામનું એક જખત રીવાજનામાં આવીને લેવું નો છા-કો બાદે કામમાં હતો.

'કેમ માનદ, શું ફેરક?'

બાલોને ખૂબ અમલક બતાવ્યું કે પોને શું ફેર છે. મામ તબ્બુ ચોપડી પર નહિ, પત્ર

આકામાં બોલી પચામ ચોપડી પર છે કાનાઈનું છાપેલું નામ.

'આ રીધા ક્યાં? અખવાતખવાનું નામ નહિ ને બમ રમત રમત ને રમતો અને ને પાત્ર ફેરી રમત?'

કાનાઈને બહુ થતે અભેલા બીમાં મા-માએ તેના દામમાંથી છીનવી રીધા.

કાનાઈ મોટેથી રડવા લાગ્યો; ત્યાર પછી ફસાકે ફસાકે રડવા લાગ્યો; અને પછી બુને ફસાકે રડવા લાગ્યો. કેમ ક્યાં કાનો રહેના નથી.

બુટ્ટી નોકડીએ આવીને પૂછ્યું, 'શું છે બાબા?'

કાનાઈએ કહ્યું, 'મારું... નામ.'

મામ આવીને કહ્યું, 'શું કે કાનાઈ, શું છે?'

કાનાઈને રડવા રડવા કહ્યું, 'મારું નામ.'

નોકડીએ એક પૂરી આપી. બીમાં પર ફેરકે તેને કહ્યું, 'મારું... નામ.'

મામ આવીને કહ્યું, 'કાનાઈ, આ ચેતારી રેલગાડી.'

કાનાઈ ફેરગાડી ફેરકી રડને રડે, 'મારું... નામ.'

૫

ધીમર પરથી દોરત આંખો.

ગામો દરવાન પર દોરતા જાહેર પાથ લાગ્યા, 'શું થયું?'

દોરત કહે, 'કામને પંચે ન પડ્યું.'

ફેરડી પે વાદ મુખ રજા પછી ગામો મો-ક્યા. 'મારું બધું' એ બસે જગું રહે, પણ ફેર માટે ન ચીમી રજા પાસી મ.'

દોરતે કહ્યું, 'આજે ફેરબોલ મેચ મેચ નથી જગું?'

એણે કહ્યું, 'આજે મને તાવ છે પે ક્યાં છે.' માંકે માંકે આવીને કહ્યું, 'આખું ફેર થઈ ગયું.'

એણે કહ્યું, 'આનું નથી.'

રોને પત્નીએ આવીને કહ્યું, 'તમારો પેડા નંબો લેખ અંકલાવેને:.'

એણે કહ્યું, 'માથું ચડ્યું છે.'

બાલોએ આવીને કહ્યું, 'મારું નામ પાડે આપી હો.'

મામને એક ફેરને નેના જાક પર એક નામ ચોપડી કાઢ્યા:.

(વિનોદ કેદારી)

(સિંધિયા-ગોના મૂળ નેચાગોનો અનુવાદ)

કચ્છનાં કીર્તિ મંદિરો ૪-અંબર (ચાલુ)

અં પડાશી-પ્રાંતની સાંસ્કૃતિક સમૃદ્ધિનો પરિચય આપતી લેખમાળા

જામાનાના પલ્લડાઓની પલ્લડાની અસર થયા ગિયાય અન્ય મહાનુભવ તેમ અંબરના ઇન્દિરાસગાં કાંદિયે ખાસ કાંઈ બન્યું નથી. સમ્રાટશી ખેંચારણ પહેલાંએ કચ્છ સર કરનાં તિ. સે. ૧૬૦૫ના માગસર વદ ૮ ને રવિવારના દિને અંબરને પણ તેમજ ખાંધી તેની ગદના વધારી. રાજાશી હેરાજણ પહેલાંએ દ. ર. ૧૭૩૦ લગભગ દેવકરણ રોક કરતે અંબરને ફરેતો ગદ ખાંધી તેને રક્ષિત બનાવ્યું. રાજાશી ગોટલના રાજયમાં દેવચંદ રોકના બાદેનું વચન અંબર પર ફેરકાક વખત આદ્યું. અને ૧૭૮૪માં બજાના અગાત્ય થાયા પાદેખની વધારે રાજાશી રાજયખજી સાથે થાયાના બાદ કોરાની સરહારી તળે અંબરથી ૪૦૦ માણસો ગએલાં. તેઓ બજાના દગાથી દત્ત થયા કે રાજનાં કુમારની યુગળાઈ મૂળા. લિટુ-મુસ્તિખના બેદ નદિ પર ખાતા અંબરનાં રાજાને અંબર અવધગમલ પહેલાંએ લગા આભ્યાં એ તેમનું મસાખ બજામાં થાયાસર કોરાસર નામે નમ્બીજ ડે. પખ પછીસને ૧૭૮૬મા અંબરના મેયજીરો રાજાશી રાજયખજીને તંગની બેઠાગ અવધગામાંથી રાજગમાં લીધા; અને રાજાશીના નાના બાદ પ્રધુરાજીના આધિપત્ય તળે 'બાર બાયા' નામે બાર રાજ્યાંનું એક મંત્રીમંડળ રાજય થસાવવા નીચું તેમાં અંબરે મનભેદ લેખા થયાં. ત્યારે મેયજી રોક પર ફેરકાક રાજ્યાંને ઝેર દેવાનું અલગ મુકાયું. એટલે મેયજી અંબર નહીં ત્યાં રવનત કારખારી તરીકે ગોતાની રાના જગાવી બેઠો. પખ ફેરકાકગદગદે બેરેમાં આવી બધાને દળ વધા અને શાંતિ રવાની. ફેરકાકગદગદની વધતી જતી રાતા રાજાશી પ્રધુરાજીને નદિ યમતાં ફેરકાકગદગદે વિખવાઈને વિનરનો અટકાવવા અંબર જઈ રહેવાનું પસંદ કર્યું. ફેરકાકગદગદે પોતાની તથા કચ્છની પ્રતિષ્ઠા કુર હેરામાં ફેરકાકી લખી. મેયજીના દીપ્ત સુધસતા સાથે તેને ઊંચાણાદીબંધી ગાદ સંભળ દેતો. તેમની વચ્ચે પત-વ્યવહાર દત્તો અને અવારનવાર તેઓ પરકપર બેઠ રોગાહોની આપલે કરતા. ફેરકાકગદગદને રોડે-ગીન સુધસતા દીપ્ત એ રીતે પુરસારવતરીકે શ્રોત્ર પદમની બતાવતરીકે એક તોગ અંબર રોકલાવી દત્તી. અને ૧૮૦૦માં ફેરકાકગદગદને મંબલ પદ પ્રમાણે અંબરમાં રાત્ર દત્તો તેણે અંબરનો વેપાર વધાર્યો અને અને ૧૮૦૨ લગભગ તુમ્બા બંદરને આગાહ કર્યું. આ બધાના રણ અર્થે તેણે સરકસ સાંચે જમાવ્યું. તેમાં તે પુષ્કળ મળે થયું. એટલે આસપાસના રાજાઓ અર્થ માગ્યું. આસપાસેથી દંડસાર સાથે તરખ દત્તો તેને અંબર પર દુકમો જઈ આવવા આગમ્યા અને પોતે તેમાં બેઠાયા. પખ થાડા સમયમાં તેમને માણ પડતું પડતું. બીજી વખત એ રીતે જ તેમણે દુકમો કર્યાં તેમાં પખ તેઓ નાગિપાસ થયા. રાજાશી આસપાસના સમયમાં ફેરકાકગદગદનો પુત્ર દુરોનમિયાં દંડ જોર દત્તી અંબરો. પખ પછી પોતાને અંબર લખેરાના માટે મળે એ રાજને તે બજાની ગાતીએ દરબારને મેંબી અંબર આવી દેવાં.

આ બધી આગામી અને આપાપીમાં સંવત્રે કેપતી મરકાર નક્કી કર્નક દંડ ૪૦૦ માણસોના મેન્ય સહિત અંબર પર પરી આગમ્યા દુરોનમિયાં મામે પોતે અંબરને ૧૮૧૫ની રાખી મેંબરને સમારમાં ૧૦ વામે અંબર ૩૫૩ દરકો દરવામાં આગમ્યા અને મંબલ પહેલાં અંબર ખિરિયા રાજાએ આપ્યું બીજી રીતે તુમ્બા બંદરનો પખ

લેખક
શ્રી રામસિદ્ધ
રોકાક
દી. દી. આ.



ફેરકાકગદગદ
જમાનાર

કેને એક લેખક 'કચ્છના કોરાવેક' તરીકે ઊરદાઓ છે તે, બદારમી સતીના અંત અને આગમીસમી સતીની શા-આતમાં પોતાની બદારમી, બુદ્ધિયાતુર અને મુરદારી-બીરીથી કચ્છના ઇન્દિરાસગાં માગમનો આંકે મૂકી બતાર અમળી નર (એક પ્રાચીન ગિત્ર ૩૫ થી)

એ પ્રમાણે ખિરિયા કચ્છને લીધા. બીજી વર્ષે આખું અંબર પરગણા ખિરિયા રાના નીચે આપ્યું અને દેવન મેંબરો અંબરનો ફેરકાક નીચાયા. ૧૮૦૪માં મેંબરો કચ્છના ગદાન બંધેપમાં અંબરમાં પખ પછી નુકસાન થયું. લગભગ ૧૫૦૦ થર પડી થયાં ને બીજી તેમજ ન સંખ્યા અંબરેત પદ નદે રહેવાસ માટે નકામી થઈ પડી. ૧૧૫ માણસો તાત્કાલિક દાકા નદે મુજુવસ થયાં અને થાવત મેંબર તથા બજામાં થઈ બીમાર મેંબરો ફેરકા ય લોહો પાછળથી મરમ-સરખ થયા. અંબરના ફિલ્લાના ફેરકાક બાગો પખ પછી થયા અને અંબર વચ્ચે આપલે નેવીસાતનો બુરને (દીંબી કોરો) નાપણાનું દારને જગીનહોત થયાં. આ બધાના અવરોધ તરીકે, આગમ્યા જમાનાના થાવત સરખમીના થત પૂર્વે જેની વિવિધ પ્રકારની કચ્છાએ પોતા અને માગાનો બદલો આર્દી કાઢ ખાતો પડ્યો છે. કચ્છની અંબર અને અલત રિગતિને લીધે ખિરિયા સમારને કચ્છનો વતીવદ કરે આનુકૂળ નદિ બધામાં અને ૧૮૨૨ના મેની ૨૩મીએ, સમ્ય ૧૮,૦૦૦ રૂ. સરકારમાં વાર્ષિક જમાવેલી બંદે એ રાજને કચ્છરાજને અંબરનો કચ્છને મેંબી દેવામાં આવી; પખ પછીથી જમાવેલી પખ ન લેવી એમ કર્યું. અને ૧૮૨૫માં રાજાના વૃદ્ધાંતનો ને દરકો કચ્છ પર થયા તેમાંથી ૮૦૦ માણસે અંબર પર મૂકી આવ્યાં. તેઓ પહેલાં કાબ્યા. પખ પછી અંબરે મરમિયા આમને કરવાં તેમાં પુષ્કળ મારકામી થઈ અને થાડા પૂર્વમાં આગવાનું અર્દી મુખુ થતાં તેઓ ખામી થયા. અને ૧૮૨૬માં પિ. એ. ૧૮૩૫ના નેકે પરી ને બુધવારે બંધેપમાં પરી અંબર અંબરના ફિલ્લા અને બુરને વતેની મરમગનું દાગ ફરી અને ૧૮૨૬મા શર કરકામાં આપ્યું અને તેના ગિરોમિ અંબરના પોતે ને અંબરમાં આપ્યા. બદારમી રોકાકગદગદ દુકમી દારખાતી રેના મુરદાર કાપસે અંબર મુરાર કેવરામ દીરક અંબરગદાના વિચાર પ્રમાણે



— કૅપ્ટન જેમ્સ મેકમર્ડો : એશિયાતી સતીની શર-
આતમાં પહેલા બ્રિટિશ રેસિડેન્ટ તરીકે કામ કરી ગયેલો
એ મરણ્યો અને મેકમર્ડો કચ્છના આપતજન હોવા બ-
ની કચ્છમાં જ રાખાયેલો. આશય પરિક્ષેષા વેદી ને સં-
સીપકે ને અભ્યાસકાર્યને અંગ્રેજી જ્ઞાનના ખુલ્લાને બહુ-
મધ્ય બનાવેલા છે, ને રાષ્ટ્રીય અસ્થિતાના ભયાં ભેગણે
અભવ્યા ને અભ્યાસેલા એલા પ્રદેશમાં અનેક હાટમારી-
એ સહી એ સામાન્યને વિરતાયું છે એવા નરપુત્રવે-
શાનો એક એક મેકમર્ડો અંબરગાં અમરદત્તિદાસ રચી
ગયા છે. આ લેખમાં આપણે એની પરિચયરેખા કપ-
ચેત્રી એતિહાસિક માહિતી કપરાંત પુરુષાર્થશ્રેષ્ઠ જનનસેશ આપી રહે છે. એના ફોર્ટ ફેટિહાદ ગમે-
નથી, પણ બદેસરના વસહિતમાં સરદારીએ આકરિશી એક આકૃતિ કપરથી, એ જગાનાની તવારીખર
ખવાલી રેખાંકન લેખકે આલેખેલું છે. કપર : અંબરગાંના પોતાના બેંગલામાં મેકમર્ડોએ પત્રપાત્ર
કેતસચેલું પોતાનું આપવા-પ્રતીક.



શિક્ષી સાચા હોવાબીના હાથથી સંવત ૧૯૧૫ના એક સુદ ૫ ને
ચોગત્વરે દીબીકાના કબીરજીનું કામ સંપૂર્ણ કરાવ્યું તેનો ત્યાં
સિદ્ધાંત છે. આ બધામાં મેકમર્ડો તેની વિચિત્રતાથી અંબરગાં
નામ રાખી બન છે.

મેકમર્ડો

જનસરણે ચક્રી તેજસા યતાં તો સર્વને પાપી દેખાડવાનો
મેકો ત્યારે રાખી રહેતો. એ અમય જ બોલા દેતો. એમાં મેકમર્ડો
ન્યા મરણ્યો અને મગેજાને અંગતવાર શી ? એાશિયાતી સતીની
ગરઆતમાં હવે બ્રિટિશ સામાન્યનું ધરતર ઘડી રહ્યું હતું. અંધા-
ખંધીના એ કોળેથી કચ્છના રાજકારણમાં પ્રવેશી મેકમર્ડોએ પો-
તાની કાર્યસંક્રિતની અંગેની ખાત પાડી બતાવી છે. પણ કચ્છના
આકાતમાં એનો જનનદી ૫ મુગ્રાહ જતાં એના જનનના તેજસુને
પ્રકાશ કચ્છ બહારની દુનિયામાં નથી પહોંચ્યો. કચ્છના એક પર-
દેશી તત્ત્વ તરીકે આપણે ધર્મશી, પણ પછીથી તેના અપતજન હોવા
બની રહી કચ્છમાં જ રાખાયેલો એ મેકમર્ડો અંબરગાં તો અમર
દત્તિદાસ રચી ગયેલો છે.

અત્યારે પણ અંબરગાંના રાજકારણને સ્વત્રી હોરેક પ્રજાનિનું મુખ્ય
કેન્દ્ર મેકમર્ડોના બંગલો બની રહે છે. સને ૧૮૮૯માં અંબરગાં
મેકમર્ડોએ એ રાજાને એ બંગલો પોતાના ટરફમાંના ગઝનની
વિશિષ્ટ ટળે ચલાવેલો. અંબરગાં રચી પરસાવવાળો એ સાદા
બજારમાં તેના નીચેના મધ્ય બંદની આરે દીવાલો તેણે ચિત્રેથી
સીતરચેલી છે રામ-રાવણ યુદ્ધ, અશોકનમમાં સીતા, લેશદહન,
શ્રાવણનધારી કચ્છ, કાનગોળી, હસ્તિયુદ્ધ, મુન્યા વગેરે દર્શો અને
પશ્ચિમ તથા કુલપેલના અધકારીથી સભર બદેશી એ બીરો ગોહર
દેખાય છે. સવા મો વર્ષ પહેલાંના એ રેખદર્શી બીનચિત્રો (fresco-
painting)ને પખતની લલિતકલાનાં આજી ચિતારઆપે છે. આજે
પણ એ ચિત્રો એટલા જ આકર્ષક ને તાલ્મ રંગોમાં હોય એવાં દેખાય
છે. મેકમર્ડોના કળાપ્રિય માનસનો આપી ફતમ બાસ લાય છે.
બંબલાની હાટમાં દવાખાનું, બેઠક, બાઈદખાનું, સિલેખાનું, જેથ,
પાયથા વગેરે આવેલાં છે; અને દીબી પદના એ વિશાળ જોજાનમાં
કાચાહ પર વેરીસાવનો યુરજ આવેલો છે એ બુરજ પરથી માછલો
સુધી વાગડના કુંગરો અને કચ્છના અખાતના કિનારા વગી નજરે
પડેલાં છે. બંબલાની પડખેથી પસાર થતા સરિયામ રહેતા પર
બંબલાનું પ્રવેશદ્વાર છે. તેમાં સને જ બેઠકના અજબાગમાં ત્રોજ
મેકમર્ડો પરચિનન બંધને ફરફાવવાને લેખ રહેતો. ફરફતા યુનિયન

એક નીચે એ બેઠક પર મેકમર્ડો રેવતની પુકાર સાંજગયા ભેગે
અને ત્યાં જ બેસી તે ન્યાય આપતો. પોતાના ન્યાયસનના ૫૫
બાગમાં એણે પોતાનું 'ફોર્ટ આય આમર' (બાપનાનું પ્રતીક)ગોર
રખાવેલું. રફેખ કૃતના માપના સંધરિયા પથ્થર પર કેવેલું એ પ્રતી-
કોના રંગાશુરો જ એવું અત્યારે આપણને, મૂળ બેંગલામાં કપરના
વાન દાદર પડેલે સ્થવાઈ પટેલું લેવામાં આવે છે. એમાં ફોર્ટ
મેકમર્ડોની 'ઈનસાફની' બાવના અને લોકાદર શ્રાવણ કરવાનું
રીતિનો આપી ખ્યાલ આપશે.

લોકપ્રિય તે એ બહુ મધ પડેલો. અંબરગાં કયેકર બની જ
અંબરગાં રહેવા આવ્યો તે પહેલાં પણ ત્યાં છપા બન્યસ તરીકે છે
ત્યાંની બધી પરિસ્થિતિને અભ્યાસ કરી ગયાનું હશેનાય છે. એણે
એ કચ્છમાં ૫૪ મુક્યો તે પહેલાં એ આગેતરો એક આપ
વેશે આનીને ગામની વચ્ચે આવેલા માધવરાયના મંદિર પાસેથી
નાખી રહેલો અને 'ભરિયા બાવા'ને નામે જોજાખતો. એ વર્ષ
એણે એક અવપ્રત કોગી તરીકે સારી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલી જનસમાજ
માં આ રીતે બળી જઈ પ્રભુજનન અને પ્રદેશની રિતિતિને અભ્યાસ
કરવા ફેટી જઈએતથી અને સાક્ષાત્રી વાપરી અભવ્યા પ્રદેશમાં
અંગેજી ધુસી ગયા તેનો, ને પોતાના રાજ્યના કિતમાં હુલ્લે જનન
પ્રેય સામાન્યના વિકાસ શાટે એ પ્રભને શું શું કુલે છે તેનો આપી
ખ્યાલ આપશે આમ છૂપો અભ્યાસ કરી ગયેલો મેકમર્ડોના ન્યાય
અંબરગાં હશેકર તરીકે અંબરગાં પ્રવેશ થયો ત્યારે, એક વિરપતિ



અંબરગાંનો મેકમર્ડોનો બંગલો (ફોટો : રામસિદ્ધ)

ચિત્ત વ્યક્તિની જગ, તેણે દાખલ થતાંવેત અંબરના લોકોનેતેમનો નામોસ્થાન કરી આશાવાત હેતવનાં નાખીદીધેલાં એ રીતે તે લોકો પર કાજ મેળવી રહ્યા. જે પ્રદેશમાં તેણે અમત કરવાનો દત્તો એ કાર્યક્રમમાં કામ કર્યા ગેંઠમરોને કેવી રીતે તૈયાર થયું પડયું હતું તેનું આ સ્પષ્ટ સ્થાન છે.

સને ૧૮૦૬ના તદ્દનામા પ્રમાણે રામોશ્રી રાયવજીજી ઝીવના સમયમાં કચ્છ રાજ્ય રવિયાલ યાંચિયાગીરીને પસરત કરવા શક્તિના ન થયે રાજ્ય અને બિહારી સત્તાએ કચ્છના રાજકારણમાં એ બદાને ગણ્યું ગાયું. ગાંડવીના કારભારી શિવરાજ સાહેબે યાંચિયાગીરીને કતોજન આપ્યું અને હુસેન નાખવા નાગના એક યાંચિયાને જગાદાર ફત્તેહમહમદે આશ્રિત બખી રસૂલ આપ્યું, એટલે કેપની સરકારે સને ૧૮૧૨ના અને ૧૮૨૨ ગેંઠમરો નાખના એક આસ્પરને તેની તપાસ માટે મોકલવા નહીં કર્યું. જે સમુદ્રીય ચોરી નહિ દબાય અને તેથી બિહારી રેવતને ચલેલ નુકસાની બરપાલ કરવામાં નહિ આવે તેો અંબીર પત્રમાં બરવામાં આવશે એનું ધ્યાનપત્ર શિવરાજ સાહેબ અને ફત્તેહમહમદને સરકાર તરફથી મોકલવામાં આવ્યું અને બીજી બાજુ ગેંઠમરોને, કચ્છનાં અંદેએક-તથા કરાંચી સુધીનાં પણ તમામ-બંદોબાસ તપાસ કરવા સૂચવવામાં આવ્યું.

હરકરી કાગેરીનીના યુલ્લે મેંઠમરોને પરપરાથી મળ્યા હતા. તેના પિતા અને ગલુ ભાઈઓ પણ હરકરી નોકરીમાં કામ કર્યા હતા, ગેંઠમરો તેના પિતાનો ચીમે પુત્ર હતા. કેપની સરકારની હિંદમાં વધતી જતી સત્તાના સમયે ગેંઠમરો સરકારમાં બસી થયા. હિંદની પશ્ચિમ કંઠારે બખીતા થઈ જઅંજા કર્નલ ઓલેકાંડર વોરર તે વખતે વડોદરામાં રેસિડેન્ટ હતા. તેમના કાલ નીચે કામ કરવાની કમીઈ તક ગેંઠમરોને સાંપડી. પોતાની કામ કરવાની કમસા અને કચ્છાસમને લીધે ગેંઠમરોનું ચાલિય ત્યાં દીધી નીકળ્યું. વડોદરા, પાવાગઢ અને ગાગિયાના જંગમમાં તેનું કાર્ય પ્રદેસપાત નીવડ્યું, એટલે રેસિડેન્ટ જનરલ પી બોનરોબ સર નેન ઓબરોગ્રાફીના અંગ્રેત રવાણામાં બેઠાઈ તેને આદ્ય આપ કાન્સલિ વિજયીચાદ-માં ચરાતની કામ કરવાનું મળ્યું. તે પછી હિંદની પશ્ચિમ કંઠારે કામ કરનાં ગેંઠમરોએ જીવરોની બાપા પર સારા કાજ મેળવી લીધાં અને જે તરફના લોકજીવનનો અભ્યાસ કરી હઈ તેમનાં વ્યવહાર અને રીતમાત બખી તેમનાં મન રાજ કરવાની કામ હસાગત કરી. આ બધા યુલ્લે તેને તેના રાજદારી જીવનમાં ધણા કાર્યોની નીવડ્યા. હરકરી કામગીરીમાં પણ એક પક્ષ મુસ્લિમીની અસિથિતે તેણે દેખાડી, તે પછી તેને રાજદારી ક્રમમાં જેની લેવામાં આવ્યે; અને પછી કચ્છના એજન્ટ તરીકે નીમવામાં આવ્યા.

હ. સ. ૧૮૧૩ના ફેબ્રુઆરી માસમાં મેંઠમરો કચ્છના કાઠે વડેલી વખત હતયો. ગાંડવીના કારભારી શિવરાજ સાહેબ અને જગાદાર ફત્તેહમહમદે પરાના પત્ની તેમને સુપ્રદ કરી તે જિંધે ચોચ અવસ્થા કરી. પછી ગેંઠમરો સિંધ કંઠારોને તપાસે ચાલ્યા, જે કામમાં તેને બિહારીના જેખમે અનેક સાહસોનો સામનો કરવો પડ્યો હતો. એક વખત સિંધના આંલરપ્રદેશમાં તે તપાસ અર્થે હતયો ત્યારે પાછળે વડાણુ હિનારેથી ક્યાંક વધી ગયું. તેના સાથે તેના સર્વાધારોમાં ગાત જે હિંદી માણસો હતા. મિથીઆ તરફથી અનેક ત્રાસ સહન કરતા, રજમાં બંધા પડતો કે રખતો કીચડ ખુંદતો અને ખાવાપીવાના સાંસો ભોગવતો રખતોને રખતોને તે ગાંડ જખખત પહોંચ્યા, અને ત્યાંથી પછી અને ૧૮૧૩ની ૨૩મી માર્ચે ગાંડની પહોંચ્યા. ત્યાં જઈ જેણે તે તેનું સિંધથી લેપડી રજેકું

વડાણુ પણ ગાંડવી આવી ગયું હતું. કચ્છમાં જગાદાર ફત્તેહમહમદે તેને બહુ દાદ દીધી નહિ. ત્યાંથી તે આખામેડળ ગયો અને દારિકા તરફના સમુદ્રદેસુ વાણિને દબાવવાના કાર્યમાં લાગી ગયો. અહીં મળેલી નવસારમાં તેણે આખાના દર્શિદાસની વિખતો લેખી કરી અને 'કાઈ ઓવ કાધદેકરોને માહિની માટે મોકલાવી. આવી વિખત રાજદારી સંબંધે પરતે બહુ મદદરખી પુરવાર થતાં મેંઠમરોનું કામ ખૂબ વખણ્યું. આ પછી ખીલ અધિકારીઓને પણ તેનું કામજીવ-રવા સૂચવવામાં આવ્યું.

અહીં એમાં મેંઠમરોને ખબર મળ્યા કે કાસુ નાખતો દારિકા બેટ પાસે કેટલાંક વડાણુને લઈ રહ્યાં; અને પ્રીનું એક વડાણુ પશ્ચિમ કંઠારે હંડાયાના સમાચાર પણ તેને મળ્યા. એટલે ફરી તે ગાંડવી આવ્યા. તે ત્યાં ખબર મળ્યા કે જે નાખવાઓને છુતમાં રસૂલ મળ્યું છે. વાગડના ખુસરી જુદારા પણ કાઠિયાવાડમાં ત્રાસ વળાવતા હતા. આ બધી વસ્તુરિયત કામમાં લઈ સમાવી લેવા ફત્તેહમહમદ જગાદારને પત્રોથી કહેવાવવામાં આવ્યું, પણ તે વાતો પછીની રીતે લકમાં લેવાયલી લેવામાં આવી નહિ. દરખાન-માં ગેંઠમરોને મારબી જઈ રહેવાનો હુકમ મળ્યો. આ પછી તરત ફત્તેહમહમદ મૃત્યુ પામ્યો. તેના પુત્ર હુસેનમિયાં સાથે સહકાર સાધી તેના આમેવણુથી અને ૧૮૧૪ના ઓગ્રિલમાં મેંઠમરો ફરી બન્ન ગયા અને ગેંઠમરોની મુશ્કાળી વાગડમાં શાંતિ રવાપવા હુસેન રવાના થયો. પણ તેનાથી કાંઈ થયું નહિ અને કલેટ બીકનો માર્થો તે અંબરમાં બસાઈ રહ્યાં. સને ૧૮૧૪ના જુલાઈમાં મેંઠમરો ફરી બન્નથી મારખી આવ્યા. સને ૧૮૧૪ના દુકાળથી અને લકાંસાથી આ તરફ જાવાવાદ ચાલવામાં મળ્યું હતું. જીવના લેખમે ધાડપાડુઓનો પાછો પક્કડ તેણે ગ્રાલાવારને રાહત આપી. મેંઠમરોના મધ્યા માટે આની ધાડગાક ટાળીએ તરફથી ઈનાસો બહેર થયાં. સને ૧૮૧૪ના ઓગ્રેટની ૩૦મીએ વાગડના લૂંટાર-આએ ધાડીલા પાસે મેંઠમરોના કેપ પર દલ્સો થયો અને તેમાં પુકળ પ્રપાગી થઈ. આ મારામારીમાં ખૂબ સાણસો કામ આવ્યાં. કાઠિયાવાડની આ પરિરિયત અને તેના કલિદાસનો અલેવાત તૈયાર કરી ફરીથી મેંઠમરોએ સરકારમાં મોકલ્યા.

આ તરત અને ૧૮૧૪માં કેપકુલ સભા કારોના એડા હેજ કનેલ હિંદે કચ્છ પર ચડાઈ કરી અંબર લીધું અને પછી ત્યાંથી બન્ન તરફ આગળ વધી અને ૧૮૧૬ની ૩૭ જાન્યુઆરીએ સાંપાં-માં પડાવ નાખ્યો. એટલે બન્નના અંબેરો અને રજન મેંઠમરો વચ્ચે મુલાકાત મોકલાઈ અને ૧૪મી જાન્યુઆરીએ તદ્દનામું થયું. બંને સત્તાઓએ મિત્રતા અને શાંતિથી રહેવા સ્વિચેતર વિચતમર્થ કરાશે હયાં. આ કરોબોની રૂએ કેપની સરકારને મદદ માટે અંબર અને તેની તાળેનો રક મોંઠોને લોગપરદો મળ્યો. વાગડમાં શાંતિ રવાપવા બદ મેંઠમરોને જીવના રેસિડેન્ટ અને અંબરના કલેક્ટર તરીકે નામો તેના સેન્ય સહિન અંબરમાં રાખવામાં આવ્યો. સને ૧૮૨૮માં ફરી તેની સામે કુમલો ધાવવાની તરફનો મોકલાઈ, પણે પેરનીથી ગેંઠમરોએ નેને સમયસર અટકાવી લીધી. કચ્છના રાજ-કારણમાં જેવખને ચિવરિચિવ ફેરફારો થઈ રવા હતા ને અંધાપપી પ્રવર્તની દલી. પરિણામે રામોશ્રી બારમગડને રાજપ્રતિનિધીની નિજા કરી બાજ રાજાથી રેવજનરે લાડી મોંપાઈ અને રીજન્ટી કારબાર સાથા લાગ્યો. જે રીજન્ટીના રેસિડેન્ટ તરીકે થોડો વખત કામ કર્યા પછી નો તરત જ મેંઠમરોની કારકિર્દીને અંત આવે છે. આ સમયની અને સને ૧૮૨૮ની કચ્છની પરિરિયતોને મેંઠમરો

અચ્છા અને આભેદુષ વિતાર આપે છે. કુદરતથી અવશ્યજ્ઞે ક્ષી કચ્છની ભૂમિને અને લેહોની ગરીબીને તે વિરતારથી વર્ણવે છે અને કહે છે કે કુદરત તરફથી જેને અતિ અલ્પ સહારો મળે છે એવા કચ્છ દેશમાં માત્ર જાતુમાન પ્રમાણમાં કાંઈક સહ છે. તેણે કહેલા પ્રભુજીવન ને પ્રદેશનાં વર્ણનોના સીપીટો લક્ષરી અને રાજ્યીય નજરે લોકસ વિતાર આપતા હોય તે સમયે સરકારી કક્ષે બહુ હપયોગી નીવડયા છે અને આપણને પણ તે વખતની સ્થિતિને ખાસ્સા આલ આપે છે. મેક્કમરોએ લખેલું એ સાહિત્ય ખાસ નોંધપાત્ર છે.^૫

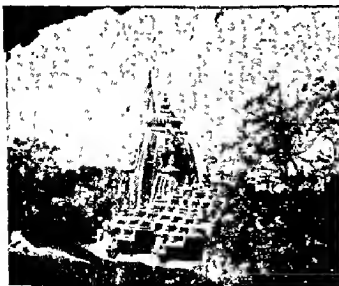
સને ૧૮૧૬ના જૂનની ૧૬મીએ કચ્છમાં ભયંકર ભૂકંપ થયો તે વખતે બનેલા નિરાશિતોને પુષ્કળ બદેશત લઈ આશ્રય આપીને તથા ભૂકંપનું સત્ય સ્વરૂપે મરણ સમગ્રનીને તેણે લોકજીવનમાં અલ્પ ક્ષિત પ્રદર્શવેલી. એ પ્રજાકંર ધરનીકષ અને તેનાથી મચેલી આનાખરાણીનું મેક્કમરોએ તારૂક બયાન આપ્યું છે અને ભૂતરમાં થયેલા ફેરફારનું રસિક વર્ણન કર્યું છે. 'કચ્છનું રણ પહોળાં ફરિયો હવે અને તેનું તળિયું બેસું ગરી આવતાં તે રણ થયું છે' એ માન્યતા હવે મેક્કમરો સહગત હતો. એ વિષેનું અંન સિધુના પ્રવાહ તથા તેની શાખા ફોરીના વહનમાં થયેલા પત્તડાગે માટેનું તેનું સંશોધનકાર્ય ચાકુ હવે અને ત્યાંની પુરાતન સ્થિતિ પર નવો પ્રકાશ પાડવાની તેની ધારણા હતી. આ મેક્કમરો કચ્છના ભૂતરના સીધી પ્રથમ શંક લા અમેસર અલ્પાસકોમાંનો એક હતો. મંન રૂમણે ભૂતરશાસ્ત્રમાં રસ લેતો ક્યો અને જેએ ચાલીસ વર્ષના એકધારા અનુભવે કચ્છની ભૂમિ ને ભૂતરના અત્યારે એકલા અને અગ્રેડ અલ્પાસી છે તે મારા મુરબ્બી મિત્રવર્ચ મિ. નહોન લુબર્ડે ગિમર્ષ સાથે મેક્કમરોની ચીતો કરતાં આ વસ્તુ હરે માર ખાસ

જતાં બંધાયું. એ પ્રમાણે કુદરત મેક્કમરો સાતાની મોટી મંબો ફેરવે બાવવતાં સામેસાથે સતત વિજ્ઞાનવિદ્યામાં પોતાનો મહત્વના કાગો આપી રહ્યાં હતાં.

વાચમટ વાચકમાં અપાર મુરકેમીમાંનો આગોત્ર દરતો મેક્કમરો ત્યાંના ધારણાકુઓને કચ્છને ફરી લોકમાં સાનિ રજાપી રથ હતો. આમ ધૂમતાં ધૂમતા કચ્છના આત્મનિતક પૂર્વે છેડે થયું ના ખવાની એ ચોખ્ખા પરી રહ્યો હતો. ત્યાં, નાના રખને કાંઈ, કે એકાન્ત રણવચકમાં તેને વરણ રથાને કોલેસ લાગ્યું મંબા. તેન સાથે તેના મિત્ર કે. મોગેલક હતો તારાલિક તળીની સારવાર લગળી શકે તેમ હવે બ નહિ. ધરમુરુવામાંનો કુપયાન અત્રસર ન રેખાયો. મેક્કમરોને મેળ નિશ્ચિત થયું, સ્વરથ મંન તેણે પો નીલ બનાવસંબંધે અને એ રથએ પોતાનું મુત્યુ થાય તથા ખંધાન, રણ દુનાવનું આગ સૂચના કરી. પછી, તેઓસ વર્ષની બરખુવા વધે સાનિયવેક મુત્યુની રાક એતો તે પરી રહ્યો.

પ્રમથી વર્ષતાં, રજૂની કાંબી મજલ કાખાપછી, એ મુસાફરીત કંઠજ્યા અથે વરણમાં વિશાંતિ લેવા દેા કાયા. ત્યાં મેક્કમરોને છત્રીને પડળે, એક જ ફળીમાં આપી રહેલી સરહદના ટ્યાની કાંચી મા અમે કહારો ક્યો. વાચકમાં અવનંતુમાંનો વિશેષ કપદન રહેતાં જનીન પર રૂપે મેળમી ગણાય છે. એ ચારેડીમાં લાકડાના વાદી થાને ચાર ખણે પત્થરો ઝાડની તેની ખાટ બનાવી મૂખી હતી. તેમ આલોહતાં નીચેનો એક પત્થર ખત્રી થયો, એટલે વજી મકેન વં એ બધું ઝાડવડું પડ્યું. આટલી તકનિફ થાય છે તો સાદો આ ખાટો કો નહિ મુકે, એમ ગિફાસાથી એવારે પ્રક મંબા. તે બળવા મળ્યું કે વરણપીરની ઉ નવાડીમાં તેમની આગમવા સમય

5 1. Report to Government of India, Oct. 2nd 1815.
2 Memoirs on Kattywar, 1815. 3 An account of the Province of Kutch and of the Countries lying between Guzerat and the Indus, &c. Frausactions of the literary society of Bombay, vol II 1820; 4. Dissertation on the River Indus (Posthumus-Journal of the Royal Asiatic Society of Gl. Br. & Ireland V. I. 1834.
૬ નુઓ આ અંકની માધુકરીમાં પદિયય.



ખાટકો દાખો તે પરચુલાની મનાય છે; અને મેંકમોરોની કબર સાથે આંખળી ચીંધી એ પરચાનું પરિભ્રમણ બતાવ્યું. લોકવાયકા અંતી ૩ કે મેંકમોરો વરણપીરની આગમન્યા ન રાખી ત્યાં ખાટકો નાખી યુનો તેથી જ તેનું ત્યાં નામલલિત નિધન થયું. પછી, તે પડયા રહ્યા ધુળ ન જ આવ્યું. દયગવતનથી દૂર આ પરચા પ્રદેશમાં મૃત્યુને મેટલાં મેંકમોરોની ફેરી આવના ગઈ હશે તેના વિચારોમાં ઊઠી મેંકમોરોના અંતિમ અવરોધોની બાળ સદયા ત્યાં ફરવા માંડ્યું. પરિ-

દુઃકતા પ્રદેશમાં વરણુને વિશેષ શક્તિમા છે અને સમુદ્રમાં મુસા-દરી કરતાં જેમ દરિયાપાણીની માનતા લેવાય છે તેમ રણુમાં કવરમાં વરણુપીરની માનતા મનાય છે. સાઆપુલાળીને પરશ્વિન ક્યાં પછી આખું હિંમતવાદના મુદ્દસાજ સોસેપ્રાએ વરણુનું મંદિર બંધાવ્યું જેમ લોકોકિન છે. એ મંદિરનો છબિદાર સને ૧૮૬૨માં ગયા છે. વરણુના સિંચ પર કંધનો અભિષેક કરવામાં આવે છે ત્યારે તે તેનો માટો નાથો ચૂસી શકે છે એ તેની ખૂબી ચગદાર લોકો મનાય છે. વરણુમંદિરની ઉંઠી કબરના વિવિધ પ્રકારના પુરાણા પાળિયા ત્યાં બનેલા કેટલાય ફેબ્રાર્યા બનાવેલા સ્થંભ છે.

બીજે વિશેષ સાક્ષાં છેવટે તેા મેંકમોરોની કબી પરથી સાથે પડેલા અદ્વૈત રણુવિસ્તાર પર દિપિ શંખ મનરક થઈ ફરી પળી.

આયમ પરિશ્રમેા મેરી જે સેસોપ્રાકો અને અન્યારકોએ અંગ્રેજ સ્થાનતા ખનદાને બદલુદ્ધ બતાવેા છે, રાષ્ટ્રીય અનિયતાના અભિમાનઅર્થા જેમણે અનુદયમા અને આખુમેડાએસા પ્રદેશોમાં અનેક હાટમારીએ સદન હતી સામાન્યને વિસ્તારવા ચલા કર્યા છે, અને Serve and Suffer (સહેનું અને સેવનું) જેમના છવન-ગર દશે, એવા નરણુએગેવાનાં એકલા રમાર નેપી, વરણુસરીની પાળે, વરણુપીરના મંદિરની સમીપ્યમાં, મેંકમોરોના પિરવાગમેા પરિચય કરાવતી તેની કબર અને કબરી, કબરના એ બેદાન્ત ખૂલે આવેલી છે. કબર પર સ્થિત આરસની તકતીમાં કહેલું છે:

IN MEMORIUM

Captain James Mac Murdo
First British Political Resident in Cutch
Died of Cholera at Warnu
on 28th April 1820



સ્વ. રા. બ. માધવરાવ વિશ્વનાથ ધુરંધર

મુંબાઈ હાલમાં તેમજ સારા જે દિદુસ્તાનમાં એક વખત કલાકોરોના અગત્યા જેમનું નામ મીની છબે લગું એવા એ મુંબઈની સરકારી આર્ટ ફેક-ના ખીટ પુનરી આ માયમા દેહોત્સર્ગે ફરી ગયા છે તે મળી તેમના દાય નીચેશિસજી પામેલા ચિત્રકારો અને ચિત્રશિક્ષકો ખેટ પામ્યા વિના નહિ જરવે. જા વર્ષે મુખી તેમણે મુંબઈની સરકારી કલાશાળામા રૂબ આપી હતી. તેમા તેમણે સવિવર તારીખવાર જતાં 'કલામેંદિરાત એકે જાલિન વર્ષે' (કલામેંદિરામાં જા વર્ષે) નામની આલમશ્યાક્રે પ્રસિદ્ધિ ફર્ષે છે. ૧૮૨૦ની ૧૮૩૧ સુધીની માનાની એ કારકિર્દીના કાળમાં ખૂબ પ્રસિદ્ધિ પામી, રૂઝ આપ આંટાનાં હન્થેકર આપ ડાઉન ઍન્ડ કાસ્ટનાં તેમજ ડેપુટી ડિરેક્ટરનો આજ્ઞા લેાગવી, મરકારી જિતાળ સાથે સારો નેશન પર નિરૂપિત થઈ, આર મુકામે પોતાનું 'અભાસદન' નામનું નિવાસશુદ્ધ બાંધી, રોપ છવન કામણે ત્યાં જ તીતાવનુ દનુ એમનો જન્મ ઇ ૧૮૩૧ના માર્ચની ૧૮મીએ થયો હતો. એટલે ૭૩ વર્ષે ૮૯જી રીપે આપુજ ને બાગવી શક્યા હતા અને એકલાંબા છવનપડતા વિવિધ અનુભવોમાંથી પસાર થયા હતા.

એક વખત એવા હતો કે મુંબાઈ હાલમાં ચિત્રકલાની મોંઘ હતી અને ધુરંધરનું નામ પહેલું જ આંખળીએ ચડ્યું. અનેક પ્રદર્શનો અને કલા પ્રકાશનોમાં તેમની કૃતિઓ એવામાં આપવી. અજસનના નવયુવના પ્રારંભમાં સવિવર્ગો પછી શ્રી ધુરંધરની પીળીનાં ચિત્રો આદર પામ્યાં હતાં. અજસને જ તેમની કલાની પહેલી કદર હતી હતી. ૨૧. રોક પુરોગાતમ વિજ્ઞામ જેવા ક્લાસિક શ્રીમંતોના કદાર માથવ તેમના પામ્યા હતા ને 'સુરસાગરની મુંદરી' નામના અગત્યા પુરતક-નાં મનોરમ ચિત્રોથી શરૂઆત હતી 'સુવર્ણમાળા'ની નામસ્થાન ચિત્રપુસ્તિકાઓમાં તેમને અમેરીકીત થઈ ગઈ હતી. ૨૨. કાશ્મીરમહેર પોતાની પ્રખ્યાત કુમરપાથાગની ચિત્રમાળા માટે પજુ એમની જ પીછી સાધી હતી. આગ, ચિત્રશાળામાં અધ્યાપક તરીકે કાનું સ્થાન અને લોકોમાં પ્રથમ પ્રસિદ્ધિ મેળવનાર એ કલાકાર, કામનસીએ, હિંદી કલા નરક કેમ વિમુખપજુ રાખ્યું ને અવધ્ય છે. એમણે અવતાની મુશબ્ત બદ પહેલી નેપ દતી, રોક પુરોગાતમનાં રાજપુત અને હિંદી ચિત્રોના નિકટસદસ્યએ અગ્રતમ એમને દત્તે; જ્યાં એ પ્રસિદ્ધ કલાકારની જેમીએ ચિત્રકલાના આદરોની શુદ્ધિ કે પ્રવૃતિ થઈ હતી અંતરોપનસાર્યેના વારસો નથી આપ્યો. ને પછી શ્રી ધુરંધરની દયનીમાં જ તરબુ કલાકારોએ નવી દિશાઓમાં સાહસિક પ્રયોગો મ્તી રચિલ્યા અને રાષ્ટ્રીયતામાં નવી કેરીએ પાકી છે અને એવતા મદારશીને એકાંત, લર-રણતા અને ફક્ત કદારીનતામાં આપવી લીધા છે. જ્યાં આમે સર્વેઈ તેમની છવનખરની એકમરની રૂપિજત ક્ષેપાસના અને કુલમશીસ છવનને બાવપૂર્ક એનવિ આપે છે. તેમનાં મુખ્યત્વે અંબિકા ધુરંધરે પિતાની સર્વ શક્તિએ પોતાની કલામાં આજનાની લીધી છે. પિતાની અપૂર્ણતામા પત્ની કરવાનું અદ્ભુત્ય તેમને મળે કંપી વાંકના સાથે એ બતાવે ચિત્રચુકા આત્મને અર્થ માનિ કમ્પ્રીએ લીએ.

રસદર્શન

સાહિત્ય, કલા, કુદરત આદિના સંપર્કથી જીવનમાં લાધેલા જે રસાનુભવોએ પોતાને સૌન્દર્યસાક્ષીમાં પ્રવેશ કરાવ્યો તેના સંસ્મરણો

[૩]

ભૂ રૂપ છેક નાનપણથી મારે બહુ વાર જતાનું યાદવું છે. ત્યારે નર્મદાનાં ફરીત કરતાં હું કદાચ ધરતી નથી. પ્રાતઃ કાળમાં તો મેં નર્મદાકિનારે બહો સ્વપ્નપૂર્વક વ્યવેષિત રહેવાં.

સવાર, બપોર, સાંજ ત્રણે સમયે નર્મદા નવેનવે રૂપે મેં જોયાં છે. સૂર્યાદયના રંગાખી દેહિખગાન નર્મદા બપોરના તાપમાં ચમકતાં નર્મદાથી તુલ્ય બે છે; ને સાંધકાળની ઝળી રૂપથી રંગસળા કરતાં વળી પુષ્પિમાની આંદોનીમાં તેની રૂપે રસેલી રૂપરુષિઓની બે હોય છે. આ સૌન્દર્યથી માણતાં, હોડીઓમાં બેસીને લ્હેરિયાં લેતાં, રનાન કરતાં, સામા તરનાં નાભિરેડી અને તાંડનાં ઘસેલેલાં હું નવા ને નવા જ વિચારોમાં ગરકાવ થયાં છું. હોડીની શ્લોક ખરી છે કે જગતના પાને, ગંગા રનાને અને નર્મદા ફરીને. જગતના પાસેથી પુરુષ મેળવતું હોય તો એનું પાન કરે; ગંગા પાસેથી પુરુષ મેળવતું હોય તો એમાં રનાન કરે; પણ નર્મદાનાં તો ફરીતનારથી એ પુરુષ મળે છે.

બરગથી શુકલનીચ, વ્હાસબેટ, કળીરવટ, માલસર ને માણિા-કરનાળી સુધીનાં જલરંગમાન ને રૂપસમૃદ્ધ નર્મદા તેવાં અને એ લાંબી સફર સાતત હોડીની મુસાફરીમાં આખી એ સુખદ હવાય છે અને અમે તે લીધે છે. જલસાત પાસે કે ધન છે તેની હું એના નર્મદાકિનારાના વૈભવરૂપી ધન સાથે સરખામણી કરું છું ત્યારે એનું નગદ ધન છેક તુલ્ય લાગે છે.

‘હોડી કોતર બીરે, મડે મિરિકશડ’
એ વૈદર્ભીના વલ્લભાદનું પછીન મહીસાગરનાં કોતરો જોઈને જ પ્રેમાનંદે કરેલું ભોગમાં શંકા નથી. એ કોતરો અને મહી નદીને ઈશક પ્રદેશ જેવાં એવાં મેં મનસ્વી કહ્યાં હતાં.

ગાંધીજી જતાં મળતેશ્વર મહાદેવ પાસે મહીસાગર ગાતે છે. ત્યાં, કહે છે કે, મેંદહાસનું પ્રાચીનનગર પડ્યું છે. અમે ત્યાં ફરી આવ્યા ને મહીમાં રનાન કર્યાં. વાસદ પાસેનાં નીચલાણનાં ગમો આપજની વિશાળ ગંજીર મહી નદી શુકલપક્ષની રાત્રિઓએ બેસાવી. પણ સીધી સરસ હબોર તો એ માદામાથી મહીસાગર અચળી સમુદ્રને ખંભાત પાસે મળે છે ત્યાં ક્યો. કાશા કદવામાં પગ તો છેક દોઢાણ સુધી ખૂંચી ગઈલા, પણ મનનો કાદવર એ રમણે બહુ ક્ષમાઈ ગયા.

આમોદ પાસેની દાદર નદી તો છેક જ નાની છે પણ એક વર્ષા ઋતુમાં અરબતરતર વર્ષાદ આવતો હોને ને ત્યારે એ બંને કાંઠે બરપૂર હતી, એના કિનારે લીધી ખાસ શોભા રહી હતી અને સંચાળની હતી ને ચંદ્રી આવતી હતી, તેવ જતે ને અની રમણીયતા માળવી છે. સાત નદીઓના સનમનું રથાન લોહા જેવાનું તો મને બહુ મન હતું. તે જેવા માટે બીસ પ્રસંગો યોગ્યા, અને મિત્રનું વાર મિત્રમણ સાથે ત્યાં બધા હાક સમગ્ર ગાળ્યો છે. સાત નદીઓનાં પાણી તો ગરમ, ત્યાં સંચળ તો કાક વાત્ર અને સાવરણીનો બે છે. પરંતુ એ નદીઓનો તો એ સંચળ ! અને તે પણ જલસાત પાંદરને પેડેલી વાત્રક અને સાવરગની કેનીઓનો ! જેકે તલસવં ગન નિસાસ તો બહુ યથું, પણ વાત્રક ત્યાં કે મનોહારી વળાંકો છે એ તેને કિનારે કિનારે માઇલો સુધી ફરતાં એ અસંતોષ બુદ્ધિઈ ગયા.

વાત્રકમાં મોટા મનદેશ પડ્યા રહે છે તેવજલજલી ચાચાનાત મદમદાદાઈએ અગતે એ મનરોના સિદ્ધાન્તી મોજ અપાવી છે. હિન્દુ બાઈઓને શિકારનો શો પચાવે ? પણ હું કહું છું કે એ અનુભવ

લેખક

ડૉ. હરિપ્રસાદ મ. દેસાઈ

આપણા જીવનના તમામ જીવનમંત્રોની તદ્દન નુકોશ જ છે ત્યારે ક્રિયા, નિસરણ બહુ જોરથી થાય છે ને રંગરંગે ઉત્કેષ વ્યાપી બન છે !

કૃપદત્તજીની અત્યંત પણ મુંદર મેરો નરીનું રૂપ મેં કકલાવ માટે ભોખવેલું. સરદાર વલ્લભાઈ, રત્ન, મોહનલાલ પંડ્યા અને વાગન મુદાદમની સાથે અમે કકલાવ પાસે એમાં ખૂબ નહાયા. પણ મેલા સૌન્દર્યનું ખરું પાન તો નહાયા પછી પાસેની કચ્છા ટકરી પરચોરે એક મહાદેવની પડાળીમાંથી દૂરદૂર સુધી નજર નાખનાં હું જોત ત્યારે કહ્યું. ‘ઓ પાન કરતાં બહુ વૃષ્ટિ જ ન ગાય પંડ્યા કહે, ‘આપ્યા, આ દાકાર ને અમારી નદી જ અહીં ગી ભવ. બેડે છે’

અને સાવરગની ? અમદાવાદમાં એને સરખેજ પાસેથી, સાદ વાડી પાસેથી, જગતપુર જલારના આશાળીલના ચાતર પશ્ચી, સમીર્ણના આરેથી, નાશાયણપાટ ને બાંગાનાપના બોલાવેલા પશ્ચી, હાસિલથી, વળાદ માગની કચ્છા ભેખડા પરથી ને સાદરાના ને મંદિરમાં બેરોએટ મેં અનેક રીતે, અનેક સમયે, અનેક રૂપે જોતવું છે

ખેડસલા એક કાળે ગુજરાતની સંસ્કૃતિનું ક્રેત હવું. છેક ત્યાં પશ્ચે સાવરને મોરી રવરૂપે જોઈ છે. એ ગાંધુ વર્તુલનાં તો મોટા લેખ ભવ

હાં મળીનું સૌન્દર્ય ભોગવવા તો ખાસ હું પ્રાનીજના મોસાબા પરના સોમનાથ મહાદેવને ભોવારે મથા છું. એ બોળ તો એ ‘ઓજ’ છે. ચોળાં અને શુભાળી બંને પ્રકારનાં કાળો બોળમાં ભવ છે ને હડા પવનની લહરીઓમાં પ્રકટિતેથી ત્યાં પ્રોત્તરનાં વિવરે

સરસ્વતી પ્રાચીન કાળમાં તો ગંગા અને યમુનાની સાથે જોલાઈ હતી. બુમિનાં અનેક કારણોને લીધે એનો પ્રવાહ ક્ષીણ અને ક્રે વધ ગયા. પાટણ પાસે તો એને જોઈને જીવ બળે છે, પણ સિદ્ધિપુર રૂપપ્રકાશમાં ખરું જોઈને અમે સરસ્વતીકિનારે ગયા. ત્યાં તે અગતે ખરેખર નીચે જેનું લાગું હતું. અને એ ‘નીચેસલિત’ અર્થ એલાને નહિ પણ કતાર ગુજરાતનાં હનરી સૌપુરુષ અને જાણી આશાસન દઈ રહ્યું છે.

ગાંધીજી (કેકેકેશ્વર) મહાદેવ પાસે વાત્રકમાં ગાંધીજી કેકરી એ ને નાની નદીઓ મેરેમેરેટ અંતરે મળે છે. ગાંધીજી જ વાત્રકને મળે છે ત્યાં એક મોળ ચાતરે છે. મોવર્ધનરામે ‘સારનાં ચન્દ્ર’માં કંસુરાને તણાની તણાની આવી ત્યારે બગવાચેલી દર્શ છે તે આ જ જગ્યા પરથી. વાત્રકિનારાનું કેકેકેશ્વરનું એ જ તો ખરેખર ગુજરાતને ગૌરવ આપાવે એવું નિસર્ગમનોહર છે.

ગિરનાર જોધે બહુ વખત વઈ ગયાં હોને ને પડોડાં બહુ પુખ કરી રહ્યા હતા. એટલે એક વર્ષે રાજીપીમાળી સારસા ટકરી, બેરે વર્ષે પાત્રમદ ને રીતે વર્ષે પાલીતાણાનો શરૂબંધ જોઈ આખો સારસાની આસપાસની લીસાતરી વચ્ચે, આંખ અને મન કાવતા સાન્ન પ્રાતઃકાળનો સમય મેં જે મૃતુતિ અને પ્રાણનાય આવશે છે એ રંગરંગીય બની મથા છે.

પાંચાત્ર ચક્રતાં તો જેકે દમ નીકળી બન્ય એવું છે; પણ ત્યાં મદા કાંધે, મહાદેવનો અને મહાસરસ્વતીના સામિધિમાં, તળાવને કિન

રેથી, નીચે પથરાએલું નારા પામેલું ચાંપાનેર જેતાં જાએલા સોદ
ત્યાંના 'રમણ ચોરસા વીજીલું' (પાવન) વડે કંઈક આંછા થાય છે.

'ચાંપાનેરનાં ચાર ચીટાં મહામાળી દે !'

'વિંછોલા રામણ ચડયો દે લોક !' અને

'હાથમાં તે લઈ લાલ લાકડી, ઝાલવણુ દો, કે નતું દે.'

એ ગુર્જરીનો ખરેખરા ત્યાં સાંબરી આળ્યા વિના રહેતો નથી. 'સાલ્યા ચાલો' કહીને સુશિસોદર્યના પાંગમાંથી સમ કિતો કંઈક સંભવાર ત્યાં કોઈ નહીં હોવાથી નિરાતે ખૂણ વખત બેસીને ગુર્જરાતાનો એ સમજી નગરી પૂવેની બંદોબસ્તાલી, ત્યાંની બંદનીની મેના ગુર્જરીની સમિત્રતા, અને દાસ, તથા અર્થ અને જ્ઞાનની શક્તિનું મેં મનન કર્યાં કર્યું.

પાતીલાણના શરૂઆતની તો કાંઈ જાતી અસર થઈ નહિ. માત્ર
'નરી સરજતા કેણુ પગરો ?
નથી તેજ નથી તરંગ !'

એ કવિ નાનકાને વર્ણવેલું શરૂઆતની કેડ પરનું તળાવ એક ત્યાં સાંભળું હતું; પરંતુ તે પછી જગજગ સુકાઈ ગયું હતું.

દોર આળ્યો ને મારા રવ. વિચરુનીલાલ બહેરાવાળા મળ્યા. એ
એકે 'મારી અત્યાર સુધીની બધી મુસાફરીઓ રહ; બધું જેએલું
રહ. એકે આણુ બેગો બેગે મારું બધું અભિમાન હતાતી નાખ્યું'.
બેગ કહીને એમણે મને આણુમાં રહેવાનો બંદોબસ્ત કરી આપ્યા
અને હું આણુ ગયો.

ખરેકથી કપર અડના માંડતાં જ નહોતે નવા વાતાવરણમાં જતા
હોઈએ એવું લાગ્યું અને ચિરિપ્રદેશની શોભાએ આંખને ઠારી દીધી.
ત્યાંના નખી તમાચની રમણીયતા તો અવાર છે. એ સંદેશરને
કિનારેકિનારે વિવિધ રથો બેસીને ખૂણ આનંદ લેતાં છે. એને
પશ્ચિમ છેડે બેસીને સૂર્યાસ્તની શોભા અને સાંજે પૂને છેડે બેસીને
તેમાં પડતાં સૂર્યાસ્તનાં પ્રતિબિંબો જોવાં એ અનેરો લ્હાવ છે. સૂ-
ર્યાસ્તની રંગમંડીલા વડે રંગાતું નખી તળાવ તો આદ્યુત લાગે છે.

સૂર્યાસ્ત નેવાની એવી જ બીજી આદ્યુતતા આણુના 'સૂર્યાસ્ત
છે' (Sunset-Poem) નામના રથોએ સાંપડે છે. સૂર્ય કિતિજની
મર્યાદા બરાબી મળ્યા પછી પછી ત્યાં આરોગી-પોણું લ્હાવ અસ્ત થતો
જમણા છે. તે વખતે બેગો પ્રદેશ તો બેગો થઈ નહ્ય છે, પરંતુ
બેગો થાળ જેવો એ સાંજો પડી જઈને પછી અપવિત્ર રથ રત્ન કરે છે.

પુશ્પીની ઉઅન્યથીઆમાં ગમ્પી પ્રકાય એવી હેલવાડાનાં આરસ-
ટના મદિરોની શિષ્ટસમૃદ્ધિ જ્યારે આણુમાં મેં પ્રત્યક્ષ કરી ત્યારે
એવું આદ્યુતભરું શિળાળાવાવા માટે મેં હજારના ધન્યવાદ ગાયા.
એના સ્તંભો અને ગોખો પર ફેરવેલ પડીઓ, લેલો, પુષ્પો મેં મુલ્ય
તથા સંપત્તિના ભાવમાં સ્ત્રીન અપ્સરાઓની બરચક ને રૂપસુંદર
કાતરણી, એનાં દેવદેવીઓની તે પુરાણકથાના પ્રસંગોની મૂર્તિઓ,
બધું જ આદ્યુત છે. ધુમગટા કંઠારોનાં લોકાત્રે ને છતોની કાતરણી
નેવા માટે તો ચડું પડતું હતું. પછી હાથરૂપાએ ત્યાં કોઈ કાલવજ
કરવા ન હતું, એટલે મેં પેટ બરીબરીને એ કાતરણીની રૂપશીતું
પાન કર્યું. એના સમસ્ત શિષ્ટ અને રથાવત્યમાં એક નતની સુ-
સંવાદી તાલમથતા હતી. બહાર આરવકોની ભજરતા અને નખીનું
સોદર્ય હતું, અંદર મેદિરોમાં રથાવત્યની તાલમથ. સુપ્રમાણ્ય
અને શિષ્ટનું સોદર્ય માતાં નહોતાં. અને પુશ્પીના ત્રિષ્કર્ણોની એ
સુધિ જાણના બાહ્યજગત સાથે બાંધે રેખામાં બેઠરીને દિવિનજગત
કરી રહી હતી.

એના બંધાવનાર વરદુઃપાસ-તેજપાસ અને વિગમશક્તિના મન્ત્રિ-
ઓને અર્ધા સોદર્યમાં રૂપ રૂપ અને રૂપ પ્રારબ્ધ કર્યા છે. આને એના
શિષ્ટાંગોની સાંખના પણ અન્ય ને. અર્ધોની કાતરણી કરતાં
એમણે અખંડ બ્રહ્મરૂપે પાંચાઈ કરતાં અને માત્ર પૂન અર્થ જ એમણે
કોમળ પકડી હતી. અને એને પશ્ચિમમાં ને અગર આનંદ એમણે
ઉગ્ર વર્ષથી અર્ધા બેઠો મુકેલા છે તે હજી જ અનંત કુવાસની જેમ
લેટ્યા જ કરે છે !

આદ્યિવસંહું આણુ રહ્યો, અને એના એકએક દિવસની એકએક
વનજીત થઈ મેં છવનની ધન્ય થઈ બતાવી દીધી. બીજી વાર મંદર
દિવસ રહ્યો ત્યારે પછી જેઓનાં રમણો ફરીફરીને જેતાં લેશમાન
કંઠાળો નખી આળ્યો.

ઔમણ પારો આણુની તળેડીની શોભા પછી અવશ્યનીય છે. ત્યાં
રણબંધ દેવડાની પિત્તળની એક મૂર્તિ છે. એકે પૂનરી અને ઉદ્ગરી
મૂર્તિ હજી કરે છે. એ બેકો શિશ્નહીનો બીજે મહારાણિ પ્રતાપ હતો.
એની જ રીતે, અસંલેશ્વર પારો મેષાડના પ્રતાપી મહેશજીનાં
સંતાઈ રહેવાના મહેલો પડ્યા છે. લોકો એ હિતિશક્તિ બૂંટીને એમને
ગોખીયંદ અને બરચરીની મુકાઓ મુકાઓ કર્યા કરે છે !

આણુના બીજા 'આનાદ્રા છેડે' (આનાદ્રા પોઈન્ટ)થી મિત્રમાળ
તરફ મુસાફરીને જતા બેગો અને ગુર્જરાતના એક વખતના બે બોરવ-
વેતા શ્રીમાળનાં રંગરણ થયાં.

વિશાળતા, શાન્તિ, એકાન્ત અને સીદર્યનાં આણુમાં સાક્ષાત
દર્શન કર્યા. શિષ્ટ અને રથાવત્યની આદ્યરૂપકારક રમણાં મન
બરી દીધું. દવાખાનું ચલાયે મને દસ-બાર વર્ષ થયા આળ્યાં હતાં.
કંઈ બહુ પેસો તો મેં નહોતો મેળવ્યો, પછી ગુર્જરદેશની શ્રી મારા
પર વૃથમાન થયાં હતાં. એ કહેતાં કે 'માગ્ય માગ્ય, મારો તે આણું'.
અને હું માગ્યા જ કરતો હતો અને એ આણું જ જતાં હતાં. (આદ્ય)

વિકસતું વિજ્ઞાન

તાત્તેરમગં અમેરિકાની વેરિટમહાકાસ હાસેક્ટ્રિક ઍન્ડ ઍન્ડ્યુ-
ફેશરિંગ કંપનીએ યુદ્ધહેતુએ માટે એક નાનો લીઝનીક મોજો
(Li-zamag) તૈયાર કર્યો છે, જેનો આકાર અખંડ જેવો છે. આ મો-
જોના પ્રકાર સિત્તેર માઈલ સુધી નહ્ય છે, પરંતુ એની આવરદા કુદ
દસ સાત સુધી જ કરે છે.

અમેરિકાના એક રોપકનેા ડાંબો છે કે તેની ચોરસની મદદથી
એણુંસાંજનનારા સિમોરે અથવા પાઈપીનીસાઆ સોતાના પાઈપો
અને સિમોરેટોહાડરો દ્વારા સ્થેલાઈથી સાંખળો રાકરો. એની વિષત
એ છે કે પાઈપ અથવા સિમોરેટોહાડરની બેર એક નાનું 'લીસી-
વિંચ' જેવું મજા દેવામાં આવશે, અને સિમોરેટ પીનાર એ જેવની
સર્વચાલીના કારણે કાનની પાછળની દારૂકોના બદલે હાતો દ્વારા
લેવેનની વાતો સાંખળો રાકરો.

બુગ્મય સાચરમાં એક પ્રકારની માછલીગમી આવે છે, જે સારામાં
સારે દેશમાં લેવાર કરે છે. એની એક તાર લગજગ હ માછલ સાંખો
થાય છે. આટલા લાંબા તારનું વજન એક મેનની વધુ હોતું નથી. આ
દેશગમ્પીની જીવોને બતાવવામાં આવે છે, તે બારે નરમ-નરમ દોાય
છે, એટલું જ નહીં પાન મનદર નેગજ દસ હોય છે આ માછલીઓ
બુઢા પોતાનું રહેણાં બદલી બદલી રહે છે, પરંતુ એ દેશને દેશગમ્પું
એક આસ પ્રમાણ બુઢી નહ્ય છે. (કેડ પરથી) — ઈ. સ. દ.

Our Friends Abroad

પરેશી
મિત્રોના
પત્રો

આ પત્ર મેળવનાર: કનુભાઈ મો. પટેલ, નર્વાં પાર્ક, બાદશાહ

Empire Hotel 7, London St.
LITTLETON (South Island) N.Z.
7th Sept. 1941

પ્રિય કનુ,

જલ્દ આશ્વિન સાથે તમારો રસમય પત્ર હાથમાં મેં તો તમારા
કનરની આસા ન હોઈ દીધીશી.

હિંદિસ્ટાન મારે જીજ્ઞાસુ આભાર; હું પણ આ પત્ર સાથે તમે
માન્યા મુજબ મોકલું છું.

હા, કનુ; મને જ સામયિકો સંપરવાનો શોખ છે અને હું તમને
મારે 'વૈદ્યકી ન્યુઝ' મોકલોગ. કાનડીએ તેમાં રસીન વિશે તો
નથી. તમારી માફક મને પણ હિંદિસ્ટા, ફોરોમારો વગેરે સંપરવાનો
શોખ છે. આ સાથે હું મારો એક એક ફોટો બીટીસ પરેશ પટેલ
ને સંપાઞ્ચે; પણ ખીલે હું મોકલું ત્યાં સુધી આ સાક્ષરે આવી
આમા રાખું છું. દમજીભા આસા જ્યા ફોટોમાફો મિત્રોને ન લીધેલા
છે. દલેના મારા કનરમાં હું પણ મારો ફોટો બીટીસ.

હું પણ તમારી માફક છાતું છું કે આ પત્રે પાસ મિત્રો મોકલું.
દલે હું મારે વિષે તમા મારા કુટુંબ, મારા પર અને અમારી
રમનમતો વિષે ધ્યાતું છું. (એમા કાંઈ એવડાઈ નવ તો ક્ષમા
ચરોશ, મરજુકે આ પત્ર જલ્દ લાગે માણે લખું છું.) હું ૧૩ વર્ષની
હું. મારે બે બાઈ છે: એક હાદીમાં નાર છે, ને બીજી તો આઠ
વરસની છે, ને નિશાળે નવ છે. મારે ત્રણ બહેનો છે, તેમાં એક
પરવંશી છે એક હાદીમાં અવવાસ કરે છે, ને નરંચી વધાની છે.
તેનું વય ૧૫ વર્ષનું છે. બીજી બે આફ્રિકામાં કામે નવ છે. અમારી
કમારના કમગારું હું બીજા નામ આપું: બેન્ટમ, બેન્ટન, સર્જો, હું પોતે,
નોબીલીન, રેડ અને મેનાદર.

તમે બંદો કે અમે માન આંડુ છીએ. તેમાં હું વગેરે છું. પછી
જ વાર મને લાગે છે કે હું સીમાં કાંઈ વિચિત્ર છું, કેમકે હું દાંચે દાંચે
લખું છું, અને તેમના રસના વિષય કરનાં મારા કાંઈક દિશાઓ ન છે.
મને 'કળાની' ખૂબ શોખ છે. બીતરનું મને બહુ જ ગમે છે.
સાતન જગ મને ગમે છે, 'રંગ' મને લાગે છે એ જે યોજવા બેરબી
બીરજ માતામાં નથી. મારી બધી બહેનો પીઆનો વગાડી નહોતું છે.
નોબીલીન ને મર્જો તો ગાય છે પણ ખરાં.

મારા માતાપિતા દલાત છે અને મને તે બહુ જ વડાતાં છે.
અમારે પર એક અત્યંત નાના બંદરમાં આવેલું છે, પણ નાનું દેવા
મનાં દક્ષિણ દિશામાંના મુખ્ય બંદરમાંનું એક છે. હિંદિસ્ટાનના
થોડાક ફોટામાં હું તમને બોલીશ. અમારા મામાની મુખ્ય નિશા
માખજી, ગાંધી, કજી (તેમાં મુખ્યત્વે મરજન) અને લોખજ છે.

મારા બાઈની ગ્રાહમાં ગયા છે, તે રહેતે મુંબાઈ બેન્ટેલા'ને
ત્યાં પાંચ દિવસની રમ માણેશી.

હા, કનુ, મને પત્રો લખવા ગમે છે, અને કાંલા, સુખદ, નેમજ
તમે કહો છો તેમ આમોદનથી પત્રો મેળવવા પણ ખૂબ ગમે છે.
સામરજીમાં મને કાંલા રમ છે, પણ તમારે કાંઈ પ્રશ્નો પૂછવા
કરો તો હું બીજા જવાબો પુરોશી આપીશ. આરાક વિષેના તમારા
અજાણના જવાબમાં હું અને તેરેયો વિચનવાર કનર આપું.

આમાંનું મુખ્ય ગેય આ છે, પણ હું કોઈ કે કોઈ પસંદ કરે છું
અને આપનું કૃત્ય પણ ગમે છે. સારે નાટકમાં અને 'વૈદ્યકી'માં

લડ્યે છીએ. એ પડની વાની છે. પડની અને પાડેશી (એક) પણ
બનાવીએ છીએ. એક વાળી બતની અમારે ત્યાં બને છે, પણ મુખ્ય
તો સફેદ અને આફન એક જ છે. એમાં પ્રાક્ટન ઘેર, કેમકે તેમાં બધાં
વિચારિત સંપરવામાં હોય છે, અવારે સફેદ એક મોઝાની બનાવી દેવા.
પી તેમાં બહુ તત્ત્વ પીમાઈને વાઈયું ગયું હોય છે. ત્યાં સફેદ એક
જ મુખ્ય આરાક ગળાય છે. 'પારિશ' એ પડની બીજી વાની છે.
એકદલે પડની એ બહુ બંદી વાની છે.

માંમ, પોર્ક (ફુફરનું માંસ) અને મચ્છી એ બંનેમાં લેવાં મુખ્ય
ખેરાક બધી બતના શાકભાજી પણ ખરાં, જેમાં બચાક મુખ્ય.
અમારે ત્યાં 'કુમાર' નામનાં મીઠાં બટાટાની બત પણ તૃપ છે.
એ બટાટા 'મામ્બરી' વતનીમાંનો ખેરાક છે, એ તો તમે બેલ
નામ વરથી 'ગુ' બનાવી જશો. મને એ બહુ ગમે છે.

મેં પટેલો પત્ર લખ્યા ત્યારે હું જે માતાએ જીવી હતી ને તે
દલે મારી નાખવામાં આવી છે. પછાં વર્ષોની બ્દી એ દલી એરે
વસવાટ મારે નમખી કરવાએલો. હું ત્યાં બહુની ત્યારે મેં વાળી
બતના વિષય લીધેલો, જેમાં કલાવિમાત્ર પણ હતો. દમખાં મેં
દલે નિશાળે જ્યાં હોઈ દીધું છે અને એક મેકરી લીધી છે,
જેમાં હિંદિસ્ટા આજેખવાનું કામ છે જેકે મેકરી કરવા માટે મરી
વગર તો નાની રખાય, પણ મારી જ મર્યા દલી, એરેયે થવાં
માખુશી કમલ થવાં. આથી દલે નિશાળે હું રામે બંદ છું.—એમતે
મેં કલાક—અથવા દિશામાં ગળું રાત.

હું હિંદીસ્ટા હું કે હું મારી સખાનું સરનામું તમને નથી મોકલું
સાધી, કેમકે પછો લાંબો કાળ થયાં તેના વરણી કાંઈ અપાવક
જ નથી. એ રામખાનિયામાં રહે છે. કલાએ તેના ખજર મળી જ્યો
તો વગર હું તમને એનું સરનામું રવાના કરીમ.

તમે મને કે રાસનામાં મોકલ્યો તેથી હું બહુ સારું કરું.
તમારા નામનો ક્રમાર શો?

દિશાં તો પછાં પછો છે એમાં તમે કયા પછો તો હું જિવિ-
કન (અથવા કિંગ) પછો સાખાની છું.

દલેના જવમાં હું અમારા આ નાનાસરખા ફેરા વિષે જ
રસમય લખેલો. લખવાનો પ્રવાન કરીશ, જેમાં દરેક, એક
સોનદરેકવાનો વગેરે વિષેનાં સુધી સવામ.

રેનલુખ, તમારી ન્યૂ ઝીલાંડની મિત્ર Muriel (મ્યુરીઅલ)

પત્રમિત્રોને—એક કુમારમિત્રોને પરેશી મિત્રો સાથે રોસી
બાંધવાની ઇચ્છા હોય ને આ કવરને પત્ર મેળવનાર કનુભાઈ મો.
પટેલ, નાની ખડકી, નર્વાં પાર્ક, બાદશાહ, બંગાળે વખતું. મોટા સાથ
મિત્રો સાથે રોસી બંધાવી આપશે. બંગાળી પારો પછાં સરનામાં છે.

નવા 'પત્રમિત્રો' Master Premkumar, M.L.D. Sheth
G. T. High School, Cuttack—Mandav—દેહરતાનના હા
અંદર—અમેરિકાના પત્રમિત્રો માટે છે; સિક્કા, હિંદિસ્ટા, ફોટોમાં
અને દલ્તાકરો સંપરવાનો શોખ છે; એનિદાસિક વગરબો લા
વિજાનના અખતરા કરવાનો પણ શોખ છે. 'નૈસનવ લીજ ઓફ
પેન-કેન્સર' વિષે માહિતી મેળવવા ઇચ્છે છે.

Chandrakant P. Bhatt, P.O. Box 277, Zaveribhai
(B.E.A.) કસરત, રમનમતો તથા હિંદિસ્ટા સંપરવાનો શોખ છે.
એજેજ તથા સુરવાની કાંઈ પણ બાબમાં પત્રવ્યવહાર કરી શકશે.



આધુનિકતા



વડે પ્રવલ્યાકરે, પૃથુ પ્રકંપ ધેરા ભવા.
 સ્ત્રીઃ વરેરો ગ્રી સમય પુનઃપ્રાવર્તેશ;
 દિગાદિરાકરો ખડે, ધણુધણે મિત્રાકંઠરા,
 ખડેભડ તરે, વમે અનલગ્યાય ભવાનામુખી.
 નિયંત્રકોમાં અનેકસત કાજયકો બમે,
 અદ્યય પાછાટ ધોરતમ ફર આતંકના;
 સદા અવનિ રૂપે એ ખગમખાદ અમુખ્ય ને
 હસન્મુખ રહે, નિરંતર ધરતં સોનંદર્યથી.
 ગમે ય બસ ને મળે અવનિ દેવી અમુખ્યતા,

(ગિન્ટ) હસન્મુખ પ્રજા વધે વિકિરેનો રત્નું સંવેદા. —રાગપ્રસાદ શુક્લ

મહાન દુખાંત કિમય

‘કચ્છનાં પ્રાંતિકારિ’ની લેખમાળાના આ એકમાં ‘અંબર’
 ઉપરના લેખમાં જેમણે ઉલ્લેખ આવે છે તે શ્રી મહાન દુખાંત કિમય
 આવારે કચ્છ રાજ્યના કેળવણી ખાતાના વડા હોવા ઉપરાંત કચ્છના
 મહારાજાશ્રીના હાથરોકેટરી છે. હેન પાસે આવેલા ફર્નિચરમાં
 ૧૮૭૨માં એમણે લખ્યા, કેન્દ્રબરીની ક્રિસ્ટ રૂઝમાં ૬.૧૮૮૨થી ૬.૧૮
 મુખી અભ્યાસ કરી આકસરૂંટ મુનિવર્સિટીમાં એ દાખલ થયા ને
 ૧૮૯૫માં એમ. એ. ની ડિગ્રી લીધી તે પછી એ હિંદ આબ્યા ને
 એંગલોની ગિરાપ કોલન રૂઝમાં હોટેન નીમાયા. થોડા વખત
 હિંદની મેલેજના પ્રિન્સિપાલ તરીકે કામ કર્યા પછી ૧૯૦૧માં
 વાલના મહારાજાના હાથરોકેટરી એ કચ્છ આબ્યા ને પછી ત્યાં જ

હરીને રહા છે. પ્રસિદ્ધિ ફર ખામનાર આ વિદ્વાન વિચારુણ કેળ-
 વણીકાર છે બહુતરણસરના તે એ પારંગત છે અને કચ્છના બૃમર્થ
 પરવે એમના અધિપ્રાચા પ્રમાણુબૂત ગતાય છે. કચ્છમાં પોતાના
 ચાર દરજ્જાના નિવાસ હરગિયાન કચ્છના બૃમર્થને એમણે અંદરો
 કોટી અભ્યાસ કર્યા છે કે કચ્છના ઔષ્ઠાનાદરજો એમણે સંમદ
 વિદ્યાનેના વખતમાં આજેક મનાય છે, અને એના આધાર પર
 ફિનિયાનું તદ્વિષયક સીધી આધારમૂત પુસ્તક લખાયું છે.

પણ રાજ્યની સેવા કે માત્ર વિદ્યા એ એમની દિશ સાધના
 નથી. એમના જીવનનું એક બીજું વિશેષ બળુ પાતું પણ છે, જે
 હાલ જાણીતી ફિનિયામાં એમની વિદ્યા એટલું જે માત નથી.
 એમના હૃદયમાં આપાર માનવતા છતકાય છે, અને તેના પરિણામે,
 વિદેશના એ વતની, કચ્છ જેવા દુરના પારકા ને અંધારા દેશની
 નિરાશ્રિત, નિષ્કળ ને અર્થપ્ર મળતું ફૂગ નિવારણ માટે જે અ-
 વિશ્રાંત કાર્ય કરે છે તેને કારણે આજે એ ‘કચ્છના હીનખુ’ તરીકે
 ઓળખાય છે. એ પોતે સાઈં જીવન કાળે છે ને એ દબર રૂપિયાના
 પોતાના પગારની સખીબચત તરીકેના કલ્યાણુમે ખરેખે છે. રોગી
 અને આતાપના એ ગિત છે. કચ્છમાં માનવ રાદનું કાર્ય કરેલી
 પી. પી. આર. એ. સંસ્થાના તેના પ્રાણુ છે. આ સંસ્થા દર વર્ષે
 પોતે જાણીતી રોગી રૂઝ તરીકેને રાદન આપવામાં ખરેખે છે:
 અસામાને ધેર અનાજ પહોંચાડે છે, નિરાધારોને સાંજે માંસ જ-
 માડે છે અને કોઈપરુદમાં રૂપ રૂટિયા ઉપર તરીબ એકાને નમાવે
 છે. આપણે દેશ રવાન નથી એટલે રાજ્યસેવા અને હોકરેશ
 વચ્ચે વિરોધ જોવાય છે. કિમય આદેખનું જીવન એ વિરોધના ઉપ-
 રાખનું સુન્દર દર્શાવે છે.



ઉજ્જવેર જેઠુ

જેઠુ એ મારો બાલપણનો બની દોરત. શાળામાં રમના દિવ-
 મામાં અને અનવનીત બાંકડાની પ્રશંસામાં મર્યા રહેતા. હું
 પૂછું પછી આપું અને જેઠુ તનનો મહેનત કરી તેનો અપલ કરે.
 આજ અનેક રૂપમાંની વસ્તુઓની આંધકોડ કરી ખાંડની ફોલ-

યાનું હાથ-મશીન બનાવેલું; હાથેથી દ્વાર બંદરી બનાવી ધરમાં તથા દુકાનમાં ઇલેક્ટ્રિક બત્તી ફિટ ફેરવી; બૂંઝળા અને રોડરોની મદદથી ટેલીફોન અને છત્રોની મદદથી વાયરલેસ પણ બનાવેલા. રીવાસ પર ટાંગવાનાં ફિંગમી ધરિયાએ તોડી અને રેડિયો બનાવેલાં આ બંને અમારી બાળપણની પ્રવૃત્તિ હતી. કામ અધૂરું હોય તો જમ-યાનું કે મુશાનું પણ પાદ આપવું નહિ.

જેહુના પિતાશ્રી માદશિક નેપાળી હતા; તેમને જેહુની આ ઇન્જનેરી પ્રવૃત્તિ જરા જે પસંદ ન હતી. તેમણે જેહુને વ્યાપારમાં નાખતા થય્યા પ્રથમ હતી લેખા, પરંતુ જમનાથી ઇન્જનેરી સંસ્કાર લઇ આવેલા જેહુને ગમે તે હિતરતે જ નહિ.

એ વાલને કેટલોક સમય પીત્યો. જેહુના પિતાશ્રીને વ્યાપારમાં મોટી ખુશાલી આવી. કાઠિયાવાડમાંથી નેપાલ સમેટી તેઓ પૂના તરફ ધંધાઈ ગયા. ત્યાં તેમની તબિયત લઘુરવાથી તેમને હેઠાંત ધમેગ, અને બાળક જેહુ પર અનેક મુશ્કેલીઓ આવી પડી. પણ જેહુ અઘરું નિશ્ચયથી આડેતોળે સામનો કરવા તૈયાર થયો.

ઈન્જનેરી લાઈસેન્સ મીલિક અધ્યાસ ન હોવા છતાંપણ સત ને દિવસ હતનેટાં મહેનત કરીને એક પરદેશી મશીનના નિરીક્ષણ પાથી તેણે સીવવાના દેશ નીરવાનું (ફોસ-રીસિંગ) મશીન બનાવ્યું અને તેની મદદથી કુટુંબનિર્વાહ ચલાવવા શામેલ. પછી તેણે થીમે થીમે પ્રગતિ કરી તેવા મશીનો જ બનાવીને વેચવાનું શરૂ કર્યું. 'વધારામાં બીજા પણ ફેરફાર મશીનરીના રેપર પાર્ટસ બનાવવા મગ કર્યાં, અને તેમાં તે સારી રીતે કામચો.

આજે એ જેહુને 'પૂના મુનિવર્સિટી ઇન્જનીઅરિંગ વર્કસ' નામે મશીનરી બનાવવાનું કારખાનું ઊભું કર્યું છે. તેનું પર નામ કોઈકાલ ફ મોડર ફનાઈની અનેક પેપોત અવરપક પછી ગમે થોડા વખત પહેલાં મુંબાઈમાં તેની મુલાકાત થઈ. એ જ બાળપણનો સરવ રપ-લાય, એ જ નિખાતમ વાતો અને એ જ મુખપ્રકૃતિ. આંદીપૂરી કે મુમ્બીપણની વાતોમાં કે કષ્ટનાના વિહ રમા એ માનતો નથી. એ તો માત્ર છે અવિરત પરિશ્રમ અને આગ શ્રદ્ધાને.

—દારાકાસ આરાઈ

સીમેન્ટનો ઉલોગ

હિંદના તરણમાં તરણ આ હઠીનનો વિકાસ બહુ બૂરો નથી. પરંતુ એની બનાવટથી તો માનવબલ સહીએ પહેલાંથી વાકેફ હતી. આપણો દેશ એનાથી સખેજે કાલ હતો ને વાહાઈસિદ્ધિ પોતાની બહુજ સહિતમાં એના કલેષણ કર્યો છે એ કદાચ ઘણા નહિ જાણતા હોય. પ્રત્યેક દેશને પણ એનાથી વાકેફ હતા પરંતુ એ પછીની અઢીઆગા એ હાથ ધરી ગયા પછી નવેસરથી તેની પહેલવહેલી પ્રવૃત્તિ કરવાનું માન બેન દિગ્ગમ નાગના કુમાર એને જ ઇન્જનેરને કાળે બંધ છે તેજે એની શોધનું માન નો નેસેફ આરેપકીન નામના એક એમેર ફરિયાને જ નથી છે. એની શોધને નિમગ્ને બ્યવહારમાં લાઈ અને ૧૮૭૨માં પોર્ટલેન્ડ સીમેન્ટનું પહેલું કારખાનું ઊભું કરવામાં આવ્યું. પોર્ટલેન્ડ નામ આપણનું કારણ એ કે જે વડે સેન્ટ જે જનું દેવળ બંધાયેલું છે એ પોર્ટલેન્ડ પરચરને જ તે નકરતા, ફેરને મળ્યુની-માં મળવુ આવતું હતું.

હિંદમાં સીમેન્ટનું પહેલવહેલું કારખાનું આકાશ ઇન્ડિયન ઇન્ડ-સ્ટ્રીક તિ. ના પુરેકાર વડે મદ્રાસ મુકામે ઈ. ૧૯૦૨માં ખોલવામાં આવ્યું બહુ નાના પયા પર એ ઊભું થયેલું ને આજના પ્રમથમાં માધનો પણ બહુ ઊંડાં નેતાં. એટલે એના ઔદ્યોગિક વિશ્વસનો પ્રાંતને ના. ઈ. ૧૯૨૨થી પૂઠી શકાય. એ સાવમાં 'ઇન્ડિયન સીમેન્ટ

કં. લિ.' રજિસ્ટર્ડ થઈ ને પારમંદર મુકામે કામ શરૂ કર્યું. એ પછીનાં બે વર્ષોમાં ફત્તી અને બુંડી કંપનીઓ ઊભી થઈ. આમ ત્રણ રજિસ્ટર્ડ કંપનીઓ પોતાનું કામ ચલાવતી થઈ ત્યાં મહાપુરું આવ્યું. બુંડના અંતે સરકારે તેના કંટાદન પર નિયંત્રણ મુક્યું. પણ ચોક્કસ વખત બાદ એ બેંચી લેવાયું ને એ કલોગ આલાઈ બન્યા. ઈ. ૧૯૨૩માં તે સીમેન્ટની કંપનીઓ ઊભી થઈ ગઈ.

પણુકમનસીને બી યોગેજિ અશાવાદમાં એકંપનીઓએ કંટાદન સાથે કકાવનો પ્રશ્ન નહોતો વિચાર્યો. એને જમને કંટાદન એટલું બહુ પછી પડ્યું કે તે માટે બનદો મળી મુશ્કેલ પડવા માંડી. પરિણમે કંપનીઓના રીયાસતોએ સાણસણવા પડી, સીમેન્ટની ખપત લોકોમાં વધારવા ને એના કાષ્ટદાથી વાકેફ કરવા ૧૯૨૪માં 'સીમેન્ટ એન્ડકેમ્પરસ એસોસીએશન'ની રચના કરી એમણે સરકારની મદદ પણ માગેલી, પરંતુ ઈરેક્ટોરોની તપાસમાં જણાઈ આવ્યું કે ફરીફાઈ ને આંખો મીંચી થઈ કંટાદન જ એ કટોકટીનું કારણમ્લ થયું હતું, એટલે દક્ષી રાષ્ટ્ર માટે આપવાની સરકાર ના પાડી. આમ સરકાર સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ તેમને માટે રહ્યો ન હતો અને તે એમણે સાધિત કર્યો.

ઈ. ૧૯૨૭માં 'કોન્ક્રીટ એસોસીએશન ઓફ ઇન્ડિયા'ની રચના કરવામાં આવી એ સંસ્થા સીમેન્ટ ને કોંટ્રોલના મુખે પર જતામાં ગદત સાહિત્ય વહેંચવા માંડી, ને એના બાંધકામમાં એકલાં બરી સલાહ ચૂચવે પરા પાડવા માંડી. કપરાત ઇન્જનેરોને મદદપૂર્ક પરે એનું સાહિત્ય પીરસડું 'Indian Concrete Journal' વાગત સાગ્રિક પણ તેણે શરૂ કર્યું. આ બધા પ્રયત્નોએ બંધ ફીલેતોફી પ્રબને સીમેન્ટના (cement-minded) બનાવી.

અને એ પ્રચાર થવા ન ગયા. જમનાએ સીમેન્ટને એટલું બહુ આપનાયું કે કારખાન. દારોને ૧૯૩૦માં 'સીમેન્ટ માર્કેટિંગ કં. લિ.' ઇન્ડિયા લિ.' રચાવાની જરૂર પડી. બુંડીબુંડી કંપનીમાંનું ચેલણ એ સંસ્થામાં ફેનડાય થયું. વળા રવાયી ફેરને લીધે કીધત થઈ શક્ય. તે સાચાસાચ બંદેર ખજોરો વડે તેની બધી ખાન્ડ જમનાની આંખ સામે લગી રાખી શકાઈ. હિંદમાં મેટામોર્ફ રહેશેમાં તેની એફિસો ખોલવામાં આવી ને એની ફેક્ટ એફિસ પાછળ એક કુલર ઇન્જનેર રોકવામાં આવ્યો. આવી બધી જાહેરોતોને અંતે જમનાની બીજા પ્રબલો એમ હિંદની પ્રબ પણ બધાકામમાં 'રી ઇન્ફોર્મટ કોન્ક્રીટ' પ્રથમ પસંદગી આપતી થઈ.

બીરોડીના અથવા ચાક વડેરે જેવા ચૂનાનું પ્રમાણ ધરાવક પરચેરા ખાંડી તેમાં માટી કે જી પલાં જેવા (Argillaceous) પેલા માટી દેહી પહારો જેવી, એ બધાંને ધરમીના ભકામાં ખાસ પર્કલો થી પડતીને પછી ફળીને સીમેન્ટ બનાવવામાં આવે છે. મોટે ભાગે આવા પહારોની નચાં છત હોય તેવા બાજોમાં ને તેનાં કારખાનું ઊભાં કરવામાં આવે છે. આ કારખાનું આપણના ઔદ્યોગિક સમુદાયમાં ફેરફાર ફળીને આવે છે તે ધ્યાને નહિ બજાર હોય. દસ હબર જેટલાં માણસોને એ કારખાનું રોજ આવે છે એટલું જ નહિ, પણ હિંદી મેલસાનાં માણ એ બહુ જખાં ખરીદદાર રહ્યાં છે—વર્ષક-બન સારા ત્રણ લાખ હતા. માણનો ઉલોગ પણ આ સીમેન્ટના કલોમથી ખૂબ નિરસ્યો છે, કારણ સીમેન્ટ બરવા માટે વરડો બાકે એ કોરા જેટલા થેલાઓ મેલએ છે. આ બધા બાજની લગી સાવતરળગાં રહેવે પણ સારું નર પામે છે. આને આ કલાર્દના કારખાં તો સરકારને સીમેન્ટની એટલી બધી જરૂરત છે કે હિંદનાં બધાં સીમેન્ટ કારખાનાંઓ શત ને દિવસ ચાલતાં છતાં વૂર પડે છે.



પ્રકાશ
 નવર
 દેખાતોનથી

એટલી વાત: આપણી સામાન્ય માન્યતા છે તે મુજબ પ્રકાશ પોતે તો નવર દેખાતો જ નથી. માત્ર તે કોઈ નદારૂં કપર જ્યારે પડે છે ત્યારે જ તે બાસમાન બને છે. જાન્યવા તરીકે ઓરડામાં કોઈ જાળિયામાંથી કે બારીની તરફ આવર છાપરામાંના બાંધરામાંથી પડતો આકરણ્યોના પ્રકાશ વચ-આપના બાજમાંથી કાઢી કાઢી જાય છે તે મેં તરવાં પૂરા (જા) નાં અતિ બારીક રજકો બિંદુને લીધે. ઓરડામાં એવાં રજકો દેરામાત્ર ન હોય તો તેના પર ન આવડવાને કારણે કિરણોનાં જ વચ-આપના લીસોટા આપણને દેખાવ નહિ; માત્ર જમીન પર જે જગ્યાએ પ્રકાશ પડે ત્યાંથી પ્રતિબિંબિત થઈને તેટલા પડતો જ તે બાસમાન થાય.

સાતમાં પાણી બહુ પડી ચૂં હોય તે કાઢવા નેહું કાઢીને કેડી ન દેતાં, વડી દાળમાં નાખી દેવું. એથી દાળ મીઠી અને તત્તવવાળી બને છે. (જ. ન. ધા.)

કપડા પરના પરસેવાના ડાઘ દૂધ પા-ણીથી ઘોળા બાદ એથી સેકેડ સ્પિરિટ વસ-વાથી જશે.

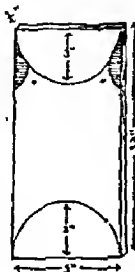
અભિવ્યક્તિ: આરોગ્ય એક ચાર વખત વાપરીને, તેમજ તેમની વચ્ચે અભિનીય સંક્રાંતિ વાપરીને નીચેના ૧થી ૨૫ સુધીના એકા બનાવેલા છે:

$$\begin{aligned} 1 &= \frac{x \times x}{x \times x} & 13 &= x \times \frac{x - x}{x} \\ 2 &= \frac{x \times x}{x + x} & 14 &= (x \times x) \times \frac{x}{x} \\ 3 &= \frac{x + x + x}{x} & 15 &= x \times \frac{x \times x}{x \times x} \\ 4 &= \frac{x + x + x}{x} & 16 &= x \times x + \frac{x}{x} \\ 5 &= \frac{x + x + x}{x} & 17 &= x \times x + \frac{x}{x} \\ 6 &= \frac{x + x + x}{x} & 18 &= x \times x + \frac{x}{x} \\ 7 &= \frac{x + x + x}{x} & 19 &= x \times x + \frac{x}{x} \\ 8 &= \frac{x + x + x}{x} & 20 &= \frac{x \times x}{x} + \frac{x}{x} \\ 9 &= \frac{x + x + x}{x} & 21 &= \frac{x \times x}{x} + \frac{x}{x} \\ 10 &= \frac{x + x + x}{x} & 22 &= x \times x + \frac{x}{x} \\ 11 &= \frac{x + x}{x} & 23 &= \frac{x \times x + x}{x} \\ 12 &= \frac{x \times x + x}{x} & 24 &= x \times x + x + x \end{aligned}$$

૨૫ = $\frac{x + x + x}{x}$ — રસેસદે (બરવાળા)

અકબરે બિરબલને પૂછ્યું: એવું કાંઈ છે કે જે ઈશ્વર પણ ન કરી શકે ને છતાં હું કરી શકું ?

જી હા, નામદાર, દેશનિકાલની સબ ઈશ્વર કોઈને કરી શકતો નથી જિરબલે કહ્યું.



અર્થાં હવે બદાઈના બારંદિય લાંબા અને હવે પહેળા એક પાટિયામાંથી પહેળી આકૃતિમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ની ત્રણ હુકડા કાપી કાઢી (કાપે બતાવેલા આપ નકા-તો જરો.) પછી એ ત્રણ હુકડાં અને સાત ફીટ લાંબા તાર વડે, જગ્યાથી તરફની આકૃતિમાં દર્શાવ્યા મુજબ જાળિયાળી નાની આંધગારી બનાવી લો. હુકડાઓના સાંધા જડવા માટે એક હથેલા લાવા છે જેની જરૂર પડશે. (પુ. પ્રા. સંપત્તી)

સરોજિની નાચકું એક વાર દક્ષિણ આ-કિશમાં ઘૂંટાં ત્યારે જનરલ હાઈકોમે એમને પૂછ્યું, 'તમારા દેશવાસીઓ આટલું દુઃખ ખમી છે તો પછી પોતાની જનગણભિમાં કેમ આલ્સા જતા નથી ?' સરોજિની દેવે એ જવાબ લીધો: 'હું પણ તમને પૂછું છું કે તમે હોલેન્ડવાસીઓ પણ કેમ આ દેશ છોડીને તમારી જનગણભિમાં આલ્સા જતા નથી ?'

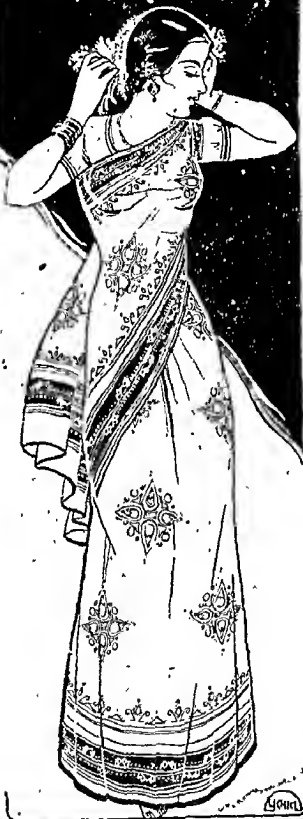
અનેકાર્થી સંદે: નાંખી=તાંબી પોશી લાંડી અપવા નળી; ઘોડા અપવા બળદને પચે કે બેડાની એડીએ જડવામાં આવતી લોખંડ-ની બડી પાટી; ગર્ભમાં બાળકની કુટી સાથે બેડાએડી નસોની લાંબી નળી; તળ; નળિયું; પરનાળ; બેડકની નળી.

હવેવેતોના અર્થ: 'એ સારસ્વત મે તણુ કુકા.' લાંબા તથા અત્રીના ગોર સારસ્વત બાલ્યો પોતાના ચળગાને સાથે બાણે વહેવાર પણુ રાખતા હોવાથી કુકા પીચે છે, અને તેના એટલા બધા શોખીન હોય છે કે તે પરથી એક ક્યા બેડી કાઢી છે કે એક સદાચરણી બજા સારસ્વતને મુરુ પછી સ્વર્ગમાં લઈ જતા હોતા, પરંતુ ત્યાં કુકા નહિ મળે એમ સાંજળતાં અધવચ્ચેથી વિમાન પાણુ વળાંચું કે ત્યાં કુકા ન હોય તો મારે રવને પણુ નથી આવતું. કોઈ પણુ બાળત માટે દહ કપરાંનેનાં રાંબા રાખવા માટે વપરાતી ઈપલી હવેવતોના અર્થ છે કે કુકા પોતાના સારસ્વત બે હોય તો પણુ બે કુકાથી ન ધરાતાં વધારાનો ત્રીજો એઈએ!

આજની લડાઈની એક ટોપિટાનું વજન ૩,૦૦૦ રતલ અને કિંમત ૪૦,૦૦૦ રૂપિયા હોય છે. તેમાં જુદાજુદા ૫,૦૦૦ ભાગ હોય છે.

આપણી પુરોનું સેવકજી બહુ મળીને ૧૯, ૧૫, ૫૦,૦૦૦ ચોરસ માઈલ છે, જેમાં ૫, ૫૫, ૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઈલ જમીનનો ભાગ અને ૧૪, ૧૦, ૫૦, ૦૦૦ દરિયાનો. જમીનનો ૧૯, ૧૦, ૦૦૦ ચો. મા. ભાગ જુદાજુદા ટા-પુઓનો બનેલો છે, જ્યારે લગભગ ૧૦, ૦૦, ૦૦૦ ચો. મા. નેહસો પટ સરોવરો નરીઓ વચેરે રોકે છે. કુલ જમીનના કુલપ્ર પટરોનું ક્ષેત્રફળ ૩,૦૦, ૦૦, ૦૦૦ ચો. મા. છે, જ્યારે ખાસનાં બિટાનું ૧, ૯૦, ૦૦, ૦૦૦ અને કન્ટ્રીનું નેરોનું ૫૦, ૦૦, ૦૦૦ ચોરસ માઈલ.

સોદયના સુમન -
રૂસ્તમ સાડી



(પ્રભાત)

રૂસ્તમ મોલ્સ લી.
દુધેપરરોડ, અમદાવાદ.



નવી સાડી
નવી ભાત
નવી રીત
નવું જીવન
નવજીવન

નવજીવન મોલ્સ લી.
કલોલ

કુમારની બહેર ખબરના
સોલ ઓગસ્ટ
સાયન્ટિફિક પબ્લીસિટી
મુદ્રે

મહેતા પિંડિય, મેટ્રોડ સ્ટ્રીટ
૩૬, મુંબઈ-૧

પુખ્તમદન કોટાર
આવરનમર, એલિસબિથ
અમદાવાદ

અમદાવાદ



કોટારની
જોયિયરસી

કિંગડમ રા. ત્રણ. પોસ્ટલ ગ્રાંટ

કુમાર કાર્યાલય-સયપુર-અમદાવાદ
અને બીજા બહુતા નિકેતાઓ

ગુજરાતનું પાટનગર

અમદાવાદ

શિક્ષક અને રચાયેલનાં કાર્યો
સર્માં અમદાવાદનાં પાવન
મસાહર રચાયેલનાં કોટારનાં
આકર્ષક-નેકની નીચે આન-
લાસિક તથા સાક્ષિક માહીતી
આપતી મોંધ તથા શી મન-
મલિવાન જેવા વિદ્વાને લખેલી
શ્રીકૃષ્ણપ્રાચી પ્રસ્તાવના સાથે
કિ. ૧-૪-૦ રજિ. પો. ૦-૫-૦

કુમાર કાર્યાલય - અમદાવાદ

કુમાર કાર્યાલયનાં કલાત્મક પ્રકાશનો



ચિત્રસાધના
કલાકાર રસિકલાલ પરીખના
કથાનો પરિચય



અજવાળી રાત
ચિત્રાદ અને વિચાર આપનારી
પંદર વાર્તાઓ



ગોવાલણીને બીજી વાતો
'મહાવાનિત'ની ૬૦ વાર્તાઓનો
સંગ્રહ



ગુજરાત કલા-કલાપ
(કથાપ બીજો)

રંગ અને રેખામાં કુમારનાં કવિત્વ વદાવનાર, બ-
ભીતા કલાકાર શ્રી રસિકલાલ પરીખનાં ૨૧ પૂર્ણરંગી
ને ૩૪ સાદાં ચિત્રોનાં આ સમૃદ્ધ સંગ્રહ ગુજરાતનાં
સરતાં કલાપ્રકાશનોમાં એક અત્યંતનો કમેટો છે.
કલાકારે કચેરાતર કરેલી કલાક્રાધનાનો પરિચય
આપતી અમની છપવને બાકપરાંત આમાં સંધ્યાભિલા
પંચાવન ચિત્રોમાં ઓછા અને વાંદરેલ છે. પેનિસલ
પેન એન્ડ હૅન્ડ ડ્રોઇંગ, રહેતલવર્ક, લુટર, સાંદ્રક ગ્રા-
રેશ આદિ, અંગની કલા તથા પીછીને કસલ
દર્શાવતા સર્વ પ્રકારના ચૂંટલા નમૂના છે. ચિત્રકલાના
વિદ્યાર્થીઓને કલાદૌષ્ટીનો માટે એ અમૂલ્ય સ્ત્રોત છે.
... કિ. રા. ૩-૮-૦ રજ. પો. ૭ આના

પંદર અજવાળી તિથિઓ સમી પંદર રસમી ચુંદરી
વાર્તાઓનો આ સંગ્રહ, અજવાળી રાતની મધુરચાંદ-
નીની જેઠા, નાનાં-મોટાં, મરીખ-નવંમર, શહેરી-આમ-
નન, સોને એકસરખા રસ આપે એવા સંધ્યાભી છે.
ધરનાં સીમન કે કોયું બલેલાં સામગ્ર્ય પણ તારા
મહે બની સરળ સુખાધ, અને સો વિનોદ પામે એવી
એવાબુકારક પંદર વાર્તાઓ. ચિત્રિકરેલી ચિત્રો અને
મોટાંદર રૂપરંગની સમ્પત્ત સાથે એરેલી મજબૂત
... પૂકાવાળા સુંદર પુસ્તકમાં.
કિ. રા. ૨-૮-૦ રજ. પો. ૮ આના

ગુજરાતના ગણઆતના નવલિકા-કેળકોમાં કે આજુ-
સમાં પ્રકાશના તે 'અશ્વવાનિત'ની રચનીતરેલી બા-
વીસ વાર્તાઓ—એમાં દસ વાર્તાઓ હાલની અને
બાર મત પ્રબુધની છે. 'ગોળમોજી ગમો'ના નામથી
કલાક કથાઓમાં અને 'ગોવાલણી'ની વાર્તાથી પ્રબુ-
ધાઓમાં નામના મેળવનાર અને પાતાવા થયું
પછીથી પણ મશહૂર બનનાર એ એકબીજા આ સંગ્રહ
ગુજરાતના નવલિકા કલાકારોનાં બેરની વિનોદી
વધુ સુંદર બન્યાં છે.
કિ. રા. ૨-૮-૦ રજ. પો. ૯ આના

કલાત્મકતા અને સરતા પચામાં અનન્ય એવા ચિત્ર-
સંગ્રહ તિરુક કલાને અત્યંત સરતા હરે થપર
પદોંબની કરનારો હેતુ આ પ્રકારન પાછળ છે. પાંચ
અમળી ગુજરાતી કલાકારોનાં ૭ પૂર્ણરંગી ચુંદરી
ચિત્રોનો આ સંપુટ, દરનાના ગામના આદર્શ
પર, રંગે માટે તૈયાર રૂપમાં આપવામાં આવ્યો છે.
સવા રૂપિયામાં આમાં રંગીન ચિત્રો આટલાં સરતાં
ફેણે છે આપનાં પાંચી. અને તેથી જ તેના પહેલા
બાગની બે આકૃતિઓ ખલાસ થઈ ગઈ છે, માર
બીજે બાગ મળે છે.

કિંગડમ રા. ૧-૪-૦ રજ. પોસ્ટલ ૦-૦-૦

કુમાર કાર્યાલય-સયપુર-અમદાવાદ-તથા બધા બહુતા નિકેતાઓ

દુલોની પ્રશસ્તિઓ ભલે થાય
પણ બીજી સવારેજ એ કરમાઈ જાય છે
પરંતુ



પ્રકાશનું આ કલાચિત્ર તો મહાનાઓ વત્યા છતાં એવું ને એવું જ નાનું છે



દિગ્દર્શક
નિબંધ ભટ્ટ

કળા
કવિ દેસાઈ

ભૂમિકા :

શોભના અમર્ય • પ્રેમચદીબ
ઉમાકાન્ત • બદ્રીપ્રસાદ • રંજના • પાન્ડે ત્રિગેરે

એક જાણના એવી નથી જેણે એની પ્રશસ્તિ ન કરી હોય,
એક ઘર એવું નથી જેમાં એની
ઉત્સાહ ભરી ચર્ચા ન હોય.

રી ગ લે
અમદાવાદ
૩૭મું
અઠવાડિયું

એ વ ર ઓ ન રી લી ઝ

સુ પ ર
મું બા ઈ
૪૩મું
અઠવાડિયું

જ્યારે તમે
રાયકો
ફેબ્રીકસ
 ખરીદો છો ત્યારે તમે
 સંતોષ તથા
 શ્રેષ્ઠતા ખરીદો છો

શિષ્ટ સમાજે
 "રાયકો" ફેબ્રીકસ
 ઘણાં વરસોથી
 અપનાવ્યું છે

રાયપુર મીલ્સ લી.
 અમદાવાદ.






आ वणी के लड़का

हिंदी-आनीअजिबो सेवा



कुमार

मुद्रांक २४७ १९६४

आपनो-विविधता संपन्न
संपादक - लक्ष्मण गवत

आवती कालनां नागरिकोनुं भासिक

२००३ नागवती

સ્વદેશી અને સહૃદય

સ્થપાઈ - ૧૯૧૩

૦૦૦૦૦૦ ડાયરેક્ટરોનું બોર્ડ ૦૦૦૦૦૦૦૦

શર ચીમનલાલ એચ. સેતલવાડ

કે. સી. આર્ચ. ઇ. (ચેરમેન)

મર હુકુમચંદ મરુપચંદ (ચેરમેન-ગિવવાલિક)

શેઠ વેલ્લટ લખમચી (ચેરમેન)

શર મુલામહુસેન દિલાયતુલ્લા કે. સી. એન. આર્ચ.

અંગલદાસ શ્રી. મદિવા એસ્કવાયર મોલીસીટર

દાર્દગદે

કલ્યાણ શ્રી. વેચ

એસ્કવાયર કે. પી.

મયનલાલ સી. ધીઆ

એસ્કવાયર

(ચેરમેન અને ગિવવાલિક)

જીવણલાલ સી. સેતલવાડ (ચેરમેન ડિરેક્ટર)

૧૯૪૩માં

કચેલું નવું

કામકાજ

૧,૩૫,૦૦,૦૦૦

૧૯૪૩ને અંતે

લાઈફ કલ

આશરે

૨,૦૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ઍન્ડ પ્રોડેન્શીયલ

એશ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એશ્યોરન્સ પ્રિલિમિ

ચર્ચગેટ રજીસ્ટ્રેશન સામે, કોર્ટ,

મુંબાઈ

ખાસ વિશિષ્ટતા

- ચૂકાદાની સત્વરે પતાવટ
- વધુ રકમ આપ્યા વિના અશક્તિ અંગેના લાભની ચેતવણ
- એશ્યોરન્સ ઇન્સ્યુરન્સ નથા શીલ્ડ આધુનિક લાભો
- મોનીટરી લઈ શકે તેવી લોકપ્રિય ચેતવણો

વધુ વિગત માટે જનરલ મેનેજરોને લખો:

કે. સી. હેસાઈ એસ્કવાયર બી. એ. એસ. એસ. બી.

વી. સી. સેતલવાડ એસ્કવાયર બી. એ. એસ. એસ. બી.

ધી ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ઍન્ડ પ્રોડેન્શીયલ એશ્યોરન્સ કું. લિ.



મરાઠી સ્વયંસેવામ

સમુદાયનાં કાર્ય આપણે ત્યાં પ્રાચીન કવિતાનાં દામ્યમિત્રો અને બૌદ્ધશિક્ષામાં તો પૂર્વમાં આવેલામાં છે, પણ આધુનિક કલામંદિરાંની ભાગ્યે જ મળે છે. એ વિષય ત્રણ દાયકા અભ્યાસનો છે. વિવેચન, ચેતિષ્વ અને કવિતાના કાળ, બંદોમાં પોતાની અંગતની વિશિષ્ટતા સંપન્નનાર આ ગરમા કલામંદિરા (પરિચય માટે જુઓ એક ૧૦૦) કદાચ આધુનિક કવિતા કલામંદિરામાં એ વિષય પહેલવહેલો દાયકા થઈ છે, અને આમાં જિવનનિષ્ઠ અને અનુરૂપ અંતિ અને કવનના આવ કલામંદિરામાં મીઠ સરળ થયા છે. કલામંદિરા વિષયને બંધી દેતા સર્વ બંધિ-કલામંદિરામાં વિગત વિગતની એ પ્રાજ્ઞ કવિસરજોના મુદ્દાનાં માર્ગે જોઈને કલોમંદિરા કરતાં નથી. વિવરણ વિષય સ્વતંત્રતા આપના માતાપરખને અનુરૂપ દોષ તેમ પ્રકાસન કલિત જાણશે.



દેવેકલાની
ટિપ્પણી

૧૯૬૬માં રેનાદ્રુપ સંસ્થાની દરખાસ્તમાં આવતાં ત્યાં બદાર પટ્ટી અરેષ્ટિયમ ટિપ્પણીના એક પેજો જોઈ. આ ટિપ્પણીની વિશિષ્ટતા તે તેના પાંચે આપાર છે. દેવકીક મોર છે, દેવકીક નિર્મલ. દેવકીક ટિપ્પણી ત્રણે દેવકીકે દેવકીકે વિવિધ પ્રાણીઓનાં આવેખન છે. (શ્રી દરિયાલ બેકર-૧૯૬૫-૧૯૬૬માં)



ગામડાની વૃદ્ધિ

ગિરમંદાર - ચન્દ્રશેખર રાયળ



ગિરમંદાર - ચન્દ્રશેખર રાયળ

કોઈ કદપના થે ન કરે તેવો તેણે નિર્ણય કર્યો હતો; ને જ્યાં બીજાના નિર્ણયો ડગી ઊઠે ત્યાં તેણે કદમ સ્વીકાર્યાં હતાં

મુનવ-દેવામાં આવી પોલાટી
કમ્પાસિઝિ, આંતુ સંકેપબળ,
આવી અણનમ બિય-વેલકા બહુ એકાગ્રમાં
તેવો મળે છે. કોઈ કદપના થે ન કરે એવો
નિર્ણય તેણે કર્યો હતો. ને જ્યાં બીજાના નિર્ણયો
ડગમગી ઊઠે ત્યાં તેણે કદમ સ્વીકાર્યાં હતાં.

દિગ્ગણ્ય સર કરવા નીકળેલાં આદિસિક્ષા
અને મરજવા એમાં મેલ્ટી, અર્વિન, રહેલ, રિગમ—આ નમો. ભળીનાં છે. યાદ નથી કે
મૌરિસ વિલ્સનનું નામ કોઈ એરીતે જાણવા
હોય. તેનાં થે રજાણુ તો એવી જ માટીનાં
ધડાએમાં હતાં. પણ તેનું ફક્ત જરા જુદું હતું.
દુનિયાના અજેય રિગમ એવરેસ્ટ પર એકલ-
પંડે ચડવાનો નિશ્ચય જ્યારે તેણે મિત્રો અને
રહેલીઓને જાણાવ્યા ત્યારે સૌ ફૂંફી ઊઠ્યા.
પણ તેણે કહ્યું કે ફરજીયાતે નિરાકાર્ય
હુંજાર તેને સાફ પારી રહા છે. અને જુને એક-
વાર એવો અવાજ આપ્યો છે તે જુલો તપી
રહી રાક્યો—તેણે ધાડું દોષ છતાં.

મૌરિસ વિલ્સને તૈયારી કરવા માંડી. એક-
કૃદના એ જવાનિયામાં, એક સાગાન્ય કારી-
ગરના એ પુત્રમાં, અજબ આરમ્ભિયાસ ને
સક્તિ બધી હતાં. યત મહાપુષ્કમાં તેણે
બહાદરી સાથે શિક્ષકી કાંસ મળેલાં. પણ
તેના પી અને જા નહોતો. કંઈક અર્થ આરો-
ગ્ય માર્ગનગીર્ય—કંઈક ખરેખાર ઇચ્છુ
મજાવ એનું તેને મેલકા હતું અને પેલાં દિગ્ગા-
મ્માદિત રિગમો તેને મોટી રહ્યા હતા.

વિલ્સનનો સ્વભાવ જ એકાંતપ્રેમી અને
જહેરથવાડી જેવો હતો. એટલે જ્યારે તેણે
એક, એસ. રિગમના પેલા અદ્યુષ્ટ અનુ-
ભવની વાત સંભળી ત્યારે તેને રિલ્લ દહી
લેઈયું. એવરેસ્ટનું આકર્ષણ ગાદ બન્યું.

૧૯૩૩ની ચડાઈ વખતની એ વાત ત્યારે
સાચી એરિક શિપ્ટન માંડે પડી તંબુમાં
રુનો હતો. ૨૭,૦૦૦ ફૂટ ઊંચે રિગમ એકલો
આગળ વધતો હતો. ત્યારે તેને એક અજબ
લાગણી થઈ આવી કે પોતે એકલો નથી.
આટલી જગ્યાએ પણ તેની પાછળ પગલે-
પગલું બીજો હોતો કેઈ સાધી મારવા આવે છે.
તેની સાથે પોતે હોરડાથી બંધાઈએ છે. ને
પોતાનો પગ વચે તેંય ફિકર નહિએ એકા-
દાર પોતાને જવાની સેસે આ લાગણી એટલી
તીમ હતી ના બારે સત્ય સખી હતી કે જ્યારે
એક ઊંચો કોય પેર મલી રિગમે 'કે' ખાવા
કાઠી ત્યારે એના બે બાજ પાડયા. પાછળ ફરી
એ પોતાના હોસ્તને આપવા ગયો. પણ જ
ત્યાં કોઈ નહોતો! તેને જબરો આપાત થયો.
એની બાજ, એની ફૂંકે, એની લાગણીના બળ

એવરેસ્ટનો એકલમલ મૌરિસ વિલ્સન

જે તે આગળ વધ્યો હતો તે જ આદર્ય થઈ
ગયો હતો! પણ એમ નહોતું એ પોતાના પ-
ડાને પાછો કર્યો ત્યાં સુધી ફરી આ અનુભવ
તરી રહ્યો. રિગમ, કહે છે કે આ અપરિચિત,
અપારિચિત ગિરગી કડાણે તેને અજબ રાહત
આપી હતી, તેવામાં અજબ દિગત રેડી હતી.

વિલ્સનની આંખો મગમી ઊઠી. આમાં
તે માનતો. તેને એવા અનુભવ પણ થયેલા.
એવરેસ્ટના શિખર પરથી એવો કોઈ જુગ-
ન્ટો સાચી તેને પુકારતો હતો. અને વિલ્સ-
નની માન્યતાને હતી કે એવરેસ્ટને સર કરવા
ફક્ત ગીરગમ—એણે જે હોઈએ ઇચ્છા
પર પરેપૂરો કાજુ મેળવ્યો છે એવા—શાગી
આત્માની જરૂર છે. વૈજ્ઞાનિક સાધનોથી સર્જી
એવા ચુનંદા પદારથો એકાધી પણ આ કામ
નહિ સધાય. અને તેથી એવો કાજુ મેળવવા
તેણે લાગ્યા અને સખત ઇગવાસોના અખતરા
પણ રાકે રીધો હતા. ખાનૂર અને ટોપાસ
પર રહેવાની તેણે રૂંપ પાડી હતી.

એવરેસ્ટના મહાસર શિખરે પહોંચવા તે
અગ્રણી વિગાની પણ બન્યા હોના. અને એક
વિગાન પણ ખડીયું હતું. પણ યા નરીજ!
સરકારે જેવા ખતરનાક સાહસ માટે કરી
પરવાનગી ન આપી. કેવડું તેનું વિગાન જમ
હયું હતું. પણ તેથી મૌરિસ વિલ્સન ગજારાઈ
બલ્ય એવો આગમી ન હતો. તેણે પમે પદાર-
થો વાપરે નિશ્ચય કર્યો. પણ ૧૯૩૩માં રહેલ
હકીએ વડાઈ આદરી દીધી હતી એટલે
તેનાથી વચ્ચે હોડી સસાય એમ નહોતું ૧૯૩૪
સુધી તેને રાહ જોવી પડી.

ઉપર એવરેસ્ટ પર વિગાની દફકો ઠોડી
દેવાનું વચન આપી તે પશ્ચિમથી ચુલક-
ડીતે કાઈલિંગ આળ્યો ને સરકારી ખાતા-
ને કે કોઈને પૂછવાચાલવા વગર વળુ મળેલો
સાચો, મહત્ત્વ વેશમાં તે એવરેસ્ટ તરફ ઊપડી
ગયાં. સાચાગાર તરત ફેલાઈ ગયા, પણ આં-
ખના જલકારામાં સિંહિગની સરદહ વળોડી
જતારને કાઈ રીઝી ન રાક્યું. તેનો એક મુદ્રા-
લેખ હતો: *Li Jing and his*—'દબરે બાજે
અને અડપણી'. તેને ખાતરી હતી કે એ ડીને
કદમ ઊઠાડી રાકશે તે જ એવરેસ્ટના મરતક
પર પણ મૂકી રાકશે. અને એટલે જ તેની
કદમ અદ્યુષ્ટ હતી. ૧૮મી એપ્રિલે તે રોજ-
એક ગડ પહોંચી ગયો.—પચાસ દિવરો,

રહેલ કરતાં દસ દિવસ એકાદ થયે :

આરોહણ રાર થયું. તેનો બીજો પગ
૨,૦૦૦ ફૂટ ઊંચે પડ્યો—દિગ્ગામ્યના એ
દિગ્ગામ્યતા, કંડા સુસવતા પગનો, અને
-ગી અદ્યુષ્ટ દરજો વચ્ચે. અને જ્યાંથી પેટી
સીધી ને બંધરે દિગ્ગામ્યતા માંડે કોઈ
સર થાય છે ત્યાં ૨૩,૦૦૦ ફૂટ ઊંચે તેના પગ
જડે અકલ્યા, અહીંથી મેલ્ટી અને બીજાઓ
હોરડાની મહાદીથી આગળ વધવા હતા. અહીં
કોઈની ધીમની દેતા અને પગપરે સુકાં પા-
નની જમ કેટલી બધીમાં મરક કરી રેતા તે.
ફાનમાં આઠ કમનસીબ ઇવ દોઢાવા દહા
વિલ્સને આમેલ્ય—કે કંઈક વચ્ચે રાર કરી પણ
મળેલો દિગત હોડી બેઠો. હોરડાની આ
વગર, એ સીધા લેવા અડપ પર બેઠી. કે
અપશુકનિયાજ પહે નીચે મગલી સદાવ
માટે આગળ વધ જ્યા તે નહોતો મારવા.
વિલ્સને થયું મચાગમુ કરી, પણ બળ પણ
આમે થ તે એકલગીર હતો. મળેલો વાંસ
દિવસ રાત્રે બેઠ પાછા જવાની જરૂર આપી
તે એકલો આગળ વધ્યો તેની જવાબ
દોરડાં બહુ મળ્યું હતો.

રહેલો પચાસ વધાસવાના એક, બે, ત્રણ,
આઠ. તે પાછા ન ફર્યો. આઠ દિવસ બજ-
ના તોફાની સાગરમાં કોઈ ઇતને ન રહે
મળેલો જાણવા દાના. પણ આ પુષ્ક આ-
લુત હતો. થોડો થોડો શક્તિ વિશે તે પાતો
કરતો. એની સદનશક્તિ ને જોમ તેની ન-
સોમાં પણ પહેલો હતો. પણ તે નીચે ન જ
લેતો. પેરો એકાગ્ર સાદે એકાગ્ર પાછા
ફર્યો. કાઈલિંગ જડે તેમણે બજાર દીધા કે
કંઈ ન મૌરિસ વિલ્સન સાથે એવરેસ્ટના બે-
દાયા આરોહણમાં તે એકાગ્ર દાના અને
તેમના સાહેબે બજારમાં પધારી કરી હતી.

પાછળથી વિલ્સનના મુલ્યનો બેઠ મૌરિસ
શિપ્ટને સોધી કાઢેલો. વિલ્સનનાં સાળ બજ-
માં જુલું પડ્યું હતું. તેનો નાનકો દંડ
ફર ઊભી રાક્યો હતો. બાજને બંધ નહિ પણ
આવનું માધી જવાથી તે આગળ નહિ ચાલી
સક્યા હોવા. અને પણ બજ જે કામ કરી
સાર છે તે બધા બળે છે. વિલ્સનની ડાવરી
હઈ, તેના મૂળ દેહને ત્યાં દહારમાં પધારી
શિપ્ટન પાછો ફર્યો.

દેને કોઈની થે ઇચ્છવ નિશા એ એકાંત
પ્રિય, એકલગી મૌરિસ વિલ્સનના કાતમાં
તેનો પેલો આનામી સાથી વનો કમો
દરો—કોઈ વેશન સત્તાવાની અપારિચિત ક-
કમાં, કંડા વખતની દિગ્ગામ્યારીથી.



પુનરાવૃત્તિ

[મૂળ લેખક રવી દ્રનાથ ઠાકુર]

રામના મન પરથી બાર કિતરી ગયો.
મંત્રીને બોલાવીને તેને પૂછ્યું, 'છાકરી-
છાકરી બનને કાનું છે ?'
મંત્રીએ કહ્યું, 'છાકરી મારી છે નામ છે
રુચિરા. છાકરાનું નામ છે કૌશિક. એનો બાપ
ગીતિ બ્રાહ્મણ છે, દેવ પાલ કરી દિ' કહે છે.'
રામ બોલ્યો, 'યથા સમયે આ છાકરા ને
છાકરીનો વિવાહ થાય એવી મારી ઈચ્છા છે.'
સાંભળીને કંઈતર દેવાની મંત્રીએ હિંમત
ન હતી; આંધું નીચું કરી રહી ગયા.

૨

દેશના મોટામાં મોટા મંડિત પાસે રામએ
કૌશિકને બોલવા શરૂ કર્યો. હજ્ય કુળના
જેઠલા વિદ્યાર્થીઓ દત્તા તે સો તેની જ
પાસે બોલતા. રુચિરા પણ ત્યાં બસ્યો.

કૌશિક એ દિવસે પાઠશાળામાં આવ્યો.
તે દિવસે અધ્યાપકન ગન પ્રસન્ન ન થયું.
ખીલ બધાવને પણ સરમ આવી. પરંતુ
રામની જેવી ઈચ્છા.

પણ સો કરતાં વધુ સંકટ તો રુચિરાને
હવું; કેમકે છાકરાઓ ગુસ્સાપુસ કરતા હતા.
સરમથી તેનું મુખ લાલ થઈ જતું; ગુસ્સાથી
તેની આંખોમાંથી પાણી વહેતું.

કૌશિક એ કોઈ વાર તેને જોષ્ટ્રી આપે
તો તે દે'છી દેતી. એ પાઠની વાત કરે તો
જવાબ આપતી નહિ.

રુચિરા પર અધ્યાપકના રોડેહની સીમા
ન હતી. તે કૌશિકને ગાથા વિષયમાં વધારી
નવય એ હતી તેમની પ્રતિષ્ઠા અને રુચિરાનું
યે તે જ પણ હવું.

એમ લાગતું કે એ તો ખૂબ સહેલાઈથી
બનવાનું કારણ. કૌશિક ભણે છે ખરો. પણ
એક મનથી નહિ. તેનું મન છે તરવામાં,
તેનું મન છે વનમાં રમવામાં, તે ચાચા
કરે છે ને બલભ્યા કરે છે.

અધ્યાપકે તેને તિરસ્કારતાં કહ્યું, 'વિદ્યા
પર તારો અનુશય કેમ નથી ?'
તે કહે, 'મારા અનુશય ગાન વિદ્યા પર
જ નથી, બીજાં અનેક વસ્તુઓ ઉપર છે.'
અધ્યાપક બોલ્યો, 'એ બધો અનુશય
છાડી દે.' તે કહે, 'તો પછી વિદ્યા પર ગમ
ગારો અનુશય રહેશે નહિ.'

૩

આમ કરતાં કરતાં કેટલોક વખત ગયો.
રામએ અધ્યાપકને પૂછ્યું, 'તમારા શિષ્યો-
માં કેવું કોણ ?'
અધ્યાપકે કહ્યું, 'રુચિરા.'

રામએ પૂછ્યું, 'બને કૌશિક ?'
અધ્યાપકે કહ્યું, 'એ કાંઈ શીખતો હોય
એમ લાગતું નથી.'

રામ બોલ્યો, 'મારી ઈચ્છા છે કે કૌશિક
જેઠે રુચિરાના વિવાહ થાય.'

અધ્યાપક જરાક હરેલા; બોલ્યો, 'એ તો
બહુ ગોપુત્રિ જેઠે કપાના વિવાહની વાત !'
રામએ મંત્રીને બોલાવીને કહ્યું, 'તમારી
દીકરી જેઠે કૌશિકના વિવાહમાં વિરૂધ્ધ
કરવો હચિત નથી.'

મંત્રી બોલ્યો, 'મહારાજ, મારી પુત્રી
આ સંબંધે અનિચ્છુક છે.'

રામએ કહ્યું, 'સીબોના મનની ઈચ્છાનું
તેમની મોંની વાત પરથી સમજી શકાય ?'

મંત્રી બોલ્યો, 'તેની આંખનાં આંધુ તો
સાક્ષી પૂરે છે.'

રામ બોલ્યો, 'તેને શું એમ છે કે કૌશિક
તેને મારું અધ્યાપ્ય છે ?'

મંત્રી બોલ્યો, 'હા, એવી જ વાત છે.'

રામ બોલ્યો, 'મારી સામે બનને જમીની
વિદ્યાની પરીક્ષા થવા દે. કૌશિકનો જય
થાય તો આ વિવાહ પાશે.'

બીજે દિવસે મંત્રી રામ પાસે આવ્યોને
બોલ્યો, 'એ શરતમાં મારી દીકરી સંમત છે.'

૪

નિર્ણયસ્પષ્ટ બરાહી. રામ સિદ્ધાસને બેઠો
છે; કૌશિક તેના સિદ્ધાસને મરણે.

અધ્યાપક પોતે જ રુચિરાને સાથે લઈને
લાગ્ય થયા. કૌશિકે આસન પરથી જીર્ણ
તેને પ્રણામ કર્યા અને રુચિરાને નમસ્કાર
કર્યા. રુચિરાએ દુહિત્રાને જ ન કર્યો.

કોઈ દિવસ પાઠશાળામાં નિયમપાલન
ખાતર પણ કૌશિક રુચિરા જેઠે તકે લગાવતો
નહિ. ખીલ છાત્રો પણ અવગણ કરીને તેને
તકે કરવાનો અવકાશ દેતા નહિ. એટલે આજ
ન્યારે તેનો શુદ્ધિશાળા સહેદા તીક્ષ્ણ તીરના
પાનાના ચમકારા કેમચમકારાગ્રાગ્યત્યારે
ગુરુ સિરિમત યજ્ઞ ગયાને વીડાયા. કેચિરાને
કપાએ પરસેવે દેખા દીધી. તે શુદ્ધિ રિષ્ટ
રાખી યાત્રી નહિ. કૌશિકે તેને પરાજયના
ટેક દિનારા સુધી લાવીને પછી છાડી દીધી.

કોઈથી અધ્યાપક અવાક મઠ નથા, અને
રુચિરાની આંખોમાંથી આંધુની ધારાગ્રા
વહેવા લાગી.

રામએ મંત્રીને કહ્યું, 'હવે વિવાહનો દિવસ
નહી દેવો.'

કૌશિકે આસન છોડી, જીર્ણે લાથ બેઠોને

તે દિવસે યુદ્ધના ખખર સારા ન હતા.
રામ ખિત થઈ બાગમાં ફરેલા ગયા.
ત્યાં જોઈને જોઈતી પાસે જાડની નીચે
બેસીને રમે છે એક છાકરી ને એક છાકરી.
રામએ તેમને પૂછ્યું, 'તમે શું રમે છો ?'
તેઓએ કહ્યું, 'રામસીતાનો વનવાસ.'
રામ ત્યાં જ બેસી ગયા.
છાકરી બોલ્યો, 'આ બધાઈ દંડકનન'
છે, ને આઈ હું કુરિર બાંધું છું.'
તે બાંચેથી ડાળ, પરાજ ને ધાંચેનો એક
દગલો બતાવીને બોલે છે. લારે ગમ છે.
અને છાકરી શાકપાંદડાં લઈને રમવાની
હાંડલીમાં દેવતા વિનાં રમી છે. રામે જમ-
વાના છે તેની લેવારીમાં સીતાને એક પડીની
યે પુરસદ નથી.
રામએ કહ્યું, 'બીજી બાંધુ તો બરાબર છે,
પણ રાક્ષસ ક્યાં ?'
છાકરાને માનું પડ્યું કે તેના દંડકનન-
માં ક્યાંક ક્યાંક વૃદ્ધીઓ છે ખરી !
રામ બોલ્યો, 'ડીક, રાક્ષસ ક્યાં થઈશ ?'
છાકરાએ તેની સાથે નિરખાને બોલ્યું.
પછી બોલ્યો, 'પણ તમારે લારી જવું પડશે.'
રામ બોલ્યો, 'હું તો ખૂબ સરસ રીતે
હારી ચાકું છું; પરીક્ષા કરી બોલો.'
તે દિવસે રાક્ષસવધ એવો તો મુદર રૂપે
થવા લાગ્યો કે છાકરી રામને જરા થે છાટતો
ન હતો. તે દિવસે રામને દસબાર રાક્ષસનું
મરણ એકીચખતે એકલા પડે ગરતું પડ્યું !
મરતાં મરતાં રામ હાંડી લેક્યા.
નેતાયુગમાં પંચવર્ષમાં એમ પંખીઓ ફર
હાડ્યાં હતાં બરાબર તેમ જ તે દિવસે ત્યાં
ફર લેક્યાં. નેતાયુગમાં લીલાં પાનના પરદે
પરદામાં પ્રખાતના તેજે જેવી રીતે કોગળ
ઠેકાથી પોતાનો સ્વર બાંધ્યા હતા, તેવી જ
રીતે આજે પણ બરાબર તે જ સ્વર મેળવ્યો.

રાતને કહ્યું, 'કેમકા કોરી, હું વિવાહ નહિ કરું.'
રાત વિચિત્રાન મથને બોલ્યા, 'અય્યવધ
પુરસ્કાર છે તું મહત્ત્વ નહિ કરે ?'

કૌશિકે બોલ્યા, 'જય મારો જ રહે; પુર-
સ્કાર અન્યને રાખો.'

અધ્યાપક બોલ્યા, 'ગાદારાજ, હજુ એક
વર્ષ આપો, પછી ઉપદ્રવી પરીક્ષા.'

એ વખત નક્ષી થઈ.

કૌશિકે પાઠશાળાને ત્યજી દીધી. કોઈ
દિવસ સવારે તે વનની છાયામાં તે કોઈ
સાંસ્કૃતે તે પઠાવની ઘોડી પર ફેલા દે છે.
આ બાબતુ કચિરાને શોખવવામાં અ-
ધ્યાપકે સમરત મન દઈ દીધું છે. પણ
કેદિરાનું સમરત મન ધ્યાન અધ્યાપક
ચોક્કસ બોલ્યા, 'આ વખતે એ સાધવાન
નહિ રહે તે બીજ વાર પણ શરમાવું પડશે.'

પણ બીજ વાર શરમાવા માટે જ નહોતું
તે હવે તપસ્યા કરવા સાગી. અપભ્રંશની ત-
પસ્યા જેવી અનસામી હતી, કચિરાની ત-
પસ્યા તેવી જ હતી અનસામીથી. તેનો ધર્મ
ફરોનને શ્રેષ્ઠ બધ જ રહ્યો. તેવો જ કાલ્ય-
નો શ્રેષ્ઠ અભિમાત ખુશી જતો !

અધ્યાપક મુશ્કેલી ઘડને જોઈને, 'કચિરા-
મુનિના શપથ હઠને કહ્યું છે કે હવેથી કદી
શ્રોશિય નહિ હજી. વેદવેદાન્તર પાર કરી
ન્યા, પણ સ્વીકૃતિનું મન ન પામી શક્યો.'

એક દિવસ મંત્રીએ આવીને રાતને કહ્યું,
'અવરતને પેશી કયાના સંબંધ થઈ છેકેલ
આવ્યું છે. કૃષ્ણને શીશમાં, ધનને માનમાં તે
અદિત્યિય છે ગાદારાજની સંગતિ માનું છે.'

રાતને પૂછ્યું, 'કયા પૂછે છે ?'

મંત્રી કહે, 'હાકીના મનની વાત કહી
તેના મોંની વાત પરથી સમજી શકાય ?'

રાતને પૂછ્યું, 'પણ તેની આંખમાં આવ્યું
આ વખતે દેખી શકી પૂરે છે ?'

મંત્રી જુવ પછી પ્રમા

રાત તેના બાગમાં આવીને ગદા મંત્રીને
કહ્યું, 'તેના પુત્રીને મારી પાસે મોકલો.'

કચિરા આવીને પ્રમાણ કરી હતી રહી.
રાતને કહ્યું, 'મેદા, પેકી રામના વન-
વાસની રમત યાદ છે ?'

કચિરા નિગમ મુખે માનું નીચું કરી ગઈ.
રાતને કહ્યું, 'આજે એ રામ-વનવાસની
રમત કરી પાર જોવાનું મારે ખૂબ મન છે.'

કચિરા એક બાજુએ મોદામાં છોડી
દ્યાવીને ચૂપચૂપ બેઠી રહી

રાત બોલ્યા, 'તને ય છે ને રામે ય છે;

પણ સાંભળ્યું છે કે મેદા, આ વખતે સીતા-
ને અપહરણ છે. તું ને મનમાં છે તે એ
અપાવનું પૂરું થાય.'

કચિરાએ એક પણ શબ્દ બોલ્યા વિના
રાતના પદમાં નમી પ્રમાણ કર્યા.

રાતને કહ્યું, 'પણ મેદા, આ વખતે હું

રાત્રીના પાઠ નહિ બનવી શકું.'

કચિરા દિનઅંધ દિએ રાતના મોં સામે
તાકી રહી. રાત બોલ્યા, 'આ વખતે શબ્દ-
નો પાઠ બનવશે તમારા અધ્યાપક ?'

વિનેશ કોઠારી
(નિપિકા) માંના મૂળ બંગાળીને અનુવાદ

તારણ રશિયાની જયગદ્યા (૧) શૂરો

લેકઅંડર અથવા શરા એક સિન
૧૯૨૫માં જન્મ્યો હતો. માગમે કરતુ બેનક
દત્ત, ત્યાં શરો એકસી બેનકુ હજીને સિનકર
જવા બધ. યોરસવાર પણ એના જેવો ગ્રામમાં
બીજો હતો નહિ. વીજળીના ટીપાકે બેનીનાં
હથિયાર બગડે તે શરો એને સગાં કરે. શરો
છપી પાડતો અને એને પેશાની જ બેધાર-
કોટકીમાં મોકલી કરતો. અલ્લાસમાં પણ એ
હથિયાર હતો. રોકેટોય તથા ગોર્કા એના
પ્રિય મન્યકાર હતા. માળખા આજ બધ
તો શરો રસોઈ કરે ને બાણું ગાંતો, તથા
માથને દુકે, આંધી નીર, ને પાણી પાય

જર્મન રશિયા પર જી આલ્યા એટલે શરો
સોજ જ વર્ષોના હતો તે પણ બાપ બેળો જ-
રકરમા રાખજ થયો. જર્મનવાસિ પ્રદેસમાં
થી શરૂના સમાચાર હજી આવવાનું કામ
એ કરતો. ત્યાં રતપાપડયા જર્મનને મારી
એ જર્મન હથિયાર તથા સેનિકોના વેસા હજી
આવતો, ને આ વેસા પહેરી જર્મનથી બદ-
બદતા માગદામાં બદલે બજાર હજી આવતો.

રખડપાટની હાથાપીથી શરોને તાવ આ-
લ્યો, એટલે જર્મનવાસિ ગ્રામમાં સચાને
થેર એન્યો ત્યાં એજાલ્યાની જર્મનને બજાર
પછી એટલે બધાં રતે જર્મને હજીને થેરુ, એના
પર શરોએ હાથમાળા (દોઢમેનેટ) ફેંકી, પણ
તે ફેંકી નહિ જર્મન એને પડતીને શરી બધા.

આ માંદા ઠાકરા આવજીથી બધા મગા-
યાર મજરી એ જર્મનને માનતા હતા. એની
અનિચયિત દુઝી ક્યાં છે, એમાં ફેટા બજી
છે, કાણુ કાણુ છે, એના પ્રથ એને પૂછ્યા,
પણુ એને એજી જવાબ દેવાની ના પાડી.
પ્રથ પૂછનાર જર્મને તપીને મળી રીધી, તે
સદન બ થઈ એટલે શરોએ તે બધા કપડાં
શાહીનો ખરિયા કપાડીને અજાણક ૬૫૨
ફેંક્યા, ને પછી એની આંખ-શાહીશાહી થઈ પડી.

શરોના જર જર્મને બેનકના સંગીત બેનક-
નેટથી હીંચ્યા, ને એના પોશિયા બીરી, જર
દોહીથી પથથા થયા, ને શરોને બજી નેટના

થઈ. થળી એને કંઈક જાણ્યો આવી, પણ
શરોનું મોતવત વાળું નહિ. જર્મને રેપુરે
આને મારવા કે લલચાવવાથી કંઈ વજાનું
નહો, એટલે એજી એને ફોરોની સિના કરી
તો પણ શરો રાંધા નહિ. દયા માગી નહિ,
એક શબ્દ પણ કહ્યો નહિ.

ન્યાં શરો બીજ ઠાકરા દારે રમ્યા હતો
તે બામાં ફોરો બેળી કરી. એના પશિયન
માગવાસીએને ફોરો વેળાએ હાજર રહે
વાનો કુકમ થયો. શરોને ત્યાં હજી બધા. જર
હોદિયાળા હતા ને એને દુઝાનું હજી, તે પણ
શરો આજના મગે હજી શાહીના હતા. એક
જર્મને એને પાટિયું આપ્યું ને એના ૬૫૨

'પ્રાયેક અનિચયિત સેનિકોના આજ નેન
આવે છે' કોમ એને લખવા હજી, પણ શરોને
માન્યું નહિ. તે બોલ્યા 'તમે ફોરોએ મ-
દાની વ્યથાને કેટલાકને મગાવવાના હતા'

સિસિયાએ શરોના મગામાં ફોરો નાખ્યા,
ત્યારે પણ શરો મગરાવા વિના રાખીત
બધા મેડપો. જર્મને કોની છાતીએ પાટિયું
પાટિયું બાંધ્યું, એના પર મોડામોડા રસિયન
અધારે 'રેસિયોનો અન' એજી હજીકું હજી.

શરોના શરીરને હાથપથ તથા હાથપથ
એને દીધું નહિ. સિસિયાનો પ્રથમ પતન
વાયો તેજી જર કપડાંથી પાટિયું પાટિયું
જરકમાં જરકું દારડું મગરામાં જર્મનને
દોઢી કાદયા પડી એને બજી નીચીથી મ-
દ્યું, નહવરાળું, શરોનાં રસિયારે રેવજાનું
પહેરવામાં ૬૫૨ પહેરવામાં તથા ન્યાં એને
ફોરોએ મગાવ્યા હતા તે જર્મનવાસે
શરોનો નિજનનસંકાર કર્યો.

આ જર્મનને 'અમેરિકાંડર મેસાલિન થોડ'
એવું નામ આપ્યું છે. માગનું નામ વેરો
તોડરોએ હવ તે ફેરવીને શરા મેકાલિન
રાખ્યું છે. શોપિયેટ સરકારે શરોને 'મા-
લિયેટ મુનિચનનો બીર' એવો મરણે નર
દેહાજ આપ્યા છે, ને એના વિવથી નવી
દયાલની હિંકિ સુશોભિત કરી છે.

(નિપિકા દિંચના મેગ ૧૨૪થી) ટે. વા.

જાંતનો 'ડેન્ડાઇન'વાળો બાગ ઉપરને છેડે
જેવા મથકરિયા ચળકતા પેડ (દંનાગવ)થી
અને નીચે છેડે ખૂંટા આગળ બતાવ્યું છે
તેમ આંડ પ્રકારના સીમેન્ટના પટ્ટીરક્ષા બ્લોકો
દેખા છે. એ પટ્ટી ચિવાયનો અંદરનો બધો
ડેન્ડાઇનનો બાગ આંડ પ્રકારની સુધ્ધાતિ-

સામાન્યોનું અસામાન્યત્વ

મુક માણસોનો સંસ્કાર હું એકેક જગ્યાએ કલાક સુધી કેપી વીતે સહન કરી શકું છું, એની મારા ગોલ્ડેસિયાર અને બુદ્ધિશાળી મિત્રને નવાઈ લાગે છે. પરમ દહોરે તો એણે મને એ જાણત વરણ હકી સંબંધાળું. વાંધ્યા-કાળી શાહીમાં પશ્ચીમ વેળાને પેલે શરનારા એક માણસ સાથે મારે ઓળખાણ છે એ કોઈ કોઈ વખત મારે ત્યાં વાતો કરવા આવે છે. પેલે દિવસે એ આમ જ મારે ત્યાં આવીને કલાક સુધી બેઠો હતો. એ દરગિયાન મારી પડોશમાં જ રહેતો મારો પેલો બુદ્ધિશાળી મિત્ર બેઝલ પાર મારા રૂમમાં રોકાયું કરી ગયો. પેલા શાહીવાળાના ગયા પછી એ અંદર આવ્યો અને બેઝલી હસીને બોલ્યો, ‘ખૂબ કરે છે તું પણ! અથવા શાહીવાળાની વાતો પણ તું કલાકોના કલાકો સુધી કેવીરીતે સહન કરે છે એની ગમે તો સમજણ પડતી નથી. સંકાપને કંઈક મથાંદા તો હોવી જોઈએ? એ આવે એવો તું એને હાંપી કેમ કાઢતો નથી?’

‘ખાસે આવેલા માણસને આમ સહેજસાજમાં રડતે પાડવાની હિમત તમારામાં છે એ માટે મને તમારી અદેખાઈ થાય છે,’ એ કહ્યું, ‘એ મારામાં એટલી હિમત નથી છે હું કબલ કંઈ છું. પણ ફક્ત સંકાપને જ લીધે એ લોકોને મારી પાસે આવવા દઉં છું એવું માન સમજવા નહિ. ખરેખર, કાંઈકાંઈ વાર તો બુદ્ધિશાળી અને હોશિયાર માણસો કરતાં મને આ સામાન્ય લોકોનો સહવાસ જ વધારે ગમે છે.’

આ જવાબ મારા મિત્રને કંઈ ખાસ ગમે લાગ્યો નહિ. એકે એ વૃષ્ણ તો ધરો જ. મારી આ સંકાપરૂપિત તરફ અથવા સામાન્ય માણસને માટે મને યતી લાગણીને માટે આ મિત્ર તો કંઈક સહાનુભૂતિથી પણ જુદો છે. પણ મારા ઓળખીતા એક બીબલ દોઢડાલા શુદ્ધરૂપ છે તેમનો તો મારા ઉપરનો આરોપ વળી જુદો જ છે. એ માને છે કે નિર્બુદ્ધ સામાન્ય લોકોનું ટાણું હું મારી આસપાસ ભેળું કરું છું તેનું કારણ એ છે કે એ લોકો મને આહવાસ અથવા મારી ખુશામત કરનારા હોય છે, અને એમને લીધે આપોઆપ આખા મામમાં મારી બહેરાત પણ થાય છે! તે સિવાય પોતાનાં વખાણ સાંભળવાનો મને આનંદ મળે છે તે જુદો જ! એ શુદ્ધરૂપ એક બીબલ તો લેખક છે અને જેમ રાજદંડ સૂત્ર મોલીના આરા ઉપર જ ઇવે છે, તેમ આ શુદ્ધરૂપ પોતાની કુરાસને આપો વખત ધણું કરીને પોતાના જેવા જ બુદ્ધિશાળીઓના સમાગમમાં કાંઈક સાચા વિનોદ કરતા અજાત હોવા બેઠે એ સામાન્ય લોકોનો પવન પણ ભતને નહિ લાગવા દેતા હોય! એ જ પ્રમાણે એમની રતુતિને એ કોઈ બેઠેચૂકે પણ એકાદ શબ્દ ઉચ્ચારે, તો તે કાનમાં ચોટાં પૂમડા ધાલતા હશે!

એ પ્રેમી માણસ બેઠે હરીફાઈ કરવાની ગમે બિલકુલ આકાંક્ષા નથી. પોતાની રતુતિ સાંભળતાં સંસ્કારાધારણ માણસને મનમાં જીવીપચી થાય જ છે. ને મને પણ કાંઈક મારાં વખાણ કરે તો તે ગમે છે, એ હું કબલ કંઈ છું. પરંતુ ઉપર્યુન્ટ મહાભાને પણ પોતાની રતુતિ મળતી નથી એવું નથી! એમની લગેશી માર લીટી વિષે કાંઈ રતુતિવાર્તા શબ્દ બોલે તો એ શુદ્ધરૂપ એ વાત પોતે જ આખા મામમાં કહેતા ફરે છે. તો પછી મારા ઉપર અથવા બીબલ કેટલાંક સાહિત્યકારો ઉપર એ શુદ્ધરૂપનો આ આવી આરોપ શા માટે? દ્રાક્ષ પોતાના બંનેની જાંઘરો હોય લાંદે તે વિચારને ખાલી લાગે એમાંની તો આ વાત નથી ને? કે એક વખત એમને તૂંગ કહ્યું પણ ખરે.

‘કેમ બાઈ,’ એ કહ્યું, ‘તમારી આસપાસ, અમારી પાસે આવે છે તેવા નિર્બુદ્ધ તો નહિ, પરંતુ કોઈપણ માણસ આવતું નથી તેના તમને વિચારે તો નહિ લાગતો હોય ને?’

ત્યારે તે ચીડાઈને બોલ્યા, ‘તમારી પેઠે હું ગમે તેને સંધરતો નથી. હું બુદ્ધિશાળીઓની જ હોસ્તી કરું છું’ આ જવાબથી અમારા કરતાં તેઓ પોતે જ બહેરાત કરવામાં વધારે પ્રતીજ્ઞ છે એ તેમણે અગ્નિજ્વાળાં પણ એમની મેળે જ ફેંચેલું હતું! કારણકે, બુદ્ધિશાળી અને પ્રતિભાવશી લોકોના હાથમાં જ બહેરાત કરવાનાં સાધન વધારે હોય છે, અને એમની સાથે હોસ્તી કરીને જ પોતાની બહેરાત કરવાની વધારે શક્યતા હોય છે. સામાન્ય અથવા નિર્બુદ્ધ લોકોએ કેવી રતુતિથી અથવા બહેરાતથી આપણને કાંઈકો યવા કરતાં કદાચ નુકસાન જ વધારે થાય છે એ સમજવાનેટલી અઘલ પેલા શુદ્ધરૂપમાં બેઠી છે તેટલી જ—કદાચ એ કરતાં કંઈક વધારે—મારામાં અથવા એ બીબલ સાહિત્યકારો પર આ શુદ્ધરૂપ ઉપર પ્રમાણે આરોપ કરે છે તેમનામાં, ખાસ છે. પોતાની બહેરાત થાય એ હેતુથી કોઈ નિર્બુદ્ધ માણસને પોતાના મિત્ર બનાવે એવું મને લાગતું નથી.

પણ સદ્દાનું એ ધણું કરીને મારી પાસે આવનારા લોકોમાં મારી બહેરાત કરી શકે

જોવા સુષુપ્ત અથવા નિર્બુદ્ધ સાહિત્યરસેક કોઈ હોતા જ નથી. મારી પાસે આવનારા અને મને ખરેખર ગમનારા લોકો તો પેલા શાહી વેચનારા જેવા સામાન્ય લોક. બુદ્ધિ-વૈભવથી એ લોકો ગમકતા નથી અથવા સાહિત્યની એ ચિકિત્સા કરી શકતા નથી એ વાત ભલે સચી હોય, પણ જીવન વિષેની ચોપડીઓ વિષે બેઠાંવા કરતાં તેઓ પ્રત્યક્ષ જીવન વિષે જ બેઠો છે, અને તેથી જ મને એ લોકો ગમે છે. બુદ્ધિને ગદ્યનું હું સમજી શકું છું; અને માણસને પોતાની બુદ્ધિનો થોડોધણે આંકાર હોઈ શકે એ પણ હું માન્ય કરું છું. પણ બુદ્ધિ કરતાં ખરી માનવતા અંતઃકરણમાં જ દેખાઈ આવે છે. અને ગમે તેમ હોય, જેમ કાંઈને દહિ નથી હોતી ત્યારે તેની રમૂઈદ્રિય વધારે પડતી તીવ્ર હોય છે, અથવા વાચા નથી હોતી એવાનું નાક તીક્ષ્ણ હોય છે, તે પ્રંગણે જ, બુદ્ધિ એવી હોય એવાઓનું અંતઃકરણ યજ્ઞ કરીને વિચાર્યો હોય છે એવા મારો અનુભવ છે બુદ્ધિશાળીની સોળતામાં ક્ષણબરે આપણી આંખો એમજ જશે; અને જીવનનું પદ્યકરણ કરીને એણે શોધી કાઢેલા રક્ષક પણ ભવ્ય સિદ્ધાંતો આપણને ચકિત પણ કરી નાખે ખરા, પણ સામાન્ય માણસના સમાગમમાં સંજોરે જીવનનો એકાદ અપૂર્વ અનુભવ અથવા નવરે આવતું જીવનનું એકાંત નવું રવરૂપ એટલું તો અમૂલ્ય હોય છે કે પ્રત્યક્ષ જીવનનાં નિર્મળ ઝરણામાં જ રૂબરૂ મારવાનો અવર્ણનીય આનંદ આપણને મળે છે. અને બુદ્ધિશાળી લોકો અપત્યવાસક્ય વિષે રસાંજ કવિતા લખીશું અથવા મિત્રપ્રેમ પર એકાદ લાગે! ચોરો લેખ પણ પસંદી અપીશું; પણ અમરો મિત્ર માંદો પડેશે! હશે તો અહીંની ચીજ ઉપાડીને ત્યાં મૂકવાનું ગમતે નહિ મને! પણ એ જ એકાદ સામાન્ય માણસ પોતાના મિત્રની માર્દંડીમાં તેની સેવા કરવાનું અને એવું ઉપાડવાનું કાગ અમારા કરતાં સોગળી વધારે ચોવટ અને પ્રેમથી કરવાનો. સામાન્યોમાં જ અસામાન્ય માનવતા હોય છે, અને બુદ્ધિ કરતાં મને માનવતાની કિંમત વધારે લાગવાથી સામાન્ય માણસોની જ સોળતાનું વધારે પસંદ કરવાનો! અનુવાદક માલતી ભેખી



કસોટીના ઉત્તરો
(૧) જે પ્યાલા બેઠું (૨)
નેરો આકૃતિમાં દર્શાવે
સુભંગ; (૩) પાંચ ડગિયાનું
બેનું મિઠાઈમાં, જાણું
દાંડમાં.

હવે રોજ સવારે મેં દેવાળી વિવેકાનંદનાં બાંચવા માંડ્યાં હતાં. એની અસર એટલી બધી થતી કે એમનું બધું જ ઇશ્વન મને અસરમાં આવે લાગતું. મેં ભવ્યું કે હું સ્નાન કરીને જલે બાજીલાલથી વાંચવા બેઠું છું તેથી અંધ થઈ પડું છું. ગાની પોતાની ભુલિ છેક દયાઈ બધે ને રવેરે વિચાર પડ્યું ન કરી શકાય એટલી બધી ગુસ્સાભરી આવી નહિ, એમ વિચારી મેં તરતજ પાણી વાંચવા માંડ્યું. ત્યારે દયાઈ બોલ્યું થયું ને કેટલીક બાબતમાં મતભેદ પડ્યું બધાવા લાગ્યો. અને ત્યાં હું સંમત થતો ત્યાં પડ્યું વિચારપૂર્વક.

એવી પ્રત્યક્ષિમાં મેં એમનું 'God the Terrible' (અચર રવરૂપમાં) શી રીતે ભજવનાં વાંચ્યું. મને થયું, બજવનાં તો સદા મંગલ રવરૂપ જ હોય છે; તો પછી આ અવસ્થા. હૂર અને પાતલી રૂપ તેનું કેમ થાય ? હું એના સ્વભાવપણે વિચાર કરવા લાગ્યો.

થોડા જ દિવસમાં મારો નાનો ભાઈ પ્રાણલાહ ગુમરી ગયો ને અચર રવરૂપમાં બજવાનને મેં એવા ! અપારી જે બાળકો સામ-લગભલુ જેવી તેરી હતી. શરીર જે, પણ ઇવ એક દલા. મરી પડ્યું એના બચર અને આંસુનું અશ્રુય દલુ. મારે ઇશ્વન ખાસ થઈ ગયું. સંસારમાં કોઈ રસ રહ્યો નહિ. બધું ચન્દ્રકાર થઈ ગયું. હું જ અવિશ્વાસ છું હું અને છઠ્ઠા રસથી મારા દિવસો અને રાત્રિઓ ઉઘટી ગયા.

એને 'રજુ' (આવરડાનો રજુ) થયો. તેના શરીર આ ઇશ્વનમાં કોઈ જ કામ રહ્યા હોયકે ક્યું નહોતું. વધારે સાર શરીર આપીને એને નવા જન્મે વધારે સારી દુનિતી કરવા થોડા બનાવવા માટે જ બજવાને મોત આપ્યું હતો, અને તેથી જ અવસ્થા પાછળ બજવાનની એવા પર તો અપાર કમળા જ દરો એમ મને બહુ દિવસ પછી શકાયવા માંડ્યું. અમારા રોડ પેપરને લઈને અષ્ટાસામાસ સ્વાર્થ પૂરતા જ દતા, એના ઇશ્વનું તો મૃત્યુથી જ દેહવાળુ હતું, એની મને પ્રતીતિ થઈ અને શાંતી તે 'બદ' શાંતી જ - કલાપુત્રી હતી. એની અંદા ધીમેધીમે જોડી. એવામાં એક સાંક્રિમાં કોઈ કવિની હૃદય-બેદક કવિતા વાંચી અને મારી જ દશા એવા હું એક ઇશ્વન.

‘બહુ દિવસથી, મારે માટે નથી રજુ કે રવો,
કુદરત મારી રોધુ છું હું બધે રસધામવા.’

હું બનું એકરુદ દહાડા છે. બહુ દિવસે પહેલાંના 'રસધામવા' પાઠાં શોધાયા તો ખરા; પરંતુ દલે તો, અ. નરસિંહરાવના 'સંસ્કૃત સંગ્રહ' કાળમાં જે અનુષ્ઠપ છે તેવા અનુષ્ઠવથી થઈએલા હૃદયમાં જ એ આવવા હતા. હૃદયમાં જોડા થા દત્તે. એ જાણે દત્તો ત્યાં પ્રસંગોપાત હરદ કપડી આવતું હતું. એક નવી શર અભ્યુદયમાંથી રુદાં પાંદડાં અને જોડાં જળ લઈને ઝંબીર ચાલે ચાલતી આવતી હતી. બીજી દારૂપ્રથમ, કુદરતને રસ્તે કૃષ્ણ અને અગ્રહમાં જળને લઈને કુદરત અને કળજની આવતી એ જે નદીઓનાં સંગમ થઈ ગયેલાં જળ પીતાં આપણે સંસારમાં બેઠા છીએ એમ કહીને કવિ નરસિંહરાવ કહે છે કે કંઈકને પ્રસંગે જો રોડકાની નદીમાં પાણી પીકે છે અને રોડકાને પ્રસંગે દર્પણે પાણી પીકે જોડાં જળપાન કરતો બેઠો છે.

જાન અધૂરે કરી હરમે દર્પણની નાજબી,
મોર રોડકાસિત જેથી, થૂપાંદે વહી જતી.
એ જે સરિત તપ્ત નવાં નીરવે મેં એકેદ્ય,
નાની પર્ણકુશીમાં તે કાગ મિલેતરે હું થયું.
રોડકાજળમાંથી કહી પાન કરે દર્પણની
દર્પણીમાંથી રોડકા રાત્રી કરી થીરે.

એ જ માંડવ. મનલાલ વિચાર મને મળ્યા એ દેહ વિચારનાં માંડવવા નદીના, પણ ટૂંકિય કોઈકમાં કોઈક શીખનાં કોઈકમાં કોઈક વિશે રોડકા માંડવો. રાત્ર રવિવર્માનાં વિશેના અસરને વેળા પ્રભાગતસ પર ખૂબ હતી. મનલાલના તો રવિવર્મા જે રૂઠ

ઉક ૧૯૦૨-૩માં. દવ. સામજિક હરિશ્ચંદ્ર દેસાઈ જે અદીટ ટૂંકિય કોઈકમાં પ્રિન્સિપાલ હતા એમના પ્રવરણથી અગ્રહારમાં એ આદરો શિક્ષક પરિષદ મરી હતી. એ પરિષદને વેળા મનલાલ બજવા પરિષદ માટે બાળા પછીઆ પર 'દમવરીને અગ્રહાર'નું વિચારણી એમણે હોદસું. એ બહુ જ સુંદર બન્યું હતું. પાસે જ પછી એ ગુપ્તિસિપક નોદરીમાં ગયા, પણ નવરોસના વખતે, એમણે વિશે રોડકાની પ્રતિ આઈ રાખી.

એક દિવસ મને જે પોતાનાં વિશે બતાવવા મળેને થિર જાવા. ત્યાં મેં 'દમવરી અને અગ્રહાર' વાળું ચિત્ર ખૂબ વિકાસ પામે એમનું એણે. રંગ, બાજ, પ્રકાર, ડાયા અને રોડકાનાં વાળાં જળપાન પૂરે બજ્યું હતું. એમાંથી અગ્રહાર ચીતરાવા માટે જે વડોદરા અને પ્રાણીસંકલ્પ આશ્રાયા હતા. મુર્ખાશઃ થઈને શી રીતે, અર્થે અગ્રહાર, વનનું સૌન્દર્ય અને કુશરો કપાકીને અગ્રહારને ગરમ હિમેશ પારથી જે બધાં મારા હૃદયમાં મેળાન અને રોડકા અને બજવા કરી રહ્યાં.

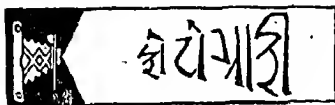
ખીનું ચિત્ર સિદ્ધરાજ અને રાજકોટનીનું હતું. રાખેતરના મધ્ય કાકાઓને મારવા તરવાર કમામતા સિદ્ધરાજ સામે સિદ્ધાની રાજક વાટકી રાજક એક તરફથી એના દાણ પકડવા બધ મે અને બીજી તરફથી પોતાના ઉકરોમાંને ધીરને મોતે મરવા આગ્રહ મે છે. પોતાની રાજકોટનીનું કપ રોપવા મનલાલ શરિવાલાની રૂપ નવીએને એવા થયું રાખેતરના ફરી આવેલા. તે વખતમાં પાછા પ્રવરણમાં બાલવરની રમ મૂંઝા રાજક અને ધીરની એ જે એક વરમાં આવતી હતી તેની ચિત્રકારનું પ્રવરણમાંથી હૃદય લેખાણ હતું. એમને પોતાની નાવિકા કૃપાવાન, મુખવાન અને પ્રભાવરણી ચીતરણી હતી અને એની પાછળ પાટલોના રાજકોટના ૧૨ વર્ષ પૂર્યો હતો તે રાજકોટની શું કામ હતી ? એ તો પછિની હતી. મે સારી થઈ પણ શિયળ ન લેયું. એની રાજક, મારે મેનીને નદોડી ચીતરણી. આ રૂપ પાછળ મે મારા અલ રવરણ અર્થે કરી નાખ્યું છે. આની લાગણી ને બાવાવેશથી મનલાલે ચિત્ર મને લખ્યું.

ચીનું ચિત્ર બોલતાં પહેલાં એમણે શ્રીમાં નવી મૂંઝા મૂંઝા. એમાં 'રોડકા સામજિક, સાથેને સેર, નાનીઆ પાળે રૂઠ' વગેરે થયાં અને ધીમે ધીમે મનલાલે એમના યોગ વિચારો વગેરે જોડ્યા. એમાં રાખેતરના રોડકા, અગ્રહાર અને રોડકાની આગ્રહાર નદોડી પાછી અર્થે અગ્રહારને દરને મુખે પૂર આવેલા છે અને રોડકા રોડકાની મુખ પર ગાળીને કળાઈ રહી છે, મેનું અગ્રહાર આસેજન હતું.

પછીનું ચિત્ર દિવરોનીનું હતું એમાં દિવરોની દેહી આંગળી અગ્રહારને જોતાં છે. વજ્રથી પ્રવરણે મુખે આ આ દિવરોના પોતાના અગ્રહારને લઈ લીધા છે. તેની બંધીર, શ્રોડ અને પાવિત લાગે છે. વાંડ બાનુ અગ્રહાર મૂંઝે રહ્યા છે; નીમે નાના સરખા કમળ જેવું લંબ મોંએ છે. આપતિ દિવરોના આમિહજ નદીમાં મુખરિત મેને આગ્રહાર આ છે.

આ છબીને અમે અસંખ્ય રાત્રદારી સુખાંગિયાં, શોભામાં રવ-
દેશી પક્ષો પહેરવાની પ્રતિજ્ઞાઓ લેવાતી તેના મેળાવડાઓમાં,
અને રવદેશીતનો તથા દેશમકતોની જ્યંતીઓના પ્રસંગે વારંવાર
લઈ જતા હતા. મગનસાવ કહેતા કે 'તમે અગાધાવાદમાં સંસ્કાર-
રવાન કરો તો આ છબી હું ગફત આપી દઉં.' પણ એવું સંસ્કરણ
આ ગમખીચુસ શહેરે હજી સુધી કર્યું નહિ અને એ છબી પછું કરીને
જમનાસાવ બળજ પ્રથ ગયા.

બીજું એક ચિત્ર પિતૃભક્ત અણખું હતું. એમાં કાંચરા ક્ષત્રજેવી
સુપ્રસીન્દવ્યંત્રી શ્રીજીવટ હતી અને રવિવર્ગમાં જેવી વાસ્તવિકતા હતી.
આ ચિત્રોએ મારી આંખોને ખૂબ કેળવી. ચિત્રસુષ્ટિ કેવી રસ-
મય છે તે હું સમજ્યા. ક્ષિપ્ર નાનાસાવ, કાકા કાલેલકર, મિ. અને
મિસિસ મોક્ષક તથા ખુદ મહાત્માએ એ ચિત્રો એ દેખાડ્યાં.
પછી તે હું ને મગનસાવ ચિત્રવિદ્યા અને એની ગાલસા પર અનેક
વ્યર્થાઓ પણ કરતા. એમણે જ મને 'સાંસ્કૃત્યમાન'માં કપાએલો શ્રી
રવિવંશર રાવજનો એક સુંદર લેખ બતાવ્યો ને પછી તે રવિચાહ
ચોતે અગાધાવાદ આપ્યા અને ક્ષતાતીમે અગારો સરસ્વતી જમ્યા.



કમેરા વાપરવાની આવડત

કોઈ પણ સ્વક્રિય 'વારવા માટે પહેલાં આપણે ત્રણ બંધન-
નો વિચાર કરી લેવો જોઈ : એનું યોગ્ય 'ફોક્સ' કેટલું ? એને
માટે કયો 'રેટાઇપ' (ડાયોફ્રાગમ-પ્રકાશવાહી) વધારે માફક આવશે ?
અને એનાં 'એક્સપોઝર'નો વખત કેટલો રાખવો ?

કમેરાનાં દરેક સ્થાવરો જવાબ બાકીનાં બીજાં એ સ્થાવરોના
જવાબ કપર જ મોટે અંશે આધાર રાખે છે. કેમકે એ ત્રણેય પરસ્પર-
સંબંધી છે. એટલે ફોક્સ, એપર્ચર (રેટાઇપ) અને એક્સપોઝર એ
ત્રણેરે એકબીજા સંબંધે કેવી રીતેના સંબંધ છે તે તપાસીએ.

ફોક્સ : તમારા કેમેરામાં ને લેન્સ છે તે એવી ચીજ છે કે જે
વડે, તેની સામેની વસ્તુનાં ફિજી એકાંકી કરી કેમેરાની અંદરની
ફિલ્મ અથવા પ્લેટ કાપ તેની નાની છાપ પાડી શકાય. આ છાપને
સ્પષ્ટ અને તીવ્ર બતાવવી તેનું નામ 'ફોક્સ' કરવું છે. આ તીવ્રતા
મેળવવાની ગણતરી અંતર કપર હોય છે. તે વસ્તુનેટલે અંતરે હોય,
તેના પ્રગણમાં ફિલ્મ ને લેન્સ વચ્ચેના અંતરને મોઠવી લઈને ચોક્કસ
તીવ્રતા મેળવાય છે. થાકની જેવા અમુક કેમેરાઓમાં તો એ ગણતરી
પર ફિલ્મથી અમુક અંતરે લેન્સને જીડી જ દીધેલો હોય છે, એટલે
ફોક્સિંગ કરવાની કંઈ પણ કટાક્ષ વગર આદરે ક ફીટથી વધુ દૂરની
કોઈ પણ વસ્તુનું ચિત્ર લઈ શકાય છે. ધબી વગર કેમેરાઓની ધાબત-
ગાં Depth of focus શબ્દ આવે છે. એ 'રેન્જ ઓફ ફોક્સ' એટલે
કેમેરાની નજીકમાં નજીકની અને દુરમાં દૂરની કે મધ્યમાંની
વસ્તુનું અંતર લેન્સ વડે તીવ્રતાથી નેરેટિવ પર કવારી શકાય તે.
દાખલા તરીકે આ થાકની કેમેરામાં 'રેન્જ ઓફ ફોક્સ' ક ફીટથી
તે 'ઇન્ફિનિટી' (Infinity) સુધીનું હોય છે. ઇન્ફિનિટી એટલે ખુલ્લી
આંખે જોઈ શકાય તેથી પણ વધારે અંતર.

એપર્ચર (રેટાઇપ) એટલે લેન્સનો ખુલ્લો ભાગ, જેમાંથી પ્રકાશ
દાખલ થાય છે. તમારા કેમેરાનું શર (પ્રકાશવાહી) ટાઈપ એક્સ-

પોઝર માટે કયાકીને લેન્સમાંથી આદરવા જેવો તો એ ખુલ્લો ભાગ
તરૂં જોઈ શકશો. થાકની જેવા બોક્સ કેમેરામાં આ ત્રણ 'રેટાઇપ'
હોય છે: મોટા, માધ્યમ અને નાના. વધારે ફિંગરી કેમેરાઓમાં
'ઈરિસ ટિવાઈસ' નામની ચોળના હોય છે અને આથીપણી કર-
વાથી નાનામાં નાનું છિદ્ર અને મોટામાં મોટું છિદ્ર (f/1.5 અથવા
f/32 અથવા f/8) મેળવી શકાય છે. દાખલા તરીકે f/8 એટલે એ
છિદ્રનો વ્યાસ લેન્સથી ફિલ્મના અંતરનો ૬ ભાગ. આ પરથી
સમજીએ કે આંકડા જેમ વધારે તેમ તેનું છિદ્ર નાનું.

હવે 'ફોક્સ' અને 'એપર્ચર'નો સંબંધ સમજી લઈએ. જેમ
એપર્ચર (છિદ્ર) નાનું તેમ એ 'રેન્જ ઓફ ફોક્સ' વધારે દેખાડે; અને
જેમ છિદ્ર મોટું તેમ એ અમુક ભાગને જ તીવ્રતાવાળા ફોક્સમાં
બતાવે. દાખલા તરીકે આપણે ૧૦ ફીટ, ૨૫ ફીટ અને ૧૦૦ ફીટ
દૂરની બધી જ વસ્તુ એક જ ચિત્રમાં તીવ્ર ફોક્સમાં લેવા ઇચ્છતા
હોઈએ તો કેમેરાના કદના પ્રમાણમાં f/11 અથવા તેથી પણ વધુ
નાનો રેટાઇપ વાપરી વધારે એક્સપોઝર આપવું, કારણ કે જેમ છિદ્ર
નાનું તેમ તે ફિલ્મ કપર પ્રકાશ મોઠા નાખે છે. જો લેન્સ f/6.3
f/1.5 અથવા f/3.5 જેવા મોટા એપર્ચરનો હોય તો તેનો ફાયદો
એટલો જ કે તે વધારે પ્રમાણમાં પ્રકાશને દાખલ કરે અને તેથી તે
વડે કદથી નતિવાળાં ચિત્રો મોઠા એક્સપોઝર વડે, રેળાયા વિના
લઈ શકાય; અથવા તો કાંઈ પ્રકાશમાં પણ ડોપરીઈ પાડી શકાય.
પણ એ આપણે મોટું એપર્ચર વાપરીએ તો બીજી બાજુ ફોક્સ
ચિત્રમાંની મુખ્ય વસ્તુ કપર જ સંભાળપૂર્વક કરવું જોઈએ; કેમકે મોટું
એપર્ચર નજીક તેમ દૂરની વસ્તુઓને તીવ્ર ફોક્સમાં લઈ શકવું
નથી; એટલે જરૂર પડતા કપાથી બાજુ કપર જ ફોક્સ કરી દૂરની
તેમજ નજીકની બીજી વસ્તુઓને જીવી કરવાની રહે.

એક્સપોઝર : એ વસ્તુને ફિટામાં પાડવાનો હોય તેને તીવ્ર
ને સ્પષ્ટ કરવામાં મેળવવા માટે ફોક્સ અને એપર્ચરને કપરની સમ-
જણ પ્રમાણે નક્કી કરીને પછી એક્સપોઝર કેટલું આપવું તે ફિજી-
રવાનું રહે છે, કે જેથી પસંદ કરેલા એપર્ચરમાંથી જરૂરે પ્રકાશ
આવીને ફિલ્મ કપર ચિત્રની સંપૂર્ણ ઉપરના નોંધાય. હવે સમ-
જરી કે એપર્ચરનું કદ અને એક્સપોઝરના વખત એ બંનેને ધણી
નજીકના સંબંધ છે; અને તેથી એક્સપોઝર નક્કી કરવા માટે ધબ-
ખરા કેમેરા કપર એવી ગાંઠવણ કરવામાં આવેલી હોય છે કે દરેક
એપર્ચરનું કદ તેની પાસેના દરેક મોટી સાઈઝના એપર્ચરથી ગણણી
'એક્સપોઝર ટાઈમ' મળે. દાખલા તરીકે f/11 માટે 1/100 થી ગણણી
અને f/16 માટે 1/1 થી ગણણી સમય મેળવે.

આપણે કપર જોઈ ગયા તેમ એપર્ચરનું કદ 'રેન્જ ઓફ ફોક્સ'
કપર અસર કરે જ છે. જો વધારે વસ્તુમાં ફોક્સમાં લેવા ઇચ્છતા
હોઈએ તો f/11 એપર્ચર જ વાપરવાની જરૂર પડવાની અને તે
વસ્તુઓ ને લાગવામાં હોય તો આપણે વિચાર કરવો પડવાનો, કેમકે
એવી વસ્તુમાં માટે એક્સપોઝરનો સમય વધારે એટલે જૂં સેકન્ડ
લેવો પડવાનો. પણ આપણી પાસે સેકન્ડ ન હોય અને તે રાખીથી
શરૂ હાથ કરવું ન હોય તો લાગવામાં કેમેરા રાખી જૂં સેકન્ડથી રેન્ડ
લેવા માટે આપણે બીજા નજીકના મોટા aperture f/8 અથવા
તેથી પણ વધારે f/5.6 વાપરવાની જરૂર પડે છે અને તેમાં મોઠા
depth of focusથી મેંતેય માનવાનો રહે છે બી. બી. ફનીબંસ

નોટર : (પિરેટ ઓફિસે જમીને) મારા ચોરનો કાળજ આપણે.

રવાણી : કયા શેઠ ? નામ શું ?

નોટર : કેમ ? નામ તો સાચજ પર લખ્યું દરોને ?



આધુકરી

પાથોને નિન્દી નજાથી કહી ના
પુરવેથી કેરાં ફરીના પામવાનાં;
અંધારે કાળું ન કાળું કલાથી
દીવાકાંખી બાધ, છે દોહાથી ન.

—તનુપ્રભ બટ

કામોદકરી-એક અદ્ભુત સંત

પોતાંડના એ મહાત્માની નેપા અદ્ભુત સંત પુરુષ જગતમાં
નિરલ હતો. ૧૬ વરસની કમરે ગુજરી ગયા ત્યાં સુધી માત્ર હાકડાની
બુલંદી પાટ ઉપર-કોઈપણ ભતની ણિષાડત વિના-અંત થઈ સુધી
સહી રહેનાર એ અપરિમલી પુરુષ પોતાની ભતને માટે બીડભરવરી
એક કાઠી પણ ખરચતા નહિ; અચરે બીજા બાળુ પોતાનો અલગ
દોહાત અને વિપુલ આંચક છૂપાં દાનમાં, પોતાનું નામ સરખું જે
જાણાયા દીધા વિના, તે અચિરત ખરચે જતા. પોતાંડનું પુનઃ-
જન્મન થયું તે વખતે, પોતાનો સમૃદ્ધ નૈમલ્ય ભોગવવાની સંપૂર્ણ
તંદુરસ્ત સ્થિતિમાં હોવા છતાં એમણે પોતાની સમસ્ત સંપત્તિ નહેર
હિતની સંરક્ષાએ કાને આપી કરી દીધી-પોતાની હબરો એકર
જમીન, કારખાનાંઓ, મહાકાપો, કાના વિરલ ને જોતું નમુનાઓ,
નામચોત સમૃદ્ધ લાયકેરી-બધું ન દેશને સુખત કરી દીધું; રાખે
માત્ર, પોતે જાણ્યા ત્યાં સુધીના કપયોગ માટે એક સાદા બોરો,
અને કોઈપણ સ્વપ્નસેવી કરતાં જે આચરણની મુલ્ય પણ એમને
વર્તે. આ મહાત્મા પછી તરત એ ગુજરી ગયા.

જનનમાં જ ક્રોધમન અને આત્મત્યાગ આચરનાર એ સંત
નિઃક્રોધીયર અનિષાડિત રહેલા, કેમકે પોતાના દેશ અને ધર્મની સેવા
આજે એ કાચી ન જન્મ અર્પણ કરી શકે. પોતાની પેદીના ખૂન-
સૂત અને તાકાતવાન પુરુષોમાં ગણીતા એ નરપુંગવ સરીરે ગયા
તે મનુષ્ય દત્તા કે આર ધોરાથી ખેલાની શાકીને માત્ર ખુલ્લા હાથે
પેડું પકડી રાખીને મચકલા નહિ દીધેલી એ એ સતી આત્મ ભેગુ છે.
પરચત-સહિષ્ણુ એ સંત મોહાના બોધથી નહિ પણ પોતાના જનન-
ભરના આચરણથી ન દુનિયાને બેમૂલ બોધપાઠ આપતા ગયા છે.

—ડૉ. એચ. રેડિન્ગર

ચેનીસીલીન

સ્વ. કરતુરભા ગાંધી માટે આ ઔષધ ખાસ વિશાળ ગાંઠે મળા-
વવામાં આવ્યું ત્યારથી આપણે તેના નામથી પરિચિત થયા. પણ
તેના ગુણધર્મ ને વિચિત્રતા વિશે અહીં માહિતી હજી જાણીતી નથી.
કોણાણીની (સુર્ય બેક્ટેરિયાથી) કબજામાં દેશના નિવાસી
અર્થે આજના સુગતી તે ગાંઠ-ઔષધિ ગણાય છે. એ પ્રકારનાં દર્દો
માટે ઈ. ૧૯૩૫માં સફેદનેગાઈ નામનું ઔષધ શોધાયું. રાજા-
તમાં તે એ જાણ લેખાયું કે તે રાગબાળુ નીવડશે એમ મનાયું;
પણ થોડા જ સમયમાં જાણાયું કે તેની ગુણધર્મ ગર્ભાક્રિત છે.
અને જો થોડી માત્રામાં અપાય તેા એકદંડે જેરી અસર કરે છે.
એટલે એ દવાને નહિ માંકનાશ દર્દો માટે, અને ખાસ ફરીને વધારા
ધાર્યાં પણ કરનાર નંતુઓના નાશ કરે એવી કાંઈ અસરકારક
દવાની શોધ માટે પ્રયત્નો અને પ્રયોગો અદિશાન થયા ગઈયા.
એના પરિણામે આ ગાંઠ ઔષધિ ચેનીસીલીનની શોધ થઈ.

ચેનીસીલીન કૂચમાંથી બનાવવામાં આવે છે. ખાસ કરીને ઘી.
બરા રંગની Penicillium Notatum નામની કૂચમાંથી. બરોડ
નારંગી, પતીર કે રોટલા ઉપર લગતી કૂચ જેની જ આ કૂચ હોય છે.
ચેનીસીલીનની મૂળ શોધનું માન તેા હોલંડના પ્રો. એલેક્ઝાન્ડર
ફ્લેમિંગના સુબે ભય છે. તેમણે કૂચની નંતુવિનાશક સક્તિ છે.
ઈ. ૧૯૨૬માં શોધી કાઢી હતી; પણ તેને દવા તરીકે ઉપયોગમાં લે
સાકાય એવલ કૂચમાં તેા છેક હાલમાં ૧૯૪૦માં એલેક્ઝાન્ડર ફ્લેમિંગ
શીના પો. સ્કોટ અને પ્રો. ફ્લોરીએ જગત સગણ ધરી.

ચેનીસીલીન પીણા રંગનો, તરલ અને આમૃતતા (અસિડ) ગણે
પદાર્થ છે. તે ગળુગુણધારી ગાંઠમ પડયું છે. તેની નિર્દિષ્ટ માત્રા
ઉપરાંત હાલરગણુ વધારે આપવામાં આવે તેાપણુ તે ગાનવહેલ ઉપ
કરી જેરી અસર ઉપજાવતું નથી. આ તેની ગુણવિશિષ્ટતાને કી
તે અત્યાર સુધીની સર્વે નંતુન દવાઓમાં એક હોવાયું છે. તે કોઈ
પર કે રક્તક્રમાં જે પણ પીતાની ગુણધર્મતા બજાવી શકે છે; કુ-
સંખ્ય કીટાણુઓમાં પણ તેની સક્તિ ખંડિત થતી નથી; અને દેહના
કોષો ઉપર માત્રી અસર ઉપજાવવા વિના તે કીટાણુઓ માટે દશ-
લજા સેર સમાન નીવડે છે; આથી તે સફેદનેગાઈ દર્દમાં એક દવાનું
છે અને આજે તેા ગાંઠોધિ તરીકે ખ્યાલ થયું છે.

ચેનીસીલીન એ કીરો વપરાય છે એક તેા ફરંસાન ઉપર લગા-
ડીને. આ રીતે તે પાક ઉપર થોડા દાઢવા ઉપર, મુઝમુમ, ફાંફાં
અને પંચ વહેતા ધાં ધાંખ ખાસ વપરાય છે. બીજી રીતે, તેનું કોઈપણ
ઈન્જેક્શન દારા સારીમાં દાખ કરવામાં આવે છે અને એ રીતે
ન્યુમેનિયા, મેનિંગાઈટિસ, ડિપ્થેરિયા, પાંખીઓ, સ્પિટાલ
વમેરે દર્દોમાં તે રાગબાળુ નીવડે છે. તેની અસરકારકતા તેા એક
છે, પણ તેની ક્રિયાસક્તિ ખૂબ ધીમી છે. આથી તેના ઉપચાર અઢવા-
રિયાં સુધી સતત યાતુ રાખવામાં આવે તેા જ તે ગુણધર્મ નીવડે છે.

ચેનીસીલીનની બનાવટ ખૂબ આટપટી છે ને તેથી તેનું ઉપાદાન
થોડું તેમ જ અઘરા છે. એક રસલ ચેનીસીલીન મેળવવા માટે
૫૮,૦૦૦ રૂપિયાનું ખર્ચે આવે છે અને એક ગાથા રીડ તેની કિંમત
સાડા ૬ રૂપિયા જેટલી થાય છે. આજે તેા તેના વપરાશ મુખ્યત્વે
યુદ્ધના સેનિકો માટે ન નિર્મિત થયો છે, પણ નવોદ્યા ભવિષ્ય-
માં તેનું ઉપાદાન થોડા ખાયા ઉપર થશે અને જનસમસ્ત માટે
તેના વપરાશ સુગળ બનશે.

—ડૉ. સિમરસાદ વિવેની

કેળાં

રોજિક વત્તોને દિસામે કાંઈની સરખામણીમાં જીવું રહી શો
એવું બીજું એકે જીવ હિંદમાં થતું નથી હોડાપ્રવતામાં પણ જેવું કોઈની
બેતરે એમ થયું. કેળાંમાં કોઈવિન, તામ, લોહ, સેનીનીય રાસાયન,
સોડિયમ, બેન્ડ, સિલિકા વમેર જાતીય ઉપયોગની ખનીજ પદાર્થો છે.
ઉપરાંત તેમાં દરેકવસ્તુ જે એનર્જીયમનું પ્રમાણ ફરફરસ કરતાં વધારે
હોવાથી કેળાં ખાધા પછી તેનો વિષાક હંમેશાં મધુર રહે છે. આથી
હોનરીમાં ખાસાવધી પડવાથી થતાં દર્દોમાં કેળાં ઉપયોગી થાય છે.

પ્રયોગોથી પુરવાર થયું છે કે કેળાં પર રહેતાં આજકાના લોકોમાં
દિવેશ્વોળીન સારા પ્રમાણમાં હોય છે. લોહ, તાંબુ, મેનેસીયમ અમ્લ
ઉપયોગી વત્તોને લીધે કેળાં સોડિયમના છે એમ કહેવામાં થતી નથી.

કેળાંમાં રહેતા કોઈવિન (લોહ) સા ૧૨૨૫માં છે. આ બધી
સાડા એકા ૩૫માં છે કે નાનાં બાળકો પણ એને સહેલાઈથી પચાવી
શકે. વળી કેળાંનું ઓડું જીવાણુસૂક કવચ (germ proof) જેવું છે.
તેથી નંતુએ તેની અંદર પ્રવેશી શકતાં નથી કેળાંમાં 'એ' અને 'સી'

વિદ્યાગિન ખૂબ સારાં પ્રમાણમાં છે; 'બી' અને 'ડી' વિદ્યાગિન પણ થોડાં પ્રમાણમાં છે તેમજ 'ઈ' અને 'છ' વિદ્યાગિનો પણ અંદર છે. 'એ' વિદ્યાગિનથી શરીર રોગોનો સામનો કરવા સક્તિશાળી બને છે. આખનું તેજ, યુક્તિની તીવ્રતા, ચપલતા વગેરે 'એ' વિદ્યાગિન ઉપર અવલંબે છે. 'સી' લોહી સાફ રાખવા માટે આવશ્યક છે. 'સી' ના અભાવથી દાંત બગે છે અને પેદાંમાંથી લોહી વગેરે આવે છે.

દૂધ અને કેળાં સંપૂર્ણ ખાદ્ય છે. દૂધમાં કેળાં ચોળી નાખી, અંદર સાકર-એલચી નાખીને ખાવાં એ ગરમનું ખાદ્ય છે. એને દૂધ એકલું ન ભાવતું હોય તેને આરીતે કેળાં ચોળીને આપવાથી ઠીક માફક આવે છે. દૂધમાં ચરબી છે તે કેળાંના વિદ્યાગિનનું દ્રાવણ કરવા સમર્થ છે. એટલે દૂધકેળાંનું મિશ્રણ સ્વાસ્થ્ય માટે સાકું છે. બાળકો માટે જ પ્રભુએ કેળાં નિર્માણ કર્યું હોય એમ જણાય છે. તેની ખુશખી, મીઠાશ, મૃદુતા વગેરે બ જોઈને આશ્ચર્ય છે.

એક ભતનાં ત્રિજોલિયાં કેળાં બને છે તેનું બાફીને શાક થાય છે. રાખમાં બુદ્ધિમાં કેળાંનું શાક ખૂબ જ મીઠું લાગે છે. અડધાં પોકેલાં કેળાંનાં બર્સેને વાંસે વા કચકડાં વડે નાના નાના હુકડાં કરી પ્રખર તાપમાં ટૂંકવી નાખી તેને લોટ બનાવવામાં આવે છે. આ લોટ ઘડેના લોટ સાથે ઉમેરી તેની ઘણી ચીસે ચર્કી શકે છે. આ ભતનો કેળાંનો લોટ મુખામ્ય છે અને પોષણની દૃષ્ટિએ હિંમતી છે. કેળાંનો રચાયેલી જ કોઈ પણ અનાજના રચાયે કરતાં ઘણો જલ્દી પચી જાય છે.

સીંગા માટે પણ કેળાં હિંમતી ખાદ્ય પદાર્થ છે. કેળાંથી સીંગાનાં હાડ ઘોવાતાં (સોમ રોગ) બધ થાય છે. કેળાં નેથી ખાવાથી સીંગાનું લોહીવા મટે છે. કૃષ અને કમળમાં પણ કેળાં ઉપયોગી છે.

મુશ્મત તથા થોગરનાનાકર કહે છે: કેળા મધુર છે, ખજૂર હંડાં નથી, રાખપિંતેને કરનાર છે. વીર્યપ્રસાદ છે, રુધિદારક છે. કૃષિને હજીનાર છે, કામિપ્રદ છે દીપ્તિમિલવાળા માટે ઘણું સારાં છે.

હંકમાં કેળાં ઉત્તમ ફળ છે એકંદરે સરતાં છે, સ્વાદિષ્ઠ અને પુષ્ટિકારક છે, પચવામાં પણ સારી રીતે ચાવીને ખાવામાં આવે તો જલ્દીથી પચી જનાર છે. તેમાં વિદ્યાગિનસ છે, ઉપયોગી ખનીજ કાર્બો છે, લોહ છે, તાંબુ છે, કૌમોલીઝ છે, ક્ષેત્રીન છે. આ બધાથી તેની રીંગત જીવો અંદાવી ધરે છે.

—બાપાદાસ બ. શાહ

કુદરતની ફેરોઆફી

પ્રકાશના સિદ્ધાંતે સોથી કાઢી વિજ્ઞાને કેમરો આપ્યા. પરંતુ કુદરત પણ કેમરોગોને પાઠ ભજવે છે એની ઓછાને બગર હશે કેન્નાઈના એક માગની આ વાત છે. એકડોસી ધરતી કાચની બારી પાસે બેસીને ચંધતી હતી. એવામાં વરસાદનું બારે અપકું આગું. (જાળી પડી અને ડોરડી મરી ગઈ; પણ સાથે જ પેલી કાચની બારી પર તેનો ફેરો પડી ગયો હતો.)

પ્રયાત્રમાં કેટલાંક વર્ષ પહેલાં 'સ્વચાલ જનન'માં રવેશજીનું પ્રદર્શન ભરાયું હતું. ત્યાં બાંધેના એક ભાઈ ઝડ અને નેલાનાં કુદરતી રંગીન ચિત્રોવાળા પત્થરો લાંબા હતા. તેવા પત્થરોમાંથી તેમણે રેન્ડેરફેઈટ, પીકાઈની વગેરે દીવાનખાતાની સમઘટની રચતું આ તૈયાર કરી હતી. તેમને પછતાં માલુમ પડયું કે એ પત્થરોમાં 'ફેરોઆફ્રિક સેન્સિટિવનેસ' હોવાથી આસપાસની વસ્તુઓની છાયા તેમના પર પડતાં જ છાપાઈ જાય છે. પથરો પણ પ્રતિબિંબ ધારણ કરી શકે છે ખરો.

પ્રાકૃતિક ફેરોઆફ્રિકની એક બીજી પણ ઘટના નવલગમ આવી છે. ચૌકેશાયરમાં એક મકાનમાં ખૂન થયું હતું. વાનાજોડા સાથે વરસાદ પડેતાં હતાં, એવા નિર્મન અર્થાત ચાતાવર યુગમાં ખૂન કર-

નારો મનુષ્ય ધરમાં ધસી નયો અને જેની છરી કમળામીને ખભામાં થોંચે છે તેવી જ વીજળા પડી અને ઓરડામાં ડીઝાહોટ આવના પર તેનો ફેરો પડી ગયો. આ પરથી હત્યાચારને સોંધવામાં જરાયે વાર લાગી નહોતી.

—ચીગનલાલ બ્યાસ

દીનિશ્ચન પ્રભ

ભગ્ય સમુદ્ર ને લેખનન પર્વને વચ્ચે આજે ન્યાં લેખનનનું પ્રભસત્તાક આવેલું છે એ સાંકડી પરી કપર પુરાકાલીન દીનિશ્ચન લોકો વસતા હતા. એ વખતે એ બમ્બી ફીનિશ્યા નાગથી ઓળખાતી. ડાયર અને સિડોન એ તેનાં મુખ્ય નગરો હતાં, જે આજના બેરુતની દક્ષિણે આવેલાં હતાં. બીજાં કેટલાંક નગરોએ પણ અમુક સમુદ્ર લેલો કરી એક પ્રકારની સંઘસત્તા રચાવેલી, પણ મોટે ભાગે તેઓ ટાવર કે સિડોન એ બેગાંના એક નગરનું વચ્ચેન રચીકારતા.

દીનિશ્ચન પ્રભ સૈમિક્કે તોખમનો હતી. કિથ્થેગોની, જે તે પછુ ઈરાની અખાતની પડોશમાંથી ત્યાં આવી વસી હતી. વહાણો બાંધવામાં ઉપયોગી થઈ પડતાંદેવકારનાં વેલો માટે દીનિશ્ચા પ્રખ્યાત હતું. એ સિવાય એક પ્રકારની કોચલાદાર માછલી (Shell-fish) માંથી જેલવાતા બેન્યુઅ (Tyran purple) રંગ પણ માટે તે પ્રખ્યાત હતું.

મર્યાદિત બમ્બિકેવને લઈને દીનિશ્ચનોએ સમગ્રપ્રવૃત્તિ વિકસાવી અને ઈ.પૂ. ૧૫૦૦ સુધીમાં નાવિકો ને તેવાનીઓ તરીકે અજોડ બની ગયા. પાશ્ચાત્યો માને છે કે જગતમાં સૌ પ્રથમ વહાણવટીઓ તથા કુવના તારા પરથી દિશાનિર્ણય કરનારા આ દીનિશ્ચનો જ હતા. એકે કહેના બૂતકાળ એ વાત નાસાગિત કરે છે. પાછળથી બુદ્ધિધર્મના પર્વનાં પાળીમાં ઓકોનું પ્રાણક્ય ભમતાં દીનિશ્ચનોને તેમણે પશ્ચિમ તરફ હાંસી કાઢ્યા, ન્યાં સ્પેનના પશ્ચિમ કિનારા પર ક્રિસ્ટ વસાવી તેઓ રહ્યા.

દુનિયાભરમાં

લાંબામાં લાંબી નદી	મિસિસિપિ-૪૫૦૨ માઈલ
લાંબામાં લાંબા જલ	ટે નદીનો બિન્-૨ માઈલ
લાંબામાં લાંબી દીવાલ	ચીનની દીવાલ-૧૨૫૦ માઈલ
લાંબામાં લાંબા ખુમરો	સિબિયન (સીટકર્સ) ૧૨ માઈલ
લાંબામાં લાંબી પવનમાળ	આન્ડ્રીઝ (દક્ષિણ અમેરિકા)
મોટામાં મોટો ટાપુ	ગ્રીન્લેન્ડ-૮,૨૦,૩૦૦૦ ચો. મા.
મોટામાં મોટું સહેર	લંડન (ઈંગ્લેન્ડ)
મોટામાં મોટું સરેવર	સુપીરિયર
મોટામાં મોટો દીપકદ્વ	હિંદુસ્તાન
મોટામાં મોટું રણ	સહરા-૩,૫૦૦,૫૦૦ ચો. મા.
મોટામાં મોટો ખંડ	સુપીરિયર
મોટામાં મોટો મહાસાગર	હિંદુસ્તાન
મોટામાં મોટું દેવળ	સહરા-૩,૫૦૦,૫૦૦ ચો. મા.
મોટામાં મોટી લાયબ્રેરી	એશિયા
મોટામાં મોટો રાજમહેલ	પાસિફિક
મોટામાં મોટું રક્ષાપત્ર	રોમનું સેન્ટ પીટર્સ
મોટામાં મોટો સીનેમાધર	પારીસની બિલ્ડિંગ્સ એક નેશનલ
મોટામાં મોટું સિંચર	માર્ટિનો રાજમહેલ
મોટામાં મોટું સિંચર	બીજામાં મહાન પીરામિડ, ઈજિપ્ત
મોટામાં મોટું સિંચર	મોર્ટોનો કંઈ
મોટામાં મોટું સિંચર	સોંકસી, ન્યૂ યૉર્ક
મોટામાં મોટું સિંચર	માર્ટિનો એવરેસ્ટ-૨૯૦૦૨ ફૂટ
મોટામાં મોટું સિંચર	ચિન્મેરોડો-દક્ષિણ અમેરિકા
મોટામાં મોટું સિંચર	પારો, પેર
મોટામાં મોટું સિંચર	સ્વાતેનનું પત્થર, ન્યૂ યૉર્ક
મોટામાં મોટું સિંચર	એપાયર રેડ (બિલ્ડિંગ ન્યૂ યૉર્ક)

આ માસ ઈતિહાસમાં

જુલાઈ

તા. ૧ ઈપુસુકવાન સામે ફ્રેન્ચોએ ઈંગ્લેન્ડે
આથે કુલોર મુકાયે મંદિ કરી. ૧૮૮૩.
તા. ૬ ઝેરીબાઈકોનો જન્મ. ૧૮૭૭.
તા. ૧૦ સત્તાવનના સ્વાતંત્ર્યયુદ્ધમાં જનરલ
લેવકોફને હાથે નાનાસાહેબની હાર. ૧૮૫૬.
તા. ૧૧ પહેલા સમયે યુજરાની વિજ્ઞાની
ત્રિચુલનદાસ જાનજરને અવસાન. ૧૬૨૦.
તા. ૨૦ ફ્રાંસે દરેને બેંગાળના બાગમાં પાડયા
ને રાષ્ટ્રો દ્રેક તથા સ્વદેશીનો જન્મ. ૧૮૦૫.
તા. ૨૩ સેકાન્થ ટિળકનો જન્મ. ૧૮૫૧.
તા. ૨૮ મુધવાઈતે તખ્ત પચાવવા ઓરંગ-
ઝેબે મોઢા ભાઈદારના વધ કર્યો ૧૬૫૯.
તા. ૩૧ પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથના સ્પુષ્કર નેટ્ટોનો
ફાળો દુર્લભિક પંથના પુલકેદારના આપનાર
સંત ઇન્દ્રેશ્વર સોલોણાનું અવસાન. ૧૫૧૬.

આ માસની ભવિકવિશેષ

હેત્રી ફાઈ



હુનિયાબરના
સોષી મોઢા મોઢર
બાવનાર તરીકે
ને સોષી મોઢા પ-
નિક તરીકે નાગના
કાંદનાર આ કલ્ત-
ભયપુરુષ ૧૮૬૩ના

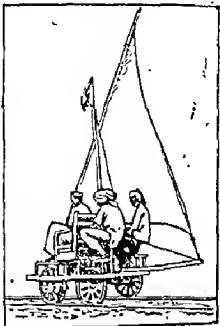
જુલાઈની ૩૦મીએ અમેરિકાના કીઅરમોર્ત
નાગમાં બ્રિટ મળાપરે પેરજન્મેલો. ૧૫મે
વડે નિશાળને નમરકાર કરી કારખાનામાં
કામે જ્યા માઈયું ને રોજની ૧૦ કલાકની
મલતરી પછી આકવારિયે નવ રૂપિયા રળવા
માઠયા ત્યારથી માંડીને આજે એ દરમિનિટ
છલ્લર રૂપિયા કમગતો થયો હા સુધીની
એની છવનકામાં પુરુષાર્થની કયા છે.

નાનપણથી જ એને સાચાકામમાં રસ
હતો; ને કારીગરી તથા વિજ્ઞાનનાં ચોપા-
નિયાં વાંચી અસાધ્ય સંખ્યા બનાવી તેને
દોડાવવાની માયાકૂટમાં બાળપણ વીત્યું.
બેતરમાં માણસોને કાળી મલતરી કરતા ભેઈ
દ્રેકર બનાવવાનો વિચાર રાષ્ટ્રપ્રી પછુ બાપ-
ને કોયાં કોટમાં શ્રદ્ધા ન લેતી. ને ૨૦ એકર
જમીન આપી એને ફૂટા કર્યો. બંતે બના-
વેલા ચંચળી શાકડાં વહેરી એણે ધરખાંચું
ને પરપોથો અને છુલ્લખળે બેડિસન ઇલેક્ટ્રિક
ફાનાની વાઈડેજનેર બન્યો. ૧૮૬૩માં તેણે
પહેલવહેલી મોટર બનાવી ને ૧૯૦૩માં ફાઈ
મોટર ઇંજનીના તામે સ્વતંત્ર કારખાનું કાઢ્યું
જે આજેદર વરસે પંદર લાખ મોટરો બનાવડ
હુનિયાબરમાં મોઢામાં મોઢું કારખાનું છે.



ગાળો, વરસે તેટલું સર્જન વિરજા હોય,
અઘ્યાથી વરસે વધુ ભાગ્યવિધાતા હોય.

શિકારે નીકળેલા ખેડવાય ગાયકવાડ
એક હુકમની પાછળ પડ્યાં સાથીથી વિખૂટા
પડી ગયા. હુકમર તેા એક ખેતરમાં રંબડ
કરી નાસ્તી ત્રયે; પણ ખેતરના માલિકે તેથી
કેમકે બચાઈ, તેમને સામાન્ય શિકારી ગણી,
ન કહેવાનાં વેણુ કલાં અને રંબડનો બદલો
લેવા મહારાજ પાસે લઈ જવા સાર અટ-
કમં કીધા. મહારાજ સાંતિથી તેને તામે
ધયા. થોડી વારે મહારાજને સાથી આપી
પહેંચનાં ખેડતની બૂત આંચું ત્યારે તેનાં
તાલં ગચી ગયાં. પણ મહારાજને તેને
આચારના આંચું કે 'પાંદની નુકસાની માટે
ગને રેઈ કરવાને લું હાદાર જ હતો. એ રેઈ
'માંથી ફૂટતા માટે પાંદની નુકસાની બદલ
આ ખેતરની સરકાર-વિશેષી તો બને તારા
વંશવારમાં સમયને માટે હું ગાઈ રહું છું.



અનેકાર્થો શબ્દ: સાવ ને એક સંખ્યા;
બસસ; ખેપિયો; ગોવાળ; લીલું ધાસ.

કહેવતોના અર્થ: 'લૂણી ધોને લઈ બધું'-
દુહને દંડ દેતા સાથે સાથે, વરસે કે વરસે, સર્જન
પણ ફાંઈ બધું છે એ ભાવ દર્શાવતી આ
કહેવતનો રચકારે ૨૫૬ છે કે વાડીમાંના
લૂણીનાનકામાં છાટલગુલાં, પડે બેઝેલાધો
નેવા પવિત્ર ને શોભાર પોડ પણ નહાકે
સાથે સાથે લખ્યા બધું છે. એને મળતી
બીજી કહેવતો: 'સુકા બેનું લીલું બળે', વગેરે.



સોડી વાત: રાતા સમુદ્રનું નાગ તેના
પાણીને રંજ રોતો હોવાથી પડયું હોવાની
વાત મોઢી છે. તેનું પાણી બીન સમુદ્રો જેવું
જ છે એ તેા ચો મુસાફરો બળે છે. ત્યાંના
કિનારાના જળપ્રદેશમાં ઢગલાબંધ હવેની
એક ભવની વનપતિનાં રોલકાંસા લાસાર-
પડતા રંજને લીધે એના પડયું હોવાનું એક
કારણ મનાય છે; બીજું કારણ તેના કિનારે
વસતા તામ્રવર્ણી લોકોને સીધે મ્હાથ હોય.

આખ્યાનકળના કિનારા કપર ધણી સખ
પતન ફુંકાતો હોય છે. તેનો લાખ લાને
ભગનાગ-કારકા રેકલેની ઝૂલી કપર આપ
સડ અડાવવામાં આવે છે, જેથી પવનો લંદે
વગર પહેલે ઝૂલી આપને લેવે અપી આવે છે.
છત્રી પર પડેલા કાવના ઢાપ મેષોલેટ
રિપરિવાણું મોઢું ધસવાથી નીકળી જશે.
કપડાની કાળી મગક પાણી લાવવા ફુંકું ફાંડું
પાણીને અંબોનિયાનું રિશ્મળતે વરજાવડ.

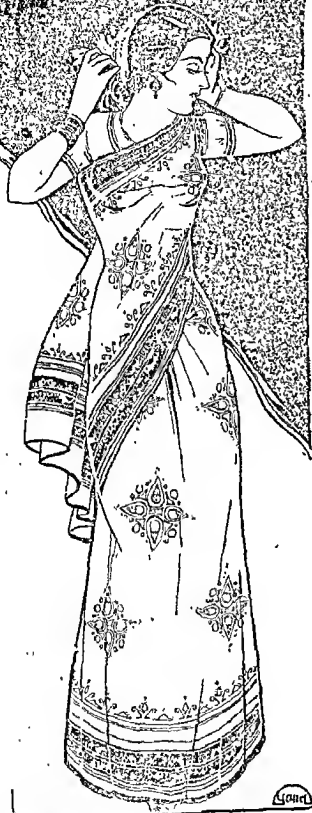
આપણી પુરૂષીની જમીન દરિયાની સ-
પાકીથી સરેરાશ ૨,૮૦૦ ફૂટ જાય છે, જ્યારે
દરિયાની સરેરાશ ડાહાઈ ૧૨,૪૫૦ ફૂટ છે.
સમુદ્રકીલો બૂકો નાખવાથી કાનખાંપી
નીકળતી રસી અટકશે. પિત્તજોષિસ ક-
વામાં પણ સમુદ્રકીલો બૂકો સાફ કામ
આપે છે. (પ્રતાપ મહેતા)

અખિતગમતા: ૧, ૨, અને ૩ એ એવા
આંકડા છે કે જેનો સરવાળો અને ગુણાકાર
સરખા જ થાય છે!

રૂપાના વાસણું પરે નૂતના પડી ગયેલા
ચાના ઢાપ મોઢાના આકાસ પાણીથી ધસીને
સાફ કરવાથી નીકળશે. પણ પછી મોઢાની
અસર રૂપા કપર રહેવા ન દેશે.

બાળકના જન્મ પછી સામાન્યપણે ૭ કે
આઠ મહીને તેને દાંત ફૂરે છે; એકે કોઈકેઈ
વાર એકે કે બે દાંત સાથે બાળકો જન્મવાના
દાખલા પણ છે. પરંતુ હુનિયામાં એક દા-
નખેડો એવો પણ મેળાયો છે કે બાળક બધા
કેપણે દાંત સાથે જન્મ્યો!

સૌંદર્યના સુખના
રૂરતમ સાડી



પ્રભાત

રૂરતમ મોર્યાની

દુધપરચાડ આપણવાર



નવી સાડી
નવી ભાત
નવી રીત
નવું જીવન
નવું જીવન

નવજીવન મોર્યાની
ફલોલ

વિદ્યાર્થીઓ, વેપારીઓ, વકીલો, વિદ્વાનો વગેરે મગજનું કામ કરનારાઓ માટે ખાસ

અંડુનું પૌષ્ટિક ચાટણ કેસરી જીવન

મહારસાયન



ફિઝલ
 ન રતનના પેટમાં સે ૧૫
 ના " " સે ૨૦
 ૧ " " સે ૫
 નાનાં-મોટાં, માંદાં-સાજાં, નબળાં-સખળાં, સ્ત્રી-પુરુષ, શૌકાદને ઉપયોગી

અંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લિ.

કારખાનું - સપ્તમીરોડ - મુંબઈ-૧૪ દુકાન - બની મહાબળવાદી - મુંબઈ-૨

એક જ વખતની અમારી મુલાકાત તમને હંમેશાના અમારા ઘાઉંક બનાવશે

એ. બી. સી. સર્જિકલ કં.

દેશી તથા વિદાયતી દવાના અને સર્જિકલ ઓબ્જેક્ટના વેપારી

જુમ્મા મસ્જિદ સામે ૧૮૬૬ ગાંધીરોડ અમદાવાદ

ટ. નં. ૨૭૮૭

પ્રમાણિકતા અને પ્રજાસેવા એ અમારો મુદ્રાલેખ છે.

જિંદગી - આગ - દરીઆઈ - મોટર - અકસ્માત - ચોરી-લૂંટફાટ

કામદારોના બદલાના વીમાનું કામકાજ કરી આપનાર

રૂબી જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

હેડ ઓફિસ :

કલકત્તા

જનરલ મેનેજર :

બી. કે. સેતલવાડે

ચેરમેન :

શ્રી. બી. ઝીમ. બીરલા

ઇન્ચાર્જ ઓફ ડીપાર્ટમેન્ટ ઇન્સ્યુરીંગ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા, લેડર્સ, મુંબઈ

ટ્રેડીમાર્ક : RUBINSURE

ટ. નં. ૨૦૫૬૦, ૩૨૯૨૯



રામતીર્થ આહ્વાની તેલ

ચેષ્ટીયક
નંબર ૧

મગધવતી જ્ઞાનતેજસ્વી જગદગ્રામ અને છે. મોક્ષા વાજ કાળા યાવ છે, અરુના નરક છે. કાશમાં વાજ જેમ છે. ખાદિ મરિ છે. વાદ્યગ્રામ અને જ્ઞાનગ્રામી કપિ વર્મ છે. કંક જગતમાં જન્મેનો, પુકષો અને જાગરો મરિ મદાન કાવરો કરનાર છે.

સ્તદ્દી ખાદલીના રૂા. ૩-૮-૦ ૮ કોંસના રૂા. ૨-૦-૦ બધે મળે છે.

શ્રી રામતીર્થ યોગાશ્રમ ૪૮૮, મેન્ડલરેટ રોડ, મુંબાઈ-૮



રતિકુમાર વ્યાસ
ડી.એ. ૧૧૪૨૧ રેકર્ડ પર
ગોવિંદ પધારો—
મારે આંગળું
મંગળાને છે.

લૂન તેા થયું રે દેવળ લૂન તેા થયું. મારો દંડલો નાનો ને દેવળ લૂન તેા થયું.
નત્વજાનભર્યુ આ ભજન મીડી હલક કારા ડી.એ. ૧૧૪૨૧ રેકર્ડ પર
શ્રીમતી જ્યોત્સ્ના મહેતા રજૂ કરે છે.

ગ્રામીન પ્રેમ રામો	મનોરમા	મંતનો મહીમા
એમ. એમ. ૫૪૨૦	ચિત્રના ગાયનોની	કમલેશ હાકર
નીવાલ પાક દે	રેકર્ડ સાંભળવા	અને પાર્વી
જુરમીલ્કી કીરનામં	તૈયાર રહો	ડી.એ. ૧૧૪૨૧ રેકર્ડ પર

શ્રી નેશનલ પ્રમોશન રેકર્ડ મેન્યુફેક્ચરિંગ કંપની લિ. ૧૧૦ મેડાન સ્ટ્રીટ, મુંબાઈ-૧



ગ્રામીન રીલીઝ

પ્રકાશનું આ પ્રકાશિત મહીનાઓ વિત્યા છતાં એવું ને એવું જ તાજું છે

રામાયણ યુગનો વેધક વિતાર
રજૂ કરતું પ્રકાશનું ચિત્રરતન
દિગ્દર્શક-વિજય ભટ્ટ-કળા-કેતુ દેસાઈ

ભૂમિતા:

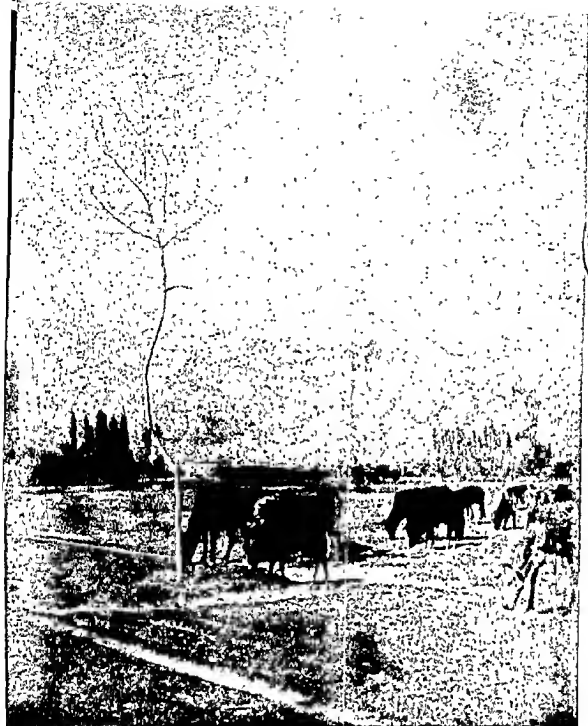
મોભના સગર્થ - પ્રેમગાદીગ
ઉમાકાન્ત - ખડીચરમાદ - ફજના - પાન્ડે
ડી ગ લ મુ ૫ ર
અમદાવાદ મું બા ૬
૪૧મું ૪૭મું
અ હ વા ડિયું અ હ વા ડિયું



જ્યારે તમે
રાયકો ફેબ્રીકસ
ખરીદો છો ત્યારે તમે
સંતોષ તથા
શ્રેષ્ઠતા ખરીદો છો

શિષ્ટ સમાજે
"રાયકો" ફેબ્રીકસ
ઘણાં વરસોથી
અપનાવ્યું છે

રાયપુર મીલ્સ લી.
એમ.ઈ.વાદ.



કાશ્મીરની ખીણ
ફોટો • પ્રાણલાલ પટેલ (બી.આર.પી.એસ.)

કુમાર

આંખરેડ
૨૪૮
૧૯૪૪

આવતી કાલનાં નાગરિકોનું માસિક • આદ્યતંત્રી-રવિશંકર રાવળ • સંપાદક-અચ્યુભાઈ રાવળ છુટકો ૦-૧



ભરતાત્મજો

ભલે તું વનરાજી ! કાળ સમ કારમો કૂર હો,
દિગંત પડછંદ ધોર તવ ગર્જના પાડતી,
અમંડ ચમદંડ મી તવ ભક્ષે મહાપંજ હો,
સુતીફણ તવ દાઢ શૂળ સમ દંત દેખાડતી
ખુલે મરણકાર શી; પણ નહીં જ એથી ડરે
કદી ભરતાબાહ, નામ ભયનું ય ના જાણતા;
અરે શિશુવયે ય યાજ તવ ખેંચી નિહી કરે
દુરેત મુખદાઢ દંત મણવા બળે ફાડતા;
દળાવી પડછેડ વળ સમ ધોર પંખે, કંમે
ફરી તવ અધીન થીકં પર દેવાર ચાતા સહી;
અમર્થ સુત સિલવાહિનીતણા દુહારા અમે
અભેય, અમ માનુ-એક અંધી કાન તારા ચહી
અનેકવિધ ખેલનાર ભરતાત્મજો, કેમરી !
પરાક્રમતણું પ્રમાણ અમ પ્રાણ દેશે ફરી.

પૂજનલાલ

શકે છે

જીવનને જીવન તું જાનાવી શકે છે,
જગત નાનું લોકું જાનવી શકે છે.
અરે ! મુજને થઈ ભય જો બાન તારું
તો રણમાં ય ઉપવન જાનાવી શકે છે.
એ માન્યું અણુ છે, છતાં પણ થયું શું ?
સકળ વિશ્વ એમાં સમાવી શકે છે.
તને હું કરી દે—ને હું કરી દે
તમન્નાઓ એવી જમાવી શકે છે.
અનભુયો છે તારા તું સામર્થ્યથી કાં ?
દિશા ભાગ્યને પણ લુલાવી શકે છે.
મજલ એની શી કે તને કોઈ શકે ?
અમાનાને તારો જાનાવી શકે છે.
ફળી તું શકે છે જગતમાં, એ નિષ્કળ !
હમી વિશ્વ આપું હસાવી શકે છે.
યદિ આત્મશક્તિની શક્તિ તું જાણે,
પછી કાળને પણ નમાવી શકે છે.
વિચારોની તું મેખ મારીને જગમાં
નવો એક સિલો ચલાવી શકે છે.
અણુ યે અણુને ચમકે દેતી ભયે,
હિરણ્યધાર એવી વહાવી શકે છે.
જો ઇન્સાન ચાહે, 'સગીર' શું ન થાયે ?
નિલુવનની સીમા વટાવી શકે છે.

‘સગીર’

જતા વિસરી ના કદિ, નવલ પાન્ય હો! આટલું
કશું ય સહ છો ન હો, પણ હવું રમે કે જલ્દ
હસિત બૂચ

ચિત્રે: કામીનીખીણ (સેટો-પ્રાણભાત પટેલ) પૃષ્ઠ: કુલદીપક (રવિશંકરક રાવળ) નિર્ગમી
અભિવ્યવસ્થા આરતી અધિપતીશ્રી (અમિત એસ પટેલ) તથા ટપાલની ડિલિવરી, પકાનું મીલું જાનું;
કાલેય: ભરતાત્મજો (પૂજનલાલ) ૧૪૫; શકે છે (‘સગીર’) ૧૪૫; પાંચેય (હસિત બૂચ) ૧૪૫;
ચરિત્ર: કલ્યાણકામી શિવપ્રસાદ ગુપ્ત (ગો.) ૧૪૬; વાતા: સિદ્ધિ (બિનાય કોકારી) ૧૪૬;
દાસાસુત્રી (‘તણક’) ૧૪૬; લેખિ: રાખીખાના ભીરોનાં (કાલેયલાલ દાસરામ) નાયક
૧૫૦; રસદર્શન (ડૉ. હરિપ્રસાદ મજરામ દેસાઈ) ૧૫૩; સરળ સાપ્રકલનની પ્રથમાએ ૧૫૪;
પિત્રાગ્રે: પરાજય-સામયિક ચિંતન (ધુમકેટ) ૧૪૫; અપાણું ૧૪૬-૧૫૦; કસોટી ૧૪૬
આવતી કાલના પ્રશ્ન ૧૫૪: કુળો (ચિત્રવાન) ૧૫૪; વિકસનું વિજ્ઞાન ૧૫૫; ટિકિટ-સંકલ્પ
(હરિલાલ બેકર) ૧૫૮; મણિકરી ૧૫૬; આ આસ દલિલાસમાં ૧૫૮; છેલ્લું જાનું ૧૫૮.

સામયિક ચિંતન

સૌ

પરાજય

કોઈ વિનયને વાંછે એ કુદરતી છે; પણ આપણા જીવનમાં તો એણે
એટલી બધી યેલાબારેકી પ્રતિજ્ઞા પ્રાપ્ત કરી છે, કે વ્યક્તિના જીવનમાં પરાજયને
પણ રેવાન છે એ વાત જ અણુ આપણે સહેનર બૂઝી ગયા છીએ. તમે કેળવણી થો
-ત્યાં તમારી કિંમત પરીક્ષાના વિનયથી, વ્યાપાર કરો-તમારી કિંમત સમૃદ્ધિના
મંચથી, સંસાર ચલાવો-તમારી કિંમત તમે પ્રાપ્ત કરેકી પ્રતિજ્ઞાથી, સંસ્થા ઘરો
-તમારી કિંમત તમારા સંચાલનના વિનયથી, નાટક લખો-તમારી કિંમત
ટિકિટનારી ઉપરથી, નવલકથાઓ લખો-તમારી કિંમત તમારા વેચાણ ઉપરથી,
નોકરી કરો-તમારી કિંમત વિનયથી ‘પ્રમોશન’થી, —આમ જીવનના હરકોઈ ક્ષેત્રમાં
નબર નાખો અને વિનય એટલે જ જાણે જીવનસંવેદન એવો સાક્ષ્ય થશે. ખરી વસ્તુ એ
કે દીતિદાસે તો એવા પુરુષો ને પ્રસંગો નોંધ્યા છે કે જે વિનયથી હતા અને છતાં
પરાજય વરેજ મહાન જાન્યો હતા. જાનવના જીવનધરતરમાં પરાજયનું આણું મહંત્વ
નથી. અને પરતંત્ર પ્રભ સાટે તો વિનય નહિ પરંતુ પરાજય જો જ અરસાયન છે.
અનેક પરાજયો મેળવ્યા વિના જે ગામ વિનયને વાંછે છે એ અધમ ને આજસુ
છ. એને પોતાનામાં રહેલા અખટ સામર્થ્યની અજરનથી, માણસે જીવનમાં આરણ
રાખથી, વિનય ઈચ્છવો, પરિણામ શુભ કલ્પનું—અને છતાં નિરાસાને, પરાજયને,
અચૂરને પણ જીવનમાં ધણું મહંત્વનું રેવાન છે એ સત્ય કદાપી પણ ન બૂઝવું.
ખરીરતે તો જેમ શાંતિ વિના દિવસની કાંઈ જ કિંમત નથી, તેમ આપણ,
નિરાસા, નિવેદ ને પરાજય વિનાના જીવનની કાંઈ જ કિંમત નથી ! જે માણસ
હમેશાં જ કાંઈ છે તેનામાં જાનવનત્વ અવિહસિત અવરમામાં રહે છે. અર્થજાનું
નિર્ગાણ એ તો માણસની આવશ્યક એવી એક આદરી કસોટી હોય છે. એની
કસોટી એ જો પાર ન કરી શકે તો જ એ પરાજય પામ્યા કહેવાય. એવી કસોટી-
માંથી પણ જે એ પાર ભરતો તો પરાજયની જોડી ખીણમાં રહીને પણ એ કમત
મરતકે કહી શકે કે વિનય તો મરતો જ છે.

જીવનમાં હાર્યાં હાર મગવાની કલા એ કાંઈ દેખીતા પરાક્રમી, વિનયકાંડો કે
કુનેહળાજ પુરુષોની લાકાત નથી. એ લાકાત કેવળ અહોવાનની છે; પોતાના
જીવનમાં ‘મિસન’ લઈને આપેલા, સંસ્કૃતિના પરિભ્રમથી સમર એવા કોઈક નર-
પુંજવની છે. માણસ, જીવનના પ્રખાતકળથી જ વિનયનો આત્મતિક મોહ લઈને,
એને જો જીવનનો એક અકસ્માત ગણીને પાઈ નય તો હરેક પરાજય દ્વારા પણ
જો પોતાનું સામર્થ્ય વધારતો રહે, અને એને ખાતે નોંધાવેલા એક હાલને ને એક
પરાજય પછી પણ એ પોતે તો વિનયની જ રહે; કારણ કે, ઉપરતો જાનવ, વ્યક્તિ
તરીકે જે સહતા પ્રાપ્ત કરે છે એ એનું સામર્થ્ય મગદિને નિર્નર ધર્યા તો દરે જ છે.
એટલે જ કેવળ વિનયની પ્રણાલિકા એ ધમ્મી વળતે તો પ્રવળા પરાજયનો પ્રસ્તાવ
બની રહે છે. અને વિનય જાન્યો એટલે વિનિગાત દૂર નથી. ક્ષતિદાસે તો વિનય ને
વિનિપાતને મહાદાસપુકરની આંગળીએ વળનેક્ષે જ બાળકો જ ગાન્યાં છે.
(શ્રી જીવન)

ધુમકેટ

કલ્યાણકામી શિવ પ્રસાદ ગુપ્તા

આ

દાની, જ્ઞાની, હતા માની, અતિવિદેવ પૂજતા,
ભારતમાત મંદિરે, એકથી એકચાખના.

પણ ભૂતા સદાયક ને
દાયકતાગળુ જેને લીધે જ મારે જન્મ સુખ
અને શાંતિગય બન્યું હતું તેઓ મારા હાથપગ
સમાન છે. એમને મારે હેઠાણે તારા પરિવ
માનને અને એવું કોઈ પણ કાર્ય ન કરીશ
કેળી એમને કંઈ પણ પ્રકારે ક્રોધકે અપ-
સમતા થાય. નહિ તો મારા આત્માને બારે
બારીન થશે જેનો ઉપચાર અસંભવિત છે.

આ વર્ષના એપ્રિલની ૨૪મી તારીખે દા-
શીમાં શિવપ્રસાદજીને હૃદય દબાશે તેના મોટા
મહિના પહેલાં સ્વર્ગરહે પોતાના દાદિદા
સાચેન્દ્રકમાર સુધા ઉપર જે છેવટનો કામગ
હાથથી હતો તેમાંથી ઉપરનું આવતરણ લીધું
છે. આમાં પોતાના સહકાર્યક્તાઓ પ્રત્યેની
એમની મમતા નિર્ગૂર છે, એમના લાવના-
પ્રમાન તથા ભગિવં હૃદયની દુબદ્ધ પિંચાના-
થાય છે તથા દેશપ્રેમથી દિવ્ય ન્તર્યોત શ્રવે છે.

એ આશુ શિવપ્રસાદ ગુપ્તાને તે કોણ ?

દાશીમાં પ્રવીણતાના પ્રતીક સમા ભા-
રતગાતાના સૌમ્ય-સુહર મંદિરના ચલુવ-
નાર, દારણ વિદ્યાપીઠની સ્થાપના કરનાર
મે તેને યજ્ઞવલ્કર, હિંદી બાપાના અનન્ય
આમણી સેવક, હિંદી સંસ્કૃતિના સ્ફુરતિદિગ્મા-
યની, ભૂતા વિચારના છતાંય સુધારક, હિંદુ-
સુદૃઢીય એકતાના ઉપાસક, જ્ઞાનશીલતામાં
અદ્વૈતી સમા, હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાના
કેટલાંયે વર્ષો સુધીના કેપાલધ્યક્ષ, ગાંધીજીના
સુરત અનુયાયી, માલવીયજીના પદગમક,
અસહાયતાના સ્વેચ્છા શા, અનેક વિદ્યાર્થીઓના
વાલી, રાષ્ટ્રીય તથા સાંસ્કૃતિક સંસ્થાઓના
પ્રેરક પાત્રક ને સહાયક, અતિચિત્કારમાં
અદ્વિતીય, દાશીમાં 'સેવા-ઉપવન'ના ધનાઢ્ય
આણુ શિવપ્રસાદના નિધનના દિવસે, ગુપ્ત
પ્રતિતિને તથા સમગ્ર રાષ્ટ્રને મોડી ઓટ પડી છે.

સંવત ૧૯૪૦માં દાશીમાં ધનવાનકુટુંબ-
માં જન્મેલ આ ચરિત્રનાયકનું બચપણ ખૂબ
લાડકાદગા વીતેલું. તબુ વર્ષની વયથી મા-
તાની સાથે ફેરાબાદ રહેલા હોઈ ત્યાં તેમજ
હુડું-ફારસીમાં જ અભ્યાસ કર્યો ૧૫-૧૬
વર્ષ સુધી તેમને દેવતાગરી લિબોને કે બે-
રેલોના બિહાર પંચાયત ન હતો. દેશપ્રેમના
અગ્નિમાં લોકપ્રિય પુરુષો 'ચીન્દ્ર વીર હરે
કોરાબર ખુન', 'ચન્દ્રકાન્તા' તથા ચન્દ્ર-
કાન્તા સંતતિ' વાંચવાની કાંકાથી હેલનાગરી
લિપિ રિચર્યા, અને તે પછી દાશીમાં આવી

અગ્નિચારણા હાઈસ્કૂલમાં દાખલ થયા.

૧૩ વર્ષની ઉંમરે એમનાં લાસ થઈ ગયે લાં-
એમનાં પાની રૂપ. અવગતીદેવીની એક વાત
હૃદયેખાયી છે. શિવપ્રસાદજીના લાલોનો સં-
ચાર ખૂબ વચવા લાગ્યે અને અગ્નિચારણાને
એ ચિંતાનો વિષય બન્યો. કોઈક ન્યોતિયોએ
સંવત ૧૯૩૫માં ગ્રાંદ આકરા આથે છે વર્ગે
અતાવ્યું. અગ્નિચારણાને એક દક્ષિણમાં
તાંનિક મહાતામા સાથે પરિચય દતો. તેમણે
એ અદરિદ્ર રાજાનો ઉપાય બતાવ્યો: 'હું
એક પ્રયોગ દાખવી સદુર્લભે કૌશી શિવપ્રસાદ-
જી તો નિશ્ચિતપણે બચી જશે. પણ તમારા
ઉપર આકૃત બેવરશે, અંમાંથી હંધર જ તમને
ભાયાની રહે. 'આથ નાની બનવતીદેવી પતિનું
કુળમ પિતા ઉપર લેવા તૈયાર થયાં, તાંનિક-
નો પ્રયોગ શરૂ થયા અને જુ પળ તેણે કહ્યું
હતું તેણે જ આથુ'આ પ્રયોગની બહુશિવ-
પ્રચારિદને પાળીના નિધન પછી થઈ.

વિદ્યાભ્યાસકાળથી જ એમણે અદરિદ્ર પ્ર-
જ્ઞતિઆમાં ભાગ લેવાનો આરંભ કર્યો હતો.
૨૧ વર્ષની ઉંમરે મૅટ્રિક થયા તે સમયમાં
દાશીના પ્રતિનિધિ રૂપે તેઓ મુંબાઈ કોંગ્રેસ-
માં ગયા. બીજે વર્ષે કોંગ્રેસના દાશી અધિ-
વેશનમાં સ્વયંસેવક તરીકે એમણે કામ કર્યું.
પરેશરામજીના દિમાગની તેઓ તે સમયથી
બા-યા અને ધનાઢ્ય કુટુંબના અપા જોશીના
યુવાન સમયવરકોના અમળી બન્યા. તેની
જ રીતે આવતરણીય ગમ, અપ્રતોષાર,
મલખાનનિવારણ વગેરે સુધારાઓમાં પણ
તેઓ આગળપડતાં ભાગ લેવા લાગ્યા.

કોલેજના સામાન્ય વિદ્યાર્થીઓ ન્યાયે
રેનિસ, બેરોગટન વગેરેમાં સંસ્થાકાળ મેલ-
શોખમાં જ આળવા ત્યારે શિવપ્રસાદજીને
ત્યાં મિત્રવલ્લભની અને રાષ્ટ્રીય પ્રચાર-
ની ચર્ચાઓ થતી. એમના મેજ ઉપર બિ-
પીનચેદ પાલનું 'સ્વરાત્ય' છાપું તથા હિંદુ-
પ્રેમી હાઈ ગરજેત જર્નલથી પ્રકાશિત થતું
'દનિયા' છાપું નમજે પડતાં.

એમના વિચારો પ્રજ્ઞતિયોગ હતા. જેને
આર્યસમજ અને મુર્દિપૂજના વિરોધી હોવા
કહી દાશીમાં અહલ સમયે નાજાજીને
સહાય પહેંચાવવાની હેતુને તે કામ કરતા.
એમની જ પ્રેરણાથી દાશીમાં સેવાસમિતિ-
ની સ્થાપના થઈ, જેમાં અતિ કે મરેમો કોઈ
ન ગણતો. શિવસતિના મેળામાં જો હિંદુ-

એને મદદ આપી, તો હિંદુ પ્રસંગે મુસલમા-
નોને સારખત તમા પાવની હુદાણી થતી. આ
વિશાળ દંદિ હોવાને કારણે જ એમણે કે
રાષ્ટ્રીય મંદિર—આર્યનાદેવની દેવના કંડી
હતી એને તે જ કંડપના આખરે 'ભારતમાત'ના
મંદિરમાં સંવત ૧૯૩૭માં મુદ્દે થઈ આપણા
કેમિકે દેવનાથ 'પ્રાણ સિનાદય'—'શંભુવત' કે
'એક મંદિરે કદમ્બે છે, બધું તે જ આપના આ
'ભારતમાત' મંદિર'માં આલેખીત થઈ છે.
એ મંદિરમાં ૩૦ ચોરસફીટની ભારતગાતાની
સુંદર ને બાવના પૂણે આરસપાકાણની મુવિ
છે. એ મુર્તિની નીચેની એક પથ ભારત-
વર્ષના પાંચ હજાર વર્ષના ઇતિહાસની મુખ્ય
બીનાઓ આલેખાઈ, છે તેમજ બેદ-વેદાન્ત,
સ્ત્રીન વગેરેનું સુચિપત્ર પણ કાતરણે છે.

શ્રી હરિવંશદેવ વિદ્યાલયના અધ્યાપકે જેવે
રાગનારાયણ મિશ્ર દેવેલના વાંકિપ્રત્યક્ષ
સમયે દનામે આપવા માટે એક દશથી
કેપ ઉચરાતી રજા હતા. એક બની મુદ્દરે
બની વિદ્યાર્થી માટે અને એક કોને એક કોને
વિદ્યાર્થી માટે દનામોની રજા આપી, ત્યારે
આપણા શિવપ્રસાદજીએ મુરિલમે વિદ્યાર્થી
માટે દનામોની વ્યવસ્થા કરાવી' આ નો
કાંતોમાં એમની સમગ્રદિ દેખાઈ આવે છે.

ગાંધીને કારણે તેઓ નનાદક (જી.એ.)
ન થઈ શક્યા, પણ તેમની ભલેર પ્રવૃત્તિમાં
વધવા લાગી હતી એમના આયુષ્યના ત્રી-
સમે વર્ષે એમની માલાનું મૃત્યુ થયું. માતાને
કુળની કરી એજા પરેશરામજીને સુધારો
અને પોતાના મહત્વાકાંક્ષા આગમાં પૂજી
સકતા ન હતા. માતાના નિબ્રન બાદ આયુ-
ષ્યને ૩૨મી વર્ષે એજા હુણેપથારીએ લેપ-
કયા, ને હાંમત, કમ્બડ, અમેરિકા, જાપાન,
ચીન, કોરિયા વગેરે દેશોનું જમણ કર્યું. હુ-
રોપના પ્રયોગ મહાપ્રયત્ને કારણે એજા બ
ન્ય રમજો ન રહી રાખ્યા. મ્બેદા પાકા જ
બતાં એમને સિનાપુરમાં અદી કાસને કા-
રાવાસે મોગવવા પડ્યા. એ વખતે ૫૫
નમ જડતી, બોરાકની કનડમલ, રહેવાની
હાડગમરી, અમરકોરોની તોલકામ વગેરે
પ્રચલિત હતું. એ હુરોપવાત્રાનું મનિવ
રોચક વર્ણન 'પર-તે-મિલિયુ' નામના પો-
તાના એકમાં એમણે કર્યું છે.

આથ ને ના પછી એમણે રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિ-
ઓમાં વધુ ભાગ લેવા માંડ્યા. સંકેતચરિત્ર
સ્વશાપને કારણે તેઓ જેને હુડુ આજના આવી
કાશના ન હતા, પણ એમનું પ્રવૃત્તિચિત્ર વિસ્તર-
તું જ રહ્યું. દાશીનું એમનું મહાન 'સેવા-
ઉપવન' તો બધે રાષ્ટ્રીય દાયકાદિઓનું
અતિચિહ્ન જ બની ગયું. આતિથ્યની એમની

આવાના કિંચકાટિની હતી એજો કદિ એકલા જગ્યા એસતા નહિ; કાઠ ને કાઠ મળેગાન તે કાઠજ. રડોડાગું એવા હુકગ આપી રાખેજે કે પાંચજીજીજી પધુજીજી રાંધી રાખજી. શિવપ્રસાદજીનું ધર એટલે પોતાનું જ બનવ અંગ અતિથિને કાચનું. મહાત્મા માંધીજી, મોવાના આગ્રહ, પંડિત મોનીલાલજી અને જગાહરરાવજીથી રાંધીને નાનામાં નાના કાર્યકર્તાને અતિથિ તરીકે એમણે સત્કાર્યા છે.

જેમ અતિથિયમાં તેમ દાનશીલતામાં પણ તેજો પ્રગમ હરોળમાં આવે એવા દાન-વીર હતા. જગમો કાઠ આપે તેની બધુ ટાપા હાથને ન થાય એવી એમની પદ્ધતિ હતી. અન્નખ્ય (પદ.શીંગો, સંરચાઓ તથા કાર્યકર્તાઓને આંગની પાડેથી ગદદ ગળી છે, બાપે જ કાઠને ખખર હરો કે બિન્દી સાહિત્યકાર રવ. મહાવીરપ્રસાદ કિલેકીને શિવપ્રસાદજીએ જાસિક વૃત્તિએ આપીને ટકાવી રાખ્યા હતા અને એ 'સરવજી' કાર આપ્યાં દિવેકીતીમાં પુરેકો પ્રસાદ કરાવવામાં પણ એમણે જ સહાયતા આપી હતી. આ વાત એટલી બધી ગુસ્સે રહી છે કે કિલેકીજીના મગારક અંકમાં પણ આને કયાંય કલેષો નથી થયો. અનેક વિદ્યાર્થીઓને એજો શિષ્યવૃત્તિઓ આપતા. પહેલાં તે વિદ્યાર્થીઓને આપીને લઈ જતા, પણ પછીથી વિદ્યાર્થીને નિર્મિત તારીખે છાત્રવૃત્તિ થરખેડાં ગળે એવી વ્યવસ્થા કરેલી. અને તે જ પ્રથા સંસ્થા તથા કાર્યકર્તા પરત્વે પણ એમણે કાચુ પાકી હતી કયાંયે એમનું દાન બહેર રહ્યું જ એ એમને ખગતું નહિ. કાશીમાં રાષ્ટ્રીય વિદ્યાર્થીની સ્થાપના તથા તેના વિસાવ માટે એમણે ફસ કાચુ રૂપિયાનું એ દાન કર્યું તે પણ પોતાના બાઈને નામે ! કાઠક સંબંધી, કાઠક કાર્યકર્તા, કાઠક પરિચિત કવચ અધાનક આફત આપી પડતી ત્યારે તેજો અળગળા થઈ જતા અને એને યોગ્ય મદદ આપીથી પહેલાંવાડી હેતા. કાશીમાં બંગાળીને (અંત્યતેને) પ્રિન્સી બનાવવા માટે એ લોકોને કહાર રૂપિયા દેવાનું પ્રેરેલ-ભન આપવામાં આવતું કેકાશી દહાડા પછી પાદરીઓ અને અંત્યતેને વચ્ચે લેણદેણ અંગે તકરાર પડી. અંત્યતેને એ આર્થસમાજનું શરણુ શોધ્યું. શિવપ્રસાદજી તે વેળા તેના સમાસદ હતા. એમણે આર્થસમાજ મારફત તેમની શુદ્ધિ કરાવી. એટલું જ નહિ પણ તેમને ઋણ-મુક્ત કરાવી. તે દિવસથી કાશીના અંત્યતેને તેમને 'રાબ' તરીકે ઓળખવા લાગ્યા.

એમના અવસાન પહેલાં એક અઠવાડિયે કાશીના આર્યવિદ્યાત્રયનો બંરોળ માટે અખીલ બહાર પારિસી, તેમાં એ સંસ્થાના ૧૪૭

એક વખતના પ્રમુખ તરીકે એમની સહીની જરૂર હતી. તેમાં સહી કરી આપીને મંત્રીને તેમણે કહ્યું, કુછ દે લી દેના. એ 'કુછ' એટલે એક હબરરૂપિયા ! એમની ને મંત્રીની વચ્ચે દેખેશોને સહેત થઈ ગયો હતો કે 'કુછ' એટલે એક હબરરૂપિયા; 'હાં' એટલે એકરૂપિયા રૂપિયા સુધી અને 'અઝા' એટલે પાંચસો રૂપિયા સુધી આપવા.

૧૬ વર્ષ સુધી એજો કુટુંબારથી જ બધા હતા, પણ હિંદી પ્રત્યે એમને અતદહ માન હતું. હિંદી બાપાની એવા એમણે અનેક રીતે કરી છે. હવેજો, લેખકો ને હિંદી સાહિત્યની સંસ્થાઓ સાથેનો એમનો ગદ સંબંધ તથા ભાષાશુદ્ધિ માટેનો એમનો આગ્રહ એ કાશીમાં તથા યુગ પ્રાંતમાં બબ્બીની વાત છે. 'સાનગંઢળ'ની સ્થાપના તથા તે મારફત પુરતેકાનું પ્રનાશન, રવનંતરીતે પેલે પ્રકાશિત કરતા તે, તથા 'આબ' નામનું વર્તમાનપત્ર (દેનિક તથા આખાંદે) એમનાં મગારક રૂપ છે. 'આબ' પત્રને વિકસાવવા એ એકાનિસ કલ્પગરીક રહેતા. અંગાં લખ-સાગમી કેવા પ્રકારની હોય તેની પણ એજો તકેદારી રાખતા અને મુદ્રણની અગ્રુહિંગો તથા અનિષ્ઠ બહેરખબરો દૂર ન થાય નો પર બંધ કરવાનો આગ્રહ રાખતા.

શુદ્ધ હિંદીના એજો આગ્રહી હતા. હિંદુ-સ્થાનની સંસ્કૃતિના એજો રખેવાળ હતા. મિરહરને બદલે શીનો પ્રચારએમણે કરાવ્યો તારીખ અને ઈસ્તી સનને બદલે તિથિ તથા સંવત્સરો ને તેજો કપથેજી કરતા. એકવેળા એક સંસ્કૃત સંગેલની નિમંત્રણ મંત્રિકા આપવા એક શિષ્યએક એમને મેર પછે. નિમંત્રણપ્રેમિકા વાચવા એમણે તેગાંના એકને કહ્યું મંત્રિકા વંચાવા લાગી: 'સપ્તમ્યં નિવેરતે ચદ્ર નગરે માંચે માસસ ૫-૬ તારિક્કાં..'. આટલે સુધી જ હજી વંચાઈ અને શિવપ્રસાદજી વાહકયા: બંધ કરે, તમને લોકોને શરમ નથી આપવી ? સંસ્કૃત ભણ્યું છો, સંસ્કૃતનું સંમેલન કરો છો અને 'માંચે માસસ તારિક્કાંયો: ?' ઇમી રાજાની વાત છે ?' એટલું કહી સિષ્ટગંધવાળા ત્રણે જણને પોતા તરફથી પ્રદર્શિત થવા પથાંગની એકએક નકલ આપી !

શ્રીશિશ્યાના એજો જખખર હિમાયતી હતા. નવાની સ્ત્રી સંસ્થાએનું અંતી પેઠે નિરીક્ષણ કરી. ત્યાંના મહિલા વિશ્વવિદ્યાલયના અંગેજી જતાંતની નકલો પોતે સાચે લાવ્યા હતા અને ખાસ ખાસ ગુરુઓને તે મોકલી હતી. ટાં. ધોરે કેશવ કવેજી એ જતાંતને જ આપ્યારે મહિલા વિશ્વવિદ્યાલય જોલવાનો પોતાનો વિચાર ૧૯૧૫માં

મુંબાઈમાં મળેલા સમાજ સુધારક સંગે. હનના પ્રમુખપદેથી બહેરે કર્યા અને ૧૯૧૬ માં એ સંસ્થા રચવાઈ. પછી ત્યાં સુધી બહેરે કવેજી ખખર ન હતી કે આ જતાંતની નકલ મોકલવાને શિવપ્રસાદજી ૧૯૧૭ હતા સર ચિત્રદાસની ઉદાર સહાય એ સંસ્થાને ગળી ત્યાં સુધી ગુપ્તાજીએ સંસ્થાને દરવર્ષે પાંચસો રૂપિયા આપતા રહેતા.

બનારસ હિંદુ વિશ્વવિદ્યાલયના કાગમાં પણ તેજો મહામાના માતૃભીજીને મદદરૂપ થતા. ફેટલીયે વાર તેજો પંડિતજી સાથે બંરોળ કપરાવાળા પણ જતા અને ખાનગી મંત્રી તરીકેનું કામ કરતા.

એજો હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાના અંગ-ભૂત અને મહાત્માજીના સિદ્ધાંતોને અનુ-સરનારા હતા. સખરસ સત્યાગ્રહ અંગે અને ત્યાર પછીની અળખળોમાં બાગલેવાને કારણે તેમને કારાવાસ લોગવચે ૫૪૪૦ હતા. યુગ પ્રાંતનાં કેલાંકે પ્રાંતિક રાજ્યોય સંગેલનો-ગાં ગેળી અધ્યક્ષ બન્યા હતા. ટાં. ૧૯૪૧ની રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ કારાસભા પ્રવેશની નીતિ અખત્યાર કરી તે કારણે એજો હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાથી અળખા થયા એકે રવસાન્ય મટિની તેગની કથરા જરાય અંખ-વાઈ ન હતી.

આવા સંસ્કારી, ઉદાર, રાષ્ટ્રપ્રેમી, રવ-આપાભિમાની, સખરશા વિશાળ, પરદુષે દુઃખી વનારા, આંગણે આખનારને પ્રેમથી નવકાવનાર, સાચા સાથી, પ્રેરક ને પોષક, આગ્રહી છતાં ય ઊર્ણપ્રધાન શિવપ્રસાદ-જીની ગુણગાથા જ ગાંધી રહી, ગો. [કાશીથી પ્રગટ થતા 'આબ'નો ૮મી મેએ પ્રકાશિત થયેલ રમ્પતિ એક, 'વિશાલ બ્યાર' તથા 'વીર અલ્હન'ની સહાયથી આ નોંધ તેવાર મળે છે. 'આબ'નો ખાસ આભારી છું.]

વર-આજે ધનસુખે ગારી આવડના કાંક-રા કરી નાખ્યા !

વહુ-નેમ ? શું કર્યું ?
વર-પાંચ ગાણસની હાંબીગાં એજી ગને 'મહેડો' હલો.

વહુ-મુજી છે મારો દેવો ! કાંઈની હા-નરીમાં તે એવું કાઠને કહેવાતું હશે ? એમ તેા મું જે એ વાત આપણે પરદવા ત્યારની બન્યું હું; પણ મુજી, મેં મુઠએ એ વાત આજ સુધી કરી છે કાઠને ?

એક: ગાંધીજીને જગ મુંબાઈમાં થયો હોત નેા ફેનું રાઈ ?
બીજો: કેમ ? ગેળી શું ?
એક: 'કાશીજી મેં પરીક્ષાના પેપરમાં કોમ લખ્યું છે.'



સ્વર્ગના અધિકાર માટે માણસને કાંઈ નડતર ન રહે એ તેનું પશુ હતું. એટલે કપરી શોધને અંતે તે અમર થવાના મંત્ર શીખી લાવ્યા હોતો. હવે એકદોકલ વનની અંદર તે મંત્રની સાધના કરતો.

વનને ખૂણે હતી એક કઠિયારી. તે ક્યારેક ક્યારેક ખોળે બરી તેના મારે ફળ લઈ આવતી, ને પડિયામાં આણી ઝરણાનું જળ ધારીધીરે તપ એવું તો કઠાર થયું કે હવે તે ફળને અડતો નહિ; ધંખી આવીને ખોતરી ખાતાં.

ખીલ યોડાક દિવસ વીત્યા. હવે ઝરણાનું જળ પડિયામાં જ સુકાઈ નય છે; સુખે પહોંચ્યું ન બધી.

કઠિયારી વિચારતી, 'હવે તે મારે કરવું શું? મારી સેવા તો અંગે નય છે.'

પાછી ફરી વીળીને તે તપસ્વીનાં ચર-લોમાં રાખી જતી તપસ્વી નજીકે નહિ. જર બધેરે થોમ જ્યારે ખજતો, તે છેડા ધરી છાંયે કરી બેઠી રહેતી. પણ તપસ્વીને વળી છાંયે શો?

અંધારિયાની શતે અંધારે જ્યારે માઠ બતણ, કઠિયારી ત્યારે ત્યાં જગતી બેસી રહેતી. તપસ્વીને બચતું ફેંદાં કાઠજી નહોત તોય તે પહેરે બારતી.

એક દિવસ એવું થયું કે જ્યારે એ કઠિયારી મળી ત્યારે એ નવા તપસ્વીએ રનેહ પૂરેક પૂછ્યું, 'કેમ છો?'

કઠિયારી કહે, 'મારે વળી સાંઠું મે નરનું શું? પણ તમારી બાળ રાખતાર કાઠ છે કે નહિ? તમારી મા? તમારી બેન?'

કહે, 'હો તે બધાંય; પણ બાળ રાખે શું? તેઓ શું મને કાયમ છવતો રાખી રાકે?'

કઠિયારી કહે, 'પ્રાણ રહેતો નથી અંગ છે તોય પ્રાણ મારે આટલું કય?'

તપસ્વી કહે, 'હું એણું કયમ છવતો રરતો. માણસને હું અમર બનાવીશ.'

આમ બોલીને એ કેટલુંય બોલી જતો, એકદોકલ પોતાની સાથે જ વાત કરતો હોય તેમ.

કઠિયારી સમજતી નહિ, પણ આકાશમાં નવમેષની અર્જનાથી મધુરીને ભેગ થાય, તેમ જ તેનું મન વ્યાકુળ થઈ જાય.

ખીલ કેટલાક દિવસો વીત્યા. તપસ્વી મૌન થઈ ગયા; સૌ સાથે જ વાત કરતો નહિ.

ત્યાર પછી વળી કેટલાક દિવસો વીત્યા. તપસ્વીની આંખો ખીડાની થઈ; સૌ તરફ તે

નેતો નહિ.

એને મનમાં થયું કે પોતાની ને તપસ્વીની વચ્ચે જાણે તપનું લાખો થોડાં જ એટલે કે હજારે હજાર વર્ષે જાય તોય એ એકદોકલ પાર કરી જરા પાશે આવવાની આશા નથી.

આશા તો બહેને રલી નહોતી, તોય એને રહતું આવતું. મનમાં મનમાં કહેતી, 'દિવસ-માં એક વાર એ એમ કહે, કેમ છો? તો પછી એ પાતમાં જ દિવસ નીડળી નય. એક વાર ને જરા ફળ અને જળ આપે તો માતજ એને મુખેય રહે.

આ બાબતુ કંદેશોડમાં ખબર પડેલાંયા કે માણસ મૃત્યુસોડને એવળી સ્વર્ગ મેળવવા માને છે. આવી બધી રમખાં.

કંદે પ્રશ્ન રૂપે ઝુરડો બતાવ્યો, પણ અંદર અંદર બીક લાગી, 'દેવો સ્વર્ગ છવતવા માગતા હતા બાહુબળથી, તેઓ સાથે લડાઈ થઈ હતી. માણસ સ્વર્ગ માને છે કુઝળના બળથી. તેની પાસે શું હાર માનવી પડશે?' મહેન્દ્ર મેનકાને કહ્યું, 'નહો, તપાસ્ય કરી આવો.'

મેનકાએ કહ્યું, 'સુરસા, સ્વર્ગના અસ્થ-થી મૃત્યુકાંડો માનવીને દોરી નય તે તોમાં સ્વર્ગની જ હાર છે. માનવીનું મરજી-ખાણું મું માનવીના હાથમાં નથી?'

કંદે કહે, 'એ વાત સાચી.'

કેમજી મહિનામાં દક્ષિણના પવનને એક લામમાં જ મર્મરિત માધુરીલતા પ્રવૃદ્ધ થઈ જાય. તેમ જ એ કઠિયારી પર એક દિવસ નંદનવનની હવા આવી લાગી અને તેનાં નંદનવન કેમ એક કલ્પકામ્યુર્વના અગાસ-થી વ્યથિત થઈ જાય. તેના મનના વિચાર મધપૂડો છોડી જતી મધમખોને ભેગ જાય. લાગ્યા. લાગ્યાં તેમને મધુમંથ આવતી હતી.

જરાબર એ જ વખતે સાધનાનો એક ભાગ પૂરો થયો. આ વખતે તપસ્વીને હવે કાંઈ નિર્ભર નિરિયુક્તામાં જવનું હતું. એટલે તેણે આંખો ખોલી.

સામે જેવું તો પેલી કઠિયારીએ અંધારામાં ખોરી છે અરીકાની એક મંદરી, અને તેનાં વલો છે કેટલાંકો રંગો. નજી તે કાંઈ એક એકા બનીતો સુર છે જેનું પદ યાદ આવતું નહિ. નજી તે કાંઈ એવી એક છબી છે જે કેવળ દેખાતીથી લાણી હોય, માત્ર વિચારે કાંઈ પાશમાં ક્યાં એકાદ રંગ લાગતી દીધે હોતો.

તપસ્વી આસન છોડી બેઠો. 'હું, હું કુર દેશ જઈશ.'

કઠિયારીએ પૂછ્યું, 'કેમ પ્રભુ?'

તપસ્વીએ કહ્યું, 'તપ સંપૂર્ણ કર્યો.'

કઠિયારીએ હાથ રેલી કહ્યું, 'દરોનના પુરવધી મને હાં વંચિત દેશ?'

તપસ્વી આસન પર બેઠો, કેટલી વે વર વિચાર્યું. બીજું કે બેઠેલા નહિ.

તેની માગણી જેની સ્વીકારવામાં આવી તેવું જ તે સ્વીતી છાંયેમાં આરપાર રૂપ વધવા લાગ્યું.

તેણે વિચાર કર્યો, 'હું તો ખૂબ માધા-રજી હતોય મારી વાલપીયું હરકત આવશે?'

તે શતે પાંદડાંની પધારી પર તે બાકી બની બેઠી. તેને પોતાને પોતાનો જ જલ લાગવા માંડ્યો.

ત્યાર પછી બીજે દિવસે સવારે તે ફળ જાણી બેઠી રહી. તપસ્વીએ તે હાથમાં લઈ લીધો. પડિયામાં જળ લાગી તેનાં તપસ્વીએ પાણી પીધું. સુખથી તેનું મન અરપર જાય.

પણ ત્યાર પછી નરીને કોઈ સિરીય જતની ધાયામાં તેની આંખોમાં પાણી સમાનાં નહોતાં. કાણુ બેલે શું વિચારતી?

બીજે દિવસે સવારે કઠિયારી તપસ્વીને પ્રજાગ કરી બોલી, 'પ્રભુ, આશીર્વાદ માગું?'

તપસ્વીએ પૂછ્યું, 'કેમ?'

સૌ કહે, 'હું જ કુર દેશ જઈશ.'

તપસ્વીએ કહ્યું, 'નહો, તારી સાધના સિદ્ધિ થશે.'

કેવળ તપસ્વી પરી થવાનો દિવસ આવ્યો. કંદે આવી કહ્યું, 'સ્વર્ગનો અધિકાર તમે મેળવ્યો છે.'

તપસ્વીએ કહ્યું, 'તો પછી સ્વર્ગની દરે જઈશ નથી.'

કંદે પૂછ્યું, 'શું બેઠેલો?'

તપસ્વીએ કહ્યું, 'પેલી વનની કઠિયારી, વિનેદ દેહાકરી (દિપિકામાંના મૂળ બંગાળીને અનુવાદ)

૬

હાગામુચી

હરિયા પાસે આવેલી એક ડેરી પર એક નાનું ભપાની માગડું વસેલું હતું. રિયાનો ભત્રેસા આવ્યો આવ્યો, બેનરો સાલથી લઈ રહ્યાં હતાં અને બપોરના ઝળવા સોનેરી તરફ પાકસિંચાઈ રહ્યો હતો.

ટેકરીની તળેટીમાં બરાબર હરિયાકિનારે મેંડ આગ હતું. એક દિવસ એ માગમાં મેળો રાવાનો હતો. માગમાં મો લોકો-નાનાં ને મોટાં, છોકરાઓ ને છોકરીઓ, સ્ત્રીઓ અને કુટુંબો, કીડીની સેરોની સેરાં પેટે મેળામાં લઈ લઈ છે, વરસે એકવાર બસતા મેળામાં ભાની કેને હોંસ ન થાય? માત્ર થોડા બ્રહ્મો માગમાં બેતર સાચવવા રહ્યા છે.

મામડાને છેક છેવાડે, ટેકરીની કિનાર પર માવેલા ઝૂંપડામાં વૃદ્ધ હાગામુચી પોતાના રોમને બેઠાબેઠા રમાડે છે ને નીચે તળેટી-માંથી આવતાં જીવનનો નીતના સૂરો સાંભળીને દુઃસ્વપ્ન દરિયા પર ફિટિરેવી રહ્યો છે.

નીચે તળેટીમાં ઝસઝસા મેળામાં રંગની મજા ભરાતી જાય છે અને ઘીતના સૂરો ધાડા બનતા જાય છે. અહીં ડોસાને બેના પીત અનેક અટપટા ને કાકાકાકા સવાસે; છે છે, પણ ડોસાનું ધ્યાન એ સપાકો પર થી. સપાકોના નવાબમાં તે માત્ર હોંકારો ફિ જાય છે, પણ એની નજર તેા તીણી નીને ફર દરિયા પર જડાઈ રહી છે.

એવામાં દરિયાનાં પાણી નીચેભેટીને બાઈં ફર પાછાં હકી ગયાં હોય એમ એને ખ્યાલું, ને એકાએક જ્યાં પહેલાં પાણી હતાં ત્યાં રેતી દેખાઈ. પાણી બુલબુલ પાછાં આવ્યાં ગયાં હતાં. એ બેઠેને તરત એ બેઠો થઈ ગયો.

એના રમકિડા પર જીવતી જીવંત દરિયા પર પછી થોડા જ વખતમાં એકાએક દરિયાનાં મોટાં મોટાં ધસી આવ્યાં હતાં અને ધવંજ જળ-બળાકાર થઈ ગયું હતું. પરિણામે તળેટીમાં આવેલાં ગમેતો અને તેમાં રહેતાં મનુષ્યોના સર્વનાશ થયો હતો.

હાગામુચીની દમ્પિસમીપ, ધણાં વર્ષો પર બની ગયેલી આખીનાને આખી ચિતારખડો થઈ ગયો ને જોનું પરિણામ નજરે આવ્યું આવતાં આ પ્રસંગની બયાનવતા તેને સમાવેશ. જળપ્રલયની કથનવાણી જ તેને સરીકે કમકમાટી આપી અથ. પ્રસંગ પારખીને વધુ

વિચાર કરવા નહિ થોભતાં તે સચેત થઈ ગયો અને ફરની ક્ષિતિજ પર નજર ટેકરી જેવું તેા પાણીમાં મેટો જળજળાટ થતો જણાયો.

થોડી જ વારે જો આગને આગ નીની જાય તેા નીચે તળેટીમાંના માત્ર વસમુદાય ધકીંગાં હતાં ન હતાં થઈ જાય; એમને કપર આવવા કંતવવા એણે ટેકરીથી જમી પાડવા માંડી, પણ તેના ક્ષોષુ અવાજનું કેટલું ભેર?

હવે શું કરવું? નીચેથી બધો સમુદાય કપર ચાલ્યા આવે એ માટે શું કરવું? હાંધે-હાંધે તે આગતેજ હોટતો ધરતા પાણી આગમાં ગયો. ત્યાં નેણે જૂતામાં કાકડાં બળ્યાં જોયાં. અને તેને એક વિચાર રહ્યો આપ્યા. ઝંક લાકડી વડે, તેને હોય શોડાંક ચીંચરાં વીંછી, તેમમાં બાળી, સળગાવીને મશાલ રૂંધું થ્યું, ને બહાર આવ્યો. પોતાના બેતરમાં આગ ચાંપવાનો તેનો નિર્ધાર હતો. પોતે ફરેલી આગા વધેની મહેનત પરીવારમાં બરબાદ થઈ જશે એવો વિચાર તેના મનમાં ઝલેલું રમી ગયો. પણ હવે વિચારવાનો પળ સમય ક્યાં હોતો? એક બાજુ પોતાના કુટુંબનું જીવન હતું, બીજી બાજુ હાલની આત્માનો કપાર હતો. તેણે ઝાંઝો વિચાર ન કરતાં બેતરના એક છેડેથી આગ ચાંપી ને આગજાળળ બધે ફરી આણું બેતર સળગાવી મૂક્યું. પાડનાં બજારી રહેલાં સર્કાં પાત ને ફડા બહાર સળગી હાઈયાં

તળેટીમાંથી ડોઈ બેતરને બળ્યું ભેઈ, આગ માની, સોને કપર મદદ કરવા તેડી લાવશે એવી તેની મુશ્કેલી હતી. ધકીંગાં તે તળેટીમાં તેા ધકીંગાં દરિયાના ક્ષિતિજ પરથી ધસી આવતાં રાક્ષસી મેળે તરફ નજર ફેરવ્યા જ કરતો. વિકરાળ મેળેનો તો ધરેજ જ આવતાં હતાં, પણ હજુ તળેટીમાંથી ધકીંગાં નજર કપર બેટીની લાગતી. સોનિરાંતથી રંગરંગમાં મત્ત છે અને તેમનાં ચીતના સૂર વધુ મારા બનતા જાય છે.

ડોસો લાચાર બની ગયો. પણ એમ તે હિંગત હારે તેમ ન હતો. બેતર કરતાં વધુ ઊંચું પોતાનું ઝૂંપડું સળગે તેા તેની ઝાળ વધારે ઢવે જાય અને નીચેથી ધકીંગાં તો નજર જીવે એમ તેણે વિચાર્યું. અને લાચરી ન બીજી મશાલ સળગાવી ને પરાળ અને કાકડાંના બનાવેલા પોતાના ઝૂંપડાના છાપરાને તે ચાંપી. બપરે સળગ્યું અને ધીમેધીમે ઝૂંપડું પજુ બળવા માંડ્યું. થોડી બમ્બકતી જવાળાઓ નીકળવા લાગી. ઊંડો તેા ડોસા

સાંભળે છે અને અશ્વિંમુદ થઈ ભેઈ જ રહ્યો એટલામાં નીચે શહેરમાં થઈ પાગતો તેણે સાંભળ્યો. ત્યાં રે કાંઈ થોડી આગ લાગતી ત્યારે આ થઈ વગરવામાં આવતો. નીચેથી કોઈએ બંને ડોસાનું ચેતી ગયેલું થઈ ભેઈને સોને તેની મદદે હોડવા જમે પાડવા માંડી હતી. ઘીત એકાએક મંભી ગયાં અને સો માનવીઓ ટેકરી પર બળ્યું થઈ બુલબુલ હોડવા લાગ્યા. તરત જ ડોસો ટેકરીના કિનારે બંધ હાથ વડે સોને કપર આવવા દર્શાવત કરતો જમે પાડવા લાગ્યો.

જ્યારે સો નાગ હોય, કપર ટેકરી પર થોડી આવ્યાં ત્યારે તેમણે નીચે મુખી, પોતાની પાછળ આવી પર્વતોમાં મોનની મર્મના સાંભળી. નીચે બેલ્યું તેા એ પ્રવચના બતરનાક આંકમણી માગ આવતાં થઈ એક પછી એક ભાંગી જતાં બેલ્યાં પોતે હમણાં જ્યાં હાલતી રહ્યાં હતાં ત્યાં અને આસપાસ ફેરવાયે માલકો મુખી ફરી વળ્યું અને ફેરફાર થી મામેા અને બેતરેા પાણી નીચે અદૃશ થઈ નાશ પામ્યા. હાગામુચીએ પોતાનું ઝૂંપડું અને બેતર કેમ બાળી મૂક્યાં તે હવે તેમને સમજાયું.

લોકોએ આ કપકારના બદલામાં હાગામુચીની ક્ષમિર્તિજાનવાણી પ્રતિગ્રાં મુકાઈ. ત્યારે જ્યારે આ મેળાનો દિવસ આવે છે ત્યારે ત્યારે ભપાનનાં કુમાર-કુમારીઓને તેમનાં માલાપ કે હાંકાંકાં એ જુદાં વીર હાગામુચીની વાત સંભળાય છે. "તપક"

કસોટી

નીચેનાં પ્રશ્નોના ઉત્તરો પ. ૧૫૫૬૫૧૧ છે; પણ તે જોતાં પહેલાં આપમેળે તમે ફેરજા સાચા શોધી શકો છો તે ચકાસી જુઓ.

(૧) એક માણસને નવ છોકરા હતા. અને તેની પાસે ૮૪ મોની હતાં. મોતીની કિંમત એની રીતની હતી કે પહેલાં મોતીની એક રૂપિયા, બીજીની બે, ત્રીજીની ત્રણ, એમ ચડતી ચડતી ૮૪મા મોતીની ૮૪ રૂપિયા હતી. તે માણસ પોતાના દરેક છોકરાને નવ નવ મોતી એવી રીતે વહેંચવા છડે છે કે દરેક છોકરાને બાજ એકસરખી કિંમતનો બની રહે. તેા એ મોતી કેમ વહેંચવાં?

(૨) નીચે બેના આપણે છે એ બધા મૂળ સમ્પ્રદાના છેલ્લા અક્ષરો "રઠ" આવે છે. તમે એ શોધી શકશો? પીછું. યશ, નીર, એક મુલ, મૂળ, તેમનાં એક, પીડા, કપાલ,



(૪) બાર આંગા રોષેલી આ જમીનના એવા ચાર સરખા બાજ પાડો કે બેથી બેકે બાજમાં ત્રણસુ આંગા આવે.

મ રાજપીપળાના ભીલોમાં

રાજપીપળાના અંતિમિ આજવાન હરવા, નવા શિવેશ્વરમાં મુજશન મંગેપાન મંગળ તરથી શીપાપરકાશ માદ અને પ્રા.તી.ભન. મનુગદાર નવજા, તેમના માથામાં ચળાં બીણાનાં છનન અને સંસ્કૃતિ વિષે જે છાપ પડી તે અર્દાં ફનારી છે. .

રાજપીપળાનું રાજ્ય ને આગમાં વડે-શાદ મળું છે; સ્પષ્ટ અનેકા, વચ્ચેથી દોડી જતી એ નાની દેવને-હાલને અને સ્વચ્છ વચી—એ આવા પ્રદેશ, જે રાત્રી કદેચાય છે. કાયા કાયા કુંચે, નીચ ભિયાં સંજકો, બિસ્વપારે વિગી મૂંઝી દેવા અને સુરપાળુ જીવનના ધાપરખાની બીજે પ્રદેશ, જે "કાની" કદેચાય છે. બીણીની વચનિ આ રાત્રી વિખાયામાં જે મુજવને ફરીને દોચ છે તેમાં પણ તેમના બદ્દ જે મુજપુરા પડે છે. એક જગ્યાએ પાચ ગામ; નો ગીસમોગ માર્દન જેટ્ બીજે ચારપાંચ ગામ અને બીણાં ગામ નેરકે માદાં વેરવિખરે રૂપરંગે ચેમાર દયાગાનું બિનદે અને માદાં શાચલજર :

રાજપીપળાના આવાં ચેમાર ગામોગા અને ફાં. રાજગાન મુજપાળુથી ફરી મુજ-પાળુનાં ધાપ નો પ્રખ્યાન છે. ત્યાં માથેયનું પળુ મુજકેન છે. ગાવ ચાલેદાથી નર્ગારને મામે પ્રવાદે દોડીગા પાન-ક હિચી પદો-ચાય છે. પણ રાજવના અલ્વારના હંદેકે બાંદિએદે આ મ્યાનની અજાય દેદે, અને ગાધેમાથે જગદની પેદાગની નિજમ પળુ મામ જે આતર મંગલે મૂશી જનુગોમાં ચાલે ચાલી શકે એવા લખખન મગ માર્દન-ને રમો બનાવડાગે છે. એનો અર્પાકાર વગાક, પતપાંચ સંજકો, અને જાનુમાં જે નિરનેદ પાલેદની વચેથી વચી જતી લલુ-પ્રવાદ નમેદા,—અર્પુ આરંક સાધે છે.

રતનામાં રામપુર ફરીને ચાલુ આરનુંદનું. ત્યાં બેરની નિપજ સારી છે. એના બીણાંકેક વપરાશ શરૂ કરવા રાજ્ય ત્યાં હાયાનું એક કાશગાન કદવાનું છે. અને ગયા ત્યાદેકમર દેદેના એક રાજાપી શી કીજ, કાશગાન પડે તાના પાયા કપર તેના પ્રયોગો કરવા લવા. બેરના લાકડાના તાનાનાના દુકડાને અમુક વખત પાળીમાં કડાકયા પડી જે પાળીને ધડે કપડામાંથી નીવરવા જે છે જે પ્રવાદો નીચે ટપકી રહે છે તે હેનિન અને કપડા કપર હાલ જેના કપર-પ્રવાદો જે પલાઈ રહે તે કાયા. તેના પડોનાના નાના દુકડા ફરી મુજવા છે. શી કીદના અંબ-

ધાયે ત્યાં હારવાનું કીક નજી રહે નેગ છે. કાયા ખાવામાં બચ અને હેનિન લકડાના તેજા રંધવામાં કામ આવે. હેનિને રંધવાથી તેવંગ જગીન જેવા રંધના જગની રહે છે.

ત્યાંથી મુજપાળુ જતાં રતનામાં દરમુજાળ આલું. દેવા અર્દે બીણી રાંકી છે જે દરમુજાળે મુજે પાર જલકે છે અર્દાં જ મોખ-કીનો વિખ્યાન ધાય છે. એની કાયાજ નો વળુ નજી; પણ લખેદોના માન છે જે એના બજેનો સામ હવેને નીચથી રંધવા દરવાની અરમ લાકડે-પડેકદિકે વગી નો મદ કાર. નીચ સંજકમાં, સ્વનિનાં મંચવચેનો શો બેનો અન્યરત અજાય પળેા પ્રિય મુદ્દ પડે છે. અર્દાંથી મુજપાળુ આપુ નજી. ત્યાં નરીના કપડામુજે બીણા ચાવ નજી બેરિ રહે છે. જેવ રાંડીનામાં અર્દાં બચા બચાય છે જેમાં બીજ ચોંકની ખૂલ આરવા છે. અર્દાંનાં રેવજ વોંદે બેરિદાસિકે હરિને મદવતનાં છે.

બીજે હિચે અને રતનપુર મયા. અર્દાં "પાનકા" ફરીને બીણી જે રંધે ગાયા જનુની જન રહે છે. એકે નેચા પાનના બીણીથી કાયા માને છે. વેગપુરા અને આવા પરાનીએ સજન-જનના કોસકોમાં આવા દોવાનું જનુવા વખર રહેવું નજી. એમાંથી શીકે જનુના માથાનાં, માથાનાં અને મેનાં માપ રાં. મનુગદારે કીપાં મજી ચોડીની વંચેથી માટે તેમનું ચોડી ચેવાનું આલું ત્યાં અમત વર્દે હરકમાં હર્દ જવાના દરો ? અને તેથી દવા અપવા દરો ? એની એની આમંકાથી તેઓ અવરાયા ? પણ હેરેકે-આક્રિય રાં. બારેમે નેગને સજનવ્યા. "તમને મેલેદીઓ તાવ આવે છે ને માટે મદારાન સાદેને દવા હવેને હાકાર મોડવા-કે" એના કાગને ફેસલાવા, ત્યાં મુડીજતે તેમાં ચોડી કડાવવા આવ્યા. તખખ રક જનુનાં ચોડી હર્દ રૂને એની વંચેથી ફરી.

રતનપુર પારે અજીની પુરાણી માણે છે. જાનીને અજી જાનીને ખેવાત હર્દ જર્દ ત્યાંના કાશીવંદો વેગમાંથી જનન વંચેદે જનાવે છે. અર્દાં બીજ પળુપ્યા ધાલુએની રાકવતા છે. એની તમામ માટે કાશની-ચાલી નજીની કંપની લરકાં જેકે બજલેમારથી પણ અમે જેવા ગયા તે જ વખતે આવ્યા દવા. અજી-ના પાળેદની ખાળ જલુ કીકી નજી દોગી; કપડકપરથી જ જીવી લવાના દોચ છે.

ત્યાંથી થોડે દુર "મિર જાળાનું" રેવરમાન છે જેને બીજ, દિનું અને મુજમગાન બધા જ ખૂલ માને છે. ત્યાં પદોંચવાને રંધે-



કોઈ પ્રાચીન સમૃદ્ધ દિનું રેવરના અંતે ખનિયા વંચેદેથી બનાવયો છે. અંતે આરજાની કમોને, પાચરમાં કોનંદાંકેરે જે ઓળીઓથી નજીએ આપવા વંચેદે હરકી રહે છે. રતનપુરથી અને કાશી-મયા ત્યાંનું જેન મંદિર જેવું. મેગાની મૂં જતી છે; પણ મંદિરના સમુપાર-આવે, બ માં કડા નજી. કપાસ પણ નજી.

અર્દાં એક મુખ્ય વસ્તુ ભેવાની રીતે જે રાજવના પુરાતત્વ-અધિકારી શી અમુજા પેટપાચે બાહુમાં જે નર્ગારની બીપુમાં ફેરકી પાયાનુમી જગ્યાએ લાવી જે રંગમાંથી તે કાગનાં પાચરનાં દલિવારે વં તેમાં લેખાં ફરી રવા છે. આ દલિવારે વંચેદેનું વર્ષકેમનુ મુજમાના અંતે પ્રાંકે હતિદાસ કપર પળેા જે પ્રકાશ ફેંકી મરો

બીજે હિચે દેડીઆ-પાચ અને ગયા ત્યાં શી બાંદેમે બનાવથી ફેવેવડાવા મુજ આજવાનુમી બેરો કીકી મારે રાજેવા. રાં મનુગદારને અર્દાં ખૂલ જા મળું. શી પાચરકાવ સાદને પણ બીણાં છનન ને સંસ્કૃતિ વિષે પુખળ માંદેથી મુદ્દ ત્યાંથી પછી કીક માર્દે ફર, પંચે. જે પેરાએજા અને રાજવના છેલ્લા ચાપુ માંક સારોક જવા. રાને લખખ આકેક વાચે લ પેરોકા. અર્દાં પણ પેલેશી જ જતી કડે પણ હર્દ દની. વડની ધાડી હાયા નેકે લેખાં ફેરવાં પાંચ કા મુજાં અને બાહુજ બધે અસજાળાં મંદીના મુધી બળે રહે વાનું માન ચાવ બેરિ જગ્યા બનાવી દની.

બોણે અને બીજી બીણાં પણ આવી પદોંચાં દનાં. એજી ખૂલ આનંદમાં દનાં અને બની-હનીને લુલકેદોના મામ હવેને આવ્યા દનાં. શિગિરની તારાબરી રાવ; તારાની તારાથી અને તેની આજવાનુમ મોડા અને તયા બોણાનાં-કાયા-આ-દ કપડકો. પાચ નુતની તેવારી-કાચાસ છે, જેક નમુષ જે તખેજ તાકે દોચ છે અને રંધા જલુ બીજ તેની નજી પચેવેતરના કાનમાં ફુંડે જાનું એ ગળુજલે છે. મુંબન રંગપ બને છે: "એ-એ-આવાથી તમે કોનો ફોનો બને."

નામ સરૂ થાય છે. સૌ-પચાસ લીધાલીલી-
 ગોત્રનું અસમુદાયુત્ય હતું નુત્યમાંતાલગ્રજાત
 ને સંપાદિતા પુરુષ હતાં, પણ એમાં દુનગજ
 લોકોના નામ જેવી કહેડતા કે ગારીયા
 લોકોનાં નુત્ય જેવી બમક નહિ. આ નુત્ય
 તે મેઘનની રેવા જેવું, થીસું પણ સુચલિત,
 જીવાનિયાઓએ નામ્યા હતું, 'હાયા-'
 ઓઝ અગારી જેડે ખૂબ વાતો કરી; અને
 આવાઆવા સ્વાલો સા મારે પૂછતા હશે એ
 વિષે અર્થો પણ પાઝ્યા. સમગ્ર એ લોકોને
 વસાવે. એણેદીરજ રાખીને ખૂબ વાતો કરી.
 સરખિએ હવે વળાંક લીધો, અનુસાધા પણ
 ઉપર સુધી આવી ગઈ, એડેડે બધાંએ
 સુવાની જગ્યા શોધવા માંડી. થોડી વારમાં
 શીતળ હવામાં આનંદનાં રંગો બળી ગયાં.
 સવારે ધાધેધારે દામ વાહ્યું, બપોરના
 ત્રણ સુધી ડો માલુમદારે મા પ લીધા કર્યા.
 એમે એમને મદદ કરતા રહ્યા. બધાં માપા-
 માંથી લોકોની વધુણીમાં માપ, આ વિપયમાં
 સ્ત્રીને રેસ પેશ માય એકસા માટે નીચે આપ્યાં
 છે. એમે રતનપુરમાં ૨૬, દેડીઆપાડામાં
 ૧૦ ને માલસામેરામાં ૭૦ લોકોનાં લોકો
 હઈ જેની વર્ણવે કરી હતી. A, B, અને
 O એમાં એમના હક આ મુજબ હતા:

વર્ગ	રતનપુર	દેડાઆ- પાડા	માલ- સે મેન્ટ	સરગમ
A	૩૦૦	૨૧૦	૨૪૦	૨૫૦
B	૨૧૬	૩૦૦	૩૧૪	૨૬૪
O	૩૭૮	૩૬૦	૩૪૦	૩૬૦

માલુસનતમાં અપવાયે ત્રણ વર્ગનાં
 લોકો હોય છે: A, B અને O. જીરોજીરો
 ન્તોમાં એની વહેંચણીજુદાજુદા પ્રમાણમાં
 હોય છે. આદિ ન્તોમાં A અને B હોવાં
 નથી, પણ Oનું પ્રમાણ વધુ હોય છે. ઉપ-
 રના શેડ દર્શાવે છે કે લોકોમાં A અને B
 કરતાં O વધારે હોય છે, કે એમને આદિ
 ન્ત તરીકે ધવાયે છે. પણ આને સત્ય તરીકે
 સાબિત કરવાને યહોરા વગેરેનાં બીજાં
 માપોનું પ્રયત્નપણ અને બીડી યંત્રકાર-રિવા-
 જેનો તુલનાત્મક અભ્યાસ પણ જરૂરી છે.

સાંને એમાં જૂથનાં બેથાં. જૂથનાં એ
 લોકો દાગડાંનાં બનાવે છે. વચ્ચે એક જ
 બારણું; અંદર માણસો ને ઘેર સાથે રહે.
 અરાણાખમાં આદિશી બેઠાં, ધંધી અને થોડાં
 થોડાં કપાં; થાંકે એય ઉપર સુકની માકડ
 અને કબાકે ચીતરેલા સાચિયા-આંતરામણ,
 જે બેઠાં એમની કસાપ્રિયતાને પણ ખ્યાલ
 આવે બેરો. એક માલદાર દારાના ઝૂંપડામાં
 એની ઠીકરી અને તેનું નાનું બાળક હતાં.
 છાકરીએકાએ અને દાનેકથીરનાં અને રૂખાનાં

ધેણાં પહોંચે હતાં. એનાં જગામાં હિંડુ
 સ્ત્રીઓ હોય છે એની મુદાચગાસા હતી.
 સાથે જ બેઠાં મેનાની પણ સરસ રીતે
 ગુંથેલી બીટ પણ એક માળા હતી. એમને
 ચે નેકરી, જીજુલ, કંઠા ખૂબ ગમે છે.

જેડે એના જગાઈનું ઝૂંપડું હતું. બીજામાં
 જગાઈ પસેથી પરણીની વખતે પેસા લેવાનો
 રિવાજ છે. પેસા નદર સકે તે સરસાને ફેર
 રહે, એના બંધાડીઆ તરીકે કામ કરે ને પેસા
 વસુક થાય ત્યાં સુધી ત્યાં જ મુકામ રાખે.

હોસાનાં આ ઠીકરી જગાઈનું મેડેકસ
 હતું. બંને દીવાળીના મેળામાં મળ્યાં હશે
 જેતાવેંત મનોમન મળ્યા અને પરણી થયાં.
 હોસાને કહ્યું કે બેવાં દેખાવર વરનાર
 અપારામાં પણ. 'હાયા' આ બેવાં વધીકેલો
 નથી, છેકારને અમે પરણીએ તે ય એમને
 પૂછીને. નાનાંનાનાંને અમે પરણાવના નથી
 એની ઠીકરીને બચ્ચુ છે. એના ઉપર વાત
 નીકળી. બચ્ચુ નેને નેને બચ્ચુ કુપજ્ય
 કહેવાય. હિન્દુઓની પેઠે એ લોકો પણ હકે
 ફિરરો નામ વાટે છે; જેડે વિપાતાજેવી કોઈ
 થી પુનર્ની નથી. એમના નામે આપ્યાં હોય
 છે: આડીએ, સુરત્યા, ગુર્યા, હુસ્યા, સીમ-
 હ્યો, ભાગરી, બાડી, ભુજા, સુરભ, વરન

મુખમે બતાં રસ્તાખાના કેટલાં વ એતરા-
 માં કાટ નીચે જેનીકૃત પાવરો લેવા. એક
 હતા થોડા-દેવ. કે જેતરમાં રેવનું પ્રતિજ્ઞાન
 હોય ત્યા સૌ-પુરુષો સહ-વાસ કરતા નથી.
 હેવને કાટ, થરમાં આદિ થકાવમાં પડે. બીજા
 'વાય-દેવ', એની જે પૂલ રહી નથી તે કેઈ
 વર્ગ પડે, અપવા દારે વાક ખાઈ નય
 કે સાય પણ ફરડી નય. હેવોને તે ડીકેસા જ
 રાખવા પડે છે. શીતળા આદિના રોમ વખતે
 એ લોકો વાધવેવે બીંકે માગ મૂકી આવે;
 તે માગવાળા વળી વીંકે માગ; આગ ફરીને
 માલગમનાં રોગ પ્રામેદમાં પંથેડે હેવમેજરી-
 માંથી બહાર નય છે. નંદરેકો દેવ' આપાસા-
 ની તપપલ્લવિત વનરેવળીની પૂલ માયે છે;
 'આવડી-દેવ' ને કીવાળીમાનનાં ધાન-પીં
 જ્યા પડે છે; હોળી માલને પણ માનની પડે છે.
 એમના મહીનાએ તે તે મહીનાએના વિ-

દિ. ટહેવાર ઉપરથી અગવાં તેમાં વિગ્રહ
 લગણુ ઉપરથી મોખખાય છે. એઓ મહીના
 આગ વણાવે છે: કદક, હરકાળી, ગોડો,
 ઉતરાણુ. બીજા, ક્રેક, માગેરા વગેરે. મહીનો
 કૃષ્ણપક્ષી સરૂ થાય છે. અર્ધિક મહીનો
 નથી અને નહું વર્ષ ફરીરો પછી મંડાય તે
 દીવાળીમાં માવડી કેવ ખંભા: હરકાળીમાં
 મેલુંબંધી વડાય; ગોંબમાં ગોંબેવેલી બતા
 બરાય, ને બંધેરા મહીનો આવે કેલોનાં સુરપા-
 ભુની નયાજી વૃષ. એમની હોળી સવારના
 પહેોરમાં સૂયે; ને ત્યાં આગળ એઓ પાંચ-
 પાંચ ફિલસ કુહી નાયે. પાંચ વાળ્યા પછી
 જ એમનો આનંદ પ્રવર્તિમાં પક્ષી નય.

બીજા લોકોની મેડી બરી દાર છે. નાની
 સરખી આવક છતાં પે લોકો દારે પીવાના.
 તેમાં એ લોકો પાયમાલ થઈ નય છે. રાન્યને
 દારમાંથી જળથી આવક થાય છે એકસે એ
 પણ દારેલથી માટે ઉતસાહ રાખતું નથી. ફાર
 બીડોના રિવાજોના એક અગ્ર અગ્ર તરીકે
 વણાઈ ગયા છે. જન્મે ત્યારે કાક, પરણે ત્યારે
 કાક એ ગરે ત્યારે ય કાક? એમની કંઈકે
 ફરકે કિંયામાં હાલ વપરાવાની નથી.

એમની માતૃચીત કરવાની રીત ઘણી
 શાણી હતી. સમગ્ર પ્રતિજ્ઞાન કામને હતા.
 મારાડી-આપો પ્રદેશની આદી હક હોવાથી
 એની માતૃમાં મારાડી પ્રયોજો થણા હતા.
 એમની બીકી ભાપા તેો ગુજરાતી જેવી મઃ
 જેકે નવાસવાને એ ન સમજત્ય. એક મવાઈની
 વાત એ હતી કે એ લોકો 'બાને' ઉત્કાર
 બંગાળીએ પેઠે 'ઓ' કરતા હતાં જેમકે, કોઈ
 મરી નય ને 'બારસું કરવું પડે' એમ કહેવું હોય
 તેમકે, 'બારસું નેરવાન પડે', 'આની પાછળ
 કોઈ પેલાનિક-આતહાસિક કાણુ હતો?

આડો બીડોના કવનની પૂરી અંખી વ
 ફરાવપમાં આવી નથી. એના ઉપર તે ક્રોધે
 તૈયાર થાય એકાકી વિવિધ ને રસપ્રદ એમની
 જિંદગી હોય છે. બીજાકવનનાં સમાપ્તિ
 અને આર્થિક પ્રશ્નો પણ ઘણી રોધ અને ઘણી
 બંતની અપેક્ષા રાખે છે. એમના કવનનો
 સવેરેપશી અભ્યાસ થવાની બહુ જરૂર છે.

કાકેરસાહ બાણુભાઈ નાયક

અપવતી કાલની પ્રજા માટે આવતી કાલનો પ્રશ્ન

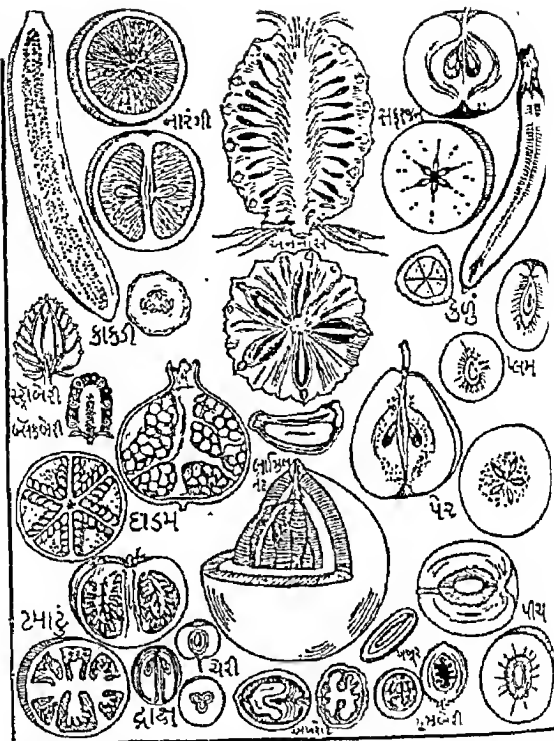
આ વૈસાળી સહીના બીજા અર્ધે રોમમાં-આપતાં વર્ષોસ વરસમાં-નિર્માણમાં મહાન
 પ્રયો હશે, જેમાં તવારે ભાગ લેવાનાં આવશે. એક હશે: મ્વેત વર્ષેવરમાંથી એરિયાની
 અને સંસ્થાનિક રેસો (જેમા હિંદ પણ આવે નય)ની મુખિત: અને બીજે પ્રશ્ન હશે:
 હિટલરી કે રેનલિનસાહી સમ્રે-કેઈ પણ નવની સરમુખ્યારી સાથે-ન્યૂઝિની આગ્રા-
 હીનો, રાજદ્વારી અને સામર્થિક લોકસાસનો પ્રશ્ન. આ બંને મહાકાવોમાં આપણા મહાન
 નેતા મહાત્મા અંખીજીએ ઘણા કાળો આપે છે. તમે ચાહો તે એ કહ્યુંવળ વારસો મેળવી
 શકો ને એમના 'મિસન'ને આગળ ધવાની રહે. —એમ. આર મસાણી (નવસીપાટ્ટ)

ફળો

સ્વાદમધુર અને દર્શનરમ્ય એવી કુદરતી બક્ષિશ

ફળોના ગિદ્દા અન્ય છે. કોની ખુસમો આપણા જ્ઞાન-તંતુઓને અન્ય શાંતિ અર્પે છે. ફળોના ગિદ્દા રસ આરોગ્યતા શરીરની સર્વે ધાતુઓને અપર્ણ-નાય શાંતિ મળે છે ને એ રસ આપણાં મોંમાં લાક્ષણિક વધાવે છે. પરિણમે પાચક રસો-નો સાથ વધે છે, જરૂર-સાગિ પ્રવીર થાય છે અને સ્વસ્થ શરીરચેત્ર વર્તન લાક્ષણિક અનુભવે છે. જેટલી સહેલાઈથી ફળો શરીરમાં પચી જાય છે તેટલી સહેલાઈથી બીજાં એક પણ આદ્ય પદાર્થ પચતો નથી. કુદરતી ફારો, કુદરતી પાણી, કુદરતી અનુષ્ઠા! નિષ્ક (ચેરીન) અને ક્ષોદિત (કમોડાઈટ) આદ્યોને પચાવવાની કૌશલ્ય અન્ય શક્તિ છે. ફળગિયાતવાળા દરેક-

કોને તો ફળો કાગળ આદ્ય પદાર્થ છે. ઘણાં રોગોમાં ફળોના રસ અમૃત જેવું કાર્ય કરે છે, કારણકે ભરવાન મૂર્ધનું અર્ચ તેમાં બેસેલું છે. ફળોનું ગાદત્વ કોમાં ખનીજ ફારોને લઈને છે. કળમાં પાણીનું પ્રમાણ વિશેષ હોવાથી તે સ્વાદને મૂલવે છે. વળી ખનીજ ફારો વધુ હોઈને તેના રોચનથી લોહી સાફ રહે છે. લોહીની આગવતાને ફળોના પાણી રસ ઓછો કરે છે. માંસ અને અનાજનાં આહારથી લોહીમાં તેમજ અન્ય ધાતુઓમાં આગવતાનું પ્રમાણ અધિક કેટલક થાય છે. આ આગવતાના પ્રતિકાર માટે અગ્રપ્રતિયોની (alkali salt) ફળો આપ-વશ્ય છે. "વિદ્યમિન"ની શોધ પછીથી ફળોનું ગાદત્વ વધુ વધ્યું છે. કારણકે ફળોમાં વિદ્યમિન પ્રચૂર પ્રમાણમાં છે અને શરીરના બેધારણ અને ચેતનાત્વ માટે વિદ્યમિન બહુ જરૂરી છે. —જાણનાવ વેધ ઉપર કહું તેમ ફળની ખુસમો, ગિદ્દા અને મુજબત્વ જેમ આકર્ષક ને અપરમારક છે, તેમ તેમાંનાં રસ અને રસ પણ બોદક ને આકર્ષક હોય છે; અને એ જાણ સોનદરે જેવા જ તેમનો આદરો



આજ પણ દર્શનરમ્ય હોય છે. ઉપલા ચિત્રમાં કેટલાંક ફળોનાં તરફદોન કાઢ્યાં છે, જે પરથી તેમની ગતિદરવાનો ખ્યાલ કરવા માટે તેમની અંદરની રચનાનું બી, પેશી, ગર્ભ, રેસા, છાલ, કેસ આદિનાં વિવિધ રૂપ અને સંયોજનનું જ્ઞાન થશે. એમાં ગ્રાપીન ગિયાતનાં ફળોને લેવાં ને આટાં બે રીતે ચોરી બતાવ્યાં છે, તેમાં વળી વિવિધ રચનાસોનદરે જણાશે. જેમાંનાં મેન્ડરીન, બ્રેકબેરી, ગ્રાપેરી, ચેરી, પેર, પીચ, પહમ ને આગ્રિન નહ એ પશ્ચિમનાં આપણે ત્યાં અનુભવ્યાં છે. બેરી અને ચેરી ભેરવા લેવાં, પેર ભર ફળ લેવાં ને ખજા આહાર લેવાં થાય છે. આગ્રિન નહમો બે રીતે બતાવ્યા છે. નીચે આપું શીકેલું ફળ છે, કોને ઉપર છે તે મેરી પેશી છે. એ આપણા ગાળિયેર જેટલે કદમાં મોટું ને જેવું સ્વદ હોય છે કે ઉપરથી પડતું હોય તો માથું ફેલી નામે કોલેરાસ બનશે. તેની પેશીઓ નારંગીની પેશીઓને મળી અંદર ગ્રાપીન જેવું હોય છે, અને બલરમાં તે જ નમણ છે. (World of Wonders)

હવે મને લાગતું મારું છે કે સૌન્દર્યે તો સર્વત્ર લઈ છે; કેઈ વિરલ પ્રસંગે કે યાત્રાના ધામે જ એવા મળે એવું હું નથી. આથી અગદાવાદનાં બધાં મંદિરો અને મંદિરોમાં હું ફરના લાગ્યો. તેમાંનાં રમા-પત્ર, શિષ્ય અને મૂર્તિઓનાં નિરીક્ષણથી મને હ્રમ્ય પ્રકારનું સુખ મળતું હતું.

હિલ્ડી દરવાજા બહાર હડીસીંગના દેવળ-પરની નતીંગીની મૂર્તિઓનાં સુખ પર આનંદસાધનું દરય જાહ જ આકર્ષક હતું. Ecstasyએ લીધેલું એ મૂર્તિ દેવરૂપ ધણી ગિરોને તેમજ અગદાવાદમાં આવેલા પર-દેશી વિદ્યાને અને દિપતિ પ્રેમી સાહિત્યર-સિકેને પણ બાળવા હું વારંવાર હડીસીંગનાં મંદિરે લઈ જતાં, અને તે દરેક પ્રસંગે નવાનવા આનંદ મને મળતો. અને ત્યાંનાં તીર્થદેશનાં સુખભાવમાં અવ્યક્તે વ્યક્ત કરનાર, ચિત્તધર્મનાં શિષ્યો—સોગપુરા સહાદોને હું માનસિક નમસ્કાર કરતો.

અગદાવાદની મંદિરોના રમાપત્રની સ-પ્રમાણતા, ભોગોની કેતરણીનું સૌન્દર્ય જે તેની બળીઓની વિવિધતા પર તો હું સુખ બન્યા હતાં. લાલ દરવાજાની બળીઓની કેતરણીની સુગંધારતાને સાક્ષિત્ય લેઈ મને મિઠી કૌયલોને દયારામ કવિનાં ગીતો સાંભ-રતાં, એ કેતરણીમાંનું અનુદીપ્ત શ્રદ્ધા જેમને મને મંદિરદાર જુજસની લિપિ યાદ આવતી. દેવનારાની માયાં બાંધેલી લીંગી તથા બેલેલા અક્ષરો લખી 'હડેલ હોમ'ના હુકમ પર દિલ લાગતા લાગતા, ત્યારે જુજસની લિપિમાં રેખાઓનાં બેણે ગરમે ધૂમની કન્યાઓ જેવાં મુક્ત પ્રવાહી લાગતાં.

સચરિતના રંગો વખતે ત્યારે એ લાલ દરવાજાની બળીઓ જેવો ત્યારે તે એ રેષણ અને હાળને બૂટી કોઈ અસૌકિક ભૂમિમાં વસતો હોઈ એવું લાગતું. એ બળીઓ પણ એ જાહ બંધને બતાવી છે. 'રૂપ'નાં તંત્રી કલાવિદ્ધ અધોન્દરૂપાર ગાંડુથી તો એ લે-ઈને હલે કે જે આનાં ચિત્રો તો જાહ જેવાં હતાં, પણ બરી જેવાથી જેવા આનંદ શાય એવો તો કોઈ છળિયે ચિત્રપત્રી નહિ થ-એસો. પછી તો આ બળી ઉપરથી રૂપની નાનીનાની બળીઓની પેઠીઓ બનાવવાની તે તેમાં મંદિરમાં મેં માનપત્રો અપાવડાવ્યાં.

સરખેજ અને સાદાવાદનાં રામ તથા રાણી સિમી, રાણી રૂપમતી અને મુખ્યદિગ્ગ-ખાનની મંદિરો, જુજા મંદિર તથા બાદ-

શાહ અને રાણીના હલ્લો પણ હું વારંવાર જતાં. સરખેજનું એકાન્ત, વાતાવરણની પ-વિચિત્રતાને કલાસમૃદ્ધિ તો મને ખૂબ મળતી. વિદ્યામંદિરનાં ટોળે ટોળેનાં હું ત્યાંની યાત્રા-એ લઈ જતાં. ત્યાંનાં તજાવતો એવારો, ગરનાળાં કપરની કેતરણી, મુંજામાં આછા પ્રકાર અને પડવાની ચોજના તથા મંદમદ જેમડા અને આદમદ ખુદ મુંજાવણની દબરો પરની કેતરણી જેવાં હું હડી મારના નહિ.

સાદાવાદની બળીઓમાંથી ગળાઈને આવતો પ્રકાર ભક્તિભાવને પોષક લાગતો અને પશ્ચિમમાં મૌલિક રેષોના કાચીનાં 'રૂટેન્ડ ગ્રાસ પેલેટ' અલે રેષોના કાચીનાં બારી-ઓના તેજ કરતા આનાં તેજની માનસિક અસર વધારે સારી લાગતી. વળી એ કેતર-ણીની મિત્રામિત્ર આકર્ષિતોમાંથી જેવાં મુંજાં આસાર પણ પ્રભુની વધારે નમદીક લઈ જતું લાગતું. ત્યાંનાં ટોડા પર ચડીને મેં કલાકો સુધી ફરફરતું સુહસૌન્દર્ય ધોધું છે. ત્યાંથી નમ્દે પડતા તળાવો, વસો ને વાદળના રંગો નિસર્ગદેવીની અદ્ભુત લહાણ છે.

મને લાગતું કે આપડા મોટા આ શહેરમાં મારા જેવો કોઈ મુખી વધી. સાંજના પાંચ પછી હું કોઈ દિવસ ચેર રહેતો નહિ 'જુજ-રાત લલળ'ના પણ સખાસદ હું ન થયો; કારણ ફરેજા સાંજનાં આખાં અદ્ભુત કલા-પરંકાને એ સુહસૌન્દર્યનાં સુખ મુખીને એ પતાંબાજ, મિત્ર કે કુલ્લીઓમાં સહુથી સંક્રામ્યો વેડેથી મને આજીવી લાગી નહિ.

અગદાવાદનું રમાપત્રનારાયણનું મંદિર પણ હડીસીંગના મંદિરનું સમકક્ષિત છે. એની લાકડાની કેતરણી, સલામતપના રમંજો, સહબંદરવામી ને નરાનારાયણની મૂર્તિઓ વધેરેઈ થને ખૂબ અસર કરી હતી.

છતાં આ જાહ બૃત્તધાનું હતું. મારે વર્ત-માનમાં કેઈ શિષ્યધાર હોય તો તેને મળતું હતું અને એમની આધુનિક રચિત અને બવિચ્યની આસાઓમાં હંધ સાથ અપાય તો આપવાની મને હલે લાગી હતી.

ગતનલાલ ચિત્રકાર અને પછી રચિતાર સાથે કલાના પુનરુદ્ધારની લખી વાતો થતી ને રેશના પુનરુદ્ધારનાં કળાઓ અને કળાકારો ને મળે તો પ્રબલવનમાં રસિકતા અને આનંદ આવે એમ આશા બંધાઈ હતી.

આ કપરથી નવન જન મંદિરોના શિષ્યો રચિરજી, અગદાવાદની અદ્ભુત લાકડાની કેતરણી દમજાં સુધી સજ્જન રાખનાર

સોગનાથ બધર મિત્રી, કિનખાળ વંસુનારા થોડાક શાળીઓ અને એક માલીયાના કારખાનાવાળાને હું મળ્યો. રચિરજી પા-સેથી સોગપુરા શાલોનો છંતલકાસ બંધવો અને શુરરાત, રજપૂતાના તથા માળવા સુ-ધીની એમની કેતરણીની અને રૂપકાગની એકતા એમની પાછોથી સમન્યો.

અગદાવાદમાં બનતા માલીયા, કિનખાળ, લાકડાનાં કેતરણામ અને જેતરણાળની પો-બનું ચિકરણે છળીધાર કરેલું મંદિર, બધું મેં મહાભાજને બતાવ્યું અને એમના ઉત્તમ અભિપ્રાયને લખી મેં એટલી ખાતી થઈ કે હું કોઈ કવિવન રચનામાં ફરતો નહોતો.

આત્મા દેવ રીતે તો બહોતો નથી, પણ હલ્લ મારનાવ-આત્માએ કરેલાં આવાં મનોરમ સર્જન જેમને આત્માનાં વેલવનું હું સાન્નિધ્ય અનુભવવા લાગ્યો અને આનંદ પ્રાપ્ત સાક્ષાત દર્શન કલામાં મને થવા લાગ્યું.

એક દિવસ રૂપાકાની પોળનું એક નવું જન મંદિર જાણ કિનખાળને સેનને હું બ-તાવવા ગયો. એ મંદિરના પાદ તથા પૂતળી-આ વધેરેની વર્ણસંસ્કરતા જેમને જાણ નશા મિત્ર તો થયા હતા, પરંતુ ત્યાં મને પો-તાની સાથે એક ખૂણામાં બેસાડીને દર્શન કરવા આપનાર ભક્તજનોનાં સુખ કપરના બાવ જેવા એમણે મને ચૂસનાં કરી.

એ દર્શન બળજા હલ્લ, દર્શને આવનારામાં બાળકો, યુવાની, સુવકો અને વૃદ્ધો તમામ હતાં; પણ દારમાં પેસતાં જ એ સોનાં મેં એકદમ નહ રઈ જતાં. ખૂબ કાઠમામાં આવનારી અલ્પેશીઓ દેવ સાથે જેવાં જ અભિગાનરહિત યઈ જતાં અને છેક રૂપ બની જઈ બમબાળ આગળ પોતાનાં હલેલ જે-લની લાગતી હતી. મંદિરો અને દર્શનની આ અસર મેં પહેલી જ વાર લેઈ. (વાહ)

જુજરાત સાહિત્ય સલામ તરફની વાંચક સમીક્ષા

આ વર્ષે મંદુર સમીક્ષા વિભાગવાર નીચેના સમીક્ષકોને સોંપાઈ છે: જ્ઞાતિ વાક્યાય: પો. ગીરીશંકર આત્મા, એ-૨ વાક્યની મેન્ડાન, આન્દોડ, મુંબાઈ; લલિતેતર વાક્યાય: શ્રી મુનિકુમાર ભટ્ટ, કૃષ્ણનગર, ભાવનગર; વિજ્ઞાન-ડૉ. બદ્રેશુભ વેધ, પાઈ-વોડ આન્દોડ; કલ્પકર્તાનાં કોઈ, મારૂઆ મુંબાઈ-૧૬. પોતાનાં પ્રકારોને તો તે વિજ્ઞાનના સમીક્ષકોને એકથી આપવા સે જો બેદર તથા પ્રકારોને સખાની વિનંતિ છે.

સરળ સાઈકલિંગની સૂચનાઓ



સાઈકલ એ આજકાલ ધરધરનું સાધન બની ગઈ છે. તરફથીમાં સર્વશોધ. પરંતુ જ્ઞાનપૂર્વક તેનો વપરાશ અને આગ્રહ કરનારા યાદુ બહુ ઓછા છે. એવા જ્ઞાનને અભાવે ધણી ખોટી સાઈકલ પસંદ કરે છે, ધણી ખોટીરીતે વાપરતા હોય છે; ધણી સાચવણ જ શખતા નથી હોતા. પરિણામે સંક્રિંને દ્રવ્યને ખૂબ વ્યય થાય છે. આ નીચે આપેલી સૂચનાઓ એ વ્યય અટકાવવાને તમારે સાઈકલિંગ હળવું ફૂલ બનાવી દેશે.

પહેલો વાત તો એ કે સાઈકલ ઉપર આરામ ને નીરાંતની છાટીએ—આતમ-વિશ્વાસથી બેસો. ‘રબે અકરમાત થઈ જરો’ એવી ચિંતાની વ્યાજબતા ચક્રેશ પર શખીને, શરીરના ઓરેઝગને અકરડ ને તંત્ર બનાવીને નહિ; પણ તમારી ધમ્મા વિના સાઈકલ ઇચ પણ આપી પાછી થઈ શકવાની નથી એટલે કાંઈ તમે તેના ઉપર ધરવો છો એવા દૃઢ વિશ્વાસ સાથે, ખુશ અને ટીકાં ઝાંગ શખીને બેસો, અને છતાં તમારી દષ્ટિ એટલી ચક્રેશ અને ચન એટલું જલદી રાખો કે સાઈકલ, ખરેખર, એક ઇચ પણ તમારા કાંઈ બહાર જઈને અકરમાત ન કરી બેરો.

શરીર તંત્ર કરીને બેસો તો રસ્તામાં આગતા આડા ને રોકાથી તમારા આખા શરીરના ઓરેઝગને એવા અચ્છા લાગશે. કુદરત, નરમ ઝાંગ એ કુદરતી જ ‘રિપ્રેમ’-શીકે અપેક્ષાઓનું કામ શરીરમાં કરે છે. તમારા હાથ અને બરડા સહેજ પથેલાં રહે, અને તમારા પગ પેડલ (પગ) ઉપર તમારા હાથ પેડલ (હાથ) ઉપર સરળતાથી ગર-પણ તંત્ર કે એવાવા વિના પહોંચી રહે એ રીતે બેસો. તેને માટે તમારી સીટ (ઝેડક) અને હેન્ડલબાર બંદોબસ્ત તપાસી લો.

એક બહુ ડાચી ઢંઢો તો પગની નરો સાથબતા ખૂબપાથીએચ્છા એવાઈને તમારી ઘણી સંક્રિં એ બેરો બહુ નીચી કરો તોપણ પેડલ ગાદાં આપી શરીરને અગ બરો.

સામાન્ય રીતે હેન્ડલબાર અને એકક ઓને એકસપાડી એ રહેવાં એક એ પછી સહેજ-સાજ ફેર સીએ પોતાના શરીરના કદ અને બેસવાની ટેવ આડસાર કરી લેવા. બાર બહુ નીચાં કરો તો ડોક ને કમર પર ખાટું ઝેર આવશે; વધારે પડતાં ઊંચાં કરો તો ચાલ-વાળા બાગ વખતે તમારે બારે પડી જશે.

સાઈકલ તમારા શરીરના કદને બેસે એવી પસંદ કરવી. ઓને પેડલને, ઉપરની ચે-

તદન સીટી લીટીમાં (ધરિયાગમાં ૬ વખત-ના હોટની એમ) શખીને પછી સીટ પર બેસી નીચેના પેડલ પર તમારો પગ મૂકી જુઠ્ઠા. પગનો પેઢો પગને બંદોબસ્ત પહોંચી રહેવો એક એ, ને તેમ થતાં પગ બહુ અકરડ ને તંત્ર નહિ પણ ટીચણથી રહેજા અગળે એ ને નરમ રહેવો એક એ. એ ખરે માખ. એમાં ફેરફાર હોય તો સીટને તેટલા ખરવી ડાચી-નીચી કરી લેવી. રીટને એ એટલી બધી ડાચી લેવી પડે કે તેનો દાંડો એક ઇચ કરતાં પણ બહાર નીકળી આવે તો સાઈકલ તમારા કદ કરતાં નાની બનીને જાય છે.

બીજું એક માખ આ સદ જુઠ્ઠા: એક હોટીને છેડે કાંકકનાનું વજન બાંધી આગળે બનાવી લો. દબે હોટીનાં છેડા તમારી એકક-કેડલના તદન આગળા છેડા પર શખીને આગળાને રિધર કટકાની, પેડલની ધરી અને હોટી વચ્ચેનું અંદર માખ. તે બે ઇચ હોટીને બેઝ એ. વધારે આડુ હોય તો સેડલને પ્રમાણે આડુ-પાડુ કરી લો. (જુઠ્ઠા ચિત્ર) દબે ઓને પેડલને આડી લીટીમાં (ધરિયાગમાં સવા નવ વાગ્યાના કાલની એમ) શખી સાઈકલ પર બેસી જુઠ્ઠા. આગળા પેડલ પરનો પગ ટીચણ-થી પૂરી સુધી બંદોબસ્ત સીટી લીટીમાં રહેવો એક એ. એ ફેર હોય તો સેડલ ફેરવી લો.

આટલું કરીને દબે તમારો હેન્ડલબાર બંદોબસ્ત પણ તપાસી જુઠ્ઠા. સાઈકલ પર બેસતાં તમારા શરીરનું વજન હેન્ડલ અને સેડલ ઓને પર શરણે આંચે વહેંચાઈ જવું એક એ. હેન્ડલ બહુ લાંબા કરો તો સીટ પર વજન વધુ આવશે ને તમારી એકક તપવા લાગશે, દેકાં કરો તો તમારું વજન હેન્ડલ પર ને ખાઈ બરડા કમરને બાર પડશે.

તદન નીચાં હેન્ડલબારો ‘રેસર’-શરતની સાઈકલ આવે છે તેની વાત જુદી છે. તેનું વજન, તેની રચના વચ્ચે પાછળ વધારેમાં વધારે વેગ ફેર ગળે તે જ લક્ષ હોય છે. સારને માટે આગળા સીટી સડકો પર લાંબી ચક્રેશ કરવા માટે એ સાઈકલ સારી. તેનાં હેન્ડલ ખૂબ નીચાં હોય છે—એટલાં કે કમરે આગળથી તમારું શરીર લગભગ ઘાટખૂંચે જાતે આડું સીધું સાથેની વેચની દિશામાં રહે છે. આ એકકથી તમારું વજન સેડલ, પેડલ અને હેન્ડલબાર વચ્ચે સરખું વહેંચાઈ જાય છે. એથી સડકો લાંબી હોવા છતાં તમારી એકક તપવી નથી; પગન સાથે હોય તો પણ તમારું ઘડ તેની આંચે સીટી લીટીમાં

આવેલું હોઈ થયેલું આડું લાગે છે, એને વેચને માદક ગળે છે; અને હેન્ડલ પર કપ અને વજન ગળગળ હોવાથી ટાંચી મહેલને વધારે ફાવેલી પેડલ ગાંઠોને વધુ વેચ પડે શકાય છે. આ ‘રેસર’ વેચ અને લાંબા પગ માટે કામની. શહેરોમાં ફરવા માટે કાઠુ સાઈકલ જ વધુ સારી.

સાઈકલિંગમાં ખોતે એક અગત્યનો મુદ્દો તે ‘બીઅર-રેસિંગ’-બીઅરનું પ્રમાણ એ ઓસોની તાકાત અને તેની સાઈકલ ફેરવાના પ્રમાણ ઉપર અગત્ય છે. સામાન્ય રીતે તે ૬૪ અને ૬૬ની વચ્ચે આવે છે તમારે તમારી બેચે સાઈકલનું બીઅર નહીં કરવું હોય તો પાછળું ફી-હીલ અને આગળું પેડલ-બીલ એ ઓનેના કાવા મૂકી જુઠ્ઠા. પછી આગળા ચક્રરના કાવાને પાછા સાચવેના કાવા હોવા વડે આગતાં કે આગાદાર અને તેને પેડાના કાવાથી બંદો (બાંધો) કરે મુકી દા. ત. આગળા ચક્રરના કાવા રદ કરવાથી ચક્રરના કાવાને રદ કરવાથી પેડાનો કાવા મીટરનું ઇચ બીઅર ઓચા આગળે તેને આગળે એ કે પાછળું પેડું ૬૮ ઇચ (પાસ ફી) નું હોય અને જેક સીટાં ઢળને લગાડેલાં હોય ને જેટલું ઝેર તમારે પેડલ ફાવતાં પડે તેટલા બેરોના એ આંક આગળે. પાછા ચક્રરને તાનું અગર આગળા ચક્રરને મોડું કરીને બીઅર-રેસિંગ વધારી શકાય; અગર પાછાને મોડું આ અગત્યને તાનું કરી ધરાઈ શકાય. બીઅર-રેસિંગ એમ વધુ તેમ ઝેર વધારે પડે.

પણ સોથી અગત્યની વાત તે પેડલ મારવાની પદ્ધતિ. પેડલ પગના કાવા-આગળા પગ-વડે ૬૮ ઘડાવેલા. ધણી હોટી પગ અને એક વચ્ચેના આડામાં પેડલ રાખે છે. એ ખોટી રીત છે. પેડલ મારવી વખતે પૂરી કદિ અકરડ ન રાખે. પૂરીના સાંધામાંથી પગ મૂકાવણે ફરવો એક એ. પેડલ ઇચ આગળની સાથે જ તમારો ફેરવો પૂરીમાંથી ઉઘડાવો એક એ, તમે એક બીઅર પાડતા હો ને રહે તેમ. અને જેનું પેડલ નીચે જવા લાગે તેની સાથે સાથે ફેરવો તેના પર કાચી તેને ઝેરથી નીચે ધકેલવું પેડલ તદન નીચે પહોંચીને પાછું વળવા લાગે તે વેચા તમારો ફેરવો પણ એટલો નીચો અગત્ય હોય કે

આંખમાં જમીન તરફ અંધાં હોય. કુશાની આ બધી ક્રિયા પૂરીના સાધનામાંથી મુક્તિપત્રે થતી નેહિંજી-દરજાના યજ્ઞના ક્રિયા તેના સંસ્થાના નજા કાપર ફરે છે તેમ. કુશાની આ મુક્તિક્રિયાથી તેને જોખાઈ જાય. પૂંડી અષ્ટક હશે તો વધુ જોર આવી પણ કુખયા લામરો. જુદી ટેવવાળાને કુખથી ક્રિયા શરૂઆતમાં મુક્તિજાલારો; પણ મહાવરો પરી અથા પછી જાણારો કે આમાં કેટલી સરળતા છે, અને પરિણામે આગની કેટલી શક્તિ બચી છે.

અને છેલ્લી ચતુના સાઈકલની સંસ્થાળની. આદર્શ માપ તો એ છે કે દર ૧૦૦ માઈલની સફર પછી સાઈકલના બધાં બાળને તેના કોઈનું જ નેહિંજી. ખાસ કરીને તેના હળ પરીએ ને ફરતાં ચક્રોને. સાઈકલ ચક્રાવનારે નતે જતે કરવું નેહિંજી. આપણા સાધનાને આપણે જાણના પ્રેમ અને પેતાપણુની લાગણીથી સાફસૂક કરીએ તથા સાચીનીએ તેટલું બાહ્યનીવીતે નજર અને, એટલે દરેક સાઈકલિસ્ટને આટલું તો આપણું જ નેહિંજી: એનાં બંધનકે આજ સાફ કરવાનું તથા તેજ કરવાનું; નેહિંજી તથા જોરિંજીને કાંદના-નાખવાનું અને સાફ કરવાનું; દીક્ષા અથવા બાંજિકા આરાના સળિયા બેસાડવાનું; ને ટ્યુબ તથા ચાચર બાલીને હાથે પંચાર કરી લેવાનું.

ઘણીબરી સાઈકલોમાં સામાન્ય કુખયુ જોય માં આવે છે તે કઠક અને દાઢ પાછેથી એઈનનું. બાજ્યે જ પપટકા ગમણસો પોતાની ચેઈન સાફ કરવાની કાળજી રાખતા હશે. તેને બ્યારનાર બહાર કાઢી, કેટીસેઈનના પેલાળી, કાટ રેની કે માડી હોય તે સાફ કરી કપડાથી લૂછી તેને અંદરે અંદરે સ્વચ્છતું તેજ બીજને ફરી ચલાવતી નેહિંજી. એકાડાના નીચીના બાગમાં ચોટું ઓછ લગાવી ચક્રાય તો સાઈ, ચેઈન બહુ અષ્ટક રાખસો તે દાંતામાં ચોટી જશે ને અચાજ રશે. ચક્રર પાચ ચેઈન ચલાવતી હોય ત્યારે તેની બેપડો બાજ સીધો ને નીચલો બાજ રહેજી જૂતો રહે એટલી દીક્ષી એ હોતી નેહિંજી.

ચેઈન બેસાડી દીક્ષા પછી પાછું પેડું બરાબર ગમ્યમાં જોડું છે કે નહિ તેની ખાતરી કરી લેવી નેહિંજી. સાઈકલને લંબી કરી હેંડલ અને હેંડલ કપર ટેન્કો હાથેથી પેંડલ ફેરવતી રહેવું, અને તેમાં કરડાટકે પળણ ક્યાંય છે કે નહિ તે તપાસી રહેવું. બરાબર ન હોય છે ને બાહુ કરડાટ હોય તેની સામીની બાજુના રમેક-આરાના સળિયા-ટાઈટ કરી લેવાથી સીધું થઈ જશે. ફરી ચક્રવાર બેસતી પેડું ફેરવી જુઝા. તે બળ લાંબો સમય ફર્યા કરશે, ને પછી ધીમીધીમે તેનો વેગ દબી

યશે. અંતે ધિર થવા અવરો ત્યારે ડોનેકાચાર તે આગળ ને પાછળ લેલકની ગાફક ફરીને પછી તફન રિયર યશે, ને ત્યારે તેના વાલવેનો ખૂટો તફન નીચે ગમેલો હશે. આગ હોય તો સરાજનું કે પેડું બરાબર ટૂંક છે.

શહેરમાં સાઈકલ ચલાવનારાએ એક અને ખેડ તે સાખત રાખવાં જ નેહિંજી. એક

વિકસતું વિજ્ઞાન

અમેરિકાની જનસંખ્યા હવેકદિંક કેપનીએ દર મિનિટે ૧,૨૦,૦૦૦ રેવોલ્યુશન લેવી મોટર સોધી છે, જે માત્ર મોટર કરતાં ૬૫ ગણી ઝડપ થઈ. હાજલાથી સમગ્રજાતે, જે કોઈ આક્રીનાં પેડાં તેના પર બેસાડવામાં આવે તે કાચા કે દસકબર માઈલની ઝડપે તે રોડે, એટલેથી એ વેગ થયો: આ વેગ અચાજના વેગ કરતાં પણ ૧૪ ગણો વધારે થયો! હાલ તો આ મોટરો યુદ્ધ સરંભની બનાવટો માટે જ ખાસ વપરાશે અને લડાઈ પછી જ નહિરના કપયોજ માટે ખુલ્લી મુકશે. આખી મોટરનું વજન માત્ર સાત રતલ છે અને એક હાથે લેપડી રહે જોવી છે. (કુસોબી)

વૃત્તમાન યુદ્ધમાં વિજ્ઞાનના પ્રવાણે જે નવી સોધો અને નિવનની પદ્ધતિઓ પ્રચલિત થાય છે, તેમાં ખોરાકીના પુરવઠાની એક નવી પદ્ધતિ ધણુ મહત્વ ધરાવે છે. એ સોધ પ્રચલુ હવે દરેક સૈનિકને સામાન્ય થાણ ખોરાકને બદલે અનિવ્રિત ખોરાકને એક નકર દુકોટા (બ્લોક) હવાલે કરી દેવામાં આવે છે, જે દેખાવમાં લોખંડ જેવો સખત અને બ્યાશમાં સો સિમરેટોના ડબ્બો જેવડો હોય છે. પણ એ દુકોટામાં અંટસો ખાણ-પદાર્થો હોય છે કે તેમાં જરૂર પુરવઠા પાછી કેમરીને વાપરવામાં આવતાં એક સૈનિકને દિવસમાં ચણુ વારના હિસાબે ગરમાગરમા દહેજતદાર લોખંડ ગળી રહે છે! આ ખોરાક માંસ અને શાકભાજી બંનેનો બનેલો હોય છે.

આ યુદ્ધની આ નવી લોખંડી 'રસદ' (રેસન) લડાઈ ખતમ થઈ ગયા બાદ ધરતી શુદ્ધિની માટે આસીવાઈ રૂપ થઈ પડશે. આ નવતર 'રસદ'ના બ્લોકમાંથી એક લાકડાને ગળતી આખની કટકી લંબને જરા પાળીગા મિલાવી કે તમને બટાટો: 'રેડી-બોઇ' બહણુ ખાવા સાફ તૈયાર ગમી જશે! બીજી કટકી લીધી કે તમેજારે ખમટા તમારે હાથ આવશે; અને આ બધું નિવરતી દાર્યે જરાક જેટલું પાળી, અને જરૂરી પડોચાર-

તો એટલી તૈયાર રાખવી નેહિંજી કે તેના સિવર પર આંખબોનો દીસારો લાગતાં જ પેડાને ચોટી જાય. પણ એટલી બધી કઠક નહિ કે તમારા પેડાનાં પાસાંને થસારે પાડે. કોઈ પણ અકસ્માત આંખના પલકારામાં જ આવે છે. તેની સાથે તમારી એક એટલી જ ત્યારથી કામચાપની હોય તેવી તૈયાર નેહિંજી.

વાળી થઈ જશે!! આમ આ તિવ્રરમી-હુકડા હિંવા રસતી-બ્લોક દ્વારા તમને આનંદકીમ, જનમ, માખણ, એકવેર વગેરે એક પ્રકારના વિવિધ ખાણ-પદાર્થ મળી શકશે અને વળી તે બધા અસડી હશે, નકલી અથવા બનાવડી નહિ!!

મદ્રાસ યુનિવર્સિટીની પદવી

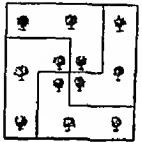
મદ્રાસ યુનિવર્સિટીએ કેટલાંએક વર્ષોથી સંયોજનાં આર નિયત વર્ષનો અભ્યાસક્રમ પાર કરનારને સંયોત શિદેગણિની પદવી આપવાની યોજના કરી હતી, પણ હજુ સુધી તેના વર્ગો ચાલુ કરવાનું કામ થયું નહવું; તેથી અદિવારમાં 'કલાસિય'નાં અધિ-શાળી શ્રી કૃષ્ણભિદેશના પ્રતાવથી યુનિવર્સિટીની સંગતિ અનુસાર સંયોતની કોલેજ કપરાત, પ્રખ્યાત વાયોલિનિસ્ટ અને યુનિવર્સિટીના અભ્યાસક્રમના નિષ્ણાત શ્રી ગાયુર સુચકાણ અભ્યાર પ્રોફેસર તરીકે કામ કરશે. આ કોલેજનું કુદ્ધાકન સર સી. પી. રામ-દયાળી અધ્યારને હાથે કલ્પ લાઈ ૧૯૪૪ ને રોજ થયું છે. હવે મુંબઈની યુનિવર્સિટી કલા-જોને ક્યારે અપનાવશે?

કસોટીના ઉત્તરો

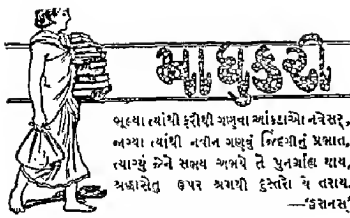
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯
૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૦
૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૦
૩૧	૩૨	૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૦
૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮	૪૦
૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬	૫૭	૫૮	૫૦
૬૧	૬૨	૬૩	૬૪	૬૫	૬૬	૬૭	૬૮	૬૦
૭૧	૭૨	૭૩	૭૪	૭૫	૭૬	૭૭	૭૮	૭૦
૮૧	૮૨	૮૩	૮૪	૮૫	૮૬	૮૭	૮૮	૮૦

(૨) જરૂર, બિરદ, રાવર, શરદ, ગરદ, દરદ, વરદ.

(૩) બાજુના બિરમાં ખતા-આ મુખ્ય.



એક વખત લોટીથી અગ્નિની લપી જુઝા અને પછી લોટીની શુદ્ધિગત છે તે તમને સમજશે.



બહુત્યાંથી ફરીથી ગુલામ આંકડાઓ નવેસર,
બહુત્યાંથી નવીન ગુલુવું જિંદગીનું પ્રમાત,
ત્યાગ્યું અને સભ્ય અખે તે પુનર્ગાંધ યાવ,
અજાણેનું ઉપર અગ્રી કુસ્તરો તે તરાય.
—“કાનસ”

કે. રામરાવ

હિંદી પત્રકારત્વમાં યુગ પ્રાંતના રાષ્ટ્રીય દૈનિક પત્ર ‘નૈસનત હૈરદ્વડ’નું રચાન વિશિષ્ટ હતું. આજે સરકારે તેને ફરી રાષ્ટ્ર પવાની અનુગતિ નથી આપી. પંડિત જ્વાહરલાલ તેના પ્રેરક અને પ્રાસૂદાતા. ન્યારે તેની પાછળ લોકોનું એકાંકિ ભુંદ ખરતી, અજાણ વહેમદાથી તેને આગળ ધપાવનાર તે કે. રામરાવ. હૈરદ્વડની પ્રગતિ પાછળ રામરાવની કાર્યશક્તિનો મૂક અને ન્યવસંત દલિલાસ પડ્યો છે. ગયા માયે ગહિનામાં રામરાવના પત્રકારજીવનનો અમલ-કસવ ઉજાવાયો.

સંપાદક રામરાવનું હૃદય સ્વાભાવિકરિતે જ અન્યાય કે લુલ્હા નથી સહી શકતું. તેમના લખાણમાં જેમ રૂપક વચ્ચે, નિર્લેપતા અને સવચ્છ હોય છે તેમ તેની પાછળ તેમની આ નમત અનુકંષા પણ જીવંત છે તરેવરી રહે છે. ૧૯૪૧ના સત્યાગ્રહ સમયની વાત. લખનો રૂપ નેત્રના કોઠીયા પર યતા અત્યાચારના સત્યાગ્રાર ‘હૈરદ્વડ’ પ્રેસમાં આવવા લાગ્યા. કોઠીયા કહીન હતો. ‘હૈરદ્વડ’ને સહીસલામત દેહાર-વાની રામરાવ પર ભારે જવાબદારી હતી. પણ પેલા બેદીબાઈઓની ચીસ તે કેમ પાછી ટેલી રીકે? ‘જેલ કે નંચન’ના મધાળા તળે સંપાદ-કીય લેખમાળા રાષ્ટ્ર થઈ. યુગ પ્રાંતની સરકાર ફક્તી હતી. જેલ-ઉપરીએ આવજનો દાવો માંડ્યો. રામરાવને છ મહિનાની સજા થઈ.

રામદાંડી નેતાઓ કે સરકારી અમલદારોની સત્વને ખાતર ખાલ હતારી નાખનાર રામરાવ તેના સાથીઓમાં અજાળ પ્રેમ ને વિશ્વાસ જગાડી શક્યા છે. મહામુશ્કેલીએ સફર કરતા ‘હૈરદ્વડ’ના કાચેકરીને કઠી સારી પચાર નથી ગળ્યો. આંખના એક સહયોગી પચાર વધારો માગવા ગયો. હસીને રામરાવે કહ્યું: ‘દોસ્ત! હું તો વધારો માગવા મારી પાસે જાણ્યો. પણ જોલ’ મારો પચારવધારો માગ્યા હું રોની પાસે ભઠી’ અને તેમણે કહેલું, ‘આપણે હાહાહા સિપાહી છીએ. મું આપણે મટીએ પૂરવ નથી કે આપણે ‘હૈરદ્વડ’ અને હેહરના છીએ?’ સહકારી નવજવાનની આખો ગરબી બેઠી.

હમણું તો વહાણની સફર જોળેએ પડી છે ને સુકાની વિખૂટા પડ્યો છે. છઠ્ઠીએ કે તે સુખન ગિલન યાવ ને પેલા મુવ તરફ એ પ્રખળ-વેને ફરી ધસી.

—મકર-દ દે

એક્વાડોર

પાશ્ચિમિક મહાસાગરને કાંઠે આવેલો દખ્ખળ અમેરિકાનો આ દેશ આંદીઝની ત્રિવિમાળાની બરબર જેઠમાં આવેલો છે. હિગ-ક્રિટ ધારણ કરેલાં જોનાં ૨૦,૦૦૦ કૂટ જ્યાં સિપાહી બે સપાતર હારમાં ચાલ્યાં ભય છે ને વિષુવત્તની રેખા પણ તેને ટેકવી ભય છે. એક્વાડોર એ વિષુવત્ત (ઇક્વેટર)નું જ રેવેનિસ નામ છે.

એની રાજધાનીનું સહેર કિટા બરાબર વિષુવત્ત પર આવેલું છે. દુનિયાનાં સૌ સહેરામાં જીવ્યામાં જાણું, એક લાખની વસીલયાણી એ સહેર આંદીઝનાં હિમાચ્છાદિત શિખર પર લગભગ બે મહાલની જાયાઈએ આવેલું છે. પેરના ટક લોકો એની જ સંસ્કૃતિ ધરાવતા

કિચસ લોકોના મહા-રાજ્યની એ પહેલાં રા-જધાની હતું, તે પછી તેનું એ નામ પડ્યું છે. ઇસુની દસમી સદીમાં... કાસો તે જની લઈ, ત્યાંની એક ટેકરી પર સુવેનરિસ પાંધેલું. આ-જની જગમગ ચારસો વર્ષ પહેલાં ત્યાં રેવેનિસ લોકો ભલ્યાં. જે પ-ચાવી ષાડયા પછી એક્વાડોરનું સ્થાન દર્શાવતો નકશો



લોકો ભલ્યાં. જે પ-ચાવી ષાડયા પછી એક્વાડોરનું સ્થાન દર્શાવતો નકશો

દક્ષિણ અમેરિકાનાં સંસ્થાનો વચ્ચે એક્વાડોરનું સ્થાન દર્શાવતો નકશો પિચરિએ સોળાસિયન ઈન્ટરકન્નરને કિંવડસ છતવા મોકલ્યો ને પેરનું માંડિક બનેલું એ રાજ્ય સહેરાઈથી એમને હાથ ચડી ગયું.

ત્યાર બાદ ૧૮૨૨ના પ્રેની રજમીએ જનરલ મુકેએ પિચિ-ન્યાની લડાઈમાં રેવેનિસ શાહીજીને હરાવ્યું ને અમેરિકાનાં સંસ્થાનો રેવેનિસ સ્વતંત્ર થયાં ત્યાં સુધીમાં અનેક વાહસરોયોનો અગમ એક્વાડોર પર રહેલો. સ્પાનિશ-પ્રાપ્તિ પછી મેક્સિકો, પેરુ, વેને-ઝુએલા ને એક્વાડોર મળી ‘બ્રઝિલ ઇમ્પીરિયા’નું આપું નહું રાજ્ય બન્યું થયું ને સામ્રાજ્ય બેલિવાર તેમો પ્રમુખ ચુંદાયો. પરંતુ ૧૮૩૦ માં એ સંપ્રકલન વૂટી પડ્યું ને આમરટની ૧૪મીએ એક્વાડોરે પોતાને પ્રભુતામાં ભઠેર કરી જનરલ ક્વેરોએ પોતાનો પ્રમુખ ચૂંટી કાઢ્યો

પાશ્ચિમિક કાંઠે આવેલા આયાકિનગી કિચરા સુધી રહત માઈ-લની આંદીઝની કંધાર પર બંધાએથી ત્યાંની રેલવે તો જનમનાં હજારો સાહસોમાંનું એક ગણાય છે. ૩૫ વર્ષની લાંબી જલ્દેમતને એતે, ૧,૫૫,૦૦,૦૦૦ ટોલરને ખાચે જોનું બાંધમમ પડે થયું. આંદીઝની ખીણનું સી-દર્થે આપણને સિવદર્શકરો ખ્યાલ આવે. પણ એ સી-દર્થે વચ્ચે, લખાનના કુચુછપાળા જેવો, દુનિયામાં સૌથી જાણી કોટાઈપંક્તી નામનો જવાબામુખી આવેલો છે એ લખીકતથી જુદો જ રોગાંચ જોઈએ છે. લખાનના કુચુછપાળાના ધાટોનો, પચ તેમણી મટી ને જેરી હિમચે ખજાચાણે એ પર્વત ધણી પ્રવાસીઓના થવે કુચુછપાળા કરતાં એ અધિક મુંદર છે.

સાજનો વિષુવ ને વિશાળ જમ્થો, અને કોકો દોરી તથા કની જેની એ એક્વાડોરની સમૃદ્ધિ છે; અને લોખંડ, ત્રાંચું, સીસું અને બીજી ખનીજોથી ત્યાંની બુગિ આબરે ભરી છે, બે લાખની વસતિ-વાશ આ પ્રદેશમાં થોથો ભાવ તો મૂળ વતની ‘ઇન્ડિયનો’ના છે. શો સેન્ટાઓનો એક સુમ્સ (સોનાનો સિકો) એ ત્યાંનું ચલણ છે.

આખા અમન્યત કામળ!

હાહાની જરૂરિયાતોથી કોનખના પામીને અમેરિકાના કામળના હોંઠે લગણું એવા પ્રકારનો એક દમક કામળ બનાવ્યો છે જે ફરી-ફરીને યોઈને વાપરી શકાય છે! એ કોઈકો તો મન્યત છે કે તેમાંથી પહેરવાનાં કપડાં ને તેળકો મુજા બનાવી શકાય! કીપ-પેપરની છત્રીઓ દાસા તો હવે સેન્ટાઓને ખાલસાગમી પહેનારી કાકરી. પારાંનાં ટપાને ભૂલાવે એવી ગમ્મત એ કામળની કોથળીઓ હવે બનવા લાગી છે. ભીનાં શાકભાજી લેવેલા છતાં પલળને તરસ લૂંછો ન જોને જોરા કામળમાં જ હવે સાદાખાં મોકલાય છે. અને એ કામળ કોઈકો જગમગ છે કે તેની કોથળીઓમાં હિટ અને ખાંડ ભરીને પ્રસાદના ચૂવા તીજળનાં મોડાડોમાં મૂકેલાં હોય તો પણ જરા યે લોચી વળ્યા વિના અંદર એ મુકાં ને ભરસાં રહે. આ અદ્વિત

શક્તિ કાળજીમાં લાવનારે તત્ત્વ તે 'મેક્સાગાઇન ફોર્ટેલિડાઇડ' નામની એક સિન્થેટિક રેઝીન છે. કાળજીના માધ્યમાં અમુક પ્રચાલનાં તે મેળવી દેવાથી આ મનજીવી આવે છે. કાળજીના માધ્યમાં તંતુએ તંતુમાં એ રેઝીન એવી તો ઓતપ્રોત થઈ ન્ય છે કે કાળજીના દેખાવ દેરામાત્ર બદલાતો નથી. (યુ.સો.વી.)

પ્રોફેસર એચ. જી. હાલામ F. R. S.

હિંદના યુવાન અને લખ્યપ્રતિષ્ઠ વૈજ્ઞાનિક પ્રોફેસર એચ. જી. હાલામ (જેમનો જન્મ પશ્ચિમ 'કુમાર'ના રાજ્યાં એકમાં આવી ગયો) ને ૧૯૪૧-૪૨નું ફિઝિક્સ યુનિવર્સિટીના 'એડમ્સ પ્રાઇઝ' એનાયત કરવામાં આવ્યું છે, એની બાર્સીય વિજ્ઞાનમંદિરના સુવર્ણકલ્પશ રૂપ છે. પ્રોફેસર હાલામ આનંદ-અનંદ માન મેળવનાર પ્રથમ હિંદી છે.



દર એકાંતે વર્ષે વિશુદ્ધ ગ્રેફાઇટ, ખગોળશાસ્ત્ર કે પ્રાકૃતિક તત્ત્વ-જ્ઞાનની કોઇ પણ સાખા સંબંધે સર્વોત્તમ ગુણધર્મજન્ય-પીસીઝ-લખનારને મળતા આ 'એડમ્સ પ્રાઇઝ'ની કીમત આશરે ૩૦૦ પૌંડ જેટલી આંકવામાં આવે છે. ફિઝિક્સ યુનિવર્સિટીની ટિચી મેળવનાર જ આ પ્રાઇઝના હમેદવાર બની શકે છે. એ પ્રાઇઝ માટે નિયત કરવામાં આવેલું ધોરણ અતિશય ઉચ્ચ હોઇને કેટલી વે વાર તેમના વિદ્યેતા મળતો નથી. ૧૯૫૦ થી ૧૯૧૩ સુધીમાં આ પ્રાઇઝ ૧૫ વાર જ આપાયું હતું. શંકરવેદ, જી. જી. યાંમ્સન, શાંદરીય, લાર્મર, લોરે, મેકલેરીન, હાન્સ અને ફાઇનર જેવા ઇંગ્લેન્ડના ગાદાન વૈજ્ઞાનિકો આ આનંદ્ય પ્રાઇઝ મેળવવાને ભાગ્યશાળી થયા હતા. આ ઉપરથી આ પ્રાઇઝ મેળવવા માટે ખંતપૂર્વક કરેલા અભ્યાસનો આરાધના દેહેલે મોંઘે કરવી પડે છે તેમના ખ્યાલ આવીને. જગતના સર્વ-શ્રેષ્ઠ વિજ્ઞાનીઓની હરોળમાં સ્થાન મેળવવા માટે પ્રોફેસર હાલામ આપણાં હાર્દિક અભિનંદનને પાત્ર છે. (ગોળગીની દુનિયા)

મહાવનનાં રાજદારી ખૂનો (૧૯૩૪ સુધી)

- ૪. ૫. ૪૪ ન્યૂયોર્ક સીઝર-મુકદ્દસ દ્વારા
- ૪. ૧૪૧૩ ઓરવર્ડ પાંચમે
- ,, ૧૮૬૫ અબ્રાહમ લિન્કન-ન્યૂસ દ્વારા
- ,, ૧૮૭૨ હિંદના મવનર જનરલ એલ્ફ્રેડ ઓવ મેયો
- ,, ૧૮૭૬ તુર્કીના સુલતાન અબ્દુલ અમીર
- ,, ૧૮૮૧ રશિયાનો આર એલેક્ઝાંડર; અમેરિકાનો પ્રમુખ માર્ટિન
- ,, ૧૮૯૬ ઇરાનનો શાહ નસરુદીન
- ,, ૧૮૯૮ ઓસ્ટ્રિયાની સામ્રાજી અંબિયોસે
- ,, ૧૯૦૬ નાપોલો પ્રિન્સ ઈટા
- ,, ૧૯૧૩ મોસ્કો પહેલો જ્યોર્જ
- ,, ૧૯૧૪ ઓસ્ટ્રિયાનો આર્ચડ્યુક ફ્રાન્સિસ ફર્ડિનાન્ડ
- ,, ૧૯૧૮ આર નિકોલસ-કુરેન સહિત
- ,, ૧૯૧૬ અધ્યાનિરતાનનો અખીર હબીબુલ્લા
- ,, ૧૯૨૧ નાપોલો વરો પ્રધાન તાકારી હારા
- ,, ૧૯૨૨ આયર્લેન્ડનો પ્રીમિયર માર્શલે કૉલિન્સ તથા ગ્રોવેન્ડના પ્રમંદરના પહેલો પ્રમુખ પામિયેલ નાટોનિયુસ
- ,, ૧૯૨૪ ઇરાલિયન સમાજવાદી મેતા નવા કેમિમેટ્રીઓ
- ,, ૧૯૩૦ નાપોલો વરો પ્રધાન હામાગુચી
- ,, ૧૯૩૩ અધ્યાનિરતાનનો રાલ નાટીરોહા
- ,, ૧૯૩૪ ઓસ્ટ્રિયાનો વરો પ્રધાન એંગલર્ટ ડૉલ્ફ-નાઝી હાથે.

ટિકિટ-સંગ્રહ [૪] . . . વોટરમાર્ક

ગુણ હપતામાં જીભાનું તેમ વોટરમાર્ક એ ટિકિટ-સંગ્રહમાં કેક અગત્યનો મુદ્દો ગણાય છે, અને ટિકિટની પરખ કરવામાં તમા ધળીવાર તેની કિમત ઠરાવવામાં પણ તે ઉપયોગી થાય છે.

વોટરમાર્ક એટલે કાળજીને પ્રકાશ સામે ધરી રાખતાં તેમાં સફેદ રેખામાં એ આવી છાપ જીભા છે. છાપવાના અમુક પ્રકારના કાળજી સિવાય લગભગ બધી જ બનાવટના કાળજીમાં તે ભેખમાં આવે છે. ફૂલસંકેપ, બૅકગ્રાઉન્ડ વગેરે લખવાના કાળજી, દસ્તાવેજ કાળજી, ટિકિટો, ચલણી નોટો—બધામાં તે હોય છે. આ વોટર-માર્ક કાળજીની બનાવટ વખતે જ અમુક યુક્તિ વેરે તેમાં પાટલામાં આવે છે, જે કાળજીના આકૃષ્ટ્ય સુધી તેમાં લે છે. અને તેનો ઉદ્દેશ તેના બનાવનારના કે કાળજીના પોતાના નામનિર્દેશ ઉપરાંત ખોટી બનાવટ કે ઇમજબાજ સામે તકેદારી રાખવાનો પણ હોય છે.

ટપાસની ટિકિટોમાં પણ એ જ રીતે અમુક ટિકિટ ખરી અસરી બનાવટની છે કે કેમ એ પરખવાને તેનો વોટરમાર્ક ધળીવાર ભેખમાં છે. ભેરે શરૂઆતના શેડા કાળમાં એવા વોટરમાર્ક આવતા ન હતા, અને હમણાં ૧૦-૧૨ વરસના માળામાં પણ એવી ટિકિટો નીકળી છે. કાળજી વતરીકે આપે ત્યાં ૧૮૫૨માં સિધના કમીક્સરે સફેદ, બહુ અને લાલ કાળજી પર છાપ હપસાળીને સિંધ-સુંબાદના ટપાસ-વર્ણવાર માટે કાંટીલી ટિકિટ ઉપર વોટરમાર્ક ન હતો. ૧૮૫૪ના ઑક્ટોબરથી ઇરેટ ઇરિયાકેપનીએ અખિલહિંદ ટપાલ ચાલુ કરી તેની ટિકિટોના આખા શીટ પર કેપનીના રાજચિહ્નો એક જ વોટરમાર્ક હતાં અને મધ્યાલે 'સ્ટેમ્પ ઓફિસ' અને 'નં. ૪' એમ લખેલું હતું. ત્યાર બાદ કેટલોક વખત વોટરમાર્કે વધારી ટિકિટો બહાર પડી, ને તે પછી હાથોના માથાવાળી ને ત્યાર બાદ વળી એકે તેમજ વધારે તારાઓના વોટરમાર્કે વળી ટિકિટો આપેલે ત્યાં બહાર પડી.

વોટરમાર્કમાં જે રેશની ટિકિટ હોય તે રેશના રાજચિહ્ન, પ્રત્ય-પ્રતીક, નામ, અંગર એવી કાંઈ ને કાંઈ નિશાની હોય છે. પરંતુ એવા કાખજા પણ નીકળે છે કે એક જ રાજકર્તાના અગ્રણ્ય ટિકિટોમાં જીભાજીવા પ્રકારના વોટરમાર્ક નંખાયા છે. ટિકિટોમાં આ પ્રકારના ફેરફાર તેનું વૈવિધ્ય વધારે છે અને એવા નવતર વૈવિધ્ય કે ચિચિત્તા વાળી ટિકિટો મૂલ્ય ધણું જ વધી નય છે. એ ચિચિત્તા કેમ વધારે કુતરુદયોરક તેમ ટિકિટોનું મૂલ્ય વધારે. કાખજા તરફથી કાળજીની બનાવટ વખતે વોટરમાર્ક નાખતાં મુલ યદ્દ જવાથી તે ફાઉવાર એક-સરખો ન પડતાં, ઉપર, નીચે કે પાંખે આવી નય છે; તો કોઇવાર છાપતી વેળા ટિકિટના ચિત્રથી જીભા પણ આવી નય છે. આવા 'સાઈવેલેજ' કે 'અપસાઈટ' વોટરમાર્કવાળી ટિકિટો હાથ કરી લીધી હોય તો પાછળથી તેનું સારું મૂલ્ય હપ ને છે.

વોટરમાર્કે ભેખ માટે ઇનામો કે કમ્પાની ખાસ કાળા રંગની રાજીઓ આવે છે, અને 'વોટરમાર્ક ડિરેક્ટર' કહે છે. તેમાં પાણી ભરી તે પર ટિકિટને કાંધી મુકવાથી વોટરમાર્ક સહેલાઈથી દેખાઈ આવે છે. જો કે કોઇકાઇ ટિકિટોમાં તો ગાત્ર નિખળાતો જ વોટરમાર્ક પારખી શકે છે.

આ વોટર-માર્ક જેવું જ ટિકિટનું બીજું અભ્યાસનું યોગ તે તેની આકૃષ્ટિઓના પ્રમંદરના, જેને અંગ્રેજમાં 'પરફોરેશન' કહે છે. તેને વિષે હવે પછી.

હિંદીલાલ ઔરકર

બાપ-વાતવાતમાં હું યારત માટે છે એ ટેવ આવી નથી, બેટા-હવેથી એગ નહિ કરું છાપા. બાપ-પણ મને ખાત્રી છે કે હું માનવાનો નહિ. બેટા-અર મારી સા આપ; બોલો, કેલોની શરત ?

વિદ્યાર્થીઓ, વેપારીઓ, વંકીલો, વિદ્વાનો વગેરે મગજનું કામ કરનારાઓ માટે ખાસ

અંડુનું પૌષ્ટિક ચાટણ કેસરી જીવન

માહારસાયન



કિંમત
૧૦ રતલના પોટના રૂ. ૧૫
૦૧ " " રૂ. ૨૫
૧ " " રૂ. ૫
નાનાં-મોટાં, માંદાં-સાજાં, નબળાં-સખળાં, સ્ત્રી-પુરુષ, સોફિસ્ટિકેટેડ ઉપચોગી

રસબિહાર, અથક, કેસર, હરપુરી અને બીજાં દીપન, પાચન
ને પૌષ્ટિક ઔષધ મેળવી લીધાં રસદાર આમિર્ગામી બનાવેલું
મુશાલિત મુવાસિત સ્વાદિષ્ટ અને પૌષ્ટિક ચાટણ

કેસરી જીવન અંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લિ.

કારખાનું : રૂયાનીરોડ - મુંબાઈ-૧૪ દુકાન : નવી મહેલ બનવારી - મુંબાઈ-૨

એક જ વખતની અમારી મુલાકાત તમોને હિમેશના અમારા ગ્રાહક બનાવશે

એ. બી. સી. સર્જિકલ કં.

દેશી તથા વિદાયતી દવાના અને સર્જિકલ એપ્પેરેટના વેપારી

જીરમા મસ્જિદ સામે ૧૮૬૬ ગાંધીરોડ અમદાવાદ

ટ. નં. ૨૭૮૭

પ્રમાણિકતા અને પ્રજાસેવા એ અમારો મુદ્રાલેખ છે.

જિંદગી • આગ • દરીઆઈ • મોટર • અકસ્માત • ચોરી-લૂંટફાટ
કામદારોના બદલાના વીમાનું કામકાજ કરી આપનાર

રૂબી જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

હેડ ઓફિસ :

કલકત્તા

જનરલ મેનેજર :

બી. કે. સેતલવાડ

ચેરમેન :

શ્રી. બી. એમ. ખીરલા

ઈન્ડિયન બોમ્બે રીવીઝન ઈન્શોરીયલ બેંક એન્ડ એનેક્સ લિમિટેડ, હોર્ટ, મુંબાઈ

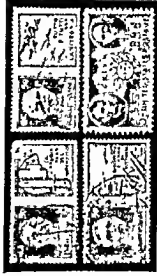
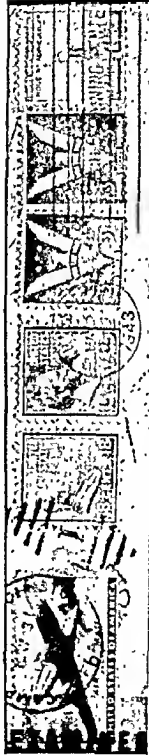
રૂબીઆઈ : RUBINSURE

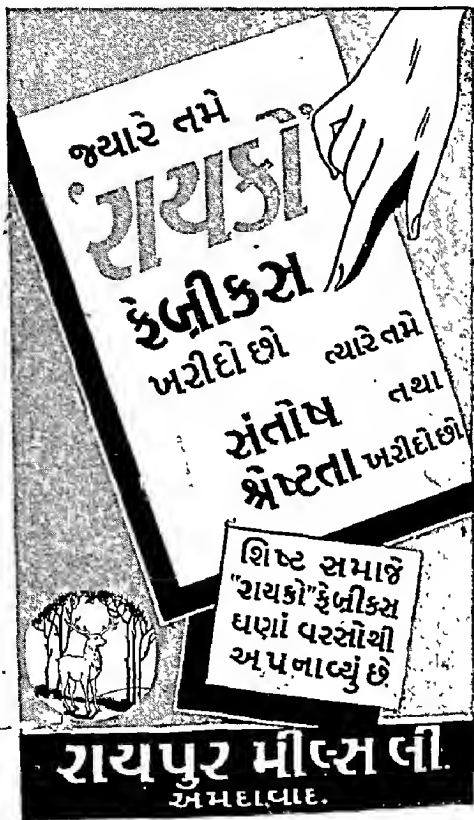
ટ. નં. ૨૦૫૬૦, ૩૧૮૨૯



રાજકોટના અધ્યક્ષશ્રી,

ગિયત્તદારઃ એમ. એસ. પટેલ





જ્યારે તમે
રાયકો
ફેબ્રીકસ
ખરીદો છો ત્યારે તમે
સંતોષ તથા
શ્રેષ્ઠતા ખરીદો છો

શિષ્ટ સમાજે
"રાયકો" ફેબ્રીકસ
ઘણાં વરસોથી
અપનાવ્યું છે

રાયપુર મીલ્સ લી.
AMELIAE.

આવતી કાલના

નાગરિકોનું પ



વર્ષ ૨૧મું એક દસો સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૪
આયતમી-રવિશંકર રાવળ સંપાદક - ખચુભાઈ રાવળ
પ્રકાશક ૦-૧૦-૦



અગત્યકેટ

એમના સરકારની દૃઢમત નીચે પિંડુસ્તાનના લોકો અલગકેટનું આ નિત્ર એ જ સરકારની અને એ જ દેશની ટપાસની ચિન્હિયાની કપડીઓ પહે બનાવેલું છે, એ એની મૂલ્યક વિશિષ્ટતા છે. (સામય. વિક્રમ સંવત ૨૦૦૦) કલાકાર: પુરુષોત્તમ પ્રાનઢ સંપતી-મુંદા



આત્મની અંદરની

ચિત્રકાર • સી. અરિનાબહેન શાહ (ગુજરાત કલાસંઘ ચિત્રશાળા)

તલવારની ભેટ

હરિભાંજે આવ્યા તમારે આંગણે રે,
હતી માળા તે ફૂલની એને ગળે રે;
મારાં મનમાં હોભાણું ફૂલમાળમાં રે,
મારી માગી લેવાની હાલી હામ ના રે
હાલી હામ ના રે-હરિ

હતી આશા, ખરભાતે હરિ હાલશે રે,
માળા સેજલડી હેડ પટેલી હશે રે;
વેલી આવી ઊભી રહી મરોબડી રે,
છતાં માગ્યાની જીભ નવ ઊપડી રે-હરિ
નવ ઊપડી રે-હરિ

પછી માળા લાલુને કાલના ગઈ રે,
ત્યાં તેરે પછી તલવાર ને હરી ગઈ રે;
જરા અડધી ને હાથ સમઢી ગયા રે,
ધણી! ધગધગતાં વજ્ર મૂકીને ગયા રે
મૂકીને ગયા રે-હરિ

મને વનમાં વિહંગ બધાં ખીજવે રે,
‘અહીં માળાધેલુડી, લેતી લા હવે રે!’
હરિ! ક્યાં રે સાંપ તમારાં દાનને રે?
હું તો શોધું સંતાપવાના રચાનને રે!
એવા રચાનને રે-હરિ

હરિ! શક્તિવિહોણી હું હાજી મઠું રે,
મારા ઉપમાં તલવાર તારી સંપડી રે;
હરિ! હેડમાં રાખતાં ચીરા પડે રે,
છતાં રાખ્યા વિણ દાન તારાં શે રડે રે!
વાલા! શે રડે રે-હરિ

હરિ! હૈયાને ઝયાન મૂકી તેગને રે,
હું તો ભે વિણ વીંધીશ ભવ-પાટને રે;
હરિ! આનુથી મારે સકળ કારણે રે,
હવે તારા જેકાર! અભે રાખળે રે
અભે રાખળે રે-હરિ

હવે બીજા શાણાને કરવા નથી રે,
રથમાં નહિરે આગે તો પરાવા નથી રે;
હવે આંધ્રુ સારતી ધર-ખારણે રે,
નથી ભાટકડું ક્યાંય તમ કારણે રે
તમ કારણે રે-હરિ

નાથ! તારી તલવાર લજ્જતું નહિ રે,
દાન તારી દીપતે તમજું નહિ રે;
હરિ! આપું આપુધ, શુધ આપળે રે!
મારાં ભોવાને જીવ જીવ આપળે રે!

અવેરચંદ્ર મેઘાણી

કાલનાં પૈસી આ એક છે. આંગણે પધારેલા પ્રિયતમની ફૂલમાળના આશા સેવની પ્રિયાને આખરે રવામી તો બચાવી નહય છે પોતાની ધગધગતી વજ્ર-કાગરોર. એટલેકે, માનવી ચહે છે રવામી-દરતની સુખકર ભેટ, વાંછે છે સુઠ વરદાન, પણ પામે તો છે કંઠાર કા સેવાના સાધનની સોંપણ. જગત એ જોઈ હાંસી કરે છે, માનવી સુંચાય છે કે આ દુઃખ, વિપતિ અને સંતાપની રવામી-ભેટને સાચવની ક્યાં? એ સાચવણું રથ જોકે જ છે— મુંઝા હૃદયનું ધ્યાન. એ આયુષ્યના દાનને હાંટી મળે સમજ, માનવી વસોપાનને વેગળા મૂકે છે, રવામીમિલનની પણ પરવા ત્યજે છે, દર્માં મીઠાંકળ પ્રાપ્ત કરવાની ગતિ કરવું નથી, અંતર તાપના કંઠાર ખડગને જીવનસંસારમાં વીંછવાને કૃતવ્યમાર માથે ચડાવી લઈને મરતે અને છે, ને એ રવામીલીલા સંસ્થને પેતે લગ્ન નહિ, સુકોગળ સમવડોની શોધમાં જવા લલાચાય નહિ, પણ અજ્ઞતા દે, એવી મેગલ માનવાંછના તેના અંતરમાં હેઠગ પામે છે.

સામયિક ચિંતન

એ ઉદ્દેશોધન

ઉંઘા ધનધાન્યથી ભરપૂર છે આ દેશ! કેવી દુધાળી ધરનીતા તમે માલિક છો! સમૃદ્ધિના અખૂટ બંદારો અહીં ભરા પડ્યા છે. પાણીમાં અહીં ઓધધિઓ છે ને હવામાં અહીં સુગંધી-ગો છે. અહીં કાચલની મતી છે ને જીવજીવનમાં ગીતા છે. અહીં સુસિંધામાં ફૂલા અને હરિ-યામાં ખેતરો છે. દેખાણનું આભિમાન મારું નહોતું છે જિજ્ઞાસલ સરખા દિગ્માલ્યની આ દેશને રમેવાળી છે. અહીં એના નિર્મળ પ્રવાહો છે ને દમગામાં ભિલગતાં પાર નેત્રી રસિક અહીંની દારતાને છે. અહીં સિંધુની મતી છે અને સેવગની રંજેલીઓ છે. આ દેશમાં સર્વેકંઈ છે. નથી માત્ર જન્મ વસ્તુઓ. અહીં આને જવાની નથી, ને અહીં આને માર્દાંગી નથી.

અને એમાં કશુંક શાને લાગે છે? હું જરાયે ખોટું કહેતા નથી. નહિ તો તમે જ કહો ને, કે ને દેશમાં જવાની અને માર્દાંગી હોય ત્યાં શુભાવી રહી શકે ખરી? ને દેશમાં થીવન હાકોડા કાઢવું હોય એ દેશના માનવીઓને ભરાં બંદારે ભૂજે મરવાનું હોય ખરું? જવાની ઉછેડાય તો એ આદ્યસ-પાતાલ એક દે. માર્દાંગીએ શિખર જોવા હોય તો એ પાણીપત હોમાં લઈને કાળનેય પડકારી લે. પણ એ તો જવાની હોય તો ને? માર્દાંગી જીવતી હોય ત્યારે ને? અહીં તો જવાની એ જીડી પડેલી છે ને માર્દાંગીએ જીવતાં પાન્યો છે. મારે જ હું કહું કે આ હિંદુસ્તાનમાં બધુંય છે, છતાં હઈ નથી; કારણકે અહીં જવાની નથી, અહીં માર્દાંગી નથી. —જે ધરી મોતમાં હો. અમરનાથ (તારીને)

૧૯૦૫ની સાલથી ઉઘાં આખીસ વર્ષમાં આપણા તરફે સમગ્ર જુદીજુદી વિચારધારા ને જુદાંજુદાં ધ્યેયો આપી અર્થ, પણ આને નહિ એમની સમગ્ર કોઈ ધ્યેય જ નથી એના રિયલિ આવી મજેલી જણાય છે. કચમ રારકારી મોટર ચલાવું ધ્યેય મળું, પ્રૌદ્યોગી અભ્યાસ દેશમંત્ર ચલાવું ધ્યેય મળું અને દેશ ખાતર આત્યંતિક ત્યામનું ધ્યેય પણ મળું. અસાધકાર ક્યાં, કાયદાનંત ક્યાં, નુવંચાસ લોભગો, વ્યક્તિગત દેશભાવની દોષી દરી. કુટુંબને મિત્રાદરી દુરું. છતાં પોતાને તો હઈ ન મળ્યું પરંતુ રાષ્ટ્રને પણ કશું હાંસલ ન થયું એ નિરાશામાં આજનો તરખું કંઈક સ્તમ્ભ. લનાસ, ધ્યેયવિહીન અને ઉદારીન જેવો બની ગયો જવાય છે.

પરંતુ એમ હતાસ ચલાવું કંઈ કારણ નથી. વ્યક્તિનું આયુષ્ય વધે એ તેમ રાષ્ટ્રનું આયુષ્ય મારો વડે યાનય છે. આપણી સ્વાતંત્ર્ય માર્ગની તરતને તો હલ મળે અને એમના સ્વતંત્ર્ય વચા આવ્યો હશે. છતાંયે એટલા વખતમાં આપણે કેટલા નિર્ભય અને સ્વાભિમાની બન્યા છીએ? અને તે સાથે આપણા નેસમિક દક્ષોથી વારકે ચઢ ગયા છીએ? અને નિયે-ધારાક કાર્ય પછી ને વિધાયક કાર્ય આપણે કરવાનું છે તેની નહિ પવંત્યારી હોય તેમ, આપણું જાનપાન, આચારવિચાર, ભાવના અને કલ્પનામાં કેવી એકરૂપતા આવવી નહય છે?

નહી માનશે કે જીવિષ્યકાળ એ મર્મગુરુઓનો, વરિષ્ઠોએ કે એજવાલદારોને નિર્દિષ્ટ ‘નાગરિકો’ છે; અને સામા નાગરિકનું પવંત્ય એ સેક્રીયલની ભાવના છે. નિર્દિષ્ટ એક અરિસ્ટ રાષ્ટ્ર છે, એ રાષ્ટ્રમાં આપણે જીવવાનું છે. એ જ આપણી વિરુદ્ધોગ ને પુણ્યભોમ છે એવું ચેતન્ય આપણી નસેનસમાં સંચરવું જોઈએ. —કિશોરકરમાં મહાદેવશાસ્ત્રી દીવેકર

પરને કાંઠે ખાણુ કેમ આવી શકાય એ તે અનેક બતાવી બધા ઉઠે આજી બતાવ્યું પરને કાંઠે ખાણુ ક્યાં સુધી ટકાવી શકાય

અ સંજ્ઞાલની એટલી માળી હશે, પણ તેનું મુખ ધણું દેખિયમાન છે. એટલે જ્યારે એટલું જિવાના ગાંઠ નેમવળાં એ અસંજ્ઞાત્યે છે. છ. જેટલું પર અભિષેક કર્યાંત્યારે જિવિવાના ધણા વિનયોગ્યા પડી ગયા. જિવિગીનું અર્જ ઓર પુકથાયાં છે, સતત પ્રયત્નમાં છે એ તેણે જાતને એકે એક આજી બચાવેને બનાવી આપ્યું. સાદસિકાની જિવિયામાં બહાદરી ને બિહાદરીના દાખલા અત્યંત છે. દિલ્લિ જીવની સફરથી પાછા ફરતાં, પિતાની માંડણીથી થી કુચની ઢીલને ફાળે એક સવારે તેજ બહાર નીકળી બારે પર ચિરનિદ્રા હોતા જનવડ એટલની વાત લાગીની છે. એ. છ. જેટલું જિવાની એમ મૃત્યુને થયાવયામાં નહોતી. પણ જિવિગીનો દીવો જ્યારે કપાલબંધે ખાણુ જાતે બેતો ત્યારે, થયેનેમયે મૃત્યુને પાછળ દકાપતો ને આગળ પધેતો હતો. આટલુંને ફેરવું દગઃ જીવિગીનો આતર કેમ પ્રાણુ આવી શકાય. જેટલું બતાવ્યું જીવિગીનો આતર કયાસુધી પ્રાપ્તને ટકાવી શકાય, જ્યારે શરીર તલન નાકમયાળ બની જનવડ મરે ત્યારે પણ, સંકરપની ફેરવાથી, આતરાના ખખરીથી.

એટલું જિવાના ન્યુ આડળ વેરશની રૂબરૂ સીમાને બંધીને કપીનકરું બંધનું નીચ ને બચાવે રમણીય જગત અર્જ છે. અભેદ થવ શા છ અને કાયા ચિકિત્સા જે અસાધી એ કમ્ય પહેરાસમર છે. એકરસન ચિકિત્સાને મરે એ કાકીજગત ટેકરીમાંથી પડેયાળ ન્યુ સાદળ વેરશના પિરાળ જેતરને સાકળી છે.

ઈ. ૧૮૩૩ની ૧૪મી ફેબ્રુઆરીએ 'પી-ડગ' નામનું એક મોનોગ્રેફેન આ નેમવળાં જરફ થઈ ગયું. આટલું જિવન સરકારે તપાસ કરવા- ચાં જાણી ને રાખી, જેમ કશો પત્તા ન મળેયો. ઝિએનથી રિટની નવું એ વિમાન થયે ફેરફારને ને આઈર્લેન્ડના ક્લાયડે લઈ આગળ વધ્યું. પણ તે પછી ફરી સગાચાર ન મળ્યા. ઊપડની વચ્ચે દવાગાન સારું દર્ડ. પણ પછી તેજાનમાં જિલ્લે નેધેયામાં હતો. છેવટ, વંદેળમાં સપડાય તેજે દરિયાના કાંઠે અલખ ખુલે બહાર છે છે એમ કહી એ કથાનસીધ વિમાનના માન એવાને મર- કારી જ શક્ય મૃતની થાકીયા બહારી દીધા

પણ જે થકીમાં એક મિ. પ્રાંડ હતો. આટલું જીવની તે 'પી-ડગ'માં એક હતો. જ્યારે આ વિમાને અંધાર પડે એટલી રીધે ત્યારે તે જવાનની પડી માનું મળ્યું ફરી કાણુ કોરકોરે તેને થવું દર્ડ કે તેનો દીકરો છેવે છે. એટલે ૫૦૦ પાઉડનું બંધનું હાડી

બહાદરી અને બિહાદરીનો એક અંગેડ કથા સર્જ જનાર જીવનનો સોદાગર જે. જી. વેસ્ટ્રે

તેણે સ્વતંત્ર તપાસ ચલાવી, ફરી એ નેમવળાં ને કુંચાક પ્રેરેશ પર વિમાનને ચલાવ્યો—ફક્ત નિરાશ સર્જ પાછાં ફરવા મારે.

પણ માની હેવાકથની બોરી ન હતી. પ્રાંડ જીવનો હતો. એ અંગેયર બધાની બાનુમાં નાનકડી વસાહત કરી રહેતા બહાર- દુર ખેડુ બનાઈ એટલેની સાદસિક સફળ પ્રયત્નને તેને અને તેનાં એક સાથીને બચાવી લીધા. અને ત્યારે જિવિયા, કરી ને સાન- ભેડી એવી એકબેધીની આ વાત સાંભળી.

જેટલું આ વિમાનમાં સાથે હતો. જ્યારે વિમાન તૂટી પડ્યું ને સળગી ડડ્યું ત્યારે બાહુની બહારી તેડી પાડી થકેલા બહાર ફરી પડનાર પ્રાંડ હતો. તેણે જીવ રોપા મિન્ટેડને બહાર મદાયા, અને તેણે જેટલું ને મારદ હતી. જેટલું જ્યારે બહાર નીકળ્યા ત્યારે તેનો કાંઠા ને દાખ સખત રીતે ફાડી ગયા હતા. હાંથ થઈ શક ને પહેલાં બાજીના ચારે આદવાન અતિભવાળા થીરી થઈ હતી.

એનું આજીનું ટેરવું સરખું ચિકિત્સાકોરું છે તે લખે છે કે અતિની વેરના કેવી દોષ છે. અને દાંધ અને વાંસાના આમળ પીડા થતી દોષા છતાં જેટલેથી ઊંચેએ ગોતે આસ- પાસમાં ફાંપ બિતરેલાથી મરદેમજાની શકો. અંદરગાળથી પ્રાંડના એક પડનેા કમચ- પાણુ થઈ ગયાં હતાં મિન્ટેડ કમચજાંદોશા હોવા પડ્યો હતો. અને તેથી ફાંફાને ને થવા- એટલે જેટલું મલકા થયે આમળ આપે.

જેટલું ફાંફાં સડાવને જીવવામાં સફળ થયો હોત. પણ આ અનવડા મુલકમાં તે ત્રણ દબર ફૂટી કાચાં એકથી થે માંડીની વિના ઊઠ્યા હતા. અને તે કાંઈ પડદાં ખેડે કે નેમક થવાનાં તે નહોતો. એ તે જીવનનો એક જવાન જેવારી હતો. પણ છતાં તેણે બિહાદરી હોવા બહારી રીતે બંધી બધ્યા.

જેનથી વહેતાં ડરણાં, હાથકળી નેમક, રવી અમલ તેવીજ રહે ને બીજા કાકી મોસ- રવા, તે કુદાકરી કે બીજાં સાધન જન આમળ વધ્યા. માખીઓનાં મુંડે તેને દોશન કાંઈ નહોત. કાંઈને બાકું ને થકેલા ફરી ખૂનો હતો. ફાંફાંને આમળ વધ્યા—પડેના અજ- ડને, કપાલમાં અતે. અંદરેવારે તેને કાંઈ

કાંઈ કે પાંચમો રોશ હોવા પડેના અને બુંલઈ એકલા દાંધમાંથી શાળી બજાસ ઊડતી. પણ તેના ને સાથી પેઠી એક બધિમાં અસદાવ પડ્યા હતા. અને ફરક આમળ જતાં રાઈ બિતર નવે થઈ પળુ નવ્યા એકમેક પછાડે તેની સમી ધડુ ને હતી, અને છતાં આથવે તે એ છે કે તેમજા કાંઈકાંઈ ફર થતલ કોમો થતો હતો. બ નાનકડું બદન વળેને તોણે પળુનું વડ.

સખત યાદગી જેટલું આંખે આંખ પરી. વાંસાની વેરના અને ને થઈ ફીલે તેર છેવટ થકી રીધો. અને એ સીધી રીધ પથથી તે પળીસ ફૂટની મેં મેં નીચ પડ્યા પરતબી પડ્યો. એ પછાડે તેનો જીવ કોમો.

પણ વાત એટલેથી પરી નથી થઈ ને બધેકર પછાડ પાળી પણ તે કોમો થયાં તેનું કાકું બાંની મળું દર્ડ, એ ને આજ બહારની પી આવી હતી. ને માથા પર નારે દબ થઈ હતો તે આજળ વધ્યા. કાયા તે પીચાઈ હતી, પણ તેની પાછળ કાયા પાછળ કાંઈ થ તેને દોરી નવું વડ. પાછળ એ સાથી નિ: સદાવ પડ્યા હતા ને આમળ ફાંચ મેં મળી આવે... જેટલું આ આટલું અરજી હતી.

એ તેનાં પત્રમાં થીથી થીયે થવાં હતાં. જિવિગીનો ઉઠકી મૂકી અર્જા નથી હતી. પણ છતાં તેના પત્ર ને વેરવા.

છેવટ ફેંકણુ આતી—કાકી પત્ર, થીક નર મકાં અને ફેંકણુ કાકીજગત મંગીર પડ્યા પર ફેંકણુ પડ્યું—પેકી કાકીની કાકીથી બચાવે અરજી મારણ ફર.

પણ છતાં ડાનુ આશાના દેર નહોતો તૂટવા. અરજક દેવાસાંકિનો તલ દાખ નહોતો મર્યા. જેટલો અનમાં ઢાંકે કે કાકી આશા કોપા પાળી ડાનુ પણ તે આમળ વડે શકો. તેણે કાકીને ફેંકે સાકી અને મીઠા- ફેંક અગાવી ડાનુને બાંધ્યાં મૂકી થીને થીયે—કાકા અર્જા બિતર અવરયામાં ફાંફા ફા મેં થવા. મીઠાઈ કાકી અર્જા અને પાળી જે બધાં ગળેથી મળે છે તેના દાખ માં હાથા રવી મા. દેડ થાને. બધે અન ન સુધી પીચાઈમાં પૂરે કાકી પાળુ મળાની થયા આ તેનું છેવટું આમળ પણ જેટલું જીવ દબ કે અવારે થીકા જેટલું જાનું એટલું થીયે મેં મેં એવા ત્યારે તેણે જેટલું સાથે થાત રવાનો પ્રવાસ કર્યો હતો. પણ થીકા ફાંફા પા દર્શા નેમક વારે થવાની મો નેમ નહોતું.

જેટલું જ્યારે ફાંફા થઈ ત્યારે તેની કપાં મળુવમાં આવી છે. અનંજનાં હરે ફાંફાં ફેંકે છે કે તેની બાંબમાં ચિત્રવને પણ મ- આંધી ફેંકી આપ નથી ર મકરન ફેં

બિ

મહામુદી ૧, ૧ માર્ચ ૧૯૩૦
વિક્રમ સંવત ૧૯૮૦-૮૧

મરણવક્ત્રો



હારમાં મુંગેર શહેર નામે આજ સુધી જે રથથ ગોળખાતું હતું તેના જ એકબાજમાં અમારા મેટજના વિશ્વસિત મકાનની બહાર અમે કેટલાક જાણી જોડા હતા. સૌ પચાસી માથા સુધી ગેરતી પૂજા અને દરોડાનાં રજાસુધી દેકાઇ ગયા હતા. કોઈના પે પગમાં પગરખાં નહોતાં, વરદાના સરીર પર માત્ર એક ગંઠ હતું. એની કાળી છાત્રાઈ ગઈ હતી ને ત્યાંથી નીકળતું સોઠી પૂજા સાથે ગાળી મુકાઈ ખમું હતું. એ વાંદે વાંદે ગિ... ગિ... કરી ડંગી ઊઠેના હતા.

બપોરે બજારજર એ ને બાર મિનિટ, ધરા મુળની નાખતી, ધરનીકંપના એક જબજર ધક્કા આ શહેરને વાગી ગયાં છે આજના દહુ પે શતાં રજાસુધી આજીવન છે; ને નીચે, દર ડે વરની કંઠાઈની સંગ. અગમિત બહાવરાલોકી દર-પરમાના કુંપેશ પર ફરતા પાતપોતાનાં પ્રિયજનોનાં નાગની મોટી સાહે બમેા પાડતા રહે છે, અમે સૌ યાકચનાકચા ફાંજીને બેઠા હીએ, ને અધિરાપ પાત્રી રોશાનપત્ર બેઠાસુ મુંગેર શહેર પર સિયાણુ શતનું અંધારું ફીરેફીરે પેસાઇ રહ્યું છે.

સૌ પાતપોતાની ચિંતામાં મગ્ન હતા, એથી વચ્ચે વચ્ચે જે થોડીક વાતો મની હતી તે પણ તુરક ને મેળ વિનાની હતી. શરીરન બાગિતો ભોડી ઊઠ્યા; એક ફોણી પણ ગાળી અડ દોત તો ફાટકાને બાળતી શક્યો દોત. કારમાળ તળેથી એની કમળ મોરો અંતજનો દેના, પણ માત્ર એકલા દાય-વડે જ પચામ યન જેટલો કારોના માળખે ને દરોડાંની ડુંગર એમવતો.

ને એક જોરા નિઃશરો અડી તેને કાંતમથા. માન હાથ વડે પણ પચામ યન જેટલો લોહ-લકડ ને દર-પરમાને કાર એમવતો પ્રયત્ન એ કરી ચૂક્યા હતા તેની સાળિની એનાં કોઠીલોહામુ દામ આપતા હતા.

હાતની કડકડાડીને માંડ થોભાવીને વરદા બેઠ્યા, 'આજ રેખરેયર રેકનું દરો ? ફી-પ્રિય પોંદટથી પે નીચે અમું કાચે છે, નહિ?' અત્યાર સુધી બોલેલા મનનવા બારી-બારખડ બેચાં સૌ તાપણુ અજનાવવામાં પડેલા બેચે; અમુલ્ય દરે બેચે, 'સી અર્દા આવીને આની ફરવા બેસો.'

અંકે તાપળી ફરતા બેઠા. વરદા બેઠ્યા; અગાંડા રોસના તળેલો દહુ પે સકામત છે. ત્યાં જ બેસીને અપોજા દોષીએ.

‘ને પેટના ખાટાનું ?’ અમુલ્ય પેટ પર આંગળા મૂકતાં પછ્યું.

ધરની બતારી વરદા બેઠ્યા; ‘ધાસ. આજ તો જોળ-કટખનાં પે સાંસાં છે.’

અમુલ્ય દરોડીને વરદાના વાંસામાં ધ-બ્જો મારતો બેઠ્યા, ‘કંઈ પરવા નહિ; લે રહેવાનું રોસના તળેલામાં છે, તો પછી ધા-સરી મેં મરડયે કેમ સાંસરો ?’

નંદેના એક પત્ર બાંત્રી ગયા હતા. કેટ-પાટનૂન પહેરેલી રિખનિમાં જ એ ચત્તોપાટ પટપાવટમાં રિજ રેલના ધુસાડા કારોના હતા. એને માથે પાંદો હતો. એક પત્ર પા-રેલના પાચપાળી કપરની બાજુએ ખખાટ મૂકા તે સાથે રીધા કરી બાંધવામાં આ-વ્યા હતા. એને ઠીકાંદાળી ફરીને અંકે તા-પણ પાસે કાત્રી મુકાવટમાં. એના માથા પરનો થા બુદુ બળીર તો નહોતો, છતાં એ બુદુ ઠીલો થઈ મંગા હતા. ધુસાડા કારોના મોગમન બેસતો દોષ નેમ એ બેઠ્યા:

‘પંદેલા માત્ર પર એકિસમાં બેઠોજો. રેળજ પર પગકંબાની સીમરેટ ફુંકેતોહતો. સાઝઆતમાં અર્ધે મિનિટ તો બજાર જ ન પડી કે મરતીકંપ થાય છે. મુંદરિયાની શીશી રેળજ પરથી નાચતી નાચતી જ્યારે નીચે પડી ત્યારે જ એની બજાર પડી. એકિસ માંથી બહાર નીકળવા બંદ થું ત્યાં તો ડ-પરની સીતપાળી એ ખખાટની અગિયાર હવી દટ માથા પર પડી. મોટાખર પટપા ત્યાં જ, પછી પગ પર પડી એક આડી મી-પચાં થઈ બાપળની અંબેલ કરી હાથરમુધી પડેાંચેના ન પડેાંચેના ત્યાં તો આખું મકાન કડકડ બસ કરતું વટી પડ્યું મારા ડપર. .’

‘નંદ, તુ તો પ્રદક્ષા-પાટ છે આટલાટકું મથા છતાં પે તું નથી ગયાં, તો પછી હવે તારે ચિંતા કરવાનું છે; તું તારે મજારી ધુસાડા કારોના છે.’ અમુલ્ય જરા દરોડાની કહ્યું.

નંદ હનુમે મનોમન પોતાની આપળની ક્ષેત્ર જતો દેના: ‘માન આજુ ને મેનુ તો મારાં નરકે કોંટોડાપી પુરાઈ ગયાં છે. માંડ આસ કાઈ રવાં થું, આખું મરીર જળજતા આર-નીચે દબાઈ ગયું છે. મનમાં થતું કે ભલું દબાનું મારું કોરેવર મોંડાની રંગ કડકડ કરતું વટી પડ્યો. આપો પણ મૂળથી બંધ હતી. પછી કાન ડપાડા દળા. અનેક પ્રસારના અવાજ દેખાતા હતા. મારી ડાબી બાજુની

મૂળ ભેખઃ શરદિ-નુ વંધો પાપાયાય (પ્રિયથ મટે ભુજો ‘અપુકાત’)

એકિસનો દરોડી દેવરમિયાં ‘માળી કાવ’, ‘શરબત કાવ’, ‘દહુવા કાવ’ વગેરે વિવિધ વાનીઓની ફરમારા આપતો હતો; જગાળી બાજુથી કોઈની ઉધરસા સંગમની હતી. ધીરે ધીરે એ અવાજે ટપી ગયા. ને મારા સરીર પરનો બોને વધતો જળપો, કાનમાં બોલો અવાજ થવા લાગ્યો. પછી મું બન્યું તેની બજાર નથી તમે કપારે બહાર મરડ્યા ?’

અમારામાંની ડોક્ટર પૂચી જે અત્યાર સુધી પોતાના અંગેડા મોંખાસઈ ચૂસતો હતો તે અંગેડા બહાર કાઢી બેઠ્યા: ‘સાડા ચાર પાંચે પ પટપાંટો દરિયાં વાળીને. તારાં નસીબ સાચાં કે એક બીનું માંડું મરને તારા પર પડ્યું હતું, નહિ તો. . . .’ ને પછી મારા તરફ ભેખ મુકી કહે બેઠ્યા: ‘આંદિપરજના શા દાલ છે, બેજો છે ? નંદ મારે આંખમાં આંખુ થોડુંક આગેડિન ને એક રિપ્પન તો બેંદરો જ. મારાનો જખમ ખાસ બુદુ ચિના-બેનક નથી, પણ મેં Compound fracture of the tibia, એ વખરો.’

પ્રથમ વચ્ચે જ બેઠ્યા: ‘આંદિપરજ નું ભેડું આંખો થું, પણ બનીને બેડી મર છે; કંછળ કપાલ નથી હવા મેળવવાનો.’

થોડીકાર સૌ ચૂન રવા. માત્ર તાપણુ હસમરકા કરતી કાલ છખના બેડા કારડું બજતું હતું. એ બાજુ તારોને સારીન બેઠ્યા: ‘ફૂન અટી મિનિટમાં માત્ર સારાબીથી પિ-ખ્યાન આ શહેર ગંઠપાના બેંચસાની રંગ દમરો મધ મૂકમાં મળી ગયું; કેવી જળજતાક શક્તિ! કલાય બે રક્ષાનવ મનવ બેંચ-મારણી પણ આંખે વિનાશ રાકવ નહોતો. બેડા માણસો મર્યાં દરો કેટ બેંચાર ?’

‘મન-માન દબરથી આંખ ને નહિ દોષ.’ પ્રથમ માંડું દક્ષામુંડું ‘નું આંખુ માથા ફરી-ને આંખો થું, બુદુ બુદુ તો દમ-વાર દબર માણસ દરડેરડે રેખાય છે, બ કીવા બધા ક્યાં રવા ?’

ધારીયાર સુધી કોઈ કંઈ ન બોલ્યું. એને એ ચૂપકાંડીને તોડતો ચુનીલાલ મુઠું કંઈ હસવા લાગ્યો. 'અમુદ્યે આને એક ફેરસાને પ્રાણ બચાવ્યો!' તે બોલ્યો.

અમુદ્યેને ફેરસા ઉપર બહુ પ્રેમ હતો. એ ફેરસિયા જીવ હતો એ સૌ જાણતા હતા. તેથી આ વાત બહુવા સી આતુર થઈ ગયા. ચુનીએ વાત સાર કરી.

'ધરતીકંપ બંધ પડ્યો કે તુરત હું રક્ષક તરફ દોડયો, એકાસએકાંત શું થયું તે જોવા બહુવા. પણ બાળકોના મોંમાં પાણી આવી નેહ' છું તો અમુદ્ય એક જીવન પાલકોના બાળકો જેવું સંભાળી રહ્યો છે. પણ બીમ સાનું હશે? એક નો બીમ પોતે જ બીમ ગણીને જીવન દોર, નેતરુ પરાંગ એ પરાકાંડો માણ્યો. મને જેમ અમુદ્ય પાગલની કંમ સાદ પાડ્યો. એના મોં પરનો બાવ નેહ મને થયું કે નકી કોઈ માણસ કળાઈ નહું કરી; મેં હું મારાં બાળકોની વધાસ થઈની મૂંઝી અમુદ્ય પાસે દોડી ગયો. જ્યાંને જ્યાંને તે બીમની એક બાલુ પીક ફેરવેનો એક ફેરવે બેઠું હતું ને નેરણી કાઢિયારી મચાવી રહ્યું હતું. મેં પૂછ્યું, આ શું? તો અમુદ્યે દેવા લેવા બાળીને કહ્યું 'બાહ, એની પૂછડી કળાઈ ગઈ છે, કેમ કે નીકળી નથી'.

'કેવા ગુરૂઓ આવે, કહો તો? ગુરૂઓ ધરને આપ્યો જતો હતો, ત્યાં અમુદ્યે મારો હાથ નેરણી પકડ્યો શું કહ્યું જરા ટર પડ્યો કાચો. પરાનાં સલામને બિપદમાં મૂકી મારા સંતાનની સોંધમાં નહોતું છું, કદાચ સગવાન ક્ષો દેશે તો! અને અમે જેકે મળીને પેઠું બીમ હજાબજાબી પૂજા મહેનત કરી પરંતુ બીમ પર બાપ પણ ખરડું નહિ. અમુદ્યે રડતાં રડતાં બોલ્યો, હવે શું કરું, બાહ!'

'મેં ત્યારે મારા માયામાં જીવિને કહ્યું થયો. મેં પૂછ્યું, ચપ્પુ છે? અમુદ્યે ખિસા-માથી પાપુ કાઢ્યું, મેં કહ્યું, હવે મોઢું ન કરતાં તુરત આની પૂંછડી કાપી નાખ. અમુદ્યે સમજી બેસે કે એ વિના બીને કંપાચ નથી, ને તુરત એણે એ ફેરસાની પૂંછડી કાપી નાખી.'

'મેં સુઝિ મળતાં એ ફેરસા કાંઈ મારત ક્યું તો નાહું કે એણે પાણી વાળીને જ્યાં પાનું નહિ. અમુદ્યેને જરા નેહથી થે પચાહ પણ નહીં. ફેરસાની કુલસાત આને જ કહેવાયને'

ચુનીની આ વાત ફેરસાન વચ્ચે જે ત્રણ વાર કહ્યું બોલવા માટે અમુદ્ય કંઈનાં કંઈનાં થયો. હવે એ કમિન્ટ મોંએ બોલ્યો, 'જોડાજોડો છે આ ચુની! હું રડતો હતો?' 'નહોતો રડતો?'

'પૂંછડું કાપવાની વ તો યાદ આપ્યું. મેં પણ આને એક પતિવાનો કહાર કર્યો છે;

પણ પૂરેપૂરો નહિ.' સચીન બોલ્યો. 'કઈ રીતે?'

'બાળકોના પેલા ઉપાડામાં એક પાણી મોકન સલામત રહેવા પામ્યું નથી. ક્યારેક ક્યારેક પેલાં કાંઈક માણે જ સર્વઈ ગઈ છે ત્યાં. એના પર ફેરસાંતમાં આપનક બેઠું તો એક પગ આંગણીથી પૂંછડું મૂકી બહાર છે. એ કાંઈ કુપરિયાઓ ત્રાંતર પહેરેલી સીનો પગ લાગે છે. બગાળા કરી ચેવાર જીવને બેસા કર્યા. સીએ મળી કાટ હાથવવા માંડ્યો. મનમાં થયું કે પગ બહાર છે ત્યારે કદાચ એ મુઠું નહિ પાગી હોય. મહાગાદેનતે ધડ મુકી પહોંચ્યા. ધડ તદ્દન સલામત હતું. પણ ત્યાંથી આગળ જોયું તો બરદની આગળ કંઈ જ નહોતું! મુઠું તદ્દન હતું. ધડ મુકું હતું ને ફેરસા હાથ ફેર એકડું પડ્યું હતું.'

જરાવાર મૂંઝા રહી સચીને ફરી આગળ વળાવ્યું, 'આને એ બધાં દરેયા કેવાં છે એ કદિયે નહિ બૂલાય. વજીમ એવે સલામતે તમે જાનખા છે ને? એ કોઈમાં હતો. પાનલની કોમ દોડતો આવીને જીવે છે તો એની સી એના મગજની સાથે જ રરતા પર પડી છે; એના પ્રાણુઓ મચા છે! એણે કહ્યું એ સીનું સજ ખોળામાં લઈ રસ્તા વચ્ચે બેઠો છે.'

'જરા આક્રમીને એ બોલ્યો, 'કેવું નરોબ છે, જીવે તો! એની સી મગજમાંથી બહાર નીકળી ગઈ હતી. પરંતુ રરતા ઉપર આવતાં જ કોઈક બીનું મોકન તેના ઉપર તૂટી પડ્યું. ને પોતાના મગજમાંથી એ નીકળી ન હોત તો કદાચ બચી નત!'

'એ તમારી બૂલ છે મુઠું એને જોવાનું હતું, એટલે જ નહોતું ત્યાંથી એને જાણું જ પડતું.' વરદાએ કહ્યું. 'હું તો પળવારમાં બચી ગયો. કેપ્પુડીની કોઈમાં એક કંઈકમાં 'અચરસ' કરતો હતો. આચિતા જરા એક કુલો મારતા મારા ઉપર પડ્યા, ને અમે બંને બચીને જ રતા દોડતા દોડતા ને જ કોઈની બહારની જગ્યા; છત તૂટી પડી.' ચુનીએ કહ્યું.

'આપણું હોય ત્યાં સુધી કોઈ મારી રાડવું નથી. એ જ વરદાએ પરમ સત્ય. એમ ન હોત તો હું કદી રીતે જીવતો રહેત? વરદા બોલી પડ્યો.

'સાવ સમજું છે. તમે કેમ બચી બચા એ જાણવા અમે સૌ આતુર છીએ; કારણ તમે તો પહેલાં માળના તમસા એવરડામાં પાણી બંધ કરી બેગરની રૂપ બેસી રહ્યા હોશો. અમુદ્યે પૂછ્યું.

વરદા બોલ્યો, 'હું કદીયે તો ખરો, પણ મારી વાત તમે કોઈ સત્ય નહિ બોલો. એક તો હું શરૂથી જ જરા બાળકના છું ને વળી.'

'બહેને તમારી વાત મને તેટલી બનાવવી હોય, આને તો અમે એ સાંભળવાના જ. આને આને દિવસે પછી એ તમે બનાવવી વાત કહેશે તો સમજી કે તમારા જેવો પાણી નરકમાં પણ નહિ હોય.' અમુદ્યે આગ્રહ કરતાં કહ્યું.

વરદા બોલ્યો, 'જીવો બાહ, વડન બોરી વાતનો હું કદીયે કહેતો જ નથી. હા, કદાચ જોડાજોડો રંગ ચડાવીને કહેતો હોઈશ. પણ આજ તો એમ પણ નથી કહેતો. તદ્દન સવ હજી નત કદીશ. અમરનાને સાક્ષી મળીને.'

અને પછી વરદાએ વાતની રાશ્ત્રાવ કરી. 'અમુદ્યે કહ્યું એ ખરું છે. એ વખતે હું દિવાનિદા જ હોતો હતો. શ્રીમતી પણ જીવતાં જ રસી હતી. બોચિને ધક્કો વચ્ચે બની કહ્યો. જોયું તો પાટ બંધે ધરામાં લાગી હતી, ને ધર રોડનું કંઈ નહોતું. એ હાથ વડે હીચાળનું ન દોય, તેમ. અને એકસામતી હાલર ધરી ફરી રહી હોય એવો પર્વસી ધરતીમાંથી સંખ્યાઈ રહી હતી. 'હું બહુ સાહસિક તો છું નહિ, કોઈકે મેં તપી નથી કરતો એમ કહ્યું તો બાહું લોડું કહેવાયો. છતાં આશ્ચર્યની વાત છે કે મેં જરા નેહથી થે જય લાગ્યા નહિ. બુદ્ધિ પણ મરાયે બહેર મારી ન મહ. સંખ્યાઈ છે કે આજેત બોચિને આવીને જીવો રહી હોવાની બચ નામક વસ્તુને મનમાં પ્રવેશવાની તક જ ન મળી, વિલુપ્તના ચગકાસની જેમ મરા માયામાં પરતુરિષ્ઠિત, રપક થઈ મહ કે આને જીવન-માર મૂંઝા બેઠા છે. કાં આ પાર, કાં પેલે પાર.

'ને આને તમારી પાસે એ પ્રથમ કરતાં મને શરમ નથી આવતી કે આક્રમીને બંધીર તો સમજાવવાની સાથે સાથે એક વાત એ મનોભાવને ને નકો રીતે લીધી કે મરાનું હશે તો મરીશું જે સાથે, ને જીવવાનું હશે નો જીવિયું જે સાથે જ. કોઈ કાંઈને કોઈને નહિ બાંધીએ. અને શ્રીમતીએ પણ મારો હાથ હાથ એ રીતે જ ચાલ્યો હતો કે આ જગ્યામાં એ હાથ છે ડાહવે સંખ્યાઈ નહોતો.

'આને બંધન સાથે પાટ ઉપરથી નીચે બેઠા. એ સમયે છત પરથી ડાહવે ખરી પડવાં સાર થયાં હતાં ને ધરની એની તો જોડાઈ હતી કે એ પર રિષ્ટર રહેતું મુરકેત હતું. એક કળાઈ કંઈકાઈ કરેનો બરાબર અગરા પગ પાસે જ પડી પડ્યો.

'બાણીને જોડી જોડાઈના બહાર નીકળ્યા. પહેલે માળે બીનું છે જ હતા તો બધાં ધરતીકંપ સાર થતાં તુરત નીચે ચાલ્યાં મવાં હતાં. અને જીવિને એ જોડો કોઈને આજ જ ન રહ્યો, એટલે બીનું માળે અમે જે જ

બાપી રહી થયાં દત્તા.

‘બધુ બુદ્ધિમાં બારણાં નદોતા બિડાવાં. એ માટે દત્તી એ બાજુએ જણાવી ચૂક્યાં છું. એથી મુંઝવું નહીં કરવું એ વિષે બહુ વિચારવા ઇચ્છું નહીં. આરણ્યમાંથી બહાર નીકળતાં ડાબી બાજુ નીચે જવાનો દારૂર દત્તો. એ પર મર્યાદા પહોંચી દત્તી એક વાર બુદ્ધી જણાવતાં પહોંચી જઈએ, પછી પાંચા નદોતો.’

‘અમે દારૂર પર મર્યાદાની કિલતવા થયાં. એક પચ્ચિસ નીચે કિલતવાં બધુ અર્થ. એ જ વખતે પામળાળી કોઈ અગ્નિ એના રહુ દોષ એવું અગ્નિ કહ્યું.’

‘શ્રીમતીને માનીને ઝૂંડા બાંધેલા પાથવ જમીન પર પડાડતો દત્તો. જેમું નો ઝૂંડા બારણાંમાં બારણાંથી ફાંચા બારણ અર્થો દત્તો. પાથવાર નો મળાઈ બારણ થયું કે બરડા, દત્તે બરડા આડો નથી. ખુદ જમણાન જ તલે પાથળાળી અગ્નિ એવો રથો છે !’

‘ફતરાની પૂંછડી કાપવાની યાત્રા એ વેળા બધી નદોતી. કપરાંત એ રિગતિમાં બધુ શ્રીમતી પચ્ચિસ માટે તૈયાર નદોતી. અમે પાઠા વળ્યાં. મકાન ત્યારે યાદિયા તાવના ફરોની એક કુખરું હતું એનાં યાદિયાર એક પછી એક નીકળી પડતાં દત્તો. પચ્ચિસ ફરોનો વેગ કોઈક બંધો વધી ગયો દત્તો કે જલે કે દગાબાં જ બધુ બેઠાનું દાન જઈ રહી. મકાનપરનાં જલે દત્તે ગાંધીની નદોતી.

માનીને ઝૂંડા બારણાંમાં એ રીતે ફરોનો દત્તો કે તેને મદવા મુરેક હતું. તદુપરાંત શ્રીમતીને માટે એક દાગ બધુ બધુ બધાની ને પચ્ચિસ રાખ્યા દત્તો. પચ્ચિસ રાખો મોટા એવો એક દુરંદા અદીને માથા કપર પડ્યો ત્યારે જે માણુ કાઢીને અમારી બિચાળે ચાલુ દત્તી. ત્યાં તો ફરો નીચે દાગ પાછો પડ્યું. મારે નહીં દાગ બાંધેલા નદી, માથે મોટા કપર દત્તો થયા ને ત્યારે માણુ કાઢીને એક આંધેલા ફરોની માથે. માણુનો કપરો બાજુ ફરોની ના. માની બારણાંમાં ફરોની જ રહી.

દત્તે ફરોને નીચે જવા અમે દારૂર તરફ ગયા. મતાં નીચે ને જઈ ગયા. એનો અમ દારૂરને પચ્ચિસ વચ મુક્યાં કે તરત પચ્ચિસ ને અમર પચ્ચિસ વચ મુક્યાં. મારે મારે બધું પ્રવેશ બારણાંમાંથી કાઢ્યું. ‘એ બાજુ જઈએ મા’

આરણ્ય પોતી વરસા અલગવા. એવું થોભાને કે દાગ તાપણું પર પડેલા. ર્થો જેમું તો એના દાગ પરનાં ફરોનાં કોના જઈ નવા દત્તો’

વરસાને વાત આપત થયાની—
‘તમા રહેલા દોષ નો કદી મોટો, પરંતુ એ અપર જ દત્તો જે માણુ મતાંમાં મારે છે.

મેય વરસાનો એવી જ અવાજ—‘એ બાજુ જઈએ મા.’’ કોણે કહ્યું એની બજર નથી, ને એ વખતે તો એની તપાસ કરવાનો જે વખત નદોતો. છતાં એ આજ્ઞાને અનાદર કરેલા થોભ નથી એટલું તો સમજાવ શકી દત્તો.

‘બધુ તો પછી જઈ જઈ તરફ જ ગયાં દત્તા ત્યાં રહેવાથી તો મુલ્ય નહીં જ દત્તો મારે બાજુની રીવાસો નજર સામે નીસાડા મદ પડે પડે જઈ રહી દત્તી. છત દમબાં પછી કે પડે એક કાનનું દત્તો. દારૂર પરની છત વારંવાર ફેરોની સાથે ચિરામને પાછી જોડાઈ જતી દત્તી.

‘આજારા પહેલા માથ પર એક નાની રા-રથી બુદ્ધી અગાધી છે. એ બાજુ શ્રીમતીને ને વળે એવોના આજારા. શ્રીમતીના પચે ત્યારે રાજામાં આરણ્ય દત્તો, એટલે એક રીતે એને બધામાં કપાલીને જ બાંધેલા. બિચાણું કે બધું દોષ નો આ બુદ્ધી અગાધી જ દારૂર બધાની રામો.

‘આજારામાં પદામાં જ એક વિચાર દારૂર તલે આજારા કાલ સાથે બધામાં. એ અવાજ મુખી નદોતુ સમજવું. બરબર બધું કોઈ માથર દોષ ‘દા’ ‘દા’ કરેનો દત્તો છે ને રાજેર આ બધાં રોડા રોડી ફરી રથો છે. ને અમે નેત્રુ કે આજારા ફરોનાં કાલ સાથે મુકિલે જવા મળું છે ને એની બંધાર માથે માથે માથે માથે જઈ જઈ જઈ રહી રહી... એ કરના બાંધી પડે છે.

‘ફરોના બહુ સમય સાથે છે, બધુ આ બધુ માથ અધી ચિનિટમા જળની મળું. અવખતે દત્તુ રોડ ચિનિટ મદ દત્તી. અમે આજારામાં પચ્ચિસમાં કોનાં દત્તો મારે બાજુ પાર પ્રવેશ જઈએ વરમતી દત્તી. એ જ વખતે પચ્ચિસ પચે મેય જરો તાલેર પડ્યો દગાબા આ રોની જરો એક મંત્રમાં કાણું બધુ અ રિગતિ ફરોક કોનું મારે જ રહી. ને ત્યાર બાદ જે પચ્ચિસ રા થયા એવું મુકું તો કાલ વાજરો કો દોષર બધુ ફરી ન રહે.

‘રિવાજે બધાવતમાં રોડની નાનકડા નાચની એક પચ્ચિસ દગાબાનો. આ બાજુના, દગાબાં મુખી પ પચ્ચિસ રે બાજા રામો દત્તે એક નાનકડુ પ્રવેશમાં દગાબાં ત્યાં માથ મેનરે જે પચ્ચિસ દાગ અને મરમો તરી પડવાની ફરોની અને પડાવ પમા... પડાવના અદ્યુત બધાને કોનકવા રાખ્યા.

આજારા બારણાંમાં આજારામાં માથે બધું નીચે પડ્યું દત્ત. પ્રવેશ પચે મરમોમાં મુકું દત્ત કે દગાબાં આ આજારા ફરો ને આજારા ફરોની ફરી જલે. તા પાંચેની જ બીજ તરીને આજ રા પર પડે.

‘દત્તે એકે અમર મુખને દગાબાનો



નિદાળું છે. પરંતુ મારી જેમ સમાન પાળે. નિશ્ચય બનીને લીધામાં એની રાદ, મને લાગે છે કે, તમે કોઈને નદિ મેદ દોષ. મુલ્ય રેવનું કાલ મુખ મે મોટી રોડો નિદાળો નિદાળોને જેમું છે. ને તેમ છતાં મારી આં-બો પડકારો જે માર્યા નથી. અને આજે—મત્ત મુખાવવાના આ દિને એ કોઈનું જ મે મેળવ્યું છે.

‘બધુ જવા રો. પૂછી પરની બધી જ વ-મુરોનાને જવા રે એનું છે ત્યારે એ પ્રાકૃતિક પચ્ચિસ બધુ એનું માટે અમર બધામાં દત્તો. ને આજી ચિનિટને એને મ પ્રવેશ પ્રવ-વર તાંડવ તત્તક પચ્ચિસ અરજી.

‘પ્રતિબ્ધ-અર્થિત અંધકાર જવા રેવે ત્યારે મે જેમું તો આજારા મકાનનું નાથો-ચિનિટ નદોતુ રથું. માથ એક કોનકવા કપર એક દાગ રોડી લાંબી પડેલી જવા પર મું ને મારી પચ્ચિસ કોનાં કોનાં ને બધું અમર માથા કપર પાથરમાળી ફરોનાં જે પતનાં ન દોષાને? દરોન મળાવાને? આજારા આજા મકાનમાંથી માથ એકે જવા રેવાં બધા બધા પાથેલા દત્તો બાજી બધુ જમીન-રોડન થઈ મુકું દત્ત. અમે નીચે કિલતવાં દોળ તો નથી જવા રેવાં ફરોનાં ને મારે મારે દોળ’

આરણ્ય ફરી વરસા પચ્ચિસ મુખી મોન રથો. ને પછી મોનરન કોનકવા દોલ નેમ બારણાં: ‘બધુ વિચાર નો એ રેવું કે અગ્નિ કિલતવા રોણે?’ વારંવાર એના જ વિચાર ત્યારે જે અવજન દત્ત ને બાંધો પ્રવા મે મુલ્ય: પરંતુ એ બાજુના આજારા ‘દી એ કિલતવા માનવજનમાં અગ્નિ રોણે આજી દત્તો:’

આજારા: રમણિક મેથાળી
અનુવાદ: આજારા વાંચક મદ ‘અ-અમિત’

હલ્લેખ. એજ ભગવાનના અવતારધારણ કરવાના સમયના અને કારણના કથન જેટલો સનાતન છે. વેદમાં તેના વિષે કંઈ નિર્દેશ નથી, પણ તે પરથી અવતારોની કલ્પના કદબરી તે આપું છે. વૈતરીય અને શત્પથમાં એની વાતો વિચિત્રથી આપી છે. કહે પુરાણોમાં તેમાં પાકેર થયેલા છે.

માનવજન કલ્પત કરનાર સાતમા મનુ વૈતરવતને જળપ્રલયમાંથી બચાવી લેવાના દેવથી વિષ્ણુએ મળ્યાવતાર ધારણ કર્યો. જળપ્રલયમાં મૂલ્યવાન પદાર્થોના જે સ્વંસ થયેા તેની સોચના ગમે થયેલા સમુદ્રમંથનમાં કૃમ્મરે જે સાગરવનિષે મેસી, પોતાની પીઠ પર કાંદરાચળના બનેલા રવચાની ભાર ધરવા વિષ્ણુએ ક્ષણવતાર ધારણ કર્યો. દેવ્ય હિર-વ્યાસ પૃથ્વીને સામરતજિયે બેઠી અંથા હોતા મેની સાથે હનરવર્ષ લગી યુદ્ધ કરી વિષ્ણુએ વસાહ અવતાર લઈ પૃથ્વીને કંગારી ઉપર આમ્મી. દાનય હિરવ્યક્રિષ્ણના ત્રાસથી જગતના છવમાવને અને પોતાના મક્ત સદ્ભાવને મુક્ત કરવા વિષ્ણુએ નૃસિંહાવતાર ધારણ કર્યો. જ્યારે દેવોથી દાનયો વિરોધ પ્રળય થઈ મયા ત્યારે દેવોને તેમનું દેવત્વ પાછું આપવા વિષ્ણુએ વામન અવતાર ધારણ કર્યો. પરશુરામ જે અવતાર વિષ્ણુએ ઐક-નીસ વાર પૃથ્વીને નિઃસંત્રિય કરી સાબોળાની શ્રેષ્ઠતા મુઠા રસપિત કરી. રાવણની શક્તિથી માયાથી પૃથ્વીને રક્ષવા બાગવાન શિવરાત્રિ જે વિષ્ણુએ સાગવતાર ધારણ કર્યો.

આ બધા અવતારો અંશાવતાર મનાય છે. પણ પછી વિષ્ણુએ પૂર્ણ પુરુષોત્તમરૂપે રવાન-સત્ત્વના કૃષ્ણને અવતાર ધારણ કર્યો. કુટ્ટોને વેદવિદક બનાવી તથા વર્ણભેદ અને ઉચ્ચરતા અસ્તિત્વને આદતીકાર શબ્દોથી તેમના વિનાશ કરવાના કહેરો વિષ્ણુએ ભુલ્લાવતાર ધારણ કરી બુદ્ધરૂપે દિસા વિધિને નિંદી અને દયાધર્મને ફેલાવ્યા. રાહગોની યુગ આપના રૂપા વિષ્ણુ પાખીઓ અને અધર્મોઓનો સંહાર કરવા ધૂમરેતુના જેવી પ્રકાશમાન નલવાર ધારણ કરી અશ્વત્થઠ થઈ કલિક રૂપે અવતરેરો. આ દસમેા અવતાર બધિવ્યાગમાં થયેો એમ કલ્પના જે આગમમાં માની લેવાયું છે. એ રીતે જ્યારે જ્યારે ધર્મનો પ્વંસ અને અધર્મનો વૃદ્ધિ થઈ છે ત્યારે ત્યારે મતિયા જ્ઞાને કહારવા અને કુટ્ટોનો વિનાશ કરી ધર્મની રચાના રૂપા ઉપરુદ્ધ દસ અવતારો વિષ્ણુએ ધારણ કરવાનું મનાયું છે.

પણ બાગવતમાં વિષ્ણુના ૨૨ અવતારોનો ઉલ્લેખ છે. એક માન અનુસાર ૨૪

સોગાદ

પૂતનું પવે આનું બંદાર કેટલી ય સામગ્રીથી ભરેલો. કેટલું ય બના-રસી કાપડ ને કેટલા ય સોનાના અત્રકાર; અને હાંડા બરીને તો હાંડી ક્રમ; અને મિ-હાઇના તો ટોપલે ટોપલા.

મા સોગાદ મેકતાવની હતી.

મેટી રીકરો પરદેશમાં સરકારમાં ને-રી કરે છે; વચ્ચે વેપારી છે, ઘેર રહેતા નથી; અને કેટલાક રીકરોઓએ બાઈ બાઈમાં જગડા કરી બુદ્ધાબુદ્ધા ધર માંડ્યાં છે. કહે-બીઓ દેશપરદેશમાં વિજરાશ મયા છે.

નાનો રીકરો મોટી ડેલીમાં લેખે લેખે ભેયા ની કરે છે. સોગાદ પર સોગાદ ભય છે, કેટલા ય હાસહાસી રંજમેરંચી રંગાસી કાંઈ યાળીઓ લઈ ભય છે.

દિવસ પૂરો મયો સોગાદ બધી વાલી મધ. દિવસને અંતે નેવેવની સોનાની ડાળી લઈને સૂચાસ્તની શીપ આલા નક્ષત્રોલોકના રસ્તે અલોપ થઈ.

ઠાકરો ધરમાં પાછો આવે માને કહે, 'મા,



બધાયને તે સોગાદ દીધી, મને જ નહિ ?

માએ હસીને કહ્યું, 'બધાયને બધું દેવાય ગયું. હને તારા માટે શું બાકી રહ્યું તે જો.'

એમ કહીને માએ તેને કપાળે ચૂર્યો.

ઠાકરો રડતારડતાં કહે, મને 'સોગાદ નહિ મળે ?'

'જ્યારે ફર જઈશ ત્યારે સોગાદ મળશે.'

'અને જ્યારે પાસે છું ત્યારે તારા હાંધે જીવસ નહિ આપ ?'

માએ તેના બે હાથ પહેળા કરી બોળામાં લીધો ને કહ્યું, 'આ જ તો મારી હાથની જીવસ છે.'

વિનેદ કોઠારી

('વિપિષા'માંના મૂળ બંધાળીનો અનુવાદ)

અવતારોની કલ્પના ગમેલી છે.) બ્રહ્મા, નારદ, નરનારાયણ, કવિલ, દત્તાત્રેય, યજ્ઞ, ક્ષપત્રેવ, પૃથુ, મત્સ્ય, કૃષ્ણ, ધનંતરી, મેહિલ્લી, નૃસિંહ, વામન, પરશુરામ, વેદ-વ્યાસ, રામ, બાલરામ, કૃષ્ણ, બુદ્ધ, કલિક, હંસ અને હયગ્રીવ એમ અવતારોના મનાએલા ૨૪ અવતારોમાં બુદ્ધ અને ક્ષપત્રના નામો-હલેજથી નકી યાય છે કે જેનોના રજનીયેરો અને બોહોના ૨૪ બુદ્ધોની કલ્પનાના અનુ-કરણ રૂપે જૈન અને બુદ્ધ ધર્મના પ્રભાવ પછી વેલ્ણુએ પણ વિષ્ણુના ૨૪ અવતારો ગ-ભાવના હોય. પણ વિષ્ણુના મુખ્ય અવતારો તો દસ જ મનાય છે.

એ દસે અવતારોની એકીસાથે એક મૂર્તિ રૂપે જૂલ એક સમયે પ્રચલિત દરો એમ મેટીનો દશાવતારની આ મૂર્તિથી પ્રતીત થાય છે. પણ એ મૂર્તિ કયા કાળની દોહ રાંધે અથવા દશાવતાર-જૂલ કયારે પ્રચલિત દરો એના આસડલેખેનીય આધાર મળતાં નથી. આજે તો, મૂર્તિપદ દશાથી પ્રચલિત થઈ એ પણ અનિશ્ચિત છે. હિંદુધર્મના બાગ-વન સંપ્રદાયમાં બંધિમાંએ સર થતાં ત્યારથી વિષ્ણુની મૂર્તિઓ બનવા લાગી દરો એમ અનુમાન છે. પશ્ચિમીના સમયમાં (ઈ. પ. ૬૦૦ગાં) વાસુદેવની જૂલ પ્રચલિત હતી. મેગેસ્ટ્રિનિસે (ઈ. મ. પૂર્વે ૪થી યાદાબીગાં)

વાસુદેવની જૂળનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. ઈ. ધ. ૫. ૨૦૦ના નગરીના શિલાલેખમાં વાસુદેવ-ની મૂર્તિપૂજન માટે સંહિર બંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે. એટલે કાચે છે કે ભાગવત સંપ્રદાય અને મૂર્તિપૂજના આથી પહેલાં પ્રચલિત થઈ મુરેકાં ૨૨. ૧૧ ઈ. સ. ૨૦૦થી માંડી વિષ્ણુપૂજના ઉલ્લેખ શિલાલેખો, તામ્રપત્રો અને પ્રાચીન મંથોગાં મળે છે. ઈ. સ.ની પહેલી સદીની આસપાસની બોહ, જૈન અને અન્ય મળી મૂર્તિઓ મળે છે. બોહોમાં મૂર્તિપૂજનો પ્રચાર કન્નતિશીલ હિંદુધર્મના પ્રભાવ દેકે મહા-વાન સંપ્રદાયની સાથે ઈ. સ.ની પહેલી સદી-ના આસપાસ શરૂ થયો. એટલે દશાવતારની મૂર્તિમાં ભુલ્લાવનારનું ને નિર્ણય છે તે એનાં લાગે છે કે આ મૂર્તિ તે પછીના કાળની છે. અને કેક અગિયારમી સદીમાં મુર્મેદ્ર દશા-વતારચરિત રચ્યું તે એનાં લાગે છે કે દશા-વતારનો ખરોગદિગમોતો પછીથી બન્યો હશે.

મેટીમાં અને વચે વેલ્ણુવ ધર્મનું પ્રાબ-લ્ય હતું, એ વચે વિષ્ણુવ તથા ફરતા તેના દરો અવતારોની આ એવે સંયોજનપરની મૂર્તિ દશાવતારનું માદાત્મ્યેની પસા કાળએ દરો તેના કેતગ પ્રગામ્ રૂપે છે. અને ૧૬૪૧ ના રિસેખળમાં દિંદી સરકારના પુરાતત્વ ખાતા તરફથી નિયુક્ત થયેલ મુન્સરત પ્રાપે-તિદાસિક અને પરામંડળના એક સમય શ્રી

વી. ડી. કમ્પ્યુટવામીએ અને એ એકંદજના પુરા-
કેડાડી-કલાકાર શ્રી દેવીદયાળે મારા સંમદ-
માંને મેડીની દશાવતારની હાલકે મૂર્તિને
આ દ્રોણીકદ જેતાં તેમને પછુ લગ્નજમ તેવી
નળની એક મૂર્તિ સાબરમતી કે પછી આદે-
ની ની કપરિયકામાં કર્કરી જેવા વનકુચર સાંસ-
ત આમહાવાદમાં ગુજરાત વનકુચર રોસાન-
એટીના મકાનમાં અને કહી હતી. આ સિવાય
બીજીની દશાવતારની અન્ય મૂર્તિ ગળ્યાની
નોંધ હજી લગી ક્યાંય મારા જ્ઞવામાં આવી
નથી. હિદુ ધર્મના નિકાસક્રમમાં વિખુલના
દરે અવતારો એક સમયે એક્રીસાથે પૂજતા
એ હિદુ સંપ્રદૈતિના હિતિદાસમાં આ એક
વિવર કમ આ રીતે કથેરાય છે.

લક્ષ્મીનારાયણના મંદિરના સભાગૃહનાં બે બંધીયાંમાંથી એકમાં ગણેશની મૂર્તિ છે અને બીજામાં સૂર્યની મૂર્તિ છે. ગણેશની મૂર્તિ પર સ. ૧૬૭૫ની સાલનો એક લેખ છે. સૂર્યની મૂર્તિ, તેગની સાધારણરૂપે પ્રચલિત મૂર્તિએ ક્ષેત્રીય છે. પશુ ગોળાકાર સૂર્ય અને તેના ચરિત્રેશ, કે ફિરલૂખા તરીકે કૃષ્ણની પાંખડીઓ, એવું પુષ્પિત આકારનું જેત આરસ પર ઢાલેલું આરકર્ષક સૂર્યની સર્ભન-શક્તિના પ્રતીક સંગા સૂર્યમુખીના પુષ્પા-રૂપે પૂજની આદિદેવ અગત્યના આદિત્યની આ મૂર્તિ, એ રીતે સાંકેતિક દોષ્ટ વિશિષ્ટ છે.

આ મંદિરના જ યોગાનન્દાચંકેશ્વરજી
૫૨૨ ફૂટ ૭ ઇંચ ઊંચી અને ૧ ફૂટ ૪ ઇંચ
પહોળા છરી પટેલી સિવા કપર ૫ ઇંચની
પહોળાઈમાં ૨૧ ક્ષીટીના ચેક લેખ છે. તેમાં
માણસુવાવનો જીર્ણોદ્ધાર શાસ્થાનો ઉલ્લેખ
છે અને તેના સંવત તથા શાસના પહેલા અક્ષરો
ખસારાં ગયા હોય એમ દેખાય છે. તે ૫૨
‘સંવત ૫૩૩ ચર્ષે શાકે ૩૬૮ પ્રવર્તમાને’ એમ
વંચાય છે. તે સંવત ૧૫૩૩ અને શાકે ૧૩૬૮
હોવાં બેઠકે, આ લેખમાં કૃતપદિમાં માત્ર
બે જ ઉલ્લેખ આવે છે તે સુશ્રવ ઐતિહ્ય
ગદાવીરના જેવે મંદિરમાં પણ સંવત ૧૫૩૬
નો શ્રી માણવના નામે ઉલ્લેખવાનો સિદ્ધાંત
લેખ છે. એથી માણવ કૃતપદિમાં થીનો
નામો વેપારી થઈ ગયો. ક્ષુદ્રિત વગ-
દારને જ્યારે માથાની રૂપ અપાયાં એ બદલ
જમાનામાં એણે કેવળ થીના જ વેપારમાં
લગાવેલી અદખલ ‘પૂલ વિષે એક રસદારી
ચોખ્ખાં કહેવાય છે.

એક દિવસ એક રખારણુ તેની કુકનેયીને
આડેલા વેગવા ઢાવી. ગાલવને ધી સોંપા
આડેલા ખાવી કરી રાખવાનું કહી રખારણુ
તે બનરમાં ખીણ ખરીદી અથે મળે, ધી કાઢી
લઈ, ખાતી આડેલા રડી બધાં બાંગે નહિ તે
આગે માલકે સંભાળી રખારણુ ને કહેણી

પર તેને લાચી દહીં નેની પર મૂકી રાખ્યો. વળતાં રજારણુ આવેલા લેવા આવી રજારણુને બોલે માલવ તેને આવેલા કપાડોને આપવા બધ છે, ત્યાં તેને ગાડો (ખારે) ધીમે બેસેલા જમ્બુથી ચતુર વાલ્મીકી જેની મળે કે લક્ષ્મીનીની તેના પર કૃપાદ્રષ્ટિ થઈ છે. કાગમાં સદી ગયું; હજુમાં જ આસી ફરી આપું, દાં. એમ કહી દહાડાની સંદિષ આવેલા જોરડામાં હથ ઝીટાવેલા તથાએ પડેલી દહાડાનીને ભેદ એ પામી એવા દબેલા ગાડેલા આસી ફરી વાલ્મીકીએ રજારણુની એદહાડાની જોરડામાં રાખી દીધી, અને આસી ગાડેલા તથા દુકાનમાંથી તર્લન નવી જ દહાડાની લાકી તેણે રજારણુને આપી અને કપરથી રહેક ફરી 'આવાં સંદેશાં છીતલાં પર મારી દુકાને ફરી શું લાવે છે ?' નવી દહાડાની મરૂતમાં મળતાં આવેલા તો ખુશખુશ રહેવાથી થઈ. એને બિચારીને ક્યાંથી ખ્યાલ આવે કે રડતે ચાલતાં તેણે કાગચલાક બતાની લીધેલી દહાડામાં વપરાયેલી ચતુરપતિમાં, ધીમે આસી ગાડેલા તે પર મૂકતા તે આગેઆગ વજરબંધ એવા મુલ્લદરો પછી તે માનવે જે દહાડાનીના ચતુરપતિએ ધીમા પડેલા બનવામાં કાલની વહેતા મુશ્કા તે ક્યાં રીતે એ ધીમા તે વાજમાં અદ્યક સંપાતિ કામમાં.

એકવાર અણુદિવ પાટણનાં ધીનીદુષ્કળ
જળમુખાં એ વેળા પાટણનાં એક અધેસાર
નામરિકને ત્યાં જાણુવારને પ્રસન્ન આઠ્યા.
ધી મેળજવા તેણે ખૂબ ફાંડે ગાવાં, પચ્
હવાંયધી મેળની રાક્ષસ નદિને તેની આગળ
જવાનો વારો આઠ્યા. વાન ત્યાંના ધોરજી
સુધી પહોંચી, ધોરજીએ પોતાના અનુયાયી-
ની ઘાલ રાખવાના સદાદેશ આપ્યો. રાત્રિ-
નાથી ધોરજીએ પોતાના અંતરણને આગળ
પાટણ બેઠાવાથી કીધો, પછી તે ધીનીદેશજી-
ઉલ યજ પડી અને પાટણના નાર્યરિકની
પ્રતિજ્ઞા સચવાઈ. માલવના પ્રતાપે જ આમ
થવા પાટણું એધી નિમ્બાવાન પાટણુવાસી-
આએ માલવનું દેન મેધી પહોંચ્યું હતું. ધીજી
માલવનો મદિમા અંદે લેખજી કમલવલ્લની
અર્ચાં. પછી તે હઠાર દિવે માલવે પેટકી ચે
સજાવતો હતી. આજે પચ્ મેઝીમાં માલવનું
બંધાવેલું માલસર તજાજી, માલજુવાલ અને
મહાદેવી મંદિર માલવની આકાંતિઆયાની
સખ પૂરતાં આવડ્યાં છે. (ચાલ)

धर्मिणः कर्मोपाधिं पालयन्ती सीने आभा
वर्धयतां ददातु. द्योतयति यत्पुं. अत्रेव। हाँ
मंत्रजलनायक ज्ञानेय। उक्तं विद्यायां वर्धयतां हाँ
वर्धयतानां हाँमंत्रांशुं प्रवर्धयति कर्मो-
पाधिं आभाः। 'आभायां' कृतं मे। अत्रि
दत्तं. कर्मोपाधिं देवा कर्तव्यं कर्तव्यं देवायां यत्पुं। हाँ

કચ્છી

નીચેના પ્રશ્નોના ક્રમરે પૃ. ૧૭૧ પરથી
પૃ. ૧૭૨ પરથી પાઠ કરીને આપમેલે તમે જે જવાબ
દેશો છો તે જવાબો આપો.

(૧) એક અરબ સોદાગર પાસે ૧૭ પાટા
હતા. તે મરવી વખતે પાતાના ૩ ઠામ
વચ્ચે નેતા એવા આઠ પાટાનું કદને અંક
કે સોથી નાતાને અરથો અરથ, વચ્ચેને તે
આગતા અને સોથી મોટાને નવમા બાગતા
પોડા મળે. પણ ૧૭ પોડાના આઠા અઠ
કેમ પડે ? હાડતા તે મુંઝાયા. છેવટે શહે-
રના કાઠપોતે જઈને પોતાની મુંઝવણ કહી
તે તેણે એક ધુમ્મિ કરીને હરતે આઠ પાટી
આપ્યા. એ કેવી રીતે પાટા પડે ?

(२) 'मिश्रित' शब्दना अर्थ होला कुनो ?

	← 2

હીવામળી કાઢી લઈને તો બાપો દેવલા દે રમ
 રહેરો ? (ક) 'બ' હીવામળી કાઢી લઈને તો
 દેવલા મારસ બાપો રહેરો ? (ધ) 'બ' ને 'બ'
 બંને કાઢી લઈને તો દેવલા મારમ રહેરો ?

(૪) મારી પામે એ આંકડા છે, બંનેને સરવાળો પહેલા આંકડા કરતાં જાણ્યો છે; ૫૪ બીજો આંકડો એ મરવાણાના અર્થ બાગ કરતાં વધારે છે. તે તે આંકડા કયા?

(૫) એક દુધમાની લાખાદ કેટલી?

અગિ ખામીથી કેમ દોષવાય છે?

પાખી પ્રસાગઃ દોવાથી અગ્નિને કારે છે
એમ મ્હી માને છે. પણ જરી દષ્ટાંત એ છે કે
અગ્નિયાર પડતાવેત પાખી વરાગમાં ફાંપાંત
પામે છે. એ વરાગનું અપર એ આંબાવપાથી
આક્રિસતાઅગ્નિ સુધી પહોંચી સરસે નથી;
કેમ એ અગ્નિ દોગવાઈ ન્ય છે.

ગોસ્ત્રી નામ કેમ પડ્યું?

પશ્ચિમના રોમાં બંનમાનપત્રો પહેલ
પહેલો અસ્તિત્વમાં આવ્યાં ત્યારે આજની
ગાફર યજ્ઞીશીકા મુદ્દાં વહેવારને જલદી બદલે
રસોએ બેસતાં, તે બે સાંજના આપનારા-
કો પાસેથી તેના રાગ તરીકે એકબેક રેડેક
(Guztara-એક શબ્દ બ જરા બોનો) ચીકો
પસુલ લેવામાં આવેલો. તે પરથી કોનાં
તે શબ્દ 'વર્તમાનપત્ર'ના વાચક બની ગયાં
જો આપણુ પહેલું વર્તમાનપત્ર બુધવારે
દિવસે નીકળે તે પરથી બધાં ઘાંધી શાખાં
બુધવારેથી' કહેવાતાં. (વ. બી. અણવા)

કેનાણની રત્નમાં અગાધ-વાદના લેખકવિજ્ઞાનની એક બેઠકમાં હાજર થવાનો મને લાભ મળ્યો હતો. તે વેળાએ મને ગુજરાતી વૈજ્ઞાનિક સાહિત્ય સંબંધે થોડા પ્રશ્નો પૂછવામાં આવ્યા હતા. તે વિષે હું સત્તરમાં સદી શક્ય તેમાં બીજાએ પશુ રસ પડશે અને તેનાથી વધુ થયું મારે કેટલુંક કહેવાનું છે એમ કહીને અરે થોડા વિચારો રહ્યા હશે છું.

ગુજરાતી વૈજ્ઞાનિક સાહિત્યની પળી વિવિધ ને કંઈથી નિર્મિત છે. તેમાંની એક એ છે કે આ સાહિત્ય બહુ થોડું, બહુ સુદૃઢ, અખ-ખેડાએનું ને આપણી જરૂરીઆતોને જરા પણ પહોંચીત રાકે એવું છે એમ સચ્ચમ માની શકીને જ તે વિષે સવાલ કે વિચાર કરવામાં આવે છે, 'આમ કેમ છે?' આટલા ગુજરાતી લેખકો કે, આટલા વિજ્ઞાનનેા દબ સુનિવસિ-ટિમાં દેવાર થાય છે, આટલા અર્થપાકો છે, તે ન આ સાહિત્ય કેમ આવી ખરાબ દશામાં આવે છે?' આ વિજ્ઞાનનેા યુગ છે છતાં નેને ગુજરાતી સાહિત્યે દણ કેમ ઝીંચ્યું નથી?'

આવા પ્રશ્નો વ્યાખ્યાનિક છે. તેમાં પછું કશું પછું છે. પણ આ થેનું સાહિત્ય પછું બજેલું કદલું છે તેનો ખ્યાલ બહુ થોડાને છે. કાણકા તરીકે નહીં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના વિજ્ઞાન વિભાગના પ્રમુખના વ્યાખ્યાનના આગળે છેલ્લા વિજ્ઞાન વિભાગની એક પડકારી આવાર જગીમાં પ્રદર્શ થઈ ન-અસા ગુજરાતી વિજ્ઞાન યુવતકોની સારી કામી કરતી છે. તે વાચતા મને લાગ્યું કે આગા થોડાક જ રાસા બંધુવાળા હતા: તેથી ય વધુ થોડા મારા ભેગામાં આવેલાં, ને તેથી ય બહુ થોડા વાંચવામાં આવેલાં. નાનું મુખ્ય કારણ મારે નિશ્ચય ગુજરાતની બાદાર છે એ બનીએ, તો પણ એ વાતની તો કોઈથી ના કહી શકાય એમ નથી કે અહીં કેહાને વિજ્ઞાનની કોઈ માખ્યાનાં ગુજરાતી પુસ્તકો જેમાં દોષ તો તેની માહિતી મેળવતાં પાછા વાર લાગે, અથવા દેશનિય તે માહિતી મળે પણ નહિ. ધમ્મા વિષયોનાં પુસ્તકો નથી એ આકસ છે જ, છતાં નું છે ને એ પ્રદર્શ પનાં બધ છે તેના વિષેના વ્યાખ્યાની બધ પછું બહુ થોડા છે.

એટલે સૌથી પહેલું કરવા નેનું એક નાનકડું કામ નીકળી આવે છે તે એ કે ગુજરાતીમાં નેટલા વિજ્ઞાનપુસ્તકો લખાયાં દોષ તે સર્વથી, વિજ્ઞાનપ્રાર થાદી હોઈએ. એની કપર હજી કરનાં જ કયા વિજ્ઞાનવિભાગો કે-

પર લક્ષ અપાયું છે ને કયા તદન અરુપુદ રહ્યા છે તે મગજ સસરવે. નેમાં લેખકનું નામ, મગજનું (બલે વાંચવા માટે ય મગજનું) સ્થળ, પ્રીતમ, પૂર્ણમંજવા વગેરે દોષાં હોઈએ.

કેમ કંટાળી યુવાન આ કામ એક ગદિનાની અંદર જરૂર કરી શકે. આજથી વીસ વર્ષ પહે, ૧૯૨૪માં, બાબતજરની ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદમાં મેં એની માગણી કરી હતી; આ તથા આમાં કચોને માટે અને વિજ્ઞાનસમિતિનીમાં, અને તેના મંત્રી તરીકે રા. પ્રીતમરાય દેસાઈએ તે કામને આરંભ પણ કરી દીધો. પછીથી તેમણે પ્રીતમ-નમ્રની રચનામાં પડ્યા, આ કામ રહી અનુ, ને કોઈ એ તેને દણ દાથ અડાડ્યો નથી. અગાધવાદની સાહિત્ય સત્તા હને વાર્ષિક સમીક્ષામાં વિજ્ઞાનને કાળવ કરી ચુકા છે. તો હવે કાળવ તો માત્ર તે પદેલાંનાં વચેને જ રહેલ.

અમદાવાદની મુજરાત વર્નાક્યુલર કો-સામેટીની કાયજેરી, વોડોદરાની જ ન્ય સા-યમેરી, મુંબાઈની કંબંધ સમાજી કાયમેરી, તે ઉપરાંત થોડા પ્રકાસકો, બુકમેનરો વગેરેની દુકાનો, તથા આમાં અગ્રણી રહી દોષ તેની સરખાંની લાઠેલીએમાં લેખીને થોડા જ વખતમાં કોઈપણ માણસ આકાશ કરી શકે. એથી વધુ તો એ છે કે આ સમાજો જ, આ સંસ્થાઓ જ પોતે એક માણસને, વેતન આપીને ય, રોજી આ કામ કરાવી શકે. બાદ એવાલાલ મુનશી, ગુજરાત સેરોપન મદળ, ગુ. ચ. સોસાયેટી વગેરે મારે તો રમતમાં આ કામ કરી શકે.

આ કામ કરનાર વધુ રસ લે ને વધુ ઉ-છોર કરે તો વિજ્ઞાનનું બીનું પછું સાહિત્ય માસિક-ત્રમાસિક ને અન્ય પત્રોમાં કદ નહીં, ને-હવે દશાઈ એવું મળશે. ને આ લેખની ય વિવેકથી થાદી થાય, તેઓમાંથી સારી પસંદગી કરી કેટલાંનું પુનઃ પ્રકાશન થાય તો તે વળી મણી વધુ લાભ થાય જ.

આની થાદીથી આપણી માહિતી થોડાક ને સામી સ્વમરે, તે ઉપરાંત ભવિષ્યને માટે પછું સચેતો તેમાંથી મળશે. નકામાં ય પુસ્તકો—નિર્માલ્ય પછું વખતે, મળી જ આવશે. જ્યારે સારા ય મળશે. વળી તેના લેખકોએ વાપરેલ સજ્જો વગેરે આજના લેખકને તથા પારિશાષિક રાજેના નિવારણે કામમાં આપશે.

આવા એક નાનકડા કામની આરંભના પછું ગુજરાત નહિ કરી શકે? (ચાહ)

પરફેરિશન એટલે સોનફેરોનનું અથવા કાણું પાડવાં તે. આવા કામજ કપા એકસમઠી છપાએલી સંખ્યાએનું ટિકિટને કાપી તે જુદી કરવા માટે દરેક ટિકિટની સામેર ઝીંખીંજીમાં થોડા કાળનાં પોડવામાં આવે છે, તેને પરફેરિશન કહે છે. ટિકિટ દરવાજો એ કાળ કાણું આપમાં થઈ બઢને ટિકિટની સામેર કરકરિયા બની બધ છે.

આ કરકરિયા પણ ટિકિટ-સંગ્રહમાં એક જરૂરનું એમ છે અને તેની વિવિધતા તથા વિવિધતા કપા ટિકિટનાં મૂલ્ય વધે છે.

ગુજરાતનાં રેલની ટિકિટનાં આ પરફેરિશન બહુ-જુદા આપના દોષ છે. દિવ-રેતાનની ટિકિટો કરનાં અને રેલની ટિકિટના પરફેરિશન થોડા દોષ છે ને તો સામાન્ય અજકેલ્લ કાનારની નબરે પણ બ-ટનું હશે. એ પરફેરિશન આપવાની પદ્ધતિ એવી છે કે જે મેટ્રોપોલીટન કાળમાં નેટલાં પરફેરિશન આપે તેની અનુક્રમણી થાય છે, અને તે માપવા માટે યાત્રી પરફેરિશન ગેજ' આવે છે. ટિકિટી ટિકિટ ૧૪ પરફેરિશનની છે; ૧૪૦ રેલની વળી ૧૩૫થી ૧૪૦ની, ૧૪૦ની ૨૨ કે ૧૩૫ની તો ૧૪૦ની ૧૦ પરફેરિશનની દોષ છે.

આ પરફેરિશનમાં અચો ફર આવે છે ત્યારે ટિકિટની ટિકિટ વધી બધ છે. ટિકિટી એક બાનુ ૧૩૫ પરફેરિશન દોષ અને બીજી બાનુ ૧૩૫ કે ૧૩૫૫ દોષ ને તે ટિકિટ નવતર અગ્રાહને તેના આજ વખારી મૂકવામાં આવે છે.

બીજી એ ટિકિટને આવાં પરફેરિશન પા-ડવામાં આવે છે એવું નથી. પરફેરિશન વિ-નાની ટિકિટો (એને ઈંડ પરફેરિશન ટિકિટો કહે છે) પણ કાડવામાં આવે છે. કોઈ વાર કાણું ટિકિટની આડી છેલ્લી એક બાનુ ૨૨ પરફેરિશન પાડવાનું કરી ગયું દોષ છે તે આવની 'ઈંડ પરફેરિશન ટોડીકેમલ' ને 'એ-ટિકિટ' એવોની ટિકિટો વિરલ અને ખાવ-વાન ગણાય છે.

વળી એ પરફેરિશનનાં કાણુંના આ-કારમાં પણ ફેર દોષ છે, એ પાણી નેના 'વિન-પરફેરિશન', 'પીઝમ પરફેરિશન' વ-ગેરે પ્રકારો કહેવાય છે. કેટલાક રેલો બાહુ વિન-પરફેરિશન કાડના દોષ અને તેમાં વ-ચ્છેલનુક ટિકિટો કેમ-પરફેરિશનમાં કાટે. તો એવી ટિકિટો પણ નવીનવાળાની અગ્રાહ છે, અને તેની ટિકિટ વધી બધ છે.

(ચાહ) દરિયાલ બેકર ૧૧૮

પ્રાર્થના-સમાજની મારા ધાર્મિક જીવન પર જાણુ અસર છે. ત્યાંની પ્રાર્થનાઓ, ઉપાસના, ઉપદેશ અને સંપ્રીતિ મને સંસ્કારિત પાંચી છે અને આધ્યાત્મિક યોગ્યતા આપે છે. પરંતુ પ્રાર્થના-સમાજની તીક્ષ્ણ લેવાનો સમય આવ્યો અને એના નિયમો નેં જોયા ત્યારે એક નિયમ ઉપર હું અત્યંત કારણપૂર્વક સંમત થઈ શક્યો નહિ. એ નિયમ એની મતલબનો હતો કે હું મૂર્તિ-પૂજનને પાપ ગણીશ. બાળપણમાં મૂર્તિ-પૂજન થી પણ મારા હૃદયમાં ધાર્મિક સંસ્કાર વ્યવસ્થા યોગ્યતા મેં અનુભવ્યા હતા. અને જો કે ભગવાનની સચ્ચુ ઉપાસનામાં મૂર્તિ છેક બેલતી કોઠિમાં છે એમ માનવા તો હું તે વખતે તૈયાર હતો, પણ મૂર્તિપૂજન 'પાપ' છે એ સિદ્ધાંત તો મારે એ બેલતો નહિ; એટલે ધર્મે હું પ્રાર્થના-સમાજ ન થયો.

ત્યાર પછી થોડેક જ વર્ષે હું પાછો મુંબઈ ગયો અને ત્યાં નહું ગોઠવાયેલું પ્રિન્સ ઓફ વેલ્થ મ્યુઝિયમ જોયું. ત્યાં, ધણું દરીને રત્ન. દોરાળ તાતાતરફથી મ્યુઝિયમને ભેટ મળેલી છે મૂર્તિઓ જોઈ. એ ઇટાલીના કોથ સિંહાની પૂજાની શુદ્ધ આરસની હતી. એક પર લખ્યું હતું 'વૈનીટી' - નિમિષાનિમિષ; બીજી પર લખ્યું હતું 'ગોરિટી' - નમ્રતા.

ગિથ્યાનિમાન અને નમ્રતા એવાં ભાવ-વાચક નામોને પ્રત્યક્ષ કરાવવાનું સુકરેલ કામ આ સિંહાની સફળરીતે કર્યું હતું. ગિથ્યાનિમાની સ્ત્રી, જાત્રી એડીનાં પૂજ, પાતળી કેર ને વાંધી ચાલવાળી, સાથે પૂજ પર્ષિયાં હાલેલી ને હાથમાં દ્રવ્યની છપીવાળી હતી. એના મોં પર મગ્ન હતો તે અમર ચઢાવેલી તીરછી દેહિ હતી. એને જોઈને જ થયું કે રંગેને આપણે આ સ્ત્રી એવા આદરથી અને ધર્મથી ના હોઈએ!

'નમ્રતા'નાં વસ્ત્ર સાદાં હતાં, અલંકાર કંઈ જ નહોતા. નયનો દળેલાં હતાં અને દૃષ્ટિ પ્રિરતની માતા મેરીડું મારણ કરાવતાં હતાં. એ મૂર્તિ જોઈને જ અનુભવતાં પ્રાર્થના થઈ જતી કે 'પ્રેમો! મને પણ આવી નમ્રતા આપજો!

ત્યાંથી જ મને લાગ્યું કે આપણી મૂર્તિ-ઓમાં પણ આમું જ તત્ત્વ હોયું જોઈએ અને તેથી મૂર્તિપૂજનમાં પાપ તો નથી; એટલું જ નહિ પણ આદર્શો સિદ્ધ કરાવી આપવાની અનુપમ શક્તિ એમાં રહેલી હોવી જોઈએ. મારો એ તર્ક ત્યાર પછીની મારી કલાયાત-ઓમાં સંકેત અવલોકનો અને પ્રયોગો દ્વારા

મેં સિદ્ધ કરી જોયો છે. રૂઢિચુસ્ત ક્રિયાકાંડ ને દર્શનની વેલકામાં હું નથી પડ્યોને ગતા-નુચતિક મૂર્તિપૂજન પણ મેં નથી કરી; પરંતુ 'અવલોકિતેશ્વર' કે 'વિષ્ણુ'ની ભૂતી મૂર્તિ-ઓ જોતાં તો મને લાગ્યું છે કે ક્રીષ્ણી કુંજર સુધીનાં પ્રાણીમાનનાં સુખદુઃખનું અવ-લોકન કરી એમની સંભાળ લેનાર, પાળનાર ને યોધનાર ભગવાન આવા જ હોવા જોઈએ.

'પ્રજ્ઞાપારમિતા'ની નવા-સુગ ત્રાની મૂર્તિની છબિ મેં શ્રી હવેલનાં કલાવિષયક પુસ્તકોમાં જોઈ હતી. એ મૂર્તિ હાલ જર્મિ-નમાં છે. એ પછી ધણે વર્ષે, રૂ. ૧૦૦ વર્ષે પર ઘડાએલી ગાયત્રીની મૂર્તિ ખંભાતના સ્વામીનારાયણના મંદિરમાંથી કે કાઠજોલી મારે હાથ આવી હતી. બેનેમાં મેં, જ્ઞાનથી શુદ્ધ જોલી જુદીને અને સન્માન્યે પ્રેક્ષા આપની અંતઃકરણની શક્તિને પ્રત્યક્ષ જોઈ.

'નરરાજ'ની મૂર્તિમાં, પ્રવૃત્તિમાં નિવૃ-ત્તિનો શોગદ્ ભગવદ્ ગીતાનો ઉપદેશ આપી-આપ જોયો. ગુપ્ત સમયની 'આની સુધ્ધ'ની મૂર્તિમાં આત્મદર્શનનું પરમ સુખ જોમવતા પવિત્ર આત્માના દર્શન કર્યું. પણ એ અબ્ધી કલાત્પાત્રની વાત અહીં હું નહિ કેહ. એ તો મારે કંગાચર આનંદ ઉપર જરા વિચિત્ર કેહવું પડશે. આ દશ્યોતો પાછળ તો, શિષ્ટ અને મૂર્તિવિધાનની કલામાં કેટલા રસ અર્થો છે અને એના ફેરિદાસને જોવાથી પણ આ-પણી કેટલી અબ્ધી છપીસાક્ષિઓ જાણવાથી રાકે છે એટલું જ જણાવવાની મારો ઉદ્દેશ છે.

હાલોમાં હતા કાલો 'અંધ' કે 'ધ્વનિ' વાળાં કાલો દેહવાય છે. એનો મુખ્ય ઉદ્દેશ આદર્શ આપવાનો ગણાય છે. આ આદર્શ સમયે એ 'કાન્તાની માર્ક' રસમય જોષ પણ અંગે આપી દે છે કે ધર્મચારી કે વેદાંતના ક્રંદો એની આગ્રજ નિર્માલ્ય થઈ પડે છે.

ઉપર જે મૂર્તિઓની વાત મેં કરી અને હજી બીજી વિષે આગ્રજ હું ઘણું કહેવાનો છું તે આવાં ધ્વનિ કાલો એવાં સુંદર અને જાગ્રત છે. મને એમની સત્ય, સૌન્દર્ય, પ્રેમ, આનંદ અને દેહવાળાં દર્શન થયાં છે અને હજી યાવ છે. એ મારી જંકની સ્ત્રી છે. એ વડે હું પોતાને ધનવાન માનું છું.

ઇ. ૧૯૦૫થી ૧૮ સુધી હું મારી રીતે દેશ-સેવા કરતો હતો; પણ મારી દેહ-આ ૧૯૧૮માં ખેડા સત્યાગ્રહ અર્થે ત્યારે ગામડામાં જઈ, લોકોમાં રહી લોકો એવા થયું પડ્યું.

ત્યારે મને ગોવર્ધનનરાગતું એક વાકય યાદ આવ્યું કે 'શકુન્તલાના હાથનું ધાસ હરણુ ખાઈ હતું, પણ હૃદયંતના હાથનું એ નોંધાતું ખાતું; કેમકે હૃદયંત પર અને વિશ્વાસ ન હતો.' એ જ રીતે અમે અંગ્રેજ બણેલા સાચી દેશસેવા કરી શકતા ન હતા, કેમકે ગરીબ ગામડિયાને અમારા પર વિશ્વાસ બેસતો નહિ. પણ છેલ્લે છેલ્લે જનસાગરની ભીતરમાં જવાનો એક વિરલ પ્રસંગ મળ્યો.

જખીઓ થઈ ગઈ હતી. લોકોએ મહેસુસ ખાતે એક પાઠ પણ ભરી નહિ આપરે બેંશો પર ઠાંચ લગાવવામાં આવી અને દૂર ચોરામાં ગામડો હતો બંધી બશોને મહેસુસી અગલકારે લઈ ગયા. ત્યાં એ બેંશોને ગિયા-રીને કંઈએ પૂજો ધાસ પણ ખાપું નહિ કે કીપું પાણી પણ ખાપું નહિ. તોયે અંતરફડી હતી. છતાં આખા ગામમાંથી કોઈ ન ડગ્યું. અબા ટેક સાચવી રહ્યા.

રાત્રે મેં ગામ લોકને કહ્યું કે વચન પાલનનો આનો સુંદર યોગ કલિયુગમાં તો આ પહેલી જ વાર હું જોઈ છું. ચાલો આપણે એના થઈ દેશની પ્રાર્થના કરીએ, અને હજી ભારે કરો-ટીમાંથી પસાર થવા માટે બળ મારીએ.

લોકો આભ્યા—ઓઝી, જુહો, જુહો અને આજોને સુખાં આવ્યો. રામજી મોદિર પાસેના ચોક ખરાઈ ગયો. મારી પાસે રત્ન-દેશભક્તિનાં મીતો, એક હાર મોનિયમની પેરી અને એક સારા કંઠથી ગાનાર કોલેજનો વિદ્યાર્થી હતો. હું પણ માર્ક શકત અને બીજાં-એને ઝીલાવત. પરંતુ તે જ વખતે મને એક વધારે સારો વિચાર આવ્યો, અને મેં અમારાં મીતો ને સાંજ રહેતા લીધાં. ગામ-લોકને જ મેં એમનાં મંજરો, એકતારી અને ટોલક લાવવા કહ્યું. એ સાંભ્યા અને ભજનમગ-બીઓ ભમી. એકતારા ઝબૂઝબૂવા લાગ્યા. મેં એમને જ ભજનો ગાવા કહ્યું. અને એ અમળ્ય ને મૂર્ખ ગણાતા લોકોએ સાચાં, બગ-વર્ધક, નિશ્ચયને દૃઢ કરનારાં એવાં મીતો પ્રાપ્ત કે અમારાં મીતો એમની આગ્રજ અર્થને નિર્માલ્ય, એકાં ને તરબૂગિયાં લાગ્યાં!

ત્યારથી, જે લોકની સેવા કરવી છે તેમના સંસ્કાર અને ખરા દત્તિહાસ વળાવવાની મને નરર લાગી; અને એ જ અરસામાં ઈ બી. હવેલનું 'આર્યન ઇજન ઈન્ડિયા' તથા કલા ઉપરનાં એમનાં બીજાં પુસ્તકો વાંચતાં સત્યા દેશદર્શન માટે મારી આંખ બેપડી (મુઝ)



સામુદ્ર

કાળ બે ધરતી રહ્યા, એનું કંઈ સંબંધાય છે ?
જાતનાં શિલ્પો અને કલાં વચ્ચે સંબંધાય છે ?
કાન ધર, દુષિયાંતણું તુજને રહન સંબંધાય છે ?
સાદ પાંડે છે તને તારે વચન સંબંધાય છે ?
છે હવા શીવળ લસે, પણ એ હવામાં આગ છે,
વાતશી કળીએ તણી, બરબાદ આજો બાર છે !

શરદિન્દુ વંદોપાધ્યાય

ગિહાદના ધરતીકંપના જન્મ-બુદ્ધિ સત્ય-પ્રસંગોના જગાં વજાટ છે, એઆ એકમા પ્રગટ થતી આટલાર પાતી 'મગધુકકા'ના લેખકના નાગથી 'કુમાર'ના વાચકો હવે અભણ નથી; કેમકે 'સંદનમૂર્તિ' અને વાંકો દા આપના અવનને લખી 'રત્ન સંધ્યા' નાગની એ-ગની પાતીઆથી અનેકને એગણે મુશ્કે કયાં છે. શરદિન્દુ બાણ જન્મે બસે બંગાળી રહ્યા, પણ એગનું અવન હિંદના મોટા પદવિસ્તાર પર વીંતુ છે. મુગા કાતોના બંનપુર મુકામે છે. ૧૮૬૬માં એમનો જન્મ. બિહારમાં મેઘધી નામના શાગના પિતાવવકોલાત કરતા, એટલે છે. ૧૯૧૫માં મૅટ્રિક થયા ત્યાં સુધીની બાલ્યવરયા ને અભ્યાસકાળ ત્યાં થીત્યાં. કાચ અભ્યાસ માટે કેવલતા થયા, ત્યાં યુનિવર્સિટી-બકેરી-ટુકકીમાં બેટાયા; પણ એવામાં (અથા) મહાસુહનો એત આલો, એટલે તાલીમ લીધા છતાં મુદ્દસેવનો અનુવન ન ગળ્યા. બે જ સગાયથી એમનું કાનબંધન શરૂ થઈ ગયું.

૧૯૧૮માં લગ્ન થયું તે જ વરસમાં એમનો પહેલો કાન્યસંવદ પ્રકટ થયા; પણ બહુ ધ્યાન નેથી રાહસી નહિ. ૧૯૧૯માં બ્રહ્મચર્યેટ થઈ કાલકાનો અભ્યાસ આરંભ્યા, પણ ૧૯૨૧માં તે છાત્રી માધીર આવીને આમતેમ થાડી સાહિત્યની લેગ જ નાટ્ય પ્રવૃત્તિઓ ૧૯૨૫ સુધી ચલાવી. પછી પટણા જઈને ફરી કાલકાનો અભ્યાસ ચાલુ કરી પાસ થયા, અને ૧૯૨૬માં માધીરમાં વસીલાત શરૂ કરી પણ ૧૯૨૯ માં તે છાત્રી કદને અંતરિષ્ટે સાહિત્યસાધનામાં જ રત બની ગયા. ૧૯૩૩માં એમનો પહેલો નવલકાંસક 'ભતિસગર' પ્રકટ થયા; ને તે પછી તે નવલકાંસાં, નાટકો ને છંદો વાંકોઓના પ્રવાહ ચાલ્યા. ૧૯૩૮માં મુંબઈની 'બાજો દોપાંડે' એમને કપાલેજક અને સીનારિસ્ટ તરીકે બેગાબ્યા ત્યારના એ ત્યાં જ છે, અને આજે સાહિત્ય અને સીનેમામાં જ અભ્યા પ્રવૃત્તિરત રહે છે. એમની છેલ્લી સાહિત્યકૃતિ તે અમર કવિ કાલિદાસના અવનનું ચિત્ર-કથાનક.

સમુદ્ર સુમાત્રા

નવા-સુમાત્રાની ટાપુ-બેઠકામાંના નવાથી આપણે જેટલા બહુકાર છોએ તેટલા સુમાત્રાની નથી સમૃદ્ધિ કાળના રચાન તરીકે અને હિંદી સમૃદ્ધતા વિત્તવાટા દરતમ શાણા તરીકે નવા આપણી કહેવતોમાં પણ રચાન પાગવા જેટલું પરિચિત બની ગયું છે. પરંતુ એનું મેરિડિયું સુમાત્રા પણ કોરુંજ જ સમુદ્ર છે.

નવા એકને અનુસંધાને, તેની વાચન્ય આવેલો સુમાત્રાનો ટાપુ કદમાં નેન નેવરો-નવાથી ચાર ગણો ને એ ઇન્ટરફન્ક્ટ પર આશિ-પાત્ર બેઠવતા શુદ્ધ હોવાંકથી તેરગણો મોટો છે. ૧,૬૪,૪૮૦ ચોરસ માઈલના વિસ્તારની એની બુમિ, જન્યક બની જ અને એનીની એટલો સમૃદ્ધિઆથી સમર છે આજે નવાના તાબામાં તેના કાચા માલનું તે મુખ્ય ગાલક થઈ પડ્યું છે. તેના ઉત્તર અને પશ્ચિમ કિનારા પર

નવાને નીક અને વાપુ-ચાનનાં બંધી શાણું જમા-બ્યાં છે.

સુમાત્રા બરબર વિષુવ-વત ઉપર આવેલું છે, — એવી રીતે કે વિષુવવતનો રેખા તેને બે ભાગમાં વહેંચી આલો બધ છે. હિંદી મહામાગરને અગિયમ આવેલા તેના આખા પશ્ચિમ કિનાસને આવરીને કુદિ. બારીસાન નાગની



પ્રમંથ પવંતમાળ પડેલી છે, જેનાં શિખરોની કુચાઈ ૫,૦૦૦ થી ૧૨,૦૦૦ સુધીની છે. ઇશાન પ્રદેસ તરફ દેખાવ લેવી એ શિરિમાળ પરથી અસંખ્ય નદીઓ વહે છે અને તેનાથી પરિસ્થાવિન થયેલો ને રમકમજબેયો પ્રદેસ જોખા, શેરડી, કાંદી, મરી, મગફળી, શાક, તમાકુ, રત્તર વગેરેનો પ્રચુર પાક ઉતારે છે. એ જ રીતે એની બીજ જાગીનો ખતીજમાં પણ રમુદ્ધ છે અને પેટાક, કાંદાઈ, સેનું તથા કાંકરો આપી રહે છે. પશ્ચિમની આખી થે નિરિમાળા ગીચ જંગલોથી આચ્છાદિત છે જંગાંથી કાંક, કપૂર અને સામની વિષુવ નિપજ ગયો છે. સરે વરો પણ સુમાત્રામાં સખ્યાબંધ છે, જેમાંનું રોખા સરોવર તો ૪૫ માઇલ લાંબું, ૧૫ માઇલ પહોળું અને હોદ હલર ફૂટ ઝાંડું છે. નવામાંથી પર્વતોની પણ આડો આટ નથી. આસરે મોક્ષનો સંખ્યાબંધી દુનકે તો ભશ્વત નવામાંથી મોક્ષો છે. જંગલોમાં માંદાથી, વાઘ, લીંછ, બે દંડસવળા જોડા, વાંદાં અને હરણ આદિ પ્રાણિસૃષ્ટિ પણ સારી પડે છે.

સુમાત્રાની ૮૦,૦૦૦,૦૦ ની વસતિમાં મોટો ભાગ મહાવી મુસલમાનોનો છે. અગિયમ આવેલું જાનમાનીનું શહેર પાપેરખાં, પાંચમ કિનારા પરનાં પરાંગ અને ચિનકુલન બંદરો, તથા કનરામાં આવેલું મેટાન એ એનાં મુખ્ય શહેરો છે. પરાંગ 'ગિગાનેવન' નામની ઉત્તમ બેઠવાંદ ધરાવે છે અને બ્રિટિશરોની પેદાશનું મુખ્ય નિકાસગાર છે.

દાઝયા ઉપર ડુંગળી

દાઝયા ઉપર ડુંગળીની હુમરી મુકવાનો યુરોપના અગ્રણ્ય આગરિયાઓનો ધરમથુ ઉપચાર ડગણાં વિજ્ઞાનની ચસાકળીમાં ગઈ રિસાઈ થયા છે; અને સાબિત થયું છે કે રોપના બંદુ-કોટાણા સંહારક તરીકે ડુંગળીમાં વિગિષ્ઠ સનિ. આની ફેફસી થે કાઢને વનરપતિની ઔષધિઓ વધેયે થયો કોરો ધરદેહાતરીકે વાપરના હોવ છે, પણ તે ફેફસી તરીકે કોરો છે તેના રોગાનિક જ્ઞાનને આધારે એ પરંપરા ભુંસાઈ જવા લાગી છે. અગ્રજા ને આગમ એનાં કારણો છે.

ઈ. ૧૫૩૮માં વિષ્ણુવાત રોગ દાઝર એગ્રાંકાંક પાદે જરમરી સશ્વેષ્ટ તરીકે કાચ કરતા હતા, તે વેળા રોગાગ્રો નોકર તેલની કુકળી કદાઈમાં પડીને કાઢ્યો. તેના માટે કદાવામાંની કુકાને કદમ લેવા દાઝર મથા ત્યાં એક આગરિયાએ મુકા કહ્યું. ઈ. ૧૬૮૬માં આગ્રામાં, એ બીજી દેહદરિજોનાં, જ્યાં હુમરી મુકેલી ત્યાં કદાવા નહોતા હોવા. ને બીજી કામોમાં હોડતા જાણ્યા. તે પછી દાઝરોએ કાઢવાથી મોં ઉપર કદાવાએ એક સેનિક ઉપર પાડ્યું. પાદેએ કંડાનો આ કપવારે સફળતાપૂર્વક અગ્રાધેસે. વેફસી દત્તિકાસમંથમાં આજથી તોજ

વરસ પર આની નોંધ કરીને અભ્યાસથી ભલામણ કરવામાં આવી હતી, પણ તે પ્રયોગ કેટલેક ધ્યાન ના આપ્યું.

હાથમાં સેપિયેટ તળીખીઓના પ્રયોગોએ દવા તરીકે ધાંધાની પુનઃપ્રતિષ્ઠા કરી છે. પ્રયોગો દ્વારા સિદ્ધ થયું છે કે લાઇઝ હૃદયી ફૂંચી-માંથી જે આંખ બાળતો વાયુ નીકળે છે તેમાં રોગજન્ય એ ઘોઠીક મિનિટોમાં નાશ કરવાની સક્તિ હોય છે. પણ તે હુચીને તુરત તુરત દાઢવા પર લગાડવી જોઈએ; કેમકે ઝાડી વાટ તે ખુદથી રહે તે તેમાંથી વેચો વાયુ બહી જઈ તેની જગ્યાન સક્તિ નાશ પામે છે. જે હુચીથી જખમ પર દ્રવ આવે છે, પરંતુ અટકે છે ને વેદના ક્ષતિ થાય છે. આ વાયુદ્વયને કાઇટો-સાઇટ્રસ (Phytonecton) નામ આપવામાં આવ્યું છે (યુરોપીય)

—ડૉ. ચિવપ્રસાદ ત્રિવેદી

સોનું

હુનિયા આખી સોનાને કોઈ ધાતુ માને છે. આખી કહેવતોએ પણ સ્થાન કેવળ ને ક્યાં કથીર? કહીને તેને બિરદાવ્યું છે. પણ રસાયણશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ તેમાં કંચન જરા પણ ચડિયાતું નથી. તુઓ:

(૧) તાત્ત્વત્ત્વમાં (Ductility—પાતળા તાર બેંચવામાં) કેન્દ્રન (Tangsten) નાગની ધાતુ સોનાથી ક્યાંય સ્ત્રી નય છે; (૨) Malleability અર્થાત્ જેને કીધે તેના ટીપીને પાતળામાં પાતળા વરખ થઈ શકે તે ગુણમાં ચાંદી-ચીના કરતાં ચરે છે; (૩) સોનું નરમ તો ઓછું બહુ છે કે તાંબાના ભેગ વગર તેના ધાટ ધટવા અશક્ય છે; (૪) સૌંદર્યમાં તો ચીના કરતાં ઓછું બીનિયમ-ઝાંઝ ચરિયાતું છે. વળી જે ધાતુ સોનાથી વચનમાં પણ ખૂબ હલકી છે. સોનું નેા બિનનકરી બાદે છે; (૫) અને બિનનકરી બાદે હોવાથી જ 'ગોલ્ડ પ્રેટિંગ' કર્યું થયું ખરચાળ છે કેમકે, પાતળા પડતું પણ વચન થયું વધી નય છે; (૬) વિષુદ્ધ-વાહકતામાં પણ ત્રાંચ ને રૂપું બંને ચીનાથી સ્ત્રી નય. વળી કોઈ કદેશે કે તેલચીની અગ્રર સોના પર સૌથી ચોખ્ખું છે. તેનો જ્વાળાખેડી નગ ધાતુ આપશે; (૭) વળી લોહું, કેન્દ્રન વગેરેની બરડા બોતિકાશાસ્ત્રી ક્રિયાઓથી નિવારાય છે; જ્યારે સોનાની બરડા નિવારી શક્તિ નથી; (૮) સુવર્ણમિશ્રિત ધાતુઓ (Alloys)માં પણ કંઈ ખાસ રાગ નથી હોતા.

કુશળગિતાની દૃષ્ટિએ જે ધાતુઓનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે તો સોનાનું સ્થાન ઓછું છે તે કરતાં પણ બહુ પાછું નય. (આર. મેન. ભાગવતના પુરતક પરથી) —ઈ. મ. પટિલ

કાપડ છાપવાની કળા

કાપડ છાપવાની કળાની સારંગતા ક્યારે થઈ એ કહેવું અનિશ્ચય; એનો હક બધા ક્યા ચેકમાં થયો તે પણ હજી નક્કી કરી શકાય નથી; પરંતુ ઓછું તો અજેન્ડા કે આ મુદ્દર કળાને હક બધા જુવેના દેશોમાંથી ઓછે કે હિંદ ને ચીનમાંથી થયો છે. ધણા બધા કાળથી ભારતે આ હકોળા હસ્તગત કર્યો છે ભારતનું લાકડાનાં બીજાંની છાપેજ અવનવી ભાતવાળી કાપડ હુનિયાનાં બજારોમાં આકર્ષક ફેલાવજું.

કેટલાક પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો આ હકોળાનું ઉત્પત્તિસ્થાન ચીનને માને છે, પરંતુ આજે ચોક્કસ કરી શકાયું છે કે હિંદ જ આ કળાનું સોશ્યક અને પાપક છે ચીન ને જપાનમાં આ કળા હિંદની સરકે આવેલા મુસાફરો મારફતે જ અંગ્રેજી લાગે છે. કાપડ છાપવાની અંગ્રેક રીતો છે; તેમાં બીજાં વડે છાપવાની કળામાં હિંદ પ્રથમ છે, ચંચળી છાપવામાં યુરોપીય દેશો થયે છે ને સ્કીનની તેમજ રૂપે વડે કાપડ છાપવામાં જપાનમાં આગળ છે.

બીજાની મદદથી અંગ્રેકી ભાત કાપડ ઉપર છાપી શકાય છે. દરેક રંગ માટે જાદુ બીજું રાખતું પડે છે; ઓછે કે ચાર-રંગી ભાત છાપવા માટે ચાર બીજાંની જરૂર પડે છે. આ કળા ચોંટી છતાં મુદ્દર છે. કાપડ છાપવા માટે સારા અનુભવની ને જ્ઞાનની જરૂર પડે છે. બીન ૧૭૧

અનુભવનો તો સારંગતામાં હાથ જ મુક નય. એક પછી એક બીજું ચોક્કસને ભાત ઓછરંગી મેળવવી તથા આકર્ષક ને બંધ-બેસતા રંગોની પૂરવણી ચોક્કસ રીતે કરવી, જે અનુભવ વિના મુશ્કેલ છે.

રંગોની ભંત અને વર્ગ પ્રમાણે, છાપકામ માટેની રંગની હુચી (પેઇન્ટ) જુદી-જુદી રીતે તૈયાર કરવામાં આવે છે. કાપડ ઉપર આ રંગોના મસાલો છાપ્યા બાદ, કાપડને સૂકવવાને રંગના વર્ગ પ્રમાણે છાપેલા કાપડને વરાળ (સ્ટીમ) આપવામાં આવે છે. જ્યારે કેટલાક રંગોને વરાળની જરૂર પડતી નથી.

આ કળાની ખરી સફળતા બીજાં કોટરનારના ઉપર આધાર રાખે છે. આકર્ષક અને મુદ્દર ભાત માટે સારી ભાતવાળાં બીજાં હોય તો કાપડ દીપે છે. બીજાં ઉપર સૂર્યમ ભાતની કોટરણી, કારીગરીની સફળશક્તિ અને મુદ્દરનત માગી લે છે. અનેકરંગી ભાત માટે બીજાંની સરખાણુ ચોક્કસથી જે કારીગરની સક્તિનું પ્રમાણ છે. સારાં કોટરનાર બીજાં ન હોય તો ચોક્કસરખી ભાત છાપવી મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

આ કળાને આજે હિંદમાં મોટા પાયા પર ચાલે છે અને હજી એની વૃદ્ધિ થશે જ નય છે. બીજાં વડે કાપડ છાપવામાં આજે હુનિયાના દેશોમાં હિંદ પ્રથમ છે. —ગોરધનભાઈ હા. પટેલ



કોપીરાઈટને સ્વીકાર



Memor

૧૯૩૭માં 'કુમાર'ના ૧૦૦મા અંકમાં પ્રથમ પ્રકટ થયેલું અને 'જુનિસ'ત કલા કલાપ' આગ ૧ માં બહાર પડેલું, મુપ્રસિદ્ધ કલાકાર શ્રી રવિશંકર રાવળનું ગૌરવિક ચિત્ર 'જીવનસંગીત' વડોદરાની એલેબિક કેમિકલ કંપનીના ૧૯૪૨ના ક્રેડિટ માટે મુંબઈના રિપ્રિન્ટ પ્રેસના માલિક શ્રી રામચરણ ભોળીએ છાપી આપેલું આ બંને પાક ૬૫૨ મુંબઈની કોટેમાં મેસરે ફેરો અંદ ૧૯૪૪માં કોલેબ્રેશન માસ્ટર કોપીરાઈટ બંધ માટે તથા નુકસાની ને ખર્ચેના હાંબ કરવામાં આવ્યો હતો. પ્રતિપક્ષીઓએ સમગ્રચર પોતાની ભૂત સમજ આ બાળતમાં સમાધાન માગ્યો, કોર્ટની દીકીથી શ્રી રવિશંકર રાવળના ચિત્રના કોપીરાઈટને સખ્યુત રજીસ્ટર કર્યો છે અને લખિયામાં આવે અંગે કોઈ પણ ભૂતતા બંધ પોતા તરફથી થશે નહિ તેવી ખાતરી આપી છે.

કેસોડીના ઉત્તરે

(૧) કાજેને પોતાનો એક ઘોડો મંગાવીને તેમાં હમેશો ઓછે ૧૮ થયા. તેમાંથી નાનાને ૬. વચેને ૬ અને મોટાને ૨ વડેથી આપ્યા, ને બાકી પોતાનો વધે તે પાછો ધેર મોકલી દીધો. (૨) 'એસિયા' મુખ્ય 'ઉપચ' ઉપરથી પડ્યો છે, અને તેનો અર્થ 'ઉપ:કાળીની ભૂમિ' એવો થાય છે. તમે મહાબળોમાં એશિયા પૂર્વ દિશાએ પાડેલા છે. (૩) કુલ ૧૪ ચોરસ; 'અ' કાટવાથી ૧૧ રહે, 'બ' કાટવાથી ૧૦ અને બંને કાટવાથી ૪ રહે; (૪) ગમે તે બે આંકડા, જેમાં બીજાનો સર-વાળો પહેલા કરતાં બમણો હોય. (૫) છ કૂં.

આ માસ ઈતિહાસમાં

સપ્ટેમ્બર

તા. ૧ ઈંગ્લીસીમાં પોલાંડ પર હુકમો, બીજા વિશ્વયુદ્ધની શરૂઆત, ૧૯૩૮.

તા. ૪ 'સ્વરાજ' મેળની પહેલી દીક્ષા આ-
'નવાર દાદાબાઈ નવરોજીએ જન્મ, ૧૮૨૫.

તા. ૬ વિશ્વવવાદી જીતીન મુખરજીએ કદ-
ની આસ્પિષ્ટદમાં ફાંસી, ૧૯૧૫.

તા. ૧૨ વિખ્યાત રેડોય ક્વિ અને નવજ-
નવેશ સર વીલ્હર્મ સ્ટેલ્ટનું અવસાન, ૧૮૩૨.

તા. ૨૩ બાળજન નિષેધક સારદા કાયદો
પરી ધારાસભામાં પસાર થયો, ૧૯૨૯.

તા. ૨૬ બંગાળી સમાજ, શિક્ષણ અને
સાહિત્યને સંસ્કારી જનર સાધુચરિત વિ-
દ્યાનંદજીચંદ્રવિદ્યાસાગરનો જન્મ, ૧૮૨૦.

આ માસની બ્યોગ્રાફીશેષ

ભારતેન્દુ હરિશ્ચંદ્ર



બાપાના બેદારીથી વિના
પ્રત્યની અસ્થિતા ન-
ગણી શક્ય નથી, પીઠીપી
દિગ્ધિ પ્રેરાઈ પોતાની
હથગળી તેજસ્વિતા ને
આર્થિક સમૃદ્ધિ વડે

હિંદી બાપને પરિપોષીને તેને પહેલપહેલું
ઘોરસર આપનાર અને તે માટે 'ભારતેન્-
'નું બિરદા ખામના બાણ હરિચંદ્રનું
યાન, જેનું ગુજરાતીમાં નમદનું, બંગાળીમાં
પ્રિયગાણનું અને મરાઠીમાં શિવજીન-
નું છે તેવું જ હિંદીમાં અગ્રિમ છે. રાજા
કર્તાવિરને પદમે વનાર પહેલા હિંદી આપી-
શદની પાસથી પેટીએ, ૧૮૫૦ની લગી સપ્ટે-
મ્બરે કાશીમાં ધનાઢય હુડુંજમાં એમનો
જન્મ. માતાપિતા બચપણમાં જ ગુજરી
યયાં, અને નવાબ ગુજાબી ને સ્વતંત્ર, એટલે
કેસિંજનું થોડું જ સિંસણ પામી શક્યા, ને
પછી ઉપર જાણવા મુજબ સાહિત્યસેવા
'પાછળ જીવન જીવીત પડ્યું. એટલે બહેન
એને બોલતાં શરમાતા, ને સંસ્કૃત બહેન
એને 'આખા' કહી 'વગોવતા તે હિંદી બાપને
ઉત્તરજીવે અનાવવા એમણે અનેક પત્રો
કાઢ્યાં, અને એક વિષયમાં કહ્યો થકાવી,
અનેક લખનારાઓને પુરસ્કાર આપ્યા
સંખ્યાબંધ પુસ્તકો ગફત વહેંચાયાં, અને
હિંદી ગદ્યલેખ પછને હિંદી જનતામાં આત-
પ્રીત કરવા પાછળ પોતાની વિપુલ દોહત
એટલી ઉદારતાથી ખરચી નાખી કે પાછલા
જીવનમાં એમને ફાંકા પડ્યા લાગેલા. પણ
એમની ઉદારતા ને અમ ઉપદ્રુ સુધી જ ન
રહેતાં. ૧૮૫૫ના બન્યુઆરીની ૧૬એ એ ૩૫
વર્ષની વયે એમનું અવસાન થયું

પૃથ્વી સમું નહિ બેસાડું,
પ્રેમ સગી નહિ આધુરી,

ઉત્તમ

અજવાળી સત્તની ચુંદનીમાં છાકરાઓ
આઠાપાઠા રમતા હતા. તેમાં એ બાકાઓ
સામસામા પક્ષમાં હતા. છેક છેડેથી પાટા
આગળ બંને બાદ સાથે ચડે જતાં મેડાએ
પોતાને રસ્તો ફરી દેવા નવાને છું. નવાએ
તે ન માનતાં મેડાએ કમ બોલ્યાં છું. 'મેડા
બાઈનું કહ્યું નથી માનતો?' નવાએ તાતો
જવાબ આપ્યો. 'તું મેડો બાઈ સાનો? તું તો
કુદમન છે.' પોતાની પ્રામાણિકતાથી મેડાનું
મોં બિતરી. ગમેતું બેઠ નાનો મૂઠું અચા-
એકલે, 'તું કહેતો રમત છોડી આલ્યો. ખડ,
પણ માસથી મારાં ખરને દેવા તો ન દેવાય.'
એ પ્રામાણિક બાબક તે સ્વ ગોપાલ કુણ્ણ
ગોખલે—ગાંધીજીના શરૂઆતી મુક.

અનેકાર્થો સમ્પન્ન ભાષા—એતિ; પ્રીતિ; મધેા;
ક્રિમત; હરારો કે મેતલન; યતિ કે સામગી;
ચેષ્ટા; અભિનય; સ્વચાલ કે પ્રકૃતિ; અતિવ
હોતું તે; આરેષા; નિયતિ કે સ્વરૂપ; નાકકમાં
આવતું 'આર્ય' 'પૂન્ય' અનુ સંજોગન.

કહેવતોના અર્થ: 'ધડિયાં-ગિનગિયાં
વાગી થયાં છે.' કોઈ કાંઈનાની નાના બીક
અતારે તેથી કે સામાન્ય દુઃખ આ મુસેરીથી
પોતે માંખવા નય એવા નથી અને કેક આપ-
નિતો પાર કી નાખી છે. એવો ધોષાપણો
કે રીકાપણોને ભોવ અનાવવા પાટિ વપસી
આ કહેવતના ટેકામાં એક ઉદાહરણ છે કે
એક જૂઠા બેતરમાં પડ્યું ત્યારે રેખાગિયાએ
તેને ઢાંકવા થાળી વગાડવા માંડી. એ સાંખી
હાટકે કે 'આ પીડ પર તો ધડિયાં પિત્તિ-
યાં વાગી થયાં છે, મોટી વંજાણુ ગડગડી મળ
છે, ત્યાં તારી થાળીનો રો દિસાણ ?' એને
મળતી બીજી કહેવતો: 'અમે તો થયા સાંકા
એમાં ટેક છે.' 'અહીં તો અરતાલીથી સંસ્કાર
ચઈગયા છે; 'આ ફેવે તો થળી પેડો ફૂડી છે.'

ગણિતગમ્મત: પાસેપાસેની કોઈ પણ
ચાર સંખ્યા લેઈ અને તેની વચલી બેના
ગુણાકારને બાજ્ય તરીકે લઈ પહેલી વડે
બાજરો તો બાજાકારમાં છેકસી સંખ્યા જ
આવશે, અને રોષમાં અચૂક '૨' આવશે.
ઉદાહરણ: ૩,૪,૫,૬. એમાં (૪+૫) કે એટલે
૨૦+૬=૬ બાજાકાર અને ૨ રોષ. ૧૫, ૧૬,
૧૭, ૧૮. એમાં (૧૬+૧૭):૫ એટલે ૨૭૨
+૫=૧૮ બાજાકાર, અને ૨ રોષ. એ પ્રમાણે
અમે તે ચાર ક્રમિક પાસપાસેની સંખ્યાનાં
પરિણામ આવશે. (રા. ના. ખરી)



એટી વાત: વિચારવળા એવી માનવતા
છે કે કુતરામાં ચીર-રાકુને એળખી કાઢવાની
શક્તિ હોય છે ને તેના પર તરત હુમલો ફે-
છે, પણ શરીર આદમીને ન છેડતાં તેની સાથે
હળી નય છે. પણ આ અંક દૂત જ છે કેટલાક
લોકોમાં કુતરાને હેળવી લેવાની આવડ હોય
છે, ને કેટલાક અમે તેવા શરીરને પણ એવી
આવડત નથી હોતી તો કુતરાં તેના પર
હુમલો ફે છે. આની ખાતરી માટે મેકન
સોફેના અર્ધનર બેકસ્ટરે સફેરની જેમમાં કેક
કુતરાં મોકલ્યાં, ત્યાં એ જેલન ભડમઝ
રીકા એમણે ઠાકુએ બેઠે હળી થઈ હતી.

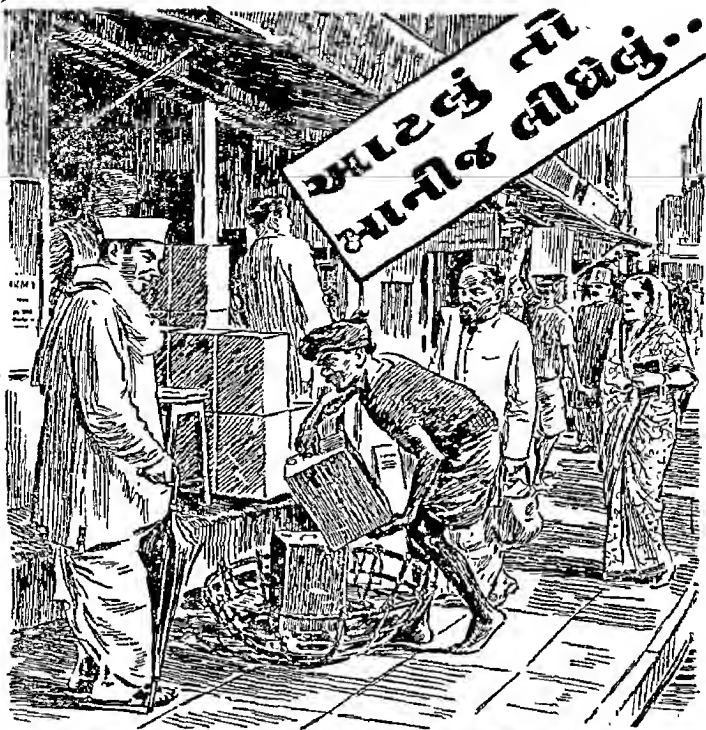
એક નાના ચેકસે નોકરી માટે અરજ
કરી. ધંધો વધારવા ઉચ્છતા રોકે તેને જુ-
હિની ગંબીરતા સમજવા પાછું: 'પાડે
રોડત, તને કો જાણ રૂપિયા મને તો ક
શું કરીશ ?'

કોકરે બોલે બાને જવાબ આપ્યો: 'શું
કહું રોક સાહેબ ? એકદમ અને આટલી
ગંબીર રકમ તમે આપશે એવી આશા ન
નહોતી.'

પર્યાયના-સાંભળાં થતા પરના દેકે કે-
પર અનનાસ ધણે કાયદો ફેરે છે. એ દે-
વાળાએ દિવસમાં એક બે અનનાસ ખાતા
રહે તો મુશ્કે ફેરે.



ગરુડની આંખે ત્રણ પોપચાં હોય છે !
એ પોપચાં તો સોની જેમ ઉપરની થેનાં,
અને એક ત્રીજું પારદર્શક પોપચું વધારાનું
તેને હોય છે, જે અંતરીક્ષના આકાશ ચૂર-
પ્રકાશથી તેની આંખને રફે છે.



ચાર વર્ષ પહેલાંનું બનારસ એક લાક્ષણિક દશ્ય

પહેલાં આસતેલ વિપુલ જથ્થામાં આવતું હતું તે એ બ્યારે નોંધ્યે ત્યારે તે નોંધ્યે તેટલું મળી રહેશે જ એમ મનાતું હતું. હિન્દને યુધ્ધ પહેલાં આસતેલ પુર પાડતું બમો હુંક સમય માટે શત્રુઓના કબજામાં છે એટલે અત્યારે તેલને ઘણે દૂર અવિલાં અન્ય મધ્યસ્થિથી દરીઆઈ માર્ગે લાવતું પડે છે. યુધ્ધની બહી બહી રણબુમિએમાં વિપુલ પ્રમાણમાં નોંધતી અતિ અગત્યની પેટ્રોલીઅમ બનાવટોને તેલવાહક જહાઝો પહેંચાડી શકે તે કાળે તેલને યોગ્ય પ્રમાણમાં

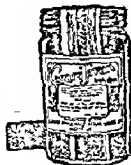
તે કરકસરથી વાપરવાની જરૂર છે. દરીઆઈ રસતો તો ઘણો બેબમો ને આસ્તેથી હરેલો મળીય. તેલને ધણીજ કરકસરતાપૂર્વક વાપરવાનો અર્થ એ કે એની બીનજરૂરી વપરાશ સદંતર બંધ થવી નોંધ્યે. આમ કરીને તમે હિન્દનાં રેલ્વે નેગોને પછુ અગત્યનાં યુધ્ધ-કાર્યો માટે છુટાં રાખી શકશો. સમય સુધરશે ત્યારે હિન્દનાં રહેશે અને ૭,૦૦,૦૦૦ માંમડાંમાંને પુરક જથ્થામાં આસતેલ મળે એ કાળે બમો-શેલ દરીયા તનતોડ પ્રયત્ન કરશે.

બ મો - શે લ ત ર ફ થી પ્ર કા શી ત

વિદ્યાર્થીઓ, વેપારીઓ, વકીલો, વિદ્વાનો વગેરે મગજનું કામ કરનારાઓ માટે ખાસ

ઝંડુનું પોષ્ટિક ચાટણ કેસરી જીવન

મહારસાયન



ફિઝીકલ
૦૧ સત્વના દૈનિક ૨૧ ગ્રામ
૦૨ " " ૨૧ ગ્રામ
૧ " " ૨૧ ગ્રામ
નાનાં-મેઢાં, માંદાં-સાળાં, નખળાં-સખળાં, સ્ત્રી-પુરુષ, સોડોદ્રવ્ય ઉપયોગી

રસમિદુર, અગ્રક, કેસરી, કરગુરી અને બીજાં દીપન, પાચન
ને પોષિક ગ્રીષ્મ મેઝાવી લીલાં રસદાર અભિગ્રામી થતાવેલું
સુશોભિત સુવાસિત સ્વાદિષ્ટ અને પોષિક ચાટણ

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લિ.

કારખાનું : સયાનીરોડ • મુંબઈ-૧૪ દુકાન : શ્રી. અલ. ભગવાની • મુંબઈ-૨

એક જ વખતની અમારી મુલાકાત તમોને હમેશાના અમારા બાહક બતાવશે

એ. બી. સી. સર્જિકલ કં.

દેશી તથા વિદાયતી દવાના અને સર્જિકલ ઓબરોના વેપારી

જુમ્મા મસ્જિદ સામે ૧૮૬૯ ગાંધીરોડ અમદાવાદ

ટે. નં. ૨૭૮૭

પ્રમાણિકતા અને પ્રજાસેવા એ અમારો મુદ્રાલેખ છે.

જિંદગી • આગ • દરીઆઈ • મોટર • અકસ્માત • ચોરી-લૂંટફાટ
કામદારોના બદલાના લીમાનું કામકાજ કરી આપનાર

રૂબી જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

હેડ ઓફિસ :

કલકત્તા

જનરલ મેનેજર :

બી. કે. મેતલવાડે

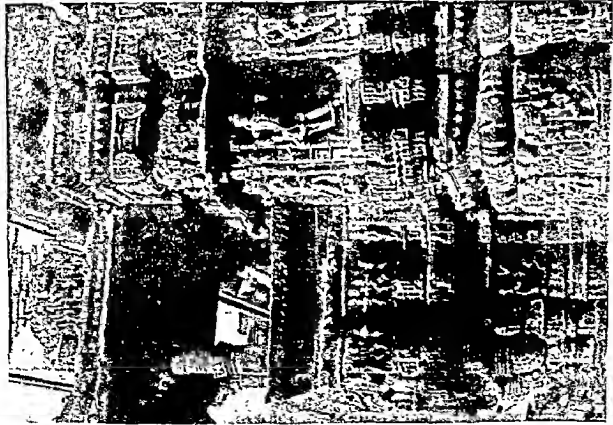
ચેરમેન :

શ્રી. બી. એમ. ખીરલા

ઈન્ચાર્જ બ્રાન્ચે રીવીઝન ઈન્સપેરીયલ બેન્ક એનેક્સ બિલ્ડિંગ, રોડ, મુંબઈ

ટેલીગ્રામ્સ : RUBINSURE

ટે. નં. ૨૦૫૬૦, ૩૧૯૨૯



કચ્છના પાણી



(240 Dabhi - 1212)

જ્યારે તમે
રાયકો ફેબ્રીકસ
 ખરીદો છો ત્યારે તમે
 સંતોષ તથા
 શ્રેષ્ઠતા ખરીદો છો

શિષ્ટ સમાજે
 "રાયકો" ફેબ્રીકસ
 ઘણાં વરસોથી
 અચનાવ્યું છે.

રાયપુર મોલ્સ લી.
 અમદાવાદ.

સામર

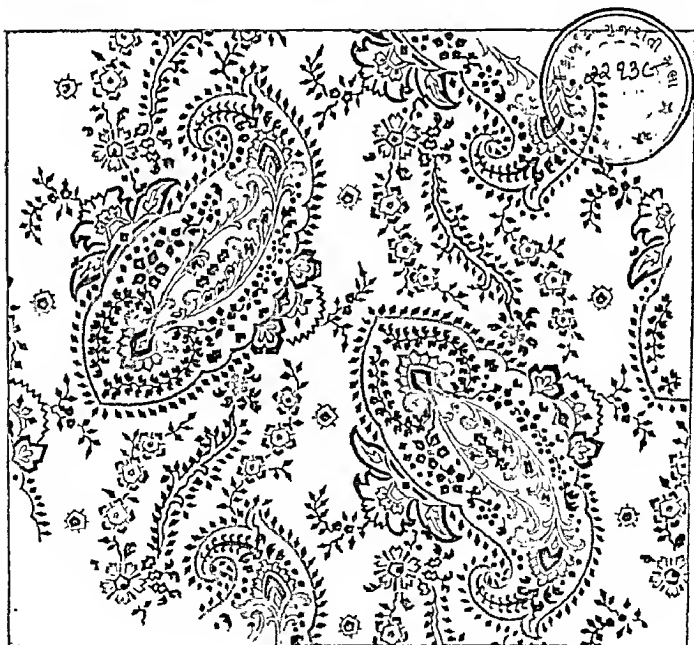
આદતેવી - રવિશંકર રાવળ

સંપાદક - ળચુભાઈ રાવલ



આવતી કાલનાં નાગરિકાનું માસિક સળંગ અંક ૨૫૦ વર્ષ ૨૧ મું અંક ૧૦ મો. ઑક્ટોબર ૧૯૪૪

૬ - ૧૦-૦





ਧਰਮਾਨੁਸਾਰੀ ਅਨਿਯਮਿਤ (ਸਿਰਪਤਿਕਾ ਅਨੁਸਾਰ)

ਸਿਰਪਤਿਕਾ - ਸਿਰਪਤਿਕਾ ੨੧/੧੨

ચડો ઊંચે ઊંચે - સિખરિકા.

વડો ઊંચેઊંચે શિખર, ચિતિ માસી, અટવીમાં તળેડીની લાળે નહિ તું અટવા અંધ તમસે. હવેરો વેલાનાં વખણ ચરણોને તવ યસે, હવેરો કાંટાળાં કુદર ભરખે તેજ રવિનાં.

ચડો ઊંચેઊંચે, શ્વેતન જનશે નય રુધિરે, નવા વાયુઓથી નસનસ નવાં જોમ ચડશે, રંગોમાં દીપ્તિઓ નવ અમકશે, ઘોતલ વડે વિશાળ ગોદે તું આવની ચડશે સત્ય મધુરે.

અહુમાં ખુંતીને અણુતમ ખનીને સ્કંધજાતા લઈ લે સુશિની, સંસદ ચડી ચડી ગિવિની ચડી લે વા ઊંચી ગગનતલની ગોદ અચી; રમી રહે આસ્થેવી અખિલ ભુવનેની સ્કંધજાતા.

નહીં આ વચ્ચેનાં નેકુરણમહીં તું રેધેયં ચડશે, પરન્તોને પ્રાન્તે વિહર ચડીને દિગ્પતિ ગણે. **સુન્દરમ**

કોણ બોલાવે?

જો હે મને કોણ બોલાવે ?
માગરપારથી હાથ લંબાવી,
ઝોડઝોડ કોણ આવે ?
મને કોણ બોલાવે ?

શૈશવકાળનાં સાગરપાશનાં
પરીઓનાં કિમત કૃપ,
કોણુમે દીકાં રાજકુમારોનાં
સાહસ શૌર્યે અનૂપ;

અન્ધ કથાઓનાં ગીત ભરીભરી
ખંસરી કોણુ ખગતે
જો હે મને એવાનાં વંશ સત્તમે રે-મને

છવનયુદ્ધની ભેરવ ભેરીએ
સિંધુડાને જય સૂર,
કોમળ વિલુપ્તબોધપીડુના
જો હે મિત્રાવી મધુર;

સુન્દર મોહન તાર અણુવતું
મંથર કોણુ આ આવે
જો હે મને વ્યાકુળ કોણુ બનાવે રે-મને

સંધ્યાએ આગ્નીદાળે છુમીછુમી
આયુનાં વંશ અપાર,
શાન્ત આ પાનના અંતિમગદે
પાવન પુણ્ય પથાર;

સત્ય અનંતનાં કોહે મુમયલ
કારને કોણુ બોલાવે
જો હે મને આપમાં કોણુ સમાવે રે-મને

પિનાદિન હોકાર

સામયિક ચિંતન

શંકરની પ્રજા અને બુદ્ધનું હૃદય

શની, ધર્મની અને માનવત્વની નેહાનેપારખવા ને ગિરાવવા આપણી પામે એ સંકલ્પ છે: કાગળી ને બુદ્ધિ—હૃદય ને ગગન, બંને સતેજ લેખે, સંવેદનશીલ એકબે બંનેને સંકરની સરાણે ચડાવી કરી રાણીએ તો જ સાચો રાજપારખી શીકે, ને નેતામાં પ્રાણસંસ્કાર કરી ચેતનવત કરવાની આપણમાં શક્તિ આવે.

બચવાન બુદ્ધમાં બંને હતાં. પણ પદેપદનું બીજ પર વિશેષ આધિપત્ય હતું. માનવત્વત ગાદિ અર્થત્યાગ કરાવનારે નેતામાં જે હૃદય હતું તે જ એક નાના જિવિદાન માટે કઈ જવામાં આવના રેશના બચ્ચાને આમુખમાં નયને ચોતાના અંગમાં કાંઈ લેવું. મારના અંધાર રોના સામે નિશ્ચય ને નિષ્કંપિત રહેનાર પણ એ જ હતું, ને નિર્દોષતાને કાંઈ ગદાઓધિત પણ પરમ પ્રજ્ઞા સાથે જોવા કરાવનાર પણ એ જ હૃદય હતું. એમનું સારણ કરો. ને પ્રશ્નોન ક્ષણની જલકભરી મુર્તિતગારી આંખસામે તરી રહેશે નેમનું અગીથી તરંગોજ હૃદય આત્માના કાંટામળાં રંગાન કરી લેશે.



પણ સંકરાર્થનું એથી વધુ જ દ્રશન ગશે. કોમળી તેજસ્વી મેધા, પ્રતિભાથી ચમકતી આંખ, જન્મ પ્રજ્ઞાના ગરમદાન્ય મુખ, દલતામયનાં નાના કોઠા, અમે તેવા પરિવતને પણ પળમાં મૂળચારનો કમનસી પ્રયજ્ઞ વાહુનેમય તમને સ્વયં કળી રેશે કે જે કોણ આની પોશી પથાર થયું છે તે એને નરયા શિવાય નથી ગયું.

બુદ્ધને ચરણે જરો એટલે તે કહેશે: 'અભરા નહિ, બાઈ! દુઃખિત માટે દુઃખેનાં પરમ મુખને માર્યાં ખુલ્લો છે. જો! રડ નહિ.' શંકરની સન્મુખ નગન કરશે ના એ કહેશે: 'જિભા રૂ અમરાય છે ? તારે દુઃખ છે જ ક્યાં ? તં જ વિચલ્યાની નેન્ય છે, પછી રડવાનું કેવું ?' એક વધારા માંસુ લૂપી આંદોને ગાન બતાવવું: બીજે તમને બંને જ આંદોનરંગ પળનાં કરે. બંને નિરિંદરાળી દિશામાંથી પ્રથમ કરી ચોતાના સત્યને પદોંત્યા છે. છતાં જ્યાંથી તેગણે શરૂઆત કરી છે તાત્વ બંનેમા પ્રજ્ઞ છે. બુદ્ધ ચોતાને છવ લેવા આપનારના બોળે મામું મૂકી નેને છડી લેશે. માર જરૂર પડે પાંચસો શિષ્યોથી વીંધાએલા કાપાસિસનું મામું તત્તવાર પડા બેસીને પ ન રગનામાં વારી લેશે. બુદ્ધનું હૃદય પાણીમાં નથી; અંધાર વાતા પળુ એ સદન કરી સકે છે. શંકરનું સ્થાન કદા પાંડિત્ય કે વાર્તાવાહમાં પુરાણનું નથી; વંચનીમાં વંચતી અણુની બંદોને પણ એ નિશ્ચેયમાત્રમાં વસ કરી શે છે.

બુદ્ધ સંકુતને ત્યાજ કરી લેશીની પ્રેમમાં આવી બેશે છે; તેમની જ આપમાં એ ચોતાની વાણી રેવાને છે. શંકર સંકેતના કમત મુંગથી ખાસીરશીના પ્રવાહની માદક ચોતાના બજ વરસાદના વડે લોહોની ચિનશ્રુગિને પરિચ્છાદિત કરે છે. બુદ્ધના શિષ્ય 'ચિન્તુ' બની નત મુખે ને ધીર પદે તમારે જાણ્યે આવે છે. શંકરના શિષ્ય પરમ પરિવ્રાજકપ્રત્યર્થ અખંડ અગ્રંદયેશ્વર બની. કમત મુખે તમારે આંખે સેવો રહે છે.

કોના પાત્રમાં તમારે છવનરેશ્વર ધરશે ?
મંદરની ક્ષાનકીસિ વિનાનો મિત્રુ તો રેવજ દીન, અમ મેગની આશિત લેને બનને, તારવાની સંકિત વતરને કંઠાજ માણસ બની જશે. બુદ્ધના હૃદય વિનાનો જરજરકુમાર કદે, અબિમાની, ચોતાની જ પડાકમાં નજાનું જતો દુઃખનો અવતાર બની જશે. આપણને બંનેની જરૂર છે. બુદ્ધનું કોરલ ને શંકરનો દંડ આપણે ધારણ કરી રાણીએ તે આપણી પ્રાણના દોરે શંકરની પ્રજાને બુદ્ધનું હૃદય-એ બંનેનું સાથે અભિસિંચન કરી સંકલ્પને આપણે આવાદન કરીએ. 'પૂજિમાયના' મિત્ર

કારસી, અરબી, સુંકૃત ને અંગ્રેજીના તે
તે વિદ્વાન હતા જ; કેપરોત ભોતિકશાસ્ત્ર,
બૃહત્સપ્તશી, રસાયનશાસ્ત્ર, વનસ્પતિશાસ્ત્ર,
શબ્દરશાસ્ત્ર, ઔષધશાસ્ત્ર, ગણિત, તરવ-
દર્શનને બાધ્યા વિજ્ઞાનના તે ભોગિયા હતા.
કેવળ પ્રખર પાંડિત્ય જ નહિ, પણ એક
અધ્યયને ખાતર મરી મીટનાર અવનતા
એકલાનું અગ્રીર પણ એવામાં હતું. માત્ર
૨૬ વર્ષમાં આની અધ્યનસિદ્ધિ કોને વર છે ?
રાંગાર વિષે કદાચે કહ્યું છે કે કવિતા જે
પુરુષદેહે વિચરતી હોય તે રવીન્દ્રનાથ ઝંપી
જાશે. આપણે કહી શકીએ કે વિદ્વાતા જે
પુરુષદેહે અવતરતી હોય તે ગુરુદત્ત સમી
દેખાય.

મકરન્દ દવે

આ અંકનું મુખચિત્ર

ભારતીય તત્ત્વજ્ઞાનમાં કોણિયનિષ્ઠનું
મહત્ત્વ કાંચું છે. તેની કલ્પાતિ આ પ્રમાણે
મનાય છે. પૂર્વે વાચ્યવચ્ચ (કદાચક) મુનિ
સ્વર્ગશિખિગદાપિચ્છિન્નનાગમેવાયત્ કરતા
હતા. યજ્ઞમાં કાન નરીકે તે પોતાની સર્વપ્રિય
વસ્તુઓ કાળી દેવા કાળ્યા ત્યાંદે તેમના
બુદ્ધિધાન બાલપુત્ર નચિકેતાએ પૂછ્યું કે
તમારી પ્રિય વસ્તુશ્ચ પુત્રને કેને આપશી? મુનિ
નેની આ ધણતી દેશ કુપિત મુખા અને ભોતી
ભીષ્મા: 'તને હું યજ્ઞને આપું છું' પિતાની
આજ્ઞાનું પાલન કરવા તત્પર પુત્ર તુરત યાગજ્યે
યજ્ઞના દ્વારે પહોંચ્યા. યજ્ઞ-
શાસ્ત્ર કોઈ કૌતલ્ય અંગે પ્રશ્નકો ગણેલા, તેથી
મધ્ય દિવસ અને રાત સુધી નચિકેતા બાકાએ
કપવાસ કરતે આશન જાગી બેઠો. યજ્ઞ-
શાસ્ત્રના પહેલાંભાગેઆપાંચવશ્વશ્રાદ્ધ
બાલક પોતાને કહે કપવાસ કપાચે તે નબળી
ખિત થયા અને કહ્યું કે તારા જેવા પવિત્ર
આત્મા માટે આ સ્થાન નથી. હું તારા પર
પ્રસન્ન છું. તને મધ્ય દિવસના કપવાસ થયા
તે નિમિત્ત હું મધ્ય વર માખી લે અને પાછો
લ. મહાબુદ્ધિધાન નચિકેતાએ પ્રથમ માગ્યું
કે તેના પિતાની તેના પર પ્રસન્નતા માય
અને તેગની બાવના મુખે માય. બીજી વર
માટે પ્રશ્ન કર્યો કે સ્વર્ગપ્રાપ્તિ અને દેવભાવ
શી રીતે શિક્ષ માય અને તેનું મંદચ શું? ને ત્રીજી
વરમાં પૂછ્યું, મૃત્યુ પછી આ તમાનું
શું માય છે. બીજી પ્રશ્નને જાહેર વચરાતએ
જગતનું આશ્ચર્ય, ધનધાન્ય, પુત્રપતિવાર અને
સુખાનંદ માધી લેવા કહ્યું, પણ નચિકેતા
તેના પ્રશ્નમાં અટકરવાં આટલે એ અત્યંત ધૈર્ય
વાળા એ કુમારને યજ્ઞશાસ્ત્રએ કુપરેશ આ-
પ્યો તે 'ક' નાગના કપનિષદ તરીકે પ્રસિદ્ધ
છે. 'કલિદત્ત, નયત્ત, પ્રાપ્ય વરસિચેધત'
જેમાં વાંચ્યાં છે જ કપનિષદમાં છે.

તરુણ રશિયાતી જયયાધ્યા [૨]

ઓયા

ઓયા કોરમે ડેખાન્દસયા ૧૬૨૩માં

ઓયાનાંપીઆથી નામે આગમાં જન્મી હતી.

નાનાપી જન્મ્યું શું છે ને એ નબળી નહોતી.

આકરે વર્ષે ઓયા નિશાળે બેઠી, અને

'પાયાનિયર' નામે વાનરસેનામાં બળી.

પાયાનિયરથી બીજી પોત્રાય નહિ, બાકે

બેલક્ય નહિ; માખાપ, મેટિરો તથા મહે-

તાછને અનાદર કરાય નહિ. આત્મસંયમ,

અવદયા તથા રમણજોવા એવું શીખ્યાં

મેહએ. નિશાળમાં તે પહેલો નંબર રાખતી.

દસ વર્ષનીયતાનેનાપિતામરીઅવાદેતી

માને ઓયા આશાસન આપે ને કહે, 'ચિંતા

દર મા, હું મોટી થઈને તારી સંભાળ લઈશ.'

પંદરમે વર્ષે ઓયા 'પાયાનિયર'માંથી ની-

કળાને 'કોરમેબોમ' (રશિયન તરુણસંઘ)માં

બળી. એને ધેર કારાવાળી આપતી તેને એણે

વાચનાં લખનાં શીખ્યું, તથા બીજી કોર-

રીઆ આગળથી વચન લીધું. કે તે દસ દસ

અમળ્ય શ્રીઓને વાચનાં લખનાં શીખવશે.

ઓયાની આ વાગ સરખાનાંમાં મહેતીજી

હતી, તેમાં એને આ 'વાલિયર ક્ષાધ' લખ્ય.

પણ એ ધેર આવે ત્યાં ઓયાએ રસોઈ કરીને

ધરે રોઈ મૂક્યું હોય. ઓયાનું વાચન વિશાળ

હતું, અને એ નિબંધ એવા સરસ લખતી કે

મહેતાજી તે વર્ષે આવજ વાંચી સંભળાવતા.

એની ટાચરીયા 'પ્રાચાએ એપોપન' આ

વાક્ય લખી રાખ્યું હતું: 'માખ્યએ લખતી

એકેકેક નીજ સુંદર દેહતી મેહએ-એનું મુખ,

હાઈ વચ્ચ, એના પિયાર, એના આત્મા'

કોરમેકલના વિદ્યાપીઆએ લેવાતી લરકરી

કેવળથી ઓયાએ લીધી, અને લખ્ય વીંખવા-

માં એ કુશળ બની. મુશ્કે અવનતા ઓયા

બહુ આગ્રહ રાખતી. માને તે બીજી કે મહાન

જાગીએ, પણ માના મેટામાંથી નાચ ધીરે

રહીને સિખાદેટ બેની દેવે ને ફાળી છે.

ઓયાનું કામ આગવાસનું હતું ત્યાં રશિયા

કપર જર્મન ગતી આવ્યા. ઓયાને થયું

'પુરુષો રજાંએ લખ છે એમ કોરમેકલને

પણ લખા દેતા હોય તે?'

મોટકા કપર જર્મન બોગળ પડ્યા ત્યારે

ઓયાએ આગ કારકનું કામ કહ્યું; પછી સર-

આમાંમાં કામ કહ્યું ત્યાં આગમાંથી બેરેશ

પાછાં. પણ અટકાથી અને સંતોષ ન મેળો,

અને એ અનિચ્છન એના(રેવિયા)માં બળી ગઈ.

રેવિયાએને જર્મને પોતાનું વિશ્વાસમતન

બતાવ્યું હતું ત્યાં બીજી દસ જર્મને લઈને

ઓયા મટ તથા લેરકાં ધરને આગ લગાડી,

ઓયા

અને રેવિયાના તાર કાપી નાખ્યા; પણ

આગથી બહુ તુકસાન થાય તે પહેલાં જર્મને

તે કાડી નાખી. પરંતુ ઓયા એમ કહે બેલી

નહોતી. પુરુષનાં કપડાં પહેરી, બેન્ડાનની

શીશીઆ, કીવાસખી, રિંદોઈકવર વગેરે લઈ

તે બીજા દિવસે એ જ આગમાં પડેલી. ત્યાં

જઈ તેણે બેન્ડાઈન કાકડાની ચીપ કપર ફેંકી

કીવાસખી સજાગી, પણ તે બાંધી ગઈ.

ઓયા બીજી કીવાસખી સજાગવાય નહ્ય છે

ત્યાં મારજથી જર્મને આગને એના દાખ

બાંધ્યા ને એને એક બેઠેલતા ધરમાં લઈ

ગય. ત્યાં એને પૂછ્યું કે 'તને કાણે મોકડી?

તારા સાથી લખ છે ને ક્યાં છે?' કતરવામાં

ઓયા કાં તો ચૂપ રહી, ને કાં બોલી કે મોતે

નબળી નથી, અથવા કહેવા છાછી નથી.

'તું નબળી નથી એમ ને?' એમ કરીને

જર્મને અમલદારે એને દસકૂટક મારાવ્યા,

ને પછી પૂછ્યું, 'દબે કહીશ કે રેવિયા ક્યાં છે?'

'ના, નહિ હતું', ઓયા બોલી. અંતરે એને

બીજ દસ કૂટક માર્યા. ઓયાનાં સુઝડાં બોલી-

કોલી થઈ ગયાં, પણ તે રોઈ નહિ, ને કાંઈ

મોતી મૃત્યુ નહિ. એની આગળથી સજાગવાર

મિળવવાની જર્મને આશા છોડી.

કોરમેમાં કાની તૈયાર હતી કપરની આ-

ગીથી ફેરકું લઈનું હતું. એની નીચે એક

કપર બીજી એમ બે ફેંકી મૂકી હતી. આ વધ-

માં ઓયાને લઈ આવ્યા. એના કાંદીર કપર

જર્મને નાનું માટિયું લઈનું હતું, ને 'ધર

ઓયાનારી' એવું તે કપર લખ્યું હતું. એને

કપાડીને કપડી પેરી કપર લેખી ફરી તથા

એના પ્રમામાં કોરોનાખ્યા. આગ્રાના બે-

ફોતેને વધેરયાને મોલાવ્યા હતા, તે કૂટકાં

બરતા હતા. એને કહેશોને ઓયા બોલી:

'આશ્ચર્ય, આગ કદાચ કેમ દેખાયા છે?

મુશા બોલ્યું, કદાચ કદાચ ને જર્મનેના નારકો.'

કાનિયાએ દોરકું બેસ્યું. અંતિમાગ્રા પ્ર-

ચલ ફરી, પોતાને મુંઝવણવાય મોટલી ત્રાસ

દાંધે ટીકી ફરી ઓયા બોલી: 'સમસાગ,

બાઈ, કદાચ કદાચ રેવિયા આપણી સાથે છે.'

આ એના છેલ્લા રાજકો હતા.

ફોરિયાએ પેરીને પાટુ મારીને ખરોડ

અને ઓયા અંધર લઈને રહી.

આ બનાવ ડિસેમ્બરની પાચમીએ બ-

ન્યા. પચીસની સમી એવનું માંચ લઈનું

રહ્યું. પછી જર્મને વચરવા, મોટક બેટને એને

નિસાળના પાછલા પાડમાં ફોલાવ્યું.

(દિવસ ફૂન 'મધર રશિયા' પરથી) દે. બા.



રાગનિવારક, આરોગ્યદાયક અને શક્તિવર્ધક કસરતો



વ્યાયામચાર્ય બદરશંકર દીક્ષિત

આ રાધે આપેલાં વ્યાયામચિત્રોના મુખ્ય પ્રેરક વ્યાયામચાર્ય શ્રી બદરશંકર દીક્ષિતે આજે યોગીશ વપરી વ્યાયામને આજીવન વ્યવસાય બનાવી પોતાની કાયાને સુદૃઢ બનાવી છે, એટલું જ નહિ પણ વ્યાયામના અનેક પ્રકારો અને મદદન (મસાજ)નો ખૂબ અનુભવ પ્રાપ્ત કરી અનેક પ્રસિદ્ધ-અપ્રસિદ્ધ જ્યોતે પોતાના પ્રયાતો ને કમળપાથી આરોગ્યના બોહા બનાવ્યા છે. આ યુગનાં દરેક ને તેનાં કારણે તેમણે બેઝબર તપાસ્યાં છે તેમના પરિચયમાં આવેલા કમળન બધા જ દર્દી ન્દના કપચરોથી કાચર મચ્છલા દલા; પરંતુ તેમની ચિકિત્સા પ્રમાણે પેટ ને આંતરડાંની ચરજ કસરતો કરા પ્રાણવાયુ (ઓક્સિજન)ને યોગ્ય સંચય કરતાં શીખી રોગમુક્ત બનતા ન્દ છે. આ જમાનામાં વિદ્યાર્થી-જીવનમાં અસંખ્યતો બોહો અને યુગન વયમાં વ્યવહારની ચિતા વધેરેથી સરીમાં અનેક પ્રકારનાં જર ફરત્ર યાય છે. તે નિવારવા વસ્તો વ્યાયામ કેહ નિયમિતપણે કરવું નથી અને દવાઓના દુરિય કપવાદો પાછળ વધુ ને વધુ ઝીઝારીમાં જડતા ક્રે છે. તેવા સોને માટે તેમણે પોતાના દીર્ઘ અનુભવથી “વચર સાધનો, ધેરંગો, કસરતો” માલ છે. આ કસરતો તેમની પાસે પ્રત્યક્ષપણે બધી કીધા પછી મને પોતાને જ અને સાબકારક કસરતો” માલ છે. આ કસરતો તેમની પાસે પ્રત્યક્ષપણે બધી કીધા પછી મને પોતાને જ

એક માસના પ્રયોમે આત્મક સાબકારક જાણવાથી, મેં તેના ચિત્રાં નેચર કર્યાં, અને તેમની પાસે મંજૂર કરાવી તે દરેક પર તેમની જ સુચનાઓ સાથે અર્દી પ્રકટ કર્યા છે. આ પ્રયોગો દોઝની સાતથી પચીસ મિનિટ સુધી લેવાની શકાય. એથી નાનાં આંતરડાં તાકાત મેળવે છે અને વાયુગ્રે આપોઆપ છુટા માર્ગ લય છે. એટલું જ નહિ પણ પાચનશિષ્ટા મુધરે છે, શરીરનું અભિસરણ કમેજન પાયે છે, શ્વાસોચ્છ્વાસ વ્યવસ્થિત ને વધર થને છે તમા સાન્ત નિદ્રા મળે છે. આ રીતે દવાઓ વિના જ આંતરિક વિશુદ્ધિ થતાં જીવન પ્રસન્ન અને ઉત્સાહી બને ને સ્વાસ્થ વિક છે. આસ રોગો કે દંદોથી

પેટની કસરતો

ચિત્ર ૧: સીધા ટકાર ચુરને દાઢ તથા ધૂંટણઅકક રાખી, ગિરમાં બનાવ્યા પ્રમાણે જમાણા દાઢથી જમાણા પગને એકથોડા પચેડા, અને પછી ધીમે ધીમે મૂકી દઈ બંનેને જમાણા તરફ પાછા મળ રેવાને લઈ લેવા. આ રીતે દાઢા દાઢથી દાઢા પચેડા એકથોડા પચેડીને તે પાછા મળ રેવાને લઈ જમાણા કિયા કરે.

ચિત્ર ૨: નં. ૧ મુજબ જ, પરંતુ દાઢ અને પગની કસરાસુધી કિયા. એકથેક જમાણા દાઢથી દાઢા પચેડાને દાઢા દાઢથી જમાણા પગને એકથોડા પચેડીની પચેડીથી વારરિર રાખી મળ રેવાને ધીમે ધીમે લઈ લેવા.

ચિત્ર ૩: ગત્તા સુદ, ટાંચે પગ જમાણા પર મૂકી, પગની ધૂંટી પારોથી, અને જમાણે દાઢ દાઢા પર મૂકી દાંડા પારોથી બંનેની આડી મારો. હવે એ આંદી મારેથી િમિતિમાં બંને પગ ને દાઢને ધીમે ધીમે કાઢ્યા કરી બને પગના અગ્રહ બંને દાઢ પર કસરતો ને થોડી વારરિર રાખી ધીમે ધીમે છોડી મળ રેવાને લઈ લેવા. આ રીતે હવે આગક કરનાં કસરી રીતે, આંદી મારો ને કપચી કિયા કરે.

ચિત્ર ૪: નં. ૩ની માદ જ, પણ આડી માર્યા ચિના, માચ બંને દાઢ અને બંને પગને સીધા સામગ્રામાં કિયા કરી એક ઠાકા પડતા કિયા વખતે દાઢ કે પગને વજના દેવા નહિ તમામાં છોડી કે ખમોને જમાણાની આગરમણદેવા નહિ

ચિત્ર ૫: ગત્તા ટકાર સુદ બંને પગના એકથોડા જમાણા તરફ દળવા ને બંને દાઢ કાનને અડીને સીધા રાખો. પછી દાઢને તે જ નિમિત્તમાં રાખી, પેટ પર તમાપણ આગરો ન આપે

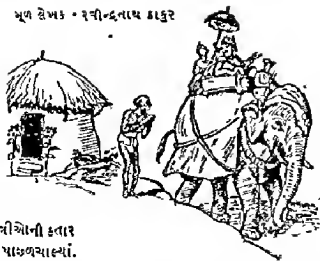
તે રીતે, પરંતુ તે પર ફળાણુ આવે એ રીતે ધીરેથી એકા સાંચા. પછી ધીમે ધીમે કમરમાંથી વળી બંને દાઢનાં આંગળાં પગના એકથોડાની કાનાસ વસઈ લેવા. (આ વખતે ધૂંટણમાંથી પગ જડ. પણ વજના ન રેલેજો.) બની શકે તો હટ વધુ વાંકા વળી, દાઢનાં આંગળાં પગના બન એકથોડાની બહાર કાઢી નાખો. હવે પામેથી દાઢને સીધાને રીતી પાડાવી, જમાણા કાપણ વિના પાછા મળ રિયતિમાં જમાણા પર સુદ લેવા. આ કિયા સરઆનમાં ગાય વજન દેવા; પછી સીધાને પ્રમાણમાં વજારતા જમાણા **ચિત્ર ૬:** ટકાર ચત્તા સુદ, બનાવે બંને દાઢની અદળ બીરો અને તે જ નિમિત્તમાં ધીમેથી એકા મારી, પેટને જડા એકથોડા માચમાં એકથોડી, કમરમાંથી વાંકા વળી, માચમાં આ જ ધૂંટણ તરફ એકથોડી ને તેટલો નમાવે, ને વજાય નેટલા કાપ વળે. બંને નેટલી વાર આ મુજબ દેવા. **ચિત્ર ૭:** ગત્તા સુદ. પગ જમાણા પર દળતા રાખીને બંને દાઢ વંરે બંને ખમ પચી, ધીમેથી એકા થાએ ને વારમાં વળત આ કિયા કરના કરતાં માણુ બન તેટલું નીચું નમાવવા જડ દળણ ધૂંટણને અડી મારે નેટલા વાંકા વળવાને પ્રયત્ન કરે. ધૂંટણ ટકાર જ રહે. **ચિત્ર ૮:** બંને દાઢના આકાર બીડી એક મેટલા દાઢ અદળ વાળા રાખા ન. ઠીકી માદ જ કરે અને પેટ પર વજન આપી કમરમાંથી વજાય નેટલા વળે. પગ દાઢના આકારથી વધેરેક મદદન છે. રીતે નહિ આ રીતે તપ વળત આગ્રજ પાછળ લેવા અને પછી તે જ રિયતિમાં સુદ લેવા. **ચિત્ર ૯:**

બંને દાઢ કમર પર મૂકી પગમાંથી કમર પર રી રાખી કપચની કસરતો માદ જ કરે. **ચિત્ર ૧૦:** નં. પછી ૯ મુધીની કસરતો માદ જ જ, પણ તેના કરતાં જરા મુરેક આ કસરત છે; કેમકે આમાં દાઢને કાનની કથોલક રાખી, તે જ રિયતિમાં જમાણા સ્થમજ આરધા આકર મળ પછી ત્યાં જ રિયર થઈ રહેવાનું છે; આખા એકા થવાનું નથી. બંને પગને જરા પણ દીઠા થવા દીધા ચિચાય. સીધા જ જમાણા તરફ દળતા રાખો. આરધી આકર રિયતિમાં રાખી મુજબ રિયર રહેડો, ધીમેથી પગ જમાણા પર લેવા.

નં. ૧થી જમાં દાઢ પગની દીઠવાત સાથે પેટ પર થોડું વજન આવે છે; પણ નં. પછી ૧૦માં ખાસ પેટ પર જ વજન આવે છે, એથી આંતરડાં કિંટની અને સિવર જમાણા થાય છે. આથી કમળિયાનકર થાય છે, આંતરડાંની વજન વધવા જડતા નારા પાયે છે, પેટ કે પેડમાં વધારે પડતી ચરખી દોષ એ થઈ છે. પાચન શક્તિ વધે છે ને સાચી બળ લાગે છે. **કમર કસરતો ને ગાંગાની કસરતો**

ચિત્ર ૧૧: ગત્તા મૂક, બંને દાઢના આંદા જોડી તે પર વજન માણુ રાખી, માચ કમરને આજ જ પગ સાથે કિયા કરે. એ વેળા પાનીઓને જમાણા પર મુજબ રાખે. આમ થયારિયા થોડા વખત રિયર રાખી ધીમેથી કમર જમાણાને આડવા દે. આ કિયા ગાંગામાં આથી ૧૦ વખત કરે ને પછી ધીમે ધીમે મળવા વજારો. **ચિત્ર ૧૨:** નં. ૧ માદ જ; પણ બંને દાઢ કમર પર રી માણુ, પગ નમા કમર જમાણા પર મેટલા રહેવા દઈ આગ

રથયાત્રાનો દિવસ આવ્યો. એટલે રાણીએ સંભળે કહ્યું, 'ચાલો રથ જોવા જઈએ.' રાત્રી બોલ્યા, 'ખેલો.' શાહરાણી થોડા નીકળ્યા, હાથીખાનામાંથી હાથી નીકળ્યા; હારખંધ મધ્યસ્થથી પાછાખીએ નીકળી ને બાલાવાળા સિપાઈ-સંગીઓની કતાર ચાલી; કાસદાસીઓનાં ટોળાં પાછળવાળાં. રહી ગયો માત્ર એક જાણ મહેલની સાવરણી માટે સજાઓ બીજાવાનું તેનું કારણ હતું. સરદારે આવીને કંથા ખાઈ કહ્યું, 'તારે થ આવજુ હોય તો આવ.' તે હાથ જોડી બોલ્યો, 'મારે જવું નથી.'



રાત્રીને કાને વાત ગઈ. બધા થ નય છે, પણ માત્ર પેટો દુખીયો જતો નથી. રાત્રીએ મનમાં કંથા લાવી મંચીને કહ્યું, 'જોને થ જોડાવી હો.' રસ્તાની બાજુએ તેનું ઘર હતું. હાથી ત્યારે ત્યા પહોંચ્યા ત્યારે મચીએ તેને જોડાવીને કહ્યું, 'અરે દુખિયા, દેવદંડને આવ.' તો હાથ જોડી બોલ્યો, 'ગાસાથી તે કેટલું કથાય ? પ્રજાના દાર સુધી પહોંચવાનું કાંઈ મારાથી બની શકે ?' મંચીએ કહ્યું, 'શું બીએ છે ? રાત્રીની

સાથે ચાલેને.' તેણે કહ્યું, 'અરે સમ, સંભળો રાત્રી એ કંઈ ચારો રતો શોડો છે ?' મંચીએ કહ્યું, 'વારે શું ચાય ? તારા બાવળમાં ત્યારે રથયાત્રા જોવાની નહિ હોય.' તે કહે, 'એ તો જોવાનો. જેવ તો રથે ચડી મારે બારણે આવે છે.' મંચી કહી પડ્યા. કહ્યું, 'તારે બારણે રથનાં ચિહ્ન ક્યાં ?' તે કહે, 'તેના રથનાં ચિહ્ન જ પડે નહિ.' મંચીએ કહ્યું, 'કેમ ? કહે તો.' તે કહે, 'તે તો છે પુણ્ય રથમાં.' મંચીએ કહ્યું, 'ક્યાં છે અલ્યા તે રથ ?' દુખિયાએ જવાબી આપ્યો; તેના બારણાની એ વાળુએ એ સૂર્યમુખી ખીલ્યાં. ચિનોડ કોઠારી

(ચિવિધાંયાના મૂળ બંધાણીને અનુવાદ)

માત્ર છાની અને ડોકો બાજુ જ ઊંચી કરશે અને ખગાય ત્યાં સુધી અંદર રાખી ધીમેથી ટીચે જઈ. ૧૦થી ૧૧ વખત આ મુજબ કરશે. મહાવરો થયા પછી નં. ૧૧ ને ૧૨ની બંને કસરતો જોડી દેવી. બંને હાથ પડખામાં જોડવા રાખી, જમીન પર માથુ ને પાનીએ જ ઘોટીથી રહેવા દઈ બાજુનું શરીર જમીનથી અંદર કરવું. આ જરા મુશ્કેલ છે; પણ તેથી સાચાં સાચી કસરત મળે છે. પેટ, પેટુ અને સાથળની કસરતો. ચિત્ર ૧૩: ચત્તા સૂઈ, બંને પગ વાળી, ગરદન પાછળ બીડી રાખી બંને પગ જોડ્યા કરીને તેમને વાસડેથી પગની ધૂંટી પાસેથી આંડી આ નામો. પગ તંદન સીધા રહે. આ ક્રિયા જરા ઝડપથી કરો. જોડાણમાં જોડી સાકળાત ૨૦થી કરો. પેટમાં ત્યાં મેદ વધવાની શરૂઆત થાય છે તે બાગને આથી સારી કસરત મળે છે.

ચિત્ર ૧૪: નં. ૧૨ની માફક જ, પણ એક પગ દબાવેલો રાખી, બીજા કુદા પગને આગળ પાછળ જોડાવો. પછી એ જ રીતે બીજા પગને કરો. નં ૧૩ની કસરતથી જમત થયેલો પેટને ઝંસ આ કસરતમાં કુદા પગની બાજુ જોડો ને આગ વાસડેથી કુદા પગની તરફ દરતો જવાથી પગનું છૂટી જશે. આ ક્રિયા રથ વખત કરવી. ચિત્ર ૧૫: ચત્તા સૂઈ, હાથ ગાયા પાછળ રાખીને, બંને પગ જોડ્યા કરી પછી સાથળના મૂળમાંથી બંને પગને વાસડેથી ઝેળી રીતે દરતો એક પગ સીધો માર્યા તરફ નંચ ને બીજો સીધો જમીન તરફ. આગ

રથ વખત કરો. ગાયાને બંદરે બંને હાથ કમગ નીચે રાખીને કંથામાં પછુ દરકત નથી. ચિત્ર ૧૬: ચત્તા સૂઈ, બંને પગ જોડ્યા, કોણાંને કેસ બેસાડા બંને હાથના પંલમાં કમગર ટેકા. હવે કમગરને પેટ તરફ વાળી પગને જોડાવેલો રથેવા દઈ ગાયા તરફ નમાવો, અને તે વેળા પેટને અંદર સંકોચતા જવો. આગ ડગિનિટ રિયર રહે. પછી બંને પગને વાસડેથી માર્યા તરફ અને જમીન તરફ દરકત. ૧૦થી ૧૫ વખત આગ કરો. ચિત્ર ૧૭: કાંધા ટકાર સૂઈ, બંને હાથ પડખામાં સીધા લોળા રાખીને (ચિત્રમાં આટલો ફેરફાર સમાવેલો) ધીમેથી માથું જીવું કરી છત તરફ જોતાં જોતાં અંદર મડું જોયો, માથુ ડોહ અને છાતી જમીનની ડગ-કારો અને કમગર પર ખૂબ વજન આવતો. આથી કમગરનો દુખાવો. તથા નવજાર્ડ ફરે. આ ક્રિયા ૧૦થી ૧૫ વખત કરવી અને બની શકે તેટલું જોડ્યા થવા ચલ કરવો. ચિત્ર ૧૮: કાંધા સૂઈ બંને હાથને આગળ તરફ જોવા અને તારની વેળા પાછી કાપતા હવે તેમ હાથ પડેલો કરી પડખામાં જોડે જમા. હાથ પડખા તરફ જમા ત્યારે નં. ૧૦ની માફક આગલો આગ જોડ્યા છત તરફ જોડે. ૧૦ વખતથી શરૂ કરી પછળથી કમગરને. કમગર સાથે છાતી અને ખગાજ નમત જ નહો. ચિત્ર ૨૦: કાંધા સૂઈ બંને પગના બંધકા પકડી એની રીતે જોડા આગે કેળવું અંદર રહીને માત્ર પેટ પડે જ શરીર ટેકા ૧૦-૧૫ જોડાથી શરૂ કરી ધીમે ધીમે વધારો. કમગર, સાથળ, પોંડી, છાતી, રોક, હાથ બધાં આથી ગતિમત થશે. ચિત્ર ૨૧: પહેલો વાળીને કમગરથી ટકાર જોડો. હાથની પાછળ અણ બાલો. ધીમે ધીમે કમગરમાંથી વળી નીચે આવતા જઈ એ ધૂંટીની વચ્ચે જમીન પર કમગરને આડો. ફરી ધીમે ધીમે ટકાર ચાલો. ૨૦-૨૫ વખત આ ક્રિયા કરો. ચિત્ર ૨૨: નં. ૨૧ માફક જોડી જમીનની બાજુ વળતો વળતો કેડ જમાવું. ધૂંટી સાથે કપાળ જમીન આડો, ને એ જ રીતે ડાળી બાજુ કરો. ૧૦ વાર કરો. ચિત્ર ૨૩: નં. ૨૨ માફક જ, પણ હાથની અણ પાછળને બંદરે આગળ છાતી પર વાળી કાપ-કની માફક ડાળા જમીન નમાય તેટલું નમે. કોણી નડવી હોય તો તેને પેટ તરફ સંકોચી લેવો. આ બંને કસરતો પેટ અને પડખાં મજબૂત થવા સાથે જિવર અને કિડનીના જવાબ મારાકરો. ચિત્ર ૨૪: પહેલો અને પાછળ અંદર વાળી જમાવું ધૂંટી સુધી વળો પછી ધીમે ધીમે પગનાં નગતા નહો. બંને

કચ્છનાં કીર્તિમંદિરો આપણા એ પરાંની પ્રાન્તની પ્રાચીન સાંસ્કૃતિક સમૃદ્ધિને

લેખક: શ્રી રામસિંહજી મોકડા ડી. ડી. આર.

મા [પ] ગેડી

મહાસુવાવનાં પરચિયાવાળા લાજ તોરકાને પુરાણ ગયા છે. આજ તેના કાવાને ગોળ જુદા બાજ છે. અહીં એવી ગાન્યતા આદે છે કે કેલ્હોના કાન દુખે અંત માશણવાવને થી માને તે ગેડી ન્યય, આ રીતે અપ્રધા સેવેલા અપ્રધેલા ધીન દેશ બાવને, લગમલે પાસે પાળી સુધી કાતરેલા છે. સંવત ૧૫૩૩ના કપરુકા લેખમાં કલપદિશમાં મહારાણા શ્રી વનરાજની વાગમાં મહાસુવાવના ખેડપણો લખેલાં કાસાનાની નોધ છે. મહાવીર મંદિરના નિર્મમંદિરમા બજવાને ખિરાજવાની પાણજ પર એ પડખે આરસની નંદની તકનીકો છે, તેમા કસાઈ અંગેલા અવાગ્ય અપરે છે. પાકણ પર ત્રણ મૂર્તિમા છે તે પછુ સિંધી અરાર સગાયે ખેડિત યજ્ઞેથી છે. આગ ખેડિત યજ્ઞના ભાગે ફરી રવાથી લેવાડી લેવામાં આવેલા છે. આ મંદિરના લેખમાથી એકાં સંવત ૧૫૪૬-ગદિલતાય અને માકલને ક-લેખ છે મંદિરમાની મહાવીર, આદીશ્વર અને સાંતિનાથની મૂર્તિઓમાંથી આદીશ્વરની મૂર્તિ પર ૧૫૪૭નો આંક દેખાયે છે; જેથી સાબિત થાય છે કે સ. ૧૫૩૩થી ૩૬ સુધીના આ મૂર્તિઓ અને મંદિર વચ્ચેની રવાવના કસામાં આવેલી હશે.

પૌરાણિક સાથે અધિસિંહના રાજ્યની ગેડી મુખ્ય નજરી હતી એવી બીજી વાચ એક રોમાન્યક લોકકથા છે. રાજા ગમેસિંગનું સાચુ નામ તેો ગંધર્વસેન હતુ, પછુ તેવી સાધથી તેને અધિડા કરી રહેલું પડેલું. આ અધિડા રખ-ઉતો રખડતો ગેડીમા આવી ચડયા અને પોતાના ૬ પગપુથી ત્યાની રાજગુરુનીના ત્રિય પાત્ર થઈ પડયા કુવરીના અધેડાને પાળી પોતા સાથે રાખ્યા. તે એટલી હદ સુધી કે કોઈ અગમ્ય પ્રેણા બળે એ અધેડા સાથે પ્રેમમાં પડી. કુવરી હાકલત થઈ. તેને આંડી અગ્ની શક્તી મુકવામા આવી. અધેડા સાથે રખડતો તેનું જીવન બચીત થયા હાથું. આગ એકાદ અંધધેડાના સાવની અવધ પડી થતાં તે ફરી રાજગુમાર રૂપે ખડો થયા. કુવરીના આનંદનો પાર ન રહ્યો. તેમણે સામ-ધારથી સગ કરી. પછી તેો અધિસિંગ તરીકે નળભીતા યજ્ઞેના એ પરાકર્ષી કુમારો ગેડીનુ રાજ્ય પછુ મુપ્રદ થયું. ગેડીને તેણે આપાદ

કયું અને પિત્તજિયા કાંઠ બધાઓ. ગેડીનાં ખંડિયેરમાંથી આજે પણ ગળી આવના અધેડા (અધિયાં) સિકા આ રાજતા અવ-શયથિત તરીકે બતાવવામાં આવે છે. પણ એ સિકા અધિયા તરીકે નાળીતા શ્વપતી એતિહાસિક ધટા તેો બુટી ન છે. ઈરાનનો ખબરો લેવી ત્યાંના આરતીનવન રાજાઓનું રૂપાનાયુ કુળે કુટુંબી સુત્રામાં હિંદુ સાલ્યા હિંદના અધ્ય લાગનાં આનાયુ મૂટથી સાલ્યા હાથુ. આ ચક્રવર્તી અનુકૂલિ કે પછી એવા નવા સિકા જુલુ તેનાર કસામાં આવ્યા. તેમાં તે પરાના રાજતા અધેડાની આદિતિ કે સુર્યમંદિરની નિસાની જેવી અપદદથી બની અઈ કે તે અધેડાની બરી જેવી દેખાવા લાગી. એટલે જ એ સિકા 'ગમેયા' નામે જાણાવા. આલે એક અધેડા પ્રેમીમા એકસાથેના બ્રાહ્મણના ધરમાં દેવપ્રમતી રવાવમાં ગમે એવા બળ્યા હતો. આ ઉપરાત આ તરફથી કસવ ને શુશ-કાળના સિકા ગળી આનંદાનું પણ કહેવાય છે.

ગુજરાત રાજ્ય સત્તાના આપડા, સોલંકી અને વાધેલા રાસન લેખક બ્રહ્મી રહેલુ આવ્યું છે. તેકે પશ્ચિમવચ્ચે બીજી સત્તાના પણ ત્યા રોકિયા ફરી અઈ છે. અપડાઓના નાશ પછી સોલંકી રાજ બુવડના સરકારે પછી એ ગેડીને કપલે મેળવેલો. આ અનુકામાં આવેલા ધરણન ભગ કૂલે માર્યાં અને પોતાની સત્તા ત્યા બગાવી. ભગ સરકારોએ કચ્છના બીન કાજ પર પોતાની સત્તા વિરેતારી આ તરફ ફરેલ કપ્તે, તેનો લાજ લંઘ મુદાગવાન નાગવ મુસલમાને ગેડીને કપલે મેળવેલો. તેના વખતની આશંખા પીરની કપરો પ્રેમી છે. મુદાગવાનને દખાવી પધરિયાઓએ ગેડી કસી લીધી. પધરયા સરકારોમાંનો એક કરણ પધારેલા બહુ બુદ્ધીની નીવડયો. એના ત્રાસ એટલે બેહદ વધી અંધે કે ગામ-માં કાંઈ નવીં પસેલતર આવે તે પહેલાં નય રિવસ તેની સાથે રહે એવો સિરખતો તેણે રાજ દેવો દલસુખ એટી નાગના એક બ્રાહ્મ-ણને તેની સાથે ગરાસના કારણે અધેડા મર્યા. એટલે બ્રાહ્મણ તેણી બીજાને બેડો અડેલા પહેરી તેને સજાવાની એ સજાએ કડકે અ-શાનમાં અંધ ને ત્યાં બળી મૂંગો. ત્યાં હાલુ એનો સં. ૧૨૬૭નો પાળિયા છે. આ બધા બુદ્ધિમાથી તારી નહ પ્રાંથિયા આહીર બેડેલા પધરીવાને મારી, ગેડી ગામનો

ગાળીયો કઈ ગાગ તણ વાકી નીકળ્યા. લક્ષ્મીનાસાયબુના મંદિરના યાદની બ-હારના યોનાનગાં બલવના એક વડા આડ નીચે સેવપાળ ચંદેસર મકલાબુને પાળિયા છે અને તેમાં તેની મૂર્તિ ઉતારેલો છે. નીચે એ લીડીના લેખ છે અને તેમાં સંવત ૧૨૧૮ ની સાલ કહેલી સમય છે. મહાસુવાવોએ ત્યાં પોતાનું વચ્ચેલ બતાવી પોતાની વમા-હત ત્યાં ફરી એ સગવળો આ પાળીયો છે. લક્ષ્મીનાસાયબુના મંદિરનો દલુદેવર પણ અચેસરનાં વંશમેળે કસાવેલો છે એવો સં. ૧૮૬૭નો શિલાલેખ એ મંદિરમાં છે.

છવટે તો વાધેલી સત્તા ગેડીમાં બની એ અપાર હાડી આંહી રહી છે. ગેડીથી આરોધે દરેક માર્દેવ દુર આવેલા રવ ગમે સં. ૧૩૨૮ નો એક શિલાલેખ છે અને તેમાં અબુલિઝ પાટણના કુલપતિ મંદેડના રામસત રાજગડી છગમકેત વાઘાના અબિરાજ લીમનુ અબુન-દેવ વાધેલાનો કલેલેખ છે. તેના પછીના સારંગધેવ રાજતા નામે કલેલેખનો સં. ૧૩૩૨નો પાળિયા વાગડમાં ન કપેલો પાસે એ બસમાં દેવાની નેધ છે. તે પછી ગુજરાતના છેલ્લા રખપુત રાજ કરણ વાધેલા-નો વિનાશ વળને ગુજરાતના રાજ્યાસન પર કાગ્ય અંધારના આજા કાતરેલા હાથ એવા સાથે વાધેલા સરકારો વેલેવિષે અધ અયા અને જેને ને કાલું તે દખાવી એકા. સરધારસંસી લુણાઈ વાધેલાએ જે રીતે ગેડી પગાવી પોરતું અને ત્યાં પોતાની સત્તા બગાવી. ગેડીના એ વાધેલાઓ પહેલાં પોતાને અદારાણુ કહેવડાવતાં, કપરુકા સંવત ૧૫૩૩ના શિલાલેખમાં ગેડીના વાધેલા રાજ-નો મહારાણા શ્રી વનરાજીના કલેલેખ છે, એ રીતે સં. ૧૬૬૭ના ગુલુપતિવાળો શિલા-લેખમાં વલુ તેમને મહારાણા મેધારાજ તરીકે નિર્દેશ છે પણ પછી બંદેલ હકુમતની સત્તા પરિપણુ નીચે આવી બળાં ત્યારથી હાલ કમી તેજો. ગેડીના ગરાસદાર તરીકે રહ્યા છે ને ગેડીના રાણા કહેવાય છે. એ રીતે લક્ષ્મી-નાસાયબુના મંદિરના સં. ૧૮૬૭ના આ શિ-લાલેખમાં રાણા રાજતાલુજના નામને રાણુ તરીકે હલેલેખ આવે છે. આ વાધેલાઓની હલેલેખી હાંકિયાઓને રવાનકે પણ ગેડીમાં છે. ગેડીનું પૂર્વકાલો નામ કુતપદી હતું અને ગુર્જર મહારાજના ધતપદિ મંદેડનું એ મુખ્ય સહેર હતું. કપરુકા શિલાલેખો અને



ગેડીમાં ૧૫, ૧૬ ને ૧૭મી સદીના કેટલાક વિ-
વિધ પ્રકારના પાળિયા છે. તેમાંથી કોઇકોઈ-
માં હાથ, અક્ષ, સૂર્ય, ચંદ્ર, પુષ્પ, ચોપટ વ-
ગેરેનાં સારી નકશીનાં સાંકેતિક ચિહ્નો છે.
હરખંદેરી પાસેના ઉપર બતાવેલા વિસિધ
પાળિયામાં માફા(૧૫)ની કોટરખી અને ઉપર-
ના ખુલ્લે વસોણાનું ચિહ્ન ધણું અસાધારણ
દોષ ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે, (ફિટો-લેખક)

અન્ય આવરોએ ઉપરાંત ત્યાંથી મળી આ-
વતા ભૂતા સિક્કા, નકશીકાર પુરાણા વધરે!
અને પરંપરાગત કહેવાતી આવતી પુરાતન
વાતો પણ ગેડી એક પ્રાચીન તરસી હતી
તેની સાબ પહે છે. કાળના ધસારાથી ધસાઈ
જવાઈ અગ્રેલા અને મલિન આવરોથી
હંપીના બનેલા કોઈ ભજનગાન ચિત્રમાંથી
તેના છાયાપ્રકાશના આકર્ષક રંગોએટા અગ્રી
અગ્રી જેમં અગ્રિયના માદાત્મ્યમાં ન્યૂનતા
નથી આવવા હતા, તેમ ધરતીના કેન્દ્ર પર
પાયર્થા પડેલા મંડીની ભૂતી જલાલીના વેર-
વિખેર વિરતેલો આવરોએ ભરે હિત પણ
સુધાના રંગબેરંગી ચિત્રપ્રદર્શનમાં એક અગ-
ધન ચિત્રનું નિર્ણય છે

વિષયાત લેખક અને તત્ત્વજ્ઞાની
કાન્ત ટોસ્કેટોય ઇટાલિયન નિરજન થઈને
પોતાનાં લખાણોમાં અર્નેસ્ટાસ્ટીક ઉપરથી
ત્યારે કટકબ્રહ્મચર્યનો ઉપદેશ કરવા લાગ્યા,
ત્યારે એક ક્રીકાકાર નેમને એક ઉપરોધપૂર્ણ
કેરી ટોણા માર્યા: 'કાન્ત ટોસ્કેટોય કટક
બ્રહ્મચર્યનો ઉપદેશ કરતા બહાર ફેરે છે,
અને કાન્તેસ ટોસ્કેટોય ચૌદ છાકરંઆની
સારવાર કરતાં વેર બેઠા છે!'

વાત ખરી હતી. ટોસ્કેટોયને ચૌદ છાકરં
હતાં. ક્રીકાકારનો ઉપરોધ સખત હતો એમાં
યે રીકા નથી. પણ માર કહેવું એમ છે, કે
ટોસ્કેટોયને ચૌદ છાકરા હતાં માટે જ કટક
બ્રહ્મચર્યનો ઉપદેશ કરવાના સૌથી વધારે લક
એને હતો. ખાટામાં વૃક્ષી નહિ, એમ
બીજાને કહેવાનો હક ખાટામાં પડીને ધાયક
સંજ્ઞા માણસને જ વધારે છે.

માણસોમાં આવા ગેાડા ટોણા મારવાની
છાપી હોંડાણ હોય છે. મનુષ્યમાનના આ રૂપ-
ભાવનિરોધની અને વાળી ચીટ છે. એકે હું યે આ
નિયમના અપવાદ છું એવું બરાંચ નથી. પણ
મારા મેમમાંથી એવા સમ્રો નીકળી ગયા
પછી થોડા વખત બાદ મને મારી પોતાની જ
સરખા આવે છે નવે નમ હર્તા, આવા ખોટા
ટોણા નહિ મારવાનું બીજાને કહેવાનો મન
હક નથી એવું મને જાણતું નથી.

'એકાદી બરાળ વાત ફરે,' એવું કોઈ કહે,
અને સાંધા માણસ તેને કંઈક ઉપરોધિક
જવાબ આપી એવું અવગાન કહે, તો ત
હમચ ગણાશે પણ એકાદી સારી વાત ફરે!
એવું કહેનારને તો છાડા જવાળથી ધાયક કરે
તે તો ફક્ત આધુરી આનંદ મેજવવા માટે જ
છે એવું મને લાગે છે.

પોતાના હાથે અનેક બુલો થતી હોય તો
પણ 'એની બુલો કરેશો નહિ', એવા કરગરી-
ને બીજાને ઉપદેશ કરનાર માણસનો મને તો

બોલવું અને ચાલવું

કોઈ ઉદાત્ત દેવદેવાય છે આપણામાં ધર્મીય
નથી, તો પામ્ય બીજામાં આ હોવું જોઈએ, એવું
કહેવુંને લાગે છે. જુવાનીમાં રેરાશાએ રેડેલા
માણસ ઇટાલિયન બ્રહ્મચર્ય પાળવાનું
કહેતો ફરે, અથવા માગેના આજસુ માણસ
વખતસર કામ કરવાનું મોકલ્યું બીજાને સમ-
જાવે, એવું રહસ્ય એ જ છે.

લોકોથી માત્ર આ ઉપરોધપૂર્ણ બનાવ
જોઈ રહેવાતો નથી. તેઓ તો, જે બોલે એવું
ચાહે, તેમના જ પગે વડવાનાં અંગિયારા-
ઓને, કાઈકે કહેવું એટલું સગવળતું નથી કે
બોલે તે પ્રમાણે ચાલનારો હુનિયામાં ફક્ત
એક જ માણસ હોય છે, અને તે કાલિદાસ,
એ જેમ લગ્નદંતો બોલે છે, તેમ જ લગ્નદંતો
ચાલે છે! માણ બધાં માણસોનાં બોલવામાં
અને ચાલવામાં જમીન-ત્યાગરમાન જેટલું
અંતર હોય છે. અમુક તા કરને પણ અમુક
કરને, એમ માણસ ત્યારે બોલતો હોય છે
ત્યારે તે ક્યેય સુધિના આસગમનામાં વિહાર
કરેના હોય છે, પણ ચાલતી વખતે તો બીજાને
સત્ય સુધિની બરાળથી જમીન પર જવા-
વું પડે છે. ત્યાં આલતાં ચાલતા પોતે જાગી
પડ્યા હોય કે એને કંઈક મારવા પડ્યા હોય
કોરડે શું માર્ગોથી પણ એણે ઉપર પધરા-
એટલું વિનમ્રતાના બીજાને ન બતાવવું?

આનો જ કંઈક ઉપદેશ હું કોઈને કરવા
ભડું છું. ત્યારે ધર્મી વખત મને મરકરીબર્ષા
આવામાં એને નકી થઈ શકેલો જવાળ મળે
છે! જળાર છે! લોકોને શીખવે છે મોડાં બ્રહ્મ-
જ્ઞાન, પણ પોતે છે, કેરા પાપાણુ જેવા.

અને આ વિષે મારા જવાબ પણ એટલો જ
નકી થયેલો છે. હું રેરા પાથર છું, એ વાત
મને તદન કજબ છે. પરંતુ મેરા પાથર તરડથી
પણ એ તમને થરબેઠાં બ્રહ્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થવું
હોય, તો તેમાં તમારું શું મુદ્દસા ધાય છે?

ભાલતી બેળી

રિકિટસંગ્રહ : ૧-રિકિટોના કાગળ

રિકિટમાં વપરાતો કાગળ એ તો તેનું અત્યંત અંબ છે
અને સંચાલક તેને વિષેની માહિતી મેળવી લેતી ભરતી છે. રેડેરેશની
રિકિટો જે જુદીજુદી ભતના કાગળો ઉપર છપાય છે તેને સગની આ
માહિતી મોટાં કેટલોગમાં તો આપેલી હોય જ છે; પરંતુ સંગ્રહના
સાખખાવાને તેનો અભ્યાસ તથા અનુભવ હોવાં જોઈએ.

જુદાજુદા રેડેરો પોતાની વસંતગીના વિવિધ રંગબોધના, વિવિધ
ભરતના તથા બનાવના કાગળો વાપરે છે કેટલી રંગબોધ આસ-

માની પર, કેઈની બઠામી પર, કેઈના લીલાશ પર તો કેઈની બજરી
હોય છે. વળી કેઈ કાગળ ચોરસમાં વિનાના, કોઈ કટકોઈ મુઠાગ્રમાં
તો કેઈ સળીગાત જેવ ચોરસમાં ફક્ત ગિરાનીવાળા હોય છે. ફર-ડી
નેટોની માફક રિકિટોમાં પણ કેટલીક વખત બનાવેલા કરવામાં આવે છે.
એવે વખતે કાગળની વરખનું જ્ઞાન હોય તો તરત જનાવડ વરખાબ આવે
છે. એવું પણ જાણે છે કે રિકિટો છાપવામાં મુદ્રર થયેલા કાગળને બદલે
કવિચિત્તવ્યથી કોઈ બજતો જ કાગળ વપરાઈ નય છે. એની પ્રમાણબત
માહિતી ધરાવનાર ભાગ્યદ્રો તરત આ વિચિત્રતાનો લાભ સર્જે એવી
રિકિટોના ભાવ વધારી મૂકે છે. ને એવી રિકિટ સંગ્રેહવશાત હાથ
લાવનાં સંગ્રહકને સારો લાભ મળી નય છે (યાહુ) હવિસાહ બેકર

રસદર્શન

પોતાને સૌ-દર્શકોએ પ્રવેશ કરાવવાનું ઇચ્છન-પ્રસંગોનાં સંસ્કરણો

[૭]

ડૉ. હરિપ્રસાદ મ. દેસાઈ

શરદ પૂર્ણિમાની રાત હતી. મિત્રો સાથે હું અલિસમિત્રતા કરી રાત્રી પાસે બેઠા પાળીયાં મંદિરો પ્રકાશ લેતો હતો.

મિયાં તાનુદીને એની હાથવેધક વાંસળી વગાડવા માંડી અને એના ખીસા રંગે, રૂપેરી ફેરામાં, દ્રવિયા આકાશમાં અને ફરફરની વનરાજીમાં અમૃત દેવાવવા લાગ્યા. આગમ્ય ને જેલની વચ્ચે અનેક ષડયા ષડયા હતા. તાનુદીનના એકએક અવાજે એકએક ષડદો ડુપાડીએ ને એની અસર કરી કે જ્ય પોતની શોધ આનંદસંગામિયાં હું ડૂબી ગયાં. એ રાત્રિને કંઈ વર્ષ વીતી ગયા છતાં ઘણી વાર એ નીતસુષ્ણ હાથ સાબરનીમાં જળ્યાં અને વિનંતીયે ગ્રેયુ મારા હું મળુંકારા પાયા ફરું છું. જી તાનુદીન અને સહ્યા નથી. અહીંથી એ કરાચી ગયા હતા. પણ એનું રંગરણ હું નિર્મળી પર્યત સાગની રાખીશ. હાથ જે કોઈ વામળીવાળો. પણ એકાદ સાધારણ નીત નાથ છે ત્યારે મને તાનુદીન સાંભરી આવે છે.

શાંતિજન થી એકરંગાં કલકતાવાળી ગી-હરોળ નયનો હતો. આછામ્ય ગોળી ટિકિટ બેઠક પિયાની હતી. આખું તે રાત્રે બે રૂપિયા કુરબાન કરવા ધાર્યાં. મારી સાથે એ જ વર્ગમાં ઘણા રસિક પારસી અને મુસલમાન મિત્રાદ્રો હતા તે એકદને આશ્વાસન મળ્યું.

નીકર સર્વોચ્ચકર હતી. યાજ્ઞે યાજ્ઞે મીની પદોબ્યા હતાં, ત્યાંથી માંડીને મગધર્મ ને. હસળની મેળાંડીએ સુધીની એની વેરાબૂધા સુંદર હતી. બે સારંગીવાળા, હુનહુન યુન-યુન બોલકુલ વખત બનાડવા વગર એક-દમ આશ્વર્યોમાં બિતરી પડયા ને ઓઢર ફેલિફેટ આવા માંડ્યું. અને અમદાવાદ શહેર, સીન્ટર, રાજિન્ડા રામચ, એ લખે દેગકાળ બહીને હું તો એ વાનના તાનમાં ડટ્યો. એણે અલકાપુરીના કોઈ નન્દનવન-છન્દ્ર અને બીજ દેવો સાથે મેસીને માંધર્મ ને અપર્યાપ્ત સંતીતસાબળવા લાગ્યા.

ગીકર એ તે કોણ-મારે મન એના સં-ઓતથી એટલી રસવધ-સરસની છુલ્લ વાગતી હતી. એનો બંદો પ્રચાદ રાતના ૧ સુધી આડ્યા ને ગાસા અંતરને ફળુડ વાગનારી ગયા.

પાસેના ગામડે કોઈ દરદીને બેવા પ્રયા લેતો. થોડી દવા આપતાં જ એને ચેન પડ્યું એણે જ મારા મનોહરન અંદરે રે ૧૧ વાગ્યે અંતસસાગમાને બોલાવ્યા.

કોઈ પેટ્રોએક ત્યાં આંખ ફાટવાન હતો.

અરે દીવેતનું કોરિયું પણ એ સંતોને નહોતું બેઠું. એમના તો દિવમાં દીવો પ્રકટે હતા. અને અંધારી રાતના ખીસાઓ તારા-ઓની સાથે, કોઈ દયામ બેળીર અલકાશના ધુમકેટ નીચે, 'છ...છ...છ' ચાલ્યું. એકેક કલાક સાત સાતિતક તાનમાં ગોળેલી એ મધુર રાગની દેસના સંકરાર પ્રવેશ મને કાચરોનો આદર કરાવતી ગઈ છે.

ગીતાંજિ' (અંદર) પહેલવેલો અગ-સવાદમાં વાંચનાર હું હતો. આ મેં આંખો છ પાસેથી સાચરળના અલકાશમાં મેળવી હતી.

'સંસાર રૂપી મેળામાં, પ્રભો! તે મને વાંસળી વગાડવાનું કામ સોંપ્યું છે. અને તારું સોંપેલું, એટલે શી ગમ્ય! સાંભળનાર પુરા થઈ નય છે! આંખો મેળો પામ્યું આનંદ-દાયક ને મનોહારી છે. એ કસામણ કે ગાયા નથી. ખરે જ સર્વત્ર રસ રસ ને રસ અર્થો છે. પણ હવે તો મને જાને કે સાંભ પડી. લોકો વેરાવા લાગ્યા છે. આરતીના ધંધારવ મધ રવા છે. આપની આસા હોય તો હું પણ હવે બેઠું અને દરોન કરીને યે નહ.''

'પ્રભો! આ સરીરના છિદ્રે છિદ્રે તારા દયરો થવાનો, એટલે હું એને રસજી રાખીશ. પ્રભો! મનના એકેક વિચાર વ્ર નય-વાનો, એટલે એના ખૂણે ખૂણે હું અસવને અંબેરી નાખીશ. હરથની એકે એક બાવના તે લાગણી હું શુભ કીટી, કારણ કે હરથના છેક અંદરના ખંડમાં વ્ર બેઠો છે!'

આવા શ્વાસર્થનાં 'ગીતાંજિ'નાં અનેક હાલો મારી અમુલ્ય મિલકત મધ પડી છે. એ ઘન વપરાય છે તેમ વધે છે!

પ્રાસલાવ કિરપામ દેસાઈએ મને મેરી કોરેલીના 'સોરોત્ર એક સેટન'ની પિઠાન કરાવી. સેતાન મારા યે અંતઃસ્ફુર્તમાં હતા. એને યે તે દિવસથી પડ્યોયો અને મારા ચરિત્રથી એના શોક વધે નહિ એનું કર-વાના મારા પ્રયત્ન આજ દિન સુધી ચાલુ છે. મેરી કોરેલી અજળ લેખિય છે. અંગ્રેજ વિવેચકો બધે એની કંદર ન કરે. મારે મન આ એક જ પુસ્તક બસ છે એનો સેતાન પણ આજવાળના સેતાન કરતાં જુદો છે. એ તો કોઈ ચોખ્ખા વ્યત્તા એના શાંતિત છે. અને લોકોને પ્રકાશનોમાં નાખવાનું કામ બનવાને જ સોંપ્યું છે. અને જ્યાં સુધી કોઈ પાપગામે કલકતા રહેશે ત્યાં સુધી એને પણ બચવાનો વિચાર રહેવનો છે. તેથી એ

સંગામે જ્યાં માનની આને કલકતાવી વિવ-માથી તો કરે છે, પણ એગમ્ય એ છવો વિ-ય જે વગના રહે છે ને મને એના શોક વધે; મારાં ફેર્યાથી એના શોક ન વધે! એવો સંકલ્પ એ પુસ્તક વાંચીને મેં કર્યો હતો.

પાળી આજે રાંદસરોયનું 'રીસદેશન' પુનઃકેદાર. એના નાયકના પદ્ધતિએ મને નવનો કરી મૂક્યા છે. કદી તો નથી રાત્રીને એ નજીત હશે રહી છે. પણ મહાન લેખકોને કરેલો સત્કલ્પ તો કદી બંધાતો નથી.

શ્રેકમ વિવરનું હેન્ડેટ, શીલનું ડૉન કાર-લોસ, મેટનું ફાકટ, એ બધાં મારા સાદિલ-લેવામાં રતો છે. ડૉન કારલોસે તો મને એ તિલાંશિક નાટકોની મહાતા શીખવી છે. એના શાહમંદા હેન્ડેટ કરનાં વધારે ડુખી હોવા છતાં વધારે નિશ્ચયબળવાળો અને છે.

માઠી મળે ત્યારે રવેદેશની બનતિ કરવા નોના મનોરથ છે. એને એક પ્રાણી થઈ છે. એ પણ આદરોની એકતાને લીધે એના પર મેલિત થઈ છે. એને બે મળીને હેસ્ટને મ્વનંદ કરવાના ને પારસી પૂર્વસીમાંથી મુલ્ય કરવાના સંકલ્પ કર્યા છે. એકજામાં વિપ્ર આવે છે. રાત પોતે એ કન્યાને પડખી બેસે છે, અને એ છવનસખી સાથે સાહમંદો કાન્તિ કરવા-માં હોતે તે તો હવે એની ગા બની નય છે.

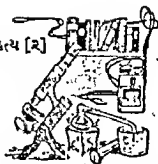
'હોકરી ને ગાય, હોરે ત્યાં નય' એવી નિરાધાર દ્રશ્યમાંથી નવાં રાખી સાહનદોને મંજા! હું જ ગળી જવાનો સંકેશો કહાવે છે અને દેશાળે કરેલા એમના એનેના છવેને કોઈ પણ કોણે સંકલ્પ સિદ્ધ કરવાડેશાવે છે. આ સંકેશ તે દિવસથી મને પણ બહુ આશ્ચર્ય મધ પડ્યો છે. (ચાલો)

મહાપુરોના પાસે શું ગમતો! કાયરે કહ્યું: રક્ષા
- - - - -
- - - - -
આવે છે કહિયાદ છવનનો તને સ્વાદ? મેં છુ મુસાનમાં જે દિવ્ય બહિશનમાં!
- - - - -
હું જ પતાની હુકમદારીના સાહમંદો! પડનું સુંદર નાથ 'મુરખીપણું' છે.
- - - - -
શિર હુકમનું એટલે ગમ્ય! શિર આપનું એટલે છવન.
પ. માખનસાલ અનુવેદી

વિજ્ઞાનની દષ્ટિથી

લેખક: ડૉ. કાન્તિલાલ ઇ. પંડ્યા

ગુજરાતનું વિજ્ઞાન-સાહિત્ય [૨]



ગુજરાતના વિજ્ઞાન-સાહિત્યની નોંધપાત્રની નજર વિશે મળ્યા એકસાં સંબંધ લખ્યું. હવે એ સાહિત્યના વિષય સંબંધે કેટલીક દ્રષ્ટાંતો જોઈએ.

એ સાહિત્યની સ્વલ્પગતની ફિરયાદને કારણે ધણીના બહુવાર્ગી ન હોય તેથી એક દ્રષ્ટાંત એ છે કે આથી અસ્તેષા કેવળ ગુજરાતમાં જ છે એવું નથી. ગુજરાતની બહાર, હિન્દની બહાર પણ, દષ્ટિ કરીએ. ચેરબ્રિસન ને અમેરિકાનું યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ-એ એ બંન્ના દેશો છે કે તેઓની સાથે આપણને ખૂબ સંબંધ છે. વળી તેઓની ખાખાએએ હોવાથી બીજા કોઈ વિદેશીના કરતાં આપણે તે દેશોથી વધુ પરિચિત છીએ. એ દેશોમાં વિજ્ઞાન સર્વેશ છે, (અન્ય યુરોપીય દેશોની સાથે) તેઓ વિજ્ઞાનની જગમગ છે, મોટામાં મોટા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ ત્યાં પડે છે, વિજ્ઞાનની મોટામાં મોટી શાળાઓ, ફેરલાઓ ને પરીપૂર્ણતા કેન્દ્રો ત્યાં છે, વિજ્ઞાનની મોટામાં મોટી સિદ્ધિઓ, સિદ્ધાન્તની તેજા સ્વલ્પ-વ્યવહારની ત્યાં મોલદ છે, તેમ હિંદ કે ગુજરાતના પ્રમાણમાં વિજ્ઞાન પ્રત્યક્ષવનમાં ત્યાં કીક હતું છે એમ આપણને લાગે જ. છતાં ત્યાંના વૈજ્ઞાનિક વિચારો આજ પણ વિજ્ઞાન-સાહિત્યને પ્રસાર ત્યાં કેટલો આછો છે તે બતાવી અકસોશ કરે છે.

તેનાં બે જ ક્ષેત્રોમાં જ છે. અમેરિકાની 'એડીટીઓસા ફોર ધી એડવાન્સમેન્ટ ઓફ સાયન્સ'ના ૧૯૪૧ના પ્રથમ ભા. 'એડિટરી' ગોતાના પ્રથમ તરીકેના આપણને કહે છે કે 'આપણું મુખ્ય પત્ર સાયન્સિક 'Science' માત્ર ૧૫,૦૦૦ નકલો જ છપાવી શકે છે, ત્યારે એક સાધારણ ન્યોતિયને લખવું માસિક ૧,૩૨,૦૦૦ નકલો છાપે છે. અને એનાથી વધુ ફેલાવાવાળી બેઝોમાં પત્રો પણ થાય છે.'

બીજે દાખલો: ઇંગ્લેન્ડમાં એક નવું 'વૈજ્ઞાનિક વિજ્ઞાન-પત્ર 'Endeavour' એ નામથી પ્રકટ થયું છે. તેનો તંત્રી બહુ બળીતો લેખક ને રસાયણને તા છે તે એક અધ્યયેઓમાં આ દર્શાવત એ છે. ૩૦૦૦૦ શ્રેયમાં વિજ્ઞાનની સાથે ને મોસિક પ્રકર ખરા છે તે એ છે કે આથી માનવત્વતિને વિજ્ઞાનથી વાકેફ ના થી શકે. કોઈ પણ સુધેરેલા દેશની વસતિને-આપણા-ગોતાના દેશને યા-કેટલો નામે એક વિજ્ઞાન, તેના કદરો, તેની પદ્ધતિ અને તેનાં પરિપૂર્ણતા એ સર્વેશ ખરે ખપાલ દોવાનું માન પામી શકે એક સાધારણ જ નહીં. વળી 'વિજ્ઞાનનું અજ્ઞાન કાઈ બેરતના-હવે

વર્ષોમાં જ છે એવું નથી. તેતો સ્વલ્પગતના જીવાઈમાં જીવાઈથી માંડીને નીચામાં નીચા પંથમાં જ પ્રચલી ગયું છે, ખાસ કરીને આપણાં સાંભળે-છાપાં-નર્વગમન-પત્રોમાં તો તે ખૂબ કીધી નીકળે છે.' આ વિષયમાં રસ હોય તેણે એ લેખ લેવાય એવા છે. આ કથી પરી કરવા શકે જે આપણા બેઝોએ તેનો વિજ્ઞાન પણ એમાં કહ્યો છે. (જુલાઈ ૧૯૪૨નો એક)

એક મોટી મુશ્કેલી વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ જ બતાવે છે કે તેઓ ગોતાના અભ્યાસમાં ને અન્યેપણમાં એટલાનીચાન દોષ છે કે જ્યારે લખે છે ત્યારે ગોતા સગાન વિજ્ઞાનની જાતે સરકા રહે: જરા બહાર આવી સાધારણ જનતાની પરિચય કરી તેને વિજ્ઞાનની પરિચય કરાવવાનું તેમને બાકડું નથી. સરકાવે નથી. વળી આપણે ત્યાં સાહિત્ય બહુનાર કે વાંચનાર દરેક જણને જાણાહિત્ય રચી શકેતો નથી, તેમ વિજ્ઞાન બહુનાર બહુવિધનાર કે શોધક કરનાર દરેક જણ કાંઈ કશાની પ્રસાદી પામી શકેતો નથી. ખુદ ઇંગ્લેન્ડમાં યેથી, ફેરેડે, લકાલી, એ જાણનારો આજના પ્રમાણસરના પરિચય વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીને તેમજ પ્રથમ પેઢિના લેખક-નીએ તેના પાકવા છે.

આ મુશ્કેલી દિવના બીજા પ્રાંતોમાં ય નાળીતો છે: છતાં ક્યારેક એકેએકે એકેએક, દિલી ને મરાઠી એ જાણવામાં વિજ્ઞાનના પ્રસારનું કેટલું કાર્ય જમ છે ને હજુ થયાં કરે છે તેના પ્રમાણમાં ગુજરાતીમાં બહુ જ આડું થયું છે. ખરે, આદિયજન ગણતરો સાદેલ દેવી દિવમાં બહેરેલામાં આવે એમ છે. આજે વ હિંદની સૌથી મોટી વિજ્ઞાન-સંસ્થાઓ ત્યાં છે; સૌથી વધુ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ દલકનામાં ને બંગાળમાં છે. ને ને પણ થળી ન્દી ન્દી શાખાના; અને એસ ને રાજની પાછળ મેળનાદ સાદ ને અન્ય વેશ નિદોએ એ જાણનાર પત્રો, વચ્ચેઓ. અન્યેએમો તથા બંગાળના પ્રાંતોની વિજ્ઞાન દિશીઓ કળાવર વગેરે કરારનાં આરંભે રીધાં છે.

ગુજરાત વિજ્ઞાનમાં થયું પછાત છે. વરી-સાઓમાં ને કોલેજોમાં વિજ્ઞાનના શિષ્યા ને શિક્ષકોમાં ગુજરાતીઓ લગા દેખાવા પામ્ તેમાં એટલો બાત્ર પરીસારી જ છે: સાધારણ માણસે રસ બહુ મોટામાં છે. ને ગુજરાતી સાહિત્યની ભક્તિ તો નેથી જ વધુ આછામાં છે. અજવાનશાહ ઇન્દ્ર, જ્ઞાનજ્ઞાન ઇન્દ્ર ને અન્નર આદેલ. એ જમ્ નામે જરા આપણ આવે: પણ નથી એમની બહુ દરકાર, કે નથી એમની દાખલો કોઈ જમ્. દિ-

દમાં અગ્રગય કહીએ એવા ગુજરાતી વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીમાં આજે તો બે પારસીઓનાં જ નામ થાદ આવે છે-આશા-અને વાહિયા.

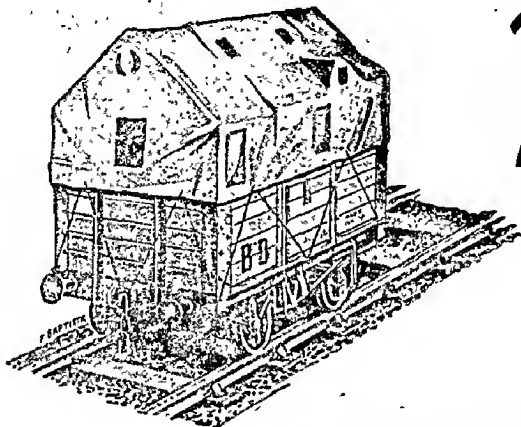
એક બહુ જ મદદરતી વાત એ છે કે વિજ્ઞાન એવો વિષય નથી કે તેને હલેએમલત વાંચી જમ્ એ એટલે એવું બહુ સમજ જવાય. લેખોની મદદમાં તે લેખોની જ વસંત વિવો. સચિત્ત બ્યાખ્યાનો, કિંમ્તો ને પ્રયોગો પણ બેઝોએ જ. તો જ વિજ્ઞાનનું વધુ થેને સત્વર મદલ્ય થઈ શકે. જમ્ મોટર કે ટેલિફોન કે દેરિયો કહી જોયાં જ ને હોય તે વેળા એ ક્યારેક એક લેખ વાંચાથી કેટલું જ્ઞાન પાવર ત્યારે ખરા મુશ્કેલી વાત એ છે કે ગુજરાતી વિજ્ઞાન-સાહિત્યની મદદમાં આ સર્વ રચનાઓ પણ આવવી બેઝોએ. અને તે ક્યારેક આખી શિક્ષણની પ્રમાણિકો વિજ્ઞાનો-મુખ્ય બેઝોએ; જીરવની પ્રવનને એમાં રસ ને સગા પડે, મોટી કમરના અભણ રહેલા કે શિક્ષણના સંસ્કારોથી સંચિત રહેલાઓ પણ આ સર્વ સાધનો તરફ આકર્ષાય ને તેના લાભ લે, નોમ થવું બેઝોએ. આપણું બહુ બહુ મરો ત્યારે જ વિજ્ઞાનની સમજ લોકોમાં પ્રસરશે અને વિજ્ઞાનનું સાહિત્ય કોઈકે તેના સાધન રશે, કોઈકે પરિપૂર્ણ રશે, બીજા લાગશે. ઇંગ્લેન્ડમાં પછાઈ દેવના વખતથી આના પ્રવાસો શરૂ થવા લાગ્યા. (ગાહ)

કસોટીના ઉત્તરો



(૧) બાળની આશિત મુજબ: (૨) પહેલી લી-ડીમાં. અવળી બાળની ૧ કોના પડિયાની રકમો બહુકમે એકથી ૬૬ મુખી પ્રાંતેલો છે: ને બીજી લીડીમાં અવળી બાળની, રમીત મુખીની રકમોના વર્ષે બહુકમે મોટાં છે. (૩) ફોરિયા, એલ્વા, જેન્ડ દેવીના. (૪) બેન્ડમાં બજી વતના વર્ગોના દોષ, મોરેન્ડાના માત્ર બાળનું વર્ગોના દોષ. (૫) દિન્દોની રકમો તે ૬૨ કોના દિન્દોની સીમકા બધ છે (૬) ૩ કોના. (૭) ૧ પા. ૧૫ સિ.

Wagon or warehouse



Users of transport should not treat wagons as warehouses. Prompt unloading will send the wagon back where it is most needed.

Help the war effort...

KEEP WAGONS MOVING

B. B. & C. I. R A I L W A Y

વિદ્યાર્થીઓ, વેપારીઓ, વકીલો, વિદ્વાનો વગેરે મગજનું કાંમ કરનારાઓ માટે ખાસ

અંડુનું પૌષ્ટિક ચાટણ કેસરી જીવન

મહારસાયન



કિંમત
૧૫ ગળવા પેટનો રૂ. ૧૫૦
૧૦ " " " રૂ. ૧૦૦
૫ " " " રૂ. ૫૦
તાનાં-મોટાં, માંદાં-સાખાં. નખળાં-સખળાં, ટી-ચુરુપ, સોડા અને ઉપયોગી

અંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લિ.

કારખાનું - પાલીકોટ - મુંબઈ-૪૪૮૬૮૬ ફોન : ૫૫૦૧ અને ૫૫૦૨ - મુંબઈ-૨

એક જ વખતની અમારી મુલાકાત તમાને હમેશાના અમારા પ્રાદેશ બનાવશે

એ. બી. સી. સર્જિકલ કં.

દેશી તથા વિદાયતી દવાના અને સર્જિકલ ઓબ્જેક્ટના વેપારી

લુખા મસ્જિદ સામે ૧૮૬૬ ગાંધીરોડ અમદાવાદ

૨. નં. ૨૭૮૭

પ્રમાણિકતા અને પ્રજાસેવા એ અમારો મુદ્દાલેખ છે.

જિંદગી - આગ - દરીઆઈ - મોટર - અકસ્માત - ચોરી-લૂંટફાટ
કામદારોના બદલાના વીમાનું કામકાજ કરી આપનાર

રૂબી જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

હેડ ઓફિસ :
કલકત્તા

જનરલ મેનેજર :
બી. કે. મેનસાહી

મેમ્બર :
શ્રી. બી. એમ. બીરડા

ફિચાર્ટ બંધે ડીવીઝન ઇન્સ્યુરન્સ નેન્સ મેનેજર પ્રિન્સિપલ, રૂ. ૨, મુંબઈ

ટેલીગ્રામ : RUBINSURE

૨. નં. ૨૦૫૬૦, ૩૬૬૨૬

સા લ મુ બા ર ક

દિવાળી આપને અત્યંત આનંદ અર્પે તથા નૂતન વર્ષ પૂર્ણ
સમૃદ્ધિ અને સુખ આપવા પ્રાર્થના કરીએ છીએ
અને આનંદ સર્વેએ આનંદ આપે હવેના હવે તથા
સ્વકુટુંબનું રક્ષણ કરવા આપને દીર્ઘાયુષ્ય આપીએ છીએ.

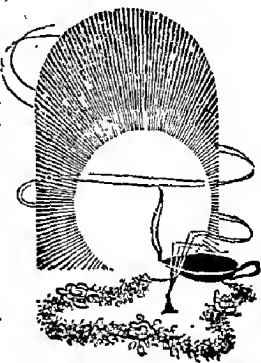
લિ.

સંરક્ષણ અને સલામતી માટે આપની જ

બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ

ધી બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ લાઈફ એશ્યુરન્સ
સોસાયટી લિ.

બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ બિલ્ડિંગ, મુંબઈ



મુંબઈ-નાંવેલીમાં

અમૃત પૂર્વ આવકારથી નવાતમ રહ્યું છે

દિવાળીનો ઝળઝળાટ
દિગ્દર્શક : વી. શાંતારામની નવી કારીગરી



રાજકમલનું
નવું રંગ

**પર્વત પે-
અપના ડેરા**

સંસ્કાર અને સાધુતાના રંગોમાં
ઝળઝળાયતી અને જીવંત કલાણી

ભૂમિત્રા:

વનમાસા ઉલ્લાસ
અને જીવંતી

કળા-સંવાદ-ઓતો દિવાળી શરાર

રાજકમલનું આવતું ચિત્ર:

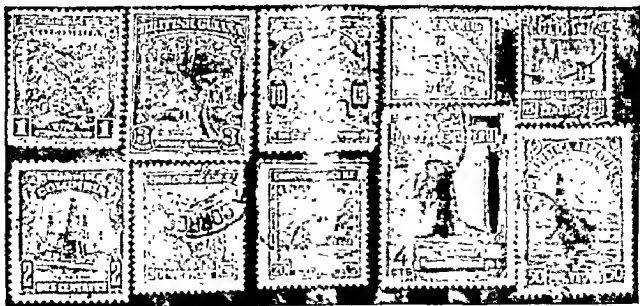
ડૉ. ક્રેટનીસ

દિગ્દર્શક : વી. શાંતારામ



ભાગ્યા ચૈયા (ક્રિડા - ગિરિ આર. એ. દલાલ-મુંબઈ)
ક્રિડાભાષીની કક્ષામાં 'ગાનવ ઇલિ' (ગ્રાફ્ટ)ના આવેશન મા-
આ વિજ્યાદશમીએ 'નિંદાવિદ્યા' મેદુલના કેપકમથી બસાવતા
બાબુનું 'ગંગલ બેયા'નું ચિત્ર તેજાયાના બધા ન વર્ણના મ
સુખી બેપરી આવે છે. આ માલુ પહોંતિ છે અને તેને 'હા કો' (Low
(High Key)નું કહેવાય છે. તેમાં 'હાયા'ના બધા ન આગોટર
કયાંય હાયાના અંશ આવવા રીધા વિના વખૂ વાવનું લાક્ષણિક
એસ્થેટિક, રેવેલેશનને પ્રિન્ટિંગ સુધીની બધી જવાગામાન
પરિધાનને ધોળા બારતાનેની પચાહૂબને આવી રીતે માર 'ન

કેશવનલ્પા (ક્રિડા રી. એ. ગામ્વર-મુંબઈ)
નિરનિશાળી પહોંતિયાના આ ને વિગિલ નમૂના અમદાવાદમાં
સહિદ ક્રિડા-કક્ષા (બીનું) પ્રગળનમાંથી ચૂંટીને આવ્યા છે. કાબી
તલેખનવાળું છે. તેમાં ચંદ્રેશ કરનાં પ્રસ્તેદિનિંદુ ને વાળતા રીંદા
કહે છે. તેમો કક્ષી ન પહોંતિનું નમૂના બાબુનું ચિત્ર 'દાદી'ના
માવ 'તેજવિચ' બતાવવામાં આવે છે. પાંચ કપર કે બેકમાડેન્ડમાં
નવે કક્ષાવ પકરે એવી રીતે પ્રકાશરચના કરવામાં આવે છે, અને
"ચાતુરી, કીશવ ને નળજી ગામો છે. શીર વખૂનું પાત્ર. મદેદ વચ્ર
"એ કક્ષાવ આપે" વખૂવાનું ચિત્ર તેના અંકનમૂને છે. — કી



દેશાલની ટિકિટો પર દેશદેશનાં બનીજદ્રોયોનાં કંધરખાનાં (શ્રી દરિયાક બેરના અમદાવાદી): કપરી દાર-
(૨) અમેરિકાની) ટિકિટ પર ત્યાંની પમાની ખાખ; (૨) જિ. આવાદાની સોનાની ખાખ; (૩) સેલ્વિયાની સોનાની ખાખ; (૪) આરિસાની
સોનાની ખાખ; (૫) સેલ્વિયાના પેટાવના કપા; નીચલીદાર-
(૧) સેલ્વિયાના પેટાવના કપા; નીચલીદાર-
(૨) સેલ્વિયાના પેટાવના કપા; (૩) સોનાના વચ્ર ખાખીના વચ્ર; (૪)
એ ને દેશનાં તાઉરેના કારખાનાં; (૫) પોના પેટાવના કપા; (૬) આર. નંદાના પેટાવના કપા.



मुद्रक: जयलाल शर्मा; प्रकाशक: रविमोहन भट्टाचार्य शर्मा, दुबान सिन्धु, दुबान हाथीद्वय वि. २४५२ रायपुर अमरावती



પ્રભાત-કિરણો

ફોટો : ડૉ. એસ.બી. કુપર (અમદાવાદ 'નિદારિત્ર' એટલે પાંડેશા અદિત્ય દિલ ફોટો પ્રસંગમાની એક ફોટો)

સુધાર



આપને પોલીસીંગ્લેસ ગણતર
આપને પોલીસીંગ્લેસ ગણતર

૫૧



વાટડી

વાટડી, વન જે વગડાની હું વાટડી.
બટકું હું ભમતી ડુંગરને માથે,
વમતી રુમરુમતી નદીઓની સાથે,
લેતી કુંભને કેડભરી બાથે

ધરતી માથે શું સેંધી પડી: વાટડી
જોતરદખખણ આમતેમ અટવાતી,
વનની તે વીજળીશી ચોમન વીંઝાતી,
પંથોને દેખીને સામેથી પાતી,

સુના વેરાનમાં હું આધડી: વાટડી
પગલાં નીચે મારી કાયા પીલાતી,
જળની પથારીએ પડતાં પીલાતી,
અહીંથી કે કંઠમાં સામે તીરે ઝીલાતી,

આડું આકાશ ગિરિએ ચડી: વાટડી
ઘેટી યુદ્ધોએ ને કોતરેમાં ધૂમતી,
વનરોને માથે કો તોગ રમી લૂમતી,
અભિયાગતનારું પાવડિયા ચૂમતી,

ધરતી ને એને કાજ ભતડી.
વાટડી, વન જે વગડાની હું વાટડી.
ઉમાશંકરે જોધી

તમસો મા... (દાસમયર)
કાયા એને નથી તરપિ શો ભાર અંધારનો છે!
નાના મારા જીવનસરમાં દરિયું પડ્યું
તો યે જોના સરવ હલને બંધ શો કારણો છે!

જે કારણો હસતી છુતિ ના વ્યોમનાં સરિસકેરી
ત્યાં ધાપીને નયન નિજ કું ધુંધળું તેજ (જેમ
જીવહારી જીવતી હલોને તફટે માણ તેમ)
ભાંગે તો યે ફરીફરી વચે સ્વપ્નકેરી હવેલી.

જોના રંગો તરણ પહાડી જતા વારવાર,
જોના કાં ના ચરણ ધરવા જેવી યે કું ધરિત્રી,
જોના સાથે હૃદય-મનની કેટલી વાર મેચી!
જોનાં ધાન્ડે ધડ જીવિતને કાજ શો તરવતાર!

આવો વીંધી નિમિર, સરધી અંગૂઠાં, આપો કાન!
આવો મારાં આંધીર બનિયાં દર્શનોત્કંઠે નેણ;
આવો, હે સૂર્ય! આવો...
મખમલ પગલે પડીને ફેલે માનત.

ધીમેધીમે અંધુલીઓ ફરી રહી
વીણાતણા તાર પરે શુક્રેમણી
ભમી હતી રંગત ગીત ફેરી
ત્યાં તાર તૂટ્યો, સૂર્યમેસૂર કરો.

વહી જતું ગીત વહી રહ્યું છતાં
તૂટી ગયા તારની ના હતી તમા.
તૂટી જતાં જીવનવાદ્ય તારે
યોભાવતું ના ગીત; સાર આતો.

ભગીરથ
મહેતા

સામયિક ચિંતન

૦૫

હાગની એક નાનકડી ઢગલી પડી હોય, એક પછી એક બહાગનો તમે
કપડોએ ફરી રહ્યા હો અને સારામાં સારી બહાગ બાધા પછી એકાદી કડવી બહાગ
આવવામાં આવે તો મિત્રજન બચી નહીં, મીઠી બહાગનો બધો રવાના ફર થઇ
નહીં છે અને કડવાશ મગજમાં પેસી નહીં છે.

એક વ્યક્તિમાં ધણી મુશ્કેલી હોય પણ એ બધા સુખોની બહાગમાં એક કડવી
બહાગ આવેલી હોય તો બધા પર પાણી ફરી પડે છે. કડવાશ એ માનવીની અંદર-
રોએ આવે. દુઃખ છે કે એ માનવીના ચારિત્ર્યના મંદને ગિરાતી છે.

એક વ્યક્તિએ બીજી વ્યક્તિ ઉપર કાંઈક કપકાર કર્યો. આ કપકાર અગોચર
રહે છે તો જ એની સુવાસ ફેલાય છે; પણ જે ધડીએ આ કપકારનું કુલેકું ફેરવ-
વવામાં આવે છે તે દિવસથી તે પાછળની મગ્ગ મારી નહીં છે.

કપકાર કરનાર એટલે માત્ર આર્થિક મુશ્કેલીમાં આવેલાને પૈસાની મદદ કરવી
જોગ નથી. જ્યારે કોઈનું અંતર જતનું હોય ત્યારે એ અંતર પર વીંછણો ઢોળનારો
માણસ કપકાર ફરે છે. કોઈને જ્ઞાન ધોળવતું હોય અને એ જ્ઞાનના પ્રદેશ પાસે જવાની
એની પાસે માનસિક સમજવા ન હોય તો એવા યાત્રીને જ્ઞાનના માર્ગ પર મુકી
દેનાર જરૂર એ આદમીના જીવનને નવો આકાર આપવાની ક્રિયામાં ભાગ ભજવે છે.

માનવ સંબંધ એટલે આ બધો સંબંધ, માનવ સંબંધ એ કોઈ બંધેરાતોને વિષય
નથી. મુરખીવદ જાળવવા માટેની એ કોઈ બંધારણીક નથી, મીઠી નાજરથી, સુબંધી
સબંધી, ઉત્તેજનના ઉગ્રજાણથી માનવ સંબંધની માળા મુંચાય છે.

નાની પિતૃતોથી પણ માનવસંબંધની મિઠાશ જળવાય છે. તમે જેની સાથે
સંબંધમાં આવતા હો એની સાથેનાં વાક્યોમાં ભે તમે ચમકાર મૂકો, એ લાપામાં
તમે માનવધરતરી ઈર્ષાનીને છુપાવી રાખો તો તમારા સંસ્કર્ષમાં આવેલો એ
માણસ, એના ધરતર માટે કાળજ રાખતો થઈ જશે.

અણે મારાં જનારાઓ બધે આજે દુનિયાને પોતાની કરવાના મનસુખા ધરે.
પણ તેમના માર્ય અવધો છે, તેમનું વાહન વ્રણ છે, તેમનાં ધાટ સ્વાધેનાં છે તેઓ
હતિહાસની એક ધડીએ લેવા જવાના છે. એમને શંકાપરી માનવતાના વક્ષ, એમના
હૃદયને રોજી પાટરો જીવનનાં શીંગત તરતે. એટલે આજે દેખીની રીતે માણસાઈની
કિંમત બધે જોઈ શકાતી હોય, પણ એની કિંમતની બધું આજે નહિ, કાલે થશે.

માણસાઈ એ તો એવો પ્રકાર છે કે એનાં પાણીને રોજી સારો નહિ. એની આંડે
પાળ બાધનારાઓની ધરવા કર્યા વિના એ પ્રવાહ આગળને આગળ જતો જ રહેશે.
તમારા નાનામાં નાના સુખોને તમે એક કૂલવાડી જેવા સમજો. એ કૂલવાડીની
માથાળું છે નિદ્રા. એ માથાળું મારફત તમે સોને અન્દરો પહોંચાટવા પ્રયત્ન કરજો.

તમે એ કૂલવો અન્દરો મોકલશો, તો તમને સામે શઘ કાંઈનો ભારો મોકલશે નહિ.
અને ધારા કે એજ બને, તો મેં એક દિવસ એ કાંઈ તમારા કૂલ સામે લાજ મરશે.
માનવ સંબંધની માળા મુંચવામાં તમે સફળ થશો તો તમારા મિત્રોને પણ એ
માળાને આગળ લઈ જવામાં રસ આવશે; ને આગમતમા સંબંધો સુબંધી બની જશે.

આ માટે તમારા મુદ્દા અવાજથી મીઠીને તમારી મુદ્દા જીવનદૈરિની જરૂર પડશે.
તમારા મંદજમાં તમે જો માટે અજવાળું છે એ સાવ સાચી વાત હોય તોપણ
એ અજવાળાની બંધેરાત કર્યા કરશો નહિ. તમારા સહવાસને રાખો કોઈ જાણે નહીં
ત્યારે વારંવારે તમે આંજળી ચીંધી રહ્યા કરશો નહિ: "મારે લીધે." તમે બધે નહિ
જોડો, પણ તમારી ખાનદાની મિઠાશ પિતા હરતીક રહેશે નહિ.

અને ખાનદાની એટલે? મોદરમાં ફરતું, રાતરચીલાંની વચ્ચે એલતું, રેડિયો
ચાંબળે, ચંદાના પ્યાલા ફેરવવા. સાંધામાં જોડવી રાખવી? —ના. આ બધાનો
સરનાજો એટલે ખાનદાની નહિ. ખાનદાની કેટલું દીર્ઘ યત્રમાં પણ વચની હોય છે.
ખાનદાની મનમાં વચની હોય, મંદકારોની મારી મારફત બેઠી હોય. માનવ
સંબંધની ખુશ્ખી જોડવી હોય, તો એ ખરી ખાનદાની છે. જિતુભાઈ મહેતા

કો શોતાનાં વાણી અને કલ્પનથી જાણી શકાય તેવા આયર્સને ઊગળું બનાવનાર ગાયક, કવિ અને દ્રશ્ય

કવિ પદ્ય પ્રસંગીકાથી જ્યારે દેવા-
તેન્યની તાજાંબીજરી સોડાબી છે
છેત્યારે તેનાં પદોમાં દેશી તે બગિચા કવિ-
આને થાય છે. તેને પ્રવચન આપ્યુંએણમાં
પવનવેગે વ્યાસ દેવાનો ધર્મે પણ કવિના
કંડને જ અર્પણ થાય છે. આયર્સે વંદની બંધન-
સૂત્રિ પાછળ, તેની આર્થિક અને સાંકેતિક
કલ્પિત પાછળ તેનાં કવિઆની તેજસ્વયી
દેશ પડી છે.

આયર્સના બજારને જમાનાનારને ફોર્સીને
વધાવનાર પેટ્રોકે ગીઆર્સ કવિ હતો. એકે
જ્યારે અને ડોંગર મેરડોનાથ પણ કવિતા
ને ફોર્સી બનેને વર્ણ દેતા. 'સીનફીન' પ્રધ-
સ્થિતો સર્જક ને આયરની મુજ આપોને ફરી
જવની કરનાર ડંગરસ હાઈટ પણ કવિ હતો.
લાંબાં છુલ્કાં રાખી ગીતો ગાતો ને નાટકો બજા-
વતો, દેશની ધૂજ મુંદનાર કવિ ચોરસ પણ
આ જ ધરાનો હતો. અને એવા જ ગાતાનાં
વાણીને લંડનથી બસત થતા આયર્સને
લેવટી બનાવનાર કવિ 'એડ' નું કહેવર પણ
આ જ બગિચા માટીમાંથી પડાંબુંડું હતું.

'એડ' AE તેા તેમનું ઉપનામ. આનામાં
જ્યારે વિલિયમ રફેલ. ૧૮૯૭નાં કે પ્રિયમાં
હાઈન નામે ગાતાનાં તેમને જન્મ મળ્યા
હતાં. ડાંખતની એક શાળામાં થોડા સમય
અભ્યાસ કર્યો. ચિત્રકળા પણ શીખ્યા. પણ
મધ્યમાં મદાપુકથોનાં જવનાં બની છે તેમ,
કવિએ સાળા-કેસેમેની દેશવર્ણી પરી નહી.

ઊંઘામાંથી રહેતવાની કાળે રચવા-
ની સાથે કવિ કોઈ દિવસ જ્યારે જમતના વાંચ-
વકાસને બહી નહોતા ગયા. કેવળ સાહિત્ય-
ની, જવનાં રેપકી વિનાની કપાસનાં તેમને
ગત ખાલી રાખેલી નિર્મળ રાત હતી.
સાહિત્યકારને લેખનકાર્ય ઉપરાંત પ્રવ-
જવનની નજીક જઈ થતા જવજસાધના તે
પુરસ્કારક હતા. અને જવનની શરૂઆત પણ
તેમણે કલા કર્યો. અને એવા વરસો સુધી
દેશની ખેતી ને ખેડનાની નિમિત્ત સુધારણા
પાછળ ગાતાની સમગ્રી શક્તિ ખરડી નાખી.

પણ કવિનું પ્રેરણાસ્ત્રનું બંધાના કાંઈ
અખૂર જરૂરિયાતોથી વહેતું હતું તેમની

કવિ (AE) એ-ધ

જ્યારે વિલિયમ રફેલ



પાસે નવે પ્રાણવાન દર્શનનું ગાણું અખરે
બધું હતું. ૧૯૪૩માં તે 'ધી આયરિશ રેડરસ
મેનનાં તેજી ગવા અને દેશના ઉદય પાગતા
સાહિત્યને રાખુ પેગની સરાખિ થકાવું. આ-
વરિસ સંસ્કૃતિને પુનરુજ્જવ આપવાનાં તેમને
ફાળો કમ નથી.

પરંતુ દેશની પરાધીનતાને-સાંસ્કૃતિક,
ઔદ્યોગિક, બૌદ્ધિક, સામ્રાજ્ય, જાણી જાતની
પરાધીનતાને મિશાની દેવા મામતા જલતા
વ્યક્તિલ ઉપરાંત કવિના કલ્પનાં બેગી
કેલિનારુદ્ધવવાની ફોરમ સુધાર બરી હતી.
એક કવિ, ચિત્રકાર, નિબંધલેખક, સંપાદક,

જ્યારે તમે અત્યંત મુશ્કેલીમાં
આવી પડ્યા અને હાનને લાન, કે હવે એક
પછી પણ દરેક શરૂ નહી, જ્યારે દરેક
વસ્તુ તમારી વિરુદ્ધ જાય છે, ત્યારે
નિરાસ થઈ લાગ્યાં લીધેલું કામે છોડી
દેતા નહી. કારણકે જાણવર તે જ પળે
પરિસ્થિતિમાં પડેલા આવી જશે.

હી પણ પરીસ્થિતિ તેમાં માનવી-
નું પરામોરજ નથી, પણ જ્યારે જ્યારે
પરીણ ત્યારે ત્યારે ફરી કરીને બ્રહ્મા
થઈએ તેમાં જ તેનું પરામોરજ છે.

સાથ ને નિષ્ફળ માનુસોની વચ્ચે
મુજબે માનવી થીર જ્યાં જ રહેલો છે.

પ્રત્યેક સફળ જવનનાં એટલા બાજ
સફળતાનાં પાંચે જાણવામાં આવેલ છે.

અર્થસાક્ષી અને પ્રબળ હૃદયનારનાર દેશ-
પ્રેમી પાછળ તેમના સક્રિય રહેતવાના
તાર અનુરૂપણે વળાયા છે. તેમાં સુધાં
જાણીમાં ગાણીમાં રહેલી દીર્ઘપત્રવરત
અક્ષી નીતરે છે. દિલ પ્રત્યે તેમને જળ પ્રેમ
હતો. અને હિંદુ તત્ત્વશીનીથી તે એકદમ અના-
વિત થયા હતા કે તેમનાં એવાં જુલુ કાળો
છે કે જેમાં સંસ્કૃત રાખેલો ને વાડો પણ
તેમણે અખનાંબાં છે. વિચારદર્શને હિંદુ પણ
જન્મે અમરિકન એવાં જાં એક હૃદયની
બોધાવિક બધ અણુય તે નેમ કવિ 'એડ'
પણ એ બનાવના હૃદયની ખીછ બધ દરો.
એક પત્રમાં તે હિંદુ વિષે લખે છે: 'જની
રહે ત્યાં સુધી મેં હિંદુતાનાં આર્થિક અને
આધ્યાત્મિક જવજોનો રસથી નિહાળ્યો છે.
હિંદુને હું એક આધ્યાત્મિક પિતૃદેશ તરીકે
માનું છું. જમતના વિચારો પર તેની અખર
ધણી જ વધવી જશે, કારણકે હિંદુ સાધિ-
ત્યમાં જે પરામોરજો અખડો છે તે ફળિ-
નાતા કાંઈ પણ સાહિત્યમાં નથી.'

યુગોન્મદના બેગાના સાંત વિનારે ઉચ્ચા-
રામિક, પરામ સત્યબળાં રાખેલો કવિની
ચિંતનીને રજૂ કરવાની મુશ્કેલી ને આયર-
ના કલાત્મકતાં એ મળે. શક્તિ બળીને અખ-
તર્ણો હતો. અખતના જુદાં જુદાં એટલા જવા
આજે પણ સાચાં છે કે આ જમતમાં ગાસ
ધર્મને દેખનાર સંવતારના ગમજુ દુરજર્ણ
દેવા છતાં પણ અને રહે છે. અને તે એ જ
પરાધીન નથી તે ગારી અખતના રહો છતાં
પણ આરાધી બધો દુર છે.' તદિ તે એ
દુરની બગિચા ચાસી, મુજા મતા રાખેલી
આયક, કવિ, દ્રશ્ય 'એડ' દરેક ક્ષેત્રમાં ઉત્કલિ
સાધતા ધમગી આરંભો નહી અને આપણે
આરંભા દુર કેમ દોઈ રાખીએ ?

કવિનાં ઉક્તિવરસો કલ્પિતમાં પરાધીનતાં
હતાં ત્યાં રહી ઉપર સુધી એકો ને પુકથોને
અખાયવેલું નામ ઉચ્ચત્વ બનાવતા તે
ખેતરા હતા. ૧૯૬૬માં તેમને ઉચ્ચત યુનિ-
વર્સિટી લાફથી ડૉક્ટર ઓલ નિરેસરની
માનાદિ હિંદો આપવામાં આવી, અને ૧૯૪૪
ના જુલાઈમાં તેમણે ઉચ્ચત આરા લીધો.

અવિચ્છાની આરવાર વેષક દિશનાળતા,
વતેગાનેને ધરતા અને માનવમાં પ્રવચના બના-
વવા માગવા 'એડ' કવિ-દ્રશ્ય હતા, દેશત-
જ્યારે બધાર જે બગિચાં ખીજવાની દોષ
છે ત્યાં હૃદય એવા બાંબોને આજગથી
બાંકી દે છે. જમતાના કલ્પવર ત્યારે કવિનું
સાસન અખડું દર્શો ?

વિ. જ. યો. ત્સ. વ.

શ રદની એક ઊધડી સંપાદિત કરિએ
ગીત મુજબું. રાત્ર એ રથના પર
મુખ બની ગયા. રાત્ર એથી જ રાત્રે
એવું સંગાન એમણે કહ્યું—ગીતનું ને કવિનું.
કવિ રાત્રના પ્રીતિપાત્ર બની ગયા. વખતો-
વખત રાત્ર એ એને બેઠી, કંતામોથી અને
પ્રસાદાના શબ્દોથી નવરાગીએનું બહુગાન કર્યું.

ચિત્તારહિત કવિ ક્યારેક રવિતાને તારે,
ક્યારેક ખુલ્લા વિશાળ અરણ્યમાં ચોતાની
રથનાં આને છંદમાં બાંધ કરના રાત્રપ્રત્ન
સો આદરપૂર્વક એ સાંભળી રહેતાં અને એમની
પ્રતિભાનો વિચાર કરતાં ચીન બની જતાં.

એક દિવસ કવિએ સાંભળ્યું કે રાત્ર યુદ્ધ-
માં ગયા છે ધણીપાર કવિ એ ત્રણ દિવસ
હેખાતા નહિતો. રાત્ર એની તપાસ કરાવતા.
પણ આ સમયે ચાર દિવસ રથા છતાં રાત્ર-
એ તપાસ વાટ કેળને મોડેલ્યા નહોતો.
રાત્ર વિજયી બની આવ્યા. રાત્ર પ્રેરે રાત્રે
કનકદંડ બતાવી એક ડબર મૈનકેને એમના
સેનાપતિ તરફ બંધી બતાવી એ સાથે લાંબા
હતા. રાત્રનાથી નવરાગી પિતૃચોરાય એમના
તો રહ્યા હતા.

શા માટે અને કેની સાથે યુદ્ધ ચાલતું
હતું એ પણ એણે નહોતા નજાતા એ સોધોય
સામુદાયિક ઉત્સવમાં કટુ હલથી બાજ લઈ
રહ્યા હતા. તે વિશે દરબારમાં સો પ્રત-
નને આવવાનું નહેર નિર્ગમન થતું. સેનાનાં
ટોળાંની સાથે કવિ પણ દરબારે પહોંચ્યા.

રાત્ર દરબારમાં આવ્યા કમ્પચમાં સોએ
એવો એમનો પોષાક હતો. એમની આંખમાં
વિજેતાનો અર્થ હતો. મંદ મંદ રિગત વેરની
આંખમાં પરાજિતોનો કપડાવ હતો.

સખાને એ બધાની દષ્ટી એકત્રીત કરાવ
કહ્યું. પણ એમનિ સેનાપતિને જોવાવવા-
માં આવ્યા. નીચે મારતે એ આવ્યા.

રાત્ર એ કહ્યું, 'નારી છુટેલ તમારા રાત્ર-
ને લાવી આપે. આમાં રાત્રા રેખીકંદા.
નહિ તો તમારા વધ કરવામાં આવશે.
આજા સ્ત્રીલદો છે?'

સેનાપતિએ પીરા મક્કમ અવાજે કહ્યું, 'ના'.
કોષથી રાત્ર એ આજા કરી, 'મંડો, આ
એક ડબર બંધીનો વધ કરો. વિંડતાની
આજાની અવગણનાનું મું પરિણામ આવે
છે તે એ બધાને સમજવા દો.'

રાત્રા રત્નપદ હતી. રાત્રની આજાનો વિ-
દાય કરી શકે એવું કોણ નહોતું. એક ખુલ્લે
હોલે કવિએ કંઈ નિઃશ્વાસ નાખ્યા. રાત્ર-



ની દષ્ટિ એના પર પડી. ચોતાના પ્રિય કવિને
જોઈ એને ઢર્પ થયા ને પાસે જોતાં આવ્યા.

'કવિ, આમના કસતે અમે તમારી વાણી
સાંભળવા આવુર છીએ. આવો, આ વિન-
યોત્સવને તમારી કવિતા વડે ધન્ય બનાવો.'
કવિ આવ્યા. જોવાવા બધે છે પણ કંદ-
માંથી રાત્ર નીકળે નથી. રહી રહીને એક
કંઈ નિઃશ્વાસ નીકળે છે.

રાત્ર એ કહ્યું, 'આ પ્રસંગે તમે કહાશ છો?
આને તમારા હેરાંની, તમારા રાત્રના મજલ
દિન છે ત્યારે તમારા હૃદયમાંથી ગીતની
ધારાને બદલે સોડો નિઃશ્વાસ કેમ નીકળે
છે, કવિ? એવું મું કુ:ખ છે તમને?'

ધીરેધીરે ગતક કાંઈ કરી, રાત્ર પર દષ્ટિ
ફેરવી કવિએ કહ્યું 'મહારાજ, તમારા વિનય-
ને આ દિને એક ડબર નિઃશ્વાસ બંધી આની
શોભિતધારા વહેશે. મારી કવિતા ને કવિના
એમાં અસ્વાસ્થી ને યોગ્ય રહી છે. વચનની
એકતાની રીતે મંજરી કાંઈ જરૂરના થઈ ગયે છે,
પણ તમારે આ વિનય કે તમારી સેનાનો
પ્રતાપ અત્યારે મારા હૃદયમાં એક રાત્ર
પણ રહી શકે તેમ નથી.'

રાત્ર એ કવિએ તરે કહ્યું, 'મું? રાત્રનું
અપમાન? આંખરો દોડાડ? માંદો મું
મળી આવે તો પછી મું મને કાંઈ માણ્યો
મારવાનો સોખ છે?'

'આમ મું પી હું બ્રમમાં હો. આને તમે
એ બ્રમ ભાંગ્યો છે, રાત્રનું.' કવિ દરબારી
જાલ્યા, 'હવે માંદો રાત્ર તો અખત વિથ-
નો પાતક છે. એ એક ડબરની સાથે મંદો
વધ કરવાની આજા કરો, તમારો આ વિન-
યોત્સવ તો એથી થોડો એક દોષ તો.'

સો કવિને જોઈ રહ્યા. સમજાને છેડે પ્રત્ન-

જનોની પાછળ હોલેસો એક માણસ પણ
હોલેસો થઈ રહ્યો. રાત્ર શી આજા કરે
છે એ સાંભળવા બધા આવુર બની રહ્યા હતા.
રાત્ર જોવાવા જતા હતા ત્યાં કવિ એ
કમળ આજા આવ્યા આવ્યા. ચારે બાજુ જોઈ
આવું પાતાનું મીત આરંભ્યું.

જોવાં વિજેતાના બળનું વર્ણન હતું એનાં
પરાક્રમોનું વર્ણન હતું, પણ એથી વેલક-
કાવતો પરાજિત અને બમ્બરેત પીડિતોનું
વર્ણન હતું. કવિ રવરે ચોતાના હૃદયના
બાવોને વ્યક્ત કરતા કવિની વાણી પરાજિત
પ્રત્નની વેદનાઓ આલેખી રહી. ધરતી
આવના પાછળે હોલેજા કરવાને કવિ સારાં
નહોતા. એને એની પરવા પણ નહોતી. રાત્ર-
પ્રત્ન સો મુખ બની સાંભળી રહ્યાં. કાંઈને
એને આજી એની પ્રતિભા મું કે વિનય
એકે મું? રાત્ર એ વિનય મેળવ્યો એટલે
હલ્લોનાં ખૂન કરવાનું કાર્ય પ્રાપ્ત હતું એમને.

કવિની વાણીના પ્રવાહમાં રૂની ગયા દોષ
એમ રાત્ર રત્નપદ બની ગયા. સોની પાછળ
હોલેસો માણસ વાદોદનેતે માર્ગ કરી આ-
મળ આવ્યાં. એ પરાજિત માનવોતે જ હો.

એણે રાત્ર સામે આંખો કહ્યું, 'મારી જ
આપને જરૂર હતી તે મને મંકને બચાવીને હું
દબરને મરવા દઉં તો મારો અપરાધ એવો
વધ કરનાર કરતાં જરા પણ ઓછા ન હોય.'

રાત્રના મુખમાંથી ધણી વાર મું પી એક
પણ રાત્ર ન નીકળ્યાં. રહી રહીને આખરે
આવુર અજાજનો એ સાંભળ્યું, 'કસવની
પુરાતીમાં મું બંધીએને છોડી મૂકવામાં
આવે છે.'

અજાજનો એ અચોપ કંપ્યાં. વિનયોત્સવ
ધન્ય બની ગયા. હૃદય આડી હું. અચાપી

વડીલનું ભૂત

પરંતુ ભારતવર્ષના સંસ્કૃતિયોગે આપણા વડીલોને જોવાબરો ધૃતકાળે બે બુનની માફક બધી બેઠે છે તેનું, 'બુત' અને 'બુતકર્તા'ના કહેવ વડે આલેખન કરતા કદાચ તેમ બૂ જા લે ખ કે ન થી નદ ના થ કા કુ ર

વડીલ હોસા થરવા પડ્યા ત્યારે દેશ આખોય બોલી શિડ્યો, 'તમારા બધા પછી આમની શી દશા થશે?' એ સાંભળીને વડીલને પળ દુઃખ થયું. તેણે વિચાર્યું કે 'મારા બધા પછી આ બધાને કોણ સાંત રાખશે?' પળ મરણને દેં પાછું હેલાય છે? છતાં જે દેવતાએ ક્યા લાગી રહેતા બતાવ્યો: 'એમાં ચિંતા શી? જે માણસ બુત થઈને ભરેને લોકોની કાંઈ પર રહે, બુતખસને મરણ છે, પળ કાંઈ બુતને તો નથી?'

દેશના લોકો આદે નિર્મિત બન્યા. દેશકે ભવિષ્યને માનવા બધે તેઓ કેટલીયે ચિંતા; પળ બુતને માને તો કશી ચિંતા નહિ. બધી ચિંતા બુતને ગાંધે નાખી દેવાય. આંને વળી એને વાધુ સાથું નહિ, બરેરે તે પછી કાંઈ માથા ફેર નહિ

તેા જે મ્થાપદેશથી ન કેટલાક લોકો પાતાના ચિંતા પાતે ન કરવા બધ તેમને કાન બુત આગળે એ કાન પછી ઊંડાવાય નહિ કે તેમાંથી છટકાય પળ નહિ. બુતની ચિંત્ત ન થાય નિશ કે તે સંબંધે ન થાય દેં ચિંતાર.

દેશ આખો બુતમત્રેત થવાથી શીની આખા ગીચવા લાગી. હેરાના તત્ત્વજ્ઞાનીઓ કહે, 'બુદ્ધિ, આગ આગ ગીચીને આલેખું બુત ન બુતની સીધી આદિગ ચાલ છે. આને ન હેવાય બંધાની સાથે આલેખું. સુધિના પ્રથમ આંખો વિનાના ધીરા આમ ન ચાલતા. ધારામાં ને ઝાડમાં આંખેય આ ન સાલને અભાસ દેવાય છે.'

લત્તજ્ઞાનીઓના આ વચના બુત સાંભળીને બુતમત્રેત દેશ પોતાની મૂળ બળને અણુબધ કરે તો. તેનાથી તેને અલ્પ આનંદ થતો.

બુતને નાચબબુત હોતા જેલોના કદોયા. એ જેલ બેટી કે તેની દીવાલો આંખે હેખાય ન નહિ કે જેથી એમાંથી કેવી રીતે બાધી મુકાય એનો સંતો ઝૂને એ જેલની ધાખી વિરંતર આલે. તો થ તેમાંથી એક નવરંકે તે સનવીએ કે ને વેચાય. નીકળે માગ માણુનું નર. આ નર નીકળે માણુસ પછી બધ હડા. એથી બલના રાત્રીમાં ગીતું કંઈ પળ રહે નહિ. — આના, વજ્ર કે દેવારેય. — પળ સાંતિ રહે.

સાંતિ તે કદીક : એનું દુશન એ કે યીબ બધા દેશમાં બુતની નરબડથી માણુસ અનિચર બની બવાને બાળે. અર્થ તો એ પળ

ચિંતા નહિ. કેમકે બુવાને જે બુત નર વજ્રમેલું :

એવી રીતે દિવસો જતા. બુતની હકમત માટે કાઠને સંકા બનવી નહિ. એ તો હમંશાં અર્થ ન કરતા કે એમણે ભવિષ્યને નો પાળેલા પાડાની એમ બુતને બીલે બાંધી રીકુએ એ ભવિષ્ય ન રહે છો કે ન દે ખૂં : ચૂપથઈ ને પછી રહે ગાદી પર. બલે એકદમ કામગાની ગાદી.

માત્ર એક અતિ સાધારણ કારણ માટે મુશ્કેલી લાગી થઈ એવાત એમ લગી કે પુરની ના બીબ દેશોને એ બુત વજ્રમેલું નથી. તેથી બીબ બધા દેશની ધાણીઓ આલેખી તેમ, થી તેમ નીકળ્યું તે ભવિષ્યના રથમાં પેડાં ફરતા રાખવા; નહિ કે છાપીનું લોકો કાદી બનવું ખખાર ભરવા.

અર્થાદિવિષય સાંતિમાં બુતરાખ્ય મરણું છે.

'જાણ લેવે છે, લોક લેવે છે.'

આ તો હોડાને ય આરામ અને તેના વડીલોને ય આરામ. પળ—

'આખાં દુરગમન થયું :

ગામી રવાં છે દર.'

આમ ન હોવ તો તો છંદ ગમે નહિ. હાલિદાસનું પદ લેવ રહી બધ. દેશમાં જેટલા શિરોમાણી ચૂડામાણી હતા તેમને બધાને પાંચમાં પાંચમાં, 'આગ કેમ થયું?'

તે એ બધા ચોટકી હવાળીને એક નરવાત બોલવા : 'આ કાંઈ બુતનો વાકે નથી. લોકરે આવે ન કેમ? હોય લોકરેય નર છે.'

સાંભળીને બધા કહે 'હા હા, એમ નર તો વળી.' અને સોને અલ્પ સંતોષના મળી લાગી.

હાલ અને તેના હોય, પળ અડધીને બુલિ- બોલેરે પેદે છે બુતનો પ્યાદાં : ને રંતે ને થદે થદે કે અબલ્લ પ્યાદાં.

ધરગાંધી બહાર જવાનો રંતેતો નર નથી. એ જાણુથી આ દાંક મારે છે, 'કર બેરો' ; બીજા બાળુથી રેલા દાંક મારે છે, 'કર બેરો'.

દવે વાન આવી, 'કર આવીનું કેમ કરીને?'

આમ સુધી તો હત્તરદિશું પૂરું પધિગ- માંથી સુલસુલમાં રોજેટામાં આવી અજબજ ધાન આદિ થયાં. કાઠને લાન નહોતું, જનતામાં કે લોકો રાખવેલ રહે છે તેમાં પાસે એ પૂરી માર્ગતનાં રી, રૂપે પડેલું પેડ. પળ આવાલો પારો મુરો તો પચ્છા થયું નહિ. શિરોમાણી ને ચૂડામાણી પોમાંથી બોલી બોલ્યા, 'એ લોકો બેઠાસ છે તે નર પધિગ છે; ને લોકો

કોશિવાર તે બધા અપવિત્ર. મારે કોશિવાર- થી દૂર રહો. પ્રવૃત્તિનિક સુત.'

સાંભળીને બધા આનંદ પામ્યા.

પળ તેથી જે આ સવાલ કડાવતો નથી કે 'કર આવીનું કેમ કરીને?'

મસાણામાંથી ને કબજાનામાંથી લોકોની પાવનો 'હા હા' કરે તો હત્તર આવે છે :

'આજકે દહને દહનત દહને,

સવાલનું દુઃખ એ છે કે લેખા માથે ત્યારે એક નહિ કેટલાય આવી પડે? બીલે સવાલ આવી પડ્યાં' એ બુતની હકમત હમંશાં મારે આલ્યા કરવાની?'

સાંભળીને કાંઈક મુશ્કેલીમાં મારી ફાઈના- એ કાને લાગ દહને લોકવા 'અરે રામ, આને સવાલ તો બાપદારે ય સાંભળ્યા નહિ' તો પછી આમો રાનાતલ લેખનું શું?'

પળ પંચાતિયાઓ બોલ્યા, 'એ તો શી, પળ આ સુલસુલમાં રોજો ને આ લોકમાં પાડાં, એ બધાનું શું?'

મારી ફાઈના બોલ્યા, 'બલજુલમાં રોજોને રામના સંબધાયનું; ને લોકરેય થ તે.'

જુલાનિયાઓએ એને હજત મળે છે, 'અમે તેમ, પળ આ બંતને રાડું નહોર.'

નાચબબુત આંખો કાદી બોલ્યા, 'ચૂપ,

હજી ધાણી બંધ નથી પછી.'

સાંભળીને દેશનાં ઊડાં નિરબધ બન્યાં.

પછી પાશું દેશી રહ્યું બધાં.

કે

મુદાની વાત એ છે કે વડીલ હોસા અવતા થે નથી ને ગેરોતો થે નથી. એ તો રક્ષા છે બુત થઈને. હેરાને ઊડાતા થે નથી.

દેશમાં કે બેચાર માણુસો નાચબબુતના ઘરથી દિવસે વાત કરતા નથી, તેથી બધાની રાને લામ જેડીને કહે છે, 'બુડાં, હજી શું આમાં ઊડવાનો વખત થયો નથી?'

જુડા કહે છે, 'અરે મૂખાં, મારે રહેવાનું થે નથી ને ઊડવાનું થે નથી તમે ઊડો એકથે મારે રહેવાનું.'

તેમ કહે છે, 'પળ એ બધા ભેગ કરતાં બીએ છે.'

જુડા કહે છે, 'ત્યાર નર તો બુત તે ને.'

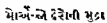
('લિલિલ'માંથી અબુતાર) બુત બંધાળી વિનોદ કેટકારી

મોએન્-જે-હેસની પાંચ હજાર વર્ષ ઉપરની મુદ્રાઓથી માંડી
આજના અંગ્રેજ રૂપિયા મુધીના આપણા સિક્કાઓનો પરિચય

વિનિમયના સાધન તરીકે નાણાંનો પહેલવહેલો ઉપયોગ કરનાર દેશ આયર્લેન્ડ હતો એ વાત તો હજી નિર્ધારિત છે (ન્યૂઝ) 'કુમાર'ના ૧૯૮૩ના અંકમાંના લેખ 'નાણું', આયર્લેન્ડની એ ગૌરવિકરોધન પહેલવહેલું પ્રતિપાદન કરનાર સર એ. ફર્નિંગહામ હતો. પોતાના 'પ્રાચીન આરતીય સિક્કા' નામક ગ્રંથમાં એણે પ્રાચીન સિક્કાઓનાં રક્ષિત (રતી)નાં વર્ણન મુજબ આપ્યાં છે, એટલું જ નહિ પણ શુદ્ધ ગયાના વસ્તુઓના તથેથી હાથ લાગ્યાં સિક્કા ઉપરથી એણે એવડ કહ્યું છે કે 'એ સિક્કામુખની હલવેક વર્ષ પહેલાંથી આરતગા પ્રચલિત થશે'.

મો.એ-જો-કેરે શૈવ સંસ્કૃતિ ?

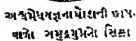

એ જોઈએ તે દેવેના "જોઈ લે માંથી" મંત્રો
આવેલી મુદ્રામાંમાંની આઠ પર શિવની
આરાધન મુર્તિ મળી આતી છે. યોગાસન વાળી
ખાનદા પર જેડેલી એ જગદાધારી મુર્તિ શ્રીજીનાં
વાળા છે અને તેને અભિમુખ દાસી, મેઝા, ભગ,



કે દોવાનું શ્રી કુર્મપ્રભાદ માને છે
છે દિદુ સિકાઓ ખરની મુદ્રાઓ
કાશય ઋષ્ટ્રી બંધી પ્રાચીન છે

[illegible]

ઝીકી પછી હિંદ પર શક અને કુશન લોકો
 આઠ્યા. જોયએ પોતાના નવા જ સિકા
 પ્રચલિત કર્યા. ઝીક હેતોને જાહેર જોયએ
 સિકાની ઝીક બાજુ યત કરતા રાવની અને
 બીજા બાજુ ઝીક, દોમન, પારસી, હિંદી,
 બોદ્ધ અને હેતોની ઝાપ અંકિત કરવા માગી.
 આજે, ઝીક બાજુ રાવ ને બીજા બાજુ હેતો
 એવો સિકાનો પ્રપદ હિંદમાં એક હબર વર્ષ
 સુધી ચાલુ રહ્યો. સુત સામ્રાટ સમુદ્રગુપ્તના
 નશ્વરેખની
 છાપથી એ-
 કાગળા એ
 પ્રકારના
 સિકા પ્ર-
 ચલાવેલ.



દરમુ, વાધ વર્ગે
 ઝાંકિત છે. શિવને
 અપાઝિત્તાં યો-
 ગિરાજ, ત્રિશિ-
 રસ, જગ્યાદિનું
 પશુપતિ આદિ
 જુદાંજુદાં અભિ-
 વાનોનાં એ પ્રતી-
 ક માને છે અને કહે
 કે મુદ્રાગિતા કદવી ને
 ન છે

ની નોખાના ક્ષત્રપોએ પશ્ચિમ દિશને કાઢે
સામ્રાજ્ય જમાવી રીધેલું, એમણે પુષ્કળ
પ્રમાણમાં પોતાના સિક્કા બહાર પાડેલાં.
કેરેડર ગણી આવેલા છે, વળી એવાના સિક્કા
પર સામ્રાજ્ય એકાએકી હોઈ, એમની
અગત્ય વધે છે. મીક કરતાં રોમન દીનારને
મળતા એવાના આશુનિસ સિક્કા
આજના જ સમય છે. આ ક્ષત્રપોએ સોથી સદીમાં
પૂર્વે એ કૃષ્ણરાવી પાટવા પછી આવ્યા હશે.
ગ્રમ વંશનો એમણે પ્લેસ કર્યો ને પોતાના
સ્વતંત્ર સિક્કા બહાર પાડ્યા. એ હજુ સિક્કા
સાસાનિયન, ગ્રમ અને કુશન એરોનો
સમ-વય સાથે છે, જેમાં સોથી પ્રખ્યાત
તોરમણના સિક્કા છે. ઇ. પ. ની છઠ્ઠીથી
આઠમી સદી સુધી ઉત્તર દિશસ્તાનમાં
પ્રચારમાં રહેલા ગણેશ સિક્કાઓનું મૂલ્ય પણ
આ હજુ સિક્કાઓમાં છે.

એ પછી પરદેશી હુમલામાંથી ઠેક ફસમી સડીમાં દિદે ગાથું કથયું જણાય છે. એ ગરસામાં ગાંધાના બળદ અને ઘોડેસવાર-ની હાપવાળા સિકાઓ સિવાય ઉત્તર હિંદુ-તાના બધા સિકાઓમાં એક માત્ર હેવા ને બીજા માત્ર રાતની હાપવાળા સિકાઓનો પ્રકાર જ પ્રચલિત હતો.

દહખાણનું રેખાદર્શન

દાખલ થઈ રહેતાંને ઇતિહાસ એવી
વિદ્યા જ છે. પ્રાચીન યુગ (ઈસુ પૂર્વના યુગ)થી
ને ઈસુની યુગ સુધી સુધી ત્યાં આંધ્રોનું
પરિણમ હતું, પણ એમણે સિક્કાની ધાતુ
તરીકે રીતિનું જ પસંદ કર્યું હતું. પરંતુ એ પછી
જે નવાં રાજ્યો જાણ્યાં ત્યાં તેમણે સોનાના
સિક્કા રાજ કર્યાં, તેમાં ચિત્રાદાદ્યાં, ચાતુ-
કિયાએ વસાદા, ગાંધારીએ તાલ્ય અને કં-
ગોએ કમળને પોતપોતાના સિક્કા પર રચા-
આપ્યું હતું. એણે રાજ્યના રાજરાજને ઉપર
હિંદુસ્તાનનું અનુકરણ કરી ઈ. ૧૦૬૦માં એક
ચાતુ રાજની ઉભરી તે બીજા બાલુબેડી
મુનિષાણા તાંબાના સિક્કા બહાર પાડેલા ને
સિંહાન છતાં પછી ત્યાં પણ એમના પ્રચાર
રહેલા. પાકળથી કાંટીના લેવેત રાજાનાં
પણ એ પ્રચાર અગ્રવાની રીતિયો.

विनयनगरनादिदुःशास्त्रान्येदमांनान्नुक्त
अथ शोना तथा तांजाना शिक्षा भूषणविपुत्र
प्रभाषणं गदार पाटेशा. इष्मण्युनां सम-
दादीन जीनं सान्येये तेनुं अनुकृष्टः कः.

એટલું જ નહિ, પણ એ પ્રકારે પર આક્રમણ કરનારા વિદેશીઓએ પણ તેનું અનુકરણ કર્યું.

અન્ય અને મુખ્ય સિક્કા

હિંદે શરૂઆતથી જ સોનાનાણાને મહત્ત્વ આપેલું ને તે કેટલાક સદી સુધી સુધી સાચું રહેલું. શ્રીક સિક્કામાં કીસરે સોનું અપનાવ્યું તે પહેલાં એ દોઢા સોના અને આંદોની એક મિશ્ર ધાતુ 'ઇલેક્ટ્રમ' સિક્કામાં વાપરતા. શ્રીક પાસેથી ડાહ્યાણ પાછળથી પ્રભસત્તાક રીતે અપનાવ્યું અને રામની પાસેથી પાચિયનો, સાસાનિયનો અને ગાય યુગનાં એશિયાઈ રામપીએ તે અપનાવ્યું.

પાચિયનેને હથેલાની પાડયા પછી ઈરાના સાસાનિયન શાસક અરદેશરે ઈસુની ત્રીજી સદીમાં પશ્ચિમ એશિયામાં રામોની દબે ચોતાના સિક્કા આદ્ય કરેલા, જેની એક બાજુ રામની છાપ તથા 'ઈરાનનો દિવ્ય સમ્રાટ, અશુરમઝદેનો પૂજક' એ લખાણ તથા બીજી બાજુ એ ધર્મગુરુઓ સાથેના અશિફ્ટ છપાતાં ઈસ્લામને હાથે એ સાક્ષાત્ત્વનો નાશ થયા પછી પહેલવહેલા શુદ્ધ અરબ સિક્કા હથેલા જરાના પાંચમા ખંડીકા અબ્દુલ મલિકે (ઈ. ૬૮૫-૭૦૫) દાખલ કર્યાં. સોના, રૂપા ને કંસાના એ સિક્કાનાં નામ અલુકમે દિનાર, ફરહમ ને ફાલ્સ હતા. એની એક બાજુ હથેલા ને બીજી બાજુ એ ખાડયાની સાથે, રચાવેને અમલ આવેલા.

આ અરસાએ આઠમી સદીમાં હિંદ પર આક્રમણ કરી સિંધ તાલે હતું ત્યારે અહીં પણ હથેલા સિક્કા દાખલ થયા. ત્યાર બાદ હિંદ પર એક પછી એક આક્રમણ થતાં રહી ધીમેધીમે તેનો ફાસ થયો. દિલ્હીના સલ્તનાતના સુલતાનોએ ચોતાના નવા સિક્કા શરૂ કર્યા તેમાં ઘણા સિક્કા પર સંસ્કૃત લખાણો પણ રહેતાં. મુખ્યત્વે દિલ્હી હાથ હતું ત્યારે બાબર તથા હુમાયુ એ જ સિક્કા બહાર પાડ્યા તે પરથી મળે એશિયાની અસર રહેલી. આખરે ઇ. ૧૫૨૬માં શેરશાહ સુરે હિંદને એવા એક સિક્કાની બેટ આપી, જે આજ સુધી હિંદનું આજ નાણું રહ્યું છે. એ સિક્કો તે ઉપરથી, કદ અને વજન બંનેમાં તે આજના રૂપિયાને ગણતા આવતા હતા.

રૂપિયાનો કેમ વિકાસ

શેરશાહે રૂપિયાનો સિક્કો બાદ કર્યા પછી અબ્બેરે તેનો ઘાટ ચોરસ બનાવ્યો, પણ એ બધું ન આજનો ને એના પરાંતેનો પાછો અંશ આધાર બાદ કરી તેમાં ફેરફાર પણ દાખલ કર્યું. બહામનીરા સિક્કા તે એના કરનારાનાં

જે દરમિયાન હરે છે. શાહજહાંએ

1 સિક્કા પર બદલનો વિચાર આવે-



મયાણેથી: (૧) વિક્રમદિવસનું બિરદાવાનાર મહારાજાધિરાજ વન્દરૂપ બીબેરે સિક્કો (બેને બાજુ) (૨) કુમારચુત પહેલાનો સિક્કો; (૩) પ) કેવલના સિક્કા-નંદાબાજુ, છપન અને કદસિદ્ધ શેઠની છાપના; (૪) તોરગાણુહુલ્લો સિક્કો; (૫) કેવલના રાજા બોલ અપર મિલિર શુભર પ્રતિષ્ઠાનો સિક્કો.

એવો, ત્યારે ઔરંગઝેબે સિક્કામાં સાદા અલ્લેખાની શરૂ કરી. તે સિવાય બીરે કરી મદરખનો ફેરફાર રૂપિયામાં નહોતો થયો.

પરંતુ મુખ્યત્વેના અલ્લેખ પહેલાં જ બહુ તુલ્યી રૂપિયાનું પ્રભવ અલ્લેખમાં પાતળતાનાં વાણ્યું જમાવવા માટેનાં ને એમાં થેચોતાના સિક્કા બાદ કરવાનો અમલદાર લાગેલો. એ મુજબ હરેટ ઈરિયા કંપનીને પણ ચોતાના સિક્કા બાદ કરવાની છંદા થઈ, ને ચલણ તરીકે રૂપિયાનો ફેરફાર કરવાનું તેણે કરાવ્યું. પણ ઈન્ડીયાની રાણી ઈલિઝાબેથે એનો છંદાર કરી રેવેનિસ ચલણના ધારણે જ નવા સિક્કા પાડવાની ખેંચી આપી. તદુપરાંત કંપનીએ ચોતાના ટાકરે બાદ કર્યા, જેની એક બાજુ અંગ્રેજી લાલનું રાજ્યશિલ્પ ને બીજી બાજુ ફલમાલા હતી. પણ એ ચલણ લાંબુ ન આવ્યું.

પછી મુંબાઈ એમેરિને હાથ આવતાં ત્યાંના પ્રેસિડેન્ટે સોના, રૂપા, તાંબા ને લવ-હતું નાણું સાદ્ય કરવાની તાબા પાસેથી અનુમતિ મેળવીને સોનામહારે કે અસરકારી મુદ્દવના 'ફેરલિના', સુરતના રૂપિયાના મુદ્દવનો 'એલિવાના', સુરતના પેસાના મુદ્દવનો 'ફોરિન' તથા પોર્ટુગીઝ બચ્ચકે કે પાડના મુદ્દવનો 'રિસી', એ સિક્કા બહાર પાડ્યા.

ઈ. ૧૬૬૭માં આ મુંબાઈની જ ફેરફારમાંથી એમેરિને પહેલવહેલા રૂપિયા બહાર પાડ્યા, જે પર 'Mon. Bombay. Augre Regis A ૭૭૫' તથા 'A Deo Pax Incrementum' લખાણ છપાઈલું. ઈ. ૧૬૭૩માં એ ફેરફારે બીબે પ્રકારનો રૂપિયા બહાર પાડ્યો જેની આગળી બાજુ વચ્ચે 'The Rupee of Bombaim' અને આસપાસ મોજાકારમાં 'By Authority of Charles Second 1677' હતું, અને બીજી બાજુ વચ્ચે એક હાથ પર ઈન્ડીયા 'શૈલવ આરસે' પર તાલનું ચિહ્ન મૂકી, મોજાકારમાં 'King of Great Britain, France and Ireland' એ લખાણો મૂક્યાં. એ પછી એક રૂપિયા વચ્ચેના પાછા બહાર પડેલા, જેની પાછળી બાજુ 'Pax Deo' તથા મોજાકારમાં 'Moneta Bombaiensis' એકમેકાં.

પણ એમેરિના આ રૂપિયા પુર સુરતમાં થે ન આવતા. તે પછી મુખ્ય મુદ્દગાં કે બીબે હિંદી મુદ્દગાં તે કંપની ચાલે રે એમણે ચલણ એમેરિના કિલ્લેઓમાં જ અને આજુ-બાજુનાં ચોટાં ગામડાંમાં સમાઈ જવું.

ઈ. ૧૬૮૦-૮૧માં મુખ્ય રહેલસાદ સામે સંધિ થતાં સર મોગ આઈરે રહેલસાદના નામે સુરતમાં રૂપિયા પાડવાની રત મેળવી. એ રૂપિયા પર લખાણ કેટું આપ્યું. અમે-

તેની આ પદ્ધતિનું અનુકરણ ક્રેન્ચોએ કરી પોન્ડીચેરીમાં છપાએલા રૂપિયા આંકટથી બહાર પાડવા માંડ્યા. બંને વચ્ચે તકાવત બળવાન અંગ્રેજોએ પાછળની બાજુ કમળની છાપ તથા ક્રેન્ચોએ બેંકની બાજુ કમળની છાપ સ્વીકારી હતી. એ અરસામાં ચેકવાએ પણ પૂના ને ભાગલદેશથી મુઘત શહેનશાહને નામે રૂપિયા બહાર પાડવા માંડેલા. પોર્ટુગીઝોએ ૧૬૬૬માં 'રૂપિયા' નામનો બીજો એક સિક્કો યોવાથી બહાર પાડેલો; એ જ રીતે ક્રીષ્ણ સુલતાન શીરંગપદ્મથી ને રત્ન લોકો બેરિયા તથા સીસોનથી પોતપોતાના રૂપિયાબહાર પાડતા. ઈ. ૧૭૫૬ના ફેબ્રુઆરીની ૭મીએ કલકત્તા જ્યાં પછી અંગ્રેજોએ સિરાજુદ્દોલા પાસે પોતાની કેંસાળની સરત મંજૂર કરાવી લીધેથી હોઇ, ૧૭૬૫થી તેો એમણે મુંબાઇ, મદ્રાસ, તથા કલકત્તાથી નિયમિત સિક્કાબહાર પાડવા માંડ્યા. આમ, એ સમયના દિલ્હમાં દોઢ ટિલિંગથી ગાંડી રસિ. ૬ થી સુધીની કીમતના જુદા જુદા ૮૦૦ રૂપિયા પ્રચારમાં હતા. એ સિવાય દોઢ ટિલિંગની મસાદી 'અસારફી', ૪ ટિલિંગની મુપ્ત 'સાહેબી' તથા નવ ટિલિંગનો ચાટ્ટીઝ 'ચેગોડા' સિક્કો કચેરે પણ પ્રચારમાં હતા.

હળવે હળવે એક યા બીજી રીતે અન્ય પરદેશી સત્તાઓ તેો દિલ્હમાંથી નાખ્ય થી ગઇ, પણ અંગ્રેજોએ કેંસા ન મૂક્યા ને દિલ્હની અનેક કમ્પોઝીઓનો સાબકો તરફી પારકી બુગી પર એમણે પોતાના સામ્રાજ્યની સ્થાપના કરવા માંડી. એ સામ્રાજ્યની જમાવટમાં કંઈક રિયરતા આવતાં જ ચલણનો પ્રશ્ન એણે હાથ ધર્યો અને રૂપિયાની અનેક નોંતેને લીધે વેપાર અને સારકીમાં અડચણ બની થી હોવાનું કારણ આપી. ઈ. ૧૮૩૫ ના સપ્ટેમ્બરમાં પોતાના સિવાયનાં તમામ ચલણો એણે બંધ કરાવી દીધાં. ત્યાર પછીમાં દિલ્હમાં એણે પોતાની પાંચ કેંસાળો રજાવી દીધેલી હોઈ, એ જ સામ્રાજ્ય દિલ્હના કાયરે-સર ચલણ ચારેનો ૧૮૦ ચેનનો (હિંદી ૧ તોંદાનો જેમાં ૧૬૫ ચેન ચાકળી ચાંદી છે) રૂપિયો તેણે બહાર પાડ્યો ને એ જ નિયત ધારણનો રૂપિયા બચાવ્યો.

અંગ્રેજ અમલના આ પહેલવહેલા રૂપિયાની એક બાજુ ડગ્લેના રાન્ત ચોથા નિર્મિયમની શીરેમુદ્રા સાથે 'રાન્ત વિલિયમ ચોથા' એક વખાણુ તથા બીજી બાજુએ કેન્સાતરખીની વચ્ચે 'એક રૂપિયો' એવું અંગ્રેજી અને કંઈકાં જાણુ કિતારવામાં આવેલું. કવે નો એ રૂપિયા ચલણમાંથી ઈ. ૧૮૮૦ની આશરે બંધી લેવાયો છે, ને એ જ મુખ્ય

ખાખરથી ઈસ્ટઈન્ડિયા કંપની સુધીના પાછલા પૂઠાની અંદર આવેલા

સિક્કાઓની સમજણ

દરેક સિક્કાની બંને બાજુ દર્શાવેને તેની નીચે આપેલા અંગ્રેજી કથ પ્રમાણે.

ચિત્ર ૧: (૧) બાળરે લાહોરમાં પાડેલો રૂપાનો સિક્કો; (૨) દુમખાતે સોનાનો સિક્કો; (૩) શેરશાહે આગ્રામાં પાડેલો રૂપાનો; (૪) ઇસ્લામશાહે કોનાજમાં પાડેલો તાંબાનો; (૫) સિકંદર યુરુનો રૂપાનો; (૬) અકબરે આગ્રામાં પાડેલો સોનાનો; (૭) અકબરે અગ્રાનાંદમાં પાડેલો રૂપાનો; (૮) અકબરે આગ્રામાં પાડેલો રૂપાનો; (૯) અકબરે દિલ્હીમાં પાડેલો તાંબાનો (૧૦) અકબરે રૂપાનો આરધો રૂપિયો (૧૧) અકબરે રૂપાનો આરધો રૂપિયો (૧૨) જહાંગીરનો રૂપાનો સિક્કો. ચિત્ર ૨: (૧) શાહઆલમનો સોનાનો; (૨) અહમદશાહ દુરાનીનો રૂપાનો રૂપિયો; (૩) અબ્દુલ વાઝિર-અલી શાહનો સોનાનો; (૪) હેદરાબાદના સિકંદર નહોનો રૂપાનો રૂપિયો; (૫) શીયુ સુલતાનના તાંબાનો; (૬) નેપાળના પૂર્વીનારાયણના રૂપાનો; (૭) ઉદીરના જસવંતરાય હોજકરનો રૂપાનો રૂપિયો; (૮) આસામના નીરીનાથ સિંહનો રૂપાનો; (૯) ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીએ મુશિદાબાદમાં શાહઆલમ બીજાના નામથી પાડેલો ચંચળી પાંડો રૂપાનો રૂપિયો; (૧૦) અમુતસરના રાણોએ રૂ. ૧૮૩૭ માં પાડેલો રૂપાનો રૂપિયો. (સી. જે. પ્રાડન દ્વારા 'ઇન્ડિયા ઓફ ઇન્ડિયા' માંથી)

રૂપી અને સમ્રાટી વિન્ટેરિયાની જાપના

તે પછીના રૂપિયા પણ પાછા બંધી લેવામાં આવ્યા છે. હિંદ બ્રિટિશ તાબેને તાબે ગયા પછી થોડા જ વખત બાદ ઈ. ૧૮૬૨માં એ પાંડો હોઇ અંગાં વિન્ટેરિયાને માથે મુગટ ન હતો ને જુલકા ચોટયો, હેખાતો હતો. કેંસાળ તરફથી જે 'Uncurrent Coin Department' નાખવામાં આવે છે તે આવા બીનચલણી સિક્કા કપરાંત બનાવકી સિક્કાની થી તપાસ રાખે છે અને તરત પોસીસ ખાતાનું બ્યાન બેંચે છે.

તાણાનું સિક્કા

આખજુ દેશમાં તાણાનું ચલણ બે પ્રકારનું છે. એક જુદી જુદી ધાતુઓના સિક્કા રૂપે, અન્યરે બીજું. ઐમિસરી નાંદના રૂપરૂપમાં પહેલું આપણે ધાતુનાણું જ લએ. સીથી મોખરે રેખાણું તરી આવે છે.

રૂપુ આણુમાંથી બોઠાઈ નીકળે છે કે તરત આણુ કપરની મીઠાયાં તે મોડલી હેવામાં આવે છે. ત્યાં તેને ઇળી નાખી, રસાયણોની ગદફથી તેમાંની કચેરો તથા એજ કાઢી નાખે છે, ને ફર સીસતલનાં તેમાં ચોસમાં (ingots) બનાવી કેંસાળમાં મોકલી દે છે.

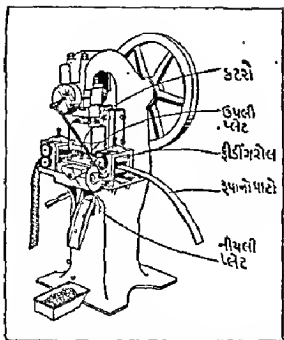
કેંસાળમાં એ ચોસમાં કરીથી આળી નાખવામાં આવે છે ને તેને કહણસા આપવા એ રસમાં ૧૬૫ ચેન ચાંદીએ ૧૫ ચેન તાંબુ મેળવી મોટા તોપડામાં તેને એકરસ કરે છે. પછી રૂપાનાં જુદાંજુદાં ચલણો વાસે તેવાર રાખવામાં આવેલાં શોળ ખીળાંઓમાં એ રસ રેડવામાં આવે છે, જે ભમી ભતાં તેમાંથી વિવિધ બદાઈની ગોળ પાટો થાની ભવ છે.

બ્લના સિક્કાઓને પણ કેંસાળની છલેકરૂ-લીકી સિલ્વર રિફાઈનરીમાં આળી નાખવામાં આવે છે અને તેની શુદ્ધ ચાંદીની પાટો બનાવવામાં આવે છે, સિક્કાઓ માટે વખરાવા કપરાંત ભહેર પ્રભને પણ એ પાટો પરી પાડવામાં આવે છે. રાત ને રિવસ એ રીફાઈનરીનાં ચંચો ચાલ્યા કરે છે ને રોળની લગભગ પાંચ ટન ચાંદી કાપત્ત કરે છે.

આ પાટોને પછી એક ચંચ પર સઈ બઈ સિક્કાઓના પ્રમાણમાં તેમના પાતળા કકડા પાડવામાં આવે છે, ને ત્યાંથી પ્રથમમાં ચોસ કરી રવાય છે. પ્રેસમાં બંને બાજુ કાપની ટાઇ (બીડી) હોય છે જેની વચ્ચે સિક્કાને દબાવવામાં આવે છે. દબાણુ સાથે જ ત્રીસ ટનનો દબોટો તે પર પડમય છે ને બંને બાજુ છાપ બીડી આવે છે. પ્રેસમાંથી બધા સિક્કા એકસરખી ચોસક ગોળાઈના બહાર પડે છે, કારણુ તેમને તાપવાનું ચંચ એવું તેો પારીક હોય છે કે એક ટ્યુના ત્રીસ ટનના રાગની બદાઈ પણ માપી શકાય છે!

આ રીતે તૈયાર થએલા સિક્કાઓને ત્યાર બાદ એક પછી એક તોણવામાં આવે છે. રહેજ પણ વજનની વધપડ ભૂખ્યા તે સિક્કાને રફ કરી માળી નાખવામાં આવે છે.

પછી સંપૂર્ણ બનેલા એ સિક્કાઓના અવાજ તપાસાય છે. પાલકની એક મોટી પાટી પર એક બાજુસ દરેક સિક્કો પાછાંટો ભવ છે, તેમાં જેનો અવાજ બોખરો લાગે તેને પાછો માળી નાખવા તે એક બાજુ મૂડતો ભવ છે. આ જ રીતે નિકટ અને તાંબાનું બને છે. નિકસના સિક્કાઓની બનાવટમાં ૭૫ ટકા તાંબુ વાપરવામાં આવે છે. તાંબાને પણ કહણ બનાવવા સંદેર ચાર ટકા કલ્ક અને એક ટકા જસતમેળવવામાં આવે છે. અત્યાર સુધીના બનાવવામાં વધુમાં, વધુ બોતે પેસાના સિક્કા પર વડો, પળુ કવે નથી બતનો



સિક્કા પાઠવાનું નાનું પત્ર; જે ફરજા માટે આઈડી ક્લીટર
દોષ વાટે કપાનો પાટો આદર સરસ્વતી વધુ છે, અને
કરકે વડે સોગાથી સિક્કાના આકારના ગોળા દુકા
પાના નજીકે તેના કપરે કપડી પેદર તથા નાગરી
પેદરનાની હાઈ(અકી)એ ખૂબ મેરેશી પ્લાઈને ડાખ પડી
નવા પાણી સોયર સિક્કા નાઈર પડે છે. (અન્યા સિ.)

દશુ થાત્યાં છે, નંદી એ જોતો કમી થશે.
 માનાનાથુ આપામુ દેશમાંતો પાટલામાં
 ન નથી આપવ, છતાં હજારોની રંકરાજની
 ગિનીએ આપણે ત્યાં લખાય છે એટલે એ
 વિશે પણ થોડું જાણી શકશે.

ખાણગતી ગુજ્જ કૈંસ જોતાની ફર ચા-
રસી ઝોસની લખડીયાં હંડાયાગાં મોઠ-
લવાગા બાબે છે હંડાયાગાં એ રોતાને કઠ-
લાઈ આપવા તેમા ફર આઠ રફેરે છે રફેરે
તાણે જેલવાગાં આવે છે, ને એ રસ કિંઈ
માંડે તેવા કૈંસ કૈંસ કૈંસાં કપ્પા દેવાગાં
આવે છે, કથી જતાં લૂકીને જાણાઈ શકી તેને
છેટગી ને મોઝીધી બે હુકડા કાપી લેવાગાં
આવે છે આ બંને હુકડાઓનું પૃથક્કરણ કર-
વાગાં આવે છે એને એક કઠાનું બીજા હુક-
ડામાં રોતાનું પ્રમાણ કોઠાવાનું જણાય છે
આખો લૂકી ફરી ગાળી નાખવાગાં આવે છે.

આ જરીકાગાંથી ખાસ થયા બાદ બીજા નાણાના પદ્ધતિક્રમે જ રોજનાના પશુ સિંકા પાડવામાં આવે છે. અગળી નાણામાં બધાથી આકામાંઆકા એ સિંકા થયા છે. તમે માન કરો. બાબા કેદ પશુ સિંકાનું વચન જયારે પાન મેન થઈ વધુ ત્યારે બેઠા તે પાછા દે-સાજમાં મોકલી આવે છે.

આપણી દંકશાય સેનાનાનાથુ ન પાટની
દોષા છતાં તે સેનાનાનાથુ ધરાવે છે, જંગમાં

જાન્યુઆરી ૧૯૮૧ના આરોગ્યમાંથી
આવડેલા જનજનક રૂ. ૧૦,૦૦૦
નારા કોલેજો દરેક વર્ષે શુદ્ધ કર-
વામાં આવે છે. કોલેજના વેપાર-
કારીઓ, જુદા જુદા ધંડા
રહેતા અગાધી નેમી સુત્રીઓ
બનાવવાથી તેની શુદ્ધિ માટે
આ દેશમાં જાતાના 'Assay
Department'નું જ પ્રમાણ-
પત્ર લેવું છે. આ જાતના મુદ્દા
સેરોયર દેશમાંથી બહાર
પડતા તમામ ગિફ્ટના વસ્તુના
માટે સેરોયર દેશ છે.

સિકાંઆ પાટનારી દેગાજ
 ઉપર વધુમાં વધુ બંધનો દોષ
 છે. કામ દરમિયાન કાગદારને
 આદરથી બહાર બધા કેવામાં
 આવતા નથી ને બાહારથી કામને
 બંદરદાખલ કરતા નેથી. ખાતુની
 નેટકા બંધથી કાદીપંચને બંધ
 પાછા ઉત્તેગાંથી દિસામે નેટકા
 સિકાં કીવરવા બેઠેલો તેની મોંઘ
 રવાય ઉપર બેઠેલ સિકાં
 બેઠાનો તે દેખે તેને તે દોષખા

પહેલાં દેશ કાગજારને રબ મળતી નથી.
કારણનામાંથી ત્રીણી રબનો પથ્થરિયા
લેવામાં આવે છે અને તે ઓઢી કરી ધાતુ-
વાર તાવડાઓમાં ગાળવામાંથી રેવાય છે.

આપણા ચળવળના ઉદ્દેશ પ્રકાર તે યૌવન-
સરે મોઢેનો. આ નંદીવાદને ખાસ બતતના
કામગીરી વાવરવામાં આવે છે. એ કામગીરીનો
ખૂબ ચારસાંધેથી દિગ્માન રાખવામાં આવે
છે અને કામ જણાસ મળ્યાં દરેક કાદીમરને
પોતાના દિગ્માન આપવા ખેડે છે. મજબૂત
દુરેક પાડવા બાદ ખાસ તેવા દરેકનાં સુરો-
તોને તે પર કાપવામાં આવે છે ને યોગ્ય
ઉદ્દેશ અપ્રદોષ કાપાય છે.

સવજ્ઞા આશ્રમાંઆથી આપરદા પ્રા-
ભારતી મેળની દોષ છે. દાષીદાષની એવડ-
દેવગમાં શોદાશ વજનમાં તે એકથી તે
આજાદ બધ છે મેલી જની બધ કદ કે તે
પાછી બેકાને મેળી દેવાય છે ને જોડે તે દે-
શમાં મેકેલી આપી તેને જાલે નવીની
મેકા મેળ ને છે. આ દેશમાં આખે આશ્ર
મેળું તેમ દેશનું જણ છે, અને દેશ તો
સેનાના જાતે વધા દોતા દરદેશ કેદમાં
વેપારી આ મુળાદની એ દેશમાંથી સેનાના
ધટ્યા પાટા-કેમ બળે આંદોનાર્ગિ પાછ-
જો સારાનરદેશ મેલિદાસ ગમદાના દોષ
તેમ ના દેશના દેશમાં મેલિદેશ જાતે છે કે

દેશના જાનવર આપ પ્રમાણે સમસ્ટિનાં
 પ્રાનીસરો મોટામાં તેના કિંગન પ્રમાણ
 આપી છે કે. દેશનાં નો ફરી કિલુમ્બનન
 આજે ચૂંકાસનું જ નાહો ફરી ખસે વેપારો
 મર્યાદા ધારી જાનવાય, પાન એ દિવિદિ
 બહારે લેવન છે ન્યૂડેઈની કોઈ મહેલાય
 કુમારિસના વાગમું જમડે છે કાનનું સિર
 જ થવા નિર્ભાયા હશે. અરોહ હું

કસોટી

નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તરો પૃ ૧૨૪૩ પર છે
પ્રશ્ન તે નેતા પ્રોફેસર આપમેળે તમને કેટલા
સાચા શોધી શકે છે તે ચકાસી શક્યા

(३) એક રાજ્ય પોતાના બહાર પડેલા રાજા
મુલાથી તેને કાઢી મૂકવા કદમતે દબાવે પણ
પરદેશ વાંકે કાઢી મૂકાય નહિ. તેથી આ બે સર-
ભણખાંડે 'અલ' અને 'રહે' આ બે શબ્દો
આગળથી 'કા' ન્યાયીઓ રાજાજી. પરદે
એક શબ્દો કાપાડી અને શિલ્પીથી આવતો
નિર્મલ્ય દેખી કાપેલા. અને રાજ્યથી છુટાવા કદમ-
તે બને શિલ્પીઆમાં 'અલ' આ બે શબ્દો શિલ્પી-
આ વાળીને અલવાથી રાજાજી મૂકી. પરંતુ
પરદેશ બહાર પડેથી અલતે દબાવે. કે રાજ્ય
દબાવે રાજાજી, તેથી તેને અલથી કાપી દે
કે તે કાપ્યા બદલાય. જો તેને કાપી કાપી

(૨) છાત્રાશાળામાં, ગૌન્ટેલમાં પ્રવેશો એ
વારંવાર ઉદ્દેશ્ય આવે છે; એ કેવા પ્રવેશો?
(૩) વિદ્યેશિકામાં કોમ શાળા ખાતુમાં-

(૪) શ્રીદામી. નવઃ સુગ્રીભ દર્શન અંકનં

જોઈ રીને આઠવો કે દારવાનો? ૩૬૦ આંખ.
તમે કેટલી રીને આઠવી રહ્યો? ૪૪૫ આંખ!
બે રીત આપી છે, તમે ૪૫ શાધી કાઢો છો?

(૫) દાદા અને દીનરીના અર્થે શા ૧

(६) भारद्वाजसमीक्षा १७७

આર આર ગોઠવેલા છે. તેમાંથી]-[-



સારી વાગળી ખમેડાને ફરી એવી —
 રીતે એક વાગળીને બાદ એ જાણુજ સાર સંધાને.

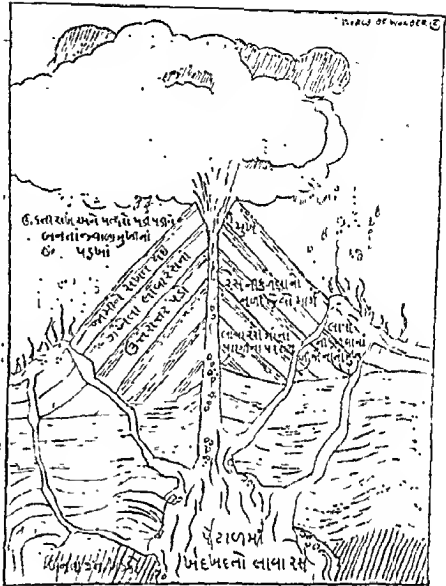
[illegible]

ટિકિટમાં ૫ પસાના કાચળની લેખ નેની શાહી પણ ટિકિટોની પરખમાં આવત્યો બાગબગને છે, અંદરે ટિકિટ કેપરનાર સાચી-મે તેમે વિધે પણ જ્ઞાન મેળવી શેવું જરૂરી છે.

પણ આ જ્ઞાન મેળવવું રમત પાત નથી. દુનિયાબરની ટિકિટો એવા અદ્ભુત મિસમ-કિસમના ફંચની શાહીઓમાં છપાએલી હોય છે કે જો ફંચનિ એ સાચી હોવામાં આવે તો આશ્ચર્યથી કિમ્મત બની જવાનું કોઈ ટિકિટો એક જ શાહીમાં છપાએલી હોય છે, તો પછી એવી ટિકિટો એ કે જ્યાં શાહીમાં ૫ પાએલી હોય છે. કોઈ થરા રંગે, તો કોઈ આશ રંગે, તે ફંચની વિવિધતાનો તો મુશાર જ નહિ, અને કવિષ્ઠ આછોથેલી આંખના, તેજાજી એકબીજાની વિશ્રમ્ભાંચવાળા એકાદા વિવિધ ફંચો બને છે કે કંઈપણ પાંખ ન આવે દાખલા તરીકે એક બહુ રંગ જલ્દન. તેમાં આછા બહુ, મેરો બહુ, થેરા બહુ, કાળાકર બહુ, પ્રશિ-યન બહુ, મોર પીછ બહુ, મોલાદરની બહુ, ચોખી બહુ, મોરપુથ બહુ, ખીખી આંખની બહુ એવા અનેક વિખાઓ છે. ને આવા વિખાઓ પાછા ફરેક રંગમાં હોય છે. ટિકિટ સંચાલકોના જ્ઞાન માટે મોટીમોટી ફંચની આવા વિવિધ ફંચો આપેલાં કાઈ કાઈ છે, એના પર તે ફેરફારનું નામ સંબંધ હોય છે. આવા મોટીદરની આખન વિના ટિકિટોના ફંચની વચન એ સા-ધારણ માણસ માટે જરા કમળ કામ છે.

આ ફંચમાં પણ અકસ્માતને લીધે જ્યાં દેરફેર થાય છે ત્યારે એવા મિત્ર કે બુદ્ધવાળા ફંચો ખરાબની ટિકિટોની કિમત વધી જાય છે. છપાવી વખતે છાપવાનાં દોરાર પર ચા-લેની શાહીમાં અકસ્માત બીજી શાહીની અ-સર લાગી જાય, અસર શાહીનું પ્રમાણ વધી જઈ જાય રંગ કોઈમાં દેરફાર આછો કે થેરા થઈ જાય તો તેવી ટિકિટો મિત્ર વધી જાય છે. કાણજા તરીકે ૧૯૨૨-૨૩ની સાલની ન્યૂઝોફેન્ડની એક પેન્સની ટિકિટ 'નાઈ' પેપર ૨૫૨ 'કારનાઈટ' (અંક બનના લાઇ) રંગમાં છપાએલી તેની થેરી ટિકિટને બલ્લ-બાજ આને માત્ર ૫ પેન્સ છે; પણ એજ કિમતની 'અનસફેર' કાચ ૫૨ જરા આજા કારનાઈટમાં છપાએલી ટિકિટો અકસ્માત નીચાત મળે છે તેની કિમત બિચ્છાને ૭૫ શિ-લિંગ આંધે છે જેની પાસે કોને જ પસાળાની ટિકિટો આવી જાય તેને કાચ મળ જાય છે. (પાઠ)

દરિયાત ઝેકર



જાળામુખીની આંતર-રચના
મુજ સજાવનો તારો ફરીને આને આપણી પૂરો બની છે. પરંતુ નેના પેરાગમાં દુધ બડેનેની ધમધમને રમ જાણી છે કે તેમાં અચારનવાર બેસર આબા છે; પણ ન્યામનું એકલા નથી બનર ર ને બેસર કોલા બદાર નીચો જવાના કેરાક ફેરો પાલ છે. એ વાદ્ય તે અવાજમુખી વર્તે. કવલા વિગમાં નેની કિયા બતાવી છે. નેમાં અચારનવાર કોલા અલોને જતા થરાસનું એકસર કારનું દુધ નથી જમ્મુ; પણ અનુભવ કરવામાં આવે છે કે દરિયાનું પાણી બદર ખોની લાવામાં વડવાથી કોલાન થવી થરાજ ભેરફેરને બદાર નીચે છે અને આથે ધમધમને રમ. અડેનો દુકડા અને રાજ નવા પુરાણના મોસા કોટ છે.

- કસોટીના ઉત્તરો**
- (૧) વણદે ખાને ઉપરેલી ગિફી મુખી-થી ફરી નાખી; બાજી પડી રહેલી ગિફીમાં 'ભવ' એવું દળું બેળી નવાળોસ રમવા, વિન-રીને જ માને કે વણદેની ગિફીમાં 'રદે' એમ દોડું ભેળવે. તેથી વણદે રહેડું બિગ કહું, રાલને તો 'આરની મા કોટીમાં રો પાલી રહે' જનું મળું; કોઈ તે કાંઈ કહી ન મારે કે પોતે બેને ગિફીમાં 'ભવ' જનું દળું;
 - (૨) જવા બદાપુદ પછી કમળે કાજ દેકજ સજવા માટે બીજી મણને આંખના અવજા ફગનોલા પ્રદેશો. (૩) નોએને જાડો.
- (૧) નીચે મુજબ (૧) મોકાની યાવા (દબ) ૬૦ ૨૫૩ ફરી આવેલો પ્રત્યેક મુલિંગ ૬૧ ૪૩ 'દાહ' રહેવાય છે 'લીલી' ૩૨ ૫ 'કોટ', મદમદમ પવનબલર ૬૩ ૧ 'કોટ', મદમદમ પવનબલર ૫૨ ૮ ને આઠમાં મોકાથી દિલરત ૩૫૦ ૧ ફરી મોકાના થવા ને આવળી ૩૫૩ મુખીના ફંચાઓ મેળવ.
- (૧) બાજુ ને બાજુના મુજબ
(૨) વેદવા આજામુખી ને એકે, ગાર મણા ને જા કોનાં બે, બીજ નવા નીચેને ફેરફાર પણ રહેર, ને મણા અને પણ કાલા લાડુ આંધા.

રસદર્શન

પોતાને સૌન્દર્યલોકમાં પ્રવેશ કરાવનાર છવન-અસંગોનાં સંસ્મરણો. [૮] ડૉ. હરિપ્રસાદ ટ્ર. દેસાઈ

સમગ્ર આખ્યાયીક હું સંમત થું છું. એટલે ત્યાંનું સુષિતીન્દ્ર્ય, સુચના, પ્રવૃત્તિ, નાગરિકતા, ક્ષાત્રોત્કર્ષ, રવના, પ્રવૃત્તિની કદર કરી રાજ્યો તેમજ કાલિદાસ. નવમી પછી જોવાને સામગ્રીના અધિકાર. ખર પ્રાપ્ત થયા પછી જ મેં વાંચ્યા. સંસ્કૃતમાં એ ગદ્યાલંકારોને સામગ્રીની મારી આપડત ન હતી. આથી શાકુંતલ. ઉત્તરરામચરિતનો આગ્રવાહ મારે કવેરી-કાયાલંકાર અને લીપ્તલાસ નાનુબાઈનાં હાંતરા વાંચીને લીધા વગર છૂટકા ન હતા. એ બંને જે હાથમાં લીધાં તેમાં જ એકેવાં હતાં જે અગ્રજ સહોદરિત મને રહ્યા કયો. એનેમાં કાવ્યોત્કર્ષોનાં વ્યક્તિત્વ પણ હતાં; અને તેમાં મેં અભિલાસ નહોતો. 'પ્રિય દે' એ તે કથા વિસરાય'થી મની લાવવાનો બહુ આનંદ આપતો. શાકુંતલની શિષ્ટતા, કાવ્યગય હૃદયલેહક, સંપૂર્ણ પાત્રલેખન, તથા શકુંતલાની કાવ્ય પ્રસંગોએ મને કૌટુંબિક અભિમાન દીધો, એવાં કે હજી પણ અવારે ત્યાં કે હોય ત્યારે સંભારતી વેત જોઈ શકું છું. ભગીરથ 'શકુંતલા' પત્રલેખનું જે અર્થ પતાવેદની રચનામાં વધારો કરતું. અવ્યક્તિના રામ અભ્ય કાવ્યમાં. કાકુત્સ્થત, કાવ્યકુબરપૂર, સીતા મુક્ત, ને અવ્યતેજાશ્રી અતિસાચ સુંદર કાવ્યમાં.

મુલ્ય પછી મારે શું શું સુખાવૃત્ત પડશે ને અવારે વિચાર કરે છું ત્યારે શકુંતલા તે સીતાની ખેટ પહેલી યાદ આપે છે. આ પછી બીજે વર્ષે મેં અભિલાસનું 'કાન્તા' કવિવાચને રમણભાઈનું 'સમીપ પર્વત', પાંચ હતા, અવારે આ જે મુજ સુખસાની સમીક નાટકો હતાં તેમજ સમયે સાસરિની તાલી હતાં. 'સમીપ પર્વત'માંના ગયત્યવર્તિ રાતે તો મારી મેંથી નિહાળે છે:

‘બેઠો બેઠે છવનગ્રાસ એવે,
ઉત્પાન યાચો, કપાદાસ યામે,
યાચોતિરદાર, વિનાશ યાચો;
ન એક યામે પ્રભુપ્રીતિ નાશ.’

યાજ્ઞલ આશ્રમના સંગ્રામગાત્રી ખરેખે રાષ્ટ્રીય અંતરિમંદળના અધ્યક્ષના હતાં. એ મેં હજી દારા અને અમદાવાદ સહેરને સ્ત્રીય ને હૃદય સંબંધી રસ કમરવાના તન કરવા માંડ્યો. રેશ્મી રાગીની પ્રતિષ્ઠાની અને જલસાઓ તથા પરિવ્રજ સાથે

શીર્ષનકારો અને આશ્રમદની કલાનાં સાધાં મુલ્યાંકન કરાવ્યાં. એ સહેરને ખીકમાં મીઠો રમણે કલદાર રૂપિયાને જ લાગતો ને નિત્ય નેમિક સંસ્કૃતિની મીઠાનાં બંધનમાં જ સાંભળવા મળતું તેને રવે અરેશના પ્રયાસથી રાસ-ભાઈઓ, મૃદંગ, ઈસારા, વીણા, જલતંત્ર અને શ્રીદશમાં રસ પડવા માંડ્યો.

અમે મેરેલી અખિલ હિંદ સંગીત પરિવર્ધમાં ઈન્દોરથી આવ્યા બંધાવાન આખ્યા હતા. બેનાબીબી બનરજી અને તામિલદેશથી દોશ તથા મરુભાવળા આખ્યા હતા. અને હિન્દો-દ્રવિડ સંચય મુખ્ય દિગ્ગજીપદમાર રૌપ્ય મીરોભાઈનું 'મને આદર રાખો છું' માં મને સર્વનાં હૃદય રમણે હતાં. મેં વિપ્લુરાસી દિગ્ગજી અને અગ્રજા પાસેથી મેં સુરસરિતાનાં અમૃત પીધાં ને અભિનિદ્રાપદારા માધુર્ય મળ્યું કરનારી અભ્ય તાકાત લીધી. સુરતના એક કલાપ્રિય સર્જન કરનાર વિદદાસ ચિત્રોના બહુ શોભીન હતા. મુખ્યતઃ, રામપત સંગીત તથા ઈસારી કલામાં નૂતનાં ચિત્રોનો એમની પાસે સાદા સંમદ હતા. એ બધાં પર-દેશ વેતે મેં જોયે બહુ બનમીસિ માય તેણે હું, પણ એમણે, ચોતે અતિસય તાલુમાં રહેતા ધર્મચાહતા છતાં, પેસાને લોકો કદાપિ હિંદ અદાર એક પણ ચિત્ર વેચ્યું નહિ.

એમનો સંમદ એટલે મને બહુ જ આનંદ થયો. શાકુંતલ વિદનાં કાવ્યો જેવાં, હિમાલયના સુષિતીન્દ્ર્ય જેવાં, ગંગા અને યમુનાના લીલા તર અને પૂકો જેવાં, સરદ પશ્ચિમની રાષ્ટ્રી જેવાં, 'સૌન્દર્ય અને કાવ્ય જેવાં, કમળ મધુવન અને રાસ જેવાં, ગોપીના યેગ જેવાં, રાધાનાં સૌન્દર્ય અને કૃષ્ણની વાંસળી જેવાં એ હતાં. માર્દવ અને સૌરભનાં ત્યાં દમજા હતા. વહે એ જતામરેડો, લાવવય અને માધુર્ય પાર વિનાનાં હતાં.

કૃષ્ણની સંધ્યા દરિને રાધા કૃષ્ણની રોહ મેની બીકે છે પણ કૃષ્ણ આપતા નથી. રાડી રાગીની હરેભો ને નીણા સંભાષણની વનમાં એકલી ગાતી નય છે. તામરદાહ બંધાવનાર શાકુંતલા પાષણીથી બાળકીએ સુધી સર્વોચ્છર વસે પહેરી હોયમાં ગેતરવળી પાણી કાઢી ને ગુલાબનું ફૂલ તઈ કલો છે. કાવ્યી હરેગોવિંદાસે એમનો કબજો મને બતાવ્યો. આટલે વર્ષે પણ એમાં બંધે પાણી-દાર સ્વપ્નાં મેની નટેલાં ચળકી રહ્યાં હતાં!

૧૯૨૦ની અગદાવાદ મેં એક વખતે આ-

વિશે લઈને એવને આવેલા. હૌમેસના કલા-પ્રદર્શનને હું એક મંત્રી હતો ને મારી વિન-તિને માન આપી ગદ્યાત્યાજ્યેદેશના સુદા-નુદા ભાગોમાં સ્વયમેવકોને પત્રો આપીને ક્ષાત્રામચીઠ્યા લાવવા પોદેલા. તેઓ મને વિનિવેતન વગેરે રમણે નવાં બંધાણો વિશે પણ લાવેલા. આ પ્રસંગે મને બંધાણો વિશે અને એની વિશિષ્ટતાઓ નેમિક પરિવય થયો. પણ તેમાં અવનીન્દનાય મકરતું 'આરમ્ભાના' વિવર મારા હૃદયમાં એકાદ બંધે.

એના ચાર હાથમાં અન, વજ, કાશ્યા અને લીલાનાં મુલ્યક પ્રતીકો રૂપે અનકમે કરેલા, ખાડી, પુદેતકાં પાનાં અને મારા છે. અનનાં વજ્ર એના ત્યાગમય છવનનાં મુલ્યક છે; છતાં એણે સંધ્યામાં સિદુર પૂરી ગોતે આવી સકોદિ સંતાનોની ભાવશાળી માતા છે એમ દર્શાવ્યું છે. રામકુકુટ તે એનો મુળમાં રમણોના છે, પણ પત્ર પાસે ફેલા ફેલા ને ફેલા તરે છે. દક્ષિણ સમુદ્રમાં એણે સિદ્ધલદિપ, નવા, મુખાત્રા અને બધી હાપુકો સુધી પાતાની સંસ્કૃતિ ફેલાવેલી છે, તે કવિચિત્રકારે સ્વેર-શાભિમાનના ભાવથી આ રીતે દર્શાવ્યું છે. પોતે ધીર, બંધાર ને આદર્શમાં ચોખ ને આદર્શમાં પૂર્ણ છે, શરીરને વાન ધવલે છે, પણ હાથ તરફ ને રવાશ્રયના કમરથી જરા વધારે કાળા બન્યા છે. એ એકદા મટે કે એણે પારકાના છવન કરી પોતાનાં પેટ ભરવાને વિચાર રાખ્યો નથી. એણે કોઈ પ્રભને દેખાવી કે લૂંટી નથી. સુખ પર સાધિરકતા, પવિત્રતા ને સાદાઈને પ્રતાપ શોભી રહ્યો છે.

એમનું બીજું ચિત્ર 'શાકુંતલા'ની મૃત્યુ-સંધ્યા'નું હતું. આમના સિદ્ધામાં સૌન્દર્યને કેદ કરેલા શાકુંતલાં મુખમુખમાં ગરમ-રાવ્યા પર ચડ્યો છે ને હોંઝ જમ્મ લૂંટી કરી, એ દાર જમનાના વિદે મોદતો તામર જેનો વત પત્નીનું રમણું કરે છે. તેની પુત્રી રોશનગ્રાસ પાસે બીકે છે ને કુટુંબી પિતાની મૃત્યુવળ સમજે છે. કમ્પુરસિક કાવ્ય જેવું આ ગદ્યાન ચિત્ર છે. પ્રસંગે શોકનો કલો વાણી ચિત્રકારે રંગો પણ થેરા અને કાદ ભરાય છે.

બીજું પણ સામાજિક, ધાર્મિક, ઐતિહાસિક અને આધ્યાત્મિક અનેક ચિત્રો સ્વયમેવકે પ્રદર્શન મટે લાવ્યા હતા અને હર-ગોવિંદાસ તથા કાકેલદર એમને રંગમય મોહવાવતા હતા. ત્યાં અગારી કલા-વર્ચા આક્રમ્યા કરી.



માધુર્ય

‘દંબી રસમ છે’ નવ કેઈ કહેલો!
પ્રત્યેક વખે અભિનંદવાની,
આનંદ ન્હે તોય ખતાવવાની,
રોલું છુપાવી દસતા નવાની.

રોલું સદા કાળ ભલે લખાયું,
એકાદ દી વે હસવા નહિ છો!
વેરાન છે આપણુ આપું આપું,
પણ એક કાચે ઉઘવા નહિ છો?

માત્રમ છે—છવનળી નવેળી
છે સાંકડી, ધાર અને બીકાળી;
ને આપલે બીકાળી, રાત કાળી;
ખોખારવા તેથી ન દેવ પાડી.
ખોખારતા સો મલીપાર માયું,
દોકારતા લોકડી વેરે ભયુ,
બીતા ન તેથી કળ વાંધી સેજા
ચોડીને તો છાતી કુલાલી ગાયું.

(મિથાળી—‘દુલખાળ’)

રામચંદ્ર કાશીનાથ બીટે
(સ્વશિક્ષિત વનરપતિવિદ્વર)

‘કંતરચુરતની વનરપ-
તિઓ’ નામના ગ્રંથમાં એ વન-
રપતિઓના ભતિનિશ્ચય કર-
વામાં સહાય આપનાર તરીકે
શ્રી આર. કે. લીડેનો નામોદયેષ
આવારનાર આવે છે. અજ્ઞાત
ગ્રામવા શંકાપદ વનરપતિઓ-
નો પ્રમાણભૂતનિશ્ચય આપવા-
નું એ કામ લંદનના ‘ક્યૂ’ માર્ગને
જેવાં કેન્ડો ન કરી રહે એવી
સહાય એ ગ્રંથના અંગ્રેજ સેવા-

કોને આપનાર એ હિંદી શ્રી રાગચંદ્ર કાશીનાથ બીટે આવ-
ળે ન આદરી વનરપતિવિદ્વરની કક્ષાએ પદોગિરા. મુખ્યત્વે તો
એ ડોહન શિક્ષક અને ચિત્રકાર; પણ પૂનાની ઈંગ્લેન્ડની વન-
રપતિવિદ્વર માટે તેમજ મુંબાઈ નંચરલ હિંદોરી સેવાએથી ગાદી
વનરપતિનાં રંગીન ચિત્રો કરવા સારૂ તે નીખાતાં, એ કામમાં આજુબા
આગી વિવેચનો ઉપર એ ધ્યાન આપેલું પરે છે તેને લીધે એ વિવેચનમાં
એમનો રસ ને અભ્યાસ વર્ધ્યા, અને વનરપતિશાસ્ત્રના રસપ્રજ્ઞાન કે
પૂર્વાભ્યાસ વિના, મહાવરા ને અવકાશથી વનરપતિઓની સંજ્ઞા
અને લક્ષણોના એવા નિષ્ણાત મંદ થયા કે એક ન સરખી લાગતી
મેચાર વનરપતિઓના સૂક્ષ્મ ભતિચેદ પણ તે નક્કી કરી ચકતા.

૧૮૭૦ની ૨૦મી ફેબ્રુઆરીએ એમને ૮૮મ. પૂનાની ન્યૂ દરિયાર
રક્ષકમાંથી સેકંડ યેટ આઈની પરીક્ષા પાસ કરી ૧૮૬૧-૬૨માં મુંબાઈ
ઈન્ડી રૂલ્સ બોર્ડ આઈફરમાં હાજર થયા ને ૧૮૬૬ સુધી અભ્યાસકર્મે
અનંતતાનું ભાવિતિએ. હિતારનાર પદેમાં ક્રિડિય ત્યાં પ્રિન્સિપાલ
હતા. બા. મુરંદર, સાતવજેકર, આમરકર, તારકર આદિ ખપાત
કલાકારો એમના સહાયમાં હતા. એમણે ધણું તૈરવિને કરેલાં.

ઉપર બહુવેલા વનરપતિચિત્રણના કાર્યથી વનરપતિપરીક્ષાના
પ્રવર્તમાં એમને પ્રવેશ મળ્યો, જેમાં પહેલું એમણે ‘અર્કિટ’નું લક્ષણ-
જ્ઞાન મેળવ્યું—એ ભલભરા શિક્ષણસંપન્ન વનરપતિવિદ્વર માટે પણ
પણું દુષ્કર મનાય છે. તે પછી વૃણવનરપતિઓના એ નિષ્ણાત થયા;
અને ત્યાર બાદ તો આખા મુંબાઈ મલાકાની વનરપતિના નિષ્ણવ-
કાર્યમાં ‘પ્રાગમણિકતા’ પ્રજ્ઞાવા લાગ્યા.

૧૮૬૭માં મુંબાઈ હતાકાની વનરપતિઓના અદ્યત્તમદના કર્તા
ડૉ. ફર્ને એમણે ‘કાલેન્ડર’ નો એક નવો ભાગ રોપી આપેલો જેને
ડૉ. ફર્ને તેમનું નામ આપીને ‘કાલેન્ડર બીટી’ એવો સંજ્ઞા આપી.
છપાનિયા દુકાન ખતમે મુંબાઈ સરકારે દોરેલા ખોરાકમાં વધારા

તમામ ભતના ઘાસચારાના નમૂના રૂપનિશ્ચય તથા અવલોકન માટે
આમેશાગથી એવાએલા તેના સેમલપાલ તરીકેનું કામ એમને રોપાયું.
એ પ્રસંગે એ બધામાં ચિત્રો આલેખવાની તથા તરત નાખતાવેલ
વનરપતિઓ આજુબી કાઢવાની સરસ તત્તે તેમને મળી. આ પછી
વૃણવર્મના ફેરફાર નવા નમૂનાઓ રોપવાનું તથા ફેરફારક ખર્ચાં વર્ગી-
કરણને સુધારવાનું કામ એમણે કર્યું અને ડૉ. રેકાડે જેવા અમલિયાના
વનરપતિવિદે એમણે રોપેલા એક નવા ભેગનું તેમનું નામ આપ્યું.

મુંબાઈ હતાકાની બોર્ડિનકલ સર્વે, અગીલાના સરકારી ફાર-
મમાં ચોખાની વિવિધ ભતોને કઠાટવાના પ્રયાગો, ‘સરકારી વન-
રપતિસંવર્ધક’નું કામ આદિ કાલેન્ડર અને કવિષ કાગનીરી કરતા ૧૮૬૮
૧૮૭૫માં તે સરકારી મેકરીમાંથી ફારમ થયા. તરત નિઝામ સર-
કારે તેમને પેતાના ખેતીવાડી ખાતામાં વનરપતિસૂક્ષિના અર્થવિદ
તરીકે એલાવ્યા, ન્યાં એ છ વર્ષ રહ્યા. મદ્રાસ, નાગપુર, બનારસ,
મુંબાઈ વગેરે રથણે સાયન્સ કૉલેજમાં એમણે અનેક શાસ્ત્રીય લેખો
વાંચ્યા છે. આજે છ વર્ષની વયે ‘ગુણ બુલ અવગણ અને શરીરે નીરવણી
છે અને લઈ છે વધુ પ્રસંગે ભલભરા વિદ્વાનો અમુક અમુક વાળને-
માં એમની પાસે માર્ગદર્શન માગે છે. (‘પ્રકૃતિ’માંથી તારવેને)

યુદ્ધમાં હિંદી વિજ્ઞાનીઓના ફાળો

આ યુગ તો વિજ્ઞાનયુગ છે એટલે યુદ્ધના આ આપદકાળમાં
સંજ્ઞતા મેળવવા માટે વિજ્ઞાનની પ્રકૃતિઓ પર ઝટપડી ચાલતી
રહે છે. એ પ્રકૃતિમાં ફાળો આપનારા ભગતવરમાં ને વિજ્ઞાનીઓ
કામ કરી રહ્યા છે, નેમાં હિંદીઓના ફાળો નાનાસૂનો થઈ. આનં
હિંદના પચાસ પ્રતિભાસંપન્ન વેજ્ઞાનિકો (જેમાં એક તો દુનિયાબરનો
પ્રખર ખગોળશાસ્ત્રી છે.) અમેરિકામાં અને અન્ય વેજ્ઞાનિકો હિંદમાં
વેરેલી તેમજ રસાયણવિજ્ઞાનના કાર્યમાં તમામથી લાગી થયા છે
અને અવનવી સિદ્ધિઓ મેળવી છે. તેમની રોષણતાનું થોડુંક બ્યાન
કવિત લેખાસે.

પ્રો. સર શાન્તિવંશ પટનાયકે એકાદ્યેનમાંથી નીચે કહ્યું કોંઈ
પર ફેંકવામાં આવે તોપણ ન બાંધે એવા વાસણની રોષ કરી છે.
આથી ચિકરે દુધર રથણે રહેલો કે શરૂરજમાં ધુસ અંજલા આપખા
એનિએ આવાં વાસણમાં પ્રવાહી આલ બરી, અંતરીશમાં હોડના
એકાદ્યેનમાંથી નીચે ફેંકી પહેલું કરવામાં થતી સરળતા મળી છે.
સર શાન્તિવંશ પટનાયકે હિંદ સાયન્સિફિક અને ઇન્ડિયન કોલેજી
બોર્ડના ડીરેક્ટર છે. તેમણે દીવાસજીના ખોખા જેવડા એક એવા
રંધની રોષ કરી છે કે જે નફર બળતણથી વાર લલાક પર્વત રાજગ્યા
કરે છે. આ ઉપરાંત હેરી પ્રેસથી અંજલે એવું કાપટ અને વિષુત-કેષક
તથા હોન જેવા અરમ સુતરાક કાપટની અનોખી રોષ કરી છે.

શરૂ સામે સંકારકે નવાલાઓ ફેંકવાનું નવું શસ્ત્ર રોષવાનું માન
અમેરિકામાંથી ડૉ. આલમચંદ્ર દી. સીંધના કાંઈ બધ છે. ડૉ. રામચંદ્ર
(અન્ય અમેરિકન સાથીઓના સહયારામાં) ફેંકારક ફેટાગાદીની
મલ વડે પખ ન પરખી રાજગ્ય એવા શીલા ને અન્ય ફેંકા ઉપલવવામાં
ફેલેલ મેળવી છે, જેથી એનિએ વગેરે લીહાતરીમાં છુપાઈ રહે.

વખારમાં કે વહાણમાં ગોળા સામય પર્વત તરખથ સારી રીતે
બજાઈ રહે એવા કીચિયાની રોષ લોસ અન્ડેરિસવસરી ડૉ. અખ-
સાથ કામમાં કરી છે. ફેરફાર વધાં પદેમાં તેમણે રસમમાં પખ
ફિલા જેવનાં ગોડાં લીહાને ફેરફારી દયા ભદરમાં મૂકી દી. આથી
ફેરફારીના ખાખચરીઓની અવગમાં વિરતાપીસ કાચ ડોડરના

વાર્ષિક વપારો થયો છે. ઇતરવેળાં 'કાન' અને 'નાર'ના સ્વર માટે સર વેન્ડનામ પદ્યવાદીએ સાવખાલુ ઔષધ શોધ્યું છે. આથી બહારેશ વપર વિનયકૃત કરનારા અમેરિકન-બ્રિટિશ યોજિનાના દેહરક્ષણનું નિતિ આતમનું કાવે પાલકાયું છે.

આ કપરાન ટાં. પી. દ. કાંસ્તર, ડૉ. ડી. મહાત્મારાણા, ડૉ. મરદુકુરાય સેય. ડૉ. મેલાકાના સુખારાણ, પ્રો. મુલ્લપ્પલ મેદ. મેયર અને આન્ય વૈજ્ઞાનિકો વિજ્ઞાનનાં વિષયિક ક્ષેત્રોમાં અમેરિકામાં સંશોધન કાર્ય કરી રહ્યા છે. ત્યાંના એક પત્રનું ક્ષેત્ર છે કે હાલમાં અમેરિકામાં સંશોધનકાર્ય કરી રહેલા વિજ્ઞાનીઓમાં તેજસ્વી, પ્રતિભાસંપન્ન અને જ્ઞાતનામાં હિંદી વિજ્ઞાનીઓની સંખ્યા વધુમાં વધુ છે. આ ધીમા આપણા માટે ઓરવ લેવા જેવી છે.

—ડૉ. શિવપ્રસાદ ત્રિવેદી

હૅન્ડુરાસ-પ્રાચીન સંસ્કૃતિ ધર્મ

આજની દુનિય ને રતબધ-બનાની મુકે એવી આતિ બ્લજરવાન ને બન્ધ 'ગય' સંસ્કૃતિના આરંભથી સંધરી એકેકો અપ નાના સરઓ પ્રદેશ, ગયધ અમેરિકા માં બે પ્રાન્તોની વચ્ચે એક સાંકડા પટા પર એવો જાણકારે પડેકો છે કે કોઇનું તત્તલધાન પાળુ ન ખેત્રાય અહીંની પુરાણી વેરવિખેર બાંધિયાને વસાવીને સ્થળિશ સરદાર દેવેલે મેળવે સરીયા આ બાન છની લીધા ત્યારે મને ખબર પળું ન હવી કે કો અગિયે પર એક આવી ગહાન નર સંસ્કૃતિના આરંભથી પરયા છે કે નેનો વારસો જનખરના સરીધકો વધે વધી કહેવાના રહેશે.

ખરતલ સદરી કૅલેન્ડરે ૧૫૦૨ની તેની છેલ્લી સદરમાં હૅન્ડુરાસને કાંકે જીતરી ત્યાં ટ્રાહિયા (Tupillo) નવાનું શહેર વસાવેલું. દરીબીબન અમુદ્રમા અહીંન-ટ્રાકાર કપસાગરને કાંકે આવેલા આ બધરની આસપાસનું પાણી આટલુ ઘાંધ્યું છે કે કેટલાં યે વાગા હાંકે આવેલા તેના તળિયા પર વરેલી ત્રિકાણાકાર રોટ માછલીઓ એક મુકો. પળુ ટ્રાહિયા મોટું શહેર નથી. હૅન્ડુરાસની રાજધાની તેા દેમુચી નહવા છે. અને ટ્રાહિયા કપરાત પોટો કાંટર, આમેઆ અને પાટા ક્રોગિટા એ મુખ્ય બંદરો છે.

હૅન્ડુરાસનો સ્થેનના સરધાન તરીકેનો ક્ષતિહાસ કપ્પણ અમેરિકાના બીબ દેરી જેવા જ છે. ૧૮૨૧મા મિક્સિકોએ પહેલપહેલો આઝાદીનો ઝડો જીત્યો તે કપ્પણ અમેરિકાએ તેતું અનુકરણ કર્યું. ત્યારે પાંચ અમેરિકામાં આટલાલાની ઇપ્તન-જનવરેલી તરીકે આવેલા ગયધ રાજ્યો રાંધત રહેલા, અંકિતકાની કાન્તિ રાંધળ વધે બંદરો એ પાંચેય ગણા પોતાની 'ગય' અમેરિકાના પ્રલસાક' નરીકે બહેરાત કરી 'પહેલુ આ સંધસનાક લાંબું ન ચાલ્યું ને આખરે ગયધ રાજ્યોએ અંકિતત વ્વાતંત્ર્ય હાંસિત કર્યું.

મેટ્રે બાને વરેતો અને સખ્યાબંધ નદીઓથી બહેલો આ દેશ ક્કર ટ્રિયા કિનારાના હાગમાં નીચાભુપાગો અને બેબજ છે. બેનાં પુષ્કળ વનજંગલોની પેદાશ બહુ વિયુજ છે, પણ ત્યાંથી નિકાસ રવાનાં માધનોનો મોટા અભાવ છે કેળાં, હાંબું ને સંતરા, વણણ, કોરી, વળાંક,



રખર, કોપા-ઈયા, નેની-લા, સાચા-વરીલા, અળા, ના જિયેર, સાક, સીયા-તી કાકાં, આગાંખંદે

અનેકવિધ પાક આદી જીતરે છે. ૪૪,૮૦૦ ચોરસ માઈલના વિસ્તારનું હૅન્ડુરાસ રજાજિઆમાં પહેલાંજેલું છે ને પ્રમુખ તરફની નીચાંચિલા કાદમારીઓ દરેકો વલીવક વધવે છે. હવમાન સાગાન્ય રીને સહા ગળી મકાય, લખંખ દસ લાખે પહેલવી અહીંની વસતિ કારિય હીન્ડીઓના હળશીઓ ને સ્થેનિયરોના મિશ્રણની બનેલી છે.

ધૂણસુંબક અને જંતુસંહારક

ધૂળો ત્રાસ આગાંચોમાં જ હવા છે એવું કહીનથી. સંશોધનથી નહીં થયું છે કે કોઈનો પાકેરોમાં પણ કોઈ રાજ વગસાવર ધૂળ પેટમાં ચોરતા દોલ છે : આપણાગંધી પડતા સૂર્યના ચાંદરગામાં તરતાં ને સંકેકો બારીક રજકો આપણને દેખાય છે એ રજકો કરતાં યે બારીક, નરી આંખે ન દેખાય તેવાં, એક માછલેખી વધુ નાનાં, જવેકક ઇચના કરતાં સંખ્યાનીત રજકો હવામાં ફોવ છે. આ રજકોમાં દમ અને તાવ કપાદક પદાર્થો અને એકરીએ માઈક્રોન કરતાં રાઈકોઈટ, ન્યૂમેકોઆ, હીન્ડુએઆ, શરી, ધનુષી, કાય વરેદના ક્રીડાલુઓ અગ્નિત સંખ્યામાં ફોવ છે. આથી ધૂળ આપણા રવારવ માટે અત્યંત હાનિકર્તા અને વિષરવ છે, કપરાત ધૂળ કે રજથી ઘરની કીનારો, સરસાગાન, પુરેકો અને કિગી વડુઓ બજરે છે, એ કોને ખિતિ છે.

પશિયાના દેશોમાં એકેકેર સિટમન જેવાં વંશો દ્વારા સાગાન્ય રજનો દુશ્મનો થરમાં થતા અટકાવનાનાં માધનો રોપાયાં છે ખરાં. પણ તે માણસના પાણથી યે જુડે કરતાં સૂર્યના રોપાના ક્રીડાલુઓને અટકાવી શકતાં નથી, આ માટે હવાની કોઈપણ વિયુજ સાક નીચેની કપવોળા કરવાની નથી રીત શોધી કાઢવામાં આવી છે. અને 'કહેકો રોઈટ પ્રેસીપીટેશન' કહેવામાં આવે છે. આમાં ધૂળનાં રજકોને વિયુત બારવાહી બનાવી, રજ કોહકુંબક લાંબાની પત-રીઓને આપે છે તેમ વિયુતના નેરકીએ રજકોને એકો લેવામાં આવે છે. આ વંચથી પર, મકાર, ક્લેકિસ, ક્લેનસાઓના વંદે રથઓએ તંબો ૬૦ ટકા જેટલી ધવાનું શુદ્ધિકરણ થાય છે.

દવાખાનોએ માટે તેા હવાનું વિયુજિકરણ અત્યંત કપરોય છે. રાજકિયાનાં બંધકોં એ ને અટકાવોયેસિટ કિસોનો કપરોય નવાર છે. અટકાવોયેસિટ કિસો ક્રીડાલુઓના નાસ કરી શકે છે.

પણ અટકાવોયેસિટ કિસોનો કપરોય બહુ અચાંચ અને મુશ્કેલ છે, આથી અમેરિકાની વેરિરનહાકસ પ્રધેયસાગાને હવામાં પાસની વરાળ અને બીબ વાંધુઓનું પ્રસરણ થઈ શકે તેવા એક 'દરી લેખ' બનાવ્યો છે, તે અંસરકારકરીતે જંતુનાશનું કાર્ય કરી શકે છે. પાંચ ફૂટના અંતરે એક મિનિટ જેટલા સમયના તેના કિસ્કાવથી હવામાં જિંટલા કે પહાયે પર બાજેલા રોગના ૯૦ ટકા જેટલા કોષાલુઓ નાસ પામે છે. અમેરિકાનાં ધવાખરાં દવાખાનોઓમાં જે દરી લેખ વપરાય છે ને રાજકિયાની સફળતામાં ધણો વધારો થયો છે. કપરાંત દેશના તજોશ, એકરીઆ, રેપ્ટારાં, બેન્ટા, આદવારો બનાવવાનાં કારખાનાં, ફેક્ટરીઓ વંદે રથઓએ શરી, સેબખ, ન્યૂસોરીઆ, હીન્ડુએઆ આદિ હવા દ્વારા વસતાં દેશોના રેર અને પ્રસરણ નિવારવા દરી લેખનો વપરાશ થાય છે.

ને કે કુદરતીરીને સૂર્યનો મકાસ જંતુનો નાશ કરવાનું પ્રબ સાધન છે. પણ વાસવરવ બેરી પૂરી પર આવવાં સૂર્યકિરોની જંતુપ્રકારી ધણી કમો મગસી દોલ છે. પવનના મિખર કપરસૂ-તેના પ્રનાયે હવા જેવી વદન શુદ્ધ અને નિર્ગળ દોલ છે, તેથી વિયુજ હવા પૂરી પર પ્રાપ્ત કરવા વિજ્ઞાને આ એ માધનો-પ્રેમી પીટોને વેન અને દરી લેખ રોપ્યાં છે. —ડૉ. શિવપ્રસાદ ત્રિવેદી



તા. ૧ ખડકીની લડાઈમાં બાઈરાવ પેશ્વાએ
અંધેરોને હાથે હાર પાધી, ૧૮૧૭.

તા. ૩ રોજ-કલ્કત્તા ગોલાના ગઢગઢ-કલ્ક-
હસનનું અવસાન, ૧૮૨૦.

તા. ૫ જિલ્લા પાકમિન્ડને કચલાવી પાડવા
માટે આઈ ફ્રાન્કો કરેલા 'અનપાડર પ્લોટ'
નામના કાવતરોનો વિષય, ૧૯૦૫

તા. ૧૨ જામીની ગિરજાઓ સાથે પહેલા
ગદાગુસ્સાના અંત લાવતી સંધિ કરી, ૧૯૧૮.

તા. ૧૪ પં. જવાહરલાલ નેહરૂનો જન્મ,
૧૮૮૯.

તા. ૨૦ ગઢાન રશિયન લેખકને સ્વિત્ક
કોન્ટ્રીલીઆ ડોસ્તોયેવનું અવસાન, ૧૯૧૦.

તા. ૨૨ શોધપદ્ધતિની જાણ કરવાને યાદગા-
નિયા શોધી ઠાઠ્યાં, ૧૯૪૨.

તા. ૨૯ વેલેડેલીએ બોમ્બેને હરાવી ગ્વા-
તિમોરનો દિલો જીત્યો, ૧૯૦૩.

આ માસની વ્યંજિનિરોધ



જમનાલાલ
બાજા
રાષ્ટ્રીય યુન-
ક્રાંતીની અ-
નેકલિય પ્ર-
તિબંધને જો-
તાની હોલતને
રોવા અનન્ય

આને અમર્યાદ પ્રમાણમાં અર્પીને જોતામાં
ધન અને કાયા અર્થો નાખનાર આ હકમી-
નંદનનો જન્મ ૧૪૫૬ શકાબ્દના ૨૧૪૨ માસ
પાસે ૧૮૮૯ની ૪મી નવેમ્બરે સાધારણ
માર્ગેવાંકી કુટુંબમાં થયો. પિતા હતીરામ
જોતીને ધીરધાર કરના. બેબામાં તેમના
સંગોતી વધારાની શ્રીમંત વસરાજ સોઠેનો યુવ
સામંત નિઃસ્ત્રાન જીવતી જવાથી તેમણે
જમનાલાલજીને દનક લીધા. સાળાનું શિક્ષણ
નહિવત્ લઈ ૧૯૦૦માં તે પારમાં પડ્યા અને
પ્રાસાણિકતા તથા તેમજિવાથી પાંચ સાખ-
ની મુશીને અનેકમજાની વધારી મુશ. મધ્ય-
પ્રાંતની સરકારે ૧૯૧૮માં રાય બહાદુર
બનાવ્યા. પણ રાષ્ટ્રવ્યંજિનો આંસ મુશથી જ
હોવાથી કોમિશનીયે દાદાબાઈ, તિલક અને
મહાત્માજીના સમાગમમાં આવી દેશસં-
માં અંપલાવતા ગયા અને ૧૯૨૦ની નામપુર
કોંગ્રેસથી મહાસખાના અનન્યથી બની છેવટે
કોંગ્રેસ કારોબારીનું અંગ બન્યાં. ૧૯૪૨ની
૧૩મી ફેબ્રુઆરીએ અંગાનું અવસાન થયું.

રવાળી સંસ્કારાનંદજી આદિકામાં આર્યવ-
પ્રચાર અર્થે કરતા હતા તે વેળા ફોલ મુસ્લીમો
તેમને કહેલું કે 'રવાળી, અમે તો લોડાં છીએ,
તે તમારા પિંડુ તો લાકડાં છે.' તેની એ
વપરાને ઝીલી રહ્યો, અંગણે જવાબ દીધો:
'હા; પણ એ ન બલસો કે પિંડુ રૂપી લાક-
ડામાં તમારા ૩મી લોડાના ખીલા મોસલા
કરીને જ દેશનું વડાણ બનેલું છે. જો દિવસો
એ વડાણ બાંધ્યો તે દિવસો લાકડાં તો અમે
તે બોલે તરીને કાંઠે પહોંતી જરો; પણ
લોડાના ખીલા તો તળિયે જ બેસી જરો.'

અનેકાર્થી સમજ: પર=પારકું; બીજું કે અન્ય;
ઉપર; દૂર; પછીનું કે વગર; અંધ; પીઠાં.

કહેવતોના અર્થ: 'જેમણે તે માછલું સામે
પૂરે આલે.' આનો અર્થ અર્થ તો એ કે મુશકેલી
સામે શાહસ કરીને એ બને આલે છે; પણ
કહેવતમાં એ, ના કહેવા કપરવડ થઈને અગર
અવળચંદાઈથી કરાવું વતેન કરીશવા માટે
વપરાય છે એને મળતી કહેવતો: 'છાંચોગાનો
આવજે, તો કહે કાંઈ થઈને આવીશ.' 'હાંથી
છંટનો ચાલુનાર કાંઈયાં.' 'જોડીસ નહિ, તો
કહે આગ બહાર વાન નહિ કહે' વગેરે.

અણુતરંગમત: એક કામળ પર એકથી
નવ મુશીનાં એક કમળજ રૂપી તમારા ફોલ
મિત્રને પછો કે આમાંના કયો એક તને નથી
અગતો? તે એ એક કહે તેને ૯ વડે ગુણતા
કે ગુણાકાર આવે, તે વડે પેલી રકમને ગુણ-
વાવું કહે. જવાબમાં નંદે અગતો એકનો
૯૮૨૩૫ આવી પડ્યો. જાણતા તરીકે તેણે ૪
ઘાવી તો ૪x૯=૩૬. અને ૧૩૪૫૧૭૮૬ને
૩૬ વડે ગુણતાં ૪૪૪૪૪૪૪૪૪૪ આવશે :



'જોળદિશ' નામની આ માછલીમાં એની
શક્તિ દોષ છે કે સાહે ત્યારે થાયમાં દબા
એની અનુભવી બાંકુ એકદુલ્લાની અંધર જોડી
સકે છે. એવેલા એ બંધુ જન્મને લાંબે છે.

જનાગવ કહેલા લાકડાં જનિયગરના ટાપ
પંડેદેન પાણુંનું પોતું ધસવાળી નીકળી જશે.



જોડી વાત: અંધ માણુઓને કાણું જ
હેવાય છે એ વાત જોડી કરી છે. ધણું આંધ-
ળાંઓને શુભાશી દેખાય છે, કેટલાકને બખંડે,
કેટલાં આસમાની, કેટલાં લવંડર તો કેટલાં
વળી પીળું જ દેખાય છે. તદ્દન કાણું દેખા-
વાનું તો કાઈનથી કહેવું. એક અંધે તો કહેલું
કે 'જીવન શુભાશી છે!'

પાંસળીની દીક કે માંડીના કુખાવા માટે
'સફેદ લેખ'ના નામે જોળખાતા એકી કોણ-
જેડીની કે એકી ફોલ રૂપાં સાધનો ન ગણી
સકે ત્યાં ગાય અને ચૂનાનો પ્રયોગ અસર-
કારક મીવડે છે. જરૂરી કાપડના કુકડા
કપર ગાય આપણે તે પર મોડાથોડા ચૂનો
બખરાવવાથી ચૂનો મરગ થઈને ગાય સાથે
ગણી જશે અને તે પડી કમ્પાડવાથી આસ
લઈને ચાંડી જશે. ચૂનાનું પ્રમાણ વધીને
ફેલા ન કહાડે તેની કાળજી રાખવી.



એક કૂદ સમ-
જારસ લાકડાના
પાંદિયામાંથી બા-
નુની આફતિમાં
નીચે બતાવ્યા મુ-
જાળની ખણા-અ-
વસાઈ બનાવીશો.
આફતિમાંના ગાય
ના 'અ' ને 'ક' કુકડા
મા દિયા માં થી
દાંડી કાઢો. પાંચ
'અ'ના સંદર્ભમાં
ની એક બાજુ, જે



દીવાલ વચ્ચેના સાંધામાં લાંબા ખોલા વડે
મોસાડી દો; અને 'ક' કુકડો 'અ' કપર મુશ.
૨૫મી માંની ખોડીમાં વડે જરી હા બેસે
અખરકાં તેવાર. આફતિમાંનાં કાળા બામ
વધારાનો રહેશે (યુ. પ્રા સંપત્તિ)

સૌંદર્યનો સુમેળ
રૂસ્તમ સાડી



રૂસ્તમ મીલ્સ લી.
દુધેશ્વરરાંડ, અમદાવાદ.



નવી સાડી
નવી ભાત
નવી રીત
નવું જીવન
નવું જીવન

નવજીવન મીલ્સ લી.
કલોલ

વિદ્યાર્થીઓ, વેપારીઓ, વકીલો, વિદ્વાનો વગેરે મગજનું કામ કરનારાઓ માટે ખાસ

અંડુનું પૌષ્ટિક ચાટણ કેસરી જીવન

મહારસાયન



કિંમત
૧૧ રવલના પેકેટ ૩૧
૧૧ " " ૩૧
૧ " " ૩૧

રસમિદુર, અમરક, કેનર, કકતુરી અને જીંજી દીપન, પાચન
ને પૌષ્ટિક ઔષધ મેળવી લીલા રસદાર આંખમાં ગંધા જનાવેલું
શુક્રભિત શુભાસિત સ્વાદદ્રવ્ય અને પૌષ્ટિક ચારણ
નાનાં-મોટાં, માંદાં-સાજાં, નબળાં-સખળાં, સ્ત્રી-પુરુષ, સીકાકંઠે ઉપયોગી-

કેસરી જીવન

અંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લિ.

કારખાનું રાયપીરોડ • મુંબઈ-૧૪ હુકાન : જૂનો મહા બનવારી • મુંબઈ-૨

એક જ વખતની અમારી મુલાકાત તમને હમેશાના અમારા ગ્રાહક બનાવશે

એ. બી. સી. સર્જિકલ કં.

દેશી તથા વિદાયતી દવાના અને સર્જિકલ ઓળશેના વેપારી

ભુમ્મા મસ્જિદ સામે ૧૮૬૬ ગાંધીરોડ અમદાવાદ

ટે. નં. ૨૭૮૭

પ્રમાણિકતા અને પ્રજાસેવા એ અમારો મુદ્રાલેખ છે.

જિંદગી • આગ • દરીઆઈ • મોટર • અકસ્માત • ચોરી-લૂંટફાટ
કામદારોના બદલાના વીમાનું કામકાજ કરી આપનાર

રૂબી જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

હેડ ઓફિસ :

કલકત્તા

જનરલ મેનેજર :

બી. કે. સેતલવાડ

ચેરમેન :

શ્રી. બી. એમ. ખીરલા

ઇનચાર્જ બ્રાન્ચે ડીવીઝન ઇન્સ્યુરીયસ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા, હેર્ટ, મુંબઈ

ટેલીગ્રામ્સ : RUBINSURE

ટે. નં. ૨૦૫૬૦, ૩૧૬૨૬

વી ઇસ્ટર્ન ફેડરલ યુનિયન ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લિમિટેડ

• જિંદગી • આગ • મોટર • અકસ્માત • દરિયાઈ
• કામદારોના બદલાના વીમાનું કામકાજ લખવામાં આવે છે.

હેડ ઓફિસ
૬, કલાર્કવ સ્ટ્રીટ
કલકત્તા



મુંબઈ ઓફિસ
મિ. એસ. કે. રહેડરી, પ્રાન્થ મેનેજર
રહીમતુલ્લા હાઉસ, હોમલુ સ્ટ્રીટ
ફોર્ટ - મુંબઈ

અમદાવાદ ઓફિસ

નટવરલાલ અંબાલાલ લાખીઆ

પ્રાન્થ મેનેજર

લાલદરવાજા - અમદાવાદ

ટે. નં. ઓફિસ - ૨૫૩૩ • ટે. નં. રહેઠાણ - ૬૦૬

કચકડાના કસબી તરીકે

લોકપ્રિયતા મેળવી ચુકેલ

વી. શાન્તારામે

જેનું દિનદર્શન કરેલું છે તે

રાજકમલ કલામંદિર ચિત્ર

ઉપરાંત

શકુંતલા • માલી • મનોરમા

શ્રીમતા ગાયત્રીની રેકૉર્ડ

યેગ હિન્દયા ઉપર સાંભળો



લખો

નેશનલ ગ્રામોફોન રેકૉર્ડ મેન્યુ. કંપની લિ. ૧૧૦ મેડેલ સ્ટ્રીટ મુંબઈ-૧



પરબત પે

અ પ ના ડેરા

શ્રીમતા ગાયત્રીની રેકૉર્ડ

આર. કે. પી. ૧૬૮-૧૬૯

૪ રેકૉર્ડનો સેટ

યેગ હિન્દયા

ઉપર સાંભળો અને વસાવો

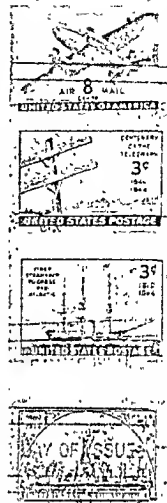




તુટેલા તાર

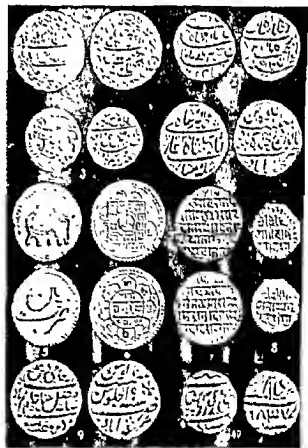
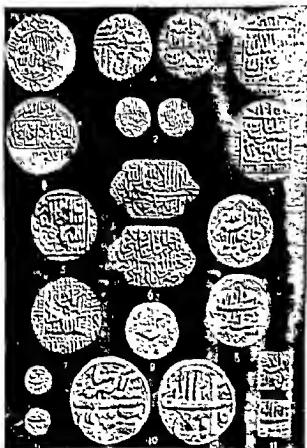
મિત્રમર ન્હી ડીસવાય વરેલ (ગુજરાત)

મરખ-મુખાર



પર તેની ૭૫મી જયંતીના સમારજીમાં આ વર્ષે (૧૯૪૨) ૧૦મી મેએ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સે હાટેલી ૩ મેન્ટની ડિઝાઇન (શ્રી દરિયામાં બેસ-વડવાળું કંપના મંચલ)

અમેરિકાની જયંતી.
૩૫૨મી: (૧) મેન્ટ
૪૭મા સમાજમાં
૨૦ સ્ટેટ્સે હાટેલી
૨મી બેસમેન્ટ
(૨) ૧૯૪૨ની ૨૪
નાદિવર્ગે...
પદ્મવર્ધના
(૩) સ્ટેટ્સમેન્ટ
આદીયોર મે
તેની શતવર્ષીના સમાજમાં આ વર્ષે (૧૯૪૨) યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સે ૩ મેન્ટની ડિઝાઇન, અમેરિકાની પદ્મવર્ધના, યેત્રો વડવાળું "સા", આદીયોર પાર ૧૯૪૨માં પદ્મવર્ધના ૧૨મી જયંતીના સમાજમાં આ વર્ષે (૧૯૪૨) યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સે ૩ મેન્ટની ડિઝાઇન, અમેરિકામાં બેસ વડવાળું પદ્મવર્ધના ૧૯૪૨ની ૧૦મી



રાયપુર

ફેબ્રિકેશ

રૂઆકર્ષક અને
ટકાઉ

ફેબ્રી સાડીઓ, વોયલ, મલમલ,
શર્ટીંગ, પોપ્લીન, કોર્ટીંગ, રૂમાલ વિ.



રાયપુર મિલ્સ લિ.

અમદાવાદ



મધુર ચિંતા

ચિત્રાગી: વિનાયકરાવ કરમચંદર



કુમાર

આવતી કાલનાં નાગરિકોનું
આજનાં ઘરોનું માનીતું પત્ર

પ્રકાશ
૧૯૭૭

આવૃત્તી: રવિશંકર રાવળ
વર્ષ ૨૨ - ડિસેમ્બર '૪૪ - ગાંધી
એપાઇડ - અયુષાર્થ રાવળ

૨૫૨





આપનું લવાજમ આ અંક સાથે પૂરું થાય છે

૮. આપને જો હાથનું હોમ કે આ વર્ષે લવાજમ 'કુમાર' આ કાર્ડની પાછળ લખાવેલા ચોનાનો દાવો અદા કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે અને આપને મનોપ્રાપ્તિ છે, તો અમારી ખાતરી છે કે આપ અવશ્ય જોના આદક તરીકે ચાલુ રહેવાના જાહેર.

૯. જોમ હોમ તો લવાજમ વસુલ કરવામાં અને પસાની તકલિફ જોડી કરવા માટે આપ મોંપ રાખીને આનીચેનું કાર્ડ તા. ૧૫-૧-૬૫ પહેલાં અમને મળે એ રીતે ભરી મોકલવા કૃપા કરશો!

૮. અને આદક ન રહેવું હોય તો પશુ કૃપા કરી કાર્ડનો નીચેનો ભાગ ભરી મોકલશો કે એથી અને વી. પી. કરવાના નાદકના અર્થમાં ન બેતરીએ. એથી આપને માત્ર ચોરી તકલિફ ન છે; પણ નિઃશર અને સર્વા તથા આનાનો ચાર્જીસો.
૯. છતાં, કાર્ડ સંગ્રહોમાં એ તારીખ મુખીમાં આપનો નિર્ણય નહિ મળે તો, આપ આદક તરીકે ચાલુ રહેવાના છે! એમ સમજીને, આવૃત્તી અંક વી. પી. કરીશું તે સ્વીકારી લેવા કૃપા કરશો. (પાછળ જોશો) અહીંથી શરૂ

અવશ્યપણે 'કુમાર', અમદાવાદ

ના.

'કુમાર'ના ૧૯૪૫ના વર્ષના (જન-સુઆરી ૧૯૪૫થી ડિસેમ્બર ૧૯૪૫ સુધીના) બાર માસના આદક તરીકે મારું નામ ચાલુ રાખશો. એ માટેનું મારું લવાજમ (૧) મનીઓર્ડરથી મોકલું છું. (૨) ચેકથી મોકલું છું. (૩) પોસ્ટલ ઓર્ડરથી મોકલું છું. (૪) તમારા એજન્ટ મારફત મોકલું છું. (૫) અને આવૃત્તી અંક નીચેને સરનામે વી. પી.થી મોકલી લવાજમ વસુલ કરશો. (કપરના પાંચ સુદામાંથી ભરશે તો બાકી રાખીને બાકીના ઉછો નાખશે.)

નામ અને આ. નં.

સરનામું

મામ

પોસ્ટ

જિલ્લો

આદક ન રહેવું હોય તો નીચેનું ભરી મોકલશો

મારું નામ આવૃત્તી વર્ષને માટે કમ્પી કરશો. મારો આદક નંબર

નામ

મામ

આવૃત્તી સંગ્રહ

તિબિરજામાં એકાદી કુ રહ્યાં જાણવાપણ. આ વર્ષે લવાજમ વસુલ કરવા માટે આપને તમારું કુમારના આદકનું નામ આપવું પડે. આ વર્ષે તમારું કુમારના પાંચ મોકલે છે એ તો તમે જાણો છો.

નિકાળદર્શી વિદ્વાન, શીલભર્યુ તે સુખ ને આચરતી અવસ્થાએ પણ હિમચિરિની પેઠે પારતિબેટના અંતરાણમાં જઈ

આ

કે લગ્નગમ એક હબર વર્ષના વાલેટોળ આ ધરતીની કાયા-પત્તર ફરી ગયા છે, ત્યારે તેના કમ્પિટિશન ખેડેરાગીએ એ બંધે ને કહાત ઇલનની આંખી ન્યૂરી સુરેંધ મહેરે છે તેમાં આચાર્ય દીપંર શ્રીજ્ઞાનનું નામ આગેપું છે. નિઃકલ્લશર્ચી વિદ્વાન, શીલભર્યુ સાધુત્વ, ને આશ્વગતી અવસ્થાએ પણ હિમચિરિને પેઠે પાર નિષેડના અંતરાણમાં પ્રકાશપાટલું, સંસ્કૃતિના ન્યોતિ-અરસમું તેમનું વ્યક્તિત્વ અદ્ભુત છે; અદ્ભુતતેટું જ પુણ્યોત્તરવસ્ત્ર ને પ્રેશાભૂષણી છે

કુલપતિ
દીપંકર શ્રીજ્ઞાન

ગરી સંજ્ઞને આદે છેલ્લો પ્રથમ પાણી રહ્યું હતું. બીજા બાબુ નિકગોશિસના દિવસ હજી ઇચ્છતા હતા. અને પાણેથી જ્ઞાન ને જીવવાનું એ ન ચૂક્યા. નાલંદાના અભ્યાસ પૂરો કરી વિક્રમશીલામાં તેમણે મંત્રશાસ્ત્રનું વિશેષ અભ્યાસ કર્યું. ૨૬ વર્ષની વયે આ અભ્યાસ પૂર્યું છતાં તે વનવસન (યુગ્મવસ્થા) ગયા. અને એ વર્ષ સુધી ત્યાંના જ્ઞાનનીચેનું અધ્યાપન કરી તે પોતે જ જ્ઞાનનું અંગમગમી બની ગયા. ૩૧ મેં વર્ષે ધર્મરસિત દ્વારા તેમના બિપ્ત્રાંતની સૌથી દિવ્ય શ્રેણીમાં સ્વીકાર મળ્યા.

પણ હજી તેમને પોતાની યાત્રાના વિષે પૂરેનો ચંતેપાન ન થયો. તેમના હૃદયમાં ચિર-અંકિત ચમ્પલી જ્ઞાનના આદર્શની તેજોગત પ્રતિભા હજી પશુ તેમને દૂર લાગી. અને તેથી આખરે દૂર સુદૂરના સુવર્ણત્રીપમાં (સુગાસા અથવા લેંકા) આચાર્ય ચન્દ્રકાંતિ પાસે વધુ શીખવા તે ગાલી નીકળ્યા. કે-હાવે દીપંર ને દેરોનું પરિગ્રમણ કરી, જ્ઞાનની ઉચ્ચ તપસ્યા આશ્રી, બાર વર્ષ પછી તેમણે ગમધર્મી ભૂમિ પર ફરી પાન ચૂક્યા.

આચાર્ય દીપંરની તેજસ્વી પ્રતિભાએ ત્યારની સમગ્ર દુનિયાનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું. ગમધર્માતેમનું અપ્રાપ્તપત્તાં પોતાના મહા-આર્યે દરેકે બોહાએ તેમનું રંગાવત કર્યું. અને સભ નયપાલની ચિનતિથી આચાર્ય દીપંરે વિક્રમશીલાના કુલપતિનું પદ મળ્યું હતું. નાલં-દાના એ અવસ્થાએ દેશદેશના જ્ઞાનાર્થીઓની તરસ છીપાવતી જગતની પ્રથમ કક્ષાની સર્વોચ્ચ વિદ્યાપીઠ તે બની.

બારવનું આ જ્ઞાનપથ જગતના અનેક રહેણાં ગેયન જગતી શક્ત્યું હજી દેશાધને પોતાના દેશમાં એવા સંસ્કારસ્થાપીઓની બાજુ જતી હતી. સમ્રાટ અરોરે કે ધર્મ-ગરેશને ખેંડખેડમાં બ્યાસ કરી દીધા હતા તેનો અમુક ભાગ તિચ્છેને પણ મળ્યો હતો. પણ શ્રી દીપંરના સમયમાં ત્યાંના લોકોની વ્યાધ્યાત્મિક અને સામાજિક સ્થિતિ બહુ ફરણુ ફરણુ પડેલી હતી. એટલે પોતાની પ્રબળે સુશિક્ષિત બનાવવા ત્યાંના જ્ઞાનજગત જરૂરી લાગે એ નિરધાર કર્યાં. તિચ્છેમાં ગણતું સર્વ જ્ઞાન સંપાદન કરેલા અને વધુ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે આતુર અંકુશ નયપુલકોનું વૃંદ્ય તેમણે

તેવાર કર્યું અને વધારે પ્રકાશ મેળવવા ઉપ-રાંત કોઈ સમયે મહાપંડિતને પોતાને આંખે મોતરવા તેમને બારતરેશ વગાળ્યા. દુનંધ જગતી, હૃદયે પહોડો ને હાર થીભવતી ફરી વરચે આજ્ઞથી એક હાલર વર્ષ પૂરે ત્યાં જ રહતા એ જ્ઞાનદીપ સુખાનોમાંથી માત્ર એ જ હિંદની ભૂમિને નિહાળી શક્યા !

અભ્યાસ પૂરો કરી, આખા દેશનું પર્યટન કરી, તે બંને જગત વરેશ જવા ત્યારે તેવાર થયા ત્યારે શ્રી દીપંર પર તેમની દૃષ્ટિ ખરી ને તિચ્છેના શાસ્ત્રનું તેમને આગમન આપ્યું. પણ કાર્યભારને બંધે તે તેમની સાથેની કણ ન શક્યા. પોતાના દેશને ભરત કરે એવા કોઈ પ્રયત્ન આત્માની તિચ્છેનરેશને બારે લગતી લાગી હતી. બારતરેશ તિચ્છે સુધીની આચાર્યની દેગએમ થાત્રા માટે ને ખર્ચે થાય તેટલું સુવર્ણ પોતાના અનભાગમાં ન લેવાથી એ રાત્રે બેળીને રાત્રેયામાં પ્રવાસ કરી અને વધુ થત મેળવવા પ્રયત્નો આદર્યા. અને ફરી દિવસ ને પાયાના વિષયો રાત્રને દાહ્યે તે ફેર મવા. તેમની ક્ષતિ માટે બારેબાર સુવર્ણ ગામવામાં આવેલું ને તેમ ન થાય તો પ્રાણ-દંડ દેવાનું કરમાન થયું. તેમના વારમદારે અધરે મોટલું ધન એકત્રી કરી આપવા માંડ્યું. ત્યારે જરૂરી દોહાએ કહ્યું, 'મારી મુક્તિ માટે એ સુવર્ણ ને દેશ નહિ. મારે અંકગાત અભિ-લાષ છે કે બારતરેશ આચાર્ય દીપંરને તેની લાગે ! તેના ખર્ચે માટે એ ધન રાખો. એ 'આવશે તો આપણા દેશમાં અભ્યાસી ઇન-રશે !' અને દેશની પ્રથિતિ અંજતા એ રાત્રેયે પોતાની મુક્તિ કરતાં હસતે વદને બતનું બિ-હાન આપવાનું વધુ પડેલું હતું. તેમનો વારસ 'હહા-સુ-પા' અત સુખ હોય' પણ કમતિ માટે ખેરેલા જ આતુર હતા. વિગ્રવધર નાગના પેડિતને તેમણે ફરી બારત તરફ રાના કર્યો.

જુહાપંડિતમાં પ્રવેશ કરી મુકેશી, કારકથ-નયન દીપંરે ત્યારે આ શક્યા ને બાજિગરી ક્યા સાંભળી ત્યારે તેમનું હૃદય પ્રેમથી આટું બની ગયું. પોતાના અતિરક્ટ શુરુપાએ તેમણે તિચ્છે જગતની અનુગતિ ગાવી. જો-સરના હાલનકાણે, મહદુરની અજાનમાં સજ-હની જનતા કાળે, આખરેની ચિરિગાળ જોબેશવા તેવાર મેળેશ સિધ્ધને મેહકે યુરકે કહ્યું, 'એ રમણ છે બાઈ પણ એ અહીં રહેશે તો તારે અપુણ્ય ૬૩ વર્ષનું મરશે; અને તિચ્છે જગતી તેમાં ૨૦ વર્ષનો ધરડો મરે તે માત્ર ૩૩ વર્ષ સુધી ટકી શકશે.'

બાળાના વિકાસપુર શાન્તના રાત્રને ત્યાં ૧૮૮૦માં તેમનો જન્મ પિતાનું નામ હવયા-ભુશી; માતાનું નામ પ્રભાવતી. અને તેમણે પુત્રને આપેલું નામ ચન્દ્રકાંત, તેજદાર બુદ્ધિ, બનીર શાન્ત દેવબાળ અને અભ્યાસકલ્પને નેગને પારસાગા રાંગેલી. બહુ નાની વયમાં નવાની નામે પિતાના સંવત્સરીને ન્યા તેમને શિખણ માટે ચૂક્યા. ચુકની ધાવા તણે ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનમાં તે પારંગત થયા. પણ હૃદયે જ્ઞાનગિપાસા તેમને નીકાને એસના દે તેમ ન હતી. અને બીજા ધર્મ પ્રત્ય નેગને પ્રભાવિત અનુભવ મહેવાથી અકલ્પિતે ધરના સ્થાન કરી તેમણે ચિરિના ચિહારાગા આચાર્ય શહુચમુખ પાસે અભ્યાસ કરવા ચાહ્યા ગયા. ત્યાંહી તેમણે બીજા ધર્મશાસ્ત્રનું સંગીપામ અભ્ય-સન કર્યો. બીજા ધર્મના આતર રહસ્યનું કર્ફાન પામી શકવાથી શહુચમુખે તેમને નાગ આપ્યું શુલજ્ઞાનવન.

પણ દીપંરના હૃદયતત્ત્વમાં, રસીન્દના મજ્જના કહીએ તો, 'કેમયા આહો!' (ક્યા છે પ્રકાશ?) એવી અંજનાનો અવાજ હતું નહોતા સા પડ્યો. કુપ્તચિરિથી તે ઉત્પન્નપુત્રીના વિશ્વવિદ્યાલયમાં ગયા. અને ત્યાના વિરક્ત ને રેડ્યા જ અધરા શ્રેણીનું પરિશીલન કરી લીધુ. રીપંરની આસાધારણ પ્રતિભાથી ત્યાંના મહાસાધ્યિક આચાર્ય શિવરસિત અટલા તો પ્રભાવિત થયા કે જોનાનીતરવર્ષના એ ભગવાત જગતને તેમણે રીપંર શ્રીજ્ઞાનના અભિબંધ નાગથી સંગાળ્યા. બીજા ધર્મની રીક્ષાપણુ તેમણે જ રીપંરને રંગહરતે આપી.

કહે છે કે જ્ઞાનસાધના માટે શીખણતીની માફક સમગ્રતું મેહકા, અને પોતાને જ્ઞાનના જઝાત તરફે નેપશં છતાં રીપંરને આપુણ્યમાં લઇ કરી કોણ પ નહોતી રહેવા દેતી. જિર-વાની મેહકા પળને પ્રખળીને તેને પ્રકાશિત કરવાનો બંધે તેમને ઇલનગંગ હશે. નાલં-દાનું નામ ત્યારે પ્રખર રાખાલ્લ પછી આચ-



પંખીનું ભણતર

મુ. ગે. જ. ક. : ૨ બી. ન્દ. ના. થ. ઠા. કુ. ૨

એક દુનું પંખી. એ દુનું મૂરખ. તે યીન ગાય, પશુ શાસ્ત્ર બહુ નહિ. ફરે, બેરે; પણ બહુ નહિ કે કાયદાકાનૂન કોને કહેવાય.

રાત્રે બોલ્યા, 'આગ તે પંખી કંઈ કામ લાગતું નથી. ભલે વનનાં ફળો ખાઈને શાન્તની કળ-બલ્લરને નુકસાન પહોંચાડે છે.' મંચીને બોલાવી કહ્યું, 'પંખીને શિક્ષણ આપો.'

૨

વનના બાણેર પર બાર આવી પડ્યાં, પંખીને શિક્ષણ દેવાનાં. પંડિતો બેઠીને કહ્યો ય વિચાર કરવા લાગ્યા. પ્રથમ એકતો કે 'કેટલા યવનની અવિદ્યાનું કારણ શું?'

સિદ્ધાંત કહે કે, માનવ તપુ બજાવી પંખીના જે ગાવા બાંધે છે તે માણસો જ આશી વિદ્યા સમાય નહિ. એટલે શી પ્રમાણ તે જરૂર છે એક માનનું પાંચજે બતાવવાની. પંડિતો હસિયા પાખી ખુસ થતા પેરવવા.

૩

હોની બેઠો સોનાનું પાંચજે ઘડવા. પાંચજે અંતું તો આદ્યુત થયું કે તે જોવાને દેશ-



પરદેસના લોક બેઠી પડ્યા. કાઈ કહે, 'શિક્ષણ આજળ બન્યું છે.' કાઈ કહે, 'શિક્ષણ બધે ન માય, પણ પાંચજે તો થયું શું પંખીનું નરણી છે.'

સોનાને થયી બરીને બસિરા મચી. ખુસ મળે તેણે તરત જ પર બાજુ મારી મડવાં. પંડિત બેઠો પંખીને બહુવાવા. કીંમતી લઈને બોલ્યા, 'આ કે' અલ્પ પેરથીનું કમો નથી.'



બાણેરે તરત જ સદિયાગોને બોલાવી

મંચીના. તેઓએ પોથીની નકસી, અને તેની નકસીની નકસી કરી કરીને ફરાર મેવડો દે. એકો મારી દીધો. નં જોતા તે બધા દહેતા, 'શાખાસ, હવે વિદ્યા મળી નથી!'

સદિયાગોના હળે બળદ લલાય તેટલું પારિતોષિક લીધું. તરત જ પર તરફ ફેર દીધી. તેઓના અંસારમાં દંદ રોમીય પોટરહી નહિ.

ખુશ મૂલ્યવાન પાંચજેને સાચવવાની બાણેર પર પાર વજરની જવાબદારી આવી પડી. મરાગત તો ચાલ્યા જ કં. આડમુટ. સાકરું પાછી રાખા ને એ બની ત્રાકમગાળ મેઈને સૂકાઈ કંદેત. 'શી કમતિ થાય તે!'

ખુશ લોકો અલ્પ લાગ્યા; અને તેઓ પર નજર રાખવાને માટે એકી વધારે લોકો રાખવા પડ્યા તેઓએ મહિને મહિને મૂકા મૂકા તપાસી રાખીને તીવ્રેટીયા બરી.

તેઓના તેમજ તેમના મામાના, કાસના, મારીના બાઈના બધા ખુસ મળેને ઘરની થી શ્રીકોમળા આવી પામરીને જોસવા લાગ્યા.

૪

જનનામાં જીભ ફેરવાવેને અમાલ છે કેવળ નિંદો છે તેઓને તેમજ. તેઓ બોલ્યા, 'પાંચજે તો મજબૂત બન્યું છે; પણ પંખીની બળરે કાઈ રાજત નથી.'

વાત રાત્રેને કાંને મઠી. તેણે બાણને બોલારી પૂછ્યું, 'બાણ આ શી વાત સાંભળ્યું છું?'

બાણે બોલ્યા, 'મદારાજ એ સાંખી વાત સાંભળી દોય તો બાણેરે સોનાને, પંડિતાને, સદિયાગોને, બાણેરે જેઓ મરાગત પડે છે તે જેવું રાખે છે તેમને નિંદોને ને બાવાનું મળે નહિ એટલે એ તો ખરાય બોલે.' જવાબ સાંખીને સોનાને સાચી પસંદ નિર્મલ રમણજ અને તરત જ બાણના જવાબો રોમનાનો દાર આપી પડ્યા.

૫

શિક્ષણ કેટલું નેરવું પેરથી રહ્યું છે એ બંને જ નેરવાની રાત્રેને કમ્પા મઠ. અટકે એક દિ ગિજા, અમાલ, અમ બધા રાજા સાથે છુદ થોતે શિક્ષણ સાથે જઈ બેઠા.

ફરવાન પાસે તરત જ બળદ લગાડા મળ, ને ઘેરા, ને દોષ નમારે ને મોળવ, ને મૂરી ને બેરી, ને બંસી ને અલર, ને ફરવાને મંદર. અજાં યુદ્ધનાં મૂકા બેઠી દલાવી. દલાવીને પંડિતો મંચો બહુવા જાગી ગયા. મિસ્રી, મલર, રોમી, સદિયા, દેખરંજ રખબર અને મામાના, કાસના,

માસીના એ બધાએ જમવાને પાન પાં બાણે બોલ્યા, 'મદારાજ! કામગીર મેયું નેર? મદારાજ એ લ્યા, અદ્યુત. રાત્રે કમ નહો.' બાણે કહ્યું, 'માત રાજદ નહિ. માછળ અમે ય કમ નહો.'

રાત્ર ખુસ મળેને રેલામાંથી નીકળીને જેવા દારી પર ચડ્યા નવા ને ત્યાં આટ પાછળ નિંદક છુપાયા દનો તે બોલી બેઠ્યા, 'મદારાજ, પંખીને એક આલ્યા કે?'

રાત્ર મમી થયા. બોલ્યા, 'અલ્યા, એ તો ચાલ જ રહ્યું નહિ! પંખીને તો ન મેયું' 'પાછા બાણેને મિટિતને કહ્યું, 'પંખીને તમે ફેવી રીતે શી જોવા છે તે રીત દેખાડો.'

રીત દેખાડાઈ પણ બરી. દેખીને રાત્ર બારે ખુસ થયા. એ રીત જ પંખી ફરવા બેરહી બધી જવારી દગી કે પંખી તો દેખાતુ જ ન હતું; અને એમ કાચુ કે એ ન દેખાય તો એ મારતો :

રાત્રેને સાચું કે આ પોજવામાં જે જ વડી નથી. યજમાનમાં કાણુ નથી, પાણી નથી; કેવળ દગલાબંધ પોથીઆમાંથી દમલેકમલા આ રીતે ફરવા બેસીને પંખીના મુખમાં ઠસાવવામાં આવે છે. એ તો બધ જ. — મિત્રાર કરવા બેરહી એ કમો જવા દતી? મંદને શરીરે રોગાય માય.

આ વખતે રાત્રેને દારી પર મારી વેળા સરદારને બોલાવી કહ્યું હીમુ કે નિંદકની સાથે અસાધર કે કામું લાવી દનો.

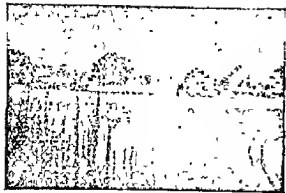
૬

પંખી ફિરવેફિરવે બાણર દંતુર મુખળ અધમૂક થતું મથુ. બેરહી રસોને વધારે આશાચિરી. કલાંત જ અમાલ-રોષથી અન્યાયે પ્રખાતવે પ્રકાશ મેયું તવારે બેઠાબીથી પાંખો ફેરવાવું.

પણ આ શું? એક ફિરવ મેયું તો તે તેની નબળી સાથ વડે પાંચજેના સજિવા કાવવાની મિદા કરતુ દતુ : ફેરવાવે બોલી બેઠ્યા, 'આ તે ફેવી બેઠાબી!'

તરત બેશિક્ષણ મહેલમાં મરાગતેને દોષો લઈ લઈ રવાના થયા. ફેવા થલ થલ એ દમોટો પગાડેલો દોષો લોડાની સાંભળેવાય મઠ. પંખીની પાંખો ય કાવવામાં આવી.

રાત્રના મેખેટીઓ માપુ દલાવી બોલ્યા, 'આ રાત્રના પંખીઓને કેવળ અલ્પ નથી એ તો કીડ, પણ ફરવાના થે નથી.'



રવેચી મંદિર અને તળાવ

(ક્રિટાટ: લેખક)

રવેચી રવેચી મંદિર વાગડના સૂક્ષ્મ બંધ પ્રદેશમાં એ પ્રાંતનું વિશ્વવિખ્યાત ક્ષેત્ર શકાય એવું ધારા છે. રણની મુસાફરી કરી ભિલરેલા વટેગામીને અહીં પૂરતી શાતા વળે છે. ત્યાં એક વિશાળ તળાવ છે, તળાવકાંઠે ગદિર છે, પટણે ધાટ છે, અને પાણીઆદે પુલ્કી પરસાળવળી મરંજાણા છે. બહારથી વળતાં રણ વચ્ચની વલેચી સવાદે અને અહીં પહોંચી આવેલા. સતતની મુસાફરી અને કલ-બરાથી બપોલુ શમેલા અને એ પરસાળમાં પહોંચ્યા છે ત્યાં આશામથી પડયા. શીતળ પાવનની લહરીમાં કંઈને હસેસેથી શકાય એવું હતુ નહિ છેક બાદરવાના નગતા સૂર્યેનો તડકા આળ પર પહોંચ્યો અને 'હરિહર'ની લાકડાં મળે ત્યાં તેના ધાપલમાં બંધ્યા. તેણે તે ત્યાં કેટલાય શેલકોને બાજરાનો દોરણે, ગયની કાળ અને છાશનું ભોજન આપવામાં આવતું હતું. પટણે ધાટ કપર મંદિરનો બેલો પાણીમાં દોરવાના કટક નાખતો હતો તે આપા સંખ્યાબંધ કાચબા દોળે વળેલા. મ-અટા કુતરાં પણ એટલી જ સંખ્યામાં આવી એ ગિજળાનીમાં બાજપાટાવતા. બોળા અને તેના મ થી ન રવ માગમાંથી ધરધરથી એકેક દોરણ કુશરની સાવે છે અને તે એકલા કરી બપા બાધે પડતું ગાય આરાંધે છે. અહીં દુષ્કર્યદિવસેથી પણ ખાસ મુજ નેવામાં ન આવી. મંદિરના વલિવરમાં સેકેશ માયે વોપવામાં આવે છે; અને તે બધી 'માતા-મિતી' કે 'નારામી' દેવાય છે એ માયે પર ડામ દંધને વિશળનું ચિહ્ન પાટેલું દોલ છે. મંદિરના કેટલેક બંધે આ માયેની નીવળ-માથી નિઃસવાસમાં આવે છે માયેના વલિ-વાણુ ગદિ દાગમાં જીવન તરીકે ધણા જીવના આપેલો છે એવા દાગના લેખનાં સંખન ૧૭૪૩નો ગાયની મુતિદંડવેલો અને નીચે લેખ સદિતના એક પાણિયા રવ માયેની સીમયા રવેચીને રવને આવેલો છે

તળાવની સામાં બાજુએ આવેલી કીટી ઝાડીમાંથી અવતા તાલ પાવનમાં રહેતી

માહાત્મ્ય છે અને રવેચી માતાજી તેમાં અમ સ્થાન ભોળાયે છે આ રચણ બહુ પુરાણી ગાય છે. લોકાંમિ છે કે મુજ મંદિર તો વલિશિખર અને ધુમ્મટો સદિતનું પાંડવોએ બંધાવેલું હતું; પણ તે બાળી લોકોએ તેથી પાટેલું. હમણાંનું મંદિર તો સે.૧૮૬૮માં સામબાઈ માતાએ રવ, ૧૭૭૦ કરી અર્ચો બંધાવેલું છે અને તેનો ત્યાં લેખ છે.

આ દેવીમંત્ર સામબાઈએ કચ્છના મહા-સાવ શ્રી બીન દેશજીને પરવા બતાવેલા અને ગોતાનો તથા મહારાવનો મત જનમને મણુલુગળ્ય સંજારી આપી મહારાવને કીટું-ળિયક પાધિશામાંથી કમોદેલા. જાગમાના-ગં બ્યારે ધાર્મિક શ્રદ્ધાનું અંતિ પ્રાપ્ત્ય છે હતું ત્યાં મહારાવ અને માતા સામબાઈ એકાંતે ચેરનદિવા રવેચી માતાજીનો વાસ અનુભવના એમ કહેવાય છે. ફંતકયા છે કે એક વખત સામબાઈ માતા અને મહારાવ દાપાટ રવાના બેલા દત્તા. તે વખતે આર્ચિયા સામબાઈને સિયરિયન, શાન્ત અને રચનમાં કુર્કેસવામાં બેઠા મહારાવને કંટાળો આવ્યો અને નિરંદ્રકારના તેમણે બાજુ સેડેલી માતા-એ માત્ર એટલુ જ મ્યુ કે 'આપતિયા પડેલો મારો એક ભટ્ટ ગયા દિલે મને રચરતો દંતા એટલે તેના મદાયે મારે પહેલવું જ નેહએ.' મહારાવે આને મળક રમગલ કપા-લેખમાં કહ્યું. 'તમે તે ગેવાં કોણુ જેવા હવે, અહીં એકે બસાંને માંગ મદદ પહેંગાટવા-વાળો' સામબાઈએ કહ્યું. 'તેમાસમાં અશ્વજા અનુભવી જે આચારે લગી રવેચી તરીકે આવી તારી સારો એવેની ન દવે હું નહિ આપું ને ગામવાદીઈવારીનાસક રવરહેલો. લોકોમાં મારી લાંસી ન થાય તે માટે મારા ભજનને કમારી મદદ કરી તેની ખાની કરાવીશ.' મહારાવના મામાથી આટલા જ સંખેની કલ્પના: 'સીકે નેન ર સજ, બીકે તેને ન્યય બાઈ જીવી જીવી કમાઈ છ' બજર વારીમાં.'"

* રવેચાળ પ્રાંતમાં આ સમ્પ્રદાય બહુ આશય છે

કચ્છનાં કીર્તિ મંદિરો

[૬] રવ

લેખક: શ્રી રામસિંહજી મહેડા ડી.બી.આર.

અરણે સી.જી.જી. તોફાનમાં સપડાએલાં જેનાં માતાજીનાં બાંધાન માતાજીને રમરવાથી તેમના પ્રતાપે ભરેલાં એ ગોદાગર, સામ-બાઈના આગમમાં કહેવા મુજબ, મુકરર દિવસે રાવની લાજરીમાં માતાજીની બાધા છોડવા મંદિર-દાગર થયો. સર્વેને માતાજીની સ્વચ્છાઈ અને શક્તિની પ્રતીતિ થઈ. એ સામબાઈ માતાને લોકો રવેચીનો અવતાર લેખતા. આને એ પણ દેવી તરીકે પૂજાય છે ને તેનું મુખ્ય દેવાનક બજારી ઉત્તરે લાઈન ઉપર આવેલા ક્રેડાઈની માતાના મંદિરમાં છે.

લગભગ ૫૪ ફૂટની કીચાઈના ચિખરવાળા રવેચી મંદિરના મધ્યભાગે રવેચી માતાજીની સિદુર ચોપટેસી મુતિ આવી રહેલી છે. આ મુતિ રવચંદ્ર માનાય છે. એ મુતિની પશિચ તરફ મહામાયા ગેનાય, પશી બાડિયાર અને પશી જંદમમાંની કુળદેવી આશાપુરા એમ અનુક્રમે મુતિઓ આવેલી છે. પૂર્વ તરફને રવેચી માતાજીને પડળે સામબાઈ માતાની મુતિ છે અને તેની પછી વીસ જુલવાળા રવરાયની પ્રતિમા છે તેને પડળે ગે.રા ગીતરવાળે છે નીસ જુલવાળા રવરાયે રવના ગરાસિયાનાના મૂજ પુકડ મૂજવાછબેલ-ને રવનું રાજ્ય આપાવ્યું તેમની એ મુતિ પધરાવેલી છે. કપરની બાધી મુતિઓ કપરા-નિમુજ છે એ જ મંદિરમાં પૂર્વે કિશાનિમુજ કાળા ક્ષેત્રવાળી મુતિ આવેલી છે, તેની પછી અંખેટ જ્યોતની દીપિકા, જે મને તે સંકેતોમાં રાતિદિવસ જીવી જ રાખવામાં આવે છે તે આવેલી છે; અને પછી રમગલ પીરની મુતિ છે. આ બધી સિદુરથી લીધા-ગયી છે. રવરાયની મુતિ સાથે મામુસની કાળાઈ જેવડા ગ્રાળ ખજાવાળા એક વંત્રજ ક ૧૨ મંત્ર બંધે બેલેલા નેકકરી ધોડાની મુતિ છે. આ મંદિરે પડળે એક નાનું હાડ મંદિર છે. તેની કપરમાં એક કીટ તરીકે છે અને તેમાં બેરવનું સ્થાનક છે. આ બેરવને પહેલાં માનવ બલિદાન આપતું એમ કહેતી છે. કાળજીએ એ કિચાઈ જુઓઈ જઈ તેનું સ્થાન દવે માનવી મમતદા આદરવાળા કીકેને લીધું છે. એ નાજીર રવરાયનું નથી, પણ આણું ને આણું ધરાવવામાં આવે છે. એ કોઈ કપાડી રાકનું નથી, એટલે તેનો તપાટવ મળેલો છે. તેની

ઉપરે ચિકિત્સાને આરોગ્ય છે. એ ચિકિત્સા
ક્રિયાઓ દેશમાં માણુ અર્થો રજુ અને થઈ
આગમાં પડયું છે. તેના પ્રતિભાવે ત્યાં વાસ
ગતાય છે. બહારના ચોક્કામાં શિવગંધિર,
સગાધિજી અને વૃદ્ધા પાણિયાઓ આવેલા
છે અને મંદિરના મુખ્ય પ્રવેશદ્વાર પર ડાબી
તરફ હનુમાનની એક મૂર્તિ છે. જમણી
તરફ અણેશની હોવા મૂર્તિ છે તેને પડછે
પશ્ચિમાભિમુખે શીતલાની એક મૂર્તિ
આવેલી છે.

આગ અર્ધી કેટલાંયે દેવદેવીઓને સંતુ-
ષ્ટોળો યજ્ઞોલો લેવામાં આવે છે. યજ્ઞ મૂર્તિ-
દાસિક નજરે લેતાં તેમાં આપણી પુરા-
સંસ્કૃતિના ધાર્મિક વિકાસક્રમનાં દર્શન થશે.
આદિ માનવધર્મ, ભૌતિકી આપણી હાલના
ધર્મ વિકસે છે. તેના અર્ધી વિવિધ તબક્કા
લેવા મળે છે. અને એ રીતે ઉપરના યજ્ઞોલો
જુદાજુદા પંથો ને મતગત્તાંદર્શન દિવું ધર્મ
ગોતાની અંદર કેટલી સહિષ્ણુતાથી સમાવી
લઈ શકેલા આનુભવે છે તેની પ્રતિનિધિ થાય છે.
સંસ્કૃતિને પહેલે પશ્ચિમે માનવી હોવા ત્યારે
ગોતાની સમીપી કાઈ વિશેષ સક્તિ તેને
લેવા મળતી કે કાંઈ સક્તિ ગોતાને પીડતી
કેમણી ત્યારે એ શૈતન્ય અશ્વત્ત પ્રાકૃતિક
શક્તિઓને, રાજીને તેમજ ગોતામાંના
વધુ સક્તિશાળી માનવોને યજ્ઞ કેટલીઓનું
રૂપરૂપ આપી, તેને આસપાસી, તેમા ગોતાના

માર્ગોં તે સોધવા લાગતા તેમની
તાકડાં કે પશ્ચરની મૂર્તિઓ બનાવી વૃક્ષ-
પૂજા, અગ્નિપૂજા, પશુપૂજા, પ્રૈતપૂજા, દેવપૂજા
ઐશ્વર્યની એ વિવિધ પૂજાનિધિમાં માનવી-
ના ધ્યુતિવિકાસ સાથે તેમાં રૂપાંતર થતાં
થતાં તેની ધાર્મિક કલ્પના હાલની રિપતિએ
પહેંચી છે. તેમાં માનવીના બરવાટકબન
સાથે રાષ્ટ્ર યજ્ઞોલો શાસ્ત્રસંપ્રદાય કે માનાર્પણ
અતિપુરાણી છે અને હજી જે હિંદુધર્મમાં તેનું
માહાત્મ્ય એટલું જ છે. માનવવંશશાસ્ત્ર
(Anthropology)ના અભ્યાસીને અર્ધી
વિચારની સરસ સાગમી મળી રહે છે.

નકલકની પૂજા અને કલ્પના પશુ અતિ
પ્રાચીન છે. ભાગવતમાં તેના ઉલ્લેખ છે અને
તેનું એક આખું અલગ પુરાણ છે. કદિમ
અવતાર તો હાલુ હવે યરો એમ આગમમાં
માની લેવાયું છે. પશુ તેની મૂર્તિઓની
રચાવના થઈ તેની પૂજા રાષ્ટ્ર યજ્ઞ પૂજા છે.
કેળા, રળારી, બરવાટ અને કુંભાર-વાગડની
એ આદિભક્તિઓ ને રાજપૂતોમાં તેનું માહા-
ત્મ્ય પરાકાષ્ટિ છે. લોકભક્તોમાં પશુ એ
રસમય કલ્પનાને વણી લેવામાં આવેલ છે.

એ... બગી રહે કે હં નર બગરો,
નરબંધ ધરશે અવતાર;
ઉત્તરમાંથી દે આની લેખરો,
હજુહજુરો કેસાખુ;
બગી રહે કે હં નર બગરો,
આતમ બાખમાં અંધાખુ;
બગી રહે કે હં નર બગરો.

આવાં બગરો અતિ લોકપ્રિય બનેલાં છે. ક-
લ્પક્રમ પૂર્ણ થશે ત્યારે માનવીય અંધારોની
અભ્યવરથા દૂર કરવા બમવાન કિલ્ક રૂપે અવ-
તરશે. અતિ રેખાવાં હીટુડા અંધારે થઈ પર આકડ
થઈ, પુરાકેટલા જેવી અંધકર તલપાર ધારણ
કરી એ પૃથ્વીને વિષે વિચરશે અને અંધારો.
જોને સંકે રી સંસારમાં સતયુગ ચલાવશે.
માનવીની સીધી બિગ્લાસાવિગ્લામાંથી જ-
મળી, પોતાના મૃત્યુને લગતી બચબરી કલ્પ-
નાના પરિણામ રૂપે પૃથ્વીપ્રલયની માની
લોકીકી આપણિમાંથી બચવા તેના કલ્પ-
કરને રીત્રવવાની માનવસહજ આ એક બા-
નામરી આકાંક્ષાશિ છે.

રવર્ગ બનેલી પ્રેમશીર્ષની રંજબરી ધર-
નાઈના ચાઈ આપવા સતીઓ અને શોહા-
ઓના ચાઈ અનેક પાલિકા છે. અને તેમાંયે
સતરમીતમ્બ અદારથી સતીના વિશેષ પ્રમા-
ણમાં લેવામાં આવે છે. હાથ દેડી કાગ
યાચતી સ્ત્રી, કાંઈ પડદાનશીન સતી રંજસી
સતીના હાથનું ચિદ્ર, પોતાના બને હાથ પર
ગોતાના મૃત પતિને ઉપાડી લેતી રંજસી સ્ત્રી
વગેરે પાલિકાઓ પર કેરેકી આકૃતિઓ
આપણા સતી ચપાના ચાલનું કારુણ્ય આ-
પણી સમજ લાગી મૂકે છે. રંજસી મંદિરના
પ્રવેશદ્વાર પર ડાબી તરફ હાથમાં નાગ પકડી
લેતી ધોધાની એક મૂર્તિ છે. પોતાની પાસ-
વાદ સમીપી શોહાનાં અનપર એશ્વર્યની હાથ
પાડી રોપના અવતાર મનાઈ નક્કર આગ
ચોદ છુને કચ્છમાં ધણે રમશે નામપંથમીના
અર્ધે આપવાના રિવાજ પ્રચલિત છે. એ
આગ સાથે અતિ મૂર્તિના સંખંપ દોહ શકે ખરો.

રંજસીના મુખ્ય મંદિરની બહારના તેના
વિશાળ શોહાના કતરપૂર્વ ખૂણામાં શિશા-
લેખનો એક પથ્થર ખૂંદેલો છે. એ પથ્થર
પહેલાં અરધી દેશીઓ હતો, પશુ એ તર-
ફની ચોરડીઓની મરમથલતામાં શોહાણ
થયું ત્યારથી હવે એ પથ્થર પર આપણા લેખ
ઉકેલી શકાય તેટલી તેનો લગભગ જેટલો જો
અને ૧ ફૂટ પહેળી આગ બહાર છે. સં. ૧૩૨૮
ના આશિશાલેખમાં સમસ્ત રાજ્યવંશી સમ-
કલ્પત ગાદાશાલધિરાજ શ્રીમત્ અનુદેવ

૧-૧૧ રંજેત ૧૩૨૮ વર્ષે આવ
વા સુધિ ૨ ધુ કું ૬૫ હશીમ
દશ હિલપટકાવિજિત સમસ્ત
જાપુતી સમસ્તેતમ સમાધિસમ
મદનુનંદવ કલ્યાણ વિજય
રાજ્યેત નિયુક્તમ સમાધિસમ
દેવે શ્રી શ્રીકારણિ સમસ્ત મુ
દેવે આગરાન પરિવંપવતિસતી
સેવકાવે પ્રવત્તમાને વૃત્તપ
ધર્મકલ્પકરણ પ્રતિવલ્લે રવ
ગ્રામિ દેવીશી રવેતી પાદનુ
રતી પાવળીય લક્ષ્મી યજ્ઞ
પરી ય સુતરવિલેને ક્રાતમ
કર્ત્યાર્થે કોપી કરાવિતા ક
રાપ ને દ. ના ૨૬૦૦૦૦૦૦૦૦૦

શ્રીમત્ અનુદેવને શિક્ષાલેખ.

વાયેલા (સં. ૧૩૨૮થી ૧૩૩૧)ના રાજ્યમાં
ત્યારે મહાદેવગાદાઆમત્તવરેલો ત્યારે.
ધતપતિ રંજેતના રવ મામે, દેશી રંજેતના
નામગિરેસા સાથે, ત્યાં કરાવવામાં આવેલી
વાવની તેમાં નોંધ છે. આગ મુજબ મહા-
રાજ્યની સીધી હકમત હેઠળ રહેલા તેના
ધતપતિ રંજેતના રવ મામે માતા રંજેતનો
મહિમા તે પ્રાચીન છે. આ શેખાગાના
આનાડના શેડી વિષેના હકમામાં આપણે નેચું
તેમ જુદાજુદા વાયેલા રાજ્યોના સિવા-
લેખી પુરાવા વગરમાંથી ધણુ મળે છે અને
હાલુ વણુ ધતપતિ-રંજેતીમાં વાયેલાઓ ગર-
સિયા છે અને તેમાં શેડીના રાજાં હેલવાય
છે. આગ રીધેલાગ વર્ષત ન્યાં ટકી રહેલી
વાયેલી રાજ્યસત્તાની અસર તણે એ પ્રદેશ
પણુ વાયેલ-વાયત-વાયડ તરીકે માણવામાં
હોય એમ માટે માનવું છે.

આવા ધાતા કચ્છના મોટા રણના અર્ધક
વિસ્તારને આગળ વધતો પાળી હોખાં હોય
એમ માતા રંજેતની મૂર્તિ હસ્તને સંખંપ
છે અને તેમાં અંદર કલપાસિરૂપ આવેલું
છે. કાકરવામાં અર્ધી મોટા મેળો બરાવ છે.
તેમાં આખા વાગડનો લોકસુહાવ મેળો
શાય છે ત્યારે કોળીઓના રાસની રમકડ
અને રંજત બંધ છે. (આદિ)

રણમોઝાર

પહેલે દિવસે અમે ધન્યજ્ઞતા વેરાન-

માં ૩૬ ગાઉદ પગે ફરી વળ્યા રાત પડતાં તો અમ્મદી સાથેના પાણીનું છેલ્લું ભુંદ પણ ખવાસ થઈ ગયું. વિગાનની બાંગેલી ખાંખના કાઠગાળને ઢગલો ફરીને અમે નિશાન મારે અગ્નિ ચેતાવ્યાં. મને તો પાણી ખાતરી હતી કે કોઈ એ જોવાનું નથી. સવારે અમે વિગાનની પાંખ પર નભેલી કાઠજને અગાસા ક્યારાવાળા રૂમાં ચૂસી એકઠી ફરી અને તેમણી થોડી યગચી તેલથી મંધાવું પાણી નીચેાવ્યું. સવારે તો બારે વિચિત્ર હતું, પળું તો એ વાગારા હોઈ પસંદયા. પ્રીચાટ દશે, 'આપણી સાથે બંદક દોત તો કેવું સાંડં ?'

હું એના તરફ એકદમ મુરડામાં કંચો પળું પ્રીચાટની સામે મેતાં લાગ્યું કે તે ભણે એવી લાગણીમાં જોઈએ ન હોય કે 'આસી આપણે મેં ઘોઈ સજ્જે !' ખરેખર, અગાસા જોનેનાં મગજ એક જ થઈ ગયાં હતાં. તે કહાણે મને પળું બંદકનું પાકટો નેમને એવા જ વિચાર આવી પડ્યા હતા.

છતાં એ સવાર પછાં અમે પાછા જુદી જુદી દિશામાં નીકળી પડયા.

હું એવા ચાલવા લાગ્યો કે તરત મને ઝેરજીં લીધિયાના રણ વિષે ચાહ હતું તે સંભારવા લાગ્યો. સહરામાં દવામાંની બિનારા ૪૦ ટકા હોય છે; અહીં એ ૧૮ ટકા જેટલી મઈ ભય છે અને નિંદગી વરાળની પેટે જોડી નય છે. આરજો ને આવાબુના અગસદારે કહે છે કે ગામજુ અહીં ૧૬ કલાક સુધી પાણી પિના રહી શકે. અને જેવું નીસરે કલાકે આંખોમાં તેજ નાગવા માટે કે એત જલદી મુગે છે. અહીંના પ્રદેશમાં ગાઠા બેવા બીના હીસાની પવનને લીધે અગાસા પ્રાણ ટપી રહ્યા હતા એ જોઈએ હતું. અમ્મદી આંખો તેજથી કમકાસ તે પહેલાં કાણુ નભેલાં સુધી આવેલા પ્રાણને વિસામો રહેશે !

અજાનક કે હું જેમશીરીને બોલી બેઠ્યોઃ 'દગણું જ એ કેઈમ હાગ હવ વતેા જોયા.' ના ના. એ તો બીલું મુજમજો દગ. વળી પાછું આખું રમુ બળે જ્યવન થતું હતું. આંખની સાક્ષીને યે જોડી માનની એ પણ મુજદેદ હતું—જેલી વળુબર ધીમધીમે સરી જતી હતી તે બાજુ જતાં કેમ અટકાય ? 'ખરેખર ત્યાં જ...' એમ હું અજાબુને

[પાંદરીસાથી દિરી-ગીન સુધી એક અજાતરાના જોડયન (રેટર ફાઈટર) દરમ્યાન આ દેશ વિગાનની અને તેના ગિરંતિક પ્રીચાટ લીધિયાના રણમાં જુદી પડ્યા. એક આજો દિવસ તેઓએ ધન્યજ્ઞતા વેરાન ખુંદો. સાંડ વિગાન પર પાછા ક્યાં એ વેળા બાતામાં કે પણ રહું નહોત. ત્યારે તેઓને લાગ્યું કે આવા ધીકતા મઠ પ્રદેશમાં હવે તેમનું મેાત તેમને ડંકારતું હતું.]

ને મારી કલ્પનામાં મુજમજો મને આજળ એજમજ ધક્કેલતાં

બેતરીની સાંકે મને ચિનાતુર કરી મુશો. હું થોભી ગયો ને મનમાં 'આવ થઈ તો અગાસા વિગાનથી તો કહેજો પેટર હું નીકળી ગયેા હવેા. મને વિચાર આવ્યો, 'જરૂર, પ્રીચાટને કોઈ ને કોઈ વળુબર મળી ગયું હશે.'

એ કલાકની રખડવહી બાદ મેં ક્ષિતિ પર કબજા લેયા હું રંતેા બહુચો હું અગાસાને નવરાટમાં પ્રીચાટ અગ્નિ પેટાવ્યો હતો. વળી એક કલાક આદ્યેા. હવે પાંગરેા વાર જવાનું હતું. ને હવે તો બસ પચાસ જ...

અકસ્માત હું જરૂરત એવા સંબી ગયો. અકસ્માત હું જરૂરત એવા સંબી ગયો. મારા હેવામાં આનંદ ભરી બેઠ્યો. ત્યાં—પળું, અગ્નિના તેજવા, પ્રીચાટ એ આરજો જેવું વાત કરતો હતો !

હું આનંદથી બસી બેઠ્યો, 'હો...હો...'

આરજોએ મારા તરફ જોયું ને મને જો-લાવ્યો. પ્રીચાટ મારી બાજુ આવવા લાપ-ટપો. મેં મારા લાખ પસાયાં. પ્રીચાટ મને પકડી લીધે ને બંડા કર્યો,—અરે હું પડી જતો હતો !

'ત્યારે આવ્યા બસ.'

'કાણુ ?'

'કેમ, પેસા આરજો જેવે ત્યાં તું હમણાં વાત કરતો હતો ને ?'

પ્રીચાટ મેં વસતીને મારી સમી જઈ રહ્યો, 'ત્યાં તો કોઈ નથી !'

હવે મારાં આસુ ખાનગું રહ્યું નહિ.

એકા ઝોલીસ કલાકમાં અમ્મદી પારે કેવળ થોડી આગીઆ જ આકળ હતી; એટલે હવે અમે થોડી વધારે કાઠજ શીલવા માટે પેરેરપટ (વિગાન-છત્રી) પાછરી. પેરો-દિયે પેરેરપટને ટળગમાં નિચેાની તો બે પાસા કહેવું પાણી નીકળ્યું. અમે સેનાય લીધાં હવે હવે અમ્મદી તરફ લીપશે.

પણ પાણી તો લીકુંથીયે હતું. પહેલે પુટરે જ એવું લીકું સવાદવાળું લાગ્યું કે ખૂબ તરડ્યા હવેા. છતાં એ હું પી જ ન શક્યો.

પ્રીચાટ જાગીન તરફ મારે માંડીને ચકર ચકરે ક્યાં કરતો હતો. અજાનક એ તરંગે ને બેઠકી ફરી. અર્થો મિનિટ પછી મારે પળું એક જ થયું. અમ્મદી ઉઠતી. આસા હવે ચાલી ગઈ. કાણુ ભણે પેરેરપટ પરના

લેપથી કે ટળગની બંદરના કોઈ પદાર્થને સળેા પાણી એવું બેરવાદ થઈ ગયું હતું.

ચાલવા બેપડવા માટે બહુ મોટું મઈનું હતું. હવે તો આમને આ સાંપિત જગ્યા ઊડીને ચાલી જ નીકળવાનું હતું. અમે નિશ્ચય થઈ હતા કે હવે રણમાં જ્યાં સુધી ઢગલો યદને પડીએ નહિ ત્યાં સુધી બસ ચાલ્યા... જ—ચાલ્યા... જ ફરજું.

પ્રીચાટ કહે, એકજો દોત તો હું તો બસ લગી થઈને રહી જ રહેત.

પણ એક સાથે નીકળવા ને હરણ દિશા બાજુ બેપડવા. ખળખળ નહોતી કે દરેક રડતે અમે કોઈ વળુબરને રંતે જઈએ છીએ કે મારી આ આતજ રણમાં જોડા ને જોડા મર-જુના મેમાં ખુસીએ છીએ.

તે દિવસનું મને માત્ર એટલું યાદ આવે છે કે અમે ટવ પર આવીને ધસમરે જતા હતા—માત્ર બાંગી પડવા માટે. હું જાગીન તરફ જ લેયા કરતો હતો, કેમકે મેમરે મુજમજો ખૂબ હેરાન કરતાં હતાં. વારવારે દોલાયંત્રથી રંતેને મેળવતા હતા ને અવાર-નવાર દેનીમાં વિસામો લેવા બેસી જતા.

રાત પડવા આવી, ત્યાં પ્રીચાટ એકાએક જોડી બેઠ્યો, 'અરે, પળું તજાવ દેખાય ! મારા છવના સમ; આસારે રતે કોઈ આંકવાં ન હોય.'

મેં કે જવાબ ન આપ્યો. મેં તો ક્યારની મારી આંખને માનની ઊડી રીપી લી.

'હું જસ જેઈ જાયું. મોટ વીસ મિનિટ નો રંતેનો હશે.' એવે કહ્યું.

મને ખળખળ દતી કે પ્રીચાટ કહી પાછો નહિ ફરે. ત્યાં રંતનામાં જ બાંગી પડશે,—જેની રોને હું પણ અહીં રંતનામાં લપડી પડીશ. ફેરજું આદ્યા એ વિચારતાં જ હતું તો ટપાલ ગયો. ટપલ પર થોડું ધૂક લાવવા મેં પ્રયત્ન કર્યો, પણ મેં ન વહ્યું. જેવું મેં મોં બંધ કર્યું કે મુકર જેવા કોઈ પદાર્થે મારા દોહ સીપી રીધા. છતાં મેં હજુ હું મળું હલારી રાંતેા દેનાં અને મારી આંખમાં તેજ નાવતું નહોતું.

બંધારે થયું ને મારે પ્યાન મારા વિખૂડા ત્રાથી પ્રીચાટ પર મળું. કેવો મનનો આદમી કોઈ દિવસ બેડબાટ નહિ.

પણ જેવું મેં છે અરે, માવ પાંચરો જ ફૂટ ફૂટ એ રીધેા હલવે. એ રંતેા બહુચો લાગે છે. મેં એના મઈને જગ મારી. મળું મેં સાંમ-

બતો નહોતો. બધી બીજે દીવો દેખાયા, બસો
જ વાર ફર. વળા શીજે દીવો દેખાયા. હં, અંને
રોજ દરનારી દુકાની આવી પહોંચી બી.

ત્રણે દીવા સિમસે આપતા હતા. હું અચ્ચ-
અચ્ચ, 'હું આટલું તો નથી મળ્યું છે? મારી
આંગી તો માંડ છે ને?' પણ હંવા એ બીજી
બાજુ ફરતા દેખાયા કે અજાણે મને થયરાની
અધાર. 'થોભો, થોભો, હું આપું છું.' હવે
તેરબું બળ કરી હું બારડી બેઠકથી.

સામે જવાબ આપ્યા. હાસ. 'મને આસ
વડી આપ્યો, છતાંયે મેં એ આપાજતરફ દોડવા
માંડ્યું. એટા પ્રીવાટ હતો. હું લખી પડ્યો.'

'મેં પેલા દીવા ભેગા કેલું રહી ન શક્યા.'

'કથા દીવા?'

ત્યારે જ મને બાન થયું કે તે તો એકજોર
જ હતો. હવે મારી વિચારા જતી રહી કે
વોડની લાગણી મગજમાં તમાગી રહી.

અંને પ્રીવેટિંગ, 'આ પાણે નજાળા આવી
પડ્યા છીએ.'

રાત્રિની હંડી કાઠિત બનતી જતી હતી.
મારા મંતે કંઠકાટી યોજાવતી રાત્રે હીધી
અને મારા અવધારે મૂંઝવણની જેમ તરફડી
રહ્યા. ડિગ જેવી હીધે મારે આ જોડું કરી
દીધું અને મારા અવધારે પછુ પોલાનું
કાગ છોડી દીધું. હું ખાઈ ખાતી એમાં પડી
રહ્યો અને મારા ચહેરા સિવાય બધું ધાગ-
ધાગી જંગ દેતીથી હાંધી પડ્યો. પ્રીવેટિંગ મારા
મવાની ના પાડી. 'એ અંધ કે આમળ ને
મામળ આલવામા માલ છે પણ એ જોઈ
રહેતો હતો. હી હવે મને હેરાન કરતી ન
હતી; મારે મંગ હવે બિંધી મધુ. . .

અને હવે સવાર પડતું હતું ને મને હવે
કેંકડીક લાગતું હતું, પ્રીવેટિંગ, આસ બેઠકથી અ-
લસતુ આપણું નજાં લીજા છે ત્યાં સુધી આલ-
વામાં વાંચા નહિ આવે.'

એ રાતે જરાયે અકળ પડી નહિ, પણ
માણસને ૧૬ કલાકમા સુકની નાંખ એવો
પ્રશ્નગી પના દુઃકરતો રહ્યો મારી હજ તો
પ્રકારને આફ પેરીસ જેવા થઈ ગયું હતી. અંને
એવો તો અંદાજવા દેવડો હતો. હને આંગીમાં
પ્રકાશના કણ નામના હતા. આગારી સાથે
થોડું ધરતું હતું તે જીવાંગે મેં પ્રયત્ન કરી
લેખો! પણ એ તો બહુ અધુ જીવાંગીવાત'
પછી ૯૦ ડિગ્રીવાળું આદરકોલ પીધું પણ
એણે તો મારે મળુ જ બંધ કરી દીધું.

હજારસ બનીને અને સવારના પહોરમાં
જેટલું થયાય એટલું વાકી નાખવા યડપથી
બેઠકયા. અમને લાગ્યું કે સુરજ મારે આવે
પછી ચાલતું રાત્રે નથી. ખાંસરો વારથી ફર

જતા કે અમે લખી પડતા. માન આધા વિના
અમે આમળ જઈ શકતા જ નહોતા. પણ કેંકડી
અમને આમળ ને આમળ થકેલવું હતું. થોડી
વાર પછી દરજ જઈ બેઠકાનું. માર્ડલ કે અધી
આમળ દેતોના દમલા અને થોડા ઓર જેટલું કે
હવે અમે બસો જ ન વે મેસરી પડતા.

મેં દહુ, 'આસો, આમ ને આમ આમળ
પેલાં જાડવાં સુધી.'

હવે આગારી સહન શક્તિને છેલ્લેલુદે અમે
પહોંચ્યા હતા. મને લાગતું હતું કે થોડકસ
મારા પગ હવે મને આમળ નહિ લઈ જઈ શકે.

અંદે ! આ શું દેખાયું ? મેં પ્રીવેટિંગ તરફ
ફરીને જોયું. એ પણ મારી જેમ બાધા જેવો
બેઠો હતો. શું હવે એની કે સમજાવું ન પડી.

અમે રેલીમાં પગલાં હાંકી !

તે પછી તરત મને કડકોના અવાજ સંભ-
ળાયા. મેં વિચાર્યું, હવે મને પણ મુગજની
મારફરી માંડી કે શું ?

પ્રીવેટિંગ મારો હાથ પકડીને દે, 'સાંમળ.'

'યુ ?'

'ફકો.'

હં. હવે કોઈ શંક રહી નહિ. નક્કી અમે
બધી ગયા !

અમાનક દેતીના એક નાના દમલા પાછ-
ળથી એક આરબ દેખાયા. અમે બંને અમે
આગારા કેંકડીવાળાએ બેસો પડી.

પછુ અમારા અવાજ પગ વારથી ફર જતા
જ ન હતા. આમળ થીમેથીમે દેખાતો બંધ
ચતો હતો અને અમારામાં તેની પારી દોડીને
પહોંચવાની લાક્ષણ રહી નહોતી !

બધી બીજે આરબ દમલા પાછળથી
દેખાયા. ફરી અમે બેસો મારી; પણ કેવળું
નહિ. પછી અમે હાથ દલાવ્યા. પણ આરબ
તો યોજ જ લેઈ રહ્યો હતો. 'અંતે કણ બહુ
કેટલી મેં વારે એ પાછું ફર્યો. અહુબતી અહ-
લત' એ આગારી તરફ જ આપતો હતો.

એ માત્ર અમારી તરફ જોઈ જ - લો. પછી
આ રાખત પર દામદાબીને અમને ફેરીમાં
બેસાડી દીધા. એ વખતે વલિભેદ કે બાપાની
મુસીબત કશું ન હતું. જે હા તે એ કે એક
મરીળ બીચારો આરબ અમારા બમા પર
એના જેવ જેવા હાથ મકતો હતો !

થોડી વાર તો અમે એમ ને એમ પડી
રહ્યા. હવે એ એક તાંસળીમાં અમારે માટે
પાણી ભરી લાવ્યો. દેવની જેમ જીંધા પડીને,
અમે તે પગ દૂડી પડ્યા. એને અમળ ચાલ્યા
હતા. (અંદારે એક આદરકાંડિયા પછી અમે
આગારો રરતો રોધવા પાછા નીકળ્યા ત્યારે
બળર પડી કે અજ એ કેંકડી બે બહુ મળીને

૧૨૦ માર્ડલ અને આલ્યા હતા !)

આરબે અમને સમજાવ્યું કે આઈ પટા-
શમાં અમારા જેવા યુરોપિયન વસે છે. હાટની
પીઠ પર ચડીને અમે બેઠકયા. પણ કલાક
સુધી આમળના હડકોડવા પછી અમે અ-
મારા આરબ હારને કહ્યું કે અમને અંદાશિતીમાં
પડી રહેવા દો. અમે એ મહદ શોખવા આમળ
બધા. સાંને સમ વાંચે હથિયારબંધ આર-
આરગાથી ભરેલી એક મોટર આપીને અમને
લઈ મઠે. મધરાતે અમે કેંકડીમાં પસારીમાં
પડ્યા હતા. . . .

વિનય દોડાઈ

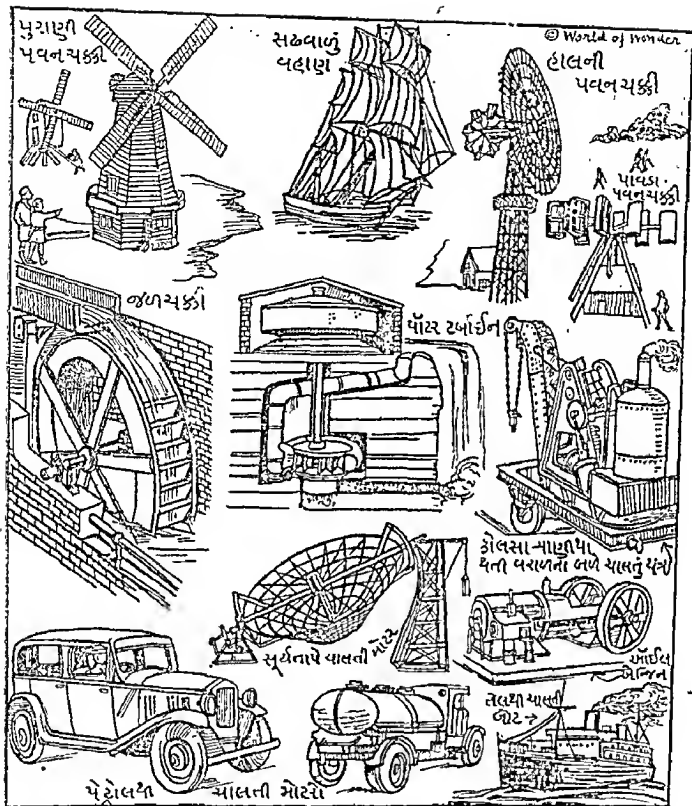
[પ્રી 'અંતરાષ્ટ્રિક મન્યવી'માં આવેલી
મૂળ કથા પરથી સંપ્રેમ્યાર'કતના 'રીડેસ
કાંઈન્ટે' દેહકેવલા રેવંકટ પરથી, 'નાઈ
કલાઈ' અને 'વિન્ટ', સંદ અંદ દેહકેવલા
વિખ્યાત લેખક આલવાને કે ક્રેત એકલ-
પેરીએ આ વાત લખી છે. આનું મૂળ નામ
'કેસ હન ધ ઓર્ક' છે. 'વિન્ટ', સંદ અંદ
રેહકેવલા'માં, આ વાર્તા એક ભાગ છે.]

(અનુ. જ. ૨૦૦૦થી) પાંડિત્યના જડ બાર
તળે હી જળામાં નહોતાં તેમના છપાંબળ
પ્રકાશનાં પાર પામ્યાં ક્યુમાં હતાં આખી બિન્-
ગી જેમ્સામનાં, એવા ને ત્યાંબના મોલ-
સવમાં સમર્પી હતી તેને માટે કોઈ વિશિષ્ટ-
છાવી દિશામાં એવો જ કેસવ બેઠકતાં બેઠ-
વતાં વિલય પામ્યું તેના રરવા વધરે થય-
વું હોઈ રાતે જ અલસુખમાં એવી રીસ વરસપર
તેમણે હસતે મુખે થોડકી મારી લીધી અને
કાળની પારેથી અપાસવનું વરદાન એ વરી
ચૂક્યા. મંધ રમવિર રમીકેની પણ અલસા
મામાં તેમણે તિમેટ તરફ પ્રયાણ કર્યું.

આચાર્ય દીપકનું બીજું નામ અગીય પણ
છે. ને વાળને જ માથે તે તિમેટ પહોંચ્યા.
તિમેટવાસી આમે તેમને 'એ-દો-સેન' રો'
(માઠાપ્રસ)ના મુદવનાગીની નામ હતું. પેરો
તેર પીં સુધી તેમણે ત્યાં જાનની સક્તિમાં
વહેવડાવી. તિમેટની 'જોરબી' નારંગ સર્વ-
પ્રથમ બળ્ય બીજ શાખાના તે આદરમાપક
ને પ્રચારક. કેટલાયે મુદેસદા તેમણે તિમેટને
બાપામાં લખ્યાં. ઈ. ૧૦૫૩માં ૩૩ વર્ષની
હાથે દહાસા નહ્યો નેવા નામના રમણે તે
માહાનિવિજ્ઞા પાચ્યા. તેમનાં બિજાપાત્ર ને
કમંડલ આને પણ તિમેટમાં સંચકિત છે.

અજાન, ગરીબી ને શુભાગીમાં પૂજાજા
થએલા કામરતા બમાવરીપમાંથી આ જે પણ
કુલપતિ દીપેર શીજાનની અવનસોરેશ જાન-
ને સમર્પણની ચેતનાભરી મહેક છે. તેમની
પુણ્ય-મુખતિ એ બિંધત કારતરનું ચોરવધન છે.

મકરંદ હવે



માનથી કુદરતનાં બળો કેમ વાપરે છે

કુદરતે બરેલા શક્તિના બંદારોનો કપયોગ માનવી વિવિધ રીતે કર્યો છે. કોલસાને તેલ (પેટ્રોલ) જેવા બેટા કૃત્રિમ બંદારો વડે વસાવે છે. આજુબાજુ છે; જ્યારે પવન જેવી અમુક કુદરતી શક્તિઓ માત્ર તે હોય તેટલા મળે પણ તે જ કામ કરે છે. એ બધાં વિવિધ કુદરતી બળોને માનવીએ કેમ નેતર્યાં છે તે આ ચિત્રમાં દર્શાવેલું છે. બધાંથી માનવીએ એ પહેલાં કપયોગ પાવનને પાણીનો કર્યો. પવનનો ઉપયોગ પવનચક્કી દ્વારા ધીરે કે થત ચલાવવામાં અને સડદારો વદાજુ ચલાવવામાં માનવી કરે છે. પછી પાણીના ધારાની શક્તિનો પણ માણસ ઘણા પગલેથી કપયોગ કરે છે. પુરાણી જળચક્ર-ચક્કીથી માટીને આઘની 'ટર્બાઇન' એવા નમુના કે. જળચક્રની શક્તિને ટર્બાઇન દ્વારા નેતરીને જે આગળ લીજીંગ શક્તિ રૂપે વાપરવામાં આવે છે તેનો અગ્રિમ નમુના કાચાનું દાણાં વિકસરે છે. જળ અને પવનનો કપયોગ માનવી આગ સીધી રીતે જ કરે છે, જ્યારે બીજી શક્તિના બંદાર તે કપાતર કરીને વાપરે છે. સુરજના પ્રમાણની શક્તિ કામે લગાડવા તેણે સૂર્યચંદ્ર વાપર્યું છે. તેમાં જાડીસા જેવી ચક્રચક્રીત ચપાટીવાળા કાચ કે પાનનાં પત્રાં દ્વારા સુર્યનાં વિશિષ્ટ તરંગોને કેન્દ્રિત કરીને વડે યંત્રમાં બેસેલું પાણી ગરમ કરી તેની વરાળ તે બપમાં લે છે પણ માનવીએ વધુમાં વધુ કપયોગનો કર્યો છે કોલસા અને તેલનો. કોલસા દ્વારા ગરમ પાણીની વરાળ કરી વરાળચંદ્રનો આગો યુગ તેણે કોલે કર્યો છે અને તેલને પણ કાચા (ફૂટ) અને શુદ્ધ (પેટ્રોલ) બને વેપરમાં વાપરી યોગ ચલાવવામાં નેતર્યું છે. ફૂટ આઈરોની ચાલતાં આઈરો એન્જિન અને પેટ્રોલથી ચાલતી મોટરો તે અર્થવિદિ છે.

રસદર્શન

પેતા અને સૌન્દર્યકેશમાં પ્રવેશ કરાવનાર છબન-પ્રસંગોનાં સંસ્મરણો

[૬]

ડૉ. હરિપ્રસાદ પ્ર. દેસાઈ

સા દિલ્લગાં આવતા પડાતાપડા પ્રસંગો અને બહુ અસર કરતા પાઠગાથાનાં ચાલ્યાઆવ્યાનાં 'હરેબહુમુકેષે' તાગનાં પાઠ છે તે વાંચ્યા બાદ બીજી દુઃખી દશા ગાદી કરી ન ગાય એ ગાદી હતી સાવધ રહેતો. આપણને દુનિયામાં જીવવાની અસાધ્યતા અને દુઃખમાં ગાણુસનાં પોતાનાં કર્મો પણ ધમી રીતે જવાબદાર છે એવી ગાદી પ્રતિતિ થઈ હતી, અને પાપને ગામે જવાથી તો પણ નીમ પદનાં પાગાંથી પસાર થવાનું અશ્વિરનાન કરેલું હતું તેથી રોજિંદોનાં મનસાં ચામ કાળુ થતાં કામોં અને પિય ર મુહાને દોષ રોજિંદા પણ અપત્તપાસી બંધને એની નિત્યબોધ કરવાનું કામ મેં કામટ પંદર વર્ષ સુધી કર્યું છે. 'ઉચ્ચ છબનનું અકલાપિયુ' કરીને 'શીશીસૌરી ઇન પિવરી ટ હાઈફ' નામની એક અમેઈ પાંચીનું ગાસા મિત્ર એ ગાણુલાલ તપુભાઈ દેશીએ આ પાત્ર કરેલું. તેનું ફરેંગી હતું પારાયણ કરતો.

મેરી હોરેલીનું 'સારોજ આપ રોજન' રોજિંદાનું 'રીસેરફરન' એ દેસાઈ પાઠકનું 'પિયરજીવ ડેરિયન' એ તથા 'તોજેનપડ' પાગાની એક ધાર્મિક ચાપડીએ બધાં-કલાત સાહિત્યકરેશોમાં વર્ણવેલી. આ સાધારણરથી, શુદ્ધ નીતિમય ગાન એ જ સાંકુ મુખ આપે છે એની દિવ્યપ્રતિ-દાન મને ખાતરી થતી હતી. ત્યારથી આત્મ-શુદ્ધિના સાચાં સુખ મેળવવાની એ ક્રિયા શરૂ થઈ છે તે આજ સુધી ચાલુ છે સાદિરે, ધર્મે, છબનચરિત્રો, 'હાઈ મને એરી નામે એ હમ દીધા' એવાં કવિ નાનાલાલનાં કાવ્યોની ત્રીગણીએ, મને સદા બહુત રાખ્યો છે. સા-દિલ્લગાં ગાસા છબન પરાનાં અનેક ક્રોધ-ગાંન આ જાણુ હતું કદાપિ બીસરીસ નહિ કુદરતનાં એકાન્ત સાંત અને સુંદર રમણે એ ભેરોને પ્રાર્થના કરવાની એટલે મેં ગાડી તેણે મને ખૂબ કાંઈક કર્યા છે ગણી તેમ કાંઈકોએ એનાં એકાન્ત મને ગાંધારીએ અને વહેલી પેરેટોમાંથી પણ મળવા જાયવં. ક્યા અને હવિતાનો કેટલો પ્રાચિન આનંદ અપવાનો અણુ છે. આ આનંદ અદ્રિયા-આના નહિ, પણ આત્માનું એ ચત્ર, જ્ઞાન, મે આનંદગાય અમૃત દેવરૂપ છે ને આનંદને સાક્ષાત્કાર કરાવવાનો છે, સાદિલ્લ. ક્યા અને કુદરતમાંથી હાનંદે વાગે મને એ આનંદ મરણ છે ને હૃદયે એની બૂબ મકાની નથી.

પરંતો અને યાચાઓ, શિક્ષણ અને રમ-પત્ત, કાવ્ય અને નાટ્યો, સીનમા અને સ-ગીત, વૃત્ત અને બજનપ્રત્યેક, સંસ્કૃત અને મિત્રમેષોષ, શ્રેણી અને નિર્જન અંશાન્ત એ બધું હતું બહારી રમણીને ગાણુ હતું. અરે, દેશ-રોવાને નામે એવાના આગસતોષ પણ પેલા આનંદને પોતાનો કરવા ગાડેનું જ એક રૂપ છે. દેસરોવા કે પરમાર્થ એ તો ગામ મનમનાગણું છે; મૂલે તો એ બધી પ્રજાત-આમાં પેલા સાવિત્ય આનંદના રવાબ છે. સાહિત્ય પરિષદો નીરસ થતી જતી હતી. વિદ્વાનોને પણ એ પ્રેરણા આપે એની બના-વવાનો મને અભિલાષ હતો. અમદાવાદની પદેલી પરિષદ રવ, શાવર્ધનરાગના પ્રમુખ-પદે ગણેલી તે હતી તેમનાની. પણ બહુ પ્રા-ત્સાદક બનેલી. યુ. બલવંતરાય કે જે 'ગંઠ-રેલી રાજકોશ'ની ત્રીજી સાદિલ્લ પરિષદ પણ મુખ્યવર્તિત, સુંદર ને પ્રેરક હતી.

૧૯૨૦ની અમદાવાદની ઝૂલે પરિષદ સ-ર્વામુદર ને પ્રેરણાદયી અને અંધા મનેરમ ગાસા એ મિત્ર હીરાવાસે અને મેં કર્મો અને માંધીએ એની ચાલ કરી. સાચે વિનિતિ પણ કરી કે કવિવર દાનેશને પરિષદ પર ખાસ આગમણ આપી. એમણે એ આપણું અને અનેક વિષયો વધાવી, અને રચીન્દનામને અમદાવાદ ગોલાવ્યા.

દાનેશે આપણને પ્રેરણા આપી તેમ મુ-જરાત તરફથી એમને પણ કંઈક પ્રેરણા મળે એવી રચના અમારે કરવી હતી. મારણ કે મુર્ચરેસા કંઈ અમારે મન રાંક કે પેસાખાક નહોતો; એ હતો ગુણિત અને મરદાની.

વસંત વૈતાલિકે દેસાઈનાં કૃતિ, સાધરિવાં, સંસ્કૃત તેમજ મુજરાતી ગીતો સત્કાર મીતો, હસિતછનાં ગદ્યસા, એકતારાજાઓનાં બજનો; દાંડિયા પાવા અને ગરખા, ગાલીયા કિનખ બજિતો અને વાહડાની કોતરણી, રમણી બાગમાં રવરમીત પાલાની કંઠી રો-રાની અને કૃતિના રાણુપાર, એ બધાં વડે કવિને મુજરાને બરી દીધા.

સામેરે મળ્યા ને એકતારાની ખૂબ મુલતિ કરી. એ કહેવા જાયવા કે 'આ બાગાઓને તમે ગાડી સાચે સાન્નિધિવેન મોસો. હું એમની બાહરાદી પેતાખાત કરીસ અને છબની ગાંધક સંબંધીસ.'

પછી આવી ૧૯૨૨ની કૌશિક-દાસપાણને સરકારે જેવાં ગયાં હતા એટલે હજીજ અજ-

ગવ બાનને પ્રમુખ બનાવવા પડવા. મેં ગાસા સાથીદારોને હજી કે કૌશિક તો આપણી કજ-કેવતા છે. એનું ગરિરે બબ્બ અને સુંદર બના-વણું એટલે. બધાએ એ વાત મેંબર કરી અને મેં ત્યાં જણ કરવાનું અને ઉપર કસરવાનાં તો મોકળા. પણ અંધમાં વિવેચી અગાવાઈ મેંડપનો રાણુપાર કરવાની ના પાડેનું હતું.

એક સરકાર વક્તબાઈ, રવિશંકર રાવળ અને હું. પણ બહુ જ કંઈક કિવાઈડ અને ચલસમારેમ રા રેરિર-ધમાન કામમાં માનતા હતા. તેનું કલ્પનેકલ્પનનું ખર્ચે કરવા સહાર-ગણ મેંબરી આપે નહિ અને વિવેચો તો પારો આવતા થયા. આખરે વક્તબાઈની સૂચનાથી એક બરે બપોરે હું મદાલાપ પારો પ્રેર્યોએ ને કૌશિકગણે કમગમ કરવાની આજ્ઞા ગાધી. મેં કહે 'દાસપાણુ જેવાં છે મેં રોમનો પ્રસંગ છે. મેંડપ તો સારો જ રાખો.' હું વિદાસ થયો મદાલાપ છમે એ એટલું, મને કહે, 'દરી પૂજા' તો તો ઉપરકપરથી જ જવાબ આપી છે.' મેં કહ્યું 'એવો તો આપ ઉત્સવ કહો છે, ને આપે રોકકપારથી બહુવા ગાંડો' મદાલાપ છે. મેને ઉત્સવના અર્થમાં પણ કંઈક મેં મેં કહ્યું 'તો દયા, જાઓ; મેં કાંઈકેરેવેતીને માનતા નથી. અગને સાચી પ્રેરણા કૌશિકે જ આપી છે. એ છે બારગમાતાનું પ્રતીક. મળાં યુવકધુવની આ મિરિર પદેલી જ વ જેમો અને એમને રવરેશમક તો આપણે બતા-વવાં છે. હૂબ-પાન, બબ્બ-તોજેમોએ મિત્રીથી અગને આ મિરિર રાણુપાર દો.'

મદાલાપએ હા પાડી. પછી તો 'બારગ માતા', 'કવિચીનું અરિ-અર્પણ', 'પુણતે શુદ્ધતાય', હસીસિદનાં દરેકાં અને નુખા મરિરકડાં મિત્રો શ્રી રવિશંકર રાવળની જેવે બની શે નેવાર થયાં. શહીદોની નામ-વલિ રચાઈ મેંડપને રોજ નવાં નવાં કે-પાન ને આકૃતિઓથી રાણુપારમાં આપ્યાં અને 'રશાડી' પત્રતા સુપ્રસિદ્ધ તંત્રી શ્રી જેજકરે લખ્યું કે 'મેંડપ તો એવો સુંદર બની હશે કે જેણે જ કરીએ.' બજને આના માત્ર મેંડપ જેવાની કી રાખી હતી એમાંથી જ મેંબહુ દબરે તો ગણી થયા માત્ર એ અમદા-વાદ કૌશિકના પુરુષરંગરૂપ એ મિત્રો ગાંધીયુગ અમદાવાદ રાખી ના રાખ્યું. ને હાઈ ગયા શ્રી મનાલાલા બલ્લભ અને રશી નવાઈ નથી કે પછી એ પુરુ મદાલાપને પણ અમદાવાદમાંથી હાઈ થયા! (ચાલો)



માધુર્ય

‘દે ઓપધિ, અગર કે વરદાન, દેવ !
મારે થયું અગર, અંતર એજ વાંછા.’
તેં તો કહ્યું, ‘આગરતા તબ હાથમાં છે;
આસી રીતે પ્રથમ તો મારતાં શીખી લે’

—મદરન્દ દેવે

વાલેલો ગુનજાતી

ગાલીસરો વર્ષ પહેલાંનો ભળીતો ખવાસી

ઝીક તવારીખનવેરોએ સિંકેર આદર્યાહતી ગડાઈનું જે વિચન-
વાર વર્ણન કર્યું છે તેમાંથી આ નીચેની તારવાળી ફરતી છે.

સિંકેરને પંલખથી ચાતાને વન પાછા ભર્યું હતું, પરંતુ વચન જા-
ના મુતકોમાં લોકોએ જળવેળા કહાળ્યા હતાં ને સાગંતો ખૂટ્યા હતા,
વળી તેનું સરસ પાણી ફટાળી ગયું હતું ને થાપી ગયું હતું. સિંકેરની
કીર્તિ માટે વધારે લડવાને હવે તે નારાજ હતું.

તેને ફરિયા રહેતે જતું પડ્યું, પાણી આપા સરસને ઘેટાંએ એટલાં
વડાણો ક્યાંથી લાવવાં? એ વડાણો અથાવે કેણું?

સિંકેરે તપાસ ચલાવી રાજ પેારસ પાસે ગયજી કરી. એની
તપાસનું પરિણામ એ બાબનું કે મુશ્કેલતાનું વડાણપરી ત્રણ આદર્યાં
અર્ધા વડાણો બીજાં કેઈ પૂરાં પાડી શકે નહીં ને મુશ્કેલતા આસરી
જનર બીજે કેઈ સાદુ સિંકેરના લરડરને લઈ જઈ શકે નહિ

અરથે ભરચાંથી એક દોરિયાવાર ખજાસીને જોડાયાવામાં આવ્યા.
એનું નામ હતું વાલેલો. વાલેલો સાત સાતરની સફર જોડી ચૂકેલા
હતા. ફરિયામાં એણે ફરદરની ને લાંબી સફર બિટી હતી. બૂઝાળના
બળકારોએ ફરિ કાને પાણી નહિ સાંભળ્યા હોય એવા મુશ્કેલ એણે
જેવા હતા. એ વાલેલોને સાદુ સિંકેરના સેન્યન ફરિયાવાટે સલામત
લઈ જવાનું કામ રોપાયું.

બીજાંબોનમાં સાદુ સિંકેરનું ખૂન થયું અને ત્યાર પછી એની
પાછળ એનું સભ્ય એના સરદારોએ વહેંચી લીધું. તેમાં એવેન્સ અને
એસ ને સરદારના હાથમાં આવ્યું તેણે વાલેલોની પાસે એ ઝીક
બૂઝાળસાસીએ મોકલ્યા અને હંરાન, હિન્દ તથા ચીન વિષે એની
પાસેથી માહિતી મેળવી એ બૂઝાળસાસીએએ દુનિયાનો સોપી
પહેરો બૂઝાળને ક્રેંચ જખ્યા, એનું નામ રાખ્યું ‘અલેક્સી, એલેક્સી
ને સાંભળેલી દુનિયાનો સાર.’

એ વાલેલો સંબંધે ગુનજાતમાં ક્યાંયે નોંધ કે ઉલ્લેખ નથી; પણ
પારદેશી તવારીખનવેરોએ એનું નામ દુનિયાના સોપી વધારે સમાપ
વિજેતા ને દુનિયાના સોપી પહેરો બૂઝાળના ક્રેંચ સાથે જોડ્યું છે
(જનન)

—ગુલવંતરાય આચાર્ય

માય અને તુલસી

સર દેનાહદ દોસની સોધજોળથી નક્કી થયું છે કે એનોડીસીસ
નામના મગ્ધરના ફંદાથી મેંદિરિયાના બંતુ ગામજના લોહીમાં પ્રવેશ
છે ને તેથી મેંદિરિયા માય છે. હિંદમાં દર વર્ષે એક ફેરાટ માણસો
એનાબોળ થઈ પડે છે ને તેમાંથી લાખોની છવદાનિ માય છે !

મેંદિરિયાના નિવારણ માટે કં તો એ મગ્ધરોનો નારા યતો
ઢેઢએ અગર તો તે ન કરડે તેવો પ્રબંધ થવો જોઈએ.

મેંદિરિયા બંતુજોળી વાદ્ય કે નોડીસીસ મગ્ધરની માદા દોય
છે. અજાધાન બદ ફંદાં મુશ્કાં પહેલાં ને ને યોહીનો ખોરાક જોઈએ છે.
આ માટે તે (મેંદિરિયા નિસાચર દોય) કથના માનવીના લોહીમાં
પ્રથમ એ માદી તે વડે વિષ કાઢ્યું છે, ને પછી તેનું લોહી પીએ છે.

મગ્ધર માનવ લોહીમાં ને તરવામાં દોય છે કેનું કંઈ નથી. માનવ-
લોહી કરતાં તેમને માય અને થોડાનું લોહી વધારે પસંદ દોય છે.
વેદસાક્ષરના તકિરોનું કહેવું છે કે ધરમાંનું માય કે થોડું પાણેલાં
દોય તો દોઝદોઝા મગ્ધરોના ફંદાથી રક્ષણ મળે.

માનવ-વસવાટથી મગ્ધરો ફરનસાદવાનો બીજો કપાય તુલસી
છે એમ સાપ ટમરાના છોડ પાસે દુકતા નથી તેમ મગ્ધરો તુલસીથી
વેગળા બાંધે છે. સર મ્યોર્સ બર્નહાર્ટ તુલસીના આ બુખી મદત્તા
ફાંલવાં લખે છે કે ‘મુબારકમાં વિક્ટોરિયા માઉન્ટ અને આલ્બર્ટ
મ્યુચિયરો બંધાનાં હતા તે વખતે ફારોમંદા અને માર્કોના મગ્ધરોના
ઉપદ્રવ ને ઉપરાંક પરી તાવના હુમલાથી અત્યવ માસી થયા હતા. એ
ત્રાસ નિવારવા એક દિવું મેંદિરિયાની મુશ્કેલથી બાજની વાટો કપાર
તુલસી અને તેના મર્ચના છોડ દોપાળ્યા અને અનવખરીને થોડા જ
દિવસમાં ત્યાંથી મગ્ધરો અદરશ થઈ ગયા, તાવનો ઉપદ્રવ નાખદ
થઈ ગયો ને દેશના ધારા કેની અખૂતી એજમ્યા બિરામવખની મદદ.’

એક જગતમાં બાવિષ દિવું ધરમાંગણે તુલસીવંદ ઉછરવાનો ને
એરોવાનો મદિમા-ધર્મ હતા. આ મુતધર્મોઆવનાનું યુના પ્રતિષ્ઠાપન
કરી ગાપણે મ્યારેવર રક્ષણ હો ના મેળવીએ?—ડો શિવપ્રસાદજી.

શિવચિચિત્ર સિક્કાઓ

અને ફરોએ શખતનંબીના અને આનવાર્થ જરૂરિયાતોના પ્રશ્ન-
ઓએ ચિત્રચિચિત્ર ચીત્રોને સિક્કા તરીકે વાપરેલી છે. મેક્સિકોની
સરદારે કથિયાને બદલે સાણુને સિક્કા તરીકે વાપરેલો. સાણુની
ચોટી પર સરસરી કામ ન્યાં મુશી વાંચી સમતી ત્યાં મુશી એ
ચોટીના બદલામાં મારો ખરીદી સમતો.

આને ચીનના અમુક ભાગોમાં કળી ચાલના મૂકા નાખ્યાં તરીકે
વજાવાય છે, હરસી-એબિસીનિયાના યુદ્ધ વખતે બીકાના માંમડાનો
ઉપયોગ નાના સિક્કાઓ તરીકે થયેલો. તુર્કી સરદાર પણ સિક્કાને
બદલે ટિનનું પતકે વજાવી ચૂકી છે. ન્યૂ કાઉન્ટેલેન્ડની સરદારે લીવા-
સજીની પેટીઓને વિશાદ નજીબોનેમારકુતસિકાતરીકેગણાવેલો !

એકેનના બંજામાં ત્યાંની સરદારે સમગ્ર નિષ્કર કેવળ યુદ્ધ-દંતુઓ
માટે જ વાપરવા માટે નિલકના સિક્કાને બદલે કામગના પડાંની
દિરિડા ગાલુ કરી હતી. અફઘાનિસ્તાનના અગીર અગાનુકાદ-
ખાનના શાદીન્યાય પછી બચાર્ગ-સાફુએ ધાતુના તમામ સિક્કા-
ઓનો ઉપયોગ એ વખતે બંદુકની યોગીએ બનાવવા પાછળ પડે
ચૂકેલા દેખાવાના કારણે ચામડાના દુકાંદગારથી સિક્કાનું કામ લીધું
હતું. થોડાં વર્ષ પહે ચીનાઈ ટાંકરની ફિંગટ ધમી વધી મઈ હતી
અને એ સિક્કો સમગ્ર અઘાપ્ય બની ગયો દેતો ત્યારે ધમ્મા
વેપારીઓએ ચોટીમાંથી સમતોને માટે પણ ટપાવની દિરિડાને
ઉપયોગ કર્યા હતા

આમાં કસારોજોનો અંત આવે એમ નથી. પોટુગાલે ધારસો.
સીક ટાપુઓએ લોહ માછલીના ફોનોનો અને વર્મિનિયા પ્રતિ
તેખાકાને ઉપયોગ નાખ્યાં તરીકે કર્યા હતા. પશુ ચીને તો આ
મામલોમાં દદન કરી લીધી. એક વખત તો ત્યાં ઉદરની પૂંઠીથી
સિક્કાનું કામ લેવાઈ ચૂક્યું છે :

—દ. સ. દ.

આ માસ ઇતિહાસમાં

૧૯૩૬

તા. ૩ જાન્યુઆરી - પ્રથમ વખતે ૧૯૩૬, ૧૯૪૪
તા. ૧૭ મે ૧૯૩૬ના સિંધુ દેશરખાઈને અંગ-
ગ્રામને કી પુ સુધનાનને રાજ્યાધિપતિ ૧૯૪૨
તા. ૧૨ મે ૧૯૩૬ની રાજકીય પદોની કિંમત બેંક
સેન્ટ્રલ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા રૂબાઈ, ૧૯૧૧
તા. ૧૭ ૧૯૦૮ની રાજકીય દેશરખાઈ પ્રમુખ
શ્રી રાજમોહન યોગેની ૧૯૩૬, ૧૯૪૪
તા. ૧૨ વિદ્યોતિયન યુગની બોલોગ્રાફી-
માં ગ્રામ્યની કોંગ્રેસ પુરનાર સિદ્ધાન્તના વહીવી
પદ પ્રધાન બોલોગ્રામીન રિજરોગેરીની
૧૯૩૬, ૧૯૦૪
તા. ૨૮ ડિસેમ્બર ૧૯૩૬ના રોમાં રો-
ટોની પુરનાર 'અખિલ ભારત ચામસિંધ'ની
રજાપના, ૧૯૨૩

આ માસની ઇતિહાસ



દેશરખાઈ

આ ઇતિહાસમાં
દેશરખાઈ, ઇતિહાસમાં,
અને તત્ત્વચિત્રમાં
૧૯૩૬, ૧૯૦૪
દેશરખાઈ પર
જાણીતા બેંક કંપની

પિતાને ત્યાં થયેા હતો તેમણે ઇન્ડિયન બેંકમાં
"ચ કોળખા પ્રાપ્ત કરી ઇત્તરની રાજગ્રામ
સિદ્ધાન્તની કંપની, પણ ટુરન ન તેમણે
સાધિયના કોંગ્રેસ રાજકીય, વીરોગ્રામ-
મંદરની 'દેશરખાઈ' તમા અંગ્રેજ રાજકીય
પ્રવાસના ૧૯ના અગ્રવારોએ અંગ્રેજો રાજી
પ્રસિદ્ધિ આપી ૧૯૨૬માં બેંક પ્રતિભાસાળી
બાઈ, અને પત્રોજિતકા વેસ્ટા કોર્ટન આથે
લક્ષ કરી તેઓ કેટલાક પુરક ગયા ત્યાં તેમણે
"આઈર રીસાર્સ" અને બીજા વિષયો
નિર્ભયો લખ્યા. ૧૯૩૬માં તેઓ ચિંતન રો-
વેસ્ટી ગયા અને ત્યાં ઇત્તરની રજાકી અંગ્રા-
વાની કાળ પસાર કર્યા.

ફ્રેચ બજારમાં તેમના પ્રસિદ્ધ પુસ્તક તો
૧૯૩૭ સુધીના દેશરખાઈ, પણ તે તેમને
તારકાલિક લાભ આપી રાખે નહિ છતાં હેરિ-
યેંક આઈરો અને બીજા મિત્રોના આગ્રહને
લઈ તેઓ અમેરિકા જતા રહી ગયા. "તોરને
તોર પુસ્તક"ના તેમના બાધ્યાનો, "ઓલિવર
કોંગ્રેસના પત્રો ને બાધ્યાનો", "કોટર કે
પરિગ્રામ", "વેન રજાકીમાં ઇત્તરવિરમ"
અને "ફેરોકા કોટરના કંથા" એ એમના
કિર્તિચિત્રો છે ૧૯૨૬ના ફેબ્રુઆરીની ૪થી
તારીખે તે અવસાન પામ્યા.



શા કાળ આંતર રાજ્યનાં? શાને હોડા નિશાસ?
હરોરે હરોરે આરંભનાં કરતા જરૂં ઉપહાસ.

દાગેર-મિત્રાણ

પં. મોતીલાલ નેહરુના પ્રમુખપદે કલક-
તામાં મળનારી મહત્વની કોંગ્રેસમાં જવા
નીકેલા પં. ગાંધીચિંતક તેમની સાથે વાતો
કરીને એક દેશને લાવતી ચેતાના રૂબાઈમાં
જેસણ જતા હતા ત્યાં આડી બેઠકી. આડી
બેઠકમાં આવી બની અને પંડિતજી તેમાં ન
બેસે તો કલકત્તે વળતર પદોની રાજે તેમ
ન હતું એવામાં અચાનક આડી થોડે દૂર જઈ
બેઠકી રહી અને હેલા રૂબાઈમાં એક માણસ
આઈ પાસે જઈ હતું કે 'સારોજી, ચેલા મહ-
દેશને કલકત્તે જવાની બહુ બરે દોવાથી
રો સાંકળ બેસી છે.' નેમ કહી દેતા પં-
રવિયા તેણે આઈના કામમાં મુક્યા. પંડિતજી
આડીમાં બેઠકી ગયા અને કલકતા નેહરુને આઈના
આબાર માનવા જતાં નેમણે દેહાઈકતર-
જાની સ્થિતિ આશ્ચર્યચકિત રહીને માણસની
ખૂબશોધ કરી પણ તેના વળતરે લાગ્યા નહિ.

અને કાશી સબઃ મુઠિયાઓની ન રહે તેડું,
અવાચક, સાન્તર મંડેર, બજારવેરે પશુનું મો
હથાલતા તે ન રહે તે માટે તેના હોઠ કે
કાનને આગળો લેવા માટે બનાવેલું દેશરખાઈ
સાધક; સાંવાકાશમાં કોઈ નયો પદોલેલા
સંધ્યાની નીચે અતો અદ્યક્ષવા માટે પપરાની
"ફિરકો-ચિન". ચૂકી કંપર ચીપજડવા માટે
વપરાની ફેરકો કાવાળી એલ પ્રકારની બોડી.

કહેવતોના અર્થ: "મોઢાંસેના ગોડાડોળા".
કોઈ માણસના મરણ પછી અગર કોઈ વસ્તુ-
ની મેરજાગરી કે અભાવમાં તેની અગત્ય
વધારે જાણુકને તેનાં વધુ પડતાં વખાણુ કર-
વામાં આવે ત્યારે વપરાની આ કહેવતમાં
ઉપાસંબદેષ છે તેને મળતી બીજી કહેવતો:
"ઇવતા લાખના ને અજા સવા લાખના";
"મહ બેસના ધી ધણાં", "ઇત્તર પગડું પાણી
નહિ ને બૂલે ગણાણમાં ચાપ" વગેરે.

અગાવાઈ વસાવનાર બાદશાહ અદ્યક્ષ-
માં મુજકાશમાં તેના એક અમના મુજવેરો
કોંગ્રેસ પુત્રવિભાગી મુસલમાન વગેરે હાલતા.

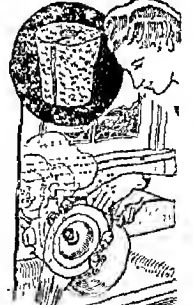
હિંદમાં સુનિષ્ઠિતી સંજ્ઞા લેતા પિદ્ધા-
ર્થોની કલ સંજ્ઞા આજે પોણા બે લાખની
છે. ૪૦ કોટીની વસતિનો ૨૩૦૦ મો ભાગ
મામડા પર ભોગ કે ફૂગ વળીને પડેલા
દાઢ કલવા માટે ત્યાં વેસેલિનનો આછો
લાગે ચારી તરકામાં સુકાયા મૂકે.



નવાઈ કામરો; પણ વાત ખરી છે. કેમ
સોનું બની મુકાવના ધાતુ છે તેમાંથી એટલો
બારીક તાર બેસી શક્ય તેટલો લોહામાંથી
ન બેસી શકાય. પરિણામે એક માઈલ તારમાં
સોના કરતાં લોહું બહુ વધારે ભેળવ કે
કલકત્તે સોનું સરેલું પડે!

આ પણ હવે ૧૯૪૫ ને કડે વધ
પદોલું હોય છે. પુરવશરીમાં તેનું જમન
દથી ૧૨ ઓંશ હોય છે, સીનામાં દથી ૧૦,
મિનિટે લગભગ ૭૦ ધણકારા બો મારે છે,
પરંતુ કોઈના તમા બાળકોમાં બેસી વધતે.

આ પણ સારીમાં બધાં મળી ૧૪૪ લા-
કડાં છે, ૫૨૦ રેનાયુના છે અને કોઈની જ
મળતે તેમને ૨૬ મિલિયન છે.



આકાશમાં કપડે બૂલે બનાવના પ્રગાથિયે
મોઢામુસરમાં વચ્ચે વેલ અને પડખામાં આડો
પાડી બે વરગ પાણીની કિંટકીના આંકરવા-
માં બરાબી દેવાથી, કીટકી વગાવીને પાણી
કાઢી વેળા ઢાંકે બૂલે પડી જતાં અદ્યક્ષવો.

જાણી

વર્ષ ૨૧ ફે. ૧૯૪૪

અંક ૨૪૧ થી ૨૫૨

વાર્ષિક સાંકળિયું

સુખ્ય ચિત્રો

કુલવીપક (ર. ગ. રા.) એ. પ્રજા મુખ્યચિત્ર
દોહાનો છાટકવાયો (રસિકતાસ) નવે. ,
નાચિદેતા (ર. ગ. રા.) આક્રોશજનર
નવરાસવેળા (વ. વિનારીવાળા) પ્રસન્ન-મે
બાકલ મુલ્ય (મજાસાલ) ફેબ્રુ-માર્ચે
બાઈબાઈને (શ્રીમતી બદ્રાબકે.) કીસે. ,
માનાની માંડળી (રસિકતાસ) સપ્ટે. ,
નિદાય (સ્વાવકશ ગાવડા) નવન્યુઆરી
નુવરાસની સેવા (અમરજીવન શાહ) જુલાઈ

સાહ્ય ચિત્રો

અન્ન-મંદક (પુ. પ્રા. સંધ્યા) સપ્ટેમ્બર ૫
આશ્વરીશા (અગ. અક્ષર, પટેલ) ઓગસ્ટ ૫
હાથર આશ્યાગ (ગાનીપી દે) ફેબ્રુ-માર્ચે ૫
કન્યાની પસંદગી (કે. હેબ્બાર) સપ્ટે. ૫
કનુરખા આંધી (અસીસાલ) ફેબ્રુ-માર્ચે ૫
સપડ આંધી કીસાહલ (વ. રોષક) ઓગસ્ટ. ૫
દેશકાંક સિકાઓ નવેમ્બર ૫
અનનંદ મેનરોષ (કે. ભારો) એપ્રિલ-મે ૫
કોંગ શુભિળી (અન્દ્રો રાવળ) જુલાઈ ૫
આપિકાનો ધરો (ગાનીપી દે) ફેબ્રુ-માર્ચે ૫
જીવન-ધર " " " ૫

દુદેશ તાર (હીરાસાલ પટેલ) નવેમ્બર ૫
જાનરે (શિક્ષક) (બી. ઝોરેગાવકર) જાન ૫
અનનારોળી (ગનુ બ્યાસ) જાન ૫
અનની વાત (ગાનીપી દે) નવન્યુઆરી ૫
મધુરચિતા (શિક્ષક) (કે. રામકર) કીસે. ૫
ગાસા રમ્યસંગ્રામ (કમ્પાઈ) જુલાઈ ૫
માથેરાન પરસવાર (ર. હિપટિ) એપ્રિલ-મે ૫
રાનીના રાની (ગાનીપી દે) ફેબ્રુ-માર્ચે ૫
રૂપલ દગલ (ગનુ બ્યાસ) કીસેમ્બર ૫
સ્વામા (ગાનીપી દે) જાન મુખ્યચિત્ર
સંદેશો " ફેબ્રુ-માર્ચે ૫
સારસંધાન (વિષ્ણુકુમાર બટ) નવન્યુ. ૫

ફોટોગ્રાફિક

આ વળી કોણ ? (આ. સૈયદ) જુલાઈ ૫
કારમારની ખીણ (પ્રા. પટેલ) ઓગસ્ટ ૫
પ્રખાત કિરોળી (ડૉ. કુપર) નવેમ્બર ૫
મજાબેયા (મિત્ર દલાલ) આક્રોશજનર ૫
સ મજાઈ (પં. વાસ) એપ્રિલ મે ૫
સ્વર્ગલતા (સી. એ. અન્નર) આક્રોશ. ૫
લીરાનાંગોળ (અવજનન બટ) સપ્ટે. ૫

દર્પણની ટિકિટો (અનિવાર્ય બંધ)

અમેરિકાની જર્મની ટિકિટો નવેમ્બર ૫
ટિકિટો પર ખેનીની જર્મની નવન્યુઆરી ,
" નવ બામુખી પર્વતો સપ્ટે. ,
" દેસદેશના ખનીજ ઓક્ટો. ,
" નરીઓનાં આલેખન જાન ,
" પ્રતિબાવન માનવીઓ કીસે. ,
" રાબ મહારાજના ફેબ્રુ-માર્ચે ,
" સુખપ્રવાર ઓગસ્ટ ,
" (ધન્દુકુમાર શાહ) " ,
" ટેનેકુવાની ટિકિટો જુલાઈ ,
" ગોલાન્ટની સુક્રટિકિટો એપ્રિલ-મે ,

કાવ્યો

અપ્રેમુખા (બનીરથ મહેતા) ૧૦૬
આલવ ત્રાસ ('પતીલ') ૧
બીડી આંધી (રેગાંકર લ. બટ) ૧૬૬
કંઠાવા (વેળીબાઈ જ. પુરોહિત) ૧૦૬
કલાકારને ૧૦૬
કેટલે દા'ડે (પ્રદીપાદ પારેખ) ૨૬
કોણ બોલાવે ? (મિનાકિન કાકોર) ૧૭૩
અડો કાંચ કાંચે (સુન્દરમ) ૧૭૩
જતો વિસરી ના (હસિત બૃથ) ૧૪૫
નિંદગી (સનાતન) ૧
સમયો મા... (રાજેન્દ્ર શાહ) ૧૮૬
તલવારની બેટ (અંબરજી મેથાણી) ૧૫૬
તલસાટ (સુન્દરમ) ૧૩૩
થોભાવવું ના ઝીન (બનીરથ મહેતા) ૧૮૬
દાપત્યનો રાસ (દેશજી પરમાર) ૧૩૩
દિગ્વિગ્નતા ધીરુષ ('દસનમ્') ૬૬
ધનુર્ધર કે તો ! (કે. જી.) ૧૦૬
નંદીકાંતે સ્વર્ગારોહ (બાલમુકુન્દ દવે) ૧૬૬
નાપના નાવિક (પ્રેમકાંકર ન. બટ) ૧
પથીડા (દેશજી પરમાર) ૧૦૬
વાનજારમાં (રવ. નાનિદેવગી) ૨૬
બોયર (બાલમુકુન્દ દવે) ૧૦૬
બરવાતમજે ('અબલાલ) ૧૪૫
બારાની (અશોક હર્ષ) ૧
બાવના (અનંત પાઠક) ૧
માડીની પેટિયું ('સરાવંત કાકર) ૬૬
રેટિયો (દેશજી કુ. યવાળી) ૨૬
વાંટળી (કમાકાંકર જોષી) ૧૮૬
સંકેત ('સચીર') ૧૪૫

સોનાકાળી (કમાકાંકર જોષી) ૬૬
રમ્પતિ (રવ. નાનિદેવગી) ૨૬
દાયાબહેતે (સવિત ગિ. બટ) ૧૦૬

જીવનચરિત્રો

અનિવાર્ય

ઈલિહાસાચાર્ય આષ્ટ (વસન્ત જોષી) ૩૩
એ. ઇ., કવિ (અક્ષર દવે) ૧૮૭
એસ. રાવભૂતિ (અશોક હર્ષ) ૭૩
કૃતપતિ રીપેર શ્રીજાન (મકરન્દ દવે) ૨૦૦
સાવજનિક કાકા ગણેશ વા. જોષી (વ. જોષી) ૫
સુરત વિદ્યાર્થી (મકરન્દ દવે) ૧૭૪
એ. જી. રેડ્ડે (મકરન્દ દવે) ૧૬૦
ન્યૂઝીંગો બૂનો (અશોક હર્ષ) ૧૨૨
ગોવિંદ નિરસન (મકરન્દ દવે) ૧૭૪
શિવપ્રતાપ ગુપ્તા (ગી.) ૧૪૫
પરિચયરેખા

ગોવિંદરામગી, મવ. ૫૪
નવસરાગ વિવેરી (ત. લ.) ૧૧૨
ગનીપી દે (ર. ગ. રા.) ૫. ૬૮ સામે
મહાકાંકર, રાવળ, રવ. રા. સા. (ર. ગ. રા.) ૪
માધવરાવ વિશ્વનાથ પુરંધર " ૧૨૩
સ્વાવકશ ગાવડા " ૨૦

માસમાસની વ્યક્તિવિશેષ
એડેકાન્ડર (મહાન મિલ્કર) ૧૩૧
અનનાસાલ બાલજી ૧૮૮
ટોગસ એકરસન ૧૦૭
ટોગસ કાલકાંક ૨૧૧
દયાનંદ સરસ્વતી ૧૮૫
બાવરન (કોઈ), કવિ ૨૭
બારનેન્ડુ હરિશ્ચન્દ્ર ૧૭૨
રમેશચન્દ્ર દવ ૧૫૮
લોનરેશ્વરી, કવિ ૬૭
હંચી દોરે ૧૪૫

વાર્તાઓ અને નાટિકા

અંધારી યજ્ઞ ! ('નિવસિત') ૮૪
ઝોયા (દે. વા.) ૧૭૫
નાગનો ખેસ (વિનોદ કોઠારી) ૧૧૮
પર્ગની પરિચય (વિનોદ કોઠારી) ૧૨
પંખીનું બળુનર (વિનોદ કોઠારી) ૨૦૬
સુવરશક્તિ (વિનોદ કોઠારી) ૧૭૫
ગાંધાર (અશોક હર્ષ) ૭૬
ગરબુધકો (રમણિક મેથાણી) ૧૧૧
ગાનો જનર (પુષ્કર ચંદરવાર) ૧૧૫
મુક્તિ (વિનોદ કોઠારી) ૭૬
રક્ત સંધ્યા (રમણિક મેથાણી) ૩૬
રમણોત્તર (વિનોદ કોઠારી) ૨૦૫
રથવાત્રા (વિનોદ કોઠારી) ૧૭૮
લોખંડી બાં (અશોક હર્ષ) ૮
નવીજનું બાં (વિનોદ કોઠારી) ૧૮૬

વિશ્વોત્સવ (હૈદરાબાદી હુ. ઇલાખી) ૧૮૮
વિદ્યુતક (વિનોદ કાકારી) ૪૫
ચરો (ર. વા.) ૧૩૬
સિદ્ધિ (વિનોદ કાકારી) ૧૪૮
સોનાદ (વિનોદ કાકારી) ૧૬૫
હાથામુશી . . . (તસલ) ૧૪૬

લેખો ઇતિહાસ અને પુરાતત્ત્વ
કન્ધનાં પ્રીતિમંદિર (શમસિદ્ધ સહેલ)

અંબર ૪૧, ૧૧૬; ગેરી ૧૬૪, ૧૮૦, ૨૦૨
ગુજરાતમાં રાષ્ટ્રવાદ્યકા (અનં. સિંહ) ૮૩
રાજવી પગલા બોલોમાં (કા. ના. ના. ૬) ૧૫૦
રામગાથ (રમણલાલ સોની) ૮૦
હિંદમાં પુરાતત્ત્વ સંશોધન (અ. વ. પંડ્યા) ૮૫

બીતા લેખો
આપણું નાણું (અસોદક હર્ષ) ૧૬૦
કરકસર અને અવાવની રીતો ૭૫
કરોળિયાની ભજ ૫૬
બીતની વિવિધિ (રમણિક મેથાણી) ૧૪
બંતૂના રાક કિનાઇલ (મી. હા. પટેલ) ૧૩૮
ટિકિટ-સંગ્રહ કરવા વિશે (હરિલાલ બેકર)
આલબગ ૫૨
ટિકિટોના કામગીરી ૧૮૧
ટિકિટ કેમ લેવડેવી ૧૮
ટિકિટોની શાહી ૧૬૪
ટિકિટ-સંગ્રહ કરવા વિશે ૬૫
પરફેરિસન ૧૬૮
વૈદિકમાર્ગ ૧૫૭

હાંત
હિંદી (સંસ્કારનાં રહેણે-૪૫) ૪૭
ફોટોગ્રાફી (ફનીબંધા) ૬૪, ૧૪૧
બોલવું અને ચાલવું (માલવી જોષી) ૧૮૧
બાલના અને કલા (મા. જોષી) ૨૦૨
રજૂકેતા ઉપર (‘શાસ્ત્રિભાઈ’) ૭
રસદર્શન (ડૉ. હરિપ્રસાદ મ. દેસાઈ) ૫૩, ૧૦૦,
૧૨૪, ૧૪૦, ૧૫૩, ૧૬૮, ૧૮૨, ૧૯૫, ૨૦૮
રોગનિવારકકારતો (બદ્રસાહ દોશીસિંહ) ૧૭૭
વાંદારો (શિવપ્રસાદ ત્રિવેદી) ૮૬
વિજ્ઞાનની દ્રષ્ટિ (ડૉ. કા. જી. પંડ્યા) ૧૬૮, ૧૮૩
સરળ સાહકલિખની સૂત્રાનાઓ ૧૫૪
સામાન્યોનું અસામાન્યત્વ (સા. જોષી) ૧૩૬
વિભાગીય લેખો

ચિત્રકલા
નવતની નવનસંખ્યા ૮૨
નવાળામુખીની આંતર-રચના ૧૬૪
પૂરવી પર છવન કેમ પાંખું ? ૧૬૪
ફૂલો ૧૬૨
માનવી કુદરતના બળો કેમ ચા પડે. ૨૦૭
સાકાલ્યનાં પોષક તત્ત્વો ૧૧૭
હિંદની કલ્પ-કલ્પ-સમૃદ્ધિ ૫૧

સામયિક ચિંતન
ગુજરાત યુનિવર્સિટી ૩૦
નવાનો (મહાત્મા અમવાનરીન) ૧૩૩
પરાભવ ધૂમકેતુ ૧૪૫
બે કહ્યોધન ૧૫૮
બચ (અનાદાસ લાલીશા) ૧૧૦
માનવતાની ખુદશ (નિતુનાઈ) ૧૮૬
કુરુક્ષેત્રીઓના સાગરો (હી. ગહેલા) ૭૦
સંકરની પ્રજા અને જુનું હૃદય ૧૭૩
સાહિત્ય અને કલાની આકાંક્ષાઓ ૨
હુકમનું પાનું ૧૬૬

માધુકરી કાવ્યપંડિતકાવ્યો
અમરતા (મકરન્દ દવે) ૨૦૬
અસત્તેરનાં નૃસ (ળ. ક. કાકાર) ૨૨
અસુખતા (સમપ્રસાદ શુકે) ૧૨૭
વહાવડું છવન કેમ બીત (અચીરમ) ૬૧
ફંબી રસમ છે . . . (મેથાણી) ૧૬૬
પ્રશ્ન ૧૮૪
પાપોને નિંદી . . . (તનુજી બહે) ૧૪૨
બ્રાહ્મ ઓ દીપ (મુકુન્દલાલ ‘ટંપા’) ૧૦૨
બદલા ત્યાંથી . . . (‘કમલસ’) ૧૫૬
સંગ્રામ છે ? (‘શયદા’) ૧૭૦
છવનપરિચય
કીરનેર એકું (દાસદાસ બારાઈ) ૧૨૭
ગંગાનાથ આ, ડૉ. સર (સંકરેવ) ૨૨
કે. રામરાવ (મકરન્દ દવે) ૧૫૬
નહોન છુલે નિયમ (ય.) ૧૬૭
આમેહરેશી, સંત(અ. બે. કેટિનગી) ૧૪૨
બાળ અમવાનદાસ (અસોદક હર્ષ) ૬૧
બાબા. એચ. એ. પ્રા. ૧૫૭
રામચન્દ્ર કારીનાથ બીડે ૧૬૬
વાગેશો ગુજરાતી (યુ. આચાર્ય) ૨૦૬
વામુદાસ (ડૉ. સાદરજાલ વાલિક) ૧૦૨
સાઈન્ટિફિક વેશોપાધ્યાય ૧૭૦
આચો લોઈ કંઠન (‘પ્રકૃતિ’) ૧૮૪
ઇતિહાસ, ભૂગોળ અને પુરાતત્ત્વ

એકમકોર ૧૫૬
વાવલુર-દક્ષિણનું કારમીર (અ) ૨૪
મહાવતનં રામદાસી ખૂના ૧૫૭
વેનુબેલા ૬૬
સમૃદ્ધ સુમાત્રા ૧૭૦
હોન્ડુસ-પ્રાચીન સંસ્કૃતિધારા ૧૬૭
વિજ્ઞાન
કુદરતની ફોટોગ્રાફી (ચી. વ્યાસ) ૧૪૩
ધૂળચુમક (ડૉ. શિવપ્રસાદ ત્રિવેદી) ૧૬૭
પેનીસીડીન ૧૪૨
પ્રકૃતિક ૧૨૬
યુદ્ધમાં હિંદી વિજ્ઞાનીઓના ફૂલો ૧૬૬
વિચારોની અસર (ઇ. સ. દ.) ૧૦૬

વીજળીનો આંગ્રેહી કામચો (વ. ત્રિવેદી) ૧૦૪
મધાવુ લેખો અને માર્ગદર્શી
અમુલ્યભર પત્રિકાઓ નવમી ૬૨
આવો મનુષ્ય કામગીરી ૧૫૬
ઔદ્યોગિક સંસ્કારો (ઇ. કમદાસ) ૧૧
કંઠ અને કલિયાતું ૨૫
કાચનાં ઉત્પન્ન થેર બનાવો ૧૩૦
કાપડ કાપવાની કલા (મી. હા. પટેલ) ૧૭૧
કાકોના વેપાર (ક. સ. દ.) ૨૬
કેળાં (ખાખાલાલ મ. ગાદ) ૧૪૨
ગાય અને તુવરી (ડૉ. શિ. ત્રિવેદી) ૨૨૨
ગિવનિચિત્ર સિકાળો (ઇ. સ. દ.) ૨૧૦
ઘીંક (ડૉ. શિવપ્રસાદ ત્રિવેદી) ૧૩૦
નંદુભાવી સમિતિ (મી. હા. પટેલ) ૧૩૫
ટપાલની મુદ્રા-કુદરતીયો (‘પ્રકૃતિ’) ૧૫
દામકા ઉપર કુંગળા (ડૉ. શિ. ત્રિવેદી) ૧૭૦
ફુનિયાલરમાં ૧૪૩
ફુનિયાલર પ્રભ ૧૪૨
બોરિક એસિડ (મી. હા. પટેલ) ૧૦૫
બાતવર્ણની બાધાઓ ૧૨૬
લાખ . . . (યેપક બોર) ૬૫
વર્ષગણના (‘પ્રકૃતિ’) ૨૫
વિવિધ દ્રવ્યના ગુણધર્મ (પદ્મલતાબાઈ) ૧૦૬
રયામસુંદર કરોળિયો (‘પ્રકૃતિ’) ૬૬
સીમેન્ટનો કલ્પોળ ૧૨૮
સોનું (દિ. મ. પટેલ) ૧૭૦
દશેશ્રામાં કાચાર્ય ૧૮૪
હિંદના બાધામળીઓ ૧૦૬
હિંદી પાંદર આંકિસનો ઇતિહાસ ૬૩

વિકાસો
આપણું ૮, ૧૧, ૭૫, ૧૦૭, ૧૩૭, ૧૪૧,
૧૪૭, ૧૫૭, ૧૬૬
આ માસ ઇતિહાસમાં ૨૭, ૧૭, ૧૦૭, ૧૩૧,
૧૪૪, ૧૫૮, ૧૭૨, ૧૮૫, ૧૮૮, ૧૯૦,
કેસોદી ૧૭, ૫૦, ૧૧૭, ૧૩૮, ૧૪૨, ૧૬૬,
૧૭૬, ૧૮૩.
છેલ્લું પાનું ૨૮, ૬૮, ૧૦૮, ૧૩૨, ૧૪૪,
૧૫૮, ૧૭૨, ૧૮૫, ૧૮૮, ૨૧૦
પરદેશી મિત્રોના પત્રો ૨૧, ૧૨૧
ફોટોગ્રાફી હરીફાઈ (ફનીબંધા) ૨૬, ૩૫
ગેદીનાં પાન ૨૧, ૧૫૫, ૧૮૨, ૧૮૭
વિકસતું વિજ્ઞાન ૨૭, ૧૨૫, ૧૫૫

પરચુરણ
અમરની કાલનો પ્રશ્ન ૧૫૧
કાપા ૧૩૩
નયિકાનો પરિચય ૧૭૫
પદા ઉપરનું ચિત્ર ફેબ્રુઆરી-માર્ચ ૧૯૨
મદ્રાસ યુનિવર્સિટીની ૫૬૫
૨૧૨

વિદ્યાર્થીઓ, વેપારીઓ, વકીલો, વિદ્વાનો વગેરે મગજનું કામ કરનારાઓ માટે ખાસ

અંડુનું પૌષ્ટિક ચાટણ કેસરી જીવન

મહારસાયન



કિંમત
૧૮ સેનના પોચા ૩૬ ૧૫૫
૨૫ " " ૩૬ ૨૫૫
૧ " " ૩૬ ૫
નાનાં-મોટાં, માંદાં-સાજાં, નખળાં-સાબળાં, ઝીં-પુરુષ, સ્ત્રીકાંદને ઉપયોગી

કેસરી જીવન અંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લિ.

કારંખાનું રાયનીરોડ • મુંબઈ-૧૪ ફકાન : જૂનો મલ બનવારી • મુંબઈ-૨

એક જ વખતની અમારી મુલાકાત તમેને હમેશાના અમારા માફક બનાવશે

એ. બી. સી. સર્જિકલ કં.

દેશી તથા વિદેશી દવાના અને સર્જિકલ ઓપરેશનના વેપારી

જુમ્મા મસ્જિદ સામે ૧૮૬૬ ગાંધીરોડ અમદાવાદ

૨. નં. ૨૭૮૭

પ્રમાણિકતા અને પ્રજાસેવા એ અમારો મુદ્રાલેખ છે.

જિંદગી • આગ • દરીઆઈ • મોટર • અકસ્માત • ચોરી-લૂંટફાટ
કામદારોના બદલાના વીમાનું કારકાજ કરી આપનાર

રૂબી જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

રેડ ઓફિસ :

કલકત્તા

બ્રાન્ચ મોન્ટ્રેલ :

બી. કે સેતલવાડ

ચેરમેન :

શ્રી. બી. એમ. બીરલા

મીનિસ્ટર્સ ઓફ ફીનિસીયલ કંટ્રોલ ઓફ ગવર્નમેન્ટ, રેવિન્યુ, મુંબઈ

રેમીપ્રામ્સ : RUBIN URE

૨ નં. ૨૦૫૬૦, ૩૧૬૨૬



જાહેર પ્રજાનો મિત્ર નં. ૧

એ છે બોમ્બે મ્યુન્યુસિપલ કોર્પોરેશન-જાહેર પ્રજાનો મિત્ર નં. ૧. એ તમને, મને કે દરેક જણને મદદ કરવા ખરેખર તૈયાર છે. ગમે તે યાવ પણ તમારો પુત્ર કેળવણી પામે અને છ'ંદગીમાં સારી શરૂઆત કરી શકે એ માટે-અને તમે પણ તમારી વૃદ્ધાવસ્થા સુખચેતનામાં ગાળવાની ખાતરી રાખી શકો એ માટે-બપરસા કરવામાં તમને મદદ કરવા હમેશા એ હાજર છે.

જ્યારે એ તમને મળવા આવે ત્યારે એને મળવા અને આવકાર આપવા ચૂકશે નહિ. તમારી શુ'શુ જરૂરિયાતો હે તે એને જણાવો અને એ તમારું ભાવિ સફામત,

ચિંતામૂકત અને સુખચેતના ભર્યું જનાવવાનો સૌથી સત્રામતી ભર્યો અને સૌથી વધુ માફક આવતો માર્ગ સૂચવશે.

ધી બોમ્બે મ્યુન્યુસિપલ

લાઈફ એન્ડ્યુરન્સ સોસાયટી લીમિટેડ

હિંદમાં છ'ંદગીના વિમાની સૌથી જુની સંસ્થા
બોમ્બે મ્યુન્યુસિપલ બીલ્ડીંગ, હોર્નબી રોડ, મુંબઈ

દરેક પોલીસી ધરાવનાર નફામાં હિસ્સો ધરાવે છે.

MB15

ઈન્ડિયા સીલોન અને બ્રીટીશ ઈસ્ટ આફ્રીકામાં એજન્ટો છે.

રાયપુર

ફ્રિક્સ

આકર્ષક અને
ટકાઉ

ફેબ્રી સાડીઓ, લોથલ, મલમલ,
શર્ટીંગ, પોપ્લીન, કોર્ટીંગ, રૂમાલ વિ.



રાયપુર મિલ્સ લિ.

અમદાવાદ